UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Monumenta Paderbornensia

Ferdinand <Paderborn, Bischof, II.>

Amstelodami, 1672

urn:nbn:de:hbz:466:1-7830

Visual Library

Cod 380

Eigenthum des Museums
des Altertumvereins
geschenkt v. d. Stadt
Paderborn.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

MONUMENTA
Paderbornensia
ex historiâ
Romanâ, Francicâ, Saxonicâ
eruta, et variis
inscriptionibus, notis,
ac figuris illustrata.
Dedic. altera, priori auctior.
AMSTELODAMI,
Apud Danielem Elsevirium.
M D C L X X X I.
J. visscher sculp.

M. Tullius Cicero in epist. ad Cæsarem.

Sed ego, quæ monumenti ratio sit, nomine ipso admoneor
ad memoriam magis spectare debere posteritatis,
quàm ad præsentis temporis gratiam.

MONUMENTA PADERBORNENSIA,

EX

HISTORIA ROMANA,

FRANCICA, SAXONICA

eruta,

Et novis inscriptionibus, figuris, tabulis geographicis & notis illustrata.

Accedunt CAROLI M. Capitulatio de partibus Saxoniæ, ex antiquissimo MS. Palatino Bibliothecæ Vaticanæ, & Panegyricus Paderbornensis.

Editio altera priori auctior.

Ex dono liberalitate
Auctoris possidet hunc librum
Ferdin: Alb: D. Brun: et
Lunab: Aldenhusij
d. 25 Apr: / 5 Maij 1678.
Aetatis ao XLI. m. XI.
D. III.

AMSTELODAMI,
Apud DANIELEM ELSEVIRIUM,
cIↃ IↃC LXXII.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

entwertet
Br. E. B.

IN EFFIGIEM

Reverendissimi & Celsissimi Principis,

FERDINANDI

Episcopi & Principis Paderbornensis, Coadjutoris Monasterienſis, Comitis Pyrmontani, & Lib. Baronis de Furstenberg,

Penicillo Theodori Caspari Lib. Baronis de Furstenberg, Canonici Moguntini & Spirensis, fratris, affabrè depictam, & in æs incisam.

DUm, FERNANDE, *Tibi nuper plausêre Quirites,*
Dictus Alexandri, dictus es Urbis amor.
Nunc etiam Imperii Paderæque mereris amorem,
Diceris & PATRIÆ, quam regis, esse PATER.
Et Cæsar, Scythico cùm ferveret Austria bello,
Te vidit trepidis addere rebus opem.
At populis, qui Te nunquam vidêre, videndus,
Et, quod quisque Tibi debet, amandus eras.
Creta videre velit, quoties Tua dona recenset,
Quo vultu, quâ sint illa profusa manu.
Repperit ars fraterna modum: Te pinxit, & orbis
Te fruitur. sic Te, quem videt, orbis amet.

JACOBUS WALLEUS, S. J.

Br. E. B.
entwertet

FURSTENBERG.
KERPEN.
SPIEGEL.
WILTZ.
A. Matthaeus fecit.
FERDINANDUS DEI GRATIA
Coadjutor Monasteriensis, S.R.I.
et Liber Baro
EPISCOPUS PADERBORNENSIS,
Princeps, Comes Pyrmontanus,
de Furstenberg.
Natus 21 Octob. An. 1626. electus Episc.
1661. elect. Coadjut. Monast. 19 July
Paderb. 20 April. Confirm. 30 Maÿ An.
An. 1667. Confirm. 30 Aprilis An. 1668.

Reverendissimis, Illustribus, Generosis,
& Clarissimis Diœcesis Paderbornensis

ORDINIBUS,
COLLEGIO CATHEDRALI,
NOBILITATI EQUESTRI,
ET
CIVITATIBUS,

S. P. D.

DANIEL ELSEVIRIUS Typographus.

PRæcipua omnino & pæne sacrosancta ingeniorum existimatio ab omni temporum memoria jam olim viguit, hasce præsertim inter nationes, quas elimatæ ob indolis morumque tersiorem ob cultu-

ram

ram miratrix fama in ore posteritatis præ ceteris approbandas circumfert: quasque, ceu normam & legem exactam, nobis ostentat, cujus ad æmulationem humana vita perpulchrum ac laudabilem maximè componatur in modum. Adeò quidem, ut Græci veteres, quos potissimos artium bonarum vindices ac propagatores haud immeritò dixerim, & Græcorum post subsecuti exemplum Romani, dum ambitiosè plus satis sibimet unis gloriam hanc omnem eunt adsertum, gentium reliquarum oppidò nihil, quod eam quidem sub tempestatem orbe terrarum in universo opibus florebat ac potentiâ, aut laude ceteroquin bellica spectabatur, à Barbarorum numero, atque ab ignominiosi ista nominis contumelia immune exemtumque siverint haberi. Non Persas (seu Parthos malumus dixisse) armorum assultu toties totiesque concussa Græcia, tum ipsæ hostili manu infestæ Atticæ Athenæ, non profligati deletique identidem Romani exercitus, Tigridisque ac Euphra-

tæ

tæ limes populum adverſus rerum domitorem præſtitus fato quodam invictus & tantum non inacceſſus; non Indos, & quicquid gentium præter hoſce ſub exortu Solis atque occaſu minus aut cognitum aut intactum penitus jacebat, ſive id odorum aliove lætiore felicis ſoli proventu opimum, ſive affluens divitiarum copia ac facultatibus, ſemet vindicare quiverit ab inuſta ut temerè ſic arroganter hac tam inſigni nota. Quid verò de Majoribus noſtris effabor, eò probroſius ſuperbiuſque à moleſto ſubſeſſore paſſim exceptis, quod eruditionis & ſcientiæ vim omnem, ab animo mutuandam rectius, in ſolo membrorum robore, tractandiſque haud ignaviter armis, artium ceterarum plus nimio incurioſi, collocatam habebant? At verò tantum ſerenæ tempeſtatis, tantum repentini luminis huic ſæculo vix tandem nunc adfulget, poſt diſcuſſam deterſamque ſenſibus à noſtris ignorantiæ incumbentis annoſam ac fœdiſſimam iſtam caliginem, ut

si non hos ipsos, quos præ aliis commendabam modo, Græcos ac Romanos, politura mentis elegantiaque interdum adæquamus, propiusve saltem accedimus, iisdem certè, quibus ob agrestem inconditamque vitæ ac studiorum illuviem despicatui, neque id sine jure nonnullo, ducebamur ante, nunc à convitio probroque veteri tutos quodammodo nosmet, minus certè reprehensioni obnoxios, præstemus. De non paucis Germaniæ utriusque præstantissimis viris, popularibus nostris, è plebe media in summum Graiæ ac Latinæ eruditionis culmen haud ita nuper mirificè & gloriosè eluctatis, ne quid præter ordinem hîc à me dicatur, operosius enim, quàm loci hujusce permittant angustiæ, dicendum foret, præest Vobis, Reverendissimi, Illustres, Generosi, Clarissimique Viri, & ut diuturnus præesse pergat, utque florentissimo vitæ decursu Nestoream ac Tithoniam excedat ætatem, Deum Opt. Max. omni votorum ardore supplex & ve-

venerabundus convenio: præest, inquam, is Vobis nunc Princeps, qui innumeras inter eminentissimasque ac præglorioſissimas virtutes, tanto ingenii perſpicacis nitore, tantâ mentis candidæ atque urbanæ excultus venuſtate, tantâ artium ingenuarum cognitione, ſollertique prorſus ac induſtrio rerum longè plurimarum uſu & experientiâ inſtructus, adeò in oculis nemini non verſatur, ut omnem antiquitatis perpolitæ titulum publico conſenſu unus hac parte exhauſerit ac conſummarit: dignus nominibus heroum accenſeri priſcis, dignus fortunatiore illo floruiſſe ſæculo, prima inter Romanæ laudis decora, atque in iis numerari loco perquam ſpectabili; ni, præſentiſſima fatorum benignitate, ævo in univerſum huic noſtro, Vobis autem peculiariter obtigiſſet altæ dignationis ac faſtigii principalis ſingulare id ornamentum, per quod indubitatis evincatur argumentis, animum haudquaquam eſſe nobis

desponendum, posse quandoque confieri, ut in sterili ac neglecto solo, si probè excolatur, fructus oriantur quàm emendatissimi, & cum nulla non felicium locorum ubertate comparandi. Ultro jam dudum agnoscitis, puto, designari à me Reverendissimum juxta ac Celsissimum FERDINANDUM, inclytæ atque pervetustæ, nec nunc primitus Diœcesi Vestræ multa cum laude imperitantis FURSTENBERGIÆ Gentis primarium & Famæ commendatissimum decus. Is cùm ad stabiliendam augendamque rem Vestram immane quantum incrementi contulerit, vix quicquam tamen offertur in omni, qua pollet, excelsa animi hac ingentis dote conspectius sublimiusque, quàm quod à Majoribus Vestris præclarè jam olim gesta studio indefesso it adsertum; temporisque rubiginoso dente erosa penitus ac profundiori oblivionis abysso immersa lucem in conspicuam perpetuamque revocat dexterrime, si quæ ad gloriam nominis Vestri propagandam

gandam & sæculorum æternitati inscribendam videntur factura. Quod uti liquidò satis apparet ex hoc Monumentorum Paderbornensium libello, quem auctiorem luce publica nunc redonamus, ac Vobis in manum sistimus, sic argumentis multò plenioribus manifestum id ipsum aliquando fiet, si telam historicam, quam de Patriæ Antiquitatibus litteratissimi hujusce Principis auspicio luculentam atque operosam inter homines eruditos sunt qui moliantur, dabitur detexi: ut quantum salutaribus ejus consiliis, atque inculpatis regnandi artibus Vos debetis, ob restitutam temporum securitatem, solidosque Pacis integratæ successus, tantundem patrocinio scientiarum, Musisque ac lucubrationibus ejusdem mirè concinnis debituri mox sitis: quarum beneficio pervigili Majores Vestri, formidanda illa Romanis armis nomina, tanquam postliminii jure, à diuturno ætatis interlapsæ situ, ac pædore isto carcerario liberati tandem, & meritissimis restituti Famæ

præconiis in ora memoriamque hominum rursus exsurgunt. Ne non aut Vos in antegenitis habeatis, quos æmulemini, aut defuturi sint è posteritate Vobis, qui Vos viciſſim æmulentur : tum Princeps ipse ne non post se relinquat nobis exactè formatam omni ex parte sui ipsius imaginem, per quam in discrimen controversiamque vocetur olim jure, utrumne manu feliciore is gesserit scripto post concelebranda ab aliis, an aliena gesta laudabilius idem concelebrarit partim, partim concelebrari ab hominibus rei tantæ idoneis commodùm accurarit. Cavendum enim unicè, ne arbitremur, latissimè patentem in illo ingenii hunc campum intra rei poëticæ historiæque aut litteraturæ politioris exiles terminos ac cancellos strictiores coërceri : qua tamen orbita tam tenui vel sola certissimam nominis immortalitatem acquiri palam est atque in comperto. Ac primo quidem, Antistitis rem sacram Ecclesiamque ex officio curantis si plenas percensemus partes, facilè con-

conſtabit nobis, verſari eas præcipuè circa divini cultûs promovendam auctoritatem, ac convulſam temporum injuria diſciplinam eccleſiaſticam pro virili inſtaurandam: tum Deum circa per ſubmiſſas preces rebus humanis arctius conciliandum: adhæc in jejuniis ac ſupplicationibus indeſinenter iterandis: nec minus in demerenda ac ſublevanda conatu omni mortalium inopum egeſtate: in templis denique, noſocomiis, cœnobiis qua exædificandis de novo, qua reficiendis, ſi quæ collapſura præ ſenio videantur. Hæc pluſquam totum hominem unicè occupare quid ni poſſint? At quis muniis in hiſce cunctis religiosè adimplendis cogitationes in æterna ac cœleſtia ſemper obverſas contentius defigit, quàm Celſiſſimus FERDINANDUS? Quis Clerum ad ſaluberrima frugalitatis ac temperantiæ ſuæ inſtituta imitanda certiore provocat exemplo ac rapit? In re familiari quàm temperata, & quaſi ad æqualem libram trutinamque exacta omnia! Nihil illic

est ad hæc, occasionem rei novandæ quamcumque seditiosis præcidere ingeniis: annonæ arctioris difficultates expedire: nubem procellamque offensiuncularum vel minimam amoliri ac cautè prævertendo dissipare maturo occursu, priusquam sese erumpat, si quæ foris ingruens dubiè solummodo ac subobscurè minitetur è vicinia. Gratulatur Ordo Equester, assertum sibi pristinum splendorem, legesque à Principe conditas, per quas opportunè caveatur, ne cui Nobilitatis antiquæ viro plebeiis immisceri matrimoniis sit integrum. Gratulatur idem is Equester Ordo, adolescentibus loco splendido prognatis impensas munificè suppeditari, per quas omni disciplina liberaliore non imbuantur hi solummodo primoribus, quod aiunt, labris, sed verò saturentur largo eruditionis pastu, ac interius affatim redundent. Nec sufficiens retur, pro cetera, quam sibi acquisivit, gloria Princeps laudatissimus, optimum sese æquissimumque tot populis

præ-

præsidere Rectorem, nisi animo verè paterno civium utilitati in futurum quoque patrocinetur; hoc providè inprimis, quantum in sese, ac consultè agendo, ut quam simillimos sui Rectores, ceu lege agnationis hereditaria, proserat, quibus de manu in manum rectè abs se constituta mox tradantur, suaque ævi in immensum propagentur per posteros beneficia: unde demum fiat, ut è vivorum post tollendus numero, meritis tamen suis sempiternis ac benefactis, ceu præsens, numquam non sit interfuturus. In vectigalium exactione publicisque oneribus irrogandis minimum sibi permittere, in amovendis temperandisque plurimum. Aut si per duriora tempora, ac urgentes ærarii angustias, eo necessitatis quandoque est confugiendum, ut deflectat nonnihil à semet ipso, nec moribus in totum suis obsequatur, dolere tum verò graviter, ac sibi detractum putare, quicquid privatis civium singulorum facultatibus decrescat, publico utcumque

emolumento acceſſurum. Pari lenitate atque animi moderatione ſpectari ſupplicia circa ac pœnas: adeò quidem, ut vindicando in facinoroſos nec ſeveri plus nimio aut atrocis vel tantillum præ ſe ferre, nec contra remiſſiore præter juſtum indulgentiâ culpam foviſſe atque invitaſſe poſſit inſimulari. At quoties præmiis remuneranti luculentis benefacta accendenda ſunt, ac nutrienda virtus, iter planè diverſum contrariumque inſiſtendum ſibi idem proponit. Nihil tunc lentum aut cunctabundum; nihil non acre, concitatum, &, ſi fas ſic loqui, grandini ſpiſſæ profuſæque in illo ſimillimum agnoſcas. Victorias & triumphos, quos vicina bella ſpondere nonnumquam poterant ampliſſimos ſanè, rejicit faſtiditos, atque abs ſe excludit; nullis omnino horum admiſſis, niſi cruoris humani expertibus, nec cui rem veſtram objecturis umquam diſpendio: & quos promotæ Pacis certamen, ac Principum quâ confinium quâ longius remotorum expugnatus affectus

ctus domituſque miti illa & numquam non exporrecta obviaque officioſæ benignitatis illecebra, admodum frequentes ingeſſit ultrò. Sic ex publica benevolentia tropæum longe lateque ſplendidiſſimum, & ætatis omnem ſenectam laturum, in animis hominum, ceu vectigalibus ſibi pulcherrima hac militiæ togatæ opera & ſtipendiariis quodammodo factis, erexit conſtituitque, in quo ſerus utique ac ſuperſtes ſibi ipſi poſt mortem obitam triumphet. Qua re ſapienter planè ſollerterque cognita ac perſpecta Celſiſſimo Monaſterienſis Diœceſios Præſuli, ex compluribus haud longè quærendis viris ſummatibus, unum hunc præſertim dignum eſt arbitratus, quem ſibi ſucceſſorem cuperet decerni. Sed colligo me, jam plus æquo exſpatiatus, dum orationis panegyricæ, & quidem ingentis, diffuſum opus, quale tot tantiſque præſtringendis virtutibus vix ſuffecerit, tralatitia hac epiſtola comprehendi nequicquam ſpero. Otioſum quippe ac ſupervacaneum prorſus

videri possit, in iis apud vos laudibus commemorandis diu multumque hærere, quarum experimenta infinita, & tantum non quotidiana à Vobis oculatis testibus è proximo capiantur. Huc adde, quod non nisi rudi admodum ac transcurrente penicillo Patriæ hic & Litterarum communis Parens à me nunc delibatur, idque loco in primis alieno, ubi ipsummet ætherios illos haustus in perennaturis semper ingenii mirè felicis fœtibus altius spirantem contemplamini. Valete, Reverendissimi, Illustres, Generosi, Clarissimique Viri. Quod si satisfeci vobis in hisce primitiis, plura id genus defæcatæ atque aureæ venæ monumenta exspectetis è typographia nostra par est.

Datum Amstelædami,
Anno CIↃ IↃC LXXI.
a. d. VI. *Kal. Novembr.*

BER-

BERNARDUS ROTTENDORFFIUS
MONASTERIENSIS
Com. Palat. ac Med. Cæs.

NEC NON

Reverendissimi ac Celsissimi Principis,

FERDINANDI

Episcopi Paderbornensis, & Coadjutoris
Monasterienses &c. Archiater

LECTORI SALUTEM.

PRodeunt denuo in lucem Monumenta Paderbornensia, aucta lucubrationibus, expressa æneis singulorum figuris, ornata novo typorum vestitu; Prodeunt, inquam, non alius cujusquam ingenii meditamento & labore, quàm ipsius Ferdinandi Principis, ut jam non tam ipsa Monumenta elaborata à Principe, quàm in his ipse Princeps multò pulchrius monumentum posteritatis conspiciatur, haud secus, quàm de C. Julio Cæsare dixit Cicero, Eum dum Pompeii statuas reficeret, suas erigere. *De utroque pau-*

paucis te in vestibulo libri convenire necesse habui. Compressit diu Princeps hunc præclarum ingenii sui partum, atque ægrè admodum, quæ submissa ejus de se æstimatio, modestiaque fuit, in publicum proferri passus est: Adstiti ego assiduus monitor, hortatorque, ut vinci se sineret, ratus cui medico suo tot annos, inter cæteros Principes, valetudinis suæ curam commisisset, hanc etiam non tam famæ ejus quàm gloriæ partem ad me pertinere. Accendebant me omnium, qui priora legerant, plausus ac vota, cumprimisque popularium nostrorum desideria, quorum gustus cùm primi præli missu ferculoque non esset expletus, tum illa exemplarium paucitate, quæ prima statim legentium fames absumpserat, minimè posteritati consultum censebant inter nos sapientes viri. Reputabant nimirum illi secum, opus quidem mole non adeò magnum, sed eleganti carminum inscriptione, quâ veteres Poëtas exæquavit, antiquitatum cognitione, multiplici historiarum doctrinâ, & quod summum est, eruditis monumentorum lucubrationibus prorsus egregium, atque ab ipsa, si nobiscum loqui posset, æternitate expetendum: Immortalitati enim nata sunt, & satis commendavero, si illustria dixero, quia illustri Principis manu eruta, & novo quodam exquisitoque commentarii genere ab eodem sunt illustrata. Ac ne quid ad splendorem operis, aut jucundam posteritatis memoriam desiderari possit; singula monumenta ex incisis in ære formis novâ quâdam amœnitate exhibentur, quò prius adspectantium oculi, quàm legentium animi pascantur, atque iis etiam, qui litterarum sunt rudes, aut quibus nostra hæc legere non vacat, suo, ut libet, usu subserviant. Tam digna hæc omnia posteritate, quàm singulare patriæ, cui dicantur, sunt

decus

decus & ornamentum. Nam cùm omnis Saxonia, Germaniaque vetus, quantùm inter Rhenum, Visurgim atque Albim porrigitur, quantumque ad maris usque sinus sternitur, multis Romanorum Francorumque bellis sit clara, & ubique sua antiquitatum vestigia ostendat; tum nulla pars Saxoniæ monumentis illustrior, quàm diœcesis Paderbornensis. Hic enim castellum Alisonis, per initia belli, à Druso Cæsare positum; hic castra Drusi, Germanici, & Tiberii Cæsarum; hic tribunal Vari consulis, & tot hiberna militum; hic Luppiæ & Amisiæ flumina, toties alterno Romanorum Germanorumque sanguine decolorata; hic saltus Teutoburgiensis, Varianâ clade, cæsis legionibus, & amissis aquilis nobilitatus; hic ara Drusi, & cæsorum militum tumuli, circumque decursiones equitum; hic Arminii castrum, tropæa victoriæ, & triumphantis bellatoris campus Martius, in eodem Teutonicorum montium tractu, ubi VVidikindus, alter horum Germanorum heros, castrum suum habuit, & hodiedum monumentum suum possidet. Huc à Rheno per humentia paludum ducti instratique pontes longi; hic Sicambri, Bructeri, Angrivarii, Marsi, Cherusci, Catti cæteræque pugnacissimæ pro libertate gentes; hic, ut verbo complectar singula, belli Romani sedes, ad Alisonem, & Luppiæ fontes. Tot sæculis & tot Cæsarum armis decertatum, nec tamen hæc regio inter Rhenum & Visurgim, quam cæteri populi interioris Germaniæ suum propugnaculum habuêre, unquam subigi potuit. Primus Augustus Cæsar, superato Rheni limite, in provinciæ formam redigere aggressus. Quo consilio Drusus Cæsar, ut Florus luculentus est auctor, in tutelam provinciarum præsidia atque custodias ubique disposuit per Mo- Lib.4.c.12.

 sam,

sam, per Albim, & Visurgim: nam per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius castella direxit. *Haud dubium quin exinde Luppiam atque Amisiam iisdem castellis atque oppidis præmunierint Romani, quorum memoriam intercidisse questus est Dio Cassius. Idem multorum inde consequentium Cæsarum labor fuit. Certè Trajanus Imperator, alter post Augustum Romanæ potentiæ ac majestatis instaurator*; urbes trans Rhenum in Germania reparavit; *quod testatur Eutropius. At nemo id opus sumpsit contentiùs quàm Probus Cæsar: Is enim postquam imperium Romanum ad omnes cœli plagas armis composuisset, Germaniam hanc nostram tanquam postremum victoriarum terminum, ut Vopiscus memorat, est aggressus; primùm profligatis Germanis ultra* Nigrum fluvium & Albam (*Nicrum volunt, Visurgim veriùs & Albim crediderim*) *exercitum traduxit.* Urbes deinde in solo barbarico posuit, atque illic milites collocavit, agros & horrea, & domos & annonam Transrhenanis omnibus fecit, nec cessatum est unquam pugnari cum barbaris, dum subigerentur: sed visum est id non posse fieri, nisi limes Romanus extenderetur, & fieret Germania tota provincia. *Sed nec ille conatus processit, quanquam ad gentem debilitandam sedecim millia tyronum abducta, dispersaque per provincias, novem Reges diversorum populorum ad pedes Cæsaris prostrati jacuerint, & quadringentis hominum millibus cæsis sedecim millia armatorum oblata sint. Inexhausta interim & invicta stetit trans Rhenum hæc Germaniæ pars, neque à Diocletiano & Maximiano, neque à Constantino M., Juliano, Valentiniano, & tot inde Cæsarum exer-*

Lib. 56.

Lib. 8. in Trajan.

In Probo.

exercitibus importatis, vel hæc ſola regio inter Rhenum & Viſurgim, quam VVeſtphaliam nunc dicimus, in provinciæ formam ſe redigi paſſa eſt, orbe propè toto obſtupeſcente, qui in Romanorum poteſtatem & provinciarum deſcriptionem jam venerat. Donec verſis deinde armis, mutatoque fortunæ curſu, hi ipſi Germani inter Rhenum & Viſurgim, ſumpto Francorum nomine, tanquam libertatis ſigno, ſuperatoque Rheni limite, Galliam primùm Pharamundo, Clodione, & Meroveo Regibus, ac deinde cætera regna Francici juris & imperii facerent, ipſamque Germaniam reflexis per Rhenum armis ſubigerent, & Chriſtianam religionem primi in Saxoniam importarent.

Jam verò ex hac ipſa Francica & Saxonica hiſtoria quanta monumentorum copia & gloria ſe ex Paderbornenſi diœceſi objicit? ſi quantùm utráque juriſdictione, ſacrâ & civili, ſe extendit, metiaris. Nam ex quo primùm Clotharii An. DLV. *& deinde Dagoberti & Clotharii patris An.* DCXXX. *Francorum Regum armis nobilitatus Viſurgis, tum Pipini Regis victoriâ adverſus Saxones, Rema ad confluentes VVarnæ & Viſurgis apud nos inclaruit, amiſſo tum ſimul Hildegario Colonienſium Archiepiſcopo, quæ non inde à Carolo M. Saxoniæ domitore monumenta ſacra & profana Paderborna exhibet? Intra fines complexumque hujus diœceſis celebre Eresburgum caſtrum, in eoque idolum Martis (quod Irminſulam dixere) ac genticæ ſuperſtitionis fanum à Carolo M. everſum. Hic Brunsberga, Driburgum, ipſum vetus Iburgum, Deſenberga, Schidroburgum, arces & munimenta Saxonum in editis montium jugis tanto Francorum ſanguine expugnata. Hic Thietmallum & Sindfeldius campus, duo loca, tropæis*

Turon. lib. 4. c. 10. Aimoinus lib. 2. c. 27. l. 4. c. 18. Epit. Geſtorum Franc. c. 27. & 41. Sigebertus in Chron. ad An. 630.

Caroli præclara. In altero Saxones ad internecionem cæsi, Carolo aciem ducente: nam, ut Eginardus scripsit, omni bello Saxonico ipse non ampliùs cum hoste, quàm bis acie conflixit, semel juxta montem, qui Osneggi dicitur, in loco Thietmelle nominato, & iterum apud Hasam fluvium, & hoc uno mense, paucis tantùm interpositis diebus. *Res sanè memorabilis, eodem propè loco, quo Arminius Romanos, Carolus Saxones cecidit, tanquam Germani non nisi à Germanis, & superstitio Saxonum non nisi à Christiana religione debellari possent. Altero in loco postremus Saxonum Francorumque præliaris congressus fuit, post quem tandem quieti Saxones, VVestphali, Christianæ religioni se permiserunt. Ludam ad Ambram, Bocam ad Luppiam, Heristallum ad Visurgim quid memorem, Caroli castris & hibernis loca celebrata, quando ipsa Paderborna circum Paderæ fontes novum omnium monumentorum se fontem nobis aperit? Ostendant Saxones nostri, ubi aut sæpius Carolus M. castra collocarit, aut procerum Francorum Saxonumque conventus & populi comitia frequentiùs habuerit, aut legatos barbaræ gentis exterorumque Regum magnificentiùs audierit, aut ubi tot Saxones abjuratâ superstitione, fonteque baptismatis abluti Christo primùm nomen dederint. Hic celebris ille Caroli M. & Leonis III. Pontificis congressus; hic sollemni ritu à Pontifice Romano, quod inauditum erat inter barbaros, templa, aræ, & loca Sacrorum consecrata. Ut vel inde Carolus M. Paderbornæ sedem Episcopalem inter primas, non tam ad Paderæ Luppiæque ortus, quàm ad primum religionis Christianæ fontem fundarit. Scio primam quidem Episcopi sedem Osnabrugo dari; sed primam*

mam in comitiis imperii ſedem inter occidentalium Saxonum Epiſcopos, cùm ex Metropoli Moguntina, tum ex antiquitatis ſuæ origine Paderbornæ vendicari. Nec reperio in his Saxoniæ oris vetuſtius Chriſtianæ religionis domicilium, quàm Eresburgum. Ibi ſubverſo idolo Martis & fano, de ſuperſtitione gentis primùm triumphatum. Ibi & primum veræ religionis fundamentum & ſeminarium Chriſtianorum Sacerdotum, religioſorumque virorum à Carolo M. eſt poſitum, eò opportuniùs, quòd jam Thuringia, & vicina Haſſia Chriſti fidem ex Francorum dominatu, & D. Bonifacii cultura admiſerant. Eresburgo Paderbornam, Paderbornâ Heriſtallum, & Heriſtallo iterum Paderbornam, primùm Chriſti religio cum ſacerdotum collegiis eſt traducta. Inde, poſtquam à Carolo M. celebrata cultaque Paderborna fuit, cæteri quoque Imperatores, Ludovicus Pius, ejuſque filius Ludovicus Germaniæ Rex, Otto M. S. Henricus, Conradus Salicus, Henricus Niger, Fridericus Ænobarbus, Otto IV, Carolus IV, capti non tam amœnitate quàm veneratione loci, Paderbornæ aut hoſpitia, aut domicilia ſibi delegerunt. Ex his locum nullus Cæſarum frequentiùs ſanctiùſque habuit, quàm Divus Henricus, qui D. Cunigundam conjugem à VVilligiſo Moguntinorum Archiepiſcopo Paderbornæ Reginam coronari voluit. Urbs, ſi quantùm naturâ loci & fontibus, tantùm arte & opibus exculta eſſet, urbium prodigium ſpectaretur. Ac nihil jam attinet naturæ opera, & fontium miracula memorare. Quo in genere nihil Germania, nedum Saxonia admirabilius proferet. Padera intra urbem centum fontibus proſilit, alibi ex profunda terræ voragine, alibi ex ſcaturientibus venis ſuis, ac tantâ aquarum vi, ut mox intra

mœnia tot molas verſet, tantumque frumenti commolat, quantum amplæ urbis incolis, viciniſque ad panem, uſumque vitæ humanæ ſatis eſt. Verſâ aquarum indole, fontes æſtate frigidi, hyeme calidi, ſemper cryſtallo lucidiores. Luppia ex vaſto gurgite effuſus ſub ipſo Lipſpringæ oppido haud minori aquarum impetu fertur. Amiſia in medio Sendæ ericeto ex vaſtis terræ hiatibus prorumpens, varios deinde amnes trahit, donec juſto medioque flumine navigabilis in mare ſe evolvat. Nec aliunde horum fluminum origines, quæ haud magno intervallo à ſe naſcuntur, quàm ex Teutonicis montibus per ſubterraneos petroſoſque meatus, quos natura immortalium canalium inſtar diverſo exitu ſubſtruxit, multò admirabiliùs, quàm Romana ingenia aquæductus ſuos. Eò in ipſis montium jugis decurrentes rivi alibi ſe condunt, terraſque ſubeunt, ut alibi in hæc tria flumina emergant. Sanè, quod Plinius in Lyco Aſiæ flumine, Eraſino Argolicæ, Tigri Meſopotamiæ admiratus, id uno naturæ prodigio ſpectatur apud Paderbornenſes. Par naturæ beneficium acidulæ, quarum celebriores Pyrmontanæ, Driburgenſes, & Smechtanæ. Ac tametſi Tabernæmontanus, præſtans ſuâ ætate medicus, ſcripto de his libro, magnoque bono, judicium ſuum reliquerit; meum tamen Princeps, ut omnis hujus ſcriptionis, interponi hic voluit, ne quid temerè poſteritati conſignaret. Hæc ſunt, mi Lector, monumenta provinciæ, miracula naturæ, immortalitatis decora, quæ Princeps ex rerum obſcuritate, temporum vetuſtate, & ſcriptorum diſſenſione, luci ac ſplendori reddidit, tam præclarè meritus de ſua diœceſi, quàm hæc ad poſteritatis memoriam, ad excitandos legentium animos, ad loci hujus celeberrimi fundatiſſimique gloriam faciunt.

ciunt. Nihil inter mortalia opera immortale, non inſcripta notis marmora, non inciſa metallo ſigna, non grandibus ſaxis ſtructæ moles.

Tempus edax rerum, tuque invidioſa vetuſtas, Ovid. in Meta-
Omnia deſtruitis, vitiataque dentibus ævi morph.
Paulatim lentâ conſumitis omnia morte. lib. 15.

Ubi nunc Ægyptiæ Pyramides, ubi Mauſoleum Cariæ Regis, ubi magnificentiſſimum illud Salomonis templum? Dudum hæc quoque admiranda divini operis fabrica è memoria hominum abiiſſet, niſi ſacrarum literarum monumenta nobis ſervaſſent. Oſtende mihi Romanorum obeliſcos, arcus triumphales, amphitheatra, ac regia illa Cæſarum palatia. Trajani forum Theodoricus Italiæ Rex nunquam ſine novo miraculo ſatis aſpici poſſe faſſus eſt: Capitolia conſcendere, haud aliud eſſe, quàm omnia humana ingenia ſuperaſſe. Et quota nunc pars eorum operum ſupereſt, quæ tam ambitioſo luxu auſuque ſtruxit Romana magnificentia? Omnia propè vetuſtate aut Gothicâ barbarie in rudera conſederunt. Et tamen hæc omnia immortalitati conſecrata erant, quæ ne centum quidem facibus modò perſcuteris. Tantum vitæ & ſpiritûs retinent, quantum ſcriptores voluerunt. Nimirum exempla Sigon. lib. 18. de imp. occid. Cicero pro Archia Poëta.
omnia, *& monumenta pleraque,* jacêrent in tenebris, niſi literarum lumen accederet. *Præclarè Agathias hiſtoricus lib. 1. quem legi velim, hac ſuper re philoſophatus*: Quicquid athletæ in palæſtris, belli duces in armis, agunt; non in his aliud ſibi magis propoſitum habere, quàm gloriam. Hunc autem gloriæ fructum percipi non poſſe, niſi ipſos hiſtoria immortales faciat. *nam tropæa, inſcriptiones lapidum, cæteraque poſteritatis monumenta, quæ eri-*

eriguntur immortali nomini, fluxa & caduca fuisse, & cum ipsis sæpe victoribus interiisse. Quale illud Germanici Cæsaris apud nos monumentum, post Arminium profligatum, superbo cum titulo: DEBELLATIS INTER RHENUM ALBIMQUE NATIONIBUS, EXERCITUS TIBERII CÆSARIS EA MONIMENTA MARTI ET JOVI ET AUGUSTO SACRAVIT. *Nil jam mirum Alisonis castellum, Drusi aram, Trajani urbes, Probi munimenta, Constantini M. pontem, quo Saxonia intrata, cæteraque Romanorum opera, quibus Luppia, Amisius & Visurgis nobilitati, vetustate temporum consepulta jacêre; quæ nunc ex Principis hujus monumentis immortalem lucem, vitamque ipsam receperunt. Propior quidem Caroli M. ætas. Sed quis tam exactè ordinatèque nosset singula, aut sibi unquam persuasisset, tantum monumentorum thesaurum intra unam Paderbornensem diœcesin reconditum esse; nisi hæ monumentorum tabulæ palàm exponerent, & posteritati donarent. Jam illud Horatianum* PRINCIPIS *est:*

Tacit. lib. 2. Ann.

Lib. 3. ode 30.

Exegi monumentum ære perennius,
Regalique situ Pyramidum altius;
Quod non imber edax, non Aquilo impotens
Possit diruere, aut innumerabilis
Annorum series, & fuga temporum.

Præf. ad Vesp.

Res ardua, *inquit Plinius*, vetustis novitatem dare, novis auctoritatem, obsoletis nitorem, obscuris lucem. *Perfregit hæc contentus hic labor, & gratus in Carolum M. Francorumque proceres animus, quorum armis religio Christiana in has Saxoniæ provincias primùm invecta est. Tot ab Hathumaro Episcopi, tot literati ad hanc usque*

ætatem

ætatem viri; nemo tamen tam diligenti curâ & præstanti opere id munus pro amore patriæ, pro gloria gentis suæ suscepit, quod nunc eò acceptius, quò illustrius ab ipsius Principis ingenio & manu posteritas excipiet. Libet nunc de FERDINANDO *pronunciare, quod Romani apud Ciceronem de Varrone*: Nos in nostra urbe peregrinantes errantesque tanquam hospites eramus, tui libri quasi domum deduxerunt, ut possemus aliquando, qui, & ubi essemus, agnoscere.

Retuli paucis, Lector, quid Princeps in monumentis suis præstiterit, nunc ipsum Principem posteritatis monumentum proponere licebit, non ab ipso virtutum aspectu, quibus ad principatum pervenit, quæ uberius & sublimius scribendi genus poscunt: sed à doctrina, & multiplici scientiarum comprehensione, quæ præcipua semper Principum in gubernando adjumenta ornamentaque fuerunt. His ille à prima ætate per omnem liberalium artium cultum adolescentiam transegit, ingenio semper facili expeditoque, industriâ etiam supra nobilium usum constante. Hæc Sigenæ Nassaviorum, Paderbornæ, & Monasterii VVestphalorum prima experimenta fuerunt. Indè Coloniam ad sublimiora studia latus, exæquare cœpit majorum exempla & gloriam, quos fundatissima Baronum Furstenbergiorum familia pari semper nobilitatis & doctrinæ claritudine illustres habuit. Musis Coloniæ aspirantibus, in Fabii Chisii Legati Apostolici familiaritatem venit. Captus mox suavitate morum & doctrinâ Juvenis, & inter purpuratos Patres cooptatus Chisius, Romam invitavit, & haud multò pòst renunciatus Pontifex Max. eo nomine Alexander VII. in aulam, & Cubicularium intimum adscivit. Nihil tum Ferdinando felicius evenire poterat, quàm

Romæ in arce ſapientiæ multiplex ingenium excolere. Oblectabatur Pontifex modò hiſtoriâ, modò antiquitatum cognitione, modò poëſi; oblectabat his ſtudiis Pontificem Ferdinandus, ſemper aliquod exſertum ingenii ſpecimen dando, etiam cum applauſu Cardinalium, tanquam ingenium in Germania natum ſubtilius Italiæ cœlum ſpiraret. Maxima iſtic pars vitæ, amœnitates ſtudiorum, & commercia cum eruditiſſimis viris Sfortia Pallavicino, Proſpero Fagnano, Luca Holſtenio, Cæſare Raſpono, Natale Rondinino, Carolo Emanuele Vizzanio, Oderico Raynaldo, Alexandro Pollino, Auguſtino Favorito, Stephano Gradio, Leone Allatio, Joanne Baptiſta Turricellio, Vincentio Guiniſio, Hieronymo Petruccio, Gulielmo Dondino, Petro Poſſino, Paulo Zacchia & Matthia Naldio medicis, & quos extra Italiam fama ſcriptorum librorum orbi celebres fecerat; cum aliis certamen Poëſeos inire, cum aliis antiquitatum & Hiſtoriarum monumenta recolere. Ibi cùm in omni ſcientiarum cultu verſaretur, tanta brevi ingenii & præcellentis doctrinæ parta fuit æſtimatio inter Romanos, ut cùm in Academiam, quam Romæ honoratiſſimi quique & eruditiſſimi viri, omni ingeniorum concurſu, omnique diſciplinarum & facultatum cultura florentiſſimam habent, Ferdinandum recepiſſent, haud multò pòſt Principatum ſuæ Academiæ ultro detulerint. Nimirum quod jam ante Alexander Pontifex Max. ſagax ingeniorum explorator commendarat, id literatorum ſenatus multò conſpectiùs comprobavit. Ille Ferdinandum, quod rarum admodum in Germanis & peregrinis, inter familiares admiſſionis intimæ, ad cubiculi Pontificii prærogativam admiſit; hic Academiæ ſuæ Præſidem ac Principem delegit. Qui certè ho-

nor

nor ac dignitas eò illustrior, quòd hactenus non nisi Italorum atque excellentium genere & doctrinâ virorum fuerit, quæ tum uni primùm ex Germanis Ferdinando obvênit, tanquam his suis præjudiciis Romæ Principem dicerent, antequam apud suos inter Romani Imperii Principes conspiceretur. Per id simul otium literarium lustrata Bibliotheca Vaticana, Holstenio monstratore, & apparatus horum monumentorum, cum primisque Historiæ Paderbornensis seligi cœptus, cùm nondum cogitatio de Episcopatu Paderbornensi subire animum posset, tanquam præsago tum se studio designaret Episcopum Paderbornensem. Adeò Musæ suo numine reguntur. Pòst ubi Paderbornensium Episcopus, Romæ absens, delectus ad Paderam, & coràm Principis munus adiit, nihil inter cætera antiquius habuit, quàm tabularia omnia Ecclesiæ suæ, collegiorum & cœnobiorum pervestigare, omniaque antiquitatum monumenta veluti mellis succum in suos favos comportare, quo præter hæc ipsa aliquando Paderbornensis Historia eontexi posset. Præclarus haud dubiè labor, fruenti etiam quàm colligenti futurus dulcior.

Sed an Principe dignum sit Historiæ studium, ita à quibusdam controverti video, ut prorsus nolint Principem, qui regendis populis est impositus, assidere libris, tractare literarum studia, & historicorum monumenta pervolvere. Regum, inquiunt, & Principum est tractare arma, & bibliothecam in armamentario quærere, obire provincias, lustrare arces, reficere munimenta, consiliis provinciæ assiduò interesse, jus summis infimisque dicere, controversias publicas privatasque decidere, inspicere ministrorum rationes, fraudes retegere, submovere infidos, audire querelas civium & miserorum

rorum hominum. Et quæ non rerum moles quotidie unius mente verſanda? ut tot publicæ curæ, quibus vita Principum occupatiſſima eſt, hæc otia literarum minimè patiantur. Haud equidem ignarus, ea maxima eſſe Principum munia, quæ nec ipſi ignorant. Sed & pacis ſunt tempora, quæ ante bella ſemper quærenda ſunt Principi, nè continuis armorum terroribus urgeantur populi, & honeſti otii horæ, & ſeriarum curarum laxamenta ſunt interponenda, quibus aut contenta mens remittenda, aut inſtruenda iis ſcientiarum ſubſidiis, quibus ſe alioſque regat. Nihil autem ad Principem formandum præter regalem illam philoſophiam, aut honeſtius, aut utilius, quàm hiſtoriam, ſapientes ſemper præceperunt viri, quòd ea non tam Principem oblectet, quàm doceat, inſtruatque ad ſublime & divinum illud munus vitæ dignè ſuſtinendum, nihil blandiendo, nihil celando. Hoc inſtituto Livius hiſtoriam ſuam aggreſſus, præfatuſque: Illud præcipuè in cognitione rerum ſalutare ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illuſtri poſita monumento intueri; inde tibi tuæque Reip. quod imitere capias, inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod vites. *Zenonem philoſophum percontatus quiſpiam, quâ ratione Princeps felix eſſe poſſit*; Si in ſuperiorem, *inquiebat*, ætatem oculos intendat. *Si nimirum res majorum præclarè geſtas, ſi veterum monumenta pervolvat. Tacitus cùm libros & monumenta clariſſimorum virorum in foro exuri videret*: Illo ſcilicet igne, *ingemuit*, vocem populi Romani, & libertatem Senatus, & conſcientiam generis humani aboleri. *Sanè qui hiſtoriarum libros è Principum manibus ſubtrahunt, illi cuſtodem temporum, memoriam omnis antiquitatis, majo-*

In proœmio lib. 1.

In vita Agricol.

rum

rum ſuorum præclariſſimam imaginem, lucem veritatis, magiſtram vitæ, ex humana ſocietate proſcribunt, ne tanquam in ſpeculo exornare ſe Principes poſſint, & vitam ſuam ad alienas virtutes componere. Barbarum hoc eſt; quales olim Germani, cùm literarum ſecreta viri pariter ac feminæ ignorarent. *Indè horum res domi militiæque geſtæ perpetuo ſilentio conſepultæ jacent. Quicquid de præclaris eorum moribus ac virtutibus, quicquid de bellis fortiter geſtis ſupereſt, Tacito, & Romanis ſcriptoribus debemus: & quàm admiranda Tacitus de Germanis reliquit? Jam quæ vitæ ratio inter homines, quam Hiſtoria non egregiè formet. Civilem vitam expetis? audi Polybium*: Veriſſima diſciplina exercitatioque ad res civiles Hiſtoria eſt. Illa, *Ariſtotele judice,* utilis etiam eſt ad publicas deliberationes rerum geſtarum: *ut verè dixerit Alphonſus Rex eximius*, optimos conſiliarios eſſe mortuos, *Hiſtoricorum videlicet libros. Quin Agathias nobilis Hiſtoriæ ſcriptor auſus eſt dicere*, Hiſtoriam civili philoſophiâ non inferiorem eſſe. *Vitam militarem vis? quæ pars ejus, quæ ars, quam Hiſtorici veteres recenteſque non tradiderunt? Probarunt hoc omni ævo præſtantes belli duces, qui, uti Alexander M. Homerum, etſi tot fabulis inſperſum, ſibi militiæ magiſtrum aſſumere non eſt veritus; & quemadmodum, teſte Paterculo,* Scipio tam elegans liberalium ſtudiorum, omniſque doctrinæ & auctor & admirator fuit, ut Polybium Panætiumque præcellentes ingenio viros, domi militiæque ſecum habuerit; *ita illi in caſtris præſtantiſſimos hiſtoricorum libros, quos aſſiduò volverent, ſibi comites eſſe voluerunt. Quo aſpectu Alexander Imperator bellis etiam ad Rhenum geſtis, & in*

Tac. de morib. Germ.

Polyb. l. 1.

Ariſt. l. 1. Pol. c. 5.

In procæmio l. 1.

Lib. 1. cap. 13.

Lamp. in Alexandro. *has provincias destinatis clarus, togæ militiæque consiliis* literatos adhibebat, & maximè eos, qui historias noverant. *Et jam ille Alexandrum Magnum promittebat Romanis, ni juvenem militaris furor ad Moguntiam trucidasset. Hæc illa senatus, populique Romani acclamatio*: Quis meliùs quàm literatus imperat? *Tacitus is erat Imperator, qui ob id* Cornelium Tacitum scriptorem historiæ Augustæ, quòd parentem suum eundem diceret, in omnibus bibliothecis collocari jussit: *Nam is verè scriptor est, qui in castris militem, in aulis politicum, in Republica civem, in omnibus interiorem Principum vitam format. Sed Christiani Principis, & Christiani hominis, ex toga sagoque, imò religiosi viri normam vivendi exposcis, & à quibus rectiùs integriùsque disces, quàm vel ex sacrarum literarum monumentis, vel ex Historia Ecclesiastica, vel iis scriptoribus, qui Christianorum Regum ac Principum aut sanctorum virorum res gestas nobis consignarunt. Nec divino consilio institutoque hæc pars vacat: Quorsum enim Deus historias Regum & Principum Hebræi populi scribi voluit, & ut scriberentur dictator adstitit, nisi ut ex bonorum Principum factis salutaria documenta, ex malorum facinoribus, divinæ justitiæ vindictæque exempla orbis & posteritas exciperet. Quæ res & Præsules Ecclesiæ, & Principes viros commovit, ut non modò Historias sacras profanasque diligenter pervolverent, sed & scriptis suis res gestas posteritati consecrarent. Quo in numero, cùm innumeros percensere possem, habemus cumprimis Dithmarum Mersburgensem, & Ottonem Frisingensem Episcopos, Imperiique Principes; uterque ex Marchionum familia, non indecorum censuit claritudini nominis & muneris dignitati hist-*

Vopiscus in Tacit.

Lipsius præf. in Tacit.

rias

riæs scribere. Nec domestica desunt, quorum vestigiis insistat hic Princeps: Olivarius & VVillebrandus Paderbornenses Episcopi, postquam in Palæstinam profecti totum illud iter sacrum, & omnem illam Christianorum expeditionem, quæ apud Principem, inter cætera monumenta antiquitatum, tempori edenda asservantur, fidi & præclari eorum temporum Historici suâ manu conscripserunt; Alter è prima nobilitate & Metropolitanæ Colonienſis Ecclesiæ Scholastico, alter è Comitum Oldenburgensium familia hujus loci Antistes, non minùs ingenii, quàm virium opibus clarus esse voluit. Quem narrandi finem hic fecero? si vel omnes illustrium familiarum viros, vel Ecclesiæ Præsules proferre velim, qui Historiarum monumenta à se elaborata magno primùm suo fructu, tum majori etiam posteritatis bono, cum immortali gloria reliquerunt. Ego dum omnes auctores revolvo, qui de Historiæ dignitate & utilitate scripserunt, nullum propè studiorum genus Principi magis commendatum præscriptumque reperio, quàm Historiam. Innumeri sunt qui hæc pertractarunt, & fastidio sim, si ex notis atque obviis plura consectter. Id unum, ut propiùs ad nostra redeam, præterire non licet. Principum est supremum judicem in publicis privatisque agere, scire jura & privilegia provinciæ, eaque ut familiæ suæ peculia tueri, controversias, quæ cum vicinis aut inter ipsos proceres agitantur, recognoscere, limites regionis descriptos tenere, scita, leges, pacta, fœdera, donationes, parta & abalienata provinciæ bona, & quæ ejusmodi sunt, explorata habere, ne tanquam hospes semper inter suos agat; aut cùm de his judicium est pronunciandum, tanquam simulacrum Principis inter consiliarios suos consideat, quorum fi-

des

des sæpè tam auro, quàm ignorantiæ obnoxia est. Quòd si Episcopi munus, uti inter Germanos se hæc habent, in eundem Principem concurrat; quæ non cognitio ex patrimonio Ecclesiæ, ex donationum tabulis, ex Cæsarum diplomatis, ex superiorum Antistitum decretis conventisque requiritur? Hæc autem omnia in utroque munere, unde certiùs hauriet, quàm ex perlustratis tabulariis, antiquitatum monumentis, & fidis Historicorum scriptis? Quo in genere si quisquam inter Germanos Princeps eminet, tum auctor horum monumentorum, ut vel ipsa monumenta satis testabuntur, cui ad ingressum principatûs nihil sollicitiùs fuit, quàm archiva & tabularia omnia, diplomata Cæsarum, monumenta publica privataque, scripta & rescripta perlustrare, & quod verè Principum est, vivam semper provinciæ suæ imaginem in sinu portare. Indè Ille in omnem super his sermonem expeditus, in quæsita præsens, in consilia promptus. Magnorum id semper Cæsarum fuit, habere rationaria sua cum Augusto, descriptiones provinciarum cum Antonino, tabulas & compendia rerum publicarum cum aliis; majus etiam in hoc Principe, apparatus videlicet antiquitatum, ingenio, labore & manu propriâ digestus, ex quo hæc monumenta delibatio sunt. Omnia hæc præstitit Historia, anima illa, & vita memoriæ. *Non jam quisquam, opinor, erit bonæ mentis censor, si quantum alii Principes venationi, equorum agitationi, choreis, aleis, conviviis, cæterisque oblectationibus se permittunt, tantum Principi huic historiarum studiis, & antiquitatum lucubrationibus, indulgeant. Sanè ut natura non omnes homines ad easdem artes, sic nec Principes ad eadem studia finxit.*

Propert. l. 3. eleg. 7.

Naturæ sequitur semina quisque suæ.

Sed

Sed hæc ingenii meditamenta eò decora magis Principi, pleniusque sapientem virum explent, quò animi exercitatio præstantior est hisce corporum oblectamentis: Animi enim imperio, corporis servitio utimur. *Quanquam si utrumque in laxandis curis suo temperamento misceatur, illa demum sit jucundioris, sanioriſque vitæ ratio. Memoriâ teneo, sæpe illum narrasse, ex quo humaniores literas discere cœpit, miro quodam animi impetu in Poësin & Historiam abreptum, quæ annis inde matureſcentibus in hanc orbis famam exculta. Hoc eodem genio Theodorum Furstenbergium Paderborn. Episcopum & Principem, avi fratrem accepimus, quem mirificè in omnem vitam Poësis & Historia oblectabat. Tanta ingenii & sanguinis est consensio. Sed ille aliorum lucubrationibus & scriptis pasci solitus; hic verò Princeps facere, quibus se aliosque pascat, & gloriam familiæ posteritatique transcribat. Testes tot ingenii partus in publicum dati, Monumenta dico & Poëmata novis ob id prælis donata, ut novo sui aspectu vestituque in theatrum orbis prodeant, non sine novo etiam certamine, majorne Poëta, an Historicus æstimetur. Rarum id in Principe decus, eòque pulchrius, quò glorioſius inter mortales, studia literarum cum nobilitate, doctrinam cum virtute, & sapientiam cum Principatu conjunxisse.*

Sallustius de bello Catilin.

Hæc habui, erudite Lector. Panegyrim, quam olim Joannes Horrion Societatis Jesu sacrarum literarum Doctor, ex eodem monumentorum argumento, Theodoro Furstenbergio Paderbornensium Episcopo dicatam conscripsit, hîc conjungere placuit, quò altera scriptio alterius lumine juvaretur, ac duo simul consanguinei & fulgentissimi Paderbornensium

Principes ex eadem Furſtenbergica domo in unum poſteritatis conſpectum venirent. Quæ verò de ipſo Furſtenbergiorum ſtemmate Monumentis attexuntur, ea primùm Dithmarus Mollerus Tremonienſium annalium ſcriptor conſignavit, auxit Joannes Veldius Societatis Jeſu Sacerdos, ac demum in hanc accuratam familiæ ſeriem digeſſit Fridericus Honingius, Canonicus Præmonſtratenſis, Theologus, Conſiliarius & Bibliothecarius Paderbornenſis. Nec de me quidquam, niſi quòd poſt multiplices ſtudiorum meorum labores (quos cum eruditiſſimo hujus ſæculi & ſapientiſſimo Principe, mihi vitæ ratio, intimaque, quâ me ſemper dignatus, amicitia communes fecit) ex anno ætatis meæ ſeptuageſimo ſexto, ultimum quoque monumentum meum circumſpiciam. Te verò, Lector, hæc Monumenta, quod nomine ſuo monent, ita legere velim, ut è mortali vita ad immortalem aſpires. Monaſterii VVeſtfalorum. Calendis Januariis. Anno Chriſti CIↃIↃCLXXI.

A U-

AUCTORIS
PRÆFATIO
AD LECTOREM.

QUem hîc librum, benevole Lector, in manus ſumis, Monumenta Paderbornenſia inſcripſimus, nec aliter oportuit; quòd non aliud libri argumentum, quàm præclara hujus diœceſis monumenta, quæ ex Romana, Francica & Saxonica hiſtoria proferimus eruta: & quia plura antiquitatum monumenta (auſim hoc dicere) ſeſe in hac diœceſi offerunt, quàm vel in ulla Saxoniæ provincia inter Rhenum, Viſurgim & Albim; Nos ea pro veteri inſtituto, & pro amore decoreque patriæ noſtræ, carminum inſcriptionibus, notis ac figuris illuſtravimus, quò conſpectiora ex antiquitatum tenebris denuò in lucem veniant. Decorum id ſemper fuit & laudabile inter omnes gentes, quarum exempla ſequimur. Neque in hac re tam vires ingenii noſtri, quàm cauſas, quæ ad id præterea nos excitarint, expendimus. Quarum prima, regionum ſplendor, urbium decus, Majorum gloria æternitati conſecranda. Quemadmodum præclarè Suetonius de Auguſto

Cæsare, cùm is publica opera quàm plurima extruxisset: *Cæteros principes viros sæpe hortatus est, ut pro facultate quisque monumentis vel novis, vel refectis & excultis urbem adornarent.* Hoc verò uti à condita Urbe cœptum, ita ab Augusto omnium deinde consequentium Cæsarum pulcherrimum opus fuit, etiam Christianorum Principum, ut quantùm Romani rerum à se gestarum magnitudine cæteras gentes, tantùm Urbs cæteras orbis terrarum urbes monumentorum multitudine & gloriâ superaret. Hinc votivæ Deorum aræ ob bella feliciter gesta, lapidum Pyramidumque inscriptiones, tropæa victoriarum, arcus triumphales, Heroüm & præclarorum virorum statuæ & imagines; quas vel in foris vel in ædium vestibulis, vel in bibliothecis posuerunt: haud aliam præterea ob causam, quàm ut posterorum animos ad virtutis æmulationem excitarent. Cùm multa hujus rei experimenta adsint, tum illud illustre apud Sallustium: *Sæpè*, inquit, *audivi Q. Maxumum, P. Scipionem, præterea civitatis nostræ præclaros viros solitos ita dicere, cum Majorum imagines intuerentur, vehementissimè sibi animum ad virtutem accendi.* Et quid, obsecro, ut hoc tertium addam, jucundiùs etiam, quàm in antiquitatum monumentis non tam legere, quàm spectare Majorum res domi militiæque præclarè gestas, & velut in sculptis annalium tabulis omnem antiquitatis memoriam revolvere? *Naturâ*, inquit Lipsius, *trahimur ad simulacra & effigies magnorum virorum noscendas, & illa corpora sive hospitia, quibus cæ-*

Sueton. in vita Augusti Cæsar. c. 29.

Sallust. de bello Jugurth.

Syntag. de Bibliath. c. 10.

lestis

lestis se animus incluſit. Verè Lipſius: ſed non in his ſiſtendum, cùm eâdem cupidine inſitâ & dulcedine, ad cætera quoque monumenta rapiamur: *ex quibus*, uti Plinius ſapienter dixit, *immortales animæ adhuc in iiſdem locis nobiſcum loquuntur*, factaque ſua mortalibus ad imitationem immortalis gloriæ exponunt. Altarum mentium eſt hæc ſequi: nam cum vulgo nobis hîc nullus ſermo eſt, cui nec calcar, nec ſenſus ex his integer. Illos appellamus, quos Majorum gloria, ut Miltiadis tropæa, exſtimulat. Ideò Plinius denuò: *Nullum majus felicitatis ſpecimen, quàm ſemper omnes ſcire cupere, qualis aliquis fuerit*, ex illo videlicet præſtantium virorum numero, qui aut virtute bellicâ, aut doctrinæ præſtantiâ, aut egregio aliquo facinore clari eminuerunt. Et nos, ut hoc poſtremum inter cauſas referam, quid aliud in conſervandis illuſtrandiſque monumentis agimus, quàm ut facem æternitatis accendamus, & præclaris illuſtribuſque viris pro merito vitam præmiumque reddamus? Eò Horatius nobis ſiſtit

Plinius lib. 31. c. 11.

Hæc *inciſa notis marmora publicis*,
Per quæ ſpiritus & vita redit bonis
Poſt mortem Ducibus.

Inſita hæc omnibus poſt mortem vivendi cupiditas, & quæſita ſemper à magnis Heroüm mentibus, ne cum mortali corpore in terram abdito, totæ ſimul ex hominum oculis & memoria abirent. Quo præclarè etiam docuerunt non tam mortali, quàm immortali vitæ naſci nos, atque ita in hanc ſcenam

produci, ut immortalia ante mortalia ſectemur. Hinc nulla gens uſquam tam barbara & inhumana, à qua non aliquod horum monumentorum genus poſteritati relictum ſit. Ignoravêre quidem priſci Germani noſtri ſecreta literarum, quibus bella factaque ſua poſteris tranſmitterent: Non tamen deſunt monumenta, ex quibus res bello geſtas cultumque religionis recognoſcas. Habuêre enim ſuas arces & caſtella, inter quæ Arminii & VVidichindi rudera adhuc monſtrantur apud nos. Habuêre ſua fana & delubra, inter quæ *celeberrimum* illud apud Marſos *templum, quod Tanfanæ vocabant*, Luppiam inter & Amiſiam flumina. Præterea aras ſacrificiorum, ſimulacra deorum, lucos & nemora conſecrata diis, turrim Velledæ, ex qua fatidica virgo reſponſa dabat inter Bructeros. Horum pleraque Carolus M. & Chriſtianorum Præſules ſuſtulêre, ne quod genti toties perfidæ invitamentum ſupereſſet ad veterem ſuperſtitionem relabendi. Ex his ſola ferè Heroüm ſepulchra remanent, quemadmodum hæc per VVeſtphaliam, Emslandiam & Tranſiſalaniam ex grandium ſilicum lapidumque aggeſtorum cumulis ac tumulis hodiedum aſpiciuntur. Sed nulla in gente hæc frequentiora celebrioraque monumenta, quàm inter Romanos etiam extra Urbem & Italiam. Quot illi bella exteris intulere, tot bellorum tropæa, ſuperbos victoriæ titulos, ſtructa præſidiorum caſtella, vias militares, quas inter *pontes longi* paludoſis apud nos locis inſtrati, caſtrorum aggeres, hibernantium

Tacit. lib. 1. Annal. Cluverius lib. 3. c. 47.

Tacit. lib. 4. Hiſt. Lib. 4. de Germ.

tium militum valla, inſcriptiones lapidum, cipporum ſepulchralium notas, & quæ ejuſmodi ſunt, poſteris reliquêre. Ex his ea Germaniæ pars, quæ Paderbornenſis diœceſis finibus continetur, Caſtellum Aliſonis, Aram Druſi, Varianarum legionum tumulos, aliaque præclara antiquitatum monumenta nobis exhibet, quæ ſervato temporum ordine, hâc lucubratione noſtrâ, exornanda ſuſcepimus. ſecuti etiam non inſolitum nec injucundum, ut confidimus, ſcriptionis genus: quod in Urbe terrarum domina, arcus triumphalis Druſi Neronis, pons Salarius, deorum templa, aræ, ſimulacra, tabulæ votivæ, fontes, obeliſci, columnæ, atque innumeri cippi ſepulchrales Latinis Græciſque verſibus inſcripti, apud Janum Gruterum, in abſolutiſſimo inſcriptionum Romanarum opere, jam olim uſitatum fuiſſe abundè demonſtrant.

Atque ut hoc officium Poëſis præſtet, facit conjunctio, quam cum Hiſtoria habet, quemadmodum ab Agathia nobili hiſtorico, in procem. præclarè ex Floridoti viri eâ ætate præſtantis judicio ſcriptum eſt: *Hiſtoriam à poëtica non multum diſtare, ſed hæc duo gemina affiniaque eſſe, ac ſolo propemodum rhythmo inter ſe diſcrepare.* Ut altera prorſus alteri in conſervandis illuſtrandiſque antiquitatum monumentis opem ferre nata ſit.

Juvabit ad hæc pleniùs cognoſcenda, Saxoniæ & diœceſis etiam noſtræ diviſio. Qua ſuper re Lectorem verbo commonendum cenſui. Germania omnis, cum-

cumprimisque Transrhenana, quæ vetus, & vera, & magna est Germania, fœcundaque illa bellicosarum gentium procreatrix, cujus nobilissima pars est Saxonia, primùm in populos est divisa; quales Sicambri, Tencteri, Usipetes, Bructeri, Angrivarii, Marsi, Chamavi, Tubantes, Catti, Cherusci, aliique bellis Romanorum celebres. Nullum inter eos regni nomen, quod gentis libertas, pro qua tot sæculis pugnarunt, neque Regem inter se, neque ab aliis imponi sibi pateretur, & qui Reges inter illos ex nobilitate sumpti, ii bellorum potiùs Duces fuerunt, qui cum bello nomen & munus ponerent. Neque provinciæ nomen inter hos populos auditum. Primùm quidem Augustus, exinde cæteri etiam Romanorum Cæsares in provinciæ formam redigere tot expeditionibus belliſque tentarunt; sed is labor frustra fuit. Quàm invictæ semper gentes, tam id jugum etiam nunquam pati voluerunt; orbe toto obstupescente, qui jam à Romanis in provincias redactus, distributusque erat. Carolo M. id primùm concessum, qui debellatam Saxoniam, quod Romanis non licuit, Romanorum more in provincias & Episcoporum diœceses descripsit, ideò verè magnus, quia omnium Cæsarum conatus in subigenda Saxonia, religione, virtute bellicâ & felicitate supergressus. Populorum deinde regiones in pagos, certosque districtus erant divisæ. Neque pagi nomine tum vicus, ut modò sonat, sed pars regionis notabatur: quemadmodum vel in Satrapias vel Comitatus

Diplom. Bremens. Diplom. Verdens.

postea

postea hi pagi transiêre. Pagis interim suus cuique Satrapa, Saxonum cumprimis ævo, præpositus. Ita Cæsar *totam Helvetiam in quatuor pagos esse distinctam* scribit: Et Tacitus de moribus Germanorum: *Eliguntur in iisdem conciliis & Principes, qui jura per pagos vicosque reddunt.* Hoc vocis usu leguntur apud Marcellinum *pagi Alemannici.* Multi hæc pertractarunt, & nos in Monumento Bocæ delibavimus. Neque operæ pretium plura in hanc rem proferre, cùm hos pagorum Satrapas etiam Beda nobis exhibeat in Divorum Ewaldorum nece, quod alius scriptor expressiùs retulit: *Regem antiqui Saxones non habebant, sed per pagos Satrapas constitutos, morisque erat, ut semel in anno generale concilium agerent in media Saxonia, juxta VVeseram fluvium.* Sed illo antiquior scriptor, Arnulpho Imperatore, Poëta videlicet Anonymus, quem plerique Paderbornensem censent, hæc testatiùs inter res gestas Caroli M. retulit:

Sed variis divisa modis plebs omnis habebat
Quot pagos, tot penè Duces, velut unius artus
Corporis in diversa forent hinc indè revulsi:
Sed generalis habet populos divisio ternos.

Ostfalos nimirum sive Osterlingos, Angarios & VVestfalos, in quorum gentem nomenque externis & civilibus bellis superstites inter Albim & Rhenum populi concesserant. Postquam verò Carolus M. gentem in avita superstitione pertinacem non sine multis expeditionibus, & maximo labore ad religionem Christianam perduxit, nova in Episcopatus &

Cæsar. lib. 1. de bello Gall.

Tacit. lib. de mor. Germ.

Marcell. lib. 13. & 18.

Avernerus tractat. de laud. Westph.

Poëta Anonym. ad An. 772.

Diœceſes cœpta diſtributio, & certi cuique limites deſignati. Adam. Brem. c. 8. & 9. hiſt. eccleſiaſtic. *Tunc demum Saxonia ſubacta in provinciam redacta eſt, quæ ſimul in VIII. Epiſcopatus diviſa.* Sumpſit hæc Adamus ex diplomate Caroli M. in Eccleſia Bremenſi aſſervato, & hiſtoriæ ſuæ inſerto. *Proinde omnem terram eorum antiquo Romanorum more in provinciam redigentes, & inter Epiſcopos certo limite diſterminantes, Septentrionalem illius partem, quæ eſt piſcium ubertate ditiſſima, & pecoribus alendis habetur aptiſſima, pio Chriſto, & Apoſtolorum ſuorum Principi Petro pro gratiarum actione devotè obtulimus: ſibique in VVigmodia, in loco Bremon vocato, ſuper flumen VVirraham, Eccleſiam & Epiſcopalem ſtatuimus cathedram. Huic Parochiæ decem pagos ſubjecimus. Adhuc etiam ſummi Pontificis & Univerſalis Papæ Adriani præcepto, nec non & Mogontiacenſis Epiſcopi Lullonis, omniumque qui affuêre Pontificum conſilio, eandem Bremenſem Eccleſiam cum omnibus ſuis appendiciis VVillehado probabilis vitæ viro, coram Deo & ſanctis ejus commiſimus. Et quia caſus præteritorum nos cautos faciunt in futurum, nequis, quod non optamus, aliquam ſibi in eâdem Diœceſi uſurpet poteſtatem, certo eam limite ſecimus terminari, eique hos terminos, mare Oceanum, Albiam fluvium, &c. firmos & intransgreſſibiles circumſcribi juſſimus. Signum Domni Caroli Regis invictiſſimi. Hildebaldus Archiepiſcopus Colonienſis & ſacri Palatii Capellanus recognovi. Dat. II. Julii, indict. XII. Anno autem regni Domni Karoli XXI. Actum Palatio Nemetenſi.* Simillimum biennio ante, nimirum anno regni ſui XVIII. Indict. VII. VI. Kal. Julii, Moguntiæ de fundatione

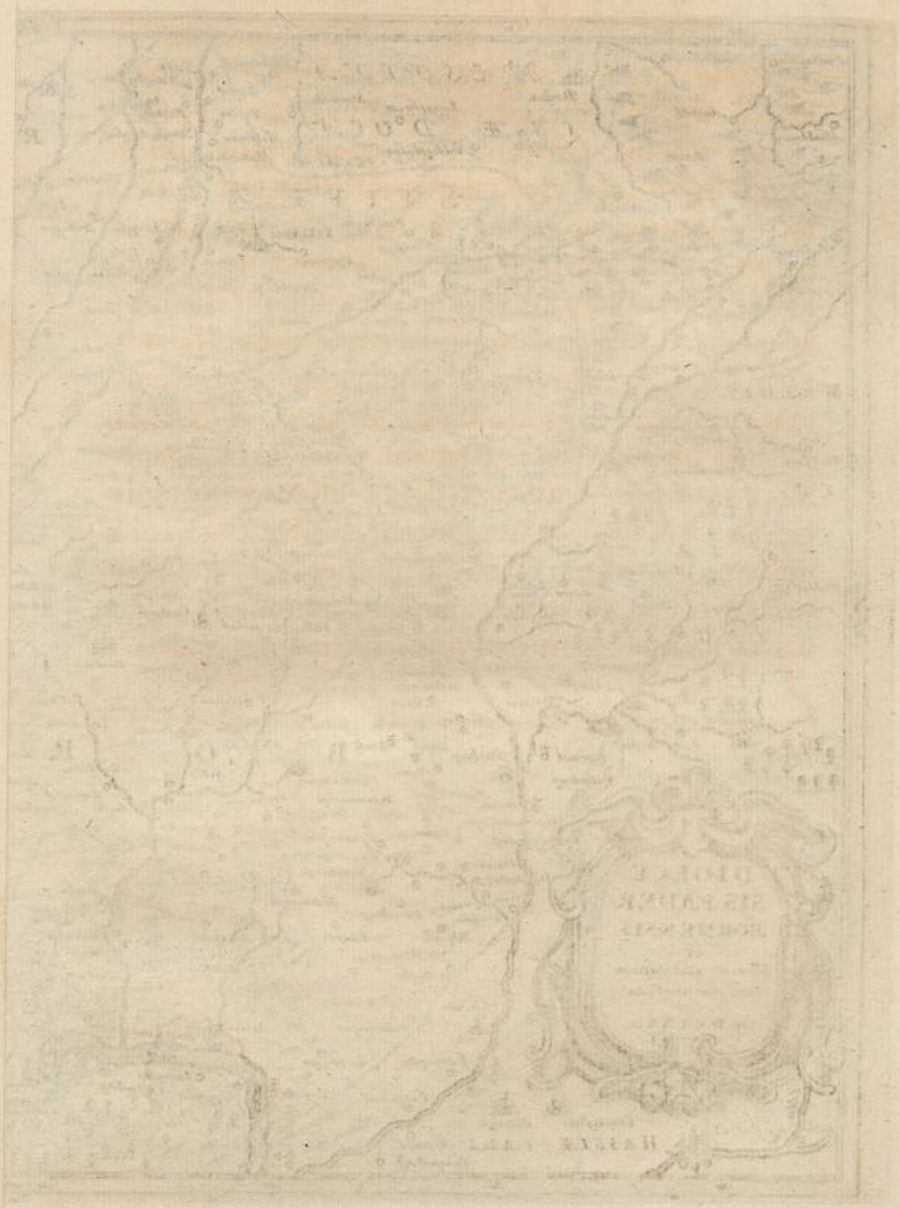
datione Ecclesiæ Ferdensis & finibus Diœcesis dederat: in quo ad propositum faciunt: *Terram autem eorum secundùm antiquorum Romanorum morem in Provinciam redigentes, & in Episcopatus certo termino distribuentes; quandam Aquilonarem illius partem Domino nostro Jesu Christo, & sanctissimæ ejus Genitrici devotissimè obtulimus, & in loco Farduin vocato super Aleram fluvium in pago, qui dicitur Sturmi, Ecclesiam & Cathedram Episcopalem statuimus, & Moguntinensis Ecclesiæ Archiepiscopatui, interventu Lullonis illius Metropolis Ecclesiæ Episcopi, eam subjecimus. Verum tamen, quia casus præteritorum præscios, & cautos reddunt futurorum, certo eam limite fecimus terminari. Terminos autem ejus firmos, inconvulsos, & per omne sæculum incommutabiles Apostolicâ auctoritate & nostræ Regiæ Majestatis præcepto circumscribi præcepimus, id est, VVirraham fluvium, &c.* Ex quo utroque diplomate, reliquos in Saxonia Episcopatus certis limitibus determinatos fuisse manifestum evadit, nec est dubium, fundationem finiumque designationem Pontificiis & Regiis literis ab initio fuisse confirmatam.

Ac Paderbornensis Diœcesis, ex qua primùm Christiana religio Caroli M. armis auspiciisque, D. Burchardi Herbipolensis Episcopi administratione, D. Sturmionis primi Fuldensium Abbatis, ac viri prorsus Apostolici contento studio introducta est, haud secus quàm Osnabrugensis, Bremensis, Ferdensis, ac cæteræ Diœceses quàm latissimè suis finibus circumscripta fuit à Carolo M. Id cùm ex aliorum descriptionibus ac tabulis Geographicis, tum vel maximè ex Ludo-

vici Pii Imperatoris, Ludovici Germaniæ Regis, & Caroli Crassi Imp. diplomatis satis superque cognitum est; qui Ecclesiam Paderbornensem *sub sua tuitione & immunitatis*, ut loquuntur, *defensione constituerunt*; ac se in donationum suarum tabulis ad progenitores avosque suos, ac postremùm ad Carolum M. primum hujus Episcopatûs conditorem referunt: & ad hos rursum appellant consequentes inde Cæsares, cumprimisque S. Henricus, qui in gemino diplomate, quorum alterum anno MIX. alterum anno MXXI. consignatum est, Carolum M. fundatorem Ecclesiæ Paderbornensis profitentur. Sanè quanto circùm ambitu Paderbornensis Diœcesis, fines Episcopatûs Moguntini, Colonienſis, Monasterienſis, Osnabrugensis, Mindensis & Hildesiensis contingit, tantùm se per Ducatum VVestphaliæ, & regionem Brunswicensium, per Hassiæ & Corbeiæ Principatus, per Comitatum VValdecensem, Lippiensem, Swalenbergensem, Stoppelbergensem, Sternbergensem, Ravensbergensem Pyrmontanum, Spiegelbergensem, Eberstеinienſem, Homburgensem, Ritbergensem, & Dynastiam Schönenbergensem, ipsamque veterem Angariam, & Teutoburgienses montes, subjectamque eorum montium planitiem, inter decurrentes Luppiæ & Amisiæ ripas, jurisdictione sacrâ, quàm latissimè exporrigit, ac civili etiam potestate possessioneque, per Hassiæ Principatûs, & Comitatûs Lippiensis magnam partem, Comitatum Pyrmontanum, Stoppelbergensem, Sternbergensem & Swalenberger-

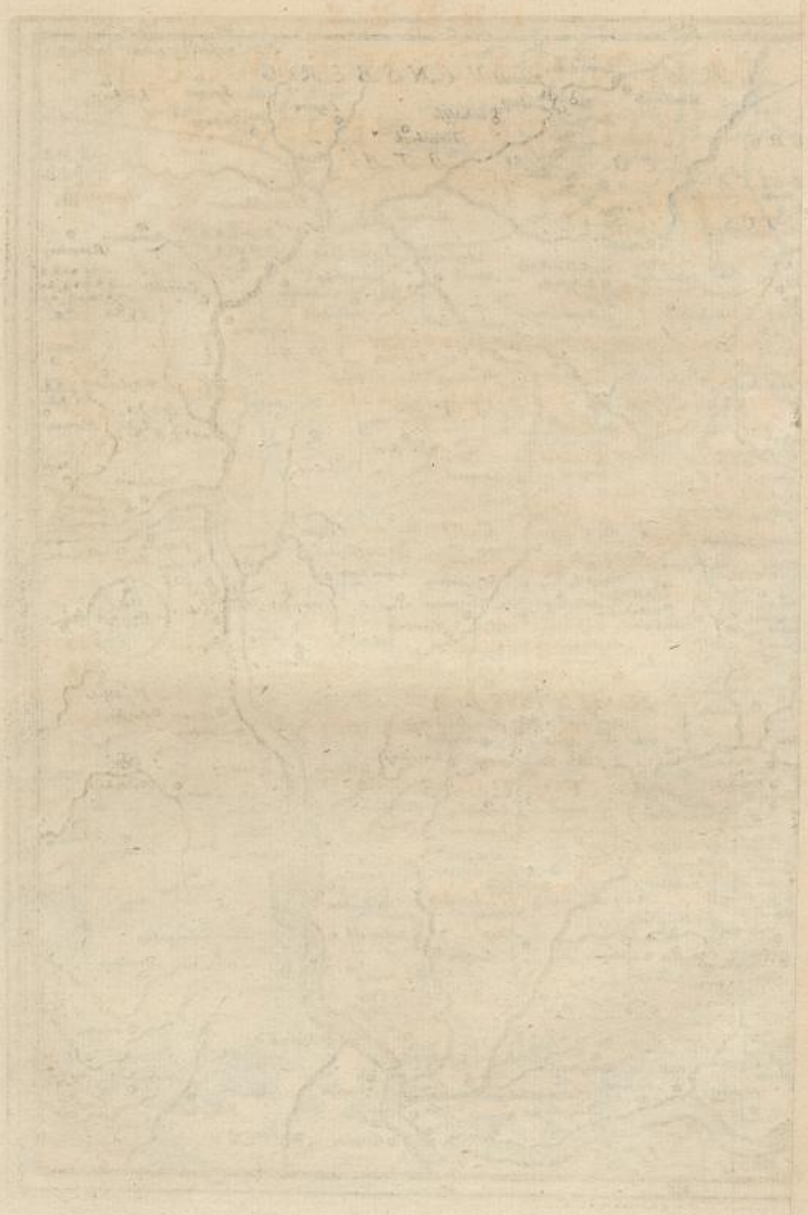
bergenſem antiquitus fuit explicata, atque etiamnum ex parte protenditur. Ac ne fata temporum hîc cum aliis requiras, olim multò etiam potentior fuit, quàm nunc conſpicitur. Indè propter amplitudinem diœceſis, neceſſe fuit in plures eam Archidiaconorum regiones, partitâ Epiſcopi operâ dividere. Quarum nobiliores Horhuſana, cujus pars Hellinghuſana, Huxarienſis, Herivordienſis, Schildecenſis, Lemgovienſis, ſive Dethmoldienſis, præter duos Archidiaconatus majoris Præpoſituræ, & Præpoſituræ SS. Apoſtolorum Petri & Andreæ, præterque Achidiaconatum VVarburgenſem, Iburgenſem ſeu Driburgenſem, & Steinheimenſem. Ipſa verò Epiſcopi ſedes tanquam in umbilico Diœceſis, ad Paderæ fontes, celeberrimo totius VVeſtphaliæ loco conſtituta eſt, ubi Romanis Franciſque belli ſedes fuit. Quapropter inter cætera, quæ proferentur, monumenta, Variana clades, ſaltus Teutoburgienſis, prælium Caroli M. apud Dethmoldiam, Eresburgum, Brunisberga, minimè aliena cenſeri debent: cùm horum loca ſituſque nunquam alterius, quàm Paderbornenſis diœceſis fuerint. Propria híc damus, ac noſtra tantùm. neque extra orbitam progredimur, qui iiſdem terminis monumenta, quibus Diœceſin concludi volumus. Atque ut hæc, quæ diximus, quæque in Monumentis hiſce noſtris expoſituri ſumus, planiùs ſub aſpectum veniant, placuit triplicem geographiæ tabulam addere, quarum prima Romana eſt, quæ regionem Diœceſis hujus ex Romanorum bellis & monumentis exhibet.

hibet. Altera Francica, quæ Diœceſin & monumentorum loca ex Francorum armis & imperio repræſentat. Tertia poſterioris ac noſtræ ætatis topographiam exponit, tantò pleniùs, quantò poſt cultior Diœceſis fuit. Id verò cùm ex inſtituto aliorum ſit factum, qui ex temporum mutatione, obſita ſitu & vetuſtate monumenta, ſuis locis reddiderunt: tum haud minùs opportunum, nec injucundum erit, hac etiam in parte legentium oculis atque animis ſubvenire. Fruere his, Lector, & ſi quid minùs expolitum exactumque, quod ultrò & candidè fatemur, ſcias velim hæc inter graviores Reipubl. curas furtim magis ſucciſivis operis, quàm meditato aliquo ſcriptionis genere ab ipſo auctore in lucem eſſe data, & ſicubi umbræ, aut minùs quædam illuſtrata, iis quilibet facilè pro ingenio lucem affundet, dummodò, quæ damus, benigno tantiſper vultu aſpiciantur. Vale.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

INDEX
MONUMENTORUM
PADERBORNENSIUM.

	pag.
Alisо Romanum.	1
Fontes Luppiæ.	15
Clades Variana.	21
Saltus Teutoburgiensis.	39
Fontes Amisii.	51
Delbruggia ultima veterum Bructerorum sedes.	57
Visurgis.	69
Rema ad confluentes Warnæ & Visurgis, pagum Ravensbergici Comitatus.	81
Eresburgum ad Dimolam.	102
Brunsberga prope Huxariam.	123
Boca ad Luppiam.	139
Desenberga prope Warburgum.	155
Paderæ Fontes.	168
Driburgum, olim Iburgum appellatum.	187
Luda ad Ambram.	197
Tropæa Caroli M. Francorum Regis, in campo Sintfeld.	205
Heristallum Saxonicum in ripa Visurgis.	213
Wevelsburgum prope Bodecam, Monasterium S. Menolphi.	219
Desertum Sendæ, olim Sinedi appellatum.	235
Fons Resonus, vulgò Bullerborn, prope Becam veterem, pagum diœcesis Paderbornensis.	241
Fons Padulus ante Neuhusium, consuetum Episcoporum & Principum Paderbornensium domicilium.	251
Acidula Smechtana.	261
Acidula Driburgensis.	267
Oldenburga in monte Furstenberg, prima Baronum de Furstenberg in Westphalia ad Ruram sedes.	271

ALI-

Asia.
Europa.

ALISO ROMANUS.

MEMORIÆ. SACRUM

SIQUIS. ALISONEM. VESTIGAS. FORTE. SICAMBRIS
IMPOSITUM. DRUSI. GRANDE. NERONIS. OPUS
QUO. STETERUNT. AQUILÆ. POPULIS. QUO. ROMA. SUBACTIS
JURA. DEDIT. SIGNIS. PERNICIOSA. SUIS
HUC. PROPERA. PAGO. VICINO. NOMEN. ET. AMNI
HÆRET. ADHUC. PRISCIS. NOBILE. TEMPORIBUS
LONGA. DIES. FOSSAS. LATE. COMPLEVIT. ET. HOSTIS
MOENIA. VICTRICI. DIRUIT. ALTA. MANU
FAMA. SUPERSTES. ERIT. SCRIPTORIBUS. AUCTA. LATINIS
DONEC. ALISONIS. LUPPIA. CRESCET. AQUIS

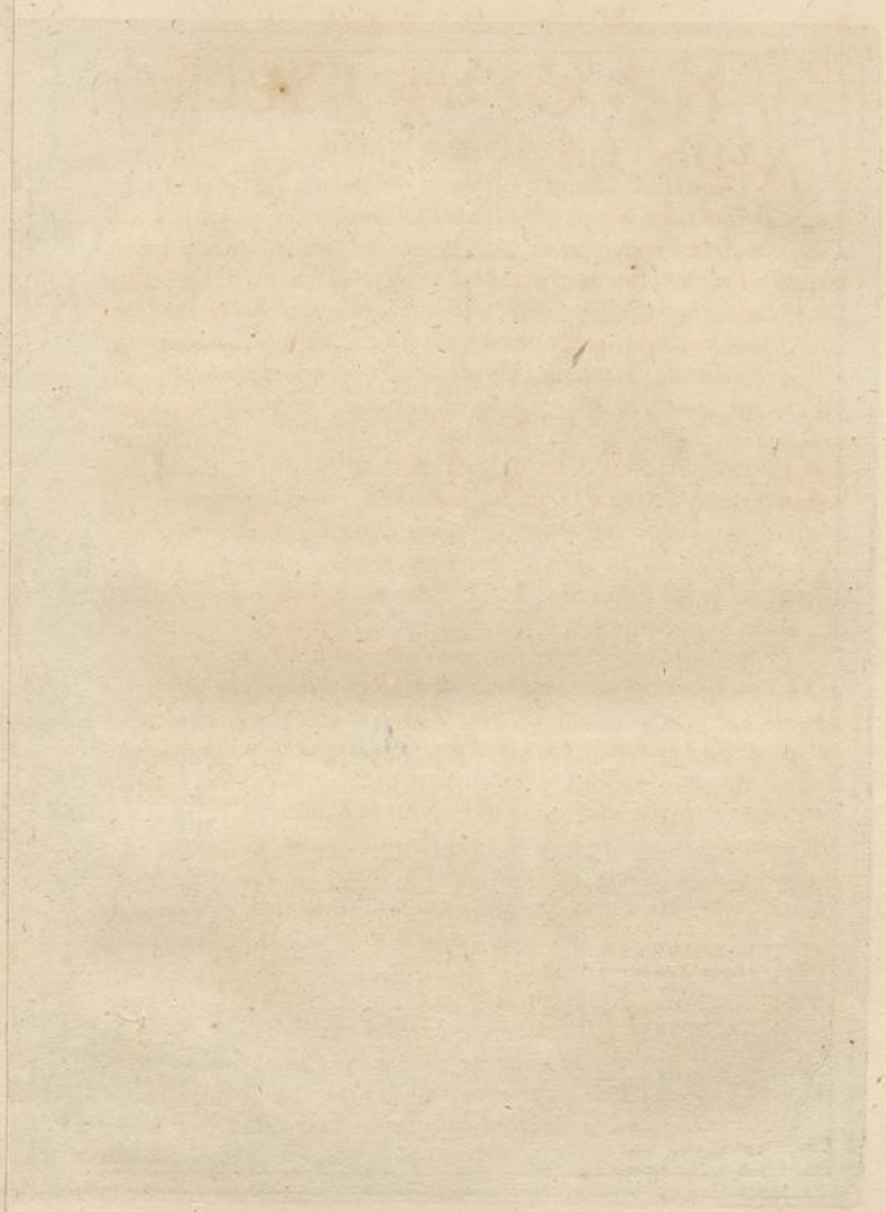
FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

ALISONEM. ROMANORUM. CASTELLUM. CONTRA. SICAMBROS. A. NERONE. CLAUDIO. DRUSO
AD. LUPPIÆ. ET. ALISONIS. CONFLUENTES. POSITUM. RERUM. GESTARUM. GLORIA. CELEBERRIMUM. DIOECESI. SUÆ. VINDICAVIT
ET. PATRIÆ. ANTIQUITATIS. ILLUSTRANDÆ. STUDIO
M. H. P

A NO-

NOTÆ.

1. ALISONEM.] Fluvii & castelli nomen est. Fluvii apud Dionem Cassium l. 54. *Ex eo namque barbari propiùs adire veriti, eminus tantùm hostem infestavêre, ita ut Drusus vicissim iis contemptis, castellum contra eos ad Lupiæ & Alisonis confluentes, aliudque in Chattis ad ipsum Rhenum exstruxerit.* Loci seu castelli apud Velleium lib. 2. *Lucii etiam Ceditii præfecti castrorum, eorumque qui unà circumdati Alisone immensis Germanorum copiis obsidebantur, laudanda virtus est, qui omnibus difficultatibus superatis, quas inopia rerum intolerabiles, vis hostium faciebat inexsuperabiles, nec temerario consilio, nec segni providentiâ usi, speculatique opportunitatem, ferro sibi ad suos peperêre reditum.* Plura de Alisone Tacitus lib. 2. Annal. memorat. *Cæsar, dum adiguntur naves, Silium Legatum, cum expeditâ manu, irruptionem in Chattos facere jubet. Ipse audito, castellum Lupiæ adpositum obsideri, sex legiones eò duxit. Neque Silio, ob subitos imbres, aliud actum, quàm ut modicam prædam, & Arpi, Principis Chattorum, conjugem filiamque raperet. Neque Cæsari copiam pugnæ obsessores fecêre, ad famam adventûs ejus dilapsi. Tumulum tamen, nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram, Druso sitam, disjecerant. Restituit aram; honorique patris ipse cum legionibus decucurrit. Tumulum iterare haut visum; & cuncta inter castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.* Verum de posterioribus verbis, utrum castellum & Aliso jungenda, magna controversia: nam ut Lipsius in comm. in Tacit. n. 19. *Distinguendum videri castellum, Alisonem, ac Rhenum, pronunciavit Vetranius, & rectè ad mentem Dionis lib. 54. Nam scribit, à Druso castellum exstructum ad Luppiæ & Alisonis confluvia, aliudque in Chattis ad ipsum Rhenum. Velleio tamen loci nomen Aliso est; & Ptolemæo* Ἄλεσον *inter Germaniæ urbes.* Imò qui junxerunt, hos imperitè legisse Xylander interpres Dionis annot. 710. monuit. *Alisonem dicit Tacitus libro secundo, his verbis: cuncta inter castellum, Alisonem, ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita. Quo in loco Tacitus loquitur de discussa obsidione castelli ad Luppiam positi: ubi tamen (quod obiter monere visum) imperitè quidam castellum Alisonem legerunt, ut Aliso sit nomen castelli:*

OCCIDENS
ORIENS
MERIDIES
SEPTENTRIO
DIOECESIS PA-
DERBORNENSIS
Sub Imperio Romanorum
diversis papatis diversis
temporibus habitata
descripta nova.
M.D.C.LXXIII.
SICAMBRI
TENCTERI
CHATTI
SALTUS
TEUTOBURGIENSIS
ANGRIVARII
CHERUSCI
DULGIBINI
BRUCTERORUM
MINORUM

castelli: quod falsum esse Dio nos docet. Ast è contrario Cluver. l. 3. Germ. antiq c. 9. scribit. *Distinguendum hic ego omnino nego, idque rectè ad mentem Dionis juxta ac Taciti, simulque Velleii. Si enim*, inquit, *cum Vetranio ac Lipsio distinguimus dicta tria verba in tria loca; quodnam castello isti alteri dabimus nomen? aut quodnam fuisse præter id putamus, quod Dio Drusum ait exstruxisse ad Luppiæ & Alisonis confluvia? Si aliud fuit; certè nomen, aut saltem situm debuit addidisse Tacitus. Si idem; cur distinguimus in Tacito? nam quum duo limitibus istis sive aggeribus ponantur extrema, castellum ad Luppiæ Alisonisque confluenteis, & Rhenus amnis; quid, tanquam tria forent diversa inter se loca, separamus castellum ab Alisonis confluente, cui id impositum? tum verò, quos Germanicum limiteis, inter castellum Rheno adpositum, & ipsum Rhenum egisse censemus? denique quæ hæc fuerit apud auctorem mira atque inepta locorum transpositio vel perturbatio; dum primò castellum ad Rhenum nominaverit; dein retrogrado ordine Alisonem; tandem vero ad priora recurrendo Rhenum? apage sis cum tantis absurditatibus. certum igitur est, distingui non debere, quæ distinguenda videbantur Vetranio ac Lipsio*; & consequenter Alisonem etiam apud Tacitum proprium castelli nomen esse, quod præter Cluverium, Ortelius in thesaur. geogr. J. Horrion & complures alii memoriæ tradidêre; nec contrarium Dio prodidit. Docuit is tantùm castellum ad Luppiæ & Alisonis confluentes à Druso positum fuisse, sed propterea non negat, aut falsum esse docet, idem castellum Alisonem appellari. Quid enim obstat castellum, urbem, vel alium locum commune cum amne nomen habere? Exempla obvia, & propinqua in Luppiâ, Amisiâ apud Ptolemæum, Cluver. l. 3. c. 9. & Fuldâ in Annal. Franc. oppidorum & fluminum nominibus; &, si necesse foret, plura in medium proferri possent: nam ut Schildius de Cauch. l. 1. c. 10. talium neque recentior est infecunda, neque prisca cosmographia.

2. SIQUIS ALISONEM VESTIGAS.] Dignus investigatione & notitiâ Aliso, utpote Romanorum monumentorum antiquissimus in Westphaliâ, & rerum gestarum gloriâ celeberrimus. Hic namque Drusi, Tiberii, & Germanici ex domo Augustâ belli ducum; hic consularium & triumphalibus ornamentis insignium legatorum sedes & tribunal fuit; hic contra Tencteros,

Usipetes, Bructeros, Chattos, Cheruscos, & potissimùm Sicambros firmissimum præsidium, & hiberna æstivaque exercitûs. Hinc nobiles expeditiones susceptæ, & prælia multa decreta. Haud procul ara Drusi castelli conditoris sita. Varus cum legionibus cæsus. Varianarum reliquiarum tumulus exstructus, & solutâ obsidione Alisonis à Germanico ara genitoris sui restituta. Huc denique à Rheno usque cuncta novis limitibus aggeribusque ab eôdem permunita. Vellei. Tacit. Dio ll.cc. Cluv. l. 3. Germ. ant. c. 9. Horrion l. 2. Paneg. Paderb. c. 9. Si quis igitur Romanæ aut patriæ antiquitatis studio Alisonem fortè vestiget, & contra quos, quo auctore, quo loco & tempore exstructus, quæ vestigia supersint, huc properet, & inspiciat, legatq; monumentum, cui nihil inscriptum reperiet, quod non antiqui & gravis scriptoris testimonio, vel saltem valde verisimili argumento nitatur, & probari queat.

3. SICAMBRIS IMPOSITUM.] Dio Cassius l. c. Notissima hæc gens, quam non tantùm historiæ Romanæ, & Annalium Francicorum authores, inprimis Cæsar lib. 4. & 6. Strabo lib. 7. Florus lib. 4. c. 12. Sueton. in Augusto c. 20. Tacitus Annal. lib. 2. c. 26. lib. 12. c. 39. Dio Cass. lib. 39. 40. 54. Plutarchus in Cæsare, Ptolemæus & Appianus. Notitia utriusque Imperii, & Orosius lib. 6. c. 21. verùm etiam poëtæ. Horatius lib. 2. od. 4. lib 4. od. 14. Propertius l. 4. eleg. 6. Ovidius ad Liviam de morte Drusi. Juvenalis Satyr. 4. Gratius Faliscus in Cynegetico v. 202. Martialis de spectac. epigr. 3. Claud. de bello Gildonico, & de laudib. Stiliconis. Sidonius Apollinaris, & complures alii celebrarunt.

Causæ, cur Aliso castellum contra Sicambros potissimùm conditum fuerit, variæ habentur. Plurimùm potentiâ & virtute militari valebant; nec ulli fuerant erantque eo tempore infensiores & graviores Romani nominis & imperii hostes. Julio Cæsari Galliæ victori Tencteros & Usipetes dedere recusârant. Cæsar l. 4. *Adquos* (Sigambros) *quum Cæsar nuntios misisset, qui postularent, eos, qui sibi Galliæque bellum intulissent, uti sibi dederent, responderunt: populi R. imperium Rhenum finire. Si, se invito, Germanos in Galliam transire non æquum existimaret; cur sui quidquam esse imperii aut potestatis trans Rhenum postularet.* Castra ejusdem in Eburo-

buronum finibus oppugnaverant, & parum, quin occuparent, abfuerat. Cæsar l. 6. Dio lib. 40. *Cæterùm Sicambris non satis fuit ex Eburonibus prædam egisse, sed ipsos quoque Romanos petierunt: quos cùm frumentatum digressos animadvertissent, castra aggressi sunt: Romanorumque re perceptâ ad defendendum castra concurrentium multos occiderunt.* Præterea cum Cheruscis Sueviscque, viginti centurionibus incrematis, sumpserant iterum bellum. Flor. lib. 4. c. 12. *Inde validissimas nationes Cheruscos, Suevosque & Sicambros pariter aggressus est: qui viginti centurionibus incrematis, hoc velut sacramento sumpserant bellum, adeò certa victoriæ spe, ut prædam in antecessum pactione dividerent. Cheruscí equos, Suevi aurum & argentum, Sicambri captivos elegerant.* Demum Drusus à Visurgi revertens, cum toto exercitu, à Sicambris circumdatus ferè periisset. Dio lib. 54. *Regressus in sociorum terram, in summum devênit periculum, insidiis hostium frequenter læsus, & aliquando in loco angusto ac concavo circumclusus, haud procul abfuit, quin cum toto exercitu periret, à qua eum pernicie nihil aliud eripuit, quàm hostium temeritas: qui cum uno omnes Romanos impetu deleri posse crederent, nullo ordine servato eos aggressi, victi indè, ferociâque suâ fractâ discessêre.* Quare occasionem irrumpendi in Sicambrorum fines, & ponendi ibidem castelli, tum ex bello ipsorum cum Cattis, tum nuperâ suâ victoriâ oblatam minimè Drusus neglexit. Dio lib. 54. *In Sicambros irrupit, perque eos in Cheruscorum regionem usque ad Visurgim processit: id ut ei liceret Sicambrorum in Chattos, qui soli finitimorum auxilia negaverant, totius populi viribus facta expeditio effecerat, quo tempore Drusus, iis imprudentibus, regionem peragravit, Visurgim etiam transiturus. Ex eo Barbari propiùs accedere veriti eminus tantùm hostem infestavêre, ita ut Drusus, &c.*

Quod ad sedes hujus populi attinet, Sicambri sive Sigambri Sigam primùm accoluerunt; hinc progressi ad Rhenum, cui proximos Cæsar facit; ad Ruram, ubi Sigeburgi, unius ex tribus præcipuis Saxonum castellis, vestigia supersunt; ad Luppiam, & penè ad Visurgim usque fines suos protulerunt. Dio lib. 54. *Initio veris rursus ad bellum profectus Rhenum transiit, Lupiæque fluminis ripis ponte junctis in Sicambros irrupit, perque eos in Cheruscorum regionem usque ad Visurgim processit.* Quis non videt, magnum his ver-

bis Paderbornensis diœcesis tractum designari? quem nisi eo itinere transierit, intelligi explicarique non potest, quâ viâ Luppiæ fluminis ripis ponte junctis in Sicambros irrumpere, perque eos in Cheruscorum regionem usque ad Visurgim procedere, & quomodo redux, ad Luppiæ & Alisonis confluentes, castellum potuerit erigere. Habitarunt igitur eo tempore, quo Drusus Alisonem munivit, Sicambri in diœcesi Paderbornensi, Horrion lib. 2. Paneg. c. 9. Ægid. Bucherius in Belgio Rom. lib. 1. c. 14. §. 6. & limes inter ipsos Cattosque, fuit montis jugum, quod ab Aldenbecâ juxta oppidum Cleinenbergam ad oppidum Brilon extenditur. Cluver. l. 3. c. 9. At brevi deinceps spatio in his locis hæserunt, à Tiberio Cæsare, C. Censorino & Asinio Gallo Coss. in Galliam translati, atque in agris Rheno proximis collocati. Sueton. in Aug. c. 23. Eutrop. l. 7. Cluver. l. 2. c. 18. Horrion lib. 2. c. 9. Lips. in 2. Annal. Tacit. n. 66. Anno dein proximo, Tiberio, & Calphurnio Pisone Coss. Kal. Januarii, quibus Tiberius consulatum iniit, Romæ triumphati. Cujus triumphi meminêre Velleius l. 2. Dio Cassius l. 55. Marmor Capitolinum apud Pighium in Fastis, & Ovid. lib. 4. Trist. eleg. 2. & l. 3. de Ponto. eleg. 4. Sueton. in Tiberio c. 9. Ex his Sicambris Isac. Pont. l. 2. orig. Franc. c. 6. conscriptam arbitratur *Sugambram cohortem, quam Romanus promptam ad pericula, nec minùs cantuum & armorum tumultu trucem haud procul instruxerat.* Tacit. 4. Annal. Nec est dubium, quin ex his etiam coacta LEGIO SICAMBRORUM, cujus sub Valentiniano Imp. in limite Istri præsidium agitantis monumentum in Pannoniâ prope Budam esse repertum auctor est Lazius lib. 6. de Rep. Rom. c. 13. Bonfinius lib. 1. rer. Hung. decad. 1. Legionem 1. auxiliatricem ex Sicambris auxiliaribus conflatam sub Valentiniano II. contra Quados, Sarmatas, Gothosque, in Pannoniâ excubias habuisse asserit. Utrum verò non aliqua Sicambrorum portio in antiquis sedibus permanserit, controvertitur: negat Cluverius lib. 2. c. 9. affirmant alii, inter quos Horrion. l. c. probantque Strabonis testimonio, qui lib. 7. *Sicambrorum*, inquit, *exigua restat portio*, in Germaniâ videlicet magnâ, postquam inde fuerunt deportati.

Idem

Idem libro eodem narrat à Germanico Cæsare, qui sub Tiberio Aug. Germaniam administravit, inter ceteros Germaniæ principes ductum in triumphum *Teudorigem principem Sicambrorum.*

Interim ex Sicambris ortos, adeóque veros extitisse Sigambros, priscos Francorum Reges Merovingos, communissima est sententia. Hincmarus in vita S. Remigii lib. 2. c. 11. Greg. Turon. lib. 2. c. 31. Venantius Fortunatus lib. 6. carm. 4.

4. DRUSI GRANDE NERONIS OPUS.] Dio l. c. Pertinet ad notitiam & celebritatem Alisonis, & similis cujusque operis origo: commendat enim opus auctor nobilis, & venerabile reddit vetustas. Neutrum de plurimis insignibus alioquin urbibus, arcibus & locis, vel non nisi obscurè, & incertis conjecturis notum. De Alisone utrumque memoriæ Dio Cassius prodidit, quod *Drusus prætor Urbanus creatus Q. Ælio Tuberone, Paulo Fabio Maximo Coss. initio veris rursus ad bellum profectus Rhenum transiit, & contemptis hostibus castellum contra eos ad Lupiæ & Alisonis fluviorum confluentes exstruxit.* Habet igitur Aliso conditorem genere, honoribus & rebus gestis nobilissimum, magnæque apud populum Romanum memoriæ, Claudium Neronem Drusum, Octavii Augusti privignum, fratrem Tiberii, & Germanici patrem. Nec minùs, anno ab U. C. ut Sigonius rationem iniit, 742. nono ante natum Christum exstructus, antiquitate & magnitudine excellit. Bis quidem C. Julius Cæsar, & primus Romanorum cum exercitu Rhenum transiit, Cæsar l. 4. & 6. Florus l. 4. c. 12. Dio l. 39. & 40. sed intra brevius tempus & minore cum victoriâ rediit, quàm ut castellum ponere, vel aliud gloriæ monumentum in hostium finibus relinquere potuerit. De primo transitu Dio l. 39. scribit: *Sed cum Sicambros in loca munita se recepisse inveniret, Suevos autem ad auxilium his ferendum coire, intra vigesimum diem regressus est.* De secundo idem lib. 40. *indè quoque maturè metu Suevorum se recepit, nullâ re perfectâ, quàm quòd gloriam Rheni alterâ vice trajecti reportavit.* De Druso Flor. l. 4. c. 12. memorat: *Præterea in tutelam provinciarum, præsidia, atque custodias ubique dispositi, per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. Nam per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius castella direxit.* Nullum dubium quin per Lup-

Luppiam & Amisium eadem disposuerit. Verùm, Alisone excepto, proprius illorum locus, nomen & initium ignota, incerta & dubia: quia, ut Dio lib. 56. *in historiis nulla eorum fit mentio.*

5. GRANDE.] De magnitudine Alisonis fortè quis dubitabit, atque ex nomine castelli, quo à Tacito & Dione appellatur, parvæ rei specimen animo effinget. Verùm grande opus fuisse, usus ejus à Dione lib. 56. occasione Varianæ cladis, quam statim subjungit, descriptus, & veteris situs vestigia manifestè demonstrant. *Loca*, inquit, *quædam Germaniæ Romani tenebant, non simul, sed ut fortè subacta fuerant hinc inde, unde in historiis eorum nulla fit mentio. Iis in locis Romani milites hiberna habebant, urbes condebant, eorum mores jam barbari accipiebant, in forum conveniebant, congressusque cum iis pacatos habebant.* Ingens igitur opus Aliso fuit: quia exiguum nec valde magnum, præsidio adversùs validissimas gentes in mediis eorum finibus, sedi gravissimorum bellorum, castris, civitati, tribunali & foro frequentissimo, quale Alisone fuisse, ex Velleio, Floro, & Dione colligitur, & spatio, quod à vico Elsen ad confluentes Luppiæ & Almæ ultraque protenditur, implendo nequaquam sufficere potuit.

6. QUO STETERUNT AQUILÆ.] Præcipuum Romanæ militiæ signum, quod in omni legione in primâ semper cohorte præferri, & in castris ante prætorium in terram defigi solebat, nec prius hibernis moveri, quàm universus exercitus egrederetur, aut captatis auspiciis legiones in prælium prodirent; hinc Virgil. Æneid. 11. —— *Ubi vellere signa*
Annuerint superi. —— Vide Plin. lib. 10. c. 4. Lipsium in milit. Rom. Pierium in hieroglyphicis.

7. JURA DEDIT SIGNIS PERNICIOSA SUIS.] Quia cladis, quâ signa amissa, occasionem dedêre. Flor. lib. 4. c. 12. *Itaque improvidum & nihil tale metuentem improvisò adorti, quum ille (ô securitas!) ad tribunal citaret, undique invadunt, castra rapiunt, tres legiones opprimuntur.* Velleius lib. 2. *Quo proposito* (Varus) *mediam ingressus Germaniam velut inter viros pacis gaudentes dulcedine, jurisdictionibus agendoque pro tribunali ordine trahebat æstiva. At illi simulantes fictas litium series, & nunc provocantes alter*
alte-

alterum injuriâ, nunc agentes gratias, quòd eas Romana justitia finiret, feritasque sua novitate incognitæ disciplinæ miteſceret, & ſolita armis diſcerni, jure terminarentur, in ſummam ſocordiam perduxêre Quinctilium, uſque eò, ut ſe Prætorem Urbanum in foro jus dicere, non in mediis Germaniæ finibus exercitui præeſſe crederet. Ita cùm aliàs provinciæ vi partæ jure retineantur; Varus jus dicendo, & negligendo arma, ſignis & rebus Romanis perniciem in Germaniâ attulit.

8. HUC PROPERA.] Quo manifeſtiſſima Velleii, Taciti, & Dionis teſtimonia, locus ad præſidium, hiberna, bellum contra Sicambros, Cheruſcos, Marſos, Bructeros & reliquas finitimas gentes ſuſtinendum & gerendum, ad iter, commeatum, & expeditiones Viſurgim verſus, ad aquationem, annonam exercitûs, equorum pabulum opportunus, item vetuſtiſſimæ munitionis veſtigia, fama ſuperſtes, ſimillima vici & fluminis nomina ducunt vocantque. Nam juxta Tacitum, ad Luppiam; Velleium, non procul à capite Luppiæ; Dionem, ad Luppiæ & Aliſonis fluviorum confluentes, à Druſo revertente à Viſurgi contra Sicambros exſtructus fuit. Præterea clarè ex Velleio, vicinum Varianæ cladi fuiſſe, colligitur. Idem clariùs Tacitus tradit, additque inter Aliſonem & Rhenum cuncta Germanicum permuniviſſe. Sed etſi Aliſonis Romani ſitus à tribus Romanæ hiſtoriæ clariſſimis ſcriptoribus ſit deſignatus; fuêre tamen, qui alibi caſtellum illud collocaverint. Ortel. in theſauro geographico. *Aliſo caſtellum habet Tacitus ad Rhenum. Hujus & Paterculus quoque meminit. Hodie Weſel vocari ad oſtium Lupiæ H. Junio placet. Iſelburg eſt Hieronymo Verrutio, quod magis probo. In doctiſſimis Sckegkii ad Velleium notis lego, à Rhenano pro Alzheim haberi. Aliſo Dioni fluvius eſt, quem idem Verrutius de Oude Iſſel interpretatur. Aliſum Ἄλεσον Ptolemæo ad Rhenum urbs. Hanc Villanovanus Harſtein putat: ipſe viderit. Heroldo circa Hailprun & Saltzhorn videtur ad Concharum amnem.* Verum horum omnium opiniones falſas eſſe, ut Cluverius ſcribit, facilè diſertiſſimis ipſorum auctorum teſtimoniis probari poteſt. Ad Rhenum eſſe nequit; quia Tacitus cuncta inter Aliſonem & Rhenum permunita teſtatur: fuit ergò à Rheno remotus. Habet quidem Veſalia,

Iſelburgum & Altzheimium cum Aliſone aliquam ſimilitudinem nominis, aſt iis in locis Luppiæ & Aliſonis flumina non confluunt. Quare vera & communiſſima ſententia, quam Cluverius l. 3. Germ. antiq. Iſac. Pontan. lib. 1. Geldr. Joannes Horrion l. 2. Panegyr. Paderb. c. 9. Pideritius in chron. Lipp. Teſchemacherus in chron. Clivienſi. Stangevolius & plures tenent, in Diœceſi Paderbornenſi, ubi prope Neuhuſium, haud procul Paderbornâ, Luppia & Alma coëunt, Aliſonem conſtituit. Quod ſi *Aliſi* memorati à Ptolemæo vera ſedes ad Rhenum fuerit, à Velleii, Taciti, Dionis Aliſone diverſum erit; ſed utrum omnes Ptolemæi civitates per Germaniam rectis veriſque ſitibus ſint locatæ, multi dubitant. Interim cum ſatis oſtenſum ſit, Aliſonem in diœceſi Paderbornenſi, ad confluentes Almæ & Luppiæ ſitum fuiſſe, ſupereſt inveſtigandum, utrum in vico *Elſen*, an *Neuhuſii*, ubi municipium & arx: pro Elſen nomen, antiquitas & Cluverius; pro *Neuhuſio* facit, quod ibidem ſint propriè Luppiæ & Aliſonis confluentes, nota Aliſonis ex Dione ſedes. Componi poſſe videtur hæc controverſia, ſi cum Horrione dicatur, Aliſonem utrumque locum lato ſuo ambitu comprehendiſſe.

9. PAGO VICINO NOMEN.] Prope Luppiæ & Almæ confluentes antiquus & celebris etiamnum vicus *Elſen*, de quo Cluver. l. c. *Ipſe autem vicus Elſen haud dubiè eſt caſtellum* Ἐλίσων, *quum iiſdem penè literis nomen ejus antiquum in dicto vico exſtet*. In documentis antiquis An. 1058. 1107. 1209. *Helſen*, *Hileſan*, *Heleſon* appellatur: unde vix ambigi poteſt, quin *Elſon* aut *Alſon* quoque priùs dictus fuerit. Frequens enim hujuſmodi nominum in *on* terminatio tum erat. Fuit olim ejuſdem nominis, quod more veteri nobilium à vico ſumpſit, familia equeſtris ſeu militaris *de* Elſen / aliter Jleſen / ex quâ *Hartmannus* & *Hildeburgis* ejus conjunx benefactores Monaſterii Gerdenſis An. 1177. *Rotgerus* An. 1186. *Joannes* & *Volbertus*, ambo Canonici Paderbornenſes; ille An. 1202. 1238. hic An. 1230. 1244. *Suederus* An. 1213. 1272. in antiquis literis memorantur.

10. ET AMNI.] Parum ab Aliſone fluvio nomine differt,

re

re ipsâ autem omnino idem est *Alma*, qui proximè à capite Luppiæ, eidem infra Neuhusium arcem, & vicum *Elsen* confunditur: recensenti enim omnes amnes, qui in Luppiam se exonerant, nullus occurrit, qui Alisoni castello magis conveniat. Cluver. l. c. Horrion l. c.

11. LONGA DIES.] Quid hostis manu, ferro, & igne non diruit & evertit? quid sine vi non collabascit, & consumitur solâ vetustate? E grandi illo Drusi opere, si Almæ & Luppiæ confluentes, nomen in vico vicino servatum, & exigua fossarum vestigia excipiantur, nihil omnino hodie supereſt, neque à longissimâ memoriâ superfuit. Vix annis 20 steterat, quando post cladem Varianam à Germanis obsessus, atque Lucio Cæditio castrorum præfecto, qui cum quâdam manu, ut observat Cluverius, præsidio castris relictus fuerat, erumpente, in potestatem eorundem venit. Zonaras Annal. tom. 2. Hos castellum à Romanis desertum, & sibi invisum funditus evertisse, Romani nominis odium, & insitus veteris libertatis amor facilè persuadent. Instaurâsse tamen Romanos certum ex Tacito lib. 2. Annal. *Ipse* (Germanicus) *audito castellum Lupiæ flumini adpositum obsideri, sex legiones eò duxit, &c.* conservatum quidem tum fuit; *neque enim Cæsari copiam pugnæ obsessores fecêre, ad famam adventûs ejus dilapsi*: Tac. l. c. sed non ultra principatum Claudii Imperatoris retentum, qui ut apud Tacit. Annal. 11. habetur, C. Valerio Asiatico, M. Valerio Messalâ Coss. qui, Horrionis judicio, à condito Alisone sextus & quinquagesimus erat, *adeò novam in Germanias vim prohibuit, ut referri præsidia cis Rhenum juberet.* In quorum tum potestatem Aliso à Romanis iterum desertus venerit, an postea occupatus à Saxonibus, instauratusque à Carolo M. eruditè Horrion c. 10. 11. 12. disseruit. Interim dum vetus castellum quocunque demum tempore & casu corruit; ad vicinos Paderæ fontes crevit Paderborna, civitas multis rebus inclyta, & hoc ipso loco, quo Aliso stetit, nova arx surrexit; consuetum Episcoporum ac Principum Paderbornensium, ab anno millesimo ducentesimo, domicilium. Horrion lib. 2. c. 15.

Lippspring seu Luppiæ fontes, Romanorum
fidelissimis, et Francorum comitiis clari.

FONTES LUPPIÆ.

MEMORIÆ. SACRUM

LUPPIA. ROMANIS. ANNALIBUS. INCLYTUS. AMNIS
NEC. MINUS. IN. FRANCA. NOBILIS. HISTORIA
HIC. ORITUR. NOMENQUE. DEDIT. FAMAMQUE. NERONUM
QUO. SITA. MAJORIS. CASTRA. FUERE. LOCO
ET. QUEM. CONCILIO. PRO. RELLIGIONE. VOCATO
SAXONIÆ. CAROLUM. TER. CELEBRASSE. FERUNT
DEVENERARE. SACRUM. FLUVII. CAPUT. HOSPES. ET. ALTE
CELATIS. NILI. PRÆFER. ORIGINIBUS
QUI. LICET. INNUMERIS. TUMIDUS. PETAT. AMNIBUS. ÆQUOR
FONTE. TAMEN. MAJUS. LUPPIA. NOMEN. HABET

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCO-
PUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BA-
RO. DE. FURSTENBERG

AD. FONTES. LUPPIÆ. FLUMINIS. IN. DITIONE
PADERBORNENSI. SURGENTIS. ROMANI
EXERCITUS. HIBERNIS. ET. CAROLI
M. CONCILIIS. CELEBRATOS
M. H. P

NOTÆ.

FOntes & fluvii plures trecentis diœcesin Paderbornensem irrigant, nec pauci ex his in eâdem nascuntur. Præcipui & plerique in historiâ tum Romanâ, tum Francicâ & Saxonicâ nominati. *Alma*, Aliso olim, *Ambra*, *Amisius*, *Bevera*, *Dalca*, *Effata*, *Hedera*, *Luppia*, *Luttera*, *Padera*, *Netha*, *Warna* & *Visurgis*.

1. LUPPIA] Ita apud Tacitum, & rectiùs seu magis genuinè; quia in Germanico vocabulo litera *p* geminatur: apud Melam *Lupia*; Dionem & Strabonem Λουπίας; in Annalibus Francicis *Lippa* & *Lippia* scriptum legitur. Hanc posteriorem dialectum vulgatus scribendi loquendique usus retinuit. In Velleii exemplaribus, in quibus *ad caput Juliæ fluminis* legitur, vel mendum in *Juliæ* pro *Lupiæ*, vel *quasi in honorem C. Julii Octaviani flumen sic noviter appellatum*. Lipsius in Vell. n. 194. Bœclerus in eund. Cluverius lib. 3. Germ. antiq. c. 49. Verum uti breve Augusti ad *Luppiam* imperium fuit mox Rheno terminatum, ita quoque memoria nominis in illo flumine non diu perduravit. Nimis levis & falsa Vadiani doctissimi cæteroqui viri, qui *Luppiam* fluvium esse putat, quem hodie *Neccarum* vocant, & Irenici ac Spidelii in not. in Bartolinum l. 12. Austr. *Lanum* esse suspicantium conjectura, ita ut refutatione non indigeat. Diversus enim ab utroque fluvius, à capite usque ad ostium nomen *Luppiæ* gerit, cui soli, quæ in Romanâ, Francicâ & Saxonicâ historiâ memorantur: atque inter cætera, quòd *per Bructeros minores fluat*, Strabo lib. 7. quòd ab *ultimis Bructerorum*, *à saltu Teutoburgiensi* & Amisiâ haud procul abfuerit, Tacitus; quòd *ad caput Tiberius hiberna locaverit*, Velleius; *ad confluentes cum Alisone castellum Drusus posuerit*, Dio; accommodari queunt. Quomodo igitur aut Neccarus aut Lanus potuit esse *Luppia?* non illi *Luppiæ* oppido juxta Ptolemæum in mediis Germaniæ finibus sito, & in tribus clarissimis locis ab eo numerato; non *Lippenheimio* in Annalibus Francicis cele-

celebri; non Lipstadio tribus Paderbornâ milliaribus remoto, quod *Luppiam* antiquum Ptolemæi oppidum Cluver. esse contendit; non familiæ nobilium Dominorum & Comitum; non saltui, non toti Lippiensi Comitatui nomen dederunt.

2. ROMANIS ANNALIBUS INCLYTUS AMNIS.] Velleii, qui primus inter Latinos amnis meminit lib. 2. Taciti l. 2. Ann. & 5. hist. Dionis lib. 54. Multa enim & præclara ad hunc fluvium Drusus, Tiberius, Germanicus egerunt.

3. NEC MINUS IN FRANCA NOBILIS HISTORIA.] Prima ejus, quod sciam, mentio occurrit apud Fredegarium Scholast. cap. CIX. quando (an. 737.) *Carolus Martellus commoto exercitu Francorum, in loco, ubi Lippia fluvius Rhenum ingreditur, sagaci intentione transmeavit, maximâ ex parte regionem illam diriſſimam stravit, gentemque Saxonum sæviſſimam ex parte tributariam esse præcepit.* Sæpius deinde expeditionibus Saxonicis implicitus ad *Luppiam* Carolus M. venit, castra posuit, memoriâ & monumento digna multa gessit. Hinc in Francica historia, in vita Caroli M. apud Pithæum, Annalib. Franc. apud eundem & Reuberum, Poëtâ Anonymo, Adelmo Benedictino, Reginone, Urspergensi, alibique nobilis & clarus Luppia.

4. HIC ORITUR.] Non in montibus Hassicis, ut Althamerus in Tacit. de morib. Germ. sed sub castro *Lipspringâ* uno milliari à *Paderborna* in ultimis Bructeris, & postquam supra *Neuhusium Paderam*, *Alisonem* infra alveo accepit, & multa insignia castra, & oppida alluit; juxta *Vesaliam* in Rhenum evolvitur. Falluntur ergò, qui in eandem cum Amisia & Visurgi partem ferri, & Oceanum subire existimarunt. Hos sequi videtur Bartolinus l. 4. Austr. ut Spidelius notavit.

Nunc verò Oceani populos, atque extima mundi
Regna sequar.
Hic fluit & Lupiæ turgescens sanguine ripa.

Errori huic immani & manifesto ansam præbuit Strabo lib. 7. *In eandem cum Amisiâ partem feruntur Visurgis & Lupia amnis, qui per Bructeros minores fluit, distans à Rheno* 100 *stadiis*, sive millibus passuum LXXXV. Meliùs Luppiæ ostium agnovit Mela, lib. 3. c. 3.

c. 3. *Amnium in alias gentes exeuntium Danubius & Rhodanus, in Rhenum Mœnus & Lupia.* Excusat tamen Strabonem Junius, quasi ἐπὶ τοῦτο (videlicet ἔθνη, quod præcessit) id est, *ad has nationes* decurrere Luppiam tradiderit. Isac. Pont. lib. 1. Orig. Franc. c. 9.

5. NOMENQUE DEDIT.] *Lipspringæ* arci, sub quâ *Luppiæ* fontes conspiciuntur, oppidoque, diu post conditam arcem, in oppidum evecto: nam sub initium sæculi decimi quinti incolæ libertate primum donati vel manumissi. sic quoque in eâdem hac diœcesi vicus quidam Upsprunck vocatur. Arx porrò & oppidum Lipspring ad collegium Cathedrale Ecclesiæ Paderborn. spectant, & incolumitatem suam debent Casparo Philippo de Ketteler Decano, Joanni Wilhelmo Cantori, & Joanni Henrico Baronibus de Sintzig / Canonicis Paderbornensibus; qui arcis ruinam anno MDCXLVI. cùm Vrangelius subjecto pulvere nitrato eam funditus evertere decrevisset, unicè sunt deprecati.

6. NERONUM QUO SITA MAJORIS.] Horatius lib. 4. od. 14.

Major Neronum mox grave prælium
Commisit, immanesque Rhætos
Auspiciis repulit secundis.

Uterque Neronum divisis partibus Rhætos Vindelicosque adgressi. Velleius lib. 2. c. 95. Cui ergò Venusina periphrasis convenit? Tiberio, cui operis adjutor datus fuerat Drusus frater, *quem intra Cæsaris penates enixa erat Livia.* Vell. l. c. ideoque natu minor. Claudius Drusi filius apud Senecam in consolat. ad Polybium. *Cæsar* (Tiberius) *patruus meus Drusum Germanicum patrem meum, minorem natu, quàm ipse erat, fratrem intima Germaniæ recludentem, & gentes ferocissimas Romano subjicientem imperio, in complexu & osculis suis amisit.*

7. CASTRA FUERE LOCO.] Hiberna, Vell. lib. 2. c. 105. *Pietas sua Cæsarem penè obstructis hieme Alpibus, in urbem traxit: ad tutelam imperii eum veris initio reduxit in Germaniam; in cujus mediis finibus ad caput Juliæ* (Lupiæ) *fluminis, hiberna digrediens*

grediens princeps locaverat. Just. Lipsius in not. ad Velleii lib. 2. n. 194.

8. ET QUEM CONCILIO] Anno 776. vita Caroli M. apud Pithœum, Astronomus, Adelmus Benedictinus, Poëta Anonym. Regin. lib. 2. Chron. Annal. Canisiani.

Ad fontem Lippiæ veniens, scribit Astronomus, *immensam illius perfidi populi multitudinem velut devotam & supplicem, ac quasi erroris sui veniam poscentem invênit. Cui cùm & misericorditer ignovisset, & eos, qui se Christianos fieri velle affirmabant, baptizari fecisset, datis & acceptis pro fide servandâ fraudulentis eorum promissionibus, obsidibus quoque, quos imperaverat, receptis, Eresburgo, quod dirutum erat, restaurato, alioque castello super Lippiam exstructo, & in utroque non modico præsidio relicto, ipse in Galliam reversus in villa Haristallo hiemavit.* Terruerat enim Saxones Carolus, *velut ingens tempestas omnia prosternens.* Regin. l. c. Vita Caroli. *Et perterriti Saxones omnes ad locum, ubi Lippia consurgit, venerunt ex omni parte, & Domno regi Carolo per Wadium manibus suis reddiderunt patriam, & spoponderunt se esse Christianos, & iterum subditi sunt ditioni Domni regis Caroli.* Cùm An. 780. ad fontem Luppiæ venisset, castra metatus alteram synodum ibidem celebravit. Astron. in Annal. *Cum magno exercitu in Saxoniam profectus est, transiensque per arcem Eresburgum ad fontem Lippiæ venit, ubi castra metatus per aliquot dies moratus est.* Regino.

Vita Caroli apud Pithœum: *Iterum iter peregit ad disponendam Saxoniam, & pervenit ad Eresburgum, & indè ad locum, ubi Lippia consurgit, ibique synodum tenuit*; in qua Carolus M. litem multis annis agitatam, inter Assuerum Abbatem Prumiensem, & Weomadum Archiep. Trevirensem, de cella S. Goaris ad Rhenum, secundùm Abbatem decîdit, & monasterio Prumiensi cellam donavit. Browerus lib. 7. Annal. Trevirens.

Tertium & maximum seu generale concilium in An. 782. incidit. Astron. *Æstatis initio, cùm propter pabuli copiam duci poterat, in Saxoniam eundum, & ibi, ut in Franciâ quotannis solebat, generalem conventum habendum censuit. Trajectoque apud Coloniam Rheno, cum omni Francorum exercitu ad fontem Lippiæ venit, & castris ibi po-*

sitis per dies non paucos ibidem moratus est. Regin. lib. 2. *An. dom. incar.* 782. *Carolus Coloniam veniens Rhenum transiit, & synodum tenuit, ubi Lippia consurgit.* Annal. Canisii.

In hoc conventu legati, quos Godefridus Nortmannorum rex & Avarorum principes Cacanus & Jugurtus miserat, auditi. Vita Caroli M. Astron. in Annal. Annales incerti auct. apud Pith. Regino, Ursperg. ll. cc. Abfuit autem Widichindus. Astron. Ursperg Regino, Annales incerti auctoris apud Pithœum. *An.* 782. *Carlus habuit conflictum in loco, ubi Lippia oritur, cum omnibus primatibus Saxonum, excepto Widikindo rebelle, & iis, qui cum eo erant.*

9. DEVENERARE SACRUM FLUVII CAPUT.] Sacri olim fontes habiti, & floribus, aris, sacrificiis culti. Virg. l. 7. Æneid. Horat. lib. 1. od. 1. lib. 3. od. 13. Mart. lib. 4. c. 57. Seneca epist. 41. *Magnorum fluminum capita veneramur: subita ex abdito vasti amnis eruptio aras habet.* Latè hæc superstitio patuit, nam ad Saxones quoque & Prussios pervasit. Adamus Brem. *Frondosis arboribus fontibusque venerationem exhibebant.* De Prussiis Helmoldus lib. 1. cap. 1. circa An. 1168. *Usque hodie profectò inter illos, cùm cætera omnia communia cum nostris, solus prohibetur accessus lucorum & fontium, quos autumant pollui Christianorum accessu.* Alium atque alia ex causa honorem *Luppiæ caput* meretur, nempe ob memoriam sacri lavacri, quo ad fontes ejus, haustis inde aquis, ingenti numero Saxones abluti. Astron. Annal. Poëta Anonym. l. c.

10. ET ALTE CELATIS NILI PRÆFER ORIGINIBUS.] Tibullus lib. 1. eleg 8. Horat. lib. 4. od. 14. *Te fontium qui celat origines Nilus.* Lucan. lib. 10. Plinius lib. 5. c. 9. *Nilus incertis ortus fontibus.* Hinc apud Æthiopas *aqua è tenebris profluens* appellatur. Licet ergò Nilus

11. INNUMERIS TUMIDUS PETAT AMNIBUS ÆQUOR,] per ostia plura, ex quibus septem potiora Plin. l. c. enumerat:

12. FONTE TAMEN MAJUS,] illustrius religione & armis, castris & conciliis, & tam Romanæ quàm Francicæ histo-

riæ

riæ monumentis celebratum nomen habet Luppia: nam Nili è contrario fons aut omnino absconditus, aut saltem obscurus & incertus, nec ullâ memorabili re insignis & cognitus. Plin. l. c. *Nilus incertis it fontibus, & per deserta & ardentia, & immenso longitudinis spacio ambulans, famâque tantùm inermi quæsitâ cognitus, sine bellis, quæ cæteras omnes terras invenêre.*

CLADES MIRA

CLADES VARIANA.

MEMORIÆ. SACRUM

EN. UBI. ROMANÆ. CLADIS. MONUMENTA. SUPERSUNT
VARUS. ET. ARMINIO. STRATUS. AB. HOSTE. JACET
ET. CAMPO. IN. MEDIO. NOTUM. VICTORIA. NOMEN
SERVAT. ADHUC. NOSTRIS. INCLYTA. TEMPORIBUS
AUSPICIIS. RAPUIT. PUBES. GERMANA. SECUNDIS
IMPERII. GEMINAS. NOBILE. PIGNUS. AVES
DESINAT. EUPHRATES. PARTHOS. MEMORARE. TRIUMPHOS
CLARIOR. EST. CÆSO. LUPPIA. QUINCTILIO
RAPTA. JOVI. LATIO. CRASSI. SPOLIA. ILLE. PEREMPTI
REDDIDIT. HIC. AQUILAS. OBTINET. USQUE. SUAS

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

VARIANÆ. CLADIS. PÆNE. EXITIABILIS. ROMANIS. CÆSARE. AUGUSTO. AD. TEUTOBURGIENSEM. SALTUM. INTER. AMISII. ET. LUPPIÆ
FONTES. ARMINIO. DUCE. A. CHERUSCIS
BRUCTERIS. MARSIS. ET. CONTERMINIS. GENTIBUS. ILLATÆ
M. H. P

NOTÆ.

1. CLADES VARIANA.] Nota hæc clades, quam ex auctoribus antiquis Vellei. lib. 2. Strabo lib. 7. Tacit. lib. 1. 2. 12. Annal. Suetonius in Augusto c. 23. in Tiberio c. 17. Florus lib. 4. c. 12. Dio Cassius lib. 56. Plinius lib. 7. hist. natur. c. 45. Seneca epist. 57. Zonaras Annal. tom. 2. Orosius hist. lib. 6. c. 21. Manilius poëta lib. 1. Ex recentioribus verò præter alios innumeros Philip. Cluver. l. 3. Germ. antiq. c. 19. Joannes Horrion lib. 2. Panegyr. Pad. c. 9. Bernardus Mollerus in descript. Rheni lib. 5. Pideritius in chron. Lippiens. Stangevolius lib. 1. Ann. Circ. Westphalici, Bucherius in Belgio Romano, partim prolixiùs descripserunt, partim breviter commemorârunt, partim eruditè & diligenter illustrarunt.

2. EN UBI ROMANÆ CLADIS MONUMENTA SUPERSUNT.] Verus hîc Romanæ cladis monstratur locus, quem Urspergensis, Nauclerus, & alii Augustam Vindelicorum; Moguntiam Æneas Silvius; Duisburgum Clivorum Aventinus & Joannes Tybius in antiq. Duisburgi; in Misniam Irenicus; Strombergam Joannes Gigas, & hunc sequutus Joannes Baptista Nicolosius; nonnulli ad Embsaram flumen, ubi vicinum Cliviæ oppidum Dinslacum visitur, falsò transtulerunt. Repugnant enim horum opinioni, aut errori potiùs, & communem certamque de loco designato sententiam confirmant complura monumenta, pleraque ex veterum Romanæ historiæ scriptorum testimoniis observata, atque etiamnum conspicua: nimirum medii Germaniæ fines, quatenus ex continuis bellis Romanis fuit cognita. Velleius lib. 2. *quo proposito* (Varus) *mediam ingressus Germaniam, velut inter viros pacis gaudentes dulcedine, jurisdictionibus agendoque pro tribunali ordine trahebat æstiva. At illi, in summam socordiam perduxêre Quinctilium usque eò, ut se Prætorem Urbanum in foro jus dicere; non in mediis Germaniæ finibus exercitui præesse crederet.* Via & iter à Rheno ad Visurgim in Cherusco rum fines.

fines. Dio l. c. *Quia autem Romanos multos apud Rhenum, multos apud se versari videntes, rebellionem palàm attentare non audebant, Varum ita acceperunt, ut omnibus ejus jussis obtemperaturi viderentur, proculque eum à Rheno in Cheruscorum fines, & ad flumen Visurgim abduxerunt.* Habitus viæ, sive montes, saltus, silvæ, paludes, aggeres, pontes. Velleius l. c. *Exercitus omnium fortissimus, inclusus silvis, paludibus, insidiis ab eo hoste ad internecionem trucidatus est.* Tacit. 2. Ann. *Præmisso Cæcinâ, ut occulta saltuum scrutaretur, pontesque & aggeres humido paludum & fallacibus campis imponeret.* Dio l. c. *Erant montes, quà Varus tum ducebat, convallibus crebris intercepti ac inæquales: arbores autem densæ, ac immodicæ proceritatis, quibus Romani ante hostium adventum cædendis, viamque parando, & quæ opus habebant, pontibus jungendo defatigati fuerant, &c. Locum modo ibi, ut in monte silvis obsito, opportunum nacti, castra fecerunt, &c. postridie progressi sunt in locum nemore vacuum.* Zonaras l. c. *Illum cum suis legionibus in densis & impeditis silvis versantem, ex improviso pro notitiâ locorum, quà minimè patebat exitus, circumvenerunt.* Ultima Bructerorum sedes inter Amisiam & Luppiam amnes, haud procul Teutoburgiensi saltu. Tacit. 4. an. *Ductum indè agmen ad ultimos Bructerorum; quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter vastatum, haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquiæ Vari legionumque insepultæ dicebantur.* Aliso & cladi, & tumulo legionum propinquus. Vell. 2. Ann. *Lucii etiam Cæditii præfecti castrorum, eorumque, qui unà circumdati Alisone immensis Germanorum copiis obsidebantur, laudanda virtus.* Tacit. 2. Annal. *Cæsar audito castellum Lupiæ flumini adpositum obsideri, sex legiones eò duxit, neque Cæsari copiam pugnæ obsessores fecêre, ad famam adventûs ejus dilapsi. Tumulum tamen nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram Druso sitam dis jecerant. Restituit aram, tumulum iterare haud visum; & cuncta inter castellum Alisonem, ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.* Si itaque in mediis Germaniæ finibus, inter Rhenum & Visurgim, in Teutoburgiensi saltu, prope Amisiam Luppiamque amnes, ultimos Bructerorum, Alisonem, aram Drusi, & tumulum Varianarum legionum, duce Arminio à Cheruscis, Bructeris, Marsis & conterminis gentibus Varia-

na

na clades sit facta; certum & manifestum est, alium ejus locum assignari non posse, quàm medium Paderbornam & Dethmoldiam vel Hornam inter, ubi omnes expressas à Velleio, Tacito & Dione περιηγήσεις clarissimè repræsentat situs. Duo præterea rivi, *rubeus* & *osseus*, sive Rodenbecke & Knockenbecke / per *Sendæ* desertum saltui Teutoburgiensi proximum defluentes; ille ab aquis sanguine infectis, hic ab injectis ossibus appellatus: ubi ossa humana, diversi generis arma & numismata, in quibus Julii Cæsaris, Octavii Augusti imagines, atque inscriptiones agnosci potuerunt, reperta, magni cum Romanis initi prælii memoriam conservarunt: & demum non Westphali tantùm & Paderbornenses scriptores, *Bernardus Mollerus* in descript. Rhen. l. 5. *Hamelman.* de genealog. & famil. Comit. & Baron. infer. Saxoniæ, Angar. & Westphal. *Reineccius* in not. ad Poëtam Anonym. de gest. Carol. M. *Meibomius* in Irminsul. *Horrion* in panegyr. Pad. l. 2. c. 9. *Pideritius* in chron. Lipp. *Stangevol.* lib. 1. Annal. Varum cum exercitu hic cæsum tradidêre: verùm etiam plurimi externi, *Cuspinian.* in Aug. *Lazius* l. 1. comment. Reip. Rom. c. 8. *Lindenbroch.* in hist. Arminii, *Carion* in chron. l. 3. *Pighius* in Hercul. Prodicio, *Lipsius* in Tacit. *Serar.* l. 1. rer. Mogunt. *Althamerus* in Tacit. de morib. Germ. *Browerus* l. 1. Annal. Trevir. David *Chytr.* in orat. de Westphaliâ, *Calvisius*, *Isac. Pontanus* lib. 1. orig. Franc. c. 9. *Teschemach.* in chron. Cliviæ, March. *Joannes Henricus Hagelgans* in suo Arminio An. 1643. edito, *Gratianus Episcopus Amerinus* in vitâ Card. Commendoni lib. 2. *Per Westphalos iter vertit, visis circa Paderbornam campis saltibusque Varianâ olim clade, & Arminii victoriâ claris. Quæ loca adhuc post tot sæculorum spatium à Germanis, cum gloriâ & ostentatione Majorum suorum virtutis, monstrantur.*

3. VARUS ET ARMINIO STRATUS AB HOSTE JACET.] Tacit. lib. 1. Ann. *Sed Varus, fato & vi Arminii cecidit.* Cùm enim metueret, ne vivus in hostium potestatem veniret, sibi ipsi manus intulit. Dio lib. 56. *Ideo Varus aliique primores, jam acceptis vulneribus, cùm metuerent, ne vel in hostium potestatem vivi venirent, vel ab infensissimo hoste interficerentur, sibi ipsi manus attulerunt.*

lerunt. Velleius lib. 2. *Duci plus ad moriendum quàm ad pugnandum animi fuit, quippe paterni avitique exempli successor se ipsum transfixit.* Tacit. 1. Ann. *Et cladis ejus superstites pugnam aut vincula elapsi, referebant, primum ubi vulnus Varo adactum; ubi infelici dextrâ, & suo ictu mortem invenerit.* Zonaras Annal. tom. 2. *Itaque Varus & præcipui quique vulnerati, metuentes ne vivi in hostium potestatem venirent, ultrò sibi necem consciverunt.* Non sine causâ duram captivitatem, aut acerbam mortem à Germanis timuit, quibus adeò invisus, ut abditum mortui corpus effoderint, laceraverintque. Flor. lib. 4. c. 12. *Ipsius quoque consulis corpus, quod militum pietas humi abdiderat, effossum.* Velleius lib. 2. *Vari corpus semiustum hostilis laceraverat feritas, caput ejus abscissum, latumque ad Maroboduum, & ab eo missum ad Cæsarem, gentilitii tamen tumuli sepulturâ honoratum est.* Qualis autem genere, ingenio, moribusque fuerit, & quibus rebus tantum sui Germanorum odium incurrerit, Velleius l. c. prodidit. *Varus Quinctilius illustri magis, quàm nobili ortus familiâ, vir ingenio mitis, moribus quietus, otio magis castrorum, quàm bellicæ assuetus militiæ; pecuniæ verò, quàm non contemptor, Syria, cui præfuerat, declaravit, quam pauper divitem ingressus, dives pauperem reliquit.* Cur illustri magis ob recentes magistratus & honores, quàm nobili sive antiquâ familiâ ortum asserat, Carolus Patinus de familiis Roman. admiratur; cum Livio teste, An. U. C. 350. M. Quinctilius Varus Tribunus militum consulari potestate, Dictator verò clavi figendi causâ, An. U. C. 421. Cn. Quinctilius creati fuerint. Interim qualicunque loco natus fuerit, non poterant Germani avaritiam ejus, & imperandi modum tolerare. Dio l. c. *Ubi autem Quinctilius Varus, Germaniæ post administratam Syriam præfectus, rebus ibi gubernandis susceptis imperare, pecuniasque uti à subditis exigere, Germani ejus inceptum non tulerunt, primoribus ipsorum amissum principatum desiderantibus, vulgò consuetam rerum rationem peregrinæ dominationi anteferente.* Oderant præterea libidinem ac superbiam. Flor. l. 4. c. 12. *Quippe Germani victi magis, quàm domiti erant, moresque nostros magis, quàm arma induerant sub Imperatore Druso. Postquam verò ille defunctus, Vari Quinctilii libidinem ac superbiam, haud secùs, quàm sævitiam odisse cœperunt.*

runt. Oroſius lib. 6. c. 21. *Quinctilius Varus cum tribus legionibus à Germanis rebellantibus, mirâ ſuperbiâ atque avaritiâ in ſubjectos agens, funditus deletus eſt.* Zonaras l. c. *Sed cùm Quinctilius Varus Germaniæ præpoſitus, eos ſubitò ac penitùs ab inveteratâ conſuetudine revellere aggrederetur, ſuperbèque & avarè ut mancipiis imperaret, ferre non potuerunt.* His ille moribus & vitiis cauſam bello præbuit; inſidiis verò & cladi occaſionem dedit falſa ejus de Germanis opinio, ſocordia, & militum diſſipatio. Velleius l. c. *Is cum exercitui, qui erat in Germaniâ, præeſſet, concepit eſſe homines, qui nihil præter vocem haberent hominum; quique gladiis domari non poterant, poſſe jure mulceri. At illi in ſummam ſocordiam perduxêre Quinctilium, uſque eò, ut ſe Prætorem Urbanum in foro jus dicere, non in mediis Germaniæ finibus exercitui præeſſe crederet.* Flor. l. c. *Auſus ille agere conventum; & in caſtris ſe direxerat, quaſi violentiam barbarorum & lictoris virgis, & præconis voce poſſet inhibere.* Dio l. c. *Ibi ſumma in pace ac amicitia erga eum viventes, in hanc eum opinionem adduxêre, quaſi poſſent abſque militum opera in ſervitute contineri. Igitur Varus neque milites, quod in hoſtico fieri debet, uno loco continuit.* Præcipuè verò ſecuritas, & nimia fiducia in eo arguitur. Flor. l. c. *Tanta erat pacis fiducia, ut ne prædictâ quidem, & proditâ, per Segeſten unum principum, conjuratione commoveretur. Itaque improvidum, & nihil tale metuentem, improviſò adorti, quum ille (O ſecuritas!) ad tribunal citaret, undique invadunt.* Vell. l. c. *Id Varo per virum ejus gentis fidelem, clarique nominis Segeſten indicatur, negat itaque ſe credere, ſpemque benevolentiæ ex merito æſtimare, nec diutius poſt primum indicem ſecundo relictus eſt locus.* Dio l. c. *Jam fidente rebus Varo, ac nihil tale exſpectante; ac non modo fidem omnem iis, qui rem, ut erat, ſuſpicantes, eum, ut caveret ſibi, monebant, abrogante, ſed etiam objurgante eos, quòd fruſtra ſibi timerent, ac illos in invidiam vocarent, repentè ex compoſito quidam ex longinquis Germani inſurgunt.* Hinc illæ Segeſtis apud Tacit. 1. Ann. querelæ: *Ego raptorem filiæ meæ Arminium apud Varum, qui tum exercitui præſidebat, reum feci, dilatus ſegnitiâ ducis, quia parum præſidii in legibus erat, ut me & Arminium, & conſcios vinciret, flagitavi: teſtis illa nox, mihi utinam potiùs noviſſima! quæ ſecuta ſunt, deſleri magis, quàm defendi*

fendi possunt. Orta vel aucta hujusmodi fiducia ex conviviis, & assiduâ consuetudine cum Arminio & Sigimero. Dio l. c. *Erant inter eos, qui conspiraverant, & belli, quod tum conflabatur, præcipui Arminius & Sigimerus, semper cum Varo conversantes, sæpiusque convivantes.* Defuit demum consilium. Velleius lib. c. *Ex quo apparet, Varum sanè gravem & bonæ voluntatis virum, magis Imperatoris defectum consilio, quàm virtute destitutum militum, se magnificentissimumque perdidisse exercitum.* Unde Tiberius proximo anno in Germaniam missus, *cùm animadverteret, Varianam cladem temeritate & negligentiâ ducis accidisse, nihil non de consilii sententiâ egit; semper aliàs sui arbitrii, contentusque se uno, tunc, præter consuetudinem, cùm pluribus de ratione belli communicavit; curam quoque solito exactiorem præstitit.* Suetonius in Tib. c. 18. Sed etsi culpâ Vari ignominiosa clades contigerit; mansit tamen manetque in pluribus locis celebribus memoria nominis ejus: nam *Varisberg*, vulgò *Forstenberg*, nobilium Virginum Collegium in Cliviâ, *Vari montem*, Pighius in Hercule Prodicio; *Varburgum*, insigne ditionis Paderbornensis oppidum, *Variburgum* Serar. lib. 3. rerum Mogunt. notat. 29. ad vitam S. Bonifacii, interpretantur. Nec minori ratione sunt qui putent, *Varenholtum* in comitatu Lippiensi; in diœcesi Monasteriensi *Varendorpium* urbem, & *Varlariam* Præmonstratense cœnobium à Varo appellari, atque illud *Vari pagum*, hoc *Vari castra* significare.

4. ET ARMINIO,] de quo dissimili planè Varo Velleius. *Tum juvenis genere nobilis, manu fortis, sensu celer, ultra barbarum promptus ingenio, nomine Arminius, Sigimeri principis gentis ejus filius, ardorem animi vultu oculisque præferens, assiduus militiæ nostræ prioris comes, & jam civitatis Romanæ jus equestremque consecutus gradum, segnitiâ ducis in occasionem sceleris usus est, haud imprudenter speculatus, neminem celeriùs opprimi, quàm qui nihil timeret, & frequentissimum initium esse calamitatis, securitatem. Primò igitur paucos, mox plures in societatem consilii recipit; opprimi posse Romanos & dicit, & persuadet; decretis facta jungit, & tempus insidiarum constituit.* Sunt qui ad Arminium nostrum ex militiâ Romanâ, in quâ ductor popularium meruerat, notum & cele-

brem in Urbe respexisse velint Virgilium lib. 11. Æneid. v. 642.

Dejicit Herminium, nudo cui vertice fulva
Cæsaries, nudique humeri; nec vulnera terrent.

Postquam multa Arminii facta insignia Tacitus 1. & 2. Ann. memoravit, præclarissimo immaturum ejus obitum elogio prosequitur. *Cæterum Arminius abscedentibus Romanis, & pulso Maroboduo, regnum affectans, libertatem popularium adversam habuit: petitusque armis, cum variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit; liberator haud dubiè Germaniæ, & qui non primordia populi Romani, sicut alii reges ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit: præliis ambiguus, bello non victus, septem & triginta annos vitæ, duodecim potentiæ explevit: canturque adhuc apud barbaras gentes.*

5. ET CAMPO IN MEDIO.] *Nomen etiamnum retinet inclytus Romanâ clade saltus* Teuteberg: *& victoriæ cognomine insignis campus,* Wintfeldt/ *ad oppidulum Hornam in Westphaliâ.* Lipsius in not. ad Tacit. Annal. lib. 1. n. 211. Mollerus, Lindenbrochius, Hamelmannus, Reineccius, Serarius, Isac. Pontanus, Calvisius, Pideritius, Stangevolius, ll. suprà §. 2. citatis, Ægidius Bucher. in Belg. Roman. lib. 3. c. 1. in fine. Hi omnes inter monumenta victoriæ de Romanis reportatæ referunt campum, seu jugi planitiem, vulgò Wintfeldt/ appellatam haud dubiè à victoriâ; nam vincere Germanis winnen dicitur; verique simile videtur, de campo hoc loqui Tacit. lib. 1. Ann. *Medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disjecta vel aggerata.*

6. PUBES GERMANA.] Tacit. 1. Ann. Suet. in Aug. c. 23. Flor. Velleius ll. cc. Verè Germana pubes non natione tantùm, verùm etiam virtute, cujus cum aliàs sæpissimè, tum in prælio Variano illustre specimen dedit; falsò autem & immeritò de Germanis Velleius, *quod nisi expertus vix credebat, in summa feritate versutissimi, natumque mendacio genus.* & Strabo scribit lib. 7. *adversus hos* (Germanos) *plurimùm utilitatis in incredulitate: quibus fides habita est, ii maxima damna intulerunt: ut Cherusci, & eorum subditi, apud quos tres Romanæ legiones cum Duce Quinctilio Varo, contra datam fidem, insidiis circumventæ, perierunt.* Alienissima

sima hæc calumnia ab indole, & moribus gentis, cujus fides tantam semper laudem habuit, ut vel ipsi Imperatores Romani in Germanorum se custodiam tradiderint, & Frisiorum legati Romæ ausi gloriari, *nullos mortalium armis aut fide ante Germanos esse.* Tacit. lib. 13. Annal.

7. IMPERII GEMINAS NOBILE PIGNUS AVES.] Florus l. 4. c. 2. Tacit. 2. Ann. *Et cladis ejus superstites pugnam aut vincula elapsi referebant, hic cecidisse legatos, illic raptas aquilas,* quas Germanicus *Romanas aves, propria legionum numina* apud eundem lib. 2. Ann. appellavit.

8. DESINAT EUPHRATES PARTHOS MEMORARE TRIUMPHOS.] Grave quidem vulnus clade Crassianâ populus Romanus à Parthis accepit. Flor. l. 3. c. 11. ingens indè fama Euphrati; verùm multis nominibus

9. CLARIOR EST CÆSO LUPPIA QUINCTILIO:] dè quo reportata victoria magnum nomen decusque gerit in elogio, quo Germaniam Tacit. de morib. Germ. ornavit. *Sexcentesimum & quadragesimum annum urbs nostra agebat, cùm primùm Cimbrorum audita sunt arma, Cæcilio Metello ac Papirio Carbone Coss. ex quo si ad alterum Imperatoris Trajani consulatum computemus, ducenti fermè & decem anni colliguntur, tam diu Germania vincitur. Medio tam longi ævi spatio multa invicem damna. Non Samnis, non Pœni, non Hispaniæ Galliæve, ne Parthi quidem sæpius admonuêre. quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. Quid enim aliud nobis, quàm cædem Crassi, amisso & ipse Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? At* GERMANI, *Carbone, & Cassio, & Scauro Aurelio, & Servilio Cepione, M. quoque Manlio fusis vel captis, quinque simul consulares exercitus populo Romano; Varum, tresque cum eo legiones etiam Cæsari abstulerunt. nec impunè C. Marius in Italiâ, divus Julius in Galliâ, Drusus ac Nero & Germanicus in suis eos sedibus perculerunt. Mox ingentes C. Cæsaris minæ in ludibrium versæ. Indè otium, donec occasione discordiæ nostræ & civilium armorum, expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias affectavêre: ac rursus pulsi indè, proximis temporibus triumphati magis quàm victi sunt.*

10. RAPTA JOVI LATIO.] Inscriptio monumenti Capito-

pitolini apud Lazium lib. 7. comment. Reip. Rom. c. 4. Velleius lib. 2. c. 91. Sueton. in Aug. c. 21. Florus lib. 4. c. 12. Eutropius lib. 7. in Aug. Ovidius lib. 5. & 6. Fast. & lib. 2. Trist. Horatius lib. 4. od. 15.

Et signa nostro restituit Jovi,
Derepta Parthorum superbis
Postibus: &c.

Quantopere signis, sive *ultrò*, ut Florus, sive, ut Suetonius ait, *reposcenti*, redditis gavisus sit Augustus, indicant tot & tam varii hac de re signati nummi veteres cum inscriptione SIGNIS RECEPTIS: quorum icones apud Lazium l. c. expressæ.

II. HIC AQUILAS OBTINET USQUE SUAS.] Arminius apud Tacit. lib. 1. *Cerni adhuc Germanorum in lucis signa Romana, quæ diis patriis suspenderit.* Nondum ergo tunc, nec unquam Augusto remissa fuerant; an postea ductu Germanici, & auspiciis Tiberii recepta, auctores inter se dissentiunt. Affirmat Tacit. lib. 1. Ann. *Bructeros sua urentes, expeditâ cum manu L. Stertinius, missu Germanici fudit; interque cædem & prædam reperit undevicesimæ legionis aquilam cum Varo amissam.* l. 2. *Ipse majoribus copiis Marsos irrumpit: quorum dux Malovendus, nuper in deditionem acceptus, propinquo luco defossam Varianæ legionis aquilam modico præsidio servari indicat.* Ad quem locum Lipsius not. 62. *Hic autem inventa aquilarum una, & supra lib. 1. altera; ergò receptæ nunc omnes.* Quâ de causâ arcus erectus dicatusque: Tacit. l. 2. *Fine anni arcus propter ædem Saturni ob recepta signa cum Varo amissa, ductu Germanici, auspiciis Tiberii; & ædes Fortis Fortunæ &c. dicantur.* Quin Dio lib. 57. scribit. *At Germanicus expeditione in Germanos prosperâ ad Oceanum usque processit, barbarisque vi devictis, ossa eorum, qui cum Varo ceciderant, lecta humavit, signaque militaria recepit.* Sed idem Dio lib. 60. Claudio demum Cæsare, unicam quæ restabat aquilam, receptam perhibet: ita enim habet. *Eodem anno* (U.C. DCCXCIV.) *Sulpitius Galba Chattos vicit, & P. Gabinius Marsos, qui inter alia, quæ laudi essent, militarem aquilam, quæ sola è clade Varianâ adhuc supererat, recuperavit.* Hic aut Tacitum nos fallere, aut Dionem, necesse est. Quam enim aquilam Tacitus,

Male-

Malevendo Marsorum duce atque indice, Germanicum Cæsarem recepisse à Marsis, hanc Dio Cassius scribit Claudio demum Cæsare per Legatum Gabinium esse recuperatam. Facit hæc dissensio magnorum inter Romanos scriptorum, ut suspicari libeat, non adeò exploratum fuisse ipsis scriptoribus, aquilæne omnes redditæ fuerint, nec ne. Ideò Floro potiùs inhærendum censeo, qui lib. 4. c. 12. *Signa, & aquilas duas adhuc barbari possident; tertiam signifer prius, quàm in manus hostium veniret, evulsam mersamque intra baltei sui latebras gerens, in cruenta palude sic latuit.* Sed an & hæc aquila relata sit ad Romanos abrumpit Florus. Lipsius ut Florum Tacito conciliet, suspicatur Florum, qui epitomen Livii dedit, ex persona & ætate Livii tantùm loqui, quâ nondum redditæ erant aquilæ à Germanis. At quis credat Florum, quem Trajani tempore vixisse volunt, hanc ævo suo populi Romani gloriam ex receptis aquilis dissimulare potuisse, quando tanto triumpho receptas de Parthis aquilas legerat. Quapropter non desunt, qui aquilas nunquam omnes è Germania receptas sentiunt. Quos inter Cuspinianus Florum secutus in vita Augusti. *Nec unquam hæ redditæ sunt Imperatoribus Romanis, quod Parthi fecerunt, sed semper in hunc usque diem servatæ; licet Tacitus scribat Germanicum, cùm in Teutoburgiensi saltu reliquias Varianæ cladis inspicere concupiscceret, per L. Stertinium apud Bructeros undevicesimæ legionis aquilam cum Varo amissam reperisse.* Majorem ergò fidem hac in re Floro, quàm Tacito habendam esse, & non sine ratione censuit Cuspinianus: si enim verè Variana signa recepta fuerunt, cur Tacitus tantùm ac Dio, & quidem diversè id meminerunt? nam signa à Parthis remissa poëtæ pariter & historici magno numero & consensu celebraverunt. Cur Velleius, quod gratum, lætum & magnæ gloriæ Tiberio erat, in laudibus ejus alioquin immodicus siluit? quomodo contrarium scribere Florus ausus esset? Arcus quidem similis esse potuit triumphis, quos apparatu splendidos, victoriæ autem inanes falsosque, de Germanis non rarò Imperatores Romani egerunt; quod Tacitus quoque de morib. Germ. agnovit. *Inde proximis temporibus triumphati magis, quàm victi sunt.* Alio quoque & excel-

cellentiori quidem modo aquilas suas Luppia usque obtinet, imperio nimirùm ad Francos primùm, & ab his ad Saxonas, utrosque Luppiæ aliqua ex parte quondam accolas, translato. Nec desunt, qui imperii insignia ab aquilis clade Varianâ raptis originem accepisse existimarint; ita enim senserunt & scripserunt Cuspinianus, & Ulricus Huttenus: ille in Aug. *Non enim biceps est aquila, ut imperitum vulgus credit: sed duæ simul; quarum altera alteram expansis alis obtegit, tertiam signifer legionis tertiæ abstulit, paludeque demersit, ne in hostium manus veniret, alioqui tres haberemus aquilas in insignibus Imperii.* Hic verò & clarius in carmine de Germania non degeneri:

Vindice ut Arminio, celeris prope rura Visurgis,
Romanas acies, miro Germania motu,
Quinctiliumque ducem conciderit, unde birostræ
Contigerint aquilæ, traducti insignia regni,
Excussumque jugum, non tantùm hæc tempora nossent.

Horum astipulatorem Flavium Illyricum exagitat & refellit Card. Bellarminus de translat. Imp. Rom. lib. 1. c. 7. §. 2. & *Romanos Imperatores negat bicipitem aquilam in insignibus ferre ob duas aquilas ab Arminio quondam Vari Legionibus detractas: non enim duas aquilas in insignibus Impp. gerere, sed unam divisam in duo capita: cujus rei causam esse, quòd imperium esset inter duos principes divisum, quorum alter in Occidente, alter in Oriente sedem habebat.* Atqui etiam prius, quàm imperium divideretur, in columna Trajana & Antoniana videre fuit duplicem aquilam concorporatam, sic ut in Imperii insignibus hodie solet. Lipsius in analectis ad Milit. Rom. dialogo 11.

12. PENE EXITIABILEM.] Sueton. in Aug. c. 23. *Graves ignominias cladesque, duas omnino, nec alibi quàm in Germania, accepit, Lollianam & Varianam: sed Lollianam majoris infamiæ, quàm detrimenti; Varianam penè exitiabilem, tribus legionibus, cum duce legatisque, & auxiliis omnibus, cæsis.* Magnitudinem igitur hujus cladis, quæ à Suetonio penè exitiabilis, à Velleio atrocissima calamitas vocatur, facilè quis cogitatione comprehendet, sive cum Polybio lib. 6. tribuat legioni quina millia peditum, & trecen-

centos equites, sive cum Vegetio peditum sex millia, equites septingentos & triginta duos. Hujus itaque exercitûs cum auxiliis omnibus, quæ è sociis conscripta non minorem certè numerum confecerint, ad internecionem deleti nuntius ingentem mœrorem metumque Augusto, & Urbi attulit. Velleius l. c. *Ordinem atrocissimæ calamitatis, quâ nulla post Crassi in Parthis damnum, in externis gentibus gravior Romanis fuit, justis voluminibus,* (utinam cum xx. libris de bellis Germanicis à Plinio scriptis supereſſent!) *ut alii, ita nos conabimur exponere. Nunc summa deflenda est. Exercitus omnium fortissimus, disciplinâ, manu, experientiâque bellorum inter Romanos milites princeps, ad internecionem trucidatus est.* Flor. l. 4. c. 12. *Nihil illâ cæde per paludes, perque silvas cruentiùs: nihil insultatione barbarorum intolerabiliùs, præcipuè tamen in causarum patronos. Aliis oculos, aliis manus amputabant: unius os sectum, recisâ priùs linguâ, quam in manu tenens barbarus, tandem,* inquit, *vipera sibilare desiste.* Sueton. l. c. *Hâc nunciatâ, excubias per Urbem indixit, ne quis tumultus existeret: & præsidibus provinciarum propagavit imperium, ut & à peritis & assuetis socii continerentur. Vovit & magnos ludos Jovi Opt. Max. si rempublicam in meliorem statum vertisset: quod factum Cimbrico Marsicoque bello erat. Adeò namque consternatum ferunt, ut per continuos menses barbâ capilloque summisso, caput interdum foribus illideret, vociferans: Quinctili Vare, legiones redde: diemque cladis quotannis mœstum habuerit ac lugubrem.* Metuebat enim, ne unà cum Gallis Italiam ac Romam Germani peterent. Dio lib. 56. Augustus *Varianâ clade auditâ, vestem, ut quidam memorant, laceravit, inque magno luctu fuit, propter amissum exercitum, metumque, qui à Germanis, & Gallis impendêre videbatur, maximè quòd eas gentes jam ipsam Italiam ac Romam petituras verebatur; sed neque urbana juventus magni momenti supererat, & sociorum auxilia, quæ alicujus essent pretii, afflicta erant. Nihilominus tamen ad omnia se, quantum præsens rerum conditio ferebat, comparavit. Et quoniam ii, qui militari essent ætate, dare nomina nolebant, ex iis qui nondum annum trigesimum quintum attigissent, quintum; ex natu majoribus decimum quemque, ut sors in quemvis incidisset, bonis privatum, ignominiâ notavit: postremò cùm multi ne sic quidem obedirent, quosdam mor-*

te mulctavit, &c. Et quia complures Galli ac Germani Romæ obversabantur, partim peregrinantes, partim inter stipatores recipiendi, veritus, ne quid hi novi molirentur, in insulas armatos amandavit, inermes urbe exire jussit. Hæc tum ab Augusto acta: ea quæ decreta fuerant, & inter hæc triumphus Tiberii de Pannoniis, *Ludique omissi.* Sueton. in Tib. c. 17. *Nam sub id ferè tempus Quinctilius Varus cum tribus legionibus in Germania periit: nemine dubitante, quin victores Germani juncturi se Pannoniis fuerint, nisi debellatum priùs Illyricum esset. Quas ob res triumphus ei decretus est, multique & magni honores. triumphum ipse distulit, mœstâ civitate clade Varianâ.* Etsi hæc clades exitium imperio non attulerit, ingens tamen damnum ex eâ consecutum: nam ut Flor. l. c. *Hac clade factum, ut imperium, quod in litore Oceani non steterat, in ripa Rheni fluminis staret.*

13. CÆSARE AUGUSTO.] Paucis ante obitum ejus annis, cùm bellum Pannonicum confectum esset, & plures fulsissent cometæ. Tacit. 1. Ann. *Bellum eâ tempestate,* quâ vivere desiit Augustus, *nullum nisi adversùs Germanos supererat: abolendæ magis infamiæ ob amissum cum Quinctilio Varo exercitum, quàm cupiditate proferendi imperii.* Velleius lib. 2. *Tantùm quòd ultimam imposuerat Pannonico ac Dalmatico bello Cæsar manum, cùm intra quinque consummati operis dies funestæ ex Germania epistolæ cæsi Vari, trucidatarumque legionum trium, totidemque alarum & sex cohortium.* Dio l. c. *cælum sæpiùs ardere apparuerat, multi simul cometæ effulserant.* Manilius l. 1.

Extremas modò per gentes ut fœdere rupto
Cùm fera ductorem rapuit Germania Varum,
Infecitque trium legionum sanguine campos,
Arserunt toto passim minitantia mundo
Lumina, & ipsa tulit bellum natura per ignes,
Opposuitque suas vires, finemque minata est.

De tempore verò acceptæ cladis variant auctores: Lindebrochius in hist Armin. & Helmvicus in theatro, imputant ei annum à nato Christo 12. imperii Augusti 52. & U. C. 762. sub P. Cornelio Dolabella, & C. Junio Coss. quibus de anno Christi Baronius, & plures consentiunt; etsi Browerus, Horrion & Calvisius

visius 9. & alii 10. ponant: similiterque, juxta Pighium tom. 3. Annal. lib. 18. ac Sigonium comment. in Fastos, annum U. C. vel 761. vel 763. Coss. Sulpitio Camerino & Poppæo Sabino, ut Browero & Stangevolio placet. Quod spectat ad tempus anni, longiùs ætatem processisse, ex Velleio colligitur: *Mediam ingressus Germaniam, jurisdictionibus agendoque pro tribunali ordine, trahebat æstiva.* Diem denique cladis tam memorabilis, quem Augustus *mœstum ac lugubrem quotannis habuit*, IV. Non. Sextil. *diem* enimvero, ut notat Gellius lib. 5. cap. 17. & Macrobius lib. 1. cap. 16. *inominalem*, quo malè ad Cannas pugnatum est, Pantaleon, Eberus, & qui præterea Beroaldum sequuntur, assignant, eò, quòd Florus lib. 4. cap. 12. scribat, *Varus res perditas eodem, quo Cannensem diem Paulus, & fato est & animo secutus.* Putarunt enim sensum horum verborum esse, Varus eo die periit, quo Paulus Cannensi prælio. Verùm, ut Casaubonus in Suet. de Aug. c. 23. animadvertit, diem pro clade eleganter Florus usurpavit. Nonnulli cum Aventino malunt IV. Non. Julii. Sed frustra dies quæritur, quem veteres historici quasi ex compacto siluerunt, aut certum ideò definire fortè nescierunt, quòd, ut auctor est Dio, triduò cum Romanis fuerit dimicatum, & quidem, quod observat Henricus Hagelgans in suo Arminio, primo die haud procul Alisone ad caput Luppiæ, altero indè paulò remotiùs juxta arcem Falckenberg, tertio & ultimo prope Hornam aut Dethmoldiam.

14. ARMINIO DUCE.] Flor. l. 4. c. 12. *Duce Arminio arma corripiunt.* Strabo lib. 7. *Arminii, qui belli dux fuerat Cheruscis, cum violatis pactis Varum Quinctilium invaderent.* Tacit. 2. Ann. *Vis nationum, virtus ducum in æquo: sed Maroboduum regis nomen invisum apud populares, Arminium pro libertate bellantem favor habebat*; desertus tamen ab Ingviomero fuit, *non aliam ob causam, quàm quia fratris filio juveni patruus senex parêre dedignabatur.* Tacit. 2. Annal. Dux igitur Arminius gentis suæ, & sociorum ejus fuit, omnibus hujus muneris partibus egregiè functus, imò & militis, *qui manu, voce, vulnere sustentabat pugnam.* Tacit. 2. Annal.

15. A CHERUSCIS.] Inter Germaniæ populos, à quibus Variana ſtrages edita, eminuêre Cheruſci, validiſſima tum natio, à Cæſare lib. 6. Velleio lib. 2. Strabone lib. 7. Tacito l. 1. 2. 11. 12. 13. Annal. & de morib. Germ. Plinio lib. 4. c. 14. Floro l. 4 c. 12. Dione l. 54. 55. 56. Faſtis Capitolinis apud Onuphr. & Pighium, Nazario in panegyr. deſcripta celebrataque. Non omnes inter Albim & Viſurgim, ubi vera & præcipua ſedes eorum fuit, & ſilva *Bacenis* pro nativo muro objecta, Cheruſcos à Suevis, Suevoſque à Cheruſcis, injuriis incurſionibuſque prohibuit; etiam pro parte aliqua cis Viſurgim habitârunt. Dio lib. 54. de Druſo: *Lupiæ fluminis ripis ponte junctis, Sigambros irrupit, perque eos in Cheruſcorum fines uſque ad Viſurgim proceſſit.* Velleius lib. 2. *Intrata protinus Germania*, &c. *recepti Cheruſci, & amnis mox noſtrâ clade nobilis tranſitus Viſurgis.* Iſac. Pont. de orig. Franc. l. 1. c. 9. *pro parte cis Viſurgim coluiſſe non abnuerim.* Cluver. l. 3. Ger. antiq. c. 19. Maximè Arminio duce gens hæc floruit, qui Chattos & Cheruſcos, *cum quibus* illi, teſte Tacito 12. Ann. *æternùm diſcordant*, conciliaverat, ut aliquamdiu junctis viribus Romanorum imperium propulſarent; eo vero defuncto recruduit vetus odium, evenitque quod Tacit. de morib. Germ. memorat. *In latere Cauchorum Cattorumque, Cheruſci nimiam ac marcentem diu pacem illaceſſiti nutrierunt, idque jucundiùs, quàm tutiùs fuit. quia inter impotentes & validos falsò quieſcas. ubi manu agitur, modeſtia ac probitas nomina ſuperioris ſunt. Ita qui olim boni æquique Cheruſci, nunc inertes ac ſtulti vocantur. Cattis victoribus fortuna in ſapientiam ceſſit. tacti ruinâ Cheruſcorum & Foſi, contermina gens.* Mansêre tamen adhuc ævo Claudiani veteres ad Albim ſedes, nomenque Cheruſcorum: quod ipſe teſtatur in panegyr. de IV. conſulatu Honorii:

—— *Et ingentes Albim liquêre Cheruſci.*

16. BRUCTERIS.] Non ſolum Cheruſci, verùm etiam Bructeri Varianam cladem effecerunt, qui propterea ſua exuſſerunt, atque à Germanico vaſtati. Tacit. 1. Ann. *Bructeros, ſua urentes, expedita cum manu L. Stertinius, miſſu Germanici, fudit: interque cædem & prædam reperit undeviceſimæ legionis aquilam, cum*

Varo

Varo amissam. Ductum indè agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum.

17. MARSIS.] Antiquâ, & claræ originis in Germania gente. Tacit. de morib. Germ. *Celebrant carminibus antiquis Tuistonem deum terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis conditoresque. Manno tres filios assignant, &c. Quidam autem, licentiâ vetustatis, plures deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marsos, Gambrivios, Suevos, Vandalios affirmant: eaque vera & antiqua nomina.* Maximè iis infestus Germanicus fuit, abolendæ infamiæ causâ, ob amissum cum Quinctilio Varo exercitum, à Tiberio in Germaniam missus. Tacit. 1. Ann. *Ventumque ad vicos Marsorum; & circumdatæ stationes. Quinquaginta millium spatium ferro flammisque pervastat. Profana simul, & sacra, & celeberrimum illis gentibus templum, quod Tanfanæ vocabant, solo æquantur.* Idem lib. 2. *Ipse* (Cæsar) *majoribus copiis Marsos irrumpit, quorum dux Malovendus, nuper in deditionem acceptus, propinquo luco defossam Varianæ legionis aquilam, modico præsidio servari indicat.* Causa igitur hujus vastationis, & irruptionis non alia, quàm quòd Varum, per fines Marsorum ad Amisiam, Dalichium, & Aldenbecam porrectos, ad Visurgim proficiscentem, ab iisdem & conterminis populis cæsum meminerat. Cluver. lib. 3. Germ. antiq. c. 11. Marsorum vestigium adhuc extat in Dithmarsen / pago diœcesis Paderbornensis.

SALTUS
TEUTOBURGIENSIS

SALTUS TEUTOBURGIENSIS.

MEMORIÆ. SACRUM

TEUTOBURGENSIS. SALTUS. LOCA. VASTA. PERAGRANS
PAULISPER. COEPTUM. SISTE. VIATOR. ITER
HIC. RAPTAS. AQUILAS. CLADIS. MONUMENTA. LATINÆ
INVENIES. VARI. RELLIQUIASQUE. DUCIS
EGIT. ET. HIC. CELEBREM. THIETMALLO. TESTE. TRIUMPHUM
SAXONICAM. CAROLUS. DEPOPULATUS. HUMUM
UT. MERITO. DUBITES. ROMANA. CÆDE. CRUENTO
ARMINIO. MAJOR. NUM. SIT. HABENDUS. HONOS
SAXONIS. AN. CAROLO. VICTORI. SÆPIUS. HOSTEM
FREGIT. HIC. INDOMITUM. CONTUDIT. ILLE. SEMEL.

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

SALTUM. LATINIS. TEUTOBURGIENSEM. OSNEGGUM. FRANCIS. APPELLATUM. QUINCTILII
VARI. LEGIONUMQUE. TRIUM. TUMULO. ET. CAROLI. M. VICTORIA. DE. SAXONIBUS. PROPE
THIETMALLI. AN. DCC. LXXXIII. REPORTATA. NOBILEM. POSITO. HOC. MONUMENTO. ILLUSTRAVIT

NO-

NOTÆ.

1. SALTUS TEUTOBURGIENSIS.] Meminit hujus saltûs Tacitus lib. 1. Ann. *Ductum indè agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum: haud procul Teutoburgiensi saltu.* Quibus verbis satis designavit, quo loco situs sit, & ubinam inquirendus; nempe inter *desertum Sinedi*, & *Dethmoldiam Hornamque* oppida, ubi mons Teuteberg antiquum nomen hodie retinet; cui descriptio Taciti, Velleii, ac Dionis de Variana clade testimonia conveniunt. Lipsius in Tacit. lib. 2. Ann. n. 211. Reineccius in Poëtam Anonym. de Carol. M. lib. 1. Horrion lib. 2. Panegyr. Pad. c. 9. Althamerus in Tacit. de morib. Germ. Fallitur igitur Aventinus, qui in hist. Boiorum, *Teutoburgiensem* Taciti *saltum* cum *silva Duisbergensi* in Clivia, vicina Rheno, & ab Amisii & Luppiæ fontibus longè remota confundit; atque ex hoc errore in alium lapsus, Varum in ea cum legionibus cæsum scripsit. Fallitur Joannes Tyrius in antiq. Duisbergi, qui Aventino astipulatur. Nec refert, quòd ad saltum, qui pro vero *Teutoburgiensi* hîc habetur, non videatur esse *Teutoburgium*, à quo tamen originem istius cognominis petere oportet, minimum autem *Duisburgum* à *Teutoburgio* sono vocis discrepet: sicuti enim *Duisburgum*, *Dispargum* Greg. Turonensi dictum, celeberrima olim Francorum regia fuit; ita *Teutoburgium* antiquum id ipsum est oppidulum, quod postea *Thietmallum* & *Dethmoldia* dici cœptum, neque adhuc vetus suum nomen totum amisit. Cluver. l. 3. Germ. antiq. c. 15. & 19. Dietmelle *esse antiquum illud* Teutoburgium, *à quo* Teutoburgiensis saltus *cognomen accepit, ipsa hodierna appellatio manifestò indicat*; *quippe* Diet *idem esse nomen quod* Theuth, *jam dudum innumeris argumentis probatum habeo. Atque vulgare quidem fuit hoc tractu vocabulum* Theut, *locis impositum. Nam ab eodem dictus est antiquissimo nomine vicus ille, medio inter Luppiæ fontem &* Theutomellum *situ*, Teutenmeyer: *item oppidulum* Diedenhille / xv. *millibus*

bus passuum ab Theutomello *in orientem versùs dissitum. Cæterùm apud Ptolemæum legitur Germaniæ locus, haud procul lævâ Visurgis ripâ,* Τηλισόργιον, *quod ego vocabulum ex situ & literarum ductu, corruptum esse judico pro* Τευτοβόργιον. Accedit Teutonicos montes à Tacito collocari, ubi extrema sunt Bructerorum; quæ sanè nemo requiret in Duisbergensi saltu ad Ruram, sed ad Amisii & Luppiæ fontes. Forsan ab hoc antiquiore *Teutoburgio* Westphalico, in memoriam ejus, appellatum fuit *Teutoburgium* in Pannonia, ad confluentes Dravi & Istri, ubi hodie *Drasad* pagus, Teutonum, ut verisimile, colonia, & quantum conjecturâ assequi licet, à Sicambris forsan condita. Lazius lib. 12. comm. Reip. Rom. c. 6. Sicambros enim, ante emigrationem, finitimos Cheruscis, ubi Dethmoldia, & latè in diœcesi Paderbornensi habitâsse, ex Dione suprà probatum.

2. LOCA VASTA.] Tum ob solitudinem, tum ob amplitudinem *Teutoburgiensis saltûs*, qui in diœcesi Paderbornensi exsurgens, per Lippiensem, Ravensbergensem, Osnabrugensem, Monasterienſem, & Oldenburgensem ditionem longissimo montium silvarumque tractu porrigitur. Vasta enim loca appellantur, quæ vel magnitudinis terminos excedunt, vel deserta & solitaria sunt, nec sine horrore peragrantur. Vossius in etymolog. In eadem Paderbornensi diœcesi occasum versùs conspicitur *mons Lulli*, quem, dum vigeret potentiorum licentia, & facilis quavis de causa apud Majores bellandi rapiendique propriâ auctoritate libido, nobiliorum Westphalorum *Purgatorium*, seu pœnarum locum appellarunt. Nec longè hinc abest *mons Hunnorum*, in quo veterum castrorum vestigia ac munimenta etiamnum apparent, similia iis aggeribus, qui hodiedum prope Brencken / Wevelsburg / Kerckborken pagos cernuntur, & Hunegraven / sive Hunnorum fossæ, nuncupantur. Bollandus in addendis ad XXI. Januarii.

3. SISTE VIATOR ITER.] Vetus in monumentis, & frequens his verbis compellandi viatorem formula. Meretur hanc moram propter Vari cladem, & victoriam Caroli M. in Romana & Francica historia inclytus saltus.

4. HIC RAPTAS AQUILAS CLADIS MONUMENTA LATINÆ, &c.] Tacit. l. 1. Ann. Florus lib. 4. c. 12. aliique ſuprà citati.

5. VARI RELLIQUIASQUE DUCIS.] Tacit. lib. 1. Annal. *Haud procul Teutoburgienſi ſaltu, in quo reliquiæ Vari, legionumque inſepultæ dicebantur*; & locis gleboſis calvæ, ſeu crania hominum disjecta oſſaque paſſim effodiuntur. Hamelman. in genealogia Com. Lipp. Iſac. Pontanus lib. 1. orig. Franc. c. 9.

6. EGIT ET HIC CELEBREM THIETMALLO TESTE TRIUMPHUM.] Celebrem hîc triumphum Carolus M. egit; bellum enim illud non ducum operâ, ut pleraque alia, ſed auſpiciis & ductu ſuo geſſit, aciem componendo, verſandoque inter medios pugnantium conflictus, inde mox ingentem illam victoriam, innumerabili hoſtium multitudine interfectâ, reportavit. Eginhardus in vit. Caroli M. Aſtronomus in reb. geſt. à Carol. M. apud Reuberum An. 783. Vita Caroli M. à Pithæo edita, Annales Francici incerti, ſed vetuſti ſcriptoris apud eundem, Poëta Anonym. lib. 16. An. 783. Adelmus Benedictinus in Annal. Reg. Franc. An. 783. Annal. Francorum apud Caniſium, Regino in chron. Urſperg. in chron. eodem anno.

Ex his omnium antiquiſſimus Eginhardus ita de hoc prælio ſcribit: *Hoc bellum licet per multum temporis ſpatium traheretur, ipſe non ampliùs quàm bis acie conſlixit; ſemel juxta montem, qui* Oſnegge *dicitur, in loco* Thietmelle *nominato, & iterum apud* Aſam *fluvium; & hoc uno menſe, paucis quoque interpoſitis diebus. His duobus prœliis hoſtes adeò profligati ac devicti ſunt, ut ulterius Regem neque provocare, neque venienti reſiſtere, niſi aliquâ loci munitione defenſi, auderent.* Vita Caroli M. apud Pithœum: *Iterum rebellant Saxones, & Domnus Rex Carolus ſuper eos ad* Teotmalli *venit, ibi Saxones præparaverunt ſe ad pugnam in campo; ſed viriliter Domno Rege Carolo pugnante Saxones terga vertunt, & Franci victores exiſtunt: ceciditque ibi multitudo Saxonum, ita ut pauci fugâ evaſerint.* Priuſquàm verò alterum prælium ad Haſam iniit, Paderbornam Carolus victor venit. Adelmus: *Arridente veris tempore, cùm ad expeditionem Saxoni-*

xonicam se præparâsset, nam de omnimoda eorum defectione perlatum fuerat, priusquàm de memorata Theodonis villa se moveret, Hildigardis Regina uxor ejus decessit pridie cal. Maii, in vigilia ascensionis. Regino: *Cujus funeri cum more solenni justa persolveret, in Saxoniam, sicut disposuerat, duxit exercitum. Cumque Saxones in eo loco, qui* Thietmelle *vocatur, ad pugnam se præparare cognovisset, ad eos summâ celeritate contendit; commissoque cum eis prælio, tantâ eos cæde prostravit, ut de innumerabili eorum multitudine perpauci evasisse dicantur: cumque de loco prælii ad Padrebrunnam se cum exercitu recepisset, atque ibi castris positis partem exercitûs, quæ adhuc de Francia venire debuerat, opperiretur; audivit Saxones in finibus Westphalorum Hasam ad hoc congregari, ut ibi cum eo, si venisset, acie confligerent.* Quia in Thietmellensi pugna singularem Carolus M. Dei opem expertus fuerat, in ejus memoriam sacellum in monte *Osnegg* condidit, & utique *à divino auxilio* nomen indidit. Pideritius in chron. Lippiens. Poëta Anonym. l. c.

Sed tandem Carolus divino munere *victor*,
Cæsis innumeris reliquos exinde fugavit.

Chron. Tremon. apud Stangevol. lib. 2. Ann. *Carolus Rex in monte, ab antiquo Asneggi dicto, milliare à Lemgauu civitate distante, Saxones usquequo rebelles, iteratò aggressus, illos ad internecionem occidit, & transfugas dissipat: qua in pugna, manifestum ei divinum adfuit auxilium, eapropter religione tactus, ne ingratus erga Deum reperiretur, montem hunc divino cultui consecravit,* montem sancti adjutorii *eum baptizando, atque Ecclesiam ibidem fundando, ubi posteri multis sæculis, piâ & ab antiquo usitatâ devotione, illinc peregrinantes divinum auxilium non rarò senserunt.* Crantzius lib. 2. Saxon. c. 4. *Ego montem accipio, in quo à memoria Caroli erecta est capella,* divini auxilii *nominata, hoc referens posteris, quod propter cæleste præsidium in eo missum, memoria ibi magni miraculi consecrata est. Laici vocant montem Sancti Adjutorii.* Nomen Germanicum Sant Hülffe diutissimè mansit, senum sermonibus, ut Reineccius in not. ad Poët. Anonym. hactenus conservatum, & fortè etiamnum manet; Sacellum jacet desertum, imò funditus destructum. Cur verò idem Reineccius, posteaquàm ab Hermanno Hamelman-

no etiam vicum Sant hülffe hodiedum in Diepholtano Comitatu haud procul Diepholdiâ arce extare didicisset, mutatâ priori sententiâ suâ, locum *Thietmelle* diversum ab oppido *Diethmolde* esse crediderit, causam meo judicio perexiguam habuit. Siquidem Dethmoldiensis victoria divinâ ope parta, uti sacello, in Lippiensi Comitatu, *Sancti auxilii* olim nomen dedit; ita eodem anno ac mense, & paucis quidem diebus interjectis, alter de Saxonibus ad Hasam fluvium à Carolo M. deportatus triumphus, Diepholtano vico ac sacello idem *divini auxilii* nomen potuit imponere; ut eò minùs fuerit necesse, antiquum Thietmalli nomen Dethmoldiæ nostræ abrogare, quod ipsa An. 1011. Ecclesiæ Paderbornensi donata, in diplomate S. Henrici etiam retinuit, ac meliùs quàm Diepholdia hodie exprimit. Ad Diepholdiæ quidem vicum Drebbenam postremam hanc victoriam contigisse perhibent Chron. Brunswicense, & Saxonicum MS. Hermannus Hamelmannus in delineat. urbium Westphaliæ, Merian in topographia Westphal. & Justus Winckelmannus vir inprimis eruditus: attamen alii memorabilem hanc pugnam eò loci pugnatam negant, qui longè ab Hasa flumine, prope quod dimicatum esse prodidêre veteres, remotus est. Unde Bernardus Wittius in Chron. suo MS. hujus prælii locum Haselunæ assignat, oppido Hasæ fluvio incumbenti. Vero autem similius videri ait Henricus Turckius in Annal. MSS. de inferiori Germania, uno milliari ab Osnabrugo, apud Hasam flumen, ubi incolæ celebrant Wallenhorstiam pagum, & Bocholtiam vicum, prope parthenonem Rullensem, Saxonum castris ac stativis nobilitatos, inter utrumque locum concurrisse exercitus, devictosque Saxones.

7. THIETMALLO.] Loco in Annal. Francicis *Theotmelli*, *Thietmelle*, *Thiotmelli*, *Teotmala*, *Theotmallin*, *Theotmaldi*, *Teotmalli*, *Thietmalli* nuncupato, atque ob antiquitatem maximè claro; utpote cui nomen *Teutoburgium* olim fuit, quod Henricus Tybius in antiq. Duisburg. affingit Duisburgo: at Thietmallo nostro debitum adhuc manet quoad priorem sui partem. Nam *Thiet* & *Theut* re eadem, solâ dialecto differunt, posterior verò

pars,

pars, sive burgium *solita Germanicorum populorum municipii gentilitiaque appellatio.* Lazius lib. 12. c. 6. in *Mallum* postea, incertum quo tempore, commutatum, seu quòd *Teut*, sive *Tuisconis signum* Germanis *mal*, ibidem esset, Piderit. p. 1. & 2. chron. Lipp. seu veriùs judicii locus. *Mallus* enim & *mallum* judicium seu placitum, in quo majora negotia à Comite finiebantur, Francis multisque aliis gentibus significavit: id quod nos etiam docet Zventeboldi Lotharingiæ Regis, Arnulfi Imperatoris filii nothi, diploma, Abbatiæ Werthinensi ad Ruram concessum. *In nomine sanctæ & individuæ Trinitatis. Zventeboldus misericordiâ Dei Rex. Comperiat omnium fidelium nostrorum præsentium & futurorum prudentia. qualiter fratres monasterii S. Liudgeri quod dicitur Werthina nostræ suggesserint dominationi. quatenus seipsos & quæ sua in nostro regno sunt. sub nostro patrocinio ac tuitione susciperemus & privilegia quæ Priores nostri pro tuitione illi monasterio contulerunt. nostri dignaremur præcepti auctoritate firmare. Quorum suggestioni ob amorem Dei & interventum honorabilis Ratbodi Trevirorum Episcopi & Oddonis fidelis nostri libentissimè annuentes. volumus ut sub nostro mundiburdio res quascunque in nostro regno habent securè possideant. Donationem sive illius fisci quod dicitur Frimersheim. sive aliarum quarumque possessionum cum mancipiis & silvis. pratis. & omni integritate. ratam teneant & immobiliter stabilitam: Item concedimus eis. ut in omnibus mercatibus qui per Rhenum sunt à teloneis sint liberi. nec aliquid exigatur ubicunque ad suas utilitates indigent emere aut vendere. Item præcipimus ut nullus judex publicus in eorum hominibus habeat ditionem. sed Advocatus eorum super eis justitias agat. nec ad publicum* MALLUM *quisquam succlamationem faciat priusquam Advocatum eorum interpellaverit pro justitia facienda. Et ut hæc auctoritatis nostræ concessio firmior in Dei nomine perseveret. manu propriâ eam firmavimus & anuli nostri inpressione eam sigillari præcepimus. Signum Zventeboldi gloriosissimi Regis. Waltgerus Notarius ad vicem Ratpoti Archiepiscopi summique Cancellarii recognovit. Data* V. *idûs Maii. Anno incarnat. dominicæ* DCCC. XCVIII. *Indictione primâ. anno vero Regis piissimi Zventeboldi* III. *actum Aquisgrani palatii. in Dei nomine feliciter amen.* Hinc *mallare* in judicium vocare, *Mallober-*

gium plebs, quæ ad unum placitum convenire solet. Hieron. Bignolus in notis ad veteres formulas Marculfi, Lindenbrog. in glossario, Goldastus in notis ad part. 1. tom. 1. veterum Germ. script. Plenæ exemplis Salica, Alemannorum, Longobardorum & Ripuariorum leges, Capitula, & Capitulationes Caroli M. & Ludovici Pii, Capit. quæ facta Suess. An. 853. *Comes convenientem locum consideret, & inveniet, ubi stationem ad* MALLUM *tenendum constituat.* Talem verò locum seu stationem *Thietmalli* fuisse, præter nomen, hoc diploma S. Henrici regis confirmat. *In nomine sanctæ & individuæ Trinitatis. Heinricus divinâ ordinante providentiâ Rex. Divinæ pietatis clementia quæ nos ad culmen regiæ majestatis perduxit ad hoc voluit regnare. ut ecclesiarum ordini firmando atque corroborando subveniamus. his autem maximè locis quæ ab antecessoribus nostris regibus imperatoribus fundata. sed jam peccatis exigentibus pænè videbantur annullata. quapropter omnium fidelium nostrorum præsentium scilicet ac futurorum industriæ notum esse volumus. qualiter nos divini amoris instinctu. pro remedio animæ nostræ seu parentum nostrorum. nec non & tertii Ottonis. bonæ memoriæ imperatoris. dilectæque conjugis nostræ.* CUNIGUNDAE. *reginæ interventu. atque Meginwerc sanctæ Podrebronnensis ecclesiæ venerabilis episcopi rogatu. sibi. suæque sanctæ ecclesiæ à* KAROLO MAGNO *imperatore olim fundatæ. nostris verò temporibus incendium passæ. in honore etiam sanctæ Dei genitricis semperque virginis* MARIAE. *& Sancti* KILIANI. *martyris.* LIBORII *que confessoris dedicatæ. comitatum quem* Hahold *comes dum vixit tenuit. situm scilicet in locis.* Haverga. Limga. THIATMALLI. Aga. Patherga. Trevereſga. Langaneka. Erpesfeld. Silbiki. Matfeld. Nihterga. Sinatfeld. Balleuan. propè Spriada. Gambiki. Gession. Seuuardeshusun. *cum omni legalitate in proprium concedimus atque largimur per hanc nostram regalem paginam. eo videlicet rationis tenore. ut præfatus episcopus Meginwerc. suique successores præscriptæ aeccleſiæ præsidentes. dehinc liberam habeant potestatem de eodem comitatu. ejusque utilitatibus quicquid eis placuerit faciendi. ad eorum tamen utilitatem ecclesiæ. omnium videlicet inquietudine remotâ. Et ut hæc nostræ traditionis seu confirmationis auctoritas stabilis & inconvulsa omni habeatur tempore. hoc præceptum*

inde

inde conscriptum manu propriâ firmare curavimus. & sigillo nostro insigniri jussimus. Signum Domni Heinrici Regis invictissimi. Guntherius Cancellarius ad vicem Erkambaldi Archicappellani recognovi. Datum. IIII. *idus* APRIL. *Indictione.* VIIII. *Anno dominicæ incarnationis millesimo* XI^mo. *Anno verò Domni secundi Heinrici regnantis.* VIIII. *Actum Triburâ regiâ villâ.* FELICITER AMEN. Cæterùm *Thietmalle*, veteri linguâ Theudiscâ, *locum augustum & heroïcum* sonare monet Christophorus Browerus in notis ad vitam B. Meinwerci, qui *lapidem quendam altaris, spectabilis magnitudinis, à B. Leone Papa consecratum, de ecclesia Thietmelle allatum, in crypta nova monasterii sui, in honore S. Stephani Protomartyris* IV. *Non. Januarii consecravit, & adorandas ejusdem Protomartyris reliquias, cum aliis multorum Sanctorum in eo reposuit.* Auctor vitæ B. Meinwerci. *Thietmalle* hodiè Dethmoldia vocatur, primarium Comitum Lippiensium domicilium, qui Episcoporum & Principum Paderbornensium beneficio, seu feudi nomine, hunc locum, aliaque oppida, arces & pagos obtinent. Unde hallucinari colliges Bollandum ad XXVIII. Januarii, in Notis ad vitam Caroli M. *Thietmallum* in diœcesi Osnabrugensi collocantem.

8. SÆPIUS HIC HOSTEM.] Sextâ Caroli M. in Saxoniam expeditione, Dethmoldiensis victoria contigit. Anno 786. quatuordecim ejus prælia numerabantur. Fabr. l. 4. orig. Saxon. nec tamen belli adhuc finis: *quo plures tam ex nobilitate Francorum, quàm Saxonum, & functi summis honoribus viri, consumpti sunt; tandemque anno triceſimo tertio finitum est.* Eginhard. in vita Caroli M. Locum confecti hujus belli, qui *Salz* ad Salam dicitur, acceptum ferimus Poëtæ Anonymo, qui verisimiliter fuit Paderbornensis; nam Annal. Franc. Regino, Adelmus & alii, ut rem totam suppressere? Nec Eginhardus, quem auctor citat, in vita Caroli M. πάντα περὶ πάντων habet. Ut eundem auctorem ex alio Eginhardi opere de gestis Saxonum pleraque mutuatum suspicetur Rein. Reineccius in not. ad Poëtam Anonym. ad An. DCCC. III. Sed audiamus ipsum Poëtam:

Nobilis hic annus longi certamina belli

Tan-

Tandem Saxones inter Francosque peracti,
Firmo perpetuæ concluſit fœdere pacis.
Auguſtus pius ad ſedem SALZ *nomine dictam*
Venerat, &c.

9. CONTUDIT ILLE SEMEL, &c.] Clade ſcil. Varianâ, quâ factum eſt, *ut Germania mox magis turpiter amiſſa ſit, quàm gloriosè acquiſita, atque imperium, quod in litore Oceani non ſteterat, in ripa Rheni fluminis ſtaret.* Flor. l. 4. c. 12. nec ſtabilem deinceps Romani ad Luppiam & Viſurgim figere pedem potuerunt.

10. OSNEGGUM FRANCIS.] Eginhard. in vita Caroli: *Semel juxta montem, qui Oſnegge dicitur, in loco Tietmelle nominato.* Crantz. l. 2. Sax. c. 4. recitatis his verbis, mox ſubdidit: *ita ſcribunt Galli proprietatem linguæ non tenentes.* Atqui Eginhardus Germanus fuit, rectiuſque montis nomen, quod Crantzius *Aſneggi* vocat, expreſſit: ita enim ſcriptum legitur in diplomate Caroli M. de quodam nemore in ſilvâ *Oſning*, Wihoni Oſnabrug. Epiſcopo in perpetuum proprietatis uſum donato, quod infra ex autographo fideliter deſcriptum leges. Ottonis M. An. 965. de eodem apud Ertwinum in Chron. Oſnab & S. Heinrici literis, in quibus An. 1002. regni ſui 1. *Incendio Paderbrunnenſis Eccleſiæ miſerabili condolens, & petitioni fidelis ſui Retharii venerabilis Epiſcopi annuens, in ſupplementum Eccleſiæ, in jus conceſſit, & per regale præceptum corroboravit, foreſtum, quod incipit de Luthera flumine, & tendit per* Oſnig *& Sinidi uſque in viam, quæ ducit ad Horihuſam.* Præterea in literis An. 1153. & 1338. datis mentio fit ſilvæ *Oſnine*, prope quam prædium *Kiveninchuſen* dictum, & *Montanorum, quæ* Oſnine *appellantur*, & Gobelinus Perſona in Coſmod. ætat. 6. cap. 85. pag. 276. partem illam ſilvæ Teutoburgienſis, quæ inter Dringenbergam, præcipuum tranſmontanæ diœceſis caſtrum, & Paderbornam jacet, pariter *Oſing* circa annum 1398. nuncupat. Fuit igitur *Oſnegge, Oſnig, Oſning, Oſnine, Oſing* nomen ejuſdem ſaltûs, quem *Teutoburgienſem* Tacitus vocavit, & non pauca, nec obſcura antiqui nominis veſtigia, tum in tractu vicino Oſnabrugæ, forſan prius *Oſninebruchteriæ*. Moller. in deſcript.

ſcript. Rheni lib. 5. tum prope Dethmoldiam alibique ſuperſunt. Nam vallis, quâ illuc ex *Sinedi* deſerto itur, Oſſenthal / quaſi *Oſninthal*, jugum ſeu cacumen montis Dethmoldienſis Egge / ubi Lippienſis ſilva deſinit, campi Oſſenkempe / velut *Oſninkempe*, hodieque vocantur. Idem Teutoburgienſis ſilvæ tractus in diplomate Ottonis III. anno MI. & Henrici Sancti anno MIII. quæ infrà in monumento Sendæ leges, *Ardenna* appellari videtur, *de Foreſto quod incipit de Delhina flumine & tendit per Ardennam & Sinede uſque in viam quæ ducit ad Heriſiam.* In Henriciano eadem verba, præterquàm quod *Sinedi*, *Heriſi*, & *Delhna* in eo legimus. Cæterùm *Dellina* ſeu *Delhna* hodie Dalcke dicitur, & fines diœceſis Paderbornenſis in Stukenbroick præterfluit. *Ardenna Celtis ſilva eſt, & plures eo nomine in Gallia ſilvæ.* Bucherius in Belg. Rom. lib. v. cap. CII. n. 8.

II. An. DCC. LXXXIII.] Annales Francici apud Pithæum, Aſtronomus apud Reub. Regino in Chron. Poëta Anonym. lib. I. Annales Caniſiani, ita habent: *Rex Carolus iter fecit per partes Saxoniæ, eò quòd Saxones rebellarent, & cum paucis Francis ad Theotwaldi pervenit, ibi Saxones præparaverunt pugnam in campo*, &c. *Theotwaldi*, ait, quaſi *Teutenberg*, ſeu *Teutoburg*, infra ſaltum denotaret.

FONTES Amnis

FONTES AMISII.

MEMORIÆ. SACRUM

ILLE. EGO. SUM. AMISIUS. SURGENS. HIS. FONTIBUS. AMNIS
OLIM. ROMANA. NOTUS. IN. HISTORIA
QUI. CENTUM. DELABOR. AQUIS. COMITATUS. IN. ÆQUOR
ANTE. PERERRATIS. URBIBUS. ET. POPULIS
NUNC. CAPUT. OCCULTUM. RIMATUS. VALLE. SUB. IMA
FERNANDUS. NIVEO. CONDECORAT. LAPIDE
AT. TIBI. NESTOREI. MERITIS. PRO. TALIBUS. ANNI
LÆTAQUE. PERPETUO. TEMPORA. VERE. FLUANT
ET. NOMEN. FERNANDE. TUUM. SIC. CRESCAT. EUNDO
AUCTA. VELUT. NOSTRÆ. GLORIA. CRESCIT. AQUÆ

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCO-
PUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BA-
RO. DE. FURSTENBERG

AD. FONTES. AMISII. ROMANIS. NOTISSIMI. FLU-
MINIS. IN. DITIONE. PADERBORNENSI
NASCENTIS
M. H. P

HOSPES. VIVE. TUÆ. SORTIS. MEMOR. EN. EGO. PARVIS
NOBILIS. HIC. ORIOR. FONTIBUS. AMISIUS
ET. POSTQUAM. FLUVIIS. INGENTIBUS. AUCTUS. IN. ALTUM
VELA. TULI. VASTO. MERGOR. IN. OCEANO
SIC. UBI. PRINCIPIIS. MORTALIA. TENUIBUS. ORTA
CREVERUNT. MAGNIS. AUCTIBUS. INTEREUNT

NOTÆ.

1. FONTES AMISII.] Qui linguâ vernaculâ Ems/ à Mela & Plinio *Amisius*, *Amisia* à Tacito, Strabone Ἀμασία, Ptolemæo Ἀμάσιος, atque indè *Amasus*, *Amasis*, *Amisis* & *Amusus* appellatur. Soliti enim Romani in fluviorum nominibus *e* in *a* commutare; exempla in *Alisone*, *Albi*, *Adrana*, *Ambra*, *Amisio*, pro *Elsen*, *Elb*, *Eder*, *Emmer*, & *Ems*. Ex tam variis verò ejusdem rei nomen proferendi scribendique modis rectissimus is, quo Plinius & Mela antiquiores Tacito, Strabone & Ptolemæo usi, & fluvius ab urbis, castelli & præsidii loco distinguitur: non enim solùm Ἀμασία & Ἀμεισεια apud Strab. Ptol. & alios geographos, verùm etiam *Amisia* apud Tacit. l. 2. *Classis Amisiæ relicta, lævo amne*, oppidum vel munimentum significavit. Cluver. l. 3. c. 18. Schildius de Chaucis, lib. 1. c. 9.

2. ILLE EGO SUM AMISIUS.] Clarissimus & nobilissimus amnis. Mela l. 3. c. 3. *In Oceanum Amisius, Visurgis, & Albis clarissimi.* Plin. l. 4. c. 14. *Amnes clari in Oceanum defluunt, Guttalus, Vistillus sive Vistula, Albis, Visurgis, Amisius, Rhenus, Mosa.* Adamus Bremens. lib. 1. hist. eccles. c. 2. *Nobilissimi Saxoniæ fluvii sunt, Albis, Sala, Wisura, quartus* (situ, non dignitatis ordine, quo Salam longè præcedit,) *ex magnis Saxoniæ fluminibus est Emisia, qui Westvalos à reliquis illius provinciæ dirimit populis. Isque oritur in saltu Padarburnensi; currit autem per medios Fresonum terminos in Oceanum Britannicum.*

3. OLIM ROMANA NOTUS IN HISTORIA.] Præcipuè Annalibus Taciti, lib. 1. c. 60. *Cæcinam cum quadraginta cohortibus Romanis distrahendo hosti per Bructeros ad flumen Amisiam mittit. Quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum.* c. 36. *Mox reducto ad Amisiam exercitu, legiones classe, ut advenerant, reportat.* lib. 2. c. 8. *Usque ad Amisiam flumen secundâ navigatione pervehitur. Classis Amisiæ relicta, lævo amne.* cap. 23. *Plures Cæsar classi impositas per fluvium Amisiam Oceano invexit.* In Strabone l. 7.

Inter

Inter hos & alia sunt navigabilia flumina, de quibus est Amasia, in quo Bructeros Drusus navali prælio vicit.

4. QUI CENTUM DELABOR AQUIS COMITATUS IN ÆQUOR.] Mela, Plin. suprà citati num. 2. in *Britannicum.* Adamus Brem. ad *Aquilonem*, sive *Borealem Oceanum.* Strabo l. 7. infra *Embdam*, illustre in Frisia emporium, evolvitur. Isac. Pont. lib. 1. orig. Franc. c. 9. longissimum enim cursum tenet, & quòd si Martiano Heracleotæ fides habenda, in periegesi orbis, à fontibus Amisii ad ostia numerat stadia 2310. plurimosque interim amnes recipit, atque in Oceanum defert: Quos inter nobiliores censentur *Wersa* seu *Wesa* infra Telgetum, *Alpha* Monasterienſis ad Schoneflitam, haud procul Lingâ *Alpha* Tecklenburgicus, ad Meppenam *Hasa*, ad Oortum *Sosta* in Amisium confluentes.

5. ANTE PERERRATIS URBIBUS.] Falsò inter urbes, quas Amisius pererrat, Althamer. in Tac. de morib. Germ. *Paderbornam*, *Bekenam*, *Monasterium & Osnabrugum* numerat: nam partim longiore, partim breviore intervallo ab iis distat. Quas autem verè alluat, tabulæ geographicæ demonstrant; nimirum *Ritbergam*, *Widenbruggum*, *Rhedam*, *Varendorpium*, *Telgetum*, *Rhenam*, *Lingam*, *Meppenam*, ubi *Hasa*, ut dixi, altero Caroli M. cum Saxonibus prælio & victoriâ inclytus amnis confluit; pervagatus inde paludosa & sterilia loca, inque Frisiæ aditu Sosta auctus, & relicto ad siniſtram Dollarto lacu, ad dextram vero Embdâ civitate, immenso ore in Oceanum effunditur.

6. ET POPULIS.] ANSIVARIIS olim, qui pulsi à *Chaucis Frisiorum limitaneos agros occupavêre*, Tac. 13. Ann. & nomine quæsito ab *Amisio* aliter *Ampsivarii* vocantur. Cluver. Germ. antiq. l. 3. c. 16. ANGRIVARIIS, quorum *defectio à tergo Cæsari Germanico* ab Amisia ad Visurgim profecto, *& castra in læva metanti nuntiata*, Tac. 2. Ann. Cluver. Germ. antiq. lib. 3. c. 14. BRUCTERIS, quos *in Amisia Drusus navali prælio vicit*, Strabo l. 7. & filius Drusi *Amisiam* & *Luppiam amnes inter, haud procul Teutoburgiensi saltu vastavit*, Tac. 1. Ann. CHAMAVIS, qui *Bructeris* veris & antiquis *Amisii* accolis pulsis & excisis, cum *Angri-*

variis in ſedes eorum migraverunt. Tac. de morib. Germ. Cluv. Germ. antiq. l. 3. c. 14. CHAUCIS, Iſac. Pont. l. c. orig. Franc. c. 9. Altham. in Tac. de morib. Germ. Cluv. l. 3. c. 18. & FRISIIS, de quibus Ptolemæus l. 2. c. 12. *Friſii uſque ad Amiſiam, poſt hos Chauci parvi.* Hodie poſt *Friſios*, *Weſtphalos*, atque ex horum genere *Monaſterienſes*, *Rhedenſes*, *Oſnabrugenſes*, *Ritbergenſes* & *Delbruggienſes* pererrat.

7. IN DIOECESI PADERBORNENSI NASCENTIS.] Non in montibus *Haſſicis*, ut Altham. in Tac. de morib. Germ. nec è ſaltu Teutoburgienſi, quà der Stapelagerberg dicitur, ut Hamelmannus nugatur in genealogia Comitum Lippienſium; neque in Comitatu *Ritbergico*, uti Stangevolius lib. 2. Ann. circuli Weſtphal. ſed in vaſto & arenoſo deſerto *Sendæ*, profunda veſtitaque arboribus vallis, circa quam vaſta planities, lentâ ac copioſâ ſcaturigine ſurgentem, 40. ſtadiis à fontibus Luppiæ effundit.

8. SIC UBI PRINCIPIIS MORTALIA.] Alteram, quam hic ſubjecimus, Amiſii inſcriptionem ex ipſo monumento documentum reputes velim. Initia nimirum ingentium fluminum ex parvis fontibus; indè rivis atque amnibus undique influentibus intumeſcunt, donec pleno aquarum impetu & Neptuni pompâ devolvantur in mare. Ibi nomen, ibi fluxum, ibi alveum amittunt, ſiſtuntque curſum tanquam ad metam à Deo præſcriptam, qui & Oceano limites poſuit. Ita Amiſius, Vidrus, Luppia, Viſurgis, Albis, Rhenus, poſtquam cæteros ad ſe traxêre fluvios, ſe demum abſcondunt. Hunc in modum videas ex parvis initiis maximas quaſque urbes excreviſſe, arte naturæ opera imitante. Una Roma hoc docet, quæ paſtoritiâ juvenum manu à Romulo collectâ, in eam potentiam, quâ pòſt orbi dominata eſt, aſſurrexit. Idem celebrium per Europam urbium ortus; ſed noſtra hic cumprimis ſpectare libet: *Nullas Germanorum populis urbes habitari ſatis notum eſſe*, ſcribit Tacitus de morib. Germ. *nec pati quidem inter ſe junctas ſedes, colunt diſcreti ac diverſi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit.* Eò Tencteri cæterique Tranſrhenani populi miſsâ ad Ubios legatione poſtularunt ab iis, ut pro communi gentis ſocietate *muros Coloniæ*, *munimen-*

nimenta ſervitii detraherent, etiam fera animalia, ſi clauſa teneas, virtutis obliviſci. Tacit. lib. 4. Hiſt. Hæc & C. Julii Cæſaris de bell. Gall. lib. 6. Senecæ lib. de gubernat. mundi, Plinii, Herodiani lib. 7. Capitolini in Maxim. aſſertio. Quin poſt Taciti ætatem ad Carolum M. nullæ per Saxoniam civitates, in quibus ex Canonum ſacrorum præſcripto Epiſcoporum ſedes collocaret, uti ipſe querebatur Carolus. Hinc illas in frequentioribus vicis & caſtellis poſuit. Verùm in quas urbes villæ ac vici illi, Chriſtianorum cultu, pòſt excreverint, teſtis Brema, Oſnabruga, Minda, Verda, Monaſterium, Paderborna, Halberſtadium, Hildeſium, Hamburgum, ne quid de Magdeburgo dicam, & aliis Epiſcoporum ſedibus. Erfurtum cùm ſe primùm mœnibus integeret, D. Bonifacius *Paganorum ruſticorum urbem* appellabat. Serar. lib. 3. rer. Mogunt. not. 29. Idem aliarum urbium ortus, cumprimis ab Henrici Aucupis regno, quæ ex villis in vicos, ex vicis in oppida, ex oppidis in civitates ac potentes urbes etiam dominis ſuis formidandas emerſerunt. Sed & magnarum urbium occaſus aſpicias. Bardevicum olim apud nos, Julinum & Wineta, urbium nobiliſſimæ emporiaque celeberrima, modò vix ſua veſtigia monſtrant. Meibom. in Bardov. Ita quæ olim, teſte Ovid. lib. 13. Metamorph.

—— *Magna fuit cenſuque viriſque,*
Nunc humilis veteres tantummodò Troia ruinas,
Et pro divitiis tumulos oſtendit amorum.
Clara fuit Sparte, magnæ viguêre Mycenæ.
Oedipodioniæ, quid ſunt niſi nomina Thebæ?
Quid Pandioniæ reſtant niſi nomen Athenæ?

Stant noſtræ per Germaniam urbes, & quot interim ſua fata expertæ? quæque liberæ erant, in alterius imperium tranſiere, cùm ſupra libertatem ingenia ſe ferrent: Et *quæ alia res civiles furores peperit, quàm nimia felicitas?* Florus lib. 3. c. 12. Luxus, ſuperbia, Religionis contemptio, cæteraque civium mala, quàm multas peſſum dederunt? Magna flumina, non niſi ubi maxima ſunt, abſorbentur à mari.

DEL-

Delbrugge
Delbrugge vulgo
Monumentum Brusterorum Sedes.

DELBRUGGIA,

ULTIMA VETERUM BRUCTERORUM SEDES.

MEMORIÆ. SACRUM

BRUCTERUS.HÆC.COLUIT.LOCA.FOETA.PALUSTRIBUS.UNDIS
QUOD. NUNC. INDIGENIS. NOMEN. UT. ANTE. MANET
HIC. VARUM. INFESTO. GERMANICUS. AGMINE. CÆSAR
ULTUS. ET. HOSTILES. DEPOPULATUS. OPES
VICINAM. DRUSO. GENITORI. CONDIDIT. ARAM
ET. TULIT. AUSONIIS. MANIBUS. INFERIAS
POST. UBIUS. FERRO. PARITER. GRASSATUS. ET. IGNI
OBRUTUS. HIC. MAGNA. CLADE. REPENTE. FUIT
VICTAQUE. TERGA. FUGÆ. DEDIT. ET. SUA. SIGNA. RELIQUIT
INCLYTA. VIRTUTIS. BRUCTERE. SIGNA. TUÆ

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCO-
PUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BA-
RO. DE. FURSTENBERG

DELBRUGGIIS. VETERUM. BRUCTERORUM. UL-
TIMIS. QUOS. GERMANICUS. CÆSAR. VARIANÆ
CLADIS. ULTOR. BELLO. PERSECUTUS. QUAN-
TUM. AMISIAM. ET. LUPPIAM. AMNES. INTER
HAUD. PROCUL. TEUTOBURGIENSI. SALTU. VA-
STAVIT. COLONIENSES. VERO. CLIVIIQUE. PA-
DERBORNENSIBUS. INFESTI. ACCEPTA. INSIGNI
CLADE. AN. M. CCCC. X. XV. CAL. DECEMB. ILLUSTRA-
RUNT. OB. FORTITUDINEM. EORUM. AC
FIDEM. REIP. PRÆSTITAM
M. H. P

H NO-

NOTÆ.

1. DELBRUGGIA.] Peculiaris inter *Luppiam*, *Amisiam*, *Vurlam*, *Glennamque* amnes, & *Teutoburgiensem* saltum, Diœcesis & Principatûs Paderbornensis ditio seu territorium, in quo, uno magno vico excepto, cæteri incolæ dispersis longo latoque spatio villis & tuguriis habitant, industrii, laboris patientes, & militiæ apti, quos *feroces* & *indomitos* injuriâ nominat Gryphiander lib. de Weichbild. Saxon. c. 57. & ex Allobrogibus illuc migrasse fabulatur Reineccius p. 2. Syntag. fol. 229. & in append. 1. ad Helmoldum. Iisdem imputari, ait idem Gryphiander, quod in proverbium abiisse dicit Freiherus de occultis judiciis, reos primùm in furcam tolli, deinde de illorum admissis, aut innocentiâ demum inquiri solêre. Sed mittamus putidas Gryphiandri calumnias, quas res ipsa refutat. Hic inter bellicosæ gentis viros, natales suos habuit *Joannes Sporckius*, humili quidem inter colonos ortu, sed militari & præcelsâ supra natalium sortem indole: Ideò dum Martius calor juvenem ageret, & circum arma Cæsaris sonarent, abjecto ligone armis se induit, ultroque ad Catholici fœderis, & inde ad Cæsaris castra transiit. Hinc per omnes militiæ gradus provectus, bello Suecico, Gallico, Polonico, Danico & Turcico præclaris semper facinoribus gloriam præstantissimi militis ac ducis exæquavit; dum bello demum Hungarico supremus exercitus Cæsarei dux, rebelles Cæsari submitteret, Hungariamque perdomaret. Quippe duo semper Cæsarei belli fulmina *Joannes Werthius*, & *Joannes Sporckius*, uterque tanquam Cincinnati ætatis nostræ ex agro ad exercitus ducendos, hostesque fatigandos evocati. Nec Cæsar minùs liberalis in *Sporckium*, quàm ille bello fortis, amplis bonis, arcibus & honoribus exornavit; videtque nunc Delbruggia *Sporckium* Imperii Comitem, quem colonum genuit.

2. ULTIMA SEDES.] Tacit. lib. 1. Annal. *Ductum inde agmen*

agmen ad ultimos Bructerorum; quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum: haud procul Teutoburgiensi saltu. Ultima verò Bructerorum sedes Delbruggia vocatur, non eo sensu, quasi novissima fuerit: Fuit enim hoc modo & ordine prima, aut certè antiquissima; sed respectu temporis, quo Germanicus bellum in Germania gessit, & reliquorum *Bructerorum*, qui ad inferiores utriusque fluvii ripas & ostia pænè pertinuerunt.

3. VETERUM BRUCTERORUM.] Et sedes & nomen sæpe vetus hic clarusque populus mutavit. A Velleio, Tacito, Plin. lib. 3. epist. 7. Suetonio, Apollinari, Claudiano, *Bructeri*, à Ptolemæo Βρούκτεροι, Strabone, Βόκτεροι, vitiosè ab utroque & contra etymon nominis; in Tabula Itineraria *Burcturi* & *Bructuri*, in panegyrico Nazarii *Bruteri*, apud Sulpitium Alexandrinum *Brictеri*, à Beda in histor. Anglorum, Marcellino in vita S. Swiberti *Boructuarii*, à Gregorio 2. Papa in epistola quæ exstat in vita S. Bonifacii, *Borthari* appellantur. Postquam verò *pulsis Bructeris ac penitùs excisis vicinarum consensu nationum, seu superbiæ odio, seu prædæ dulcedine, in fines eorum antiquos Chamavi & Angrivarii immigrarunt*, Tacit. de morib. Germ. superstites partim ultra *Luppiæ* & *Amisiæ* fontes ac saltum *Teutoburgium* domicilia ad *Visurgim*, & silvam *Hercyniam* quæsivêre. Claud. de 4. cons. Honorii,

——— *venit accola silvæ*
Bructerus Hercyniæ.

Partim ad Ruram consederunt, ubi hodiedum manet vestigium gentis, *Bruchium* arx, dynastiæ *Bruchianæ* caput, sedesque Comitum. Inde resumptis paulatim viribus ausi proferre pomœria, totum Ducatum Montanum, subactis pulsisque Tencteris, sui juris fecerunt, in Westerwaldiam usque progressi: nec semel negotium facessiverunt Constantino M. Imp. Hinc in Tabula Itineraria locantur è regione Coloniæ Agrippinæ: à Nazario item & Sulpitio Alexandrino affiguntur ripæ Rheni, numeranturque inter primarios Francorum populos, Romanis semper formidabiles; donec unà cum cæteris Francis Gallias invaserunt. Reliquiæ circa *Ratingam* & *Dusseldorpium*

hærentes, vivente Sancto Swiberto, à Saxonibus deletæ feruntur.

4. BRUCTERUS HÆC COLUIT LOCA.] Si, ut Tacitus habet, inter *Amisiam* & *Luppiam*, *haud procul Teutoburgiensi saltu ultimi Bructerorum* fuerint, manifestum est, tractum eos *Delbruggium* tum tenuisse, qui *Minores* sunt dicti, per quos, teste Strabone lib. 7. *Luppia fluit*, cùm *Majores* Amisii fuerint accolæ. Unde ad mentem Strabonis & Taciti dicendum, Delbrugios, Rittbergenses, Rhedanos, Strombergenses, Widenbrugios fuisse *Minores Bructeros*; Transisalanos, Osnabrugios, Monasterienses, Lingenses, *Majorum* titulo gloriatos.

5. QUOD NUNC INDIGENIS NOMEN UT ANTE MANET.] Mollerus in descript. Rheni lib. 5.

Quin & Dalbrugis vestigia nominis insunt.

Sive enim *Bructeri* nomen à paludibus, ut Pighius, aliique complures sentiunt, quas Broucken vocitamus, ut sint Broucters quasi paludum accolæ, sive à pontibus, qui Brucken appellantur, est deductum, *Delbruggiæ* utrumque convenit, quæ & paludosa est, & propterea pontibus aggeribusque abundat. vide orig. Franc. Isacii Pontani l. 1. c. 9. Quos haud dubiè Tacit. lib. 1. Annal. de hac in ultimos Bructerorum expeditione Germanici agens, his verbis indicat: *Præmisso Cæcinâ, ut occulta saltuum scrutaretur, pontesque & aggeres humido paludum & fallacibus campis imponeret*, &c. Huc etiam illi *Pontes longi* pertinent, de quibus idem Tacit. lib. 1. Annal. *Angustus is trames, vastas inter paludes, & quondam à L. Domitio aggeratus.* Cujus si usquam, tum in his Westphaliæ paludosis locis usus fuit, cùm viâ militari à Rheno & ostio Luppiæ duceretur exercitus ad interiora Germaniæ; quocunque tandem loco eum Lipsius designet.

6. HIC VARUM INFESTO.] Hæc potissima causa fuit expeditionis adversus Germanos, quâ *ultimi Bructerorum* vastati. Tacit. 1. Annal. *Bellum eâ tempestate*, quâ Augustus obierat, *nullum, nisi adversus Germanos supererat: abolendæ magis infamiæ, ob amissum cum Quinctilio Varo exercitum, quàm cupidine proferendi imperii, aut dignum ob præmium.*

7. GER-

7. GERMANICUS.] Drusi filius, *cui, liberisque ejus, & posteris cognomen istud à Senatu datum.* Flor. lib. 4. c. 12. Dio lib. 55. Suetonius in Claud. c. 1. *Præterea Senatus inter alia complura decrevit Germanici cognomen ipsi posterisque ejus.* Quod alii deinde Imperatores, ut Vitellius, *in vita Galbæ Plutarch.* qui etiam *infantem filium Germanicum appellavit.* Tacit. lib. 2. hist. Trajanus, *in Panegyrico Plin.* M. Aurelius Antoninus, *Capitolinus.* Commodus Antoninus, *Lampridius.* Antoninus Caracalla, *Spartianus.* aliique Cæsares immeritò sibi arrogarunt, quando aliis in provinciis parvâ strage excursantes quosdam milites Germaniæ vel vicerant, vel in amicitiam receperant, vel domitâ modicâ Germaniæ regione, mox totam Germaniam se domuisse sunt gloriati. Elias Schedius de diis Germanis pag. 27. Domitianus autem, cui nomen, teste Martiale, *Nobilius tribuit domito Germania Rheno*, tam vanus & appetens hujus tituli fuit, ut *post duos triumphos, Germanici cognomine assumpto, Septembrem mensem & Octobrem, ex appellationibus suis Germanicum Domitianumque transnominaverit: quòd altero suscepisset imperium, altero natus esset.* Sueton. in Domitiano cap. 13. Macrob. lib. 1. Saturnal. c. 13. Quàm falsus autem triumphus, & quàm indebitum hoc illi cognomen fuerit, auctor est Xiphilinus è Dione, qui *in Germaniam Domitianum cum exercitu profectum, hoste nusquam viso*, ait, *revertisse.* Hinc Tacit. in vita Agricol. testatur *derisui fuisse* (Domitiani) *falsum è Germania triumphum, emptis per commercia, quorum habitus & crines in captivorum speciem formarentur.* Imitatus nimirum ridiculàm hac in re C. Cæs. Caligulæ vanitatem, qui teste Suet. l. 4. c. 45. *Mox deficiente belli materiâ, paucos de custodia Germanos trajici, occulique trans Rhenum jussit: ac sibi post prandium quàm tumultuosissimè adesse hostem nuntiari. Quo facto, proripuit se cum amicis, & parte equitum prætorianorum in proximam silvam: truncatisque arboribus, & in modum tropæorum adornatis, ad lumina reversus, eorum quidem, qui secuti non essent, timiditatem & ignaviam corripuit: comites autem & participes victoriæ, novo genere ac nomine coronarum donavit, quas distinctas* Solis *ac* Lunæ *siderumque specie*, exploratorias *appellavit.* Ludicra, & à Germanis nostris meritò irrisa

expeditio, ut propriè veréque dixerit Tacit. de morib Germ. *Ingentes Caii Cæsaris minæ in ludibrium versæ.* Pergit Suetonius cap. 47. *Conversus hinc ad curam triumphi, præter captivos & transfugas barbaros, Galliarum quoque proceriſſimum quemque, & ut ipse dicebat, ἀξιοθρέμμονα, ac nonnullos ex principibus legit ac seposuit ad pompam: coëgitque non tantum rutilare, & submittere comam, sed & sermonem Germanicum addiscere, & nomina barbarica ferre.*

8. VICINAM DRUSO GENITORI CONDIDIT ARAM.] Tacit. 2. Annal. *Tumulum nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram Druso sitam disjecerant: restituit aram, honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit.* antiquiſſimo ritu in funere illuſtrium virorum, quem Virgilius lib. 5. & 11. Æneid. Livius lib. 25. Lucanus lib. 8. Statius lib. 6. deſcripſerunt. Diverſa fuit hæc ara à tumulo honorario, cujus Sueton. in vita Claudii cap. 1. meminit: *Exercitus honorarium ei tumulum excitavit, circa quem stato die, quotannis decurreret, & Galliarum civitates publicè supplicarent.* Hic enim ad Rhenum erat, (teſte Dione lib. 55. *honorarii ad ipsum Rhenum tumuli dati.* è quibus unum Eutropius lib. 7. hiſt. Rom. apud Moguntiacum fuiſſe perhibet, & Serarius lib. 1. rer. Mogunt. cap. 15. deſcribit) illa verò *Luppiæ* & *Aliſoni* vicina, in ea planitie, ut ſentit Horrion in Panegyr. Paderb cap. 1x. quæ inter *Aliſonem* jacet & *Luppiæ caput*, à Germanis disjecta, conditorem ſeu reſtitutorem habuit Germanicum Cæſarem, primam verò originem debet Aliſonenſi præſidio, vel L. Domitio Ænobarbo, Neronis Imp. avo, qui Aliſone relictus, tanquam Germaniæ præſes ſive legatus, viam militarem, ſeu tramitem, teſte Tacit. l. 1. Annal. à Rheno Aliſonem uſque *aggeravit*, ac deinde referente eodem Annal. lib. 4. *exercitu flumen Albim transcendit, longiùs penetratâ Germaniâ, quàm quisquam priorum, easque ob res insignia triumphi adeptus est.*

9. ET TULIT AUSONIIS MANIBUS INFERIAS.] Sueton. in vita Caligulæ c. 3. de Germanico: *Sicubi clarorum virorum sepulcra cognosceret, inferias manibus dabat. Cæsorum clade Varianâ veteres ac dispersas reliquias uno tumulo humaturus, colligere suâ manu, & comportare primus aggressus est.* Tacit. lib. 1. Annal. *Igitur*

tur cupido Cæsarem invadit solvendi suprema militibus ducique; permoto ad miserationem omni qui aderat exercitu, ob propinquos, amicos, denique ob casus bellorum & sortem hominum. Præmisso Cæcinâ ut occulta saltuum scrutaretur, pontesque & aggeres humido paludum & fallacibus campis imponeret, incedunt mœstos lucos visuque ac memoriâ deformes. Prima Vari castra lato ambitu & dimensis principiis trium legionum manus ostentabant: dein semiruto vallo, humili fossâ, accisæ jam reliquiæ consedisse intelligebantur: medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disjecta vel aggerata: adjacebant fragmina telorum, equorumque artus, simul truncis arborum antefixa ora; lucis propinquis barbaræ aræ, apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant. & cladis ejus superstites pugnam aut vincula elapsi, hic cecidisse legatos; illic raptas aquilas; primum ubi vulnus Varo adactum; ubi infelici dextrâ, & suo ictu mortem invenerit; quo tribunali concionatus Arminius; quot patibula captivis, quæ scrobes; utque signis & aquilis superbè illuserit. Igitur Romanus qui aderat exercitus, sextum post cladis annum, trium legionum ossa, nullo noscente alienas reliquias an suorum humo tegeret, omnes ut conjunctos, ut consanguineos, auctâ in hostem irâ, mœsti simul ac infensi condebant. Primum exstruendo tumulo cespitem Cæsar posuit, gratissimo munere in defunctos, & præsentibus doloris socius. Dio lib. 57. *At Germanicus expeditione in Germanos properâ ad Oceanum usque processit: barbarisque victis, ossa eorum, qui cum Varo ceciderant, lecta humavit.* Non omnium porrò cæsorum ossa illic condita, sed quædam aliò, ut terræ mandarentur, transmissa, indicat lapis, haud ita pridem Veteribus erutus, qui teste Teschemachero, in arce nobilium de Loë in Wissen adhuc extat, & multis, qui cum Varo occubuerant, Veteribus cenotaphia posita demonstrat. Deinde Georgius Agricola in metallicis tradit, transmissam sibi ex Hispania ab amicis hanc inscriptionem Helerenæ repertam, cujus fides sit penes auctorem. OSSA. MILIT. V. ET. XIX. LEG. CUM. QUINCTILIO. VARO. INTERFECTOR. JUSSU. GERMANICI. IMP. HUC. COLLATA. QUIESCUNT

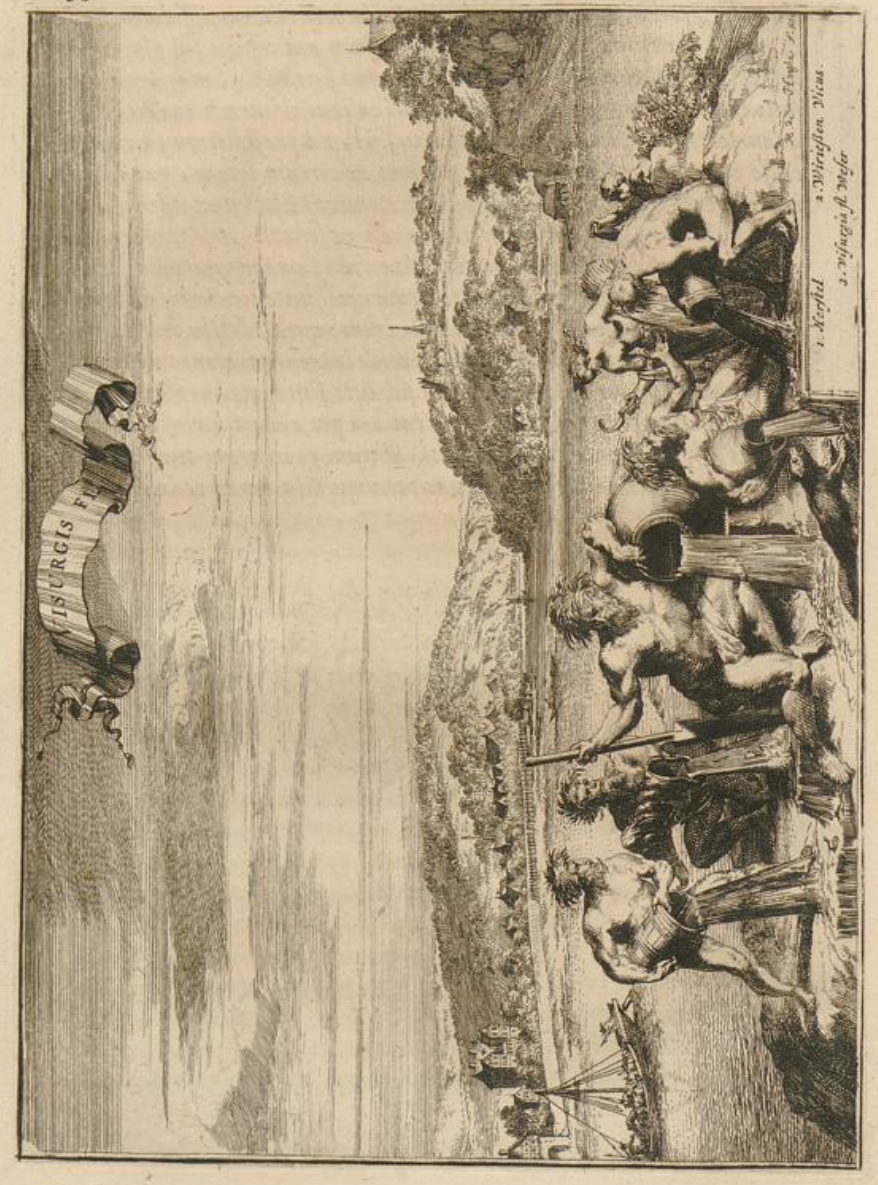
10. POSTUBIUS.] Gobelinus Persona in cosmodrom. ætat. 6. c. 91. *Anno Domini* M. CCCC. X. *supradicto inter Dominum Wilhelmum*

helmum Electum Paderbornensem ex una, & Dominum Fridericum Archiepiscopum Colonienſem, & Adolphum Comitem de Clivis & de Marke parte ex altera, ortæ ſunt guerræ graviſſimæ. Unde Archiepiſcopus & Comes valido exercitu conflato terram quandam Domini Electi paludibus & foſſatis undique cinctam, Delbrugge *nominatam, die* XIIX. *menſis Decembris, potenter intrabant. Villani tamen terræ illius eis occurrentes ingreſſum illorum per plures horas retardabant: Sed tandem inermes cedentes armatis in paludes ſe receperunt. Dominus verò Electus à loco ingreſſus hoſtium per pluſquam ſexaginta diſtans ſtadia, hujus facti penitus ignarus, in caſtro ſuo* (Neuhuſio) *reſidebat. Cùmque flamma incendii domorum, perluſtrans aëra, ſibi indicavit adeſſe præſentiam, ipſe de exercitus eorum informatus potentia, bellum cum ipſis inire primo non præſumſit. Et licet Archiepiſcopus & Comes antedicti, in terram illam nocte ſequente caſtra metari decreverant, mulierum tamen loci illius diſpendioſo agente miniſterio domibus, quas pro unius duntaxat noctis commodo, & incendio craſtino præſumpſerant reſervare, furtivum per incendium fruſtrati, ſubitò ipſi, tanquam principes, plus deliciis, quam nocturni frigoris incommodis aſſueti, ſub dio noctem ducere ſibi grave nimis arbitrantes, terram illam pro tunc exire, & ipſius exterminationem craſtino reſervare, ſeque ad alia loca vicina ditioni ſuæ ſubjecta transferre, conſilio deliberabant immaturo. Cùmque viam per quam paulò antè intraverunt, progreſſu feſtino petiverunt, illam ſudibus & foſſatis factam prorſus inviam, & baliſtariorum cuſtodiâ munitam invenerunt: quapropter declinantes abinde, locum alium per paludes ſibi pervium effecerunt, & poſtquam Archiepiſcopus & Comes, cum nonnullis armatis equitibus, & peditibus ſuis univerſis, tranſirent: villani per paludes diſcurrentes, viam hanc, de novo factam, occupant, & adverſariorum plauſtra, ſagittas ferentia, cum bombardis, in tranſitu anguſto, fortiter evertunt. Nam quidam villani, ipſi quaſi quatuor millibus ſagittis emiſſis, fuerant telis prorſus deſtituti: unde tunc telis in plauſtris hoſtium everſis, acquiſitis, balliſtas ſurſum trahunt, ſagittas hinc inde, antè & retrò, dirigunt, & adverſarios propriis eorum jaculis viæ ſic præcluſæ arcent ab acceſſu. Unde, nocte ſuperveniente, principes ipſi inopinatis incommodis fatigati, diviſim per devia, quaſi totâ nocte laborantes, receſſerunt: ſigna ſua, cum magna*

gna parte gentis suæ, in terra illa dolenter relinquendo. Illos igitur qui sic inviti remanebant, villani cæcis ictibus sagittarum totâ nocte fatigare non cessabant. His auditis, Dominus Electus suos fideles eâdem nocte, prout circumquaque colligebat, & se diluculo cum suis ad terram illam festinanter conferebat. Illucente igitur diei luce, hostes hinc inde per ipsius terræ devia pererrantes, exitûs sui locum undique quærunt: nec Dominus Electus, tanquam suorum fidelium adventûs spe suspensus opportuni, pugnam cum eis subitò inire præsumpsit, sed ipsis tanquam laqueis suis comprehensis diligentiùs observatis, quasi fugam simulando, primò divertit ab illis. Illi autem se sic illaqueatos perpendentes, & adversariorum suorum numerum videntes plus & plus augeri, tanquam mortis desperatione, per paludis invia transitum facere tentaverunt: sed pedites Dn. Electi, præsertim cives Paderbornenses, illos inter paludes excipientes fortiter, quibusdam captis, & nonnullis occisis, hunc eorum frustrabantur exeundi conatum. Multi tamen ex eis, priusquam pedites prædicti eos attigerunt, cum vexillo Comitis evaserunt. Tandem quasi horâ post meridiem transactâ secundâ, Dn. Electus eos bello constanter aggreditur, & ipsi ex adverso instruentes aciem, equorum cursum calcarium stimulis excitabant. Sed ipsi, priusquam ferri probaretur acumen, occursum, quem equorum impetu, armorum collisione, & objectu lancearum exhibuerunt terribilem, declinantes in obliquum, subitò verterunt in fugam: sicque strati sparsim per agros, & equis, ac cursu devio, & palude devicti, capti sunt armati numero trecenti sexaginta, & inermes propè sexaginta: paucique ex eis vel occisi, vel palude submersi sunt, quorum numerus ad sedecim fuit æstimatus, & numerus equorum quos victi perdiderunt ad octingentos equos fuit æstimatus: quamvis inter dividendum spolia, nequaquam tot equi producti fuerunt. Sequente die Electus Dominus à singulis captivis juramento sub certa forma recepto, qui de genere fuerunt militari, unius mensis inducias eis dedit, populares jussit custodiæ mancipari. Volens tamen cives de Sosato, cæteris popularibus famâ celebriores, militarium prærogativâ gaudere, eis consimiles inducias dedit, pueriisque ministerio cursûs equorum deputatis, inducarum tempus ultra tres menses prorogavit. Elapso igitur inducarum mense supradicto, singuli captivi militaris generis, juxta terminum eis constitutum, vi juramenti tacti in captivitatem redie-

runt. Cives autem de Soſato, armati quippe octoginta octo, & famuli eorum ſedecim, à quodam Comitis prædicti capitaneo in via, quâ ad redeundum in captivitatem tendere videbantur, ſtudiosè capti & cuſtodiæ mancipati, in captivitatem minimè redierunt. An autem cives iſti, vel ex eis aliqui, hujus captivitatis, ſic ab eorum litis conſorte ipſis illatæ, conſcii fuerint conſilii, tunc multi dubitabant: de conſenſu tamen Dominorum ſuorum prædictorum, captivitatem illam prodiiſſe, multi crediderunt. Tolerabiliùs tamen nonnullis viſum eſt, factum hoc in illis, quàm ſi factum fuiſſet in iſtis, qui de genere militari fuerunt procreati: cùm principes regni Teutoniæ, more Romanorum antiquorum, qui Marcum Regulum, ſuis temporibus gloriâ militari Romanos ſupergredientem univerſos, juramenti religione tactum, in captivitatem redire volentem, prohibere reveriti pudendum eſſe cenſebant, milites ſuos victos, in fide ſervanda, uſque ad illa tempora non conſueverunt impedire. Exacerbatis autem ſic, ut præmiſſum eſt, Archiepiſcopo & Comite prædictis, guerrarum curſus diriùs inſtauratur, ipſique in quatuor oppidis, videlicet Brilon, Ruden, Geſeke, & Lippe in multitudine armatorum præſidia ponunt, quibus Dominus Electus in duobus diœceſis ſuæ oppidis fideles ſuos opponit, & contractis ſecum in ligam unam Ducibus, Comitibus, nobilibus & Baronibus numero XXI, eis potenti manu reſtitit. Hinc fiunt hominum cædes, domorum incendia, prædæ multiplices & varii hoſtiles incurſus utrinque. Nunquam tamen Archiepiſcopus vel Comes antedicti, poſt bellum ſupradictum, in perſonis propriis terram ipſius Domini Electi intrare præſumpſerunt: ſed ipſe Dominus Electus ſæpius in perſona propria ducens exercitum, terras eorum prædis & incendiis tentavit pervagari, unde oppidum Kalenhart captum ignis incendio dedit. Magna utrobique fiebant expenſæ, ſed quantò magis Domini Archiepiſcopus & Comes divitiis abundabant, tantò in eorum præſidiis fiebant expenſæ potiores. Sed Dominus Electus in expenſis victualium, quas in magna parte ab adverſariis ſuis potenter extorſit, & donorum largitione, præſertim in equis militaribus, quorum ultra ducentos infra tempus hujuſmodi litis largiebatur, tam liberalem ſe exhibuit, quàm benignum familiaritatis affatu cunctis ſe præbuit: quòd plures militares de partibus exteris famâ ejus tracti ad ipſum convenerunt. Tandem poſtquam guerrarum hæc tempeſtas IX. duravit menſibus, Epiſcopus Leodienſis ob Archiepi-

chiepiſcopi Colonienſis favorem Electo Paderborn. literas diffidationis direxit. Cujus Domini potentiâ ipſum Electum adverſarii ſui plurimùm terreri æſtimabant Archiepiſcopus & Comes ſupradicti, magnoque conflato exercitu, cum quadrigis multis victualibus & armis onuſtis, tanquam terram Electi manu potenti pervaſuri, ad præſidiorum ſuorum loca ſe contulerunt: viros tamen ſolennes ad certum locum, quaſi inter ipſa adverſa præſidia medium, ipſi, & Dominus Electus ex adverſo conſimiles illis ſuos fideles ſuper pace tractanda miſerunt. Arbitrabantur enim illi, Dominum Electum, exercitûs eorum famæ magnitudine territum, vel ſaltem in aggreſſu potenti eorum neceſſitate coactum, pacem ab eis petere, relaxationis ſponſione captivorum: quod Electus præſentiens, convocatis amicis, ad numerum pænè mille lancearum armatorum militarium, abſque popularibus armatis ſubditis ſuis equitibus peditibuſque pervênit. Demum verò, multis tractatibus per amicos utriuſque partis habitis, ſextâ die menſis Septembris, illarum guerrarum tempeſtas per viam compoſitionis amicabilis ad pacis tranquillitatem eſt redacta.

1. Scythæ
2. Sagittarius Persa.
3. Sagittarius Scythe.
SURGIS FU

VISURGIS.

MEMORIÆ. SACRUM

EXERAT. AMISIUS. STERILES. CAPUT. INTER. ARENAS
ET. PADERÆ. SOCIAS. LUPPIA. JACTET. AQUAS
SOLUS. EGO. PATRIAS. CLARISSIMUS. AMNIS. AD. ORAS
NAVIBUS. EXTERNAS. PORTO. VISURGIS. OPES
NEC. ME. BELLA. MINUS. CELEBRANT. ADVERSA. QUIRITUM
QUAM. QUÆ. PER. FRANCOS. GESTA. FUERE. DUCES
SED. QUOTA. PARS. RERUM. SUPERARET. ROMA. TUARUM
AUT. QUISNAM. ARMINII. NOSCERET. ARMA. MEI
NI. MIHI. QUAM. TACITUS. SCRIPTOR. DEDIT. INCLYTUS. ILLI
REDDITA. CORBEIÆ. MUNERE. VITA. FORET

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCO-
PUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BA-
RO. DE. FURSTENBERG

IN. RIPA. VISURGIS. ROMANORUM. FRANCO-
RUM. ET. SAXONUM. BELLIS. NOBILISSIMI. A-
MNIS. DIOECESIN. PADERBORNENSEM. IN-
TERFLUENTIS. E. REGIONE. HERI-
STALLI. SAXONICI
M. H. P

NOTÆ.

1. PORTO VISURGIS OPES.] Visurgis, qui Werrhâ & Fuldâ, infra Mundam, confluentibus, hoc nomen nactus, usque retinet, dum in Oceanum effunditur, mutuâ Romanorum Germanorumque clade nobilis amnis, à Paterculo, Strabone, Mela, Plinio, Tacito, Floro, Dione, Ptolemæo, Sidonio Apollinari, aliisque memoratur. Carolo M. in diplomate An. XIII. imp. dato *Wiseraa*, scriptori Annalium Caroli Magni *Wisaracha*, Astronomo, Adelmo, Poëtæ Anonymo ad An. 797. *Wisura*, Adamo Bremensi histor. Ecclesiast. l. 1. c. 2. *Wisura*, & *Wirraha*, auctori vitæ Caroli M. apud Pithæum *Wisora*, Adoni Viennensi *Wisor* & *Wisara*, in LL. Frisonum tit. 1. §. 2. & Reginone *Wisara*, scriptori vitæ S. Adalardi apud Bollandum *Wisira*, auctori vitæ S. Bonifacii *Wisaraha*, in hist. Bremensi ad An. 1164. *Wirra*, Ludovico Pio Imp. in diplomatibus Corbeiensi Monasterio datis anno X & XIII ejus imperii, Epitomatori Gest. Franc. & Aimoino *Wisera*, hodie accolis Weser appellatus. Nonnulli viri docti in carmine Ovidii, sive Albinovani ad Liviam Augustam, *Iturgim* pro *Visurgi* accipiunt. Quod Cluverius improbat, & *Ilargum*, qui amnis est Vindelicæ, legendum ostendit in Vindelica & Norico cap. 6.

Visurgim porrò fines diœcesis Paderbornensis ingressum, infra Helmershusam, celeberrimum olim S. Benedicti Monasterium, mox salutat, suisque lymphis auget *Dimola*, Westphaliæ Hassiæque limes, qui supra Eresburgum, nunc Stadberg / è montibus Westphalicis devolutus, Warburgum diœcesis Paderb. oppidum præterfluit. Indè *Bevera*, & *Netha*, post Huxariæ *Grova*, ad Corbeiam *Scelpa*, ad Albaxam *Saumera*, *Visurgi* illabuntur. Major omnibus *Netha*, prope novam Herisiam, nobilem in diœcesi Paderbornensi parthenonem, ortus, campos glebasque inprimis felices circa Braculenam oppidum, quod in translat. S. Viti An. 836. *villa Brechal* dicitur, latè fecundat. Dein-

Deinde *Ambra*, seu *Emmera* supra Hameliam, *Lutera*, *Alpha* & *Wehrna* coëuntes Hervordiæ, unà cum *Begha* Lemgoviam alluente, propè vicum Remen, in Visurgim se evolvunt; amnes ad unum omnes, aut in diœcesi Paderbornensi nati, aut aquis suis eam irrigantes.

2. NEC ME BELLA MINUS CELEBRANT.] Primus Romanorum Drusus exercitum in Cheruscos usque ad Visurgim duxit, non sine periculo regressus; quod Dio Cass. l. 54. his verbis prodidit. *Initio veris* (An. U. C. DCCXLII. Q. Ælio Tuberone, & Paulo Fabio Maximo Coss.) *rursus ad bellum profectus, Rhenum transiit, Usipetas subjugavit, Lupiæque fluminis ripis ponte junctis, in Sicambros irrupit, perque eos in Cheruscorum regionem usque ad Visurgim processit: id ut ei liceret, Sicambrorum in Chattos, qui soli finitimorum auxilia negaverant, totius populi viribus facta expeditio effecerat; quo tempore Drusus iis imprudentibus regionem peragravit, Visurgim etiam transiturus, ni eum inopia alimentorum, ac hyemis propinquitas, præterea examen apum in castris visum deterruissent. Regressus in sociorum terram, in summum devenit periculum, insidiis hostium frequenter læsus, & aliquando in loco angusto ac concavo circumclusus, haud procul abfuit, quin cum toto exercitu periret, à qua eum pernicie nihil aliud eripuit, quàm hostium temeritas, qui cùm uno omnes Romanos impetu deleri posse crederent, nullo ordine servato eos aggressi, victi inde, ferociâque suâ fractâ discessere. Ex eo Barbari propiùs adire veriti, eminus tantùm hostem infestavêre, ita ut Drusus vicissim iis contemptis, castellum contra eos ad Lupiæ & Alisonis fluviorum confluentes, aliudque in Chattis ad ipsum Rhenum extruxerit.*

Cæterùm locus ille concavus & angustus, in quo conclusum à Sigambris reducem à Visurgi Drusum refert Dio, non alibi inquirendus videtur, quàm in vallibus & silvis circa Aldenbecam, vicum diœcesis Paderbornensis, vel in aditu saltûs Teutoburgiensis, ubi, prope Hornam oppidum Lippiensis Comitatûs, admirabilis illa Picarum rupes, vulgò Exterenstein nuncupata, & hîc exhibita, conspicitur.

Alte-

P. P. Rubens

Altera ad Visurgim expeditio (An. U. C. DCCXLIIII. Nerone Claudio Druso & T. Quinctio Crispino Coss.) adhuc magis infausta accidit Druso, *Qui in Chattorum fines ingressus, obvia quæque non sine magno labore subigendo, congressosque præliis haud incruentâ victoriâ superando, usque in Suevos pervenit: indè in Cheruscos converso itinere, Visurgim transgressus, omnia populando ad Albim usque perrexit, qui ex Vandalicis montibus profluens, in Oceanum septentrionalem magnus admodùm factus effluit. Hunc cum frustra conatus esset transire, tropæis constitutis recessit: etenim mulier quædam, humanâ amplior formâ, ei obviam facta: Druse, inquit, quò tandem nullum cupiditati tuæ modum statuens contendis? non tibi fatis concessum hæc omnia videre. quin tu abi: jam enim & operum tuorum, & vitæ instat tibi terminus. Oblatam à deo aliquo hanc vocem, mirum profectò est: neque tamen mihi fides abroganda videtur huic rei, quam statim eventus comprobavit: nam & continuò retrò ire Drusus cœpit, & in itinere, priusquàm Rhenum attingeret, morbo decessit.* Ita Dio l. 55. *Illum,* inquit, Velleius l. 2. *magna ex parte domitorem Germaniæ, plurimo ejus gentis variis in locis profuso sanguine, fatorum iniquitas consulem, annum agentem trigesimum rapuit.* Suet. in Claudio c. 1. ait, *in æstivis castris exstinctum, quæ deinde scelerata sint appellata.* Liv. l. 140. *redeuntem, ex fracturâ, equo super crus collapso, trigesimo quàm acciderat die, mortuum. Inter Salam & Rhenum decessisse* affirmat Strab. l. 7. Quis ille *Sala?* an is qui in Albim influit, an qui in Mœnum? an quem nos Isalam nuncupamus in diœcesi Monasterienſi surgentem? Pro hoc faciunt Isaacus Casaubonus, & Pontanus, Bertius & Hadrianus Junius, & fusè Wassenbergius in Embrica lib. 1. c. 2.

Drusi deinde fratre Tiberio ad bellum, quod ante triennium sub M. Vinicio immensum exarserat, ab Augusto in Germaniam misso: *Intrata protinus Germania, subacti Caninefates, Attuarii, Bructeri, recepti Cherusci gentes, & amnis, mox nostrâ clade nobilis, transitus Visurgis:* Vellei. l. 2. Reductus indè in hyberna ad Luppiæ caput Romanus miles, & insequentis anni æstate, sub duce Tiberio, *perlustrata armis tota Germania, & usque ad flumen Albim Romanis cum signis perductus exercitus,* & necessariò iterum trajectus Visurgis. Quæ hic de Tiberio, pro more suo, Velleius tam gloriosè prædicat, Dio Cass. l. 55. refellit, ingenuè fassus, Tiberium quidem

primò ad Erygrum, deinde ad Albim fluvios progressum, nihil tamen magnoperè memorandum egisse: Quanquam de Germanis Imperatoris nomen non Augustus modò, sed Tiberius etiam invenerit, honoresque triumphales C. Sentius Germaniæ præfectus, quòd horum metu bis Germani pacem accepissent, &c. Hic loco τῆ Ἐρύγρᾳ, scribendum monet Lipsius in notis ad Velleium, τῆ Οὐεσούργᾳ, reductâ syllabâ à vocula priori. Idem sentit Hadrianus Junius c. 21. Batav.

Tiberio Augusto Germanicus Cæsar, Drusi filius, in administrando bello Germanico successit, cujus legatus Vitellius cum duabus legionibus, multis Oceani periculis defunctus, *penetravit ad Visurgim, quo Cæsar classe contenderat.* Quamvis Lipsius ad hunc locum Tac. Ann. 1. n. 234. scribendum putet, *ad amnem Vidrum, qui Ptolemæo in hoc tractu notus, & ille ipse est*, inquit, *quem Vechtam hodie vocant, &c.* Idem Tac. l. 2. Ann. clariùs meminit Visurgis, quando Germanici prælium cum Arminio initium describit. *Flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat, ejus in ripa cum ceteris primoribus Arminius adstitit*, &c. *Postero die, Germanorum acies trans Visurgim stetit*, &c. *Cæsar transgressus Visurgim, indicio perfugæ cognoscit, delectum ab Arminio locum pugnæ*, &c. *Sic accensos & prælium poscentes in campum, cui Idistaviso nomen, deducunt: is medius inter Visurgim & colles*, &c. Evocato demum in Orientem Germanico, ab infestis Romanorum armis Visurgis tandem conquievit. Ita, postquam Claudius Imperator *adeò novam in Germanias vim prohibuit, ut referri præsidia cis Rhenum juberet*, Tac. XI. Ann. altum in historia Romana de Visurgi silentium. Interim nemo dubitabit, quin Maximinus, Probus, Diocletianus & Maximianus, Constantinus Magnus, Julianus, & Valentinianus, Germaniam hanc transrhenanam, Francosque ejus indigenas, bello persecuti, ad Visurgim accesserint, cùm satis sit compertum, Franciam veterem, quam post Saxoniam dixerunt, intimè horum armis penetratam esse, quantumvis historici ejus temporis, quotquot supersunt, nullam Visurgis faciant mentionem.

3. QUAM QUÆ PER FRANCOS.] Visurgis itaque diu inglorius, victricibus Francorum armis iterum inclaruit, quando An. DLV. primum à Francis bellum, cujus quidem apud scriptores extet memoria, illatum est Saxoniæ, quod à successoribus Francorum

corum Regibus, per duo amplius secula, variâ fortunâ ductum, ac sæpe intermissum, Carolus demum Magnus, debellatis prorsus Saxonibus confecit. Saxones contemptâ Theodoaldi Francorum Regis pueritiâ, assiduis incursionibus Austrasiæ fines infestare cœperant. Auditâ verò ejus morte, ascitis in societatem Thuringis, majoribus viribus in arma consurrexerant. Clotharius Austrasiæ populis, Suessionibusque sub signa vocatis, transmisso Rheno in Saxoniam perrexit, ac multis utrimque cæsis, tandem apud Visurgim triumphavit. Quod gesta Francorum epitomata c. 27. ita referunt: *Eo anno rebellantibus Saxonibus Clotharius rex commoto Francorum exercitu, contra eos pugnam iniit super Wiseram fluvium, exercitum eorum maximum interfecit, terramque eorum vastavit.* Et Aimoinus l. 2. c. 27. *Posthæc*, inquit, *idem rex* (Clotharius) *in Saxones rectum iter direxit, qui assiduis excursionibus Francorum devastabant fines. Quibus super Wiseram fluvium bello subactis, Thoringos quoque, eò quòd Saxonibus auxilium tulissent, depopulatus est.* Vid. Gregor. Turonens. lib. 4. c. 10. Sigebertum, Marium Aventicensem Episcopum, citatum à Valesio lib. 8.

Alterum Francorum prælium cum Saxonibus ad Visurgim initum An. DCXXX. secundùm Sigeberti calculum, literis consignavit Aimoinus l. 4. c. 18. *Austrasiis verò Francis rex* (Dagobertus) *institutus à patre* (Clothario) *adversus Saxones, qui rebellare tentaverant, arma movit: transgressusque Rhenum, cum Bertoaldo Saxonum duce pugnâ commissâ, ense percussus in caput, decisos cum parte galeæ crines patri per armigerum mittit, & ut sibi, antequam cunctus corruat exercitus, in auxilium properet, mandat. Forte fortuna affuit: Clotharius enim venationis gratiâ Longolariam sylvam petierat, ubi accepto periculorum filii nuntio, gravi exagitatus dolore, raptis quos in promptu habebat juvenibus, ad alios etiam, ut se sequerentur, directis legatis, brevi tempore longum iter emensus, (nam & noctibus viam carpebat) ad filium usque pervênit, & eâ quidem nocte fixis super Wiseram fluvium tentoriis, quieverunt. Manè autem facto, dum Franci plausus ac voces lætitiæ pro adventu regis Clotharii ederent, Bertoaldus Saxoniæ dux super ripam fluminis prælium præstolans, audito tumultu interrogat, ut quid tantus in Francorum castris oriretur tumultus? dictum est ei, Clotharium advenisse regem, atque ob id diem festum agere Francos. At ille ad hæc, falsa,*

ait, ſpe decepti, præ timore deſideria ſomniant ſua. Nam Regem, quem ſecum gratulantur manere, certâ ferente famâ nos compertum habemus vitâ jam defunctum. Clotharius citeriori armatus ſuperſtans littori, dum talia ſuperbè profantem audiret, nil dicens, quò major taciturnitate ſuâ hoſtibus incuteretur timor, celerrimè galeâ nudavit caput. Erat quippe ejus cæſaries pulchrâ canitie variata, in cujus aſpectu ab adverſariis maximè dignoſcebatur. Denique ſtatim à Bertoaldo agnitus, incongrua accepit reſponſa, in hunc modum à præfato contrariæ partis duce prolata. Tune, dixit, hic muta aderas beſtia? Tunc Rex hujuſmodi commotus convitio, & ultra quàm dici poſſit, excandeſcens irâ, capiti repoſitâ caſſide, calcaribus equum versùs eum impulit, ut tranſmeato flumine, ſe de inimicis ſuis ulciſceretur. Franci itidem, injuriâ ducis permoti, atque ejus exemplo animati, flumen natantes tranſibant, ſequentes Regem: qui fugienti Berthoaldo infeſtus inſiſtebat. Gravabatur ſanè ad inſequendum, & pondere armorum, & quòd dum tranſnataret fluvium, aqua ſinum ejus, nec non ocreas impleverat. Bertoaldus tamen recedendo clamabat ad Regem, non æquo & bono illum eſſe intentum, qui ſe perſequeretur; ſed quòd ſola hæc ageret, laudis cupidine ductus, qui tanti æſtimaretur, ut ſequeſtratus à ſuis, hoſtem terga dare ſibi compelleret. Verendum verò, ne hæc res in contrarium verſa, ipſum potiùs peſſumdaret. Iſta autem dum diceret, fugere non ceſſabat; & ſæpe ſe ejus ſervum, illum verò ſuum fatebatur dominum. Viderique injuſtum, ut vel ſervus à clementiſſimo domino, vel dominus à ſervo, licet invito ac coacto, perimatur. Verùm Clotharius callidè hæc cum proſequi ſciens, nec ea quæ dicebantur curans, tandem pernicitate equi, quo vehebatur, eum aſſecutus interemit. Sublatoque ejus capite, ad filium, & ceteros Francos (qui triſtes eò quòd eum conſequi nequirent, ejus ſaluti timentes, poſt eum iter pro poſſe accelerabant) regreditur; indèque relevatis mœſtitiâ eorum animis, unà cum eis Saxoniam ingreſſus, ita depopulatus eſt eam, ut nullum in ea hominem viventem relinqueret, qui longitudinem ſpathæ, quam tunc fortè gerebat, exceſſiſſet. Et Clotharius quidem hoc taliter egit. Eadem leges in geſtis Francorum epit. c. 41. Adon. Vienn. Regin. Sigeberto. Ut Valeſ. l. XVIII. rer. Franc. immeritò fidem hujus narrationis ſuſpectam habere videatur. At riſum meretur Bern. Furmerius l. 3. Ann. Friſ. qui contendit Bertoaldum à Lothario cæſum natione fuiſſe non Saxonem, ſed Friſium, quartumque ejus gentis

tis Regem. Plura is addit de Yglone Galamæo Frisio, Susati præfecto, qui fortiter Austrasiorum aggressiones exceperit, repuleritque, quique Dagoberti galeam perfregerit, capillos amputarit; adhæc de loco prælii, de Adgillo Bertoaldi filio, post patrem Frisiorum Rege. Quæ cùm nullo idonei auctoris testimonio ab eo confirmentur, quâ facilitate narrantur, eâdem rejiciuntur.

Postea Carolus Martell. fortissimus Austrasiæ Princeps, Saxones adortus An. DCCXXI. armis etiam suis Visurgim nobilitavit; quod paucis, ut solet, meminit Ado Viennensis in Chron. *Carolus major Domûs, & Austrasiorum princeps, vastans omnia, & Saxonum agros diripiens, ad Wisorem pervenit.* Vid. Aimoin. l. 4. c. 52. Annal. Fuld. Annales incerti auctoris apud Pithæum, Valesium lib. XXIV. rerum Francicarum pag. 446.

Paternis deinde vestigiis insistens Carolomannus, Martelli filius, ducto in Saxoniam exercitu, ad Visurgim castra habuit An. DCCXLIII. teste Adone Viennensi; quando Saxonibus trans flumen considentibus, Gerviliebus, aliis Gervilius, Episcopus Moguntinus, ad familiare colloquium dolo evocavit eum ex hostibus, qui patrem suum Geroldum Episcopum itidem Moguntinum anno superiore interfecerat, quem adequitantem in medio fluminis confodit, cujus morte sublato clamore, ad arma concursum, initoque atroci prælio, victi tandem Saxones. Quæ Othlonus lib. 1. c. 44. vitæ S. Bonifacii apud Serarium fusiùs sic narrat. *Illis temporibus Saxones devastabant Thuringiam regionem. Quamobrem populi ejusdem regionis confugientes ad supradictum Principem Karolomannum, quærebant ab eo auxilium, qui mox pro eorum ereptione exercitum misit, in quo simul Geroldus Moguntiacensis tunc Episcopus, pater scilicet præfati Gewiliebii, jussus transivit. Cumque congressio facta fuisset bellantium, & invicem semet ferientium: Geroldus Episcopus interfectus ibi inter alios occubuit. Deinde filius ejus Gewilieb, adhuc laicus in palatio constitutus, pro sedando patris dolore, Clericatûs officio promovebatur, & ad regendam Ecclesiam Moguntiacensem post obitum patris subrogabatur. Post non multum verò temporis iterum Karolomannus exercitu congregato contra Saxones perrexit, secumque eundem Gewilieben duxit. Considentibus autem utriusque populi exercitibus, cis citraque ripam fluminis Wisraha, præcepit Gewilieb puerum suum inter*

hostes pergere, illicque nomen ejus, qui patrem suum occiderat, diligenter inquirere. Cumque puero jussa complenti responderetur à quodam, proximè illum adesse, quem quæreret, venire rogate, inquit, eum huc quantocyus, quia secum sermocinari senior appetit meus. Quo veniente, & utrimque alterius adventu denuntiato; mox præparatis equis ab utroque itur, & in medio amne occurrentibus, atque colloquentibus, ait Gewilieb Episcopus: Accipe jam ferrum, quo patrem vindico carum. Hæc igitur dicens, gladio mox perfodit illum. Qui statim corruens ex equo exhalavit spiritum. Cùmque sui talia agnoscerent, ab omnibus clamabatur, utrimque consertis cuneis summopere dimicabatur, superatisque Saxonibus Karolomannus cum suis ad propria remeavit, nemine id quod factum est à Gewiliebe in homicidii crimen imputante. Unde & reversus solitos Episcopales sibi vindicavit usus. At S. Præsul Bonifacius inter cætera correctionis colloquia, hæc pariter in conventu Synodali protulit, atte stans nullum homicidii reatu pollutum debere Episcopali sacerdotio fungi. Adhæc etiam ei objecit, propriis oculis se perspexisse, illum cum avibus canibusque jocantem, quod Episcopo nullatenus liceret. Audiens autem hæc Gewilieb, sentiensque se nullo modo contra stimulum vel sæcularis potentiæ, seu auctoritatis Canonicæ, quæ mediante S. Bonifacio in omnes coram positos deferebatur, calcitrare posse, judicio consentit communi, depositusque est ab ordine Episcopali. Quo depositio statim S. Bonifacius à supradictis Principibus Karolomanno videlicet & Pipino fratre ejus, Ecclesiæ Moguntiacensi præficitur. Tom. XVII. Conc. Gener. Parisiis ed. p. 441. De Pipini & Caroli M. Francorum Regum expeditionibus ad Visurgim, post in tempore memorabimus.

4. SED QUOTA PARS RERUM.] Romanis scriptoribus, atque inprimis Cornelio Tacito acceptum ferri debet, quicquid de bellis Romanorum in Germania gestis, quicquid de Arminii præliis & triumphis, quicquid de Majorum nostrorum moribus ac virtutibus adhuc supereſt. Enimverò Germani, uti *literarum secreta ignorabant, &, quod unum apud illos,* teste Tac. de mor. Germ. *memoriæ & annalium genus erat,* præclara suorum facinora *carminibus celebrabant*; ita etiam Arminium libertatis suæ vindicem, auctore eodem Tac. l. II. Ann. *cecinerunt,* ac positis nonnullorum opinione, Eresburgi statuis, famæ quidem posterorum commendarunt; sed jam diu collapsis simulacris perierunt *agrestia* hujusmodi *carmina*, ut Julianus ait in Antioch. *similia clangoribus avium aspe-*

aſperè clamantium; dum interim Arminii virtutes ac res fortiter geſtæ, immortalibus literarum monumentis conſignatæ perennant. Veriſſimum enim eſt, quod ſcribit Diodorus Siculus, *cetera monumenta ad breve tempus perdurare variis caſibus obnoxia, hiſtoriæ virtutem per univerſum orbem diffuſam, ipſum, quod cetera conſumit, tempus ſui habere cuſtodem.*

5. NI MIHI QUAM TACITUS SCRIPTOR DEDIT.] Etſi *Tacitus Imperator*, auctore Fl. Vopiſco, *Cornelium Tacitum, ſcriptorem hiſtoriæ Auguſtæ, quòd parentem ſuum eundem diceret, in omnibus bibliothecis collocari; & ne lectorum incuriâ deperiret, librum per annos ſingulos decies ſcribi publicitùs juſſit:* parùm tamen abfuit, quin priores quinque Annalium libri interirent, niſi inſigni Corbeiæ noſtræ beneficio eſſent conſervati. Id quod J. Lipſius nos docuit in not. ad Taciti Ann. l. 2. n. 34. *Viſurgis mutuâ Romanorum Germanorumque clade nobilis amnis. Cui famam præcipuè Tacitus dedit: & ipſe Tacito (mirum fatum) vitam. Nam quinque hi primores libri inventi Corbeiæ, quod Monaſterium ad Viſurgim eſt, atque illinc depromptum verè hunc theſaurum Quæſtor quidam Pontificius ad magnum Leonem detulit, donatus ab eo aureis quingentis.* Idem in diſpunct. Notar. Cod. Mirand. *Codicem*, inquit, *illum tuum advocas: quorum unicè unicum in tota Europa exemplar eſſe hactenus audimus. Id Leoni* X. *Pont. Opt. Max. oblatum, in Corbeienſi Monaſterio ad Viſurgim repertum, ſervat etiamnum inclyta illa Bibliotheca Medicæa.* Hæc ille, pro more ſuo, candidè & ſincerè. Andreas Alciat. Germanis tanti theſauri conſervati laudem invidens, in quodam hiſtoriæ encomio, ad Galeacium Vicecomitem ſcripto, ejuſdem rei meminit, ſed cum injuria noſtræ gentis, ac veritatis diſpendio. Sic enim garrit: *Eſſet adhuc ἀκέφαλος Tacitus, niſi Chriſtiani orbis Max. Pontifex Leo* X. *priores quinque libros de barbaris redemptos, poſtliminiò ut tandem reverterentur, effeciſſet.* Meibom. in vita Widichindi Corbeienſis præfixâ ejus Annalib.

Nec ſolus Tacitus, verùm etiam Quinctilianus, Aſconius, Silius Ital. Argonautica Val. Flacci, Ciceronis libri de finib. & leg. in Germania à Poggio reperti, Germanis debentur. Gerh. Voſſius de hiſt. Lat. l. 3. c. 5. p. 550. Quibus utinam aliquando Plinii xx volumina de bellis Germanicis accedant! quæ Conr. Geſnerus Auguſtæ Vindelicorum, alii Tremoniæ in Weſtph. apud Caſp. Swartzium Patricium Tremonienſem extitiſſe tradiderunt.

RE-

Rema

REMA

AD CONFLUENTES WARNÆ ET VISURGIS,
PAGUS RAVENSBERGICI COMITATUS.

MEMORIÆ. SACRUM

INCLYTA. FRANCORUM. FASTIS. UBI. WARNA. VISURGIS
AMNE. RECEPTA. SUÆ. NOMINA. PERDIT. AQUÆ
SAXONE. PIPINUM. FUSO. SPECTAVIT. OVANTEM
REMA. TRIUMPHALI. FERRE. TROPÆA. MANU
HILDIGARIQUE. NECI. VICTRICIA. CASTRA. SECUTI
FRANCIGENAS. MOESTIS. ILLACRYMARE. MODIS
FORTIS. ET. EXEMPLO. CAROLUM. GENITORIS. AVIQUE
SAXONICÆ. VALIDAS. FRANGERE. GENTIS. OPES
TALIBUS. ILLUSTRIS. TITULIS. PLUS. REMA. SUPERBIT
QUAM. QUOD. RHEMORUM. NOBILE. NOMEN. HABET

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

REMÆ. AD. CONFLUENTES. WARNÆ. ET. VISURGIS. SITÆ. PIPINI. EJUSQUE. FILII. CAROLI. M
FRANCORUM. REGUM. SAXONICIS. EXPEDITIONIBUS. AN. DCCLIII. ET. AN. DCCLXXXIIII. CELEBRIS. PAGI. MEMORIÆ
M. H. P

L NO-

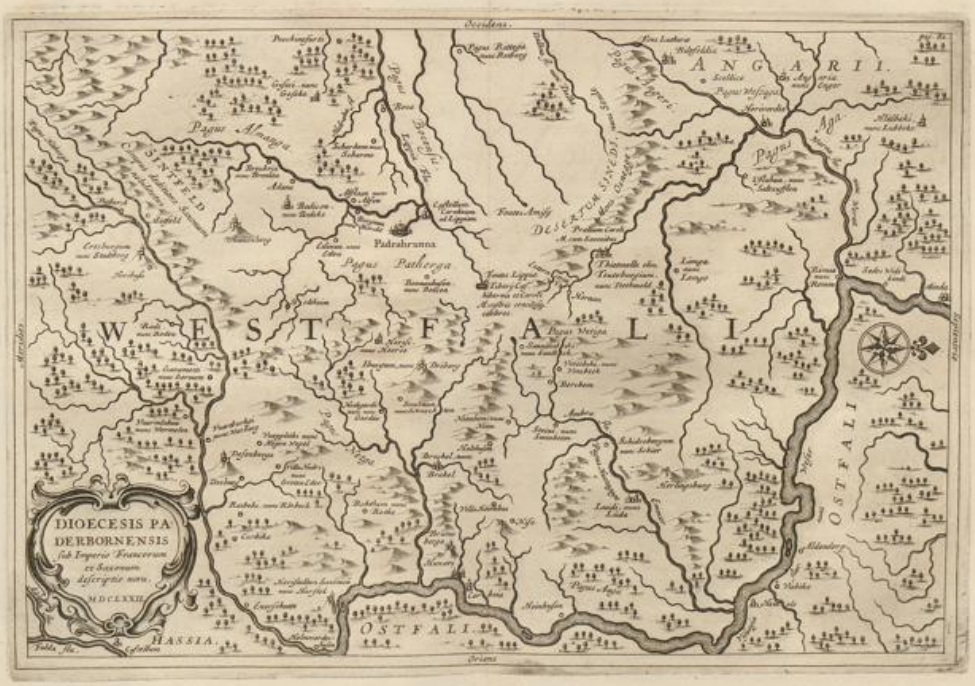
NOTÆ.

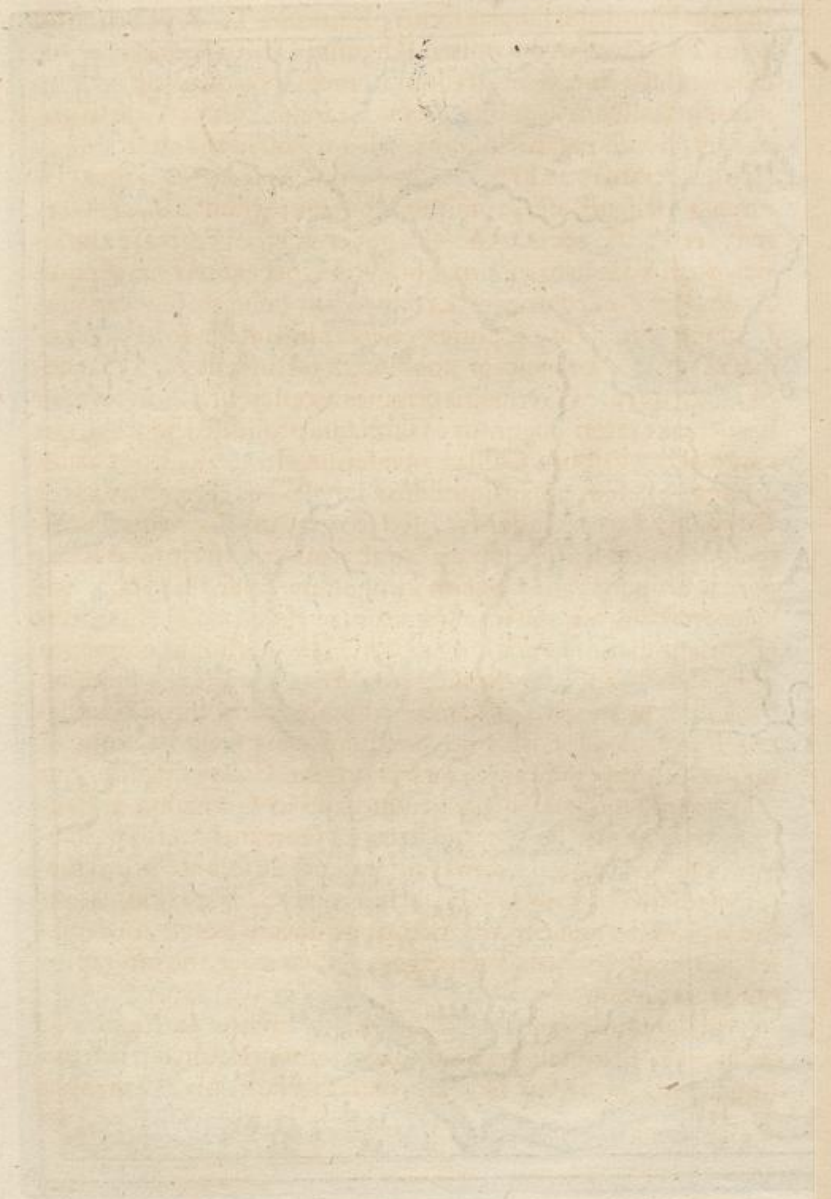
1. INCLYTA FRANCORUM FASTIS.] Post Romanæ monumenta procedimus ad Francica & Saxonica. Quare de utraque gente pauca præmonere, non inconveniens ingratumve fore censuimus. Nec enim ut de Romanis, ita de Francorum Saxonumque origine constat; neque eâ hactenus quicquam obscurius fuit, quæ nunc à tot scriptoribus pertractata explicataque certius lumen accepit, ut qui simus, & quibuscum gentibus bellatum sit, & à quibus hæc monumenta posteris relicta sint, planiùs affirmare & profiteri liceat.

Franci populus, qui sub Francico nomine bella gessit contra Romanos, primùm audiri & innotescere cœpit Valeriano & Gallieno Impp. circa annum Christi cc. xxiii. Ideò nec apud C. Julium Cæsarem, Tacitum, Velleium, Plinium, Strabonem, Dionem, Ptolemæum, ceterosque priscos scriptores Francorum mentio. Celebre autem Francorum nomen apud posteriores historicos ac scriptores, Aurelium Victorem, Eutropium, Ammianum, Vopiscum, & quotquot Augustam Cæsarum historiam scripserunt. Inde apud Zosimum, Procopium, Agathiam, Aethium, D. Hieronymum, Claudianum, Ausonium, Gregorium Turonensem, Apollinarem, ac ceteros auctores; quemadmodum id Franci scriptores Tillius & Valesius, Nuenarius Comes, Cluverius & Pontanus, & quotquot Francorum originem tradiderunt, probè agnoscunt. Ex quibus eruditi passim viri deducunt, ante tempora Gallieni nullum extitisse certum populum nationemve Francorum nomine insignitam. Sanè si qua gens Francica extitisset ante Gallieni imperium, non eam omisisset Tacitus, tam accuratus Germanarum gentium scriptor, non cæteri historici & geographi.

Ideò gentis Francicæ origo hactenus multùm obscura latuit, multisque fabulis aspersa, & erroribus obnoxia fuit. Reperies enim primùm, qui cum Francicis aliquot scriptoribus, & Trithemio

Occidens.
ANGARII.
WESTFALIA
OSTFALI
DIOECESIS PA
DERBORNENSIS
sub Imperio Francorum
et Saxonum
descripta nova.
M D C L X X I I I.
HASSIA.
Padrabrunna
Meridies.
Septentrio.

themio Hunibaldi fabulas secuti, Francos à Trojanis reliquiis, & ex Pannonia deducunt ad Rhenum; atque hi auctores, ut fabulam fabulâ augeant, tradunt Francos, postquam diu in Pannonia resedissent, conditâ etiam Sicambriâ urbe, Valentiniani Imperatoris rogatu domuisse Alanos, ob id tributo ab Imperatore liberatos, ac Francos, hoc est, *feroces* Atticâ linguâ primùm appellatos esse, cùmque Romani rursum tributa exigerent, rebellasse, & ad Rhenum penetrasse. Egregii sanè historici, quasi Valentiniani primùm ævo Franci exorti sint. Et quæ Attica vox Francos sonat? Et tamen hæc opinatio Sigebertum, Paulum Æmilium, & plures celebres historicos abduxit, tanquam gentem Francicam nobiliorem facturi essent, si ab exteris magis quàm ex Germanis origines arcesserent; Simul tamen hi auctores fateri coguntur è Germania prodiisse Francos, qui rupto Rheni limite Gallias invaserint. Inde alii Francorum quidem gentem ab antiquissimis Romanorum temporibus in Germania extitisse asserunt, sed parvam invalidamque latuisse, donec aucta sensim populis atque armis emerserit, & ad Rhenum proruperit, ideò Tacito incognitam fuisse. Sed tam facilè hæc refelluntur, quàm asseruntur, nullo gentis ejus tam diu latentis indicio in medium allato. Haud dissimili commento Turnebus Francos ex Scandinavia educit à Firassis populis, Ptolemæo memoratis. Genebrandus lib. 2. & 3. chron. Stephanus Forcatulus l. 5. de Imp. & Philosophia Gall. Bodinus in meth. hist. cap. 9. Francos primâ origine Gallos fingunt, qui inter cæteras migrationes gentium sedes in Germania & Pannonia habuerint. Ibi verò postquam à Romanis acerbâ premerentur servitute, rediisse in Gallias ad natale solum. Nova rursum figmenta ingenii. Nam ubi hi Franci Gallicæ nationis tam diu latuerint, nemo ex his auctoribus docere potest, nec quales fuerint, Boiine, an Tectosages, an Scordisci, ne inter ipsos quidem convenit.

Alii denique Francos ex prima gentis origine ex Franconia deducunt. Plausibilis hæc multorum sententia fuit, sed jam dudum ex suis erroribus retecta; quando Franconia Alemanniæ

pars cognita, & à Clodoveo Franc. Rege, aut filio ejus Theodorico Auſtraſiæ Rege, devictis Alemannis, cum omni ea regione ad Francorum regnum acceſſit. Nec antè Francorum nomen ibi auditum, tametſi Franci fortè jam antè ad Nicrum aliquando proruperant. Sed & diu ante hæc tempora Francorum nomen celebre inter Rhenum, Viſurgim, atque Albim, priuſquàm arma Francorum in eas regiones penetrarent. Nec minùs antiquitatis periti hæc explodunt, quàm qui ex Mæotide palude, aut Pannonia Francos evocant, aut mutato Sicambrorum nomine, à Franco quodam fictitio Trojanæ ſtirpis Rege appellatos ſcripsêre.

Illa demum certa & explorata ſententia eſt, veterem Franciam inter Rhenum, Viſurgim, atque Albim requirendam eſſe. Nec alibi magis quàm in ipſa Weſtphalia, viciniſque ad Iſalam & Friſiæ oras, aut Rheni oſtia regionibus Francos reperiri. Hæc priſcorum omnium ſcriptorum, à quibus Francorum primùm nomen & bella cum Romanis nobis ſunt conſignata, una conſenſio eſt. Neque de hac re quiſquam integrè judicare poterit, ut rectè Cluverius pronuntiat, niſi in omni veteri Romanorum hiſtoria probè verſatus ſit. Quod cùm noſtro demum ævo viri docti & antiquitatis periti præſtiterint, (quorum magnus apud nos eſt numerus,) in hanc nobiſcum ſententiam convenerunt, Trithemius lib. 3. c. 20. de orig. Franc. Nuenarius Comes præfat. in Eginhardum, Rhenanus lib. de Germ. cap. de Francis, Althamerus in Tacitum, Reineccius de Orig. Sax. Hadrianus Junius in Batavia, Miræus in Chron. Gelenius in ſacr. Colon. & Plectrude, Browerus lib. Antiq. Trevir. ad An. Chriſti CCCLXXXVIII. Crumbachius in hiſtoria D. Urſulæ, Petavius in Rat. temp. lib. 6. c. 13. Bucherius in diſp. hiſt. & Belg. Romano, Rivius dec. 1. l. 1. Cluver. l. 3. c. 20. Pontan. de Orig. Franc. Chytræus in Prolog. Horrion in Paneg. Paderb. Valeſius in præfat. Geſt. Franc. Res ita ſe habet. Poſtquam bellicoſi intra Rhenum & Viſurgim populi, Sicambri, Bructeri, Tenc-teri, Uſipetes, Catti, Angrivarii, Chauci, Chamavi, Cheruſci, Marſi, Chattuarii ſive Attuarii, Friſii, Tubantes, cæterique jam inde à C. Julii Cæſaris ævo continua cum Romanis bella geſſiſ-

gessissent, nunc victores, nunc victi, veritique ne toti in Romanorum servitutem venirent, factâ conspiratione in unum fœdus & belli societatem pro insita gentis libertate convenerunt, sumptoque ad id *Franco* nomine, tanquam libertatis signo (quod *Franckon* liberum gentis linguâ hominem sonat) tot sæculis acerrima bella adversus Romanos gesserunt, exciti cumprimis Alemannorum exemplo, qui jam sæpius in Gallias excusso Romanorum jugo irruperant: atque ex his, quos diximus, populis conflatam esse hanc belli societatem evincunt prisci scriptores. Nam Sicambros Claudianus & Apollinaris, aliique Francos toties compellant, Bructeros Sulpitius Alexander, Nazarius & Eumenius in Panegyricis, Chaucos & Cheruscos Claudianus, Chamavos Ausonius, Cattos Sulpitius Alexander, Attuarios Marcellinus, Frisios Panegyricus Constant. M. dictus, Salios Marcellinus denuò, & Zosimus, aliique scriptores inter Francos numerant. Adhibeatur in hanc rem tabula itineraria circa annum cccxxx. conscripta, in qua à Rheni ostio ascendendo ad dexteram ripam, leguntur hi populi, *Chauci*, *Ampsivarii*, *Cherusci*, *Chamavi*, *qui & Franci*; sequitur in eadem ripa magnis literis scriptum FRANCIA. Inspiciantur vetera monumenta, interque hæc vetus lapidis inscriptio à Ruperto detecta, quæ Divitense munimentum seu Tuitium ex adversa Agrippinæ ripa à Constantino M. in terra Francorum structum exhibet. Extat apud Spanhemium de præstant. & usu numism. dissert. 8. pag. 750. è cimel. Reg. Gall. & Card. Leopold. Med. erutus aureus Constantini M. nummus, qui ex una parte Constantini effigiem signat, ex altera tropæum, jacentem videlicet mulierem, consuetum debellatæ provinciæ symbolum, hac inscriptione: GAUDIUM ROMANORUM. Infra, FRANCIA. Ubi verò hæc Francia requirenda sit, docent nos res gestæ Constantini M. & pons ab eo Cæsare apud Ubios Rheno instratus, per quem exercitus in Francos traductus.

Pervolvantur omnes Historici, Panegyrici, Poëtæ, qui veterum Francorum res gestas nobis tradiderunt: haud alibi veteres Francorum sedes magis reperientur, quàm intra Rhenum &

Visurgim, quæ regio post Westphalia dicta est. Quapropter Sidonius Apollinaris Francicæ regionis flumina perscribens, Vahalim, Vidrum, Visurgim atque Albim introducit, ac Vahalim quidem, quod eâ tempestate Franci Salii Rhenum transgressi illas Bataviæ Belgicæque oras invaserant. Fines adeò veteris Franciæ, ne quis in his anceps hæreat, descripsit D. Hieronymus, in vita D. Hilarionis: *Inter Saxones & Alemannos gens extat, non tam lata, quàm valida, apud historicos Germania, nunc verò Francia vocatur.*

Hæc paucis de Francorum origine & veteri Francia, quæ à multis multò explicatiùs traduntur, nos brevitatis, & hujus incisæ, per modum commentarii, scriptionis memores, verbo commonstrare voluimus, Francos à prima stirpe sua fuisse Germanos, eosque indigenas, quales plerique Germani Taciti judicio censentur, ac populi qui diversis ante nominibus ferebantur, ii haud secus quàm Alemanni in idem Francicum nomen & belli societatem pro libertate convenerunt. Ac nihil jam certius, quàm Francos hosce non fuisse Germanos superiores, ut ii volunt, qui ex Franconia & superiori Germania deducunt; sed inferioris Germaniæ inter Rhenum & Visurgim incolas, eâ potissimùm regione, quæ Westphaliæ nomen obtinet. Atque hi inferioris Germaniæ Franci rursum duplices; alii absolutâ voce Transrhenani; alii cum additamento vocis Salii, quorum frequens mentio apud scriptores; iidemque Transrhenani, haut secus quàm omnes Franci à prima origine sua, quibus Saliorum nomen adhæsit indutum, quòd Salæ seu Isalæ fluminis in Westphalia orti incolæ fuerint. Ii post Rhenum transgressi, Galliam ac Romanum solum ut cæteri Franci occupavêre. Inde libro Notitiæ Imperii Salii Gallicani, & Salii conjuncti Tubantibus referuntur, ubi trans Rhenum nativas sedes incoluêre, secus quàm quidam censuerunt, cum Chifletio & Pontano, qui Francos in Ansivarios & Salios diviserunt, illos Transrhenanos, hos Cisrhenanos asserendo, quibus postremùm accessit Bollandus in vita Sigeberti Regis ad primum Febr. diem. Omnium enim Francorum nativa origo Germania Transrhenana.

nana. Sanè Constantinus Cæsar, ac filii Cæsares, Julianus, aliique exinde Imperatores, ac Romani duces, qui in iis Galliæ regionibus oppugnarunt Francos, non ex patrio, sed alieno solo, quod transito Rheno insederant, toties rejecerunt, nec aliter comperiet, qui Marcellinum alioſque eorum temporum scriptores sincerè expenderit, quæ disceptatio hoc loco aliena est.

Hinc omnis Francia quadripartitò traditur. Prima Transrhenana, eaque antiquissima Francia. Altera Gallicana minor, complexa totam ferè Germaniam secundam, maximamque utriusque Belgicæ partem, quæ primis Francorum Regum armis, superato Rheni limite, parta regni sedes, ex quo regni Francici sedes Dispargo Cameracum provecta est. Gallicana major, postquam feliciore armorum successu interior quoque Gallia à Clodoveo rege adjecta, regnique sedes à Francis Parisiis collocata fuit, cœptumque regnum Francicum in Neustriam & Austrasiam, in Occiduam videlicet & Orientalem Franciam dividi. Quarta Francia nova, seu Orientalis Germania, quæ novo armorum & fortunæ cursu, debellatis Alemannis accessit ad Austrasiæ regnum, in eaque Franconia, quæ ab his victoribus Francis nomen retinet. Tantum abest, ut Franconia prima Francorum sedes fingi possit. Ampla scriptionis materia, quæ historiæ servatur. Hic paucis indicare visum, dum ex hoc progressu Francorum Regum monumenta Franciæ introducimus.

2. UBI WARNA.] In diplomate Ludovici Germaniæ Regis, & Caroli M. nepotis, anno XXXIII. regni ejus in Orientali Francia, dato Herivordensi monasterio, eo, quo hodie, nomine *Werna* appellatur. Auctori vitæ Caroli M. apud Pithæum dicta *Warana*, Adelmo *Waharna*, Annalib. Francor. apud Reuberum *Wagarna*, apud Canisium *Vinharna*, Reginoni *Waahna*, Poëtæ Anonymo *Warna*, qui Hervordiâ urbe permeatâ ad pagum Remen Visurgi infunditur. Ab hoc *Warna* nonnulli denominatos volunt *Varnos* seu *Varinos*, populum Cornelio Tacito in Germania, & Procopio lib. 4. hist. Goth. memoratum. Alii aliunde

liunde hujus gentis nomen arcessunt. Quod nos in medio relinquimus.

3. SAXONE.] Saxonum populus haud secùs quàm Francorum, ex parvis initiis ad magnam potentiam per inferioris Germaniæ provincias emersit, successitque in gloriam Francorum, ac priùs etiam Saxonum nomen, quàm Francorum auditum, traditumque à Ptolemæo. Eò gentis origo non minùs quàm Francorum obscura, multisque fabulis involuta à scriptoribus.

Widichindus Corbeiensis vetus ad Visurgim scriptor, inquirendo gentis incunabula, dum certa tradere voluit, fabulis præluit. Ita enim lib. 1. Annal. Saxonum origines alii à Danis & Normannis, alii à Macedonibus deducunt; sibi autem certum, inquit, navibus advectos Saxones in Hardolaun, quæ aliis Hadeleria, locus in Archiepiscopatu Bremensi ad Albis ostia. Quo verò tempore, aut unde, qualesve illi advenæ fuerint, ipse æquè incertus non expressit. Hinc alii arrepto fabulæ indicio, ex Macedonia multò liberius finxerunt, & profugam partem ex Alexandri M. exercitu, cum 300 triremibus appulisse in ostia Albis, factâque excursione Thuringos fugasse, eorumque exinde terras insedisse. Canoræ nugæ, quæ nullum fidei indicium apud ullum priscum probatumque auctorem reperiunt.

Alii deinde cum eandem sibi fingendi licentiam patêre conspicerent, Saxones à *Sagis* seu *Sacis* Asiæ populis deduxerunt. Hæc Peuceri, Reineccii, Furmerii, Cisneri, Letzneri, aliorumque opinatio, quam magno quidem plausu, sed nullo alio argumento obtrudunt, quàm ex nominis quadam similitudine, quæ inter *Sacos* & *Saxones* se obtulit. Quo figmenti genere alii apud Crantzium Saxones à *Saxona* fluvio in Moldaviam se exonerante arcessunt, quos origine alii Boios, alii Gallos comminiscuntur: verùm hæc commenta retulisse inter doctos, refutasse est. Ad quorum figmenta referas Saxonem Grammaticum, Suffridum Petri, Furmerium, ipsumque Crantzium, apud quos multis ante Christi natalem sæculis Saxones maria navigant, commercia, fœdera, bella, connubia agitant cum Danis, Sueyis, Finnis, Britannis, Frisiis, quæ nonnisi ex traditis vulgi fabulis

bulis, sine ullo probato antiquitatis auctore, ad vulgi oblectamenta narrantur. At Lucanus Poëta, inquiunt, jam ævo suo Saxonum meminit:

Et Biturix, longisque leves Saxones in armis.

Falluntur, non Saxones, sed Axones & Auxones, aut Suessones sunt, ut cum Turnebo meliores legunt. Quos verò Egesippus lib. 5. c. 15. de bell. Jud. ex oratione Josephi Saxones introducit Vespasiani ævo, ad Gratiani Cæsaris tempora spectant, quo Cæsare auctor scripsit, accommodavitque suo sæculo Saxonum & Scotiæ nomina.

Primus ergo qui Saxonum meminit Ptolemæus est, ut diximus. Collocat is gentem hanc lib. 2. geograph. apud Cimbricam Chersonesum, eo loco, ubi nunc Holsatia est. Vixit Ptolemæus, teste Suidâ, Antonino Pio Imperatore, cujus imperii initia circa annum CLXI. Indè ad Diocletiani tempora nihil memorabile de Saxonibus. Eo Cæsare, uti Eutropius refert lib. 9. c. 15. littora Belgicæ & Aremoricæ, ipsamque Bataviam piraticis infestare cœperunt. Celebres posthæc, & Juliano cumprimis Cæsare, ab Amisii ostio omnia maris littora obsederunt, Gallisque adeò infesti, ut totum illud littus ad Garummam fluvium *Saxonicum* dixerint, Ducesque *Saxonici littoris*, qui vim piraticam arcerent, imposuerint Romani. Inter primos Valentinianus Cæsar impetum stitit, uti hæc ab Orosio lib. 7. c. 32. Zosimo lib. 3. & Apollinari lib. 13. c. 6. perscripta sunt. Valuit Saxonum vis dominatu maris à Diocletiani ævo ad Theodoricum primum Austrasiæ Regem, postquam ejus armis victi exactique ex Austrasia, terrâ simul per eas regiones, quæ Saxonum postea nomen induerunt, invalescere cœperunt. Valentiniano III. Imperatore, unà cum Juttis & Anglis Britanniam invasere, sub idem ferè tempus, quo Franci Galliam. Ita duæ Germanæ gentes terrâ marique nova sibi regna extra Germaniam armis peperêre.

Igitur ut veram Saxonum originem reddamus, asseveranter dicimus, Saxones Germaniæ indigenas, &, quod jam plerique re meliùs exploratâ sentiunt, αὐτόχθονας esse, haud secus quàm

de ipsis Francis à nobis assertum est. Hæc Crantzii in præf. in Sax. Conradi Celtis, Althameri, Wilichii, Cluverii & aliorum sententia est. Figmenta enim ingeniorum sunt, qui vel advenas ex Macedonia, vel ex Africa, vel aliunde arcessunt. Quod enim Tacitus certissimus accuratissimusque scriptor universim de Germanis nostris lib. de mor. Germ. pronuntiat: *Ipsos Germanos indigenas crediderim, minimeque aliarum gentium adventibus & hospitiis mixtos*; id quemadmodum de cæteris Germaniæ transrhenanæ populis plerique sentiunt, ac nos de Francis ostendimus, ita de Saxonibus persuasum habemus. Hîc jure possessionis pedem figimus, donec prodeant, qui aliud nos certiùs doceant. Quin Tacito id adeò persuasum fuit, ut repetierit: *Ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ populos nullis aliarum gentium connubiis infectos, propriam & sinceram, & tantùm sui similem gentem extitisse arbitrantur.* lib. de mor. Germ.

Unum his opponitur, in quo refellendo multi laborant. Si indigenæ, inquiunt, sunt Saxones, & primâ origine Germani, cur eorum nulla apud Cæsarem, Tacitum, Plinium, Strabonem, aliosque ante Ptolemæum mentio? Crantzius ut id expediat, Cattorum nomine Saxones comprehendi censuit, & Sassos quasi Cattos à Tacito scribi asserit. At Saxones à primo ortu maritimi fuere, & trans Albim collocantur à Ptolemæo. Catti verò mediterranei sunt, & ad Visurgim se porrigunt. Pideritius in Chron. Lipp. Chaucorum nomine designari opinatur. Sed nec illi trans Albim ad Cimbricam Chersonesum rectè investigantur. Propiùs verò accessit Cluverius l. 3. antiq. Germ. cap. 21. quos enim Tacitus Fosos recenset medios inter Cheruscos & Cimbros, per hos ille Saxones designari contendit, quòd eodem loco Ptolemæus antiquissimæ originis Saxones visus est collocare. Quanquam non desint, qui Anglorum nomen à Taciti ævo in Saxonum commutatum velint; perinde ac Francorum & Alemannorum nomen à diversis populis assumptum est. Tanquam antiquitus Angli & Saxones una ad Albim gens fuerit: Nam Anglos hosce Tacitus ultimos Suevorum facit, collocatque infimos ad Albim, ubi & Saxonum sedes à Ptolemæo assignatur.

gnatur. Adhæc Angli celebris per id tempus gens in Germania fuit, quæ ſicuti primaria victæ Britanniæ nomen impoſuit. Ideoque Beda lib. 1. cap. 15. *Tunc Anglorum ſive Saxonum gens, invitata à Rege Vortigerio, in Britanniam tribus longis navibus advehitur:* veluti Anglorum & Saxonum gentem unam faceret. Sed cum idem Beda pòſt ſe planiùs exprimat, dicatque: *Advenerant autem de tribus Germaniæ populis fortioribus, id eſt Saxonibus, Anglis, Vitis*, ſeu ut alii legunt, *Jutis*, iiſque poſtea diverſas Britanniæ partes & provincias aſſignet, in quibus ſinguli poſſeſſionem ceperant, ſatis tres diverſi populi recognoſcuntur. Ac Saxones quidem etiam ævo illo ad Viſurgim, & trans flumen ſedes ſuas habuiſſe dixerim, quando in ea regione, quæ poſt Weſtphaliæ nomen obtinuit, ſcriptores plerique tam priſci quàm recentiores, antiquos Saxones deponunt. Igitur vicinorum quidem & confinium, ſed diverſorum populorum unum id fœdus, unaque belli ſocietas fuit. Nec veriſimile eſt, ab una Anglorum gente, quæ tum anguſtis adhuc terminis continebatur ad Albim, univerſam Britanniam ſubigi potuiſſe, aliâ ſemper atque aliâ belli ſobole & multitudine è Germania per mare evocatâ. Quæ certiùs cognoſcentur, ſiquis ſuperiora bella revolverit, quibus à Diocletiani ævo mare ſimul piraticis infeſtum habuêre, & Bataviam Galliæque oras occupaverunt, tam ex Viſurgis quàm ex Albis oſtio invecti.

At gentis nomen quo Saxones dicuntur, unde inditum? Rejecti ſuprà, qui à *Saxis* ducunt; nec minus exploſeris Suffridum Petri, qui lib. 2. de orig. Friſon. cap. 5. tres nobis duces Macedonici exercitûs finxit, Saxonem, Friſonem, & Brunonem, Hadoleriam appulſos, à quibus Saxones, Friſones & Brunſwicenſes gentium nomina retineant. Sed hæc commenta ſunt, quibus auctor ille cætera quoque ſcripta ſua liberaliter reſperſit. Certiùs illi, qui à longis cultris gladiiſque, quos *Sahs* patriâ linguâ dixêre, quibuſque accincti ibant in prælia, nomen genti adhæſiſſe tradunt, haud ſecus, quàm à *quiri* haſtili, Quirites appellati. Hæc Widechindi Corbeienſis, Gregorii Turonenſis,

Gobelini noſtri, Lipſii, Meibomii, Engelhuſii ſententia, quam dudum hoc verſu conſignavit Viterbienſis:

Ipſe brevis gladius apud ipſos SAXA *vocatur,*
Unde ſibi nomen SAXO *peperiſſe notatur.*

Quanquam hæc non tam de nomine contendere velim, cùm multa ejuſmodi nomina fortuitò indita ſint, quando de Saxonum origine inter recentiores convenit, eam non aliunde, quàm ex indigenis Germanis arceſſendam eſſe: etſi apud Tacitum nulla Saxonum mentio ſit. plures ille Germanorum gentes præteriit, quæ à poſterioribus demum ſcriptoribus proditæ; quales Turcilingi, Heruli, Scyri, aliæque, quas Odoacer aliique barbari Germanorum Reges in imperium invexêre, claræ tunc demum, poſtquam bella aperuêre. Id potiùs ex vetuſtis ſcriptoribus requirimus, quàm bellicoſa Saxonum gens fuerit.

Zoſimus lib. 3. *Profectò Saxones omnes eas regiones incolentium barbarorum, & animi & corporum viribus, & laborum in præliis tolerantiâ fortiſſimi.* Haud diſſimilia Oroſius lib. 7. c. 32. & Paulus Diaconus perſcripſerunt: *Saxones eſſe gentem in Oceani littoribus & paludibus inviis ſitam, virtute & agilitate terribilem.* Cætera eorum res terrâ marique geſtæ comprobant: Nam quâ tempeſtate Franci, eâdem Saxones invaluêre, quantùmque Franci perrupto Rheni limite depulſiſque Romanis protulêre per Galliam regni fines, tantùm Saxones, tranſito Albi & Viſurgi, ſe per inferiorem Germaniam explicaverunt; tanquam alterius gentis fortuna cederet locum alteri, in imperium Romanum aliquando ſucceſſuræ: ſenſimque in eam provinciarum amplitudinem emerſerunt, ut Saxoniam triplicem fecerint, aliam Oſtphalorum, aliam Angrivariorum, aliam Weſtphalorum; qui poſtremi etiam antiquorum Saxonum nomen obtinent apud Bedam, Marcellinum, D. Bonifacium, & Gregorium Pontificem ad *Altſaxones* ſcribentem, nec alii à recentioribus ſcriptoribus agnoſcuntur. Quanquam harum regionum populi non tam victi armis Saxonum, quàm quòd ultrò in fœdus & Saxonum nomen conceſſerint; quique priùs diverſis nominibus Sicambri, Attuarii, Ampſivarii, Cheruſci, Marſi, aliique dicebantur, iidem

dem pòst exuto Francico nomine in Saxonum nomen & Rempubl. transierunt, donec ferociſſima gens à Carolo M. poſtremùm debellata Chriſti religionem ſuſciperet, ac Francorum imperio trans Rhenum exſpirante, Henricus Auceps & Otto M. imperium ad populares Saxones transferrent. Ita verò bellicoſæ harum regionum gentes Franci & Saxones, extinctis Gothorum, Wandalorum, Longobardorum, Alemannorum, cæterorumque barbarorum per Europam regnis, conſtantiſſimum ac validiſſimum imperium tenuêre, Francis per Galliam & Italiam, Saxonibus per Germaniam transrhenanam & Britanniam terrâ marique dominantibus; tanquam Virtus & Fortuna ſemper inter hos contendiſſe videantur. Quo neſcio quid ad gentis noſtræ gloriam aut illuſtrius inter monumenta poſteritatis memorari, aut dignius aliquando poſt hæc præludia noſtra excoli poſſit.

4. PIPINUM FUSO SPECTAVIT OVANTEM.] Quod Annales Francorum apud Reuberum nos docent: *Hoc anno*, DCCLIII. *Pipinus Rex cum exercitu magno Saxoniam ingreſſus eſt: & quamvis Saxones ei obſtinatiſſimè reſiſterent, pulſi tamen ceſſerunt, & ipſe uſque ad locum* Rimi, *qui eſt ſuper Wiſeram, acceſſit. In qua expeditione Hildigarius Archiepiſcopus interfectus eſt in monte, qui dicitur Viburg.* Eadem pænè habet ad hunc annum Aimoinus.

5. REMA.] In Annalibus Francorum, quos modò attulimus, *Rimi* nominatur. In Aimoino legitur: *At ipſe*, Pipinus, *uſque ad locum qui dicitur* Rum, *qui eſt ſuper fluvium Wiſuram, acceſſit, in qua expeditione Hildigarius Archiepiſcopus interfectus eſt in monte qui dicitur Diburg.* In Adonis Viennenſis Chronico habes: *Mox Pipinus Rex Francorum factus, bellum in Saxoniam movit: in quo Childegarius Epiſcopus à Saxonibus occiſus eſt in caſtro Witberg. Victor Pippinus pervenit uſque ad locum qui* Rhime *dicitur.* In vita Caroli M. apud Pithæum, & Chron. Reginonis, *Rimia*, in Annal. Francorum apud Caniſium *Rimee*, in diplom. S. Henrici Imp. An. MXIII. *Rimi*, & in literis B. Meinwerci ſuper fundat. Monaſt. in Abdinghoff An. MXXXI. datis, *Rime*; hodie Remen nuncupatur, ad Wernæ & Viſurgis confluentes in Comitatu Ravenſper-

venſpergio, & Flotana præfectura non ignobilis vicus. Habuit olim cœnobium monialium titulo Vallis benedictionis, fundatum An. MCCLVIII. de cujus tranſlatione vid. Crantzii Metrop. lib. 8. cap. 9. & Hamelmanni Chron. Oldenburgenſe parte primâ cap. 21. ita Meibomius in not. ad Irmenſulam. Hic etiam generalem conventum à Ludovico Rege Germaniæ An. DCCCLII. habitum putant, qui in Annal. Francorum apud Pithœum & Reuberum, loco *Nimiæ, Rimia* legunt, cùm in ripa Viſurgis nuſquam ſit *Nimia*, ſed procul indè diſtet, ſi quidem Nihemium oppidum diœceſis Paderb. eo nomine intelligatur. Verba ſunt hujuſmodi: *Igitur in loco, qui appellatur Nimia, ſuper amnem, quem Cornelius Tacitus ſcriptor rerum à Romanis in ea gente geſtarum, Viſurgim, moderni verò Wiſuracha vocant, habito generali* (Saxonum) *conventu, tam cauſas populi ad ſe perlatas juſto abſolvit examine, quàm ad ſe pertinentes poſſeſſiones, judiciorum gentis decreto recepit.*

6. HILDIGARIQUE NECI VICTRICIA CASTRA SECUTI.] Hildigarii, Archiepiſcopi Colonienſis cædem, Francorum Annales ad unum omnes, quos & ego præ aliis ſequor, in annum DCCLIII. conjiciunt, ex quibus Fuldenſes ita narrant: *Pipinus iterum Saxonum perfidiâ provocatus, regiones eorum devaſtat: in qua expeditione Hildigarius Colonienſis Archiepiſcopus à Saxonibus interimitur.* Locum necis deſignat Aimoinus *Duburg*, Annales Francorum apud Reuberum vocant *Viburg*, Annal. Caniſiani *Caſtrum Viberg*, Ado Viennenſis *Caſtrum Witbergh*, Regino *Nigberg*, Gerhardus Cleinſorgius *Iborg* interpretatur, caſtrum diœceſis Oſnabrugenſis. In vetuſtis Colonienſium tabulis apud Cæſarium Heiſterbacenſem dicitur *mons Wiburg*. Quem Meibomius in notis ad Irmenſulam, & Bernardus Mallincrodius, Decanus olim Monaſterienſis, non minus doctrinâ, quàm genere nobilis, lib. 2. de Cancellariis cap. 1. aſſerunt eſſe montem *Wedenberg*, hunc Bernardus Luderus in encomio urbis Mindæ, *Montem Vedegonis* appellat, horarii itineris ſpatio ad Viſurgim, non procul Rhemâ, ſupra Mindam ſitum. Cæterùm Hildigarium Carolus M. ſepelivit in monte *Ovesberg*, teſte Henrico de Hervordia lib. 2. c. 69. Quem *pro conſtantia fidei & re-*

& regni, Petrus Merſæus Cratepolius ait, *ab hoſtibus cæſum fuiſſe*. De anno obitûs pluribus agit Ægidius Gelen. in Hierotheca Engelbertina.

Non immeritò hîc quiſpiam requiret, quid Epiſcopi in caſtris, quid in bellis egerint, quorum vita Deo conſecrata eſt ad cultum divinum, ad Cleri populique curam, utque gregi ſuo præſentes ac vigiles adſint? Alia illis militia præſcripta eſt, in ſacra toga, non militari ſago. Arma eorum quibus pugnent pro Eccleſia Dei, quotidianum pro Regibus & populo ſacrificium, publicæ ſtatæque pro grege preces, libri ſacri, ex quibus verbum Dei doceant, ſacri Canones, ad quorum præſcripta regant, ſacrorum adminiſtratio; & quæ ejuſmodi in hanc rem objici ſolent, imperitè magis, quàm prudenter. Quaſi verò militia non ſit etiam congregatio Chriſtianorum hominum, quibus & hæc arma & ſubſidia Sacerdotum præſtò eſſe debent in caſtris & bello, haud ſecus quàm aliis, qui domi remanent, & pro quibus milites pugnant. Ideò religioſiſſimi Reges & Imperatores ſibi Epiſcopos, ut ſacrorum præſides, & caſtrenſium Sacerdotum moderatores adeſſe voluerunt; Sacerdotes verò tanquam animarum curatores, qui Sacramenta militibus adminiſtrarent. Quam in rem, ut cætera prætermittantur, ſiſtimus Concilium Germanicum, auctoritate Zachariæ Pontificis, per Legatum ejus D. Bonifacium Archiepiſcopum, Ratisbonæ ſub Carolomanno Majore Domûs, Caroli Martelli filio, & Caroli M. patruo XI. Kal. Maii, An. Chriſti DCCXLII. habitum. Ita enim Can. II. ejus Concilii perſcribit: *Servis Dei per omnia armaturam portare vel pugnare, aut in exercitum & in hoſtem pergere, omnibus prohibuimus, niſi illis tantùm, qui propter divinum myſterium, Miſſarum ſcilicet ſolemnia adimplenda, & Sanctorum patrocinia portanda ad hoc electi ſunt: Id eſt unum vel duos Epiſcopos, cum Capellanis & Presbyteris eorum, Princeps ſecum habeat; & unuſquiſque Præfectus unum Presbyterum, qui hominibus peccata confitentibus judicare, & indicare pœnitentiam poſſit.* Concil. General. tom. 17. Othlonus in vita D. Bonifac. lib. 1. c. 41. & 42. Willibaldus cap. 10. Serarius lib. 3. not. 31. Benedictus Levita lib. 5. in præfat. Baron. ad An. DCCXLII. Surius

rius in vita D. Bonifac. Nauclerus generat. 25. aliique de hoc celebri Episcoporum concilio.

Jam ante Hildigarium Colonienſem Epiſcopum, amiſerat Moguntia Geroldum Epiſcopum ſuum in bello cæſum, uti ab Othlono relatum lib. 1. c. 41. Vaſtantibus quippe Thuringiam Saxonibus, Geroldum Moguntinum cum exercitu miſit Carolomannus, quo in prælio cecidit Epiſcopus cum aliis. Id factum ut excuſet Serarius, *ſoliti*, inquit, *fuêre hi Principes etiam Epiſcopos ad bella, præſertim quæ contra infideles gererentur, quaſi ſacra forent, ducere; ſed modum, & commiſſum Epiſcopi munus prætergreſſus videtur Geroldus, qui miſcendo ſe præliantibus, arma induit.* Ideò in Ratisbonenſi Synodo hæc præſcripta, confirmataque mox in Liptinenſi Concilio. eò inter Canones illos relatum: *Interdicimus ſervis Dei, ne pompato habitu, vel ſagis, vel armis utantur.* Quæ & Bonifacius epiſt. 105. ad Cudbertum Archiepiſcopum à ſe cæteriſque Epiſcopis ſtatuta fuiſſe perſcribit.

Poſt ubi res ad priorem libertatem rediit, multique Epiſcopi, deſerto grege ſuo, caſtra denuo ſecuti ſunt, queſtus ipſe populus ſupplicem Carolo M. libellum porrexit, hiſce verbis, quæ ex Capitulis Carolinis Wormatiæ decretis recenſentur: *Flexis omnes precamur poplitibus Majeſtatem veſtram, ut Epiſcopi deinceps, ſicut hactenus, non vexentur hoſtibus, ſed quando vos noſque in hoſtem pergimus, ipſi propriis reſideant in parochiis, Deoque fideliter famulari ſtudeant, & eorum ſacroſanctа myſteria canonicè & Deo placitè peragere ſatagant, atque pro vobis ac cunctо exercitu veſtro, unà cum omnibus ſibi commiſſis orare viriliter, Miſſaſque decantare, & Litanias atque eleëmoſynas facere decertent. Quoſdam enim ex eis in hoſtibus & præliis vulneratos vidimus, & quoſdam periiſſe cognovimus. Hæc vero valde periculoſa, & oppidò ſunt cavenda. Quæ idcirco ſuggerimus, ne pro talibus vos & nos ſimul pereamus.* Et quæ in hunc modum libellus ſupplex exponit, lib. 6. c. 285. Capitulorum, tom. xx. Concil. General.

Ad ea reſpondit Carolus, promptum ſe quidem eſſe juſtæ petitioni ſatisfacere, ſed hæc priùs *ad proximum ſynodalem conventum ac generale placitum, ubi plures Epiſcopi & Comites convenerint*, referenda

renda esse. Igitur proximo Episcoporum & Comitum conventu hâc lege sancitum: *Carolus Dei gratiâ Rex, Regni Francorum rector, devotus sanctæ Ecclesiæ defensor, atque adjutor in omnibus; Apostolicæ sedis hortatu, omniumque fidelium nostrorum, ac maximè Episcoporum ac reliquorum Sacerdotum consultu, servis Dei per omnia omnibus armaturam portare, vel pugnare, aut in exercitum & in hostem pergere omnino prohibemus, nisi illis tantummodò, qui propter divinum ministerium, Missarum scilicet solemnia adimplenda, & Sanctorum patrocinia portanda, ad hoc electi sunt. Id est, unum vel duos Episcopos, cum capellanis presbyteris, Princeps secum habeat, & unusquisque Præfectus unum presbyterum, qui hominibus peccata confitentibus judicare, & indicare pœnitentiam possit.* lib. 7. Cap. Carolin. c. 91. tom. xx. Concil. General.

Ita verò Canon Ratisbonensis Concilii repetitus, & quod à Carolomanno patruo, id auctoritate quoque Caroli M. sancitum est. Sed non eo contentus Carolus M. aliâ post lege hæc multò dilucidiùs sanxit. Referam decreti verba. *Secundâ vice propter ampliorem observantiam, Apostolicâ auctoritate, & multorum sanctorum Episcoporum admonitione instructi, sanctorumque Canonum regulis edocti, consultu videlicet omnium Nobilium nostrorum nosmetipsos corrigentes, posterisque nostris exemplum dantes: volumus, ut nullus Sacerdos in hostem pergat, nisi duo vel tres tantùm Episcopi, electione cæterorum, propter benedictionem & prædicationem, & cum illis electi Sacerdotes, qui bene sciant populis pœnitentias dare, Missas celebrare, de infirmis curam habere, sacratique olei cum sacris precibus unctionem impendere, & hoc maximè providere, ne sine viatico quis de sæculo recedat. Hi verò nec arma ferant, nec ad pugnam pergant, nec effusores sanguinum, vel agitatores fiant, sed tantùm Sanctorum pignora, & sacra ministeria ferant, & orationibus pro viribus insistant, ut populus qui pugnare debet, auxiliante Domino, victor existat, & non sit Sacerdos sicut populus. Reliqui verò qui ad Ecclesias suas remanent, suos homines bene armatos nobiscum, aut cum quibus jusserimus, dirigant, & ipsi pro nobis, & cuncto exercitu nostro Missas, Litanias, oblationes, eleëmosynas faciant, orantes Deum cœli, ut proficiamus in itinere quo pergimus, victoresque Deo adminiculante existamus. Gentes enim &*

reges earum, quæ Sacerdotes secum pugnare permiserunt, nec prævalebant in bello, nec victores extiterunt, quia non erat differentia inter laicos & Sacerdotes, quibus pugnare non est licitum. Hæc enim Galliarum, Spaniarum, Longobardorum, nonnullasque alias gentes, & reges earum fecisse cognovimus, qui propter prædictum nefandissimum scelus, nec victores extiterunt, nec patrias retinuerunt. Quam foveam caventes, malumus cum paucis & licitis, Domino opem ferente, victores existere, quàm cum multis & illicitis terga, quod absit, vertere, & cum prædictis gentibus perire. Qualis enim victoria datur, ubi Sacerdotes unâ horâ Dominica pertractant Mysteria, & Christianis Dominicum porrigunt Corpus pro suarum animarum redemptione, & post Christianos, quibus hoc ministrare debuerant, aut paganos, quibus Christum prædicare, propriis sacrilegisque manibus necant? Ita Carolus M. religiosissimus Imperator, quemadmodum hæc inter ejus Capitula & decreta recensentur ab Andegiso l. 7. c. 103. & tom. xx. Concil. General.

Quâ præclarâ Caroli M. constitutione multa ad omnem posteritatem memoranda traduntur. Nam præter solicitudinem, quam pro militibus suis gessit, ne quis miles inter bella neglectus, & Sacerdotum ope destitutus periret; tum vel maximè Episcoporum auctoritati consultum voluit, ne suo imperio Episcopum quempiam ad castra evocaret: sed quem libera inter ipsos electio, aut Metropolitani judicium ad id castrense munus admoveret. Dum verò cæteros Episcopos, qui domi ad Ecclesias remanent, hortatur Carolus, ut homines suos bene armatos submittant ad exercitum, satis opinor commonstrat, quæ tum etiam Episcoporum potentia fuerit. Nec modò Geroldus Moguntinus Episcopus, sed & cæteri suo milite, suoque ductu cum regio exercitu processerint ad bella adversus Paganos, quæ ob id sanioribus deinde legibus coërcita sint. At nihil in hac constitutione illustrius, quàm recognoscere, quam Carolus M. religionem coluerit. Reperias enim hâc tempestate, qui Carolum M. Catholicam cum Romano Pontifice religionem coluisse negant, quique id editis etiam hac super re libris per summam, nescio, insaniam, an impudentiam dicam, persuadere volunt.

volunt. Hîc ego ut prætermittam, quam familiaritatem & conjunctionem religionis habuerit Carolus M. cum Hadriano Pontifice tot annis, quam cum Leone; quâ obſervantiâ Romanam ſedem veneratus, ut ob id quater Romam profectus ſit ad limina Apoſtolorum inviſenda; quo cultu religionis Epiſcopatus Saxoniæ, collegia Sacerdotum, & cœnobia Monachorum inſtituerit dotaritque, & quæ innumera ſunt ejuſmodi. In præſens ad hæc Caroli decreta illos revoco. Intelligent hîc ſacrificium Miſſæ priſco majorum ritu, Epiſcoporum venerationem, diſcrimen inter Epiſcopos & Presbyteros, Sacerdotum poteſtatem in judicando abſolvendoque, pœnitentiam quæ confitentibus injungitur, ſaeri Olei unctionem, ne quis ſine viatico hac exeat è vita, oblationes ad altare, Sacerdotalem benedictionem, Litanias, & in his Sanctorum invocationem, Divorum patrocinia ex cultu pignorum, quæ ob id in bello etiam circumferebant, Corpus Dominicum etiam ſub una ſpecie præbitum militibus. Antiqua hæc, ex quo Saxonia Chriſti religionem primùm à Carolo accepit, indè ad nos continuâ ſucceſſione Epiſcoporum, & perpetuitate religionis traducta; ſed tam diverſa & diſcrepantia à nova hujus ſæculi doctrina, quàm heterodoxi à Catholicis, falſum à vero disjunguntur. Quantò nunc æquiùs ejuſmodi ſcriptores, ac magiſtros novarum religionum, illo D. Hieronymi pronuntiato, ex epiſtola ad Pamachium & Oceanum, convenias. *Quiſquis aſſertor es novorum dogmatum, quæſo te, ut parcas Romanis auribus, parcas fidei, quæ Apoſtolico ore laudata eſt. Cur poſt quadringentos annos docere nos niteris, quod antè neſcivimus? Uſque in hanc diem ſine veſtra illa doctrina Chriſtianus mundus fuit.* Mille & ſexcenti ſunt anni, ex quo orbis Catholicus à Chriſto & Apoſtolis, octingenti ſunt anni, ex quo Saxonia per Apoſtolicos viros, & Epiſcopos à Carolo M. introductos, hanc Catholicam fidem accepit. Igitur ut S. Hilarius lib. 6. de Trinit. *tardè hos Doctores ætas nunc hujus ſæculi protulit, ſerò hos habuit fides mea*, & omnium Majorum noſtrorum.

7. FORTIS ET EXEMPLO CAROLUM.] Caroli M. paternis veſtigiis inhærentis expeditionem ad confluentes

Wernæ & Visurgis, literis consignavit ad annum DCCLXXXIV. Adelmus: *Rex autem congregato iterum exercitu in Saxoniam profectus est, celebratoque in castris natalitio Domini die, supra Ambram fluvium in pago Huthagoë, juxta castrum Saxonum, quod dicitur Skidroburg, ad locum vocabulo Rum, quo Wisura & Waharna confluunt, populabundus accessit, &c.* Eadem ferè habent Annal. Francor. apud Reuberum. Et auctor vitæ Caroli M. apud Pithæum ait: *Inde abiens in Saxoniam, pervenit ad Rimia supra fluvium Wisora, ubi confluit Warana.* Annales Canisiani: *Tunc dominus Rex Carolus supradictum iter peragens, usque ad Rimee pervenit super fluvium Wiseraha, ubi confluit Virharna.* Regino: *Pervenit super fluvium Wisaram, ubi confluit Waahna.* Poëta Anonymus:

——— *processit ad ostia Warnæ,*
Quà fluit in Wisuram.

8. GENITORIS AVIQUE.] Superiorum Franciæ Regum bella cum Saxonibus gesta paulò antè attigimus, nunc de Caroli Martelli, & Pipini ejus filii expeditionibus breviter agamus. Et quidem Carolus Martellus *Anno* DCCXXI. *Saxones vastavit.* Annal. Fuldens. Et *Anno* DCCXXXVII. *eosdem tributarios fecit.* Annal. Pithæi. *Anno* autem DCCXLV. *Carlmannus & Pippinus simul Saxonum perfidiam, vastatâ eorum regione, ulciscuntur.* Annal. Fuld. *Anno* DCCXLIIX. *Pippino per Thuringiam ingresso Saxoniam supra fluvium Obacra, in loco qui dicitur Horoheim, Saxones occurrunt,* &c. Annal. Pithæi. *Anno* DCCLIII. *Pipinus iterum Saxonum perfidiâ provocatus regiones eorum devastat.* Annal. Fuld. Annales Franc. apud Reuberum, Aimoinus. *Anno* DCCLVIII. *Pipinus Rex in Saxoniam, ibi & firmitates Saxonum per virtutem introivit, in loco, qui dicitur Sithma.* (Regino *Sitina* vocat, hodie Sythen / in diœcesi Monasterienſi Nobilium de Ketteler sedes, nuncupatur.) Annales Francorum apud Canisium. Et victis *Saxonibus tributum imposuit, ut trecentos equos singulis annis sibi solverent.* Annal. Franc. apud Pithæum & Reuberum, Aimoinus. Quemadmodum olim *quingentas vaccas inferendales à Clothario seniore, Clodovei filio, Chilperici patre, regiæ mensæ inferre jussi fuerant, quæ ideo inferendales dicebantur, quòd singulis inferrentur annis.* Aimoinus l. 4. c. 26. Fredegarius Scholasticus c. 74.

9. QUAM

9. QUAM QUOD RHEMORUM.] Henricus de Hervordia lib. 2. c. 69. affirmat *Remæ* à Carolo M. templum esse conditum, locoque nomen inditum à *Rhemis*, urbe Archiepiscopali in Galliis, quod Meibomius facilè se credere ait: fuisse enim familiare Carolo M. peregrina nomina nostris locis inferre. Sed ego potiùs à superioribus Francorum Regibus ad Visurgim belligerantibus, quàm à Carolo M. *Remæ* hoc nomen impositum crediderim; cùm satis sit cognitum, jam ante Carolum M. *Remæ* nomen ad confluentes Wernæ & Visurgis extitisse. Hæc de *Rema*; quæ licet ad Paderbornenses propriè non pertineat, quia tamen Diœcesis nostræ fines proximè contingit, & Mindensis Ecclesia pristinæ dignitatis statum, fatali rerum hoc sæculo conversione, jam amisit, jure vicinitatis eam nobis, quoad fas est, vendicamus.

ERESBURGUM
AD DIMOLAM.
MEMORIÆ. SACRUM

HOSPES. ERESBURGI. PRÆRUPTAM. CONSPICIS. URBEM
ANTIQUA. CELEBREM. RELLIGIONE. LOCUM
MARTIS. IBI. QUONDAM. SIMULACRO. NOBILE. FANUM.
SAXONIÆ. COLUMEN. PRÆSIDIUMQUE. FUIT
QUOD. LEO. VASTATUM. CAROLI. VICTRICIBUS. ARMIS
SACRAVIT. VERO. RESTITUITQUE. DEO
MANSIT. ET. HOC. NOSTRÆ. GENTI. DUM. BARBARUS. HOSTIS
AUGUSTUM. NOSTRO. TEMPORE. VERTIT. OPUS
NONNE. GIGANTEOS. MERUIT. RENOVARE. TRIUMPHOS
QUÆ. MANUS. IN. SUPEROS. HOC. FUIT. AUSA. NEFAS

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG.

ERESBURGI. IN. DIOECESI. PADERBORNENSI
FIRMISSIMI. OLIM. SAXONUM. PROPUGNACULI
NEC. MAGIS. FRANCORUM. ARMIS. ET. IRMINSULÆ. EXCIDIO. QUAM. EJUS. LOCO. A. CAROLO. M
EXSTRUCTI. A. LEONE. III. P. M. DEDICATI. BELLO
AUTEM. SUECICO. FUNDITUS. EVERSI. TEMPLI
RELIGIONE. CELEBRIS. MEMORIÆ
M. H. P.

NO-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

NOTÆ.

1. ERESBURGUM.] Celeberrimus in Francica & Saxonica hiſtoria locus, quem Leo III. Pontifex in diplom. dato in *Eresburg*, Aſtronom. de rebus à Carol. M. geſtis apud Reuberum, Annal. Caniſiani, Annal. Francici, & vita Carol. M. à Pithæo edita, Ado Viennenſ. Ægil in vita S. Sturmionis, Urſpergenſis, Poëta Anonym. Crantzius, Aimoinus, *Eresburg*, *Eresburgum*, *Heresburg*, *Eresberg*, *Heresberg*; alii *Merſeburg*, *Mersberg*, *Marsburg*, *Montem Martis*, nominant, & docto commentario Meibomius in *Irminſula Saxonica* illuſtravit. Etymon nominis quoad poſteriorem partem clarum & obvium, prioris obſcurum & dubium. Gobelinus Perſona natum vult à religione, *quòd illuc è tota gente Saxonica quotidie ſacrificandi, oracula petendi, votique ſolvendi causâ multi confluerent, ut idem ſit* ERESBERG, *quod mons venerationis*. Idem tamen aliam adfert notionem, ac dictum putat ab Hera, quæ Græcis Ἥρα, Latinè Juno, priſcis Saxonibus culta. Scribit de Germanis Tacit. de morib. German. *in commune Herthum, id eſt terram matrem, colunt*. Hinc credi poteſt Heram eandem eſſe cum Hertho, & nomen dediſſe. Meibom. de Irminſul. c. 5. & in notis, Althamer. ad Tacit. de morib. Germ. Juſtus Winkelmannus *Hiresburgum*, hoc eſt, *Sacrum burgum* dictum putat: nam priſcis Saxonibus *Hire* idem eſſe, quod ſacrum dicunt, quod probat ex antiquis rhythmis Saxonicis.

2. AD DIMOLAM.] Nulla aut levis dubitandi cauſa, utrùm *Eresburgum* ſit in veteri Saxonia, an ad Salam Thuringiæ fluvium, ubi Epiſcopalis civitas Mersburgum; de hoc enim minimè intelligi poſſunt, quæ in hiſtoria Francica de *Eresburgo* memorantur. *An.* 772. *Carlus Saxoniam bello aggreſſus Eresburgum caſtrum cepit*. Annal. Franc. vita Carol. M. apud Pithæum, Aſtronom. Urſpergen. Regin. *quod* (An. 775. Poëta Anonym. alii An. 774.) *iterum Saxones per mala ingenia & iniqua placita capientes, Francos expulerunt, & caſtrum deſtruxerunt*. Vita Carol. M. apud Pi-

Pithæum p. 23. An. 775. *Carlus Saxonum perfidiam ultus Eresburgum reædificat.* Annal. Franc. editi à Pithæo, Astronomus, vita Carol. M. Regin. An. 776. *Cui* (Carolo) *vix Alpes transgresso occurrerunt, qui nunciarunt Eresburgum arcem à Saxonibus expugnatam, & præsidium Francicum, quod in eo posuerat, expulsum.* Astronom. apud Reuber. Annales Francici incerti auct. apud Pithæum. *Tunc Rex cum Francis restauravit Heresburgk castrum.* Regin. ad An. 776. Astronom. l. c. An. 780. *Transiensque per arcem Eresburgum ad fontem Lippiæ venit.* Astronom. apud Reuber. *Carolus Saxoniam ingressus ad Heresburgk venit, & indè ad locum ubi Lippa consurgit.* Regino in Chron. An. 784. *Cùmque eum ulteriùs progredi tam hyemalis temporis asperitas, quàm aquarum inundatio prohiberet, Eresburgum arcem in hyberna concessit.* Astron. apud Reub. An. 785. *Rex Carolus in Heresburc super hyemem residebat, & Saxones in pace conquiescunt.* Fragment. Annal. Francic. p. 88.

Nusquam deinde Leonem Papam ad Salam Thuringicum penetrasse scribitur, qui tamen, ut suo loco ostendetur, Paderbornam ad Carolum venit, atque Ecclesiam *Eresburgi* consecravit. In hac Ecclesia, teste Widekindo & Gobelino, cæsus Dancmarus, cum quo Otto M. non in Thuringia, sed Westphalia bellum gessit. Fuit igitur *Eresburgum* in Saxonia veteri seu Westphalia, non tamen ad ripam *Visurgis*, ut Ado Viennensis autumat; neque ad fontem vel fluvium *Lippiæ*, ut Ernestus Brotufius hist. Anhal. l. 1. c. 14. Marcus Wagner. in vita Carol. M. & Joannes Lampadius in mellificio hist. opinantur; nec etiam ad *Ruram* fluvium, ut Letznerus in hist. Caroli M. c. 21. adfirmat; nec ad arcem *Driburgum* diœcesis Paderborn. ut vult Tilemannus Frisius in speculo de monetis l. 3. c. 1. & 8. Nec ad *Ambram* seu *Emmeram* haud procul Ludâ oppido; id quod Piderit. in Chron. Lippiensi sentit: Sed ad *Dimolam*, qui magnam diœcesis Paderborn. partem emensus, haud procul *Heristallo Saxonico* in *Visurgim* effunditur; ubi etiamnum supereſt Præpositura à Ludovico Pio Monasterio Corbeiensi donata. *Domnus Ludovicus Imperator Augustus Caroli M. filius tradidit Monasterio* (Corbeiensi) *locum Huxeri cum omnibus suis: Eresburg & Meppiam Abbatiolas, & cætera prædia*

in

in Aquilone. Juditha Imperatrix hac à viro ſuo obtinuit. Chronicon Corbeienſe editum à Meibomio. Henricus de Hervordia citatus ab eodem ex Ordinario Corbeienſi. Diutiſſimè præterea vetus nomen *Eresberg* & *Heresberg* conſervatum, uti ex his literis Wiboldi Abbatis Corbeienſis anno milleſimo centeſimo quinquageſimo ſecundo, & Conſulum ac populi oppidi Eresbergenſis anno milleſimo ducenteſimo vigeſimo nono, datis apparet. *In nomine Domini noſtri* JESU *Chriſti.* WIBOLDUS *Dei gratia Corbegenſis eccleſiæ Abbas omnibus præſentibus & futuris in perpetuum. Quoniam res geſtas literarum monumentis tradere tam ad præſentium memoriam quam ad futurorum notitiam cautum eſt. idcirco & nos præſentibus ac poſteris per hos apices inſinuamus. qualiter Venerabilis Epiſcopus Paderbornenſis Bernhardus ex noſtro & Corbegenſis Capituli conſenſu. emit à fratre noſtro Reinhero Præpoſito & cæteris fratribus noſtris de monte* ERESBERGH VIII. *talentis denariorum domum quandam & aream in villa nomine Frenkenhuſen. &* XL. *jugera dimenſæ terræ ad eandem domum pertinentis. Cujus poſſeſſionis emptæ à prædicto Venerabili Epiſcopo legitimam per hæc ſcripta emancipationem facientes. ei quod factum eſt ſcripto atteſtamur. & ad perpetuam firmitatem ſigillo noſtro hanc ſcripturam munimus. Data Corbeiæ anno Dominicæ Incarnationis* MCLII. *indictione prima.* XVI. *Kalend. Octob. publicè in capitulo Corbeiæ. ſub teſtimonio Henrici Prioris. Adelberti Præpoſiti. Conradi Cellerarii. & reliquorum fratrum tam majorum quam minorum.* Coss. & populi Eresbergenſis tabulæ ſunt hujuſmodi. *Nos Conſules & univerſitas Montis qui dicitur Heresberg univerſis præſentem paginam inſpecturis præſentium tenore ſignificandum duximus. quoa cum nos à villa Horehuſen ad montem qui dicitur Heresberg Paderbornenſis Diœceſis noſtra domicilia tranſtuliſſemus. ac montem munientes eundem ab obedientia Eccleſiæ Paderburnenſis. qua eidem in ſpiritualibus eramus ſubjecti. inobedienter receſſiſſemus. tandem cum eadem Eccleſia convenientes. inter ipſam & noſtram univerſitatem talis ordinatio intervenit. quod nos errorem noſtrum recognoſcentes. & ad obedientiam matris noſtræ Eccleſiæ videlicet Paderburnenſis redeuntes. debitum in ſpiritualibus ad ipſam habebimus reſpectum. & Clericum quem Epiſcopus Paderburnenſis.*

nenſis. apud nos Eccleſiæ conſtructæ ſive conſtruendæ. & à noſtra univerſitate dotandæ. præfecerit. quemque Archidiaconus loci. dono altaris inveſtiverit. tanquam noſtrum plebanum modo ad præſens recipiemus reverenter. remanente nihilominus apud nos poſt mortem ejuſdem plebani. alium nobis eligendi plebanum libertate. dummodo electus à nobis Archidiacono. ad recipiendum donum altaris & curam animarum præſentetur. ipſamque Eccleſiam noſtram Dominus Epiſcopus parrochialem faciendo. & ſepulturam ibidem indulgendo. tempore oportuno conſecrabit. Præterea Archidiaconum de Capitulo majoris Eccleſiæ Paderburnenſis. qui ſynado Horehuſen præſidere conſuevit. in monte & præfata Eccleſia ſynado præſidentem tamquam noſtrum Archidiaconum cum omni jure quod ipſe Archidiaconus antequam nos ad montem transferremus in Capella S. Dyoniſii Horehuſen habuit. & adhuc circa univerſam plebem ejuſdem Archidiaconatus habere dinoſcitur. admiſimus. duobus tamen articulis non de jure ſed de benignitate & gratia Archidiaconi & Eccleſiæ. exceptis. quod nec denarios vel obulos ſynodales perſolvemus. & quod homines inter nos ſervilis conditionis. à ſcabinis accuſati. non in ferro candenti. ſicut alias conſuetum eſt. ſed manu duodecimâ ſuam expurgationem præſtabunt. Ne autem hæc præſcripta ordinatio. tam ab Eccleſia Paderburnenſi. quam à noſtra univerſitate valeat inpoſterum revocari. vel aliquid in ipſa immutari. præſentem cartam ſigilli noſtræ univerſitatis appenſione. ac teſtium annotatione roboratam. quam cartam etiam ſub eodem tenore. Domini Epiſcopi & Capituli ſigillorum impreſſione munitam. ab ipſa Eccleſia accepimus. ad exhibendum pro & contra nos ſi neceſſe fuerit. Eccleſiæ dedimus eidem. Acta ſunt hæc Anno Dominicæ incarnationis M. CC. XXIX. VII. *Kalend. Septembris. Teſtes hujus rei ſunt. Herman de Veſperthe. Johan de Eleren. Tetmar de Durſlo. Johan de ſancto Magno. Johan de Weſthem. plebani. Milites vero. Andreas de Durſlo. Olricus de Weſthem. Alradus. Henric de Brocbike. Stephanus. fratres de Dalhem. Tideric de Etlen. Bodo. Henric & Johan de Schnevethe. Conſules vero Vollant. Alrat. Herman. Conrat. Monetarii. Tideric de Geſmaria. Tideric de Velrebergh. Ludolff de Capella. Henric Weſtval. Henric de Dune. Regenhart de Hoburgehuſen. Regen-*

hart

hart de Hattepe. Johan de Fabrica. & tota universitas montis ejusdem.

Proximo tamen superiori anno *Eresburgum* etiam *Montem Martis* appellatum esse testatur hoc diploma. *Henricus Dei gratia Romanorum Rex & semper Augustus. Universis Imperii fidelibus quibus præsens scriptum exhibitum fuerit gratiam suam & omne bonum. Ad notitiam universorum volumus pervenire. Nos mandatum Domini Imperatoris patris nostri recepisse. quod nequaquam ratam habere vellet Warandiam. quam in solemni curia nostra apud Herbipolim fecisse dinoscimur de* MONTE MARTIS *Archiepis. Colonienſi in Abbatis dilecti Principis nostri præjudicium Corbeiensis. Et quod eundem Abbatem in possessionem dicti montis remitteremus. eidem plenam Warandiam præstando prædictus Dominus noster Imperator nobis firmiter injunxit. Nos verò mandatum Domini Imperatoris patris nostri conservare & implere in omnibus cupientes. auctoritate præsentium in possessionem ejusdem montis dictum Principem nostrum Abbatem Corbaiensem mittimus cum omni jure. nullam jurisdictionem in ejusdem montis possessione recognoscentes Archiepiscopo Colonienſi. Mandamus itaque per gratiam nostram firmiter præcipientes. quatenus nullus ausu ductus temerario. memoratum Abbatem in possessione sæpedicti montis impedire vel molestare præsumat. quod qui fecerit gravem indignationem nostræ celsitudinis se noverit incursurum. Testes hi sunt. Henricus Venerabilis Eistetensis Episcopus. Henricus illustris Dux Bavariæ. Comes H. de Dilingen. F. de Druhendingen. E. Dapifer de Walpruc. C. Pincerna de Winterstede. & alii quàm plures. Datum apud Ulmam. Anno Domini* M. CC. XXVIII. *indict. prima.*

Postea verò *Eresburgi* nomen prorsus obsolevit: nam litteris anno 1247. conscriptis, *Mons Martis*, & deinceps perpetuò appellatur. HERMANNUS *Dei gratia Abbas. Strigerus Præpositus. Albertus Prior. totusque conventus Corbegensis Ecclesiæ nec non Themo*

Præpositus Montis Martis & fratres sui ejusdem montis. Universis Christi fidelibus hanc paginam inspecturis salutem in Domino. Super dissensione mota inter Dominum Simonem Electum & Capitulum Paderburnense ex parte una. & nos ex parte altera super parochia. Archidiaconatu. & jurisdictione Diocesiani ordinaria MONTIS MARTIS. *quam Dominus Paderburnensis & Ecclesia sua petebat ratione juris communis. & nos privilegiis & præscriptione defendebamus. Magistro Ottone Decano Bremensi. Magistro Thetmaro Canonico Monasterienſi. Heinrico Decano & Hermanno Scholastico novæ Ecclesiæ mediantibus talis compositio intervenit. quod tenore præsentium publice & solemniter confitemur. quod venerabili Domino Simoni Electo & Capitulo Paderburnensi ordinariam jurisdictionem & jura spiritualia Diocesiano & suæ Ecclesiæ de jure communi debita in Monte Martis secundum formam recognoscimus infrà scriptam. Consentientes & eligentes quod Volradus Canonicus Paderburnensis Archidiaconus in Horehusen & sui successores qui pro tempore fuerint habitatoribus Montis ejusdem sive in Monte in Capella B. Nycholai. sive in Horehusen in Ecclesia B. Dionysii prout ipsis placuerit synodo præsideant. Et quia Præpositus & fratres prædicti montis ad Abbatem tantum & Conventum Corbegensem in spiritualibus & temporalibus respectum habere debent. ipsi tam ab Episcoporum quam Archidiaconorum Paderburnensium juribus sunt exempti. Consensum est etiam inter Paderburnensem & Corbegensem Ecclesias quod illi tantum sunt excepti à frequentatione synodi & à juribus synodalibus qui infra ambitum Claustri cum Præposito & fratribus habitant & in emunitate existentes eorum servitiis sunt specialiter deputati. Præterea Præpositus ejusdem loci nomine Abbatis & Conventus Corbegensis denarios synodales. tantum de habitatoribus Montis colliget annuatim. Archidiacono contra eosdem habitatores si necesse fuerit in hoc per censuram ecclesiasticam adjuvante. de quibus synodalibus denariis Præpositus idem sex solidos graves Archidiacono statim dum collecti fuerint annis singulis sine qualibet difficultate persolvet. Themo etiam nunc Præpositus qui parochiæ præest in eodem Monte à Domino Volrado Archidiacono curam animarum & donum altaris recepit & obedientiam Archidiacono debitam repromisit. & deinceps Præpositi Montis Martis vel alii qui ab Abbate Corbegensi Archidiacono in Horehusen Canonico Paderburnensi fuerint præsentati ad eandem parochiam donum altaris & cu-*

ram

ram animarum perpetuo recipient in futurum. & Præpoſiti vel alii qui parochiam eandem habuerint ratione ejuſdem parochiæ in Eccleſia Paderburnenſi Epiſcopales ſynodos frequentabunt. Quod autem ea quæ præſcripta ſunt Eccleſiæ Paderburnenſi perpetuo ſervabimus. Nos & Eccleſiam Corbegenſem Paderburnenſi Eccleſiæ ſub pœna quingentarum marcarum hiis literis obligamus. Acta & completa ſunt hæc in Eccleſia Corbegenſi Anno Domini M. CC. XLVII. *in craſtino nativitatis B. Mariæ Virginis.*

3. HOSPES ERESBURGI PRÆRUPTAM CONSPICIS URBEM.] *Eresburgum* præcelſo lateque conſpicuo monti impoſitum Widekindus & Ditmarus *urbem*; *civitatem* Auctor vitæ Caroli M. Annales Franc. vita Caroli M. apud Pith. Aſtronom. apud Reuberum, Ado Viennenſis, & complures alii *caſtrum*; Ægil in vita S. Sturmionis *caſtellum*, alii *arcem* appellarunt. Caſtri veteris aut nulla aut exigua veſtigia ſuperſunt. Urbs paulò ante An. 1247. inſtaurata videtur, domiciliis ex villa *Horhuſen* in montem *Heresberg* tranſlatis, monteque munito, ut ex diplom. cit. liquet. *Complectebatur*, ut Meibom. ſcribit, 500. *domicilia non inelegantia, civeſque ob commercia opulentos:* ſed numerum ædium fortunaſque civium multùm imminuit proximum bellum, quo An. 1646. 25. Maii oppidum à Suecis expugnatum, direptum, & munitionibus nudatum. Superiorum verò ſæculorum calamitates, quæ poſt Caroli M. devaſtationem Eresburgo acciderunt, vetus nobis MS. fragmentum membranæ Gorbeienſis his verbis repræſentat ad annum Chriſti MCXLV. *Tertio deſtructa eſt urbs Eresburg. Primò per Karolum M. qui undecimo anno obſidionis fraude cepit & devaſtavit. Secundo per Fridericum Principem Arnesburgenſem precatu Erkenberti Abbatis. Tertio per Volcwinum virum præpotentem Sualenbergenſem. Nam werra inter ipſum & domnum Heinricum filiæ Friderici præmiſſi filium de Arnesberg obortæ*

quem & incolæ montis Eresburg ad contuendos se cum urbe adtraxerant. & ipse fortes viros dominos videlicet Scardenbergenses & Casebergenses inibi collocare decreverat ad humiliandum ipsum Volcwinum. qui & ei videbantur inimicari. ad dictam ergo diem quando convenire in monte debebant. ut unusquisque suam turrim altam & firmam inibi construeret. D. Heinricus Abbas qui & urbem reædificaverat. & D. Volcwinus animotenus retractantes jacturam ditioni suæ & circumjacentibus latè bonis suis de his eventuram. diem prævenerunt. montem ascenderunt. quid facto opus foret cùm non reperirent. totâ die illâ consultantes ut sine populi damno inhabitantis fieri ullatenus posset. in crastinum distulerunt. Cùmque sol subsequentis diei auroræ indicio se prodidisset. inconsulto & insscio abbate. adhuc etiam & dormitante. per milites D. Volcwini nutu ipsius circumquaque urbs succenditur & consumitur.

4. ANTIQUA CELEBREM RELLIGIONE LOCUM.] Erat namque *Eresburgi* fanum nobile, sive, ut Meibom. scribit, *religione augustum, magnitudine ingens, structurâ operosum, splendore magnificum, divitiis inclytum*, atque in hoc delubro vastissimum idolum totius Saxoniæ, numen gentis tutelare & commune. *Solebant antiqui Saxones, & cumprimis militares homines certis iisdemque solemnibus & festis diebus armis induti, atque etiam cataphracti, gladiisque accincti, dextrâ verò cestus ferreos vibrantes, alternis circa idolum patrium obequitare, interdum in genua procumbere, opemque præsentem & in bello secundam fortunam efflagitare. Huc quoque frequens populus ibat & vota reddebat. Multa ibi opulenta regum populorumque visebantur munera, ingens auri argentique ostendebatur copia.* Avent. l. 4. Annal. Boicorum.

5. MARTIS IBI QUONDAM SIMULACRO.] Non uno eodemque modo ab antiquis Francicarum Germanicarumque rerum scriptoribus nomen hujus simulacri, seu idoli enunciatur. Annales Francici, Fuldenses, Adelmus, habent *Irminsul:* Hos sequuntur Ditmarus Mersburgensis, Schaffnaburgensis, Hermannus Contractus, Urspergensis; modicè variant Adam. Brem. qui *Irmindsul*, Albert. Stad. qui *Erminsul*, auctor vitæ Carol. M. qui *Ermensul*, & Annal. Canisii *Ermensil*, scribunt: alii aspirationem adjungunt, in quibus Regino, *Hermansaul*, Ro-

Roleving. *Hermeſeul.* Sigebertus, Auctor lib. Ms. de Caroli M. Canonizat. & Chron. Belg. mag. *Hermenſul*, Ado Viennenſ. *Adurmenſul* appellant, Chronicon Saxonicum *Armenſul*. Quia ex duabus dictionibus compoſitum, de utraque controvertitur, an poſterior cippum, ſeu columnam, an verò aulam ſignificet; præcipuè verò de poſteriore diſſentiunt. *Nonnulli*, ut Crantzius in Saxonia, *Irmenſul interpretantur ſtatuam publicam. Conjici permittitur dictam Idermanſeul quaſi commune profugium & aſylum omnium.* Favet huic etymo Adam. Brem. qui *patriâ linguâ* idem eſſe vult, quod Latinis *univerſalis columna, quaſi univerſa ſtatuens*; Gobelin. *ſtatuam Mercurii* fuiſſe opinatur; Aventin. *Herminioni* ſacram fuiſſe contendit; Plurimi memoriæ *Harminii Cheruſcorum ducis* dicatam exiſtimant; Gorop. Becan. *hieroglyphicam eſſe* affirmat. Verùm magis credibile eſt, ſicut Tenćteri & Uſipetes apud Tacit. lib. 4. hiſt. *Martem præcipuum ſuorum deorum* vocant, ita Saxones gentem bellicoſam *Martem* in eo coluiſſe: nam ut Widekind. lib. 1. (quem ſequuntur Rolevingius & Theodoricus Niemius) *Secundùm errorem paternum ſacra ſua propriâ veneratione venerati ſunt, nomine Martem effigie columnarum innitentes.* Chron. Saxon. vetus: *Hæc erat forma idoli Martis Marsburgi, quod Carolus M. deſtruxit in Weſtphalia.* Marti præterea ſimilior quàm Mercurio imago à Crantzio deſcripta. *Erat armati toto corpore effigies, cujus in dextra ſignum militare (noſtri vexillum vocant) præferens roſam: cujus breve momentum & facilis ortus & interitus, ita eventus præliorum. In ſiniſtra libram expandit, dubiam pugnantium ſortem facilè huc illuc inclinantem; pectus inerme urſum præferebat, interritum bellatorum animum inſinuans. In clypeo leo, qui beſtiis imperitat, invictum ad fortia facta animum monſtrat: floribus conſito campo, in quo ſtabat, quod nihil jucundiùs ſolet videri fortibus, quàm in acie virtutem oſtendere.*

6. NOBILE FANUM.] Adamus Brem. Urſperg. Rhenanus, Huldricus Mutius, tradere videntur Irmenſulam ſub dio in aperto campo ſtetiſſe; at fani ſeu templi meminit vita Caroli M. apud Pithæum: *pervenitque uſque ad Ermenſul, & ipſum fanum deſtruxit, & aurum & argentum, quod ibi reperit, abſtulit.* Regino

gino totidem verbis ex vita Caroli M. Henricus de Hervordia ad annum Constantini Imp. 31. apud Meibomium in Irminsula Saxonica cap. 7. De Eresburgensis fani & Irminsulæ sacerdotibus & sacrorum ritibus, Letzner. in Chron. Corbeiens. & ex eo Meibom. c. 4. Irminsulæ. Quibus illustrandis magnopere servit memorabilis, si quidem vera, historia, quam narrat Nicolaus Causinus in fine lib. Aulæ Sanctæ, ubi citat Chronic. Saxon. & Relationes Schaumburgii, Evodii, & Albini.

7. VASTATUM CAROLI VICTRICIBUS ARMIS.] Annal. Franc. apud Pithœum: *Carlus Saxoniam ingressus, Eresburgum cepit, & idolum Saxonum, quod vocabatur Irminsul, destruxit.* Ursperg. Regin. Quo tempore *Irminsulam*, ejusque fanum *Eresburgi* Carolus destruxit, res mira contigit, ab Astron. auctore Annal. Franc. Ursperg. Reginone aliisque scriptoribus magno consensu prodita. *Fuit siccitas magna, ita ut aqua deficeret in suprà dicto loco, ubi Ermensul stabat. Et dum vellet ibi tres dies stare gloriosus Rex ad destruendum fanum ipsum, & valde homines & jumenta sitirent, subitâ Christi gratiâ, mediâ die cuncto exercitu quiescente, apparuit eis torrens ebulliens salubres aquas, & cunctus exercitus & jumenta eorum sufficienter recreati sunt, & tam diu ebulliit aqua viva, donec fanum destructum est.* Sed quæ ad Dimolam amnem esse potuit aquæ penuria? an victorem Francum Saxones hostes aquatione prohibuêre? certè exercitui sitienti vix magis defuit, quàm ingenio sedem *Eresburgi* ad Dimolam, nedum ad Luppiam aut Visurgim propugnanti, aqua hic hæret. Majorum quidem habet traditio, quam incolæ referunt, Dimolæ aquas veneno à Saxonibus infectas, & Carolum cùm preces ad Deum fudisset, ejus equum in montis declivi descensu, quadrante circiter horæ ab Eresburgo, ungulâ fontem elicuisse, cui hodiedum *Regii fontis* sit nomen, & aqua perennis. Sed vereor ne equi fontem aperientis ungula Pegasi magis fabulam sapere, quàm historiæ veritati consentire videatur. Non satis autem pietati Caroli fuit impium *Irminsulæ* fanum evertere: nam in eodem loco Christianum mox templum condidit, de quo Auctor vitæ Caroli M. MS. lib. 1. cap. 14. *Apud Eresburgum civi-*

civitatem Saxoniæ, quam propter inhabitantium perfidiam, & indomabilem contumaciam deleverat, sed tamen post casum in majori splendore zelo pietatis restruxerat. Post eversionem idoli, HERMENSUL, *id est,* STATUA HERMETIS, *ab incolis vocati, basilicam imperialis munificentiæ & celsitudinis construxit: ut quem locum cultura dæmonum sordidaverat, Christianæ religionis veneratio emundaret.* Hanc Basilicam ipsum Leonis III. Pontif. & Ludovici Pii Imp. & Lotharii ejus filii diploma, quo Corbeiensi Monasterio donatur, *Capellam* vocat, quod est hujusmodi.

IN *nomine Domini Dei & Salvatoris nostri* JESU *Christi.* HLUDOVVICUS & HLOTHARIUS *divina ordinante providentia Impp. Augusti. Omnibus fidelibus sanctæ Dei Ecclesiæ & nostris. præsentibus scilicet & futuris notum sit. quia nos pro divini cultus amore & animæ nostræ remedio. quoddam Monasterium quod nova Corbeia vocatur in honorem B. Stephani Protomartyris infra Saxoniam supra fluvium Wisera. in loco qui dicitur Huxori construi jussimus. quod & viro Venerabili Adelhardo construendum regendumque commisimus qui erat Abbas in altero antiquiori monasterio quod æque Corbeia vocatur. à quo & novum supradictum monasterium nomen constat esse sortitum. Itaque nos divina inspiratione compuncti & cælestis patriæ amore succensi. ob animæ nostræ salutem concessimus eidem monasterio Capellam. quam dudum Domnus & genitor noster* KAROLUS *Imperator in Castello quod dicitur* HERESBURG *construi jussit. cum omnibus rebus ac mancipiis ac decimis ad eam pertinentibus. quantumcumque Domnus & genitor noster eidem Capellæ pia devotione contulisse dinoscitur. cum omni integritate prædicto monasterio ad subsidia monachorum ibidem Deo famulantium per hanc nostræ auctoritatis donationem à die præsenti perpetuo habendum atque possidendum concessimus. & in ditionem ejus transtulimus. eo videlicet modo. ut quicquid ab hodierno die de prædicta capella vel de his quæ ad eam pertinent. Rectores & Ministri supra memorati monasterii. vel fratrum in eo degentium voluerint. absque ullius injusta contradictione ordinent atque disponant. & faciant quicquid utilitatibus prædicti monasterii congruere & convenire perspexerint. Et ut hæc auctoritas largitionis nostræ per futura tempora inviolabilem atque inconvulsam obtineat firmitatem. & à fidelibus nostris tam præsentibus quam futuris seu etiam*

 suc-

ſucceſſoribus noſtris verius certiuſque credatur. eam manibus propriis ſubter ſignavimus. & anuli noſtri impreſſione ſignari juſſimus.

Signum HLUTHOVVICI *Sereniſſimi Imperatoris.*
Signum HLOTHARII *glorioſiſſimi Auguſti.*

Durandus Diaconus ad vicem Fridagiſi recognovit. Data XII. *Kal. Julii. Anno Chriſto propitio* XIII. *imperii Domni* HLUDOVVICI *piiſſimi Auguſti. Indict.* IV. *Actum Ingilinheim palatio regio. in Dei nomine feliciter. Amen.* Hanc Majorum ſuorum munificentiam inſigni diplomate auxit Ludovicus Germaniæ Rex anno 900. quod ſubjungimus.

IN *nomine ſanctæ & individuæ Trinitatis.* HLUDOVVICUS *divina gratia Rex. Si petitiones noſtrorum fidelium quas pro utilitatibus Eccleſiarum Dei nobis ſuggeſſerint ad effectum perducimus. ad æternæ retributionis augmentum id nobis profuturum liquido credimus. Unde noverit omnium fidelium noſtrorum præſentium & futurorum induſtria. qualiter per interventum Venerabilis ac dilecti Comitis noſtri Cuonradi. monaſterium quoddam nova Corbeia nominatum cui præeſt fidelis noſter Bavo Abbas. in noſtram tuitionem ac mundeburdium ſuſcepimus. & omnes conceſſiones ſeu donationes anteceſſorum noſtrorum eidem Cœnobio collatas. noſtra auctoritate firmamus atque corroboramus. Videlicet ut & immunitatem habeant ab omnibus publicis exactionibus & judiciariis poteſtatibus homines ejuſdem Eccleſiæ liti & coloni. & Rectores ipſius monaſterii in expeditionem cum ſuis hominibus ire non cogantur. ſicut à noſtris progenitoribus olim eis conceſſum fuiſſe conſtat. Sed & hoc pro noſtræ mercedis augmento ad eorum utilitates addere decrevimus. ut infra ipſam Abbatiam. in villa Horohuſun nuncupata publicum eis liceat habere mercatum & monetam. & ibi poteſtatem habeant accipiendi teloneum. quod ipſorum Advocatus noſtro exigat banno ab his qui illuc cauſa emendi veniunt. intra marcam memoratæ villæ & montis* ERESBURG *nuncupati. Præterea quod ab exordio conſtructionis ejuſdem monaſterii à noſtris anteceſſoribus conceſſum. in eorum præceptis cognoſcitur. Nos quoque iterum confirmamus. ut licentiam habeant fratres illius loci eligendi inter ſe Abbatem dum ita res poſtulat. quamdiu ad hoc idoneam inter ſe perſonam potuerint invenire. Et ut hoc noſtræ auctoritatis præceptum pleniorem in Dei nomine obtineat firmitatem.*

manu

manu propria affirmavimus. & anuli noſtri impreſſione ſignari juſſimus.

Signum Domni HLUDOVVICI *Sereniſſimi Regis. Ernuſtus Cancellarius ad vicem Theotmari Archicappellani recognovit. Data* IIII. *iduum Octobrium die. Anno Incarnationis Domini* DCCCC. *Indictione* III. *Anno Domni HLudowvici* I. *actum Triburias. in Dei nomine feliciter. Amen.*

8. SACRAVIT VERO RESTITUITQUE DEO.] Hujus conſecrationis ſeu dedicationis luculentum teſtimonium perhibet diploma ſeu privilegium Leonis III. Pont. Max. Eresburgi datum, quod extat apud Henricum de Hervordia, Bernardum Wittium, Gerhardum Cleinſorgium, Card. Baronium tom. IX. ad annum 799. & in tom. XVII. Concil. General. Pariſiis edit. pag. 226. Nos exemplum hujus diplomatis, quod Wittius protulit, & in Eresberg ait haberi, utpote antiquius emendatiuſque ſequimur, licet in illo ſignatus dies IX. Kal. Jan. uti in Baronio VIII. Kal. Jan. ſuſpectæ nonnullis fidei, ejuſque loco IX. aut VIII. Kal. Jun. vel Jul. ponendus eſſe videatur, ſi modò verum eſt, quod Anaſtaſius Bibliothecarius narrat, Leonem è Saxonia noſtra redeuntem à Romanis *ad Pontem Milvium in vigiliis B. Andreæ Apoſtoli* fuiſſe ſuſceptum. Quod utique anno 799. factum eſſe oportet, cùm idem Pontifex Carolum anno proximè cenſecuto Romam venientem, jam ante feſtum D. Andreæ diem, hoc eſt, VIII. Kal. Decemb. magnificè exceperit, atque ipſo Chriſti Natali in Baſilica B. Petri Apoſtoli Imperatorem coronavit, ut omnes hiſt. Franc. ſcriptores conſentiunt. Diploma Leonis III. eſt hujuſmodi.

LEO *ſervus ſervorum Dei.* KAROLO M. *Francorum Regi. Piæ tuæ intentioni per omnia congaudentes. quod jubes annuere non tardamus. Igitur hunc montem* ERESBURG *quem expugnatum cum tota Saxonia Deo obtuliſti. & per nos B. Petro conſecraſti. liberum ab omni humana poteſtate eſſe. & fratrum ibidem ad Chriſti ſervitium adunatorum ditioni tantummodo parêre cenſemus. Qui ne aliquid in hoc impedimenti patiantur. neve regni veſtri invaſoribus aliqua rebellandi fiducia præparetur. Sub anathemate B. Petri auctoritate interdicimus. ne quis*

unquam bellica in ipso monte præsidia collocare. aut per te collata prædia. aut decimas circa montem per duas Saxonicas rastas quas illuc delegasti audeat diripere. Hæc conservantibus sit pax à Deo Patre. infringentibus execratio. & à Catholicorum collegio sit separatio in æternum. Datum ERESBURG *per manum Joannis Bibliothecarii & Cancellarii Ecclesiæ Romanæ.* IX. *Kal. Jan. Anno Domni Leonis tertii quarto. Indictione septima. die dedicationis Capellæ in* ERESBURG. Veritatem hujus Leonini diplomatis asserit & illustrat diploma Adriani IV. Pontif. *Guicbaldo Abbati Corbeiensi ejusque fratribus regularem vitam professis datum Romæ apud S. Petrum per manum Rolandi S. Romanæ Ecclesiæ Presbyteri Card. & Cancellarii* V. *Kal. Martii. Indict.* II. *Incarnat. Dominicæ Anno* MCLIIII. *Pontificatus vero Domni Adriani PP.* IV. *anno primo. Adjicientes quod monasterium* HERESBURG *cum decimis circa montem per duas rastas Saxonicas. sicut à beatæ memoriæ Domno* LEONE *Papa ex petitione* CAROLI M. *Imperatoris. qui ipsum montem expugnaverat collatæ noscuntur. Monasterium quoque in Groninga. & monasterium in Kemnade nunquam ab eodem Corbeiensi alienentur Cœnobio*, &c. Porrò Henricus de Hervordia qui ad annum Caroli M. 4. Christi 804. hoc ipsum Leonis PP. diploma recitat, in eo longè fallitur, quòd hanc dedicationem in alterum Leonis cum Carolo in Germania congressum rejicit. *Item perlatum est*, inquit, *ad Imperatorem, sanguinem Domini in Mantua civitate fuisse repertum: misitque ad Papam, ut hujus rei veritatem perquireret. Qui nactus occasionem exeundi, primo in Lombardiam, quasi pro dicta inquisitione progressus est, indeque subitò arrepto itinere ad Imperatorem venit ad Karisiam, villam juxta Remis, & Natalem Domini secum celebravit. Deinde Aquisgranum Papam Imperator perduxit, & pòst in Saxoniam antiquam, ibi Capellam in* Bergkercken *prope Mindam consecravit. Campanula quædam, quam reliquit, etiam nunc videtur ibidem. Capellam etiam S. Petri in Eresberg, quæ nunc Mersberg dicitur, consecravit.* Ita Henricus de Hervordia. Contrà Astronomus & vita Caroli M. per Engolismensem scripta, Adelmus & Regino, uno ore testantur: *Leonem Pontif. Aquisgrano, ubi octo dies mansit, per Boiariam ire volentem, ductum esse usque Ravennam, magnis ab Imperatore muneribus donatum.*

tum. Nullâ Saxoniæ, hoc tempore, sive à Leone Pontif. sive à Carolo intratæ factâ mentione. His consentiunt Poëta Anonym. Hermannus Contractus, Lambertus Schaffnaburgensis, Sigebertus Gemblacensis, Marianus Scotus, Urspergensis Abbas, cæterique chronologi & scriptores, qui nihil de Leonis vel Caroli accessu in Saxoniam. Nihil item Sigonius, qui hunc congressum satis exactè describit in hist. regni Italiæ. Quare quicquid per Leonem Pontif. gestum est, referendum ad annum 799. & primum illius in Saxoniam ingressum, quo etiam Paderbornæ cryptam, seu sacellum subterraneum, & in eo altare S. Stephani, rogatu Caroli M. consecravit. Vita S. Liborii apud Bollandum cap. 2. pag. 88. §. 5. & 6. vita B. Meinwerci apud Browerum, pag. 13. n. 1. Gobel. Person. Cosmodr. ætat. 6. c. 38. Id quod etiam de Ecclesia in Sidinghusen pago diœcesis Paderbornens. in dynastia Burana, refert Caspar Schioppius in genealogia Burana; & de lapide altaris in Ecclesia Titemelle seu Dethmoldiensi, à Leone III. consecrato, atque indè in usum cryptæ Abdinghoffensis à B. Meinwerco translato mentionem facit scriptor vitæ B. Meinwerci apud Browerum. Porrò Saxoniæ nostræ, quam Leo III. Pont. Max. Eresburgi per Carolum M. Deo oblatam, & per se B. Petro consecratam dicit, partem aliquam ad fidem Christi conversam, idem Carolus jam anno 774. *Deo in sacrificium* obtulerat, ut scribit Luitprandus Ticinensis de Vitis Pontificum Romanor. Moguntiæ anno 1602. editus. *Hadrianus Papa Carolum M. Francorum Regem Romam vocavit. qui cum quinto anno regni sui illuc venisset, inter cætera, quæ ab ipso magnificè gesta sunt, etiam partem aliquam Saxoniæ in provincia Westphalia, quam ad fidem Christianitatis convertit, ut ipse jam prædictus Papa præcepit & docuit, secundâ feriâ Paschæ in Basilica S. Petri inter cætera quæ ad manum Papæ offerebat, Deo in sacrificium obtulit, & in loco Osnabrugge vocato Episcopatum constituere, & decimis noviter ad fidem conversorum, si sanus & incolumis remeasset, Papâ ita dictante & privilegiis suis confirmante, dotare devovit.* Quæ eadem de Saxonia B. Petro oblata ex epistola Gregorii VII. Pont. Max. apud Baronium ad An. 804. licet recognoscere; ita enim habet: *Idem verò Magnus*

Imperator Saxoniam obtulit B. Petro, cujus eam devicit adjutorio, & posuit signum devotionis & libertatis, sicut ipsi Saxones habent scriptum, & prudentes illorum satis sciunt. Huic tam insigni religiosissimi Principis pietati ac munificentiæ, Sedes Apostolica pari in Saxones studio egregiè respondit, quando Saxones nostros Romam missos, ut Christianâ fide & ecclesiasticâ disciplinâ imbuerentur, humanissimè in Urbe accepit & fovit, locumque eorum habitationi, apud Basilicam D. Petri, ubi nunc est ecclesia & nosocomium S. Spiritus, assignavit; qui & à novis accolis nomen mutuatus, olim *Vicus Saxonum*, & *Schola Saxonum*, hodie *Saxia* vocatur. Ex Anastasio Bibliothecario, Card. Baron. in Ann. Eccles. ad An. 804. & in Notis ad Martyrolog. Rom. IV. Idus Novemb.

9. MANSIT ET HOC NOSTRÆ GENTI.] Ab anno 826. quo *Capella Eresburgensis*, ut prædiximus, à Ludovico patre, & Lothario ejus filio *Corbeiensibus* fuit donata. Postea *Eresburgi*, seu *Montis Martis* mediam partem Hermannus Abbas & cœnobitæ Corbeienses, Henrico Archiepiscopo Colonienſi An. 1230. mense Augusto Susati cessere: alteram verò partem Franciscus Abbas & conventus *Corbeiensis*, Hermanno Archiepiscopo Colonienſi & Administratori Paderbornenſi, Marspergi An. 1507. postridie S. Ægidii, reservato sibi ad Kalendas Græcas reluendi jure, vendiderunt.

10. DUM BARBARUS HOSTIS.] Quidquid *Eresburgi* Succus hostis paulò antè reliquum fecerat, immissus ad excidium augusti operis Hassicus miles devastavit. Quod insigne facinus ad posteritatis memoriam publicis tabulis Eresburgensis civitatis consignatum, his verbis legi meretur. *Anno* MDCXLVI. *die* XXIV. *Sept. facta est duarum Hassicarum legionum, (quarum altera equestris, altera pedestris erat) subita in Montem Martis irruptio; ductor prædatorii agminis Ufflenus cum duobus fratribus. Clades illata haud modica fuit: nam templum primarium subjecto pulvere nitrato dissectum, portæ civitatis incensæ, cæteraparì ruinâ vastata. Quicquid cives & accolæ post nuperam Suecicam expugnationem urbis, huc convexerant, spolio abreptum. Postridie tres præstantes campanæ unà cum turri corruerunt.* Absit verbo invidia, si insigne facinus dixi eorum, qui Basilicam Eres-

Eresburgensem vetustate tam nobilem, opere tam magnificam, reverentiâ loci tam celebrem, religione tam sanctam, nostro demum ævo barbarum in modum subverterunt. Uti verò Principum voluntati & imperio id non adscribimus, quod privatæ militum tribunorumque audaciæ fuit: ita factum meritò damnamus in Christianis. & quis non sanæ mentis? Quando & inter ipsos barbaros reperti sunt, qui pro majori veneratione religionis Christianæ, locorumque sacrorum, ejusmodi sacrilegia non sunt ausi. Alaricus barbarus Gothorum rex, antequam Romam, quam mox cepit, intraret, edicto publico vetuit, ne quis militum sacra Urbis loca violaret. tantum aberat, ut templa barbaris suis subruenda permitteret. Orosium (lib. 4. cap. 42.) hîc præ cæteris, quem testem inspectoremque eorum temporum habemus, audire lubeat. *Adest*, inquit, *Alaricus. trepidam Romam obsidet, turbat, irrumpit, dato tamen præcepto priùs, ut si qui in sancta loca, præcipueque in sanctorum Apostolorum Petri & Pauli Basilicas confugissent, hos imprimis inviolatos securosque esse sinerent. Imperio barbari regis paruere barbari milites.* Aliud in hanc rem subjicit Orosius haud minus in barbaris commendandum. *Discurrentibus per Urbem barbaris, fortè unus Gothorum, idemque potens & Christianus, sacram Deo virginem, jam ætate provectam in quadam ecclesiastica domo reperit. cumque ab ea aurum argentumque honestè exposceret; illa fideli constantiâ, esse apud se plurimum, & mox proferendum, respondit, ac protulit. Dumque expositis opibus attonitum barbarum magnitudine ac pondere & pulchritudine, ignotâ etiam vasorum qualitate intelligeret: Virgo Christi ad barbarum ait: Hæc Petri Apostoli sacra ministeria sunt. præsume si audes, de facto tu videris. ego quia defendere non valeo, neque tenere audeo. Barbarus verò ad reverentiam religionis, timore Dei & fide Virginis motus, ad Alaricum hæc per nuntium retulit: qui continuò reportari ad Apostoli basilicam universa ut erant vasa, imperavit; Virginem etiam eodem cum defensione deduci. Itaque magno spectaculo omnium, dispositæ per singulos, & super capita elata palam aurea atque argentea vasa portantur: exertis undique ad defensionem gladiis piâ pompâ munitur, hymnos Deo Romanis Barbarisque publicè concinentibus.* Non ultrà barbaricus ille furor progressus, ædificia quidem aliquot per Urbem, nullæ verò ædes sacræ dirutæ. Tam intacta à

Go-

Gothis barbaris loca sacra fuerunt. Eò nunc detestabilior illorum impietas, qui ædem Eresburgensem, locumque à Carolo M. donatum, à Leone III. Pont. Max. dum Paderbornæ apud Carolum M. ageret, non minùs, quàm Vaticana fuit Basilica, Divo Petro consecratum, ausi sunt subjecto nitrato pulvere disjicere. nequod istic vestigium antiquitatis extaret, ubi perpetuum religionis monumentum poscebat Christiana veneratio. Laudabilior etiam Theodorici Gothorum regis, Gothorumque barbarorum præ Alarico pietas. Romam ille & Italiam tot annos cum imperio tenuit, ac barbaræ licet gentis, Arianæque hæresis dominatu omnibus per occidentem formidabilis esset, non modò regiis muneribus Vaticanam Apostolorum Petri & Pauli Basilicam exornavit, sed & mirificè Sacerdotes & templa Catholicorum excoluit, interque fabricas ab eo reparatas, templa quoque & bona Ecclesiæ reddita, suum liberalitatis locum habuerunt. Uti id ex aliis, tum vel maximè ex Anastasio Bibliothecario in Hormisda, & Cassiodori scriptis constare potest. Maius est, quod de ethnicis Imperatoribus tradidit Lampridius. Is de Alexandro Imperatore: *Christo templum facere voluit, quod & Hadrianus cogitasse fertur, qui templa in omnibus civitatibus sine simulacris jusserat fieri: quæ hodie idcirco, quia non habent numina, dicuntur Hadriani, quæ ille adhoc parasse dicebatur: sed prohibitus est ab iis, qui consulentes sacra, repererant omnes Christianos futuros, & templa reliqua deserenda, si id optatò evenisset.* Sed quid longiùs abeo? domestica nobis propiùs adsunt exempla. Legem Salicam appello, quæ Francorum nostrorum est, eorum videlicet populorum, qui ex Sicambris, Bructeris, Angrivariis, Tencteris, Cheruscis, Cattis, Marsis, cæterisque in unam belli societatem convenêre. Lataque est hæc lex auctoritate populi per quatuor gentis proceres, cùm barbari adhuc essent, seu, ut vetustus in eas præfatus est scriptor, *cùm adhuc barbarico ritu tenerentur.* antequam à Pharamundo quartus Francorum rex Clodoveus Christi religionem susciperet. Harum verò legum una est titulo LVIII. leg. 1. *Si quis Ecclesiam sanctificatam, vel ubi reliquiæ Sanctorum reconditæ sunt, incenderit, vel infra ipsa Ecclesia expoliationem de altari, aut infra Ecclesiam aliquid tulerit,* VIII. *denariis, qui faciunt sol.* CC. *culp. jud. excepto capitali & dila-*

dilaturâ. Tanta vel in Majoribus noſtris harum regionum, cùm adhuc barbari eſſent, & nullo Chriſtianæ religionis lumine donati viverent, veneratio ſacrorum fuit. Hæc paucis. nec plura attinet inter hos cancellos ſcriptionis adferre: quando ex his nemo non intelligit, à Chriſtianis fieri, quæ à barbaris facta non ſunt; facinuſque eò fœdius eſſe in Chriſtianis, quò magis abhorruit ipſa barbaries. *Optimus animus pulcherrimus Dei cultus eſt*, inquit Seneca. Si avitæ, ſi veræ Majorum religioni inhæreat. Nec monumenta pulchriora, quàm Majorum templa, in quibus poſt everſa idola verum Deum Chriſtianorum Sacerdotes, & Chriſtianus populus à Carolo M. ad hanc uſque ætatem noſtram coluerunt. Quare cùm noſtris etiam temporibus vetus ac celebris illa Corbeienſium Baſilica, infirmis nixa fundamentis, & longi temporis labe, bellique injuriis corrupta, in ruinam incumberet, Chriſtophorus Bernardus Princeps & Epiſcopus Monaſterienſis, idemque Corbeienſium Adminiſtrator, eam à fundamentis reſtituit. Conſpiciebat nimirum hunc ſacrum antiquitate locum, cultumque jam inde à Ludovici Pii Cæſaris ævo tantâ religioſorum Sacerdotum frequentiâ & ſanctimoniâ, priſtinum ſuum decorem à ſe expetere, qui jam antè per ſuam diœceſin Monaſterienſem tot ſacrorum monumenta poſuerat, inſtauraveratque. Eò magnanimus ac togâ ſagoque glorioſus, atque ad omnem poſteritatem memorandus Epiſcopus, ſuæ quoque liberalitati & religioni, hujus vetuſtate collabentis baſilicæ fabricam ſumpſit, quæ nunc opere ſolido & magnifico dignoque ſui nominis ſplendore ad faſtigium uſque aſſurrexit.

Eresburgenſe verò templum, Corbeienſes, ejus loci rectores, pari ſtudio & religione inſtaurandum ſuſceperunt; & jam opus illud ſimul ex ruinis priſtinæ integritati & ſplendori propè eſt reſtitutum; aſpiciunturque nunc veneranda illa Caroli M. Imperatoris monumenta tanto illuſtriora, quanto hoſticus furor obſcuriora, extraque memoriam avitæ religionis eſſe voluit. Diſpari ſanè famâ ad poſteros eorum, qui profanaverunt, & qui priſtino religionis cultui reddiderunt. Tacitum hic audias lib. IV. Ann. *Suum cuique decus poſteritas rependet.*

BRUNISBERGA.

BRUNISBERGA

PROPE HUXARIAM.

MEMORIÆ. SACRUM

ARX. UBI. BRUNONIS. CIRCUMSPICIT. ALTA. LATINI
MILITIS. INFECTAS. CÆDE. VISURGIS. AQUAS
SAXONES. HIC. AMNEM. CAROLUM. TRANSIRE. PARANTEM
NEQUICQUAM. TELIS. IMPEDIERE. SUIS
SED. DARE. VERSA. FUGA. VICTORI. TERGA. COACTI
CESSERUNT. TOTUM. FLUMINIS. IMPERIUM
LITORE. NUNC. ILLO. REGNAS. CORBEIA. SACRUMQUE
HUXARIÆ. DICIT. JUS. PADIBORNA. TUÆ
QUÆ. SI. POSTERITAS. SERVASSET. FOEDERA. NUNQUAM
RELLIGIO. SCISSIS. PLANGERET. ORBA. COMIS

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCO-
PUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BA-
RO. DE. FURSTENBERG

BRUNISBERGÆ. NOBILI. IN. DIOECESI. PADER-
BORNENSI. ET. DITIONE. CORBEIENSI. LOCO. UBI
CAROLUM. M. TRAJECTU. VISURGIS. PROHIBE-
RE. FRUSTRA. CONATI. SAXONES. AN. DCC. LXXV
FUSI. FUGATIQUE. FRANCIS. CESSERUNT
M. H. P

NOTÆ.

1. BRUNISBERGA.] Manet etiamnum nomen hujus loci & insignis fama, cui fidem faciunt scriptores antiqui; atque hos inter Poëta Anonym. l. 1. An. 775. Annal. incerti Auct. & vita Caroli M. apud Pithœum, Astronom. apud Reuberum, Annales Canisii, & Regino.

2. ARX.] *Montem* Poëta Anonymus, *locum* Astronom. Ado Vienn. & vita Caroli M. *arcem omnium fortissimam*; Crantzius, Widekindus Abbas Corb. in literis An. 1198. *castrum* appellant. Cujus instaurationem cùm nobiles de Amelungsen, ope Comitum de Waldeck freti, impedirent, Siffridus Episcopus Paderbornensis Widekindo Abbati Corbeiensi suppetias tulit. Letznerus in Chron. Corbeiensi. Hodie mœnium tantùm vallorumque & fossarum vestigia supersunt.

3. BRUNONIS.] Frequens hoc nomen apud optimates Saxonum antiquorum. Is qui *Brunisbergam* ad Visurgim condidit, nomen ei dedit, & sedem ibidem habuit, frater Widichindi Magni fuit, non æquè ac ille ad retinendam patriam superstitionem obstinatus: nam prior religionem Christianam amplexus legitur. Demum An. 790. obiit, Paderbornæ sepultus. Fabr. l. 2. orig. Saxon.

4. LATINI MILITIS INFECTAS CÆDE VISURGIS AQUAS.] Vellei. lib. 2. cap. 105. *& amnis mox nostrâ clade nobilis transitus Visurgis.* Varianam intelligit, quæ in via Visurgim versus contigit. *Varum ita acceperunt, ut omnibus ejus jussis obtemperaturi viderentur: proculque eum à Rheno in Cheruscorum fines ad flumen Visurgim abduxerunt.* Dio lib. 56. Nondum tamen illuc pervenerat, in itinere, antequam ad castra sita Alisone posset reverti, à Germanis oppressus & cæsus. Cur igitur ad Varianam cladem alibi illatam, Visurgim Vellei. & Dio nominarunt? *factum id famâ amnis, quia hic ex nobilissimis amnibus cladi illi proximus fuit, XX circiter millibus passuum dissitus.* Cluver. lib. 3. cap. 19.

Ad

Ad ipsam postea ripam, ut diximus suprà, Germanicus Cæsar accessit, & flumen quod Romanos Cheruscosque interfluebat, transiit; sed non sine periculo, prælio & cæde.

5. SAXONES HIC AMNEM CAROLUM TRANSIRE PARANTEM.] Quemadmodum acies Germanorum trans Visurgim stans, Germanicum transitu prohibere conata est, ita Carolum quoque, juxta *Brunesbergam*, Saxones arcere tentarunt, ut Poëta Anonym. lib. 1. An. 775. vita Caroli M. apud Pithæum, Annales incerti Auct. apud eundem, Annal. Canisiani, Regin. Adelm. & Astronom. apud Reuberum, cujus hæc verba: *Indè ad Wisaram fluvium veniens, in loco, qui Brunesberg vocatur, congregatam Saxonum multitudinem offendit, quæ eum transitu fluminis arcere conabatur. Sed frustra, nam in prima congressione pulsi fugatique sunt, & magnus eorum numerus ibiaem interfectus est.* Non tam facilè fuit *Brunisbergam* expugnare. Crantz. lib. 2. Saxon. cap. 10. *Indè verò majore apparatu ducens Rex in provinciam, Siburg & Eresburg arces, iterum à Saxonibus communitas, denuo expugnavit, & in arcem Brunsberg, quæ omnium firmissima erat ad Visurgim fluvium, duxit oppugnandam: fuerat enim validum Saxonum præsidium. Firmata est obsidio: ferunt remanere in hodiernis villis nomina ex castris Regis, quæ tum erant tripartita: ut alio loco Rex cum robore exercitûs, alio etiam auxiliares tenderent: & tertio loco suis erant in castris qui stipendia mererent. Adjiciunt Gallici, Regem obsidionis pertæsum, duxisse partem copiarum in Westphalos, Angarios, &c.* Hæc fusiùs paulò enarrat Letznerus in Chron. Corbeiens. & vita Caroli M. c. 20.

6. TELIS.] Varia armorum telorumque genera Cluver. lib. 1. c. 45. enumerat, ex quibus Saxones longis lanceis, parvis scutis, & cultellis magnis usi fuerunt. Widekind. lib. 1. Annal. *illis hæc loquentibus mirati sunt Franci præstantes corpore & animo viros, & novum habitum, arma quoque & diffusam scapulis cæsariem, & supra omnia ingentem animi constantiam: nam vestiti erant sagis, & armati longis lanceis, & subnixi stabant parvis scutis, habentes ad renes cultellos magnos:* quos *Sachs* appellabant, & Viterbiensis suprà citatus, *breves gladios* interpretatur; atque exinde putat Isaacus Pontanus lib. 2. orig. Franc. c. 1. Saxoniam in clypeo vetustio-

ri duos gladiolos adhuc ostentare, in formam crucis transversim constitutos. Eorundem meminit Gregor. Turon. l. 4. c. 46. *Tunc*, inquit, *duo pueri cum cultris validis, quos vulgò Scramasaxos vocant, utraque ei latera feriunt.* Lipsius Cent. 3. epist. 44. ex vetustissimo Psalterio Latino-Germanico probat novaculam dictam fuisse *Scharsahs*; & Gobelinus Persona in Cosmodrom. ætat. 6. c. 11. *apud nos*, ait, *novacula quâ pili raduntur, senioribus dicitur sas, & habemus indè verbum vulgare sassen, id est, novaculâ cæsariem radere.* Hinc igitur Saxones appellatos volunt, vel quia *sassis*, brevibus gladiis, in præliis utebantur, vel quia novaculâ cæsariem radebant; quod proprium primorum Saxonum fuisse discimus è Sidonio Apollinari lib. 8. epist. 9. Francis contrà *spathæ* aut bipennis genus maximè fuit familiare, quod Agathias ἀγκῶνα, ipsi *Franciscam* vocabant, teste Aimoino lib. 1. cap. 12. Sidonius Apollinaris in panegyrico Majorani August. ita describit Francorum arma, & generosum præliandi modum:

Excussisse citas vastum per inane bipennes,
Et plagæ præscisse locum, clypeosque rotare
Ludus, & intortas præcedere saltibus hastas,
Inque hostem venisse priùs. Puerilibus annis
Est belli maturus amor: si fortè premantur
Seu numero, seu sorte loci, mors obruit illos;
Non timor: invicti perstant, animoque supersunt
Jam propè post animam.

Insignis sanè locus de bellicosa veterum Francorum nostrorum indole, quam etiam celebrat Libanius in Orat. de laudibus Constantii & Constantis AUGG. in qua *Francos*, inquit, *multitudine innumerabiles, haud paulò tamen quàm pro multitudine validiores, non mare magis, quàm continentem timere, frigus septemtrionale cæli temperie gratius, otium calamitatem maximam, quietem languorem ducere; contrà summam sibi felicitatem in bello positam existimare.*

7. LITORE NUNC ILLO REGNAS.] Ex quo primùm in loco *Hetha* appellato, quem in silva Sollingensi designat Letznerus

nerus in Chron. Corbeiensi, ædificandi monasterii consilium, minus processit, & Cœnobitæ sterili solo derelicto ad Visurgim commigrarunt, ut tradit auctor libelli de translat. S. Viti, & institut. novæ Corbeiæ à Meibomio editus, post notas ad Widekindi Corbeiensis hist. pag. 141. *Factum est autem eodem tempore, ut Serenissimus Imperator Ludouvvicus haberet placitum in Saxonia in loco, qui dicitur Patherbrunna, in secundo anno regni sui, Incarnationis verò Domini octingentesimo decimo quinto. Tunc accessit præfatus Abba* (Adalhardus) *ad eum, & locutus est ei, cum consilio suadens, ut ad profectum Christianæ religionis in eadem provincia Monasterium Monachorum construere juberet: quod cùm piissimus Princeps benignè suscepisset*; PLACUIT ACCERSERE EPISCOPUM NOMINE HATHUMARUM, AD CUJUS DIOECESIN PERTINEBAT LOCUS, UBI CONSTRUENDUM ERAT MONASTERIUM, UT CUM EJUS FIERET IMPERIO ET VOLUNTATE. *Sicque factum est, ut ab ea die, & deinceps religio Monachorum etiam in regione Saxonica succresceret, atque proficeret. Cœpit autem ædificare in loco, qui dicitur Hethi, ubi cùm per sex, & eo amplius annos laborassent, nihil proficere potuerunt, nisi quòd religio sancta in loco deserto tradebatur. Augebatur tamen quotidie numerus Monachorum ex nobilissimo Saxonum genere, pueri quoque bonæ indolis nutriebantur optimè.* Paucis deinde interjectis sequitur: *Venerunt ergo anno octingentesimo vicesimo secundo Dominicæ Incarnationis, sub die octavo Id. August. regnante Ludouvvico Serenissimo Augusto undecimo anno ad locum memoratum: circumspectoque ex omni parte & undique circuientes, prostrati in orationem decantaverunt psalmos ad hoc officium pertinentes, & postquam compleverunt litaniam & orationem, jactaverunt lineam, & infixerunt paxillos, & ceperunt mensurare, priùs quidem templum, indè habitationes fratrum; quod cùm peregissent, constituentes, qui quædam habitacula initiarent, ad propria sunt reversi:* SED PRIMUM PETIERUNT EPISCOPUM UT VENIRET, ET SANCTIFICARET LOCUM, VEXILLUMQUE S. CRUCIS IN LOCO ALTARIS PONERET, NOMENQUE UT CORBEIA VOCARETUR APTARET. *Quod factum esse octavo Kal. Septembris exstat.*

Episco-

Episcopus qui nomen imposuit, & Ecclesiam dedicavit, BADURADUS FUIT, SUCCESSOR HATHUMARI. Chronic. Corbeiense editum à Meibomio, in membrana conscriptum & hodiedum Corbeiæ superstes: *An. Incarnationis Dominicæ* 822. *indict.* 15. 8. *Kal. Sept.* 2. *feriâ, Monachi qui in loco, qui Hetha dicitur, per septem annos priùs demorabantur, indè egressi cum crucibus & reliquiis in hunc locum pervenerunt:* LOCOQUE AB EPISCOPO BADURADO, QUI TUNC PRÆSENS ADERAT, CORBEIA NOMEN IMPOSITUM EST, *erectoque tentorio, illatisque crucibus & reliquiis, locum dedicaverunt, in honore & nomine S. Stephani Protomartyris, infodientes crucem Christi, ubi nunc altare esse dignoscitur.* Ex his antiquissimis testimoniis manifestum est Corbeiam jam indè ab ejus incunabulis in diœcesi Paderbornensi sitam esse; id quod etiam Apostolicæ Abbatum Corbeiensium confirmationes, codex antiquus Cameræ Apostolicæ, in quo Episcoporum & Abbatum confirmandorum jura *taxantur*, diplomata Pontificum & Cæsarum, & ipsæmet Corbeiensium literæ, in quibus *Paderbornensem Ecclesiam pro Cathedrali, quo præminet honore, semper revereri se velle* profitentur; Ecclesiarum in Corbeiensi ditione fundatarum confirmationes, consecrationes, translationes, & innumera illic exercitæ jurisdictionis ordinariæ documenta. Ex historicis, scriptor vitæ B. Meinwerci, Dithmarus lib. 7. Gobelinus Persona in Cosmodromio, Crantzius l. 1. Metropol. c. 24. & lib. 4. c. 4. Baronius tom. III. ad An. 1015. Letznerus in Chron. Corbeiens. cap. 26. aliique testantur. Corbeienses contrà, nescio quibus exemptionis literis gloriantur. Sed *manus nostræ oculatæ sunt, credunt quod vident.* Certè Alexander IV. Pontifex aut exemptionis privilegia ostendere, aut Paderbornensibus Episcopis obedire jussit Corbeienses. Diploma Apostolicum est hujusmodi:

ALEXANDER *Episcopus servus servorum Dei. dilectis filiis. Decano &.. Scholastico Fristarienſi &.. Archipresbytero Ecclesiæ Nueburgensis. Maguntinensis diœcesis salutem & Apostolicam benedictionem. Sua nobis venerabilis frater noster.. Episcopus & dilecti filii Capitulum Padeburnense. petitione monstrarunt. quod.. Abbas & Conventus Monasterii*

nasterii Corbeiensis Ordinis sancti Benedicti Padeburnensis Dioceſis asſerentes Monasterium ipsum fore exemptum & se in exemptionis possessione fuisse à tempore cujus memoria non existit. eidem Episcopo tanquam Dioceſano suo intendere denegant. & sibi de suis juribus respondere. in eorundem Episcopi & Capituli & Padeburnensis Ecclesiæ præjudicium & gravamen. quanquam dicti Abbas & Conventus exemptionis privilegium non ostendant. Quare dicti Episcopus & Capitulum nobis humiliter supplicarunt. ut providere ipsis & eidem Padeburnensi Ecclesiæ paterna super hoc sollicitudine curaremus. Quocirca discretioni vestræ per Apostolica scripta mandamus. quatenus eosdem Abbatem & Conventum ex parte nostra moneatis & inducere procuretis. ut infra quindecim dies post monitionem vestram obediant dicto Episcopo. vel privilegia exemptionis ostendant. Alioquin vocatis qui fuerint evocandi & auditis hinc inde propositis quod canonicum fuerit appellatione postposita statuatis. Facientes quod decreveritis per censuram ecclesiasticam firmiter observari. Testes autem qui fuerint nominati si se gratia. odio vel timore subtraxerint. per censuram eandem appellatione cessante compellatis veritati testimonium perhibere. Quod si non omnes hiis exequendis potueritis interesse duo vestrum ea nihilominus exequantur. Datum Laterani V. Kal. Martii Pontificatus nostri anno tertio.

8. CORBEIA.] E cujus disciplina complures olim viri pietate ac doctrinâ insignes prodierunt, qui diversis populis dati Episcopi, & fidei Doctores, Septemtrionem pænè universum Christianæ religionis luce collustrarunt, & hâc operâ insulæ Rugiæ imperium magnasque per Germaniam opes sibi pepererunt. Sed prô dolor!

Πάλιν πτ᾽ ἤσιν ἄλκιμοι Μιλήσιοι.

Cæterùm Corbeia nomen ſuum debet *aureæ Corbeiæ*, Galliæ cœnobio, haud procul Ambianis, ad ripam Somonæ fluvii, An. Chriſti 660. à Bathilde, Saxonici generis heroina, Clodovæi II. Francorum regis conjuge fundato, ex quo in novam *Corbeiam Saxonicam* ad Viſurgim Ludovicus Pius ejus fundator religioſorum hominum colonias deduxit. Quod Joannes Trithemius ex Henrico de Hervordia annotavit, & vita S. Adelhardi Corbeienſis Abbatis apud Bollandum 2. Januarii, pag. 107. & 117. confirmat, & liquidò patet ex his Ludovici Pii diplomatibus Corbeiæ datis.

IN *nomine Domini Dei & Salvatoris noſtri* JESU *Chriſti.* HLUDOVVICUS *divina ordinante clementia Imperator Auguſtus. Cum petitionibus ſervorum Dei juſtis & rationabilibus divini cultus amore favemus. ſuperni muneris donum largiri non diffidimus. Idcirco noverit omnium fidelium noſtrorum tam præſentium quam & futurorum ſagacitas. quia adiens ſerenitatem culminis noſtri vir reverentiſſimus Adalardus Abba ex monaſterio Corbeiæ. quod ei dudum in provincia Saxonica ad augmentum mercedis noſtræ ex novo conſtruere juſſimus ſuper fluvium Wiſera in Villa regia in loco nuncupante dudum Huxori dicatum in honore S. Stephani Protomartyris. ſuggeſſit manſuetudini noſtræ. ut idem monaſterium & monachos ibidem per tempora degentes cum rebus & hominibus non ſolum ſub noſtra tuitione & defenſione conſtitueremus. verum etiam & talem immunitatem fieri juberemus. qualem omnes Eccleſiæ in Francia habent. Cujus petitioni dignam & proficuam judicantes. hanc auctoritatem immunitatis ergà prædictum monaſterium Corbeiæ ejuſque rectores fieri juſſimus. per quam decernimus atque jubemus. ut nullus Judex publicus vel quilibet ex judiciaria poteſtate in Eccleſias. aut loca. vel agros. ſeu reliquas poſſeſſiones memorati monaſterii. quas præſenti tempore in quibuſlibet pagis & territoriis habet. vel deinceps ibidem conlatæ fuerint. ad cauſſas judiciario more audiendas. vel freda exigenda. aut manſiones vel paratas faciendas. aut fidejuſſores tollendos. aut homines ipſius monaſterii tam ingenuos quam & latos diſtringendos. aut ullas redhibitiones aut inlicitas occaſiones requirendas. ullo unquam tempore ingredi audeat. vel ea quæ ſupra memorata ſunt penitus exigere præſumat. Sed*

liceat

liceat memorato Abbati suisque successoribus res prædicti monasterii sub immunitatis nostræ defensione quieto ordine vivere ac residere. & quicquid exinde jus fisci exigere poterat. totum & ad integrum nos pro æterna retributione ad pauperes alendos. & luminaria eidem monasterio concinnanda concedimus. qualiter monachi ibidem degentes. pro nobis proleque nostra atque statu totius nostri imperii nobis ad regendum commissi. Domini misericordiam adtentius exorare delectet. Sed & hoc placuit nobis huic inserere auctoritati. ut licentiam habeant rectores hujusce monasterii cum quibuslibet hominibus liberis. res & mancipia legaliter commutare. Videlicet ut quicquid juste & rationabiliter pars alteri contulerit parti. per hanc nostram auctoritatem jure firmissimo teneant atque possideant. & quicquid exinde facere voluerint libero in omnibus perfruantur arbitrio faciendi quicquid elegerint. Et ut hæc auctoritas inmunitatis atque confirmationis nostræ per futura tempora inviolabilem obtineat firmitatem. manu propria subter firmavimus. & anuli nostri inpressione signari jussimus.

Signum HLUDOVVICI *Serenissimi Imperatoris.*

Durandus Diaconus ad vicem Fridagisi recognovi. Data VI. *Kalend. August. Anno Christo propitio* X. *Imperii domni* HLUDOVVICI *piissimi Augusti. indictione prima. Actum Ingilinheim palatio. in Dei nomine feliciter. Amen.*

IN *nomine Domini Dei & Salvatoris nostri* JESU *Christi.* HLUDOVVICUS *divina ordinante providentia Imperator Augustus. Omnibus sanctæ Dei Ecclesiæ nostrisque fidelibus præsentibus scilicet atque futuris notum esse volumus. Quomodo Corbagense monasterium in Saxonia propitiante Domino cum consensu fidelium nostrorum in honore sancti Stephani Protomartyris Christi devotissima intentione fundavimus. & ibi competentia subsidia quæque præ manibus invenimus debita largitate prædicto sanctificationis loco nostra in elimosina contulimus. Insuper etiam quia locum mercationis ipsa regio indigebat. monetam nostræ auctoritatis publicam ultra ibi semper inesse Christo militantibus proficuam statuimus. Quatenus cum omni integritate absque ullius contradictione vel impedimenti occasione locus ipse sanctitatis omnem inde reditum nostræ auctoritatis publicum possideat. & utilitatibus monasterii perpetuis temporibus multiplicatum*

noſtrum hoc largitatis donum proficiat. & ut fiduciali perpetuitate hæc omnia auctoritatis noſtræ dona ſibi potiatur & teneat. anuli noſtri impreſſione ſubter roborando firmare decrevimus.

Signum HLUDOVVICI *Sereniſſimi Imperatoris.*

Hirminmarus Notarius ad vicem Theogonis recognovi.

Data Kal. Junias. Anno Chriſto propitio XX. *Imperii domni* HLUDOVVICI *piiſſimi Auguſti. Indictione* XI. *Actum Wormatia civitate. in Dei nomine feliciter. Amen.*

9. HUXARIÆ DICIT JUS.] Quam Ludovicus Pius VI. Kalend. Auguſt. Indict. 1. Imperii ſui x. qui fuit annus Æræ Chriſtianæ 823. Adelhardo Abbati & monaſterio Corbeienſi donavit in Ingilinheim. Vid. diploma apud Gerhardum Cleinſorgium in hiſtor. Eccleſiaſtic. Weſtphaliæ MS. & Stangevolium in Annal. Circuli Weſtphal. lib. 2. pag. 120. Indè Huxaria (in cujus confiniis BRUNISBERGA) à Letznero in Chron. Corbeienſ. cap. 67. 68. 69. & 70. deſcripta, hodiedum in ditione eſt Corbeienſi; attamen quoad eccleſiaſticam ſive ſacram juriſdictionem, ut prædiximus, ad Paderbornenſem Epiſcopum pertinet. Quapropter in diviſione ſedium Archidiaconalium Diœceſeos Paderbornenſis, auctoritate Sedis Apoſtolicæ Legati, tempore Bernardi IV. Epiſcopi Paderbornenſis facta, quartum locum obtinet, ut patet ex his literis.

Frater Conradus Prior Provincialis fratrum Prædicatorum Theutoniæ. & frater Erneſtus ejuſdem Ordinis. Viſitatores à Legato per Paderburnenſem dyoceſim dati. Univerſis ad quos præſens ſcriptum pervenerit utriuſque vitæ ſalutem. Ne ordinatio noſtra ſuper diviſione Eccleſiæ parrochialis S. Othelrici in Paderburna. & ſuper aliis articulis infra annotatis. proceſſu temporis quod ſuæ vetuſtatis celeritate delere ſolet omnia. memoriam effugiat humanam. præſenti ſcripto declaramus. quod nos accedentes ad Eccleſiam Paderburnenſ. Abbate de Bridelare noſtro Collega legitime excuſato. Eccleſiam præfatam ſancti Othelrici. ſecundum quod à D. O. ſancti Nicolai in Carcere Tulliano Diacono Cardinali Apoſtolicæ Sedis Legato acceperamus in mandatis. de majoris Præpoſiti & ſingulorum ac univerſorum

rum de Capitulo. nec non D. Conradi ejuſdem Eccleſiæ Plebani conſenſu poſt reſignationem ejuſdem Eccleſiæ à præfato Plebano coram D. Bernardo IV. Paderburnenſi Epiſcopo. Volrado Præpoſito. Amelungo Decano. Volquino de Swalenberch. & nobis factam. de conſilio ejuſdem D. Epiſcopi in has tres diviſimus partes. Unam quæ eſt à domo Hildebrandi Wapenrocht. uſque ad curiam Epiſcopi quæ vocatur Stathelhove. & deinde ad murum civitatis. & à domo jam dicti Hildebrandi uſque ad domum Harmodi de Alride. & ab eadem domo uſque ad molendinum Epiſcopi. & ab illo molendino uſque ad pontem lapideum. Eccleſiæ ſancti Pancratii. Aliam vero partem Nortelvinke & Aſpethere. uſque ad domum Criſtinæ ante Urbem. & ab eadem domo uſque ad portam qua itur Heriſiam. & omnes domos & villas extra civitatem verſus Orientem & Septentrionem inferiori Choro ſancti Liborii aſſignantes. Eccleſiæ vero ſancti Othelrici omnes domos quæ inter has duas partes ſunt & omnes villas & ſingulares domos quæ extra civitatem ſunt verſus Occidentem. contulimus. Volradus vero major Præpoſitus ad inſtantiam Domni Epiſcopi & noſtram. Ordinationem noſtram ac partium aſſignationem approbando. præfatam parrochiam videlicet Eccleſiam ſancti Othelrici cum omnibus ſuis pertinentiis Dominabus in Paderburna Ordinis Ciſtertienſis in eadem Eccleſia in perpetuum manſuris. Auctoritate Patronatus de conſenſu Capituli majoris Eccleſiæ in remiſſionem peccaminum ſuorum & ut in perpetuum ipſius Præpoſiti à præfatis Dominabus. maxime quia earundem in eodem loco fundator extitit. memoria habeatur jure contulit perpetuo poſſidendam. ita tamen quod quemcumque Sacerdotem Abbatiſſa & Conventus dictarum Dominarum ei ſuiſque ſucceſſoribus præſentaverint. ab ipſo ſuiſque ſucceſſoribus ſine difficultate curam recipiat animarum. & ei ſuiſque ſucceſſoribus ſicut tenetur obediet. Et ut gratiam uberiorem Dominabus exhiberet eiſdem ordinavit ut poſt mortem Præpoſiti ejuſdem loci. dimidia marca in recognitionem ſubjectionis. & pro jure Synodatico majori Præpoſito dimidia marca perſolvatur. Eccleſiam vero ſancti Pancratii. D. Rothegero & Eccleſiam ſancti Liborii in inferiori Choro. debita ſicut verus Patronus ad quem debitum in omnibus habebunt reſpectum. à quo etiam & curam animarum &

temporalia simul accipiunt & eorum successores accipient debita contulit solempnitate. Hæ autem Parrochiæ omnia jura parrochialia habebunt. nisi quod Crucem diebus dominicis & in solempnitatibus non ferent. sed in processione majoris Ecclesiæ cum suis erunt Rectoribus. nisi legitima fuerint necessitate præpediti. in Paraſceve sepulturam Crucifixi non facient. & in Nativitate Domini. in Paſcha. in Ascensione. in Paſcha. in Pentecostes. in festo Patroni & in die Dedicationis ad Ecclesiam convenient majorem divinum officium audituri.

De Archidiaconatibus verò ordinantes totum Episcopatum in sex Sedes. præter duos Archidiaconatus videlicet majoris Præposituræ. cui hæ tres villæ Himminchusen. Dale & Buke sunt adjunctæ. & Præposituræ sanctorum Apostolorum Petri & Andreæ. de D. Episcopi consilio & Capituli consensu distinximus. Unam Sedem Horhusen in Ecclesia sancti Dyonisii. cui duas Ecclesias Curbike & Athorp cum ipsarum Ecclesiis & Capellis adjunximus locantes. Secundam Sedem Wartberch. cui Ecclesias Dasburch. Lovene. Wellethe. Kulete. Rothen. Bylinchusen. Scerve. Ossenthorp. cum earum Ecclesiis & Capellis adjunximus. ipsum Archidiaconatum Cantoriæ deputantes. Tertiam Sedem Yburch. cui has Ecclesias Eisnen. Natesunken. Brakel. Volsteſen. Herstelle. & omnes Ecclesias quas modo habet Helmwordishusensis Ecclesia. Herisiam. Wilbodissen. cum ipsarum Ecclesiis & Capellis adjunximus. ipsam Sedem Cameræ assignantes. Quartam Sedem HUXARIÆ. *cum hiis Ecclesiis. Corbeia. Meinbragteſen. Brochusen. Otberch. Erclen. Amelunkesſen. Godelmen. Helingenberg. Bernninchusen. Bodikissen. Albagtissen. Heienhusen. Homerſen. Boffeſen. sanctus Ægidius. Nienovere. Oldenthorp. Dune. duo Holteſminne. Lugterinken. cum earum Ecclesiis & capellis. Quintam Sedem Stenhem cum hiis Ecclesiis. Belderſen. Oldenberge. Holthusen. Sumerſile. Monasterium. Leverinckthorp. Collerbike. Valckenhagen. Burghagen. opidum Svalenberch. Scithere. Wichilethe. Byche. Capella Relinkerke. Sandenebike. Pumeſen. Lugethe. cum earum Ecclesiis & Capellis. Sextam Sedem Lymego. cum hiis Ecclesiis. Scutemere. Orlinchusen. Hepen. cum earum Ecclesiis & Capellis. quam Sedem Custodiæ deputavimus. adicientes quod cum Archidiaco-*

diaconatus Scildeſe & Hervordie vacaverint. Præpoſituræ Scildeſenſi permaneant. ita ſi eadem Præpoſitura Capitulo remanebit. alioquin & Hervordia & Scildeſe ad Cuſtodiam devolventur. quæ tamen Sedes non niſi poſt mortem eorum qui nunc ipſarum Eccleſiarum Archidiaconi ſunt. vel niſi forte voluntarie reſignaverint. vacabunt. Auctoritate etiam D. Legati diſtricte ſub anathematis vinculo. omnibus Sacerdotibus & Plebanis præfatarum ſex Sedium præcipiendo mandamus. quatenus cum ipſas Sedes vacare contigerit. ad Archidiaconos ſuos. curam animarum & donum altaris ab ipſis accipiendo. debitum in obedientia & procuratione eiſdem facienda. habeant reſpectum. Cum vero inter cetera de mandato D. Legati de obedientiis ſæpedictæ Eccleſiæ ordinaremus. Canonicis non per omnia nobis conſentientibus. tandem. D. Volradi majoris Præpoſiti. & noſtro ſe commiſerunt arbitrio. pœna centum marcarum ipſum arbitrium vallantes. Juramento igitur ab omnibus accepto ut noſtris parerent mandatis. ſub pœna arbitrii videlicet centum marcarum primo præcepimus. ut omnis ceſſaret rancor qui erat inter majores Canonicos & minores de inæqualitate bonorum. & pacis oſculum fuit utrinque datum & acceptum. & poſtmodum diviſione facta bonorum. ſub pœna arbitrii ſcilicet centum marcarum præcepimus. ne quis de cetero querimoniam Epiſcopo vel Præpoſito moveret. de collatione obedientiarum. Sed ſit in poteſtate eorum conferre obedientias ſuas cui voluerint. & plures uni ſecundum quod ipſis videbitur expedire. niſi Dominus Papa vel ejus Legatus providerit aliter ordinandum. Præcepimus etiam ſub eadem pœna. ne quis vindictam ſumat de Præpoſito majore pro eo quod arbitratus eſt obedientias quorundam Canonicorum eſſe dividendas. & excommunicavimus omnes qui de cetero rancorem verbo vel facto pro illa diviſione obedientiarum contra dividentes vel eos qui bona receperunt demonſtrarent. id eſt. qui eos pro illo facto contumeliis & obprobriis afficerent. vel eis hoc factum inproperarent. & decernimus eos qui hæc fecerint excommunicatos. perjuros. & pœnam centum marcarum incurriſſe. De mandato etiam D. Legati & noſtra ordinatione. omnes Canonici à majori uſque ad infimum de Capitulo majoris Eccleſiæ juraverunt. quod cum in ipſorum Eccleſia non ſint niſi XXIV. *majores præbendæ & ſex pueriles.*

Nullus

Nullus de cetero ad non vacans. nec duo ad unum vacans eligantur. & quod nullus Canonicorum de cetero emancipabitur quin idem juret. ne numerus Canonicorum excedat numerum præbendarum.

10. PADIBORNA TUÆ.] Qui nobis Ptolemæi tabulas egregiè illustratas ediderunt, cùm inter Germaniæ oppida *Teuderium*, quod Antoninus vocat *Theudurum*, reperissent; non dubitarunt affirmare esse Paderbornam. In qua sententia est Petrus Montanus, Althamerus, Henricus Harius in MS. descript. Diœcesis Paderborn. & Klocnerus, qui citat Albertum Thonerium Vicarium Paderbornensem anno 1190. asserentem eo in loco, quem modò Paderborna occupat, situm fuisse quondam pagum *Tutorium* sive *Dutorium*, ita nuncupatum à *Dute*, quod veteri Saxonum linguâ Deum significat, & est, ut ait, hic frequens in ore hominum *Iodute* idolum, à Majoribus nostris, ut fertur, divinis honoribus cultum. Verùm quicquid sit de pago *Dutorio*, & isto idolo, certum est *Theudurum* non alibi, quàm in ulteriori Rheni ripa, ubi Antoninus posuit, inquirendum esse, & ut Cluverius ac Bertius rectè opinantur, *Tudder* hodie appellari, non incelebrem Juliæ vicum, qui uti pristinum nomen servat, ita plurima antiquitatis monumenta hodiedum illic è terra eruuntur, signa loci olim cultissimi. Nihil igitur *Teuderium* ad Paderbornam, quam à fonte Paderæ nomen accepisse ita est compertum, uti Born sive Borne & Brunne Teutonicè fontem significat.

11. QUÆ SI POSTERITAS SERVASSET FOEDERA.] Diversissimus religionis in Paderbornensi & Corbeiensi ditione est status. In Paderbornensi solius Catholicæ fidei cultus floret vigetque; in Corbeiensi heterodoxæ Lutheri opiniones, per ordinariam Episcopi Paderborn. jurisdictionem, præpostero sanè tempore, nec cum exiguo æternæ salutis dispendio violatam turbatamque, ita prô dolor! invaluerunt, ut Huxaria novæ religionis infrænatâ licentiâ lasciviens, unà cum vero Numinis cultu, obsequium Abbati debitum, non semel exuerit; & nunc etiam, dum hæc scribimus, Brunswicensium præsidio muni-

munita adversùs Corbeienſes, fœdum in modum tumultuetur. Quibus idcircò providendum, ne dum ipſi extra Monaſterii ſepta, ſacræ juriſdictionis phylacteria ſtudent dilatare, civilis interim poteſtatis fimbriæ ab aliis quotidie magis accidantur. Quin illa potior ſit cura, ut *fortunam velut tunicam magis concinnam probemus quàm longam.* Apul. in Apol.

Boca ad Luppiam, hodie Börke.
I. G. Rudolphi delin.

BOCA AD LUPPIAM.

MEMORIÆ. SACRUM

BOCA. VETUS. CAROLO. MEMORABILIS. HOSPITE. PAGUS
LUPPIA. QUAM. RAPIDIS. PRÆTERIT. AMNIS. AQUIS
ANGARIOS. VIDIT. PACEM. VENIAMQUE. PRECANTES
SUPPLICITER. FRANCO. SUBDERE. COLLA. JUGO
OBSIDIBUSQUE. DATIS. JURANDO. JURE. PACISCI
OBSEQUII. STABILEM. TEMPUS. IN. OMNE. FIDEM
ANGARIÆ. GENS. VICTA. SACRO. LÆTARE. TRIUMPHO
QUEM. CAROLUS. DE. TE. RELLIGIOQUE. TULIT
SI. SUB. REGE. PIO. LIBERTAS. GRATIOR. EXSTAT
SERVITIO. MAGIS. ES. LIBERA. FACTA. TUO

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

BOCÆ. CELEBRI. OLIM. PAGO. UBI. CAROLUS. M
FRANCORUM. REX. ANGARIOS. DATIS. OBSIDIBUS. ET. JURE JURANDO. FIDEM. OBSEQUII. FIRMANTES. AN. DCC. LXXV. IN. DITIONEM. ACCEPIT
ET. A. SANCTÆ. MEMORIÆ. BADURADO. PADERBORNENSI. EPISCOPO. RELIQUIÆ. B. LANDOLINI. CONF. QUAS. E. CAMERACENSI. DIOECESI
ILLUC. TRANSTULERAT. COLLOCATÆ. FUERUNT
M. H. P

NOTÆ.

1. BOCA.] Brunisbergam castra Caroli M. prælium cum Saxonibus in transitu Visurgis, & diuturna obsidio; *Bocam* non minùs ejusdem hospitium, pax & religio, ab Astron. in Annal. rerum gest. à Carolo M. apud Reuberum, Auctore vitæ Caroli M. edit. à Pithæo, Annal. Canisii, Adelmo, Poëta Anonymo, Reginone, & literis antiquis commemorata commendant, & dignam monumento reddunt.

2. LUPPIA.] Ubi etiamnum arx, vicus & præfectura *Bocæ* appellata supereſt, sunt qui castrum stetisse opinentur, de quo Astronomus: *Eresburgo castro, quod dirutum erat, restaurato, alioque castello super Lippiam exstructo, & in utroque non modico præsidio relicto, ipse in Galliam reversus.* Quod Henricus de Hervordia, quem sequitur Rolevingius, *Vechtelar* appellatum scribit, & Cleinsorgius Lipstadii collocat: Wittius verò Leisbornensis monachus, nomen ei fuisse putat *Borchvechteler*, impositumque Glennæ flumini, haud procul Lipstadio. Verosimilius Gobelinus Persona, & Panegyr. Paderborn. ruderibus antiqui Alisonis, prope Luppiæ caput, ubi Carolus castra tunc habebat, inædificatum hoc castellum, & Francos illic stationem egisse putant, ut eo in loco, ubi facilis esset Westphalis ad Angarios, & ab his ad Westphalos commeatio, nullo negotio utrosque in officio contineret. Quod & sub Augusto impulit Drusum, ut munitionibus locum circumdaret, poneretque ibi Romana castra ad coërcendas Rhenum inter & Visurgim sitas nationes. *Sanctæ* deinde *memoriæ* BADURADUS Episcopus Paderbornensis, ossa *B. Landolini*, cujus honori dicatum templum *Bocæ* hodiedum exstat, è diœcesi Cameracensi translata, *Bocæ* collocavit; quæ ad annum usque 1101. religiosè asservata. Paucis annis antè, Monasterium ordin. S. Benedicti super eadem sacra ossa Erpo Comes de Padberg, consilio & adjutorio Henrici de Werle Paderbornensis Episcopi, inchoavit.

IN

IN *nomine Domini. Erpo dictus Comes in Patberg, ad notitiam omnium fidelium pervenire desideramus, quòd nos ad honorem Domini nostri Jesu Christi, & sanctæ ejus Genitricis Virginis Mariæ, & super reverenda ossa beati Landolini Confessoris, quæ sanctæ memoriæ Baduradus Paderbornensis Episcopus de diœcesi Cameracensi transtulit, & in loco, qui dicitur* BOCA, *integraliter deportavit, novellam plantationem religionis S. Benedicti construximus, super fluvium, qui dicitur Lippia; quod opus structuræ meæ consilio & adjutorio Domini Henrici Paderbornensis Episcopi inceptum, Comites de Nitehe minis & terroribus, ne perficeretur, impedierunt, asserentes se veros hæredes loci illius esse post mortem Dominæ Beatricis conjugis nostræ. Unde inito consilio prædicti Episcopi, transmigravimus Abbatem & fratres ejus, qui cum ipso erant, in villam nostram, quæ vocatur Fletorp, & ibi incepimus structuram nostram consummare, anno gratiæ millesimo centesimo primo, ad honorem Piæ Matris, & ut ardentiùs instarem, benignissimus Dominus flagello suo me torpentem excitavit hoc modo. Quodam tempore oppidanis in Horhusen fortè injustè in tantum offensus, ut incendio oppidum totaliter destruere & consumere vellem, etiam ignem immittendo; quidam de ipsis oppidanis ad Ecclesiam sancti Magni glorioſi Martyris fugientes imaginem Crucifixi Domini rapuerunt, & eam ferentes obviam mihi furenti processerunt. At ego rationem præ furore non capiens, ad portitores Crucifixi evaginato gladio, ut stultus, miser irrupi, & quod Crucifixo pro corona capiti impositum est, percussi, & partem in terram dejeci: Nec sine mora ultio divina defuit, nam digiti mei, quibus ferrum ad contumeliam sanctarum reliquiarum strinxeram, & manus in volam contracti, præsentiam æterni judicis ibi adesse & iram persensi. Tunc igitur ejus flagello castigatus, & tamen de eo quod scriptum est, flagellat omnem filium quem recipit, fiduciam sumens, præsumebam à misericordia Dei me diligi, quod merebar affligi, præfatæ Ecclesiæ beati Magni de meis possessionibus mansum unum, & Monasterio meo Fletorpensi omnia mea & me ipsum, Ministeriales meos cum beneficiis & possessionibus, servos omnes mihi bene in hoc consentientes, Dominæ meæ perpetuæ Virgini Mariæ contradidi. Constituo, & præsenti scripto sigillo nostro roborato jubeo, ut post mortem meam aliam personam Ecclesiasticam Abbas, & qui cum eo sunt fratres eligant, & ei proprietatem*

Monasterii mei tradant; & ejus consilio & permissione, Advocatum ad tempus unius anni vel duorum, si opus sit, eligant: finito verò Advocatiæ suæ termino, iterum, si necesse sit, non de progenie priorum, sed alium; ut caveatur ne aliquis in Advocatia hæreditario jure succedere possit. Ministeriales mei qui modò sunt, Ministeriales Monasterii, in quacunque parochia moriantur, sepulturam in prædicto meo Monasterio eligant & habeant, & optimum equum, quem quis habeat, & arma ibidem offerat. Jura verò in accipiendis vel dandis hæreditatibus, secundùm jura Ministerialium ubi se tradiderint habeant. Actum Anno M. CIV. *tertio nonas Julii.*

Anno verò 1371. Bernardus de Hörde Eques, arcem *Bocam*, Henrici Episcopi, & successorum ejus, *feudum ligium* semper fore professus, exstruxit; filius Bernardus sacellum ibidem condidit, quod ejus nepos Philippus Westphaliæ & Angariæ Marescallus, & conjuge defuncta Præpositus Monasterienſis, insigni sacrâ supellectile, & sacrarum reliquiarum atque indulgentiarum thesauro locupletavit. Arcem quidem, stirpe Bernardi conditoris exstinctâ, sæculo proximè præterito à Theodoro Furstenbergio Paderborn. Episcopo recuperatam, An. 1646. Sueci unà cum sacello incendêre; verùm eandem Theodorus Adolphus Episcopus Paderbornensis instauravit munivitque. Hic igitur locus, si Reinero Reineccio, in Poëtam Anonymum notas componenti, in mentem venisset, minimè is dubitasset, utrùm quæ Annales Francorum de *Boca* memorant, sint de Monasterio S. Menolfi, an de Bukenborg arce ditionis Schawenburgicæ intelligenda; cùm hæc trans Visurgim in Ostfalis sita, illud verò Bödeke semper fuerit appellatum.

3. BOCA VETUS CAROLO MEMORABILIS HOSPITE.] Astronomus: *Indè reversus cùm in pagum qui Buchi vocatur pervenisset.* Poëta Anonymus:

In pagum rediit quem dicunt nomine BUKKI.

Non postrema loci alicujus gloria censetur, Cæsarem Regemque hospitio excepisse quàm multa hac sola de causa monumenta posita?

4. PAGUS.] Antiqua regionum agrorumque in pagos divisio.

visio. De Numa Pompilio, Dio & Plutarchus tradiderunt: *Divisit totam regionem in partes, quas pagos nominavit.* Eodem modo *Helvetia*, Cæsar. lib. 1. *Suevia*, idem lib. 4. *Alemania*, Ammian. Marcellin. lib. 16. *Germania omnis*, Cluver. præcipuè verò *Saxonia* in pagos distributa erat. Meibom. in comment. de pagis Saxon. Præter *Bocensem* complures in historia Francica, Imperatorum Regumque Saxonicorum diplomatis, & antiquarum donationum literis pagi nominantur, plerique toti, nonnulli ex parte Ecclesiæ Paderbornensi donati: nimirum, *Aga*, *Almenga* sive *Almunga*, *Auga*, *Engere*, *Hessi*, *Hemmerveldun*, *Hertega*, *Hutagoe*, *Lacni*, *Lisna*, *Morunga*, *Nihterga*, *Paterga*, *Rittega*, *Sorehtfeld*, *Trevereſga*, *Treini*, *Thietmelli*, *Tilichi*, *Ventzga*, *Wessiga*, *Wetiga*, *Westphalon*. Significabatur itaque hoc nomine non vicus, sed major minorve amplioris regionis tractus, non paucos vicos villasque complectens; sæpe magnæ provinciæ partem veteres Germani Gaw/Börde / Saxones verò pagos *Scyre* vocabant: unde *Warwickscyre*, *Nicolscyre*, *Leycesterscyre*, &c. appellationem invenerunt. Lindenbrogius in glossario Cod. LL. antiquar. Desiit hæc appellatio paulatim circa annum 1100. cum pagi in Ducatus, Principatus, diversi generis Comitatus, migrarunt, ac hæreditario jure possideri cœpti. In his pagis Duces, Principes, Satrapæ, Comites jus dicebant. Cæsar lib. 6. Comm. *In pace nullus est communis magistratus, sed principes regionum atque pagorum inter suos jus dicunt, controversiasque minuunt.* Tacit. de morib. German. *Eliguntur principes, qui jura per pagos vicosque reddunt.* Poëta Anonym.

Sed variis divisa modis plebs omnis habebat,
Quot pagos, tot pænè Duces.

Beda hist. Ecclesiast. lib. 5. c. 11. Rolevingius: *Regem antiqui Saxones non habebant, sed per pagos Satrapas constitutos.* Qui Satrapæ in generali conventu designabantur, quem Saxones, teste auctore vitæ S. Lebvini, quotannis in *Marcalo* ad Visurgim celebrabant. A Caroli M. demum tempore Comitum nomen usurpari cœptum. Hinc Saxones & reliqui Germani quoties situm loci exprimere volebant, in quo pago, & pagus in cujus Comi-

Comitatu esset, soliti describere. Exempli causâ, diplomata S. Henrici Imp. An. 1012. Ecclesiæ Paderborn. data, memorant: *Curtem Honstede in pago Rittiga, in Comitatu Bernardi.* An. 1019. *Abbatiam Scheldice sitam in pago Wessiga, & Comitatu Friderici Comitis.* Conradi Imperatoris, An. 1027. *Curtem Ervite in pago Engere, in Comitatu Marquardi.* An. 1030. *prædium Padberg in pago Nithega, & Comitatu Haholdi.* An. 1033. *in loco Halmwardeshusen, in Comitatu Bennonis Comitis, & pago Angera sito.*

5. ANGARIOS VIDIT.] Vita Caroli M. apud Pithœum: *Indè revertente Domno mitissimo Rege Carolo, venerunt Angarii in pago Bocensi, unà cum Brunone & reliquis optimatibus eorum, & dederunt ei obsides.* Annal. Francor. apud Canisium: *Similiter indè jam revertente mitissimo Domino Rege, venerunt Angarii, in pago qui dicitur Buckhi, unà cum Brunone, & reliquis optimatibus eorum, & dederunt ei obsides sicut Austrasii.* Regino in Chron. *Simul eò revertente venerunt Angarii in pagum qui dicitur Bucki, unà cum Brunone duce eorum, & fecerunt sicut Orientales Saxones fecerant.* Annal. Franc. apud Reuber. An. 775. *Indè reversus cùm in pagum, qui Buchi vocatur, pervenisset, Angrarii cum suis primoribus ei occurrerunt, & sicut Ostfali, juxta quod Rex imperaverat, obsides & sacramenta dederunt.* Imitati sunt hîc *Angarii* majores suos *Angrivarios*, de quibus Tacit. lib. 2. Annal. *Mox bellum in Angrivarios Stertinio mandat, ni deditionem properavissent, atque illi supplices nihil abnuendo veniam omnium accepêre.* Rectè utrique, cùm hi Germanici Cæsaris, illi verò Caroli potentiæ impares se agnoscerent. Quamobrem etsi tot insignes inter Visurgim & Rhenum populi, *Sicambri, Bructeri, Tencteri, Usipetes, Dulgibini, Tubantes, Marsi*, vel translati, vel exciśi, vel emigrarint, vel vetus nomen amiserint, atque in unum cum *Francis* primùm, deinde cum *Saxonibus* populum coaluerint; mansit tamen semper, & cum finibus *Angrivariorum* seu *Angariorum*, fama, nobilitas & potentia crevit. Adjunxêre se quidem *Saxonibus*, sed ita ut *Angarii* appellari non desierint: in tres enim populos *Saxonia* tota, *Westphalos*, *Angarios*, & *Ostphalos*, divisa olim fuit. Poëta Anonym. lib. 1. Widekind. lib 1. Quem locum in hac divisione obti-

obtinuerint, facilè tum ex eo, quòd ex *Angariis* Widichindus fuerit, ad cujus posteros Saxonia universa, & imperium Romanum postea pervenit, tum ex amplitudine provinciæ colligi potest. Habitaverunt enim primùm *Angarii*, à campestri planitie, van den Angern / ut contrà Marsi & Bructeri à paludibus dicti, AD CONFLUENTES ANAGRI ET ALBIS, ubi Angermunda; & hæc antiquissima eorem sedes. Reinerus Reineccius. INTER AMISIUM ET VISURGIM, *ad cujus lævam castra metanti Germanico, Angrivariorum à tergo defectio nuntiata, & mox vindicata.* Tacitus, Cluver. BRUNISBERGÆ, arce à Brunone *Angrivariorum* duce, & deditionis hujus auctore inchoatâ. AD DIMOLAM, ubi Helmershusa, quæ in diplom. Chuonradi Imper. An. 1033. *locus* vocatur *in pago Angeri situs.* IN COMITATU RAVENSBERGENSI, in quo vicus Enger/ & sedes Widichindi. IN FINIBUS BRUCTERORUM, juxta Tencteros, atque post Dulgibinos & Chasuaros. Tacit. de mor. Germ. *Juxta Tencteros Bructeri olim occurrebant: nunc Chamavos & Angrivarios immigrasse narratur, pulsis Bructeris. Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini, & Chasuari cludunt.* INTER OSTFALOS ET WESTFALOS, ab Austro Francis, ex Aquilone Oceano propinqui. Poëta Anonymus:

Inter prædictos mediâ regione morantur
Angarii, populus Saxonum tertius; horum
Patria Francorum terris sociatur ab Austro,
Oceanoque eadem conjungitur ex Aquilone.

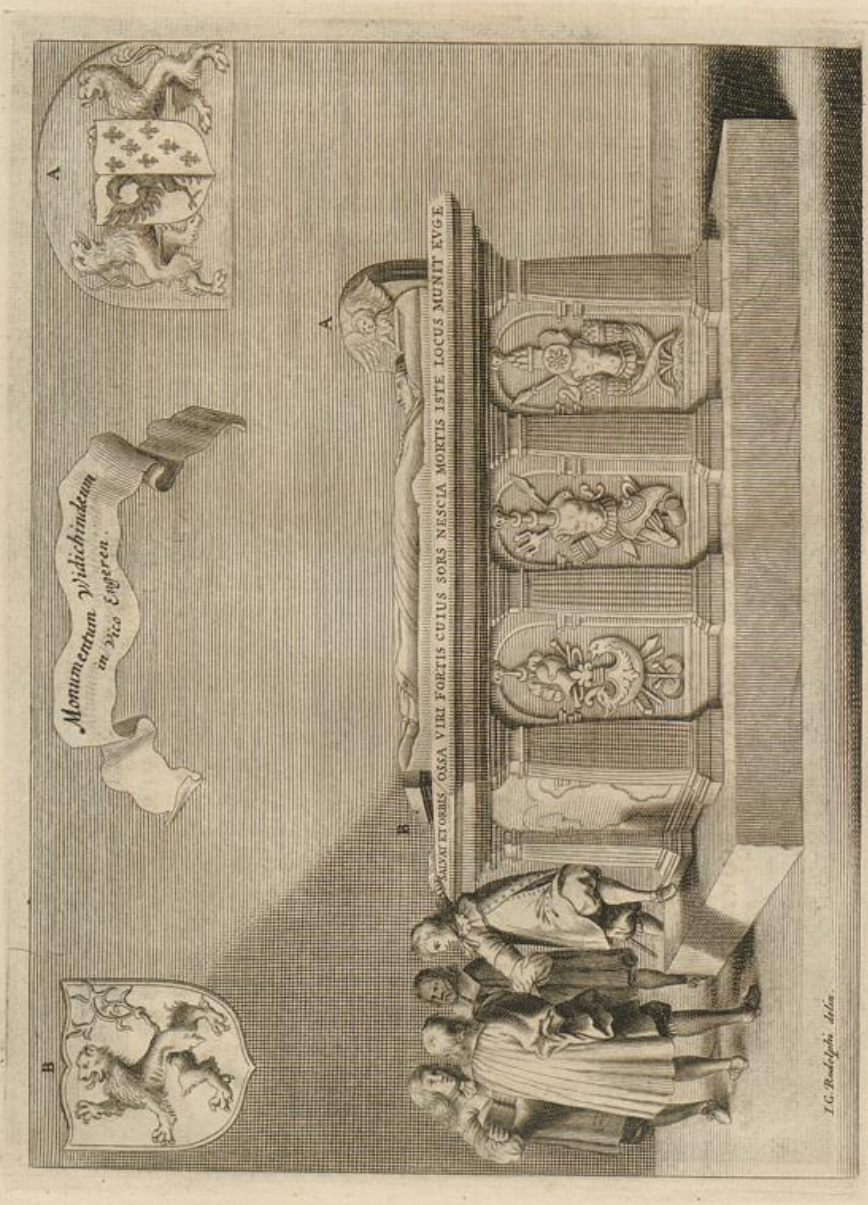
AD CAPUT AMISII, Altham. INTER EJUSDEM ET LUPPIÆ RIPAS, BOCÆ, Winckelmannus. IN ERUITE, Diploma Conradi Salici, quo Meinwerco Episc. Paderborn. *curtem imperialem Ervete in pago Engeri, in Comitatu Marcqwardi*, An. 1027. donavit. IN DUCATU ANGARIÆ, SUSATI capite gentis, WERLIS, ARENSBERGÆ, literæ Friderici Com. apud Cleinsorgium, datæ *in castro Arnsberg, pago* Engern. Fortassis etiam in DUCATU MONTANO, in quo *Anger* fluvius, Angerort & *Angermunda* oppida.

6. ANGARIÆ GENS.] Ab Angariis dictus vicus Engern/ oppidum olim non incelebre, tempore belli Saxonici; cujus adversus Francos auctor & dux fuit Widichindus, in potestatem Caroli M. devenit. Sed ubi Christianam religionem amplexus Widichindus cum Carolo pacem fecit, Angaria ad ipsum rediit. Quæ cùm deinde cum reliquo Saxoniæ & Westphaliæ Ducatu aliquoties dominos mutasset, tandem post Henrici Leonis calamitatem cessisse Comitibus Lippiensibus perhibetur. Ex his Simon Bernardi filius acerrimas cum Osnabrugensibus simultates habuit, & anno 1299. ex arcibus *Angaria* & *Rheda*, magnis eos cladibus affecit. Quas injurias Ludovicus Osnabrugensis Episcopus è Comitibus de Ravensberg haud inultas passus, Simonem, prælio victor cepit, Osnabrugam deduxit, & dura in custodia ferè per sexennium detinuit; donec An. 1305. die S. Kiliani in Scottmar, eâ, inter alias, conditione liberatus fuit, ut *Angariæ* arcem & mœnia solo æquaret. Chron. Osnabrug. Hermannus Hamelmannus in Genealog. Comitum Lippiens. Pideritius in Chron. Lippiens. pag. 504. Rein. Reineccius in Comment. de Angrivariis & Angaria. Qui hoc insuper addit: *Interea tamen jus, nomen & magistratus civitatis Angaria retinet, cùm alioqui planè vicum referat. mansit & colli, in quo arx sita fuit, nomen: appellatur enim* die Burgstede. *Collis autem in quo positum est fanum S. Dionysii, quod unà cum collegio Canonicorum Widichindus illic condidit, eo, qui arcem habet, editior est.* Illo in fano Mausolæum habet Widichindus, quem anno 807. Letznerus & Reineccius, anno 812. Wittius & Cleinsorgius, alii vero anno 805. & quidem in prælio à Geroldo Suevorum Duce, ut vult Crantzius lib. 2. Saxon. cap. 24. cæsum fuisse affirmant. Cujus effigiem, ut nunc est, affabrè designatam hîc proponimus.

Carolus IV. Imperator anno 1377. 18. Novembris Bilefeldiam appulsus, cùm audivisset in vicinia in vico *Angaria* superesse Widichindi M. Saxonum Ducis quondam celeberrimi, antiqui operis sepulchrum, visendi gratiâ eò divertit. Erat tum temporis tumba vetustate nonnihil deformata, quod non ferens Cæsar, interpolari renovarique eam jussit, additis ad ca-

put

BONE SPIRITVS AVDIT OMNE MVNDA
MONVMENTVM WITTIKINDI WARNECHINI FILII ANGRIVARIORVM
REGIS XII SAXONIÆ PROCERVM DVCIS FORTISSIMI
HOC COLLEGIVM DIONISIANVM IN DEI OPT. MAX. HONOREM PRIVILEGIIS
REDITIBVSQ; DONATVM FVNDAVIT ET CONFIRMAVIT. OBIIT ANO
CHRISTI DCCCVII RELICTO FILIO ET REGNI HEREDE WIGBERTO
TVR HVNC REGEM Q; VENERATVR EGROS HIC MORBIS CELI REX
SALVAT ET ORBIS

A
Monumentum Widichindeum
in Vico Engeren.
B
A
B
SALVANT EVORES/ OSSA VIRI FORTIS CUIUS SORS NESCIA MORTIS ISTE LOCUS MUNIT EVGE
I.C. Rudolphi delin.

put Caroli M. ad pedes Regni Bohemici insignibus: nempe Leone flavo, cum cauda bifurcata in puniceo campo. Meibom. in notis ad Chron. Comitum Schawenburg. Imitatus in hoc Ottonem III. Imperatorem, quem in Westphaliam profectum, Wildeshusii primorum Saxoniæ Principum è Widichindea stirpe Majorum suorum monumenta inspexisse, auctor est Crantzius lib. 4. Saxon. cap. 23. Fabricius in origin. Saxon. & meminit Adam. Bremens. lib. 2. cap. 14. Cæterùm, ut hoc breviter moneam, antiqua sepulchri inscriptio, quam habet Wittius, Cleinsorgius & alii, ab hodierna aliquantulum discrepat; & fortè emendatius, *claudit* loco *munit*, & *sanat* loco *salvat*, in ea legetur. *Angarienſe* indè collegium auctoritate Pontificiâ anno 1414. 16. Januarii translatum, Hervordiam migravit cum cineribus Widichindi, qui cistæ ligneæ parum reverenter inclusi, unà cum aliis quibusdam cimeliis ex *Angaria* asportatis, solent advenis commonstrari. Quare falli videtur Crantzius, auctor Chron. Saxon. & Bernardus Wittius, qui Widichindi reliquias ab Henrico Aucupe Paderbornam transportatas, ibique reconditas esse tradiderunt.

7. SI SUB REGE PIO.] Claudian. in secundo Consulatu Stiliconis lib. 2.

Fallitur egregio quisquis sub Principe credit
Servitium. nunquam libertas gratior extat,
Quàm sub Rege pio.

Sub quo optimus reipub. status, Senec. lib. 2. de benef. *& principatus ac libertas miscentur:* Tacit. in vit. Julii Agric. seu ut cum Polybio lib. 6. planiùs dixero, in *quo justitia & clementia vigent.* Id quod idem Tacit. lib. 12. Annal. Princeps videlicet *non dominationem & servos, sed rectorem & cives cogitet, clementiamque & justitiam capessat.* Hæc illa cælestia Principum dona sunt, quibus militant, & Rempub. feliciter administrant. His tamen ut cæteris virtutibus prudentia moderatrix adsit, temperamentumque præscribat, ne justitia severitate in sævitiam, & clementia impunitate scelerum in segnitiem transeat. Innumera horum sapientum Principum exempla nobis omnia historiarum monu-

menta dedêre. Hìc unus nobis Carolus M. Regum & Cæsarum sapientissimus occurrit, qui admirabili rerum successu justitiam cum clementia miscuit.

Bellum ille suscepit contra Saxones anno Christi DCCLXXII. gessitque in trigesimum tertium annum adversus gentem bellicosam & libertatis amantem, quod virtutis fuit; sed quoties illa, quod crimini datum, perfida & rebellis post juratam fidem ad arma resiliit? Testem Eginhardum audiamus. *Difficilè dictu est, quoties superati ac supplices Regi se dediderint, imperata facturos polliciti sint, obsides qui imperabantur, absque dilatione dederint, Legatos qui mittebantur susceperint, aliquoties ita domiti & emolliti, ut & cultum dæmonum dimittere, & Christianæ religioni se subdere velle promitterent; Sed sicut ad hæc facienda proni, sic ad eadem pervertenda semper fuêre præcipites: ut non facilè æstimari possit, ad utrum horum faciliores verìùs dici possint. Quippe cùm post inchoatum cum eis bellum vix annus unus exactus sit, quo non ab eis hujusmodi facta sit permutatio. Sed magnanimitas Regis, ac perpetua tam in adversis quàm prosperis constantia mentis, nullâ eorum mutabilitate vel vinci poterat, vel ab iis quæ agere cœperat defatigari.* Et quanta in his justitia? *dum nunquam eos hujusmodi aliquid perpetrantes impunè ferre passus est.* Quanta simul clementia? dum toties perfidos in gratiam recepit, fœdera alia super alia iniit, obsides admisit, ratus gentem humanitate priùs quàm severitate vincendam; viderique poterat, non tam justitiæ quàm clementiæ terminos transire, toties perjuræ genti fidendo ignoscendoque. Cassiodori hìc illud recolas lib. XI. Var. Lect. *Benigni Principis est ad clementiæ commodum, transire interdum terminos æquitatis, quando misericordia est, cui omnes virtutes cedere honorabiliter non recusant.* Sed barbari erant Saxones, *queis nec ara, nec fides, nec ulla firma pactio est:* Et Carolus ubi compertum habuit indulgentiâ suâ gentis perfidiam ali, provocari ferociam, illudi majestatem regiam Francorumque nomen; mutatâ scenâ severitatem advocavit, sed pœnâ primùm mitiore suetâque in his, terrendo, minando, vastandoque agros: quibus cùm Saxones nihil à perfidia & ferocia remitterent, redirentque ad perduellio-

lionis arma, immissi exercitus, qui ferro flammâque grassarentur. Verùm cùm nec hisce impetraret, ut juramento fidei pactisque starent, ad acerbiora progressus, anno demum belli Saxonici decimo, Christi DCCLXXXII, *super Alleram fluvium in loco qui Ferde vocatur*, estque is, ubi pòst Verdensem Ecclesiam constituit, *unâ die quatuor millia & quingentos Saxonum* manu carnificis capite plecti jussit. Francorum Annales. Durum, inquies, supplicium! sed barbari toties perfidi & perduelles, non aliter, quàm barbarum in modum tractari merebantur. Neque tamen hoc supplicio gens aut territa aut emollita, aut ad quietem & obedientiam se duci passa; altero mox anno multò furiosiùs rebellando ad arma rediit, productumque bellum, donec anno Christi DCCCIV, victor *ad Albim cum exercitu progressus, decem hominum millia ex iis qui utrasque ripas Albis incolebant, cum uxoribus & liberis sublatos transferret, & huc atque illuc per Galliam & Germaniam distribueret*. Eginhard. in Carolo M. & Franc. Annal. Hâc postremâ gentis castigatione, bellum triginta trium annorum ita finitum est, *ut abjecto dæmonum cultu & relictis patriis cæremoniis, Christianæ fidei ac religionis sacramenta perciperent, Saxonesque Francis consociati in unum populum & regnum transirent*. Eginhard. in vit. Carol. M. Hæc justitiæ fuerunt, simulque clementiæ, plusquam regiæ. Nam cùm omnes perduelles capite plectere, gentemque totam exscindere liceret, sanguini pepercit, & exilii pœnâ mulctavit. Senecam hîc probes lib. de Clement. *Principi non minùs turpia multa supplicia, quàm medico funera*. Et cùm supplices se sisterent perduelles, totam adeò gentem, condonatione omnium scelerum factâ, in gratiam recepit, unâque demum clementiâ gentis pertinaciam & ferociam vicit. Non hîc stitit pietas & clementia Caroli Imperatoris. Quippe, cùm ex tam ærumnoso bello, & tanto Francorum sanguine victam prostratamque gentem, ad omne servitii genus sibi obnoxiam haberet; ille tamen pristinæ libertati donatam, & omni debito censu solutam pronuntiavit, ut in diplomatis profitetur Carolus. Hoc illud Poëtæ nostri de Carolo:

Plus

Plus Regis pietas, & munificentia fecit,
Quàm terror.

Ac nulli hominum generi magis ex hac victoria consultum voluit, quàm Sacerdotibus. Nec enim decimarum pensitatione solùm Saxoniam illis tributariam fecit: sed & in Episcoporum diœceses divisit, magnamque partem eorum imperio subjecit; quòd religione per ipsos introductâ, & miti lenique eorum imperio gentem libertatis amantem, impatientemque alieni dominatûs, tolerabiliùs & tutiùs regendam continendamque censeret. Longè enim *valentior amor ad obtinendum quod velis, quàm timor*, Plin. lib. 8. epist. ult. Imò ut Claudianus cecinit in Panegyr. Mallii:

——Peragit tranquilla potestas
Quod violenta nequit, mandataque fortiùs urget
Imperiosa quies.

Cessêre Ducibus, Comitibus & Præfectis sua ex hoc bello præmia & bona; at quibusnam ita stabili & hæreditariâ possessione in successores transmittenda ex hoc Caroli dono, ut Episcopis, quos Christianæ fidei doctores rectoresque populorum imposuit? Caroli munificentiæ inhæsit filius Ludovicus Pius Cæsar. Illius hoc elogium ab Helmoldo mediæ ætatis scriptore, lib. 1. cap. 4. *Postquam Carolus Francorum Rex & Romanorum Imperator Augustus cum magno bonorum fructu*, addam & luctu, *ad cælos emigravit, Ludovicus filius ejus successit in regnum, qui paternis per omnia votis concordans, eâdem liberalitate, quâ pater ejus erga cultum domûs Dei, & omnem Clerum usus est, ampliſſimas regni divitias ad decorem & gloriam Ecclesiæ intorquens, in tantum, ut Episcopos, qui propter animarum regimen Principes sunt cœli, ipse eosdem nihilominus Principes effecerit regni.* Quâ liberalitate hæc cæteri Imperatores ac Germaniæ Reges auxerint, singulorum diplomata & donationum tabulæ monstrabunt. At quantum hæc fata temporum contraxêre? Postquam in aliam à Carolo religionem desciit pietas, & ex aureo illo itum est in ænea & ferrea sæcula, ac positâ tantisper togâ, sagum necesse fuit sumere pro Ecclesiæ possessionibus conservandis; donec postremùm in multò iniquiora tempora

pora conjecti sumus, quibus ipsa Christiana religio se divisit, ortumque est bellum Saxonicum, quo longè dispare, quàm à Carolo M. pugnatum est causâ, refixisque tot donationum tabulis, interversa est prima illa Caroli M. & tot indè Cæsarum ac Regum munificentia in Ecclesiam. Liceat nunc vetus illud Demadis dictum, sed inversum cum inverso sæculo proferre: *Vide, ne dum terram defendis, cœlum amittas.* Et quanto hæc salutis periculo Ecclesiæ patrimonia quærantur, satis ex tanto sapientum virorum numero, nos ipse Carolus docuit, cùm jam ævo suo potentiores sibi persuaserant, posse Episcoporum & Abbatum bona dividi trahique in res suas. Hinc anno regni sui XXI. Aquisgrani in palatio XIV. Aprilis, hâc lege, quæ inter Capitularia ejus lib. I. cap. LXXXIII. refertur, cautum sancitumque voluit: *Quia juxta sanctorum Patrum traditionem novimus* RES ECCLESIÆ VOTA ESSE FIDELIUM, PRETIA PECCATORUM, ET PATRIMONIA PAUPERUM, (Divi Prosperi dictum est lib. 12. de vita contempl. c. 9.) *cuique non solùm habita conservare, verùm etiam multa Deo opitulante conferre optamus. Tamen ut ab Ecclesiasticis de non dividendis rebus illius suspicionem dudum conceptam penitùs amoveremus; statuimus, ut neque nostris, neque filiorum, & Deo dispensante successorum nostrorum temporibus, qui nostram vel progenitorum voluntatem vel exemplum imitari voluerint, ullam penitùs divisionem aut jacturam patiatur.* Patris exemplo statutoque inhæsit filius Ludovicus Pius Cæsar, idemque D. Prosperi dicto, quod legis instar receptum erat in Ecclesia, iterum sanxit in Concil. Aquisgranensi anno Imperii XXIII. ne vel Episcopi ipsi sibi potestatem sumant abalienandi avertendique in profanos usus Ecclesiæ bona: uti hæc Can. VII. inter leges ejus Concilii tam sanctè præscribuntur. Et Caroli quidem legem suprà relatam cùm expenderet Baronius ad annum Christi DCCLXXXIX. exclamat: *Audiant hæc Principes, si Caroli summæ gloriæ summique imperii hic æmuli, & æterni in cœlo regni ejus velint esse participes.*

Desenberga prope Paderbornam
I. G. Rudolphi delin.

DESENBERGA
PROPE WARBURGUM.
MEMORIÆ. SACRUM

DESENBERGA. GRAVES. QUÆ. FINIBUS. ARDUA. CATTOS
LÆTAQUE. WARBURGI. DESPICIT. ARVA. JUGO
PARUIT. IMPERIO. CAROLI. CUM. FRANCUS. ADEGIT
SAXONA. DEGENERI. VERTERE. TERGA. FUGA
VICTA. DEHINC. CESSIT. SUEVIS. HOSTILITER. ARMIS
HENRICUS. PATRIAS. CUM. LACERARET. OPES
NUNC. JACET. INDIGNA. LATE. COLLAPSA. RUINA
ARX. VETUS. ET. RERUM. GLORIA. SOLA. MANET
QUIS. NISI. MENTIS. INOPS. FACTIS. EXTENDERE. FAMAM
NEGLIGAT. IPSA. VIDET. SI. QUOQUE. SAXA. MORI

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

DESENBERGAM. ARCEM. IN. MONTE. COGNOMINE. OLIM. MUNITISSIMAM. QUAM. CAROLUS
M. PRÆSIDIO. FRANCORUM. FIRMAVIT. SAXONES. AN. DCCLXXVI. FRUSTRA. OPPUGNARUNT
HENRICUS. IV. CÆSAR. AN. M.LXX. OCCUPAVIT
HODIE. VERO. EPISCOPI. ET. PRINCIPIS. PADERBORNENSIS. BENEFICIO. NOBILIS. SPIGELIORUM. FAMILIA. POSSIDET. POSITO. HOC
MONUMENTO. EXORNAVIT

NOTÆ.

1. DESENBERGA.] Ægidius Gelenius in pretiosa hierotheca pag. 119. contra Ortelium multis agit, & vetustam Francici regni sedem *Dispargum*, (quod Gregorius Turonensis lib. 2. hist. Franc. cap. 9. *Chlogioni nobilissimo Francorum regi habitatum, & in termino Thoringorum* situm fuisse tradidit, & Aimoinus *Disbargum*, Ado Viennens. *Dysporum* nominant) *Desenbergam* ad Dimolam, non autem *Duisburgum* prope Rhenum, ut Ortelius, Petavius in Ration. temp. part. 1. lib. 6. Isaacus Pontanus lib. 2. Gelr. Teschemacherus, aliique plures sentiunt, esse affirmat. Huic Gelenii opinioni quantùm *Dasburgum*, proximus ad pedem *Desenbergæ* vicus, & priscæ Thuringiæ situs, *Desenbergæ*, quàm *Duisburgo* propinquior favet; tantùm refragari videtur Aimoinus l. 1. de gest. Francorum cap. 4. *Finitimos itaque* (Franci) *bello lacessendo Thoringorum, qui Germaniæ incolunt fines, depopulantes, castellum quoddam Disbargum nomine occupant, in quo rex Clodio sedem sui constituit regni.* Et cap. 5. *Rex autem Clodio, angustos regni sui fines dilatare cupiens, exploratores à Disbargo trans Rhenum dirigit: & ipse cum exercitu subsecutus, Cameracum civitatem obsidens expugnavit & cepit. Carbonariam silvam ingressus Tornacum urbem obtinuit.* Ita ille. Si igitur *Dispargum est in termino Thoringorum, & Thoringi Germaniæ fines incolunt*, hos certiùs *Duisburgi* prope Rhenum, quam *Desenbergæ* ad Dimolam inquiras. Imò verisimilius est Clodionem Francorum regem, *Duisburgo* Rheno proximo, quàm *Desenbergâ*, in Belgicam secundam, ad obsidendum Cameracum, & Tornacum expugnandum transportasse exercitum. Quamvis autem vetustissimam Gregorii Turonensis lectionem *Tungros* pro *Toringis* habere testetur in sua editione Morelius, & Isac. Pont. lib. 4. orig. Franc. cap. 12. ita legi debere in Turonensi, & reliquis omnibus chronologis, ut Sigeberto & aliis, qui eum secuti, centendat: non ideo tamen nobis placet Godefridi Wendelini Ecclesiæ Tornacensis Cano-

Canonici & Officialis, in eruditis ad legem Salicam commentariis pag. 99. ſententia, qui ſecundùm Godefridum Henſchenium è Societ. Jeſu doctiſſimum virum & nobis amicum, in Diatriba ſua de tribus Dagobertis, lib. 4. cap. 8. pag. 246. *Dieſthemium*, Brabantiæ oppidum, *Diſpargum* eſſe autumat; nec Broweri in Antiq. Fuldenſ. lib. 1. c. 2. *Dictesburgum* in ſaltu Buchonio; nec aliorum *Heinsbergam* in Julia, eò quòd in Fredegario Scholaſt. pro Diſpargo *Hesbargum* legunt, Diſpargum interpretantium opiniones arrident. Quo enim modo Rex Clodio exploratores à *Disbargo*, ſi illud eſt *Dieſthemium* Wendelini, ſi *Heinsberga* Juliæ, *trans Rhenum dirigere*, & illis reverſis Rhenum trajicere potuit, ut in Belgica ſecunda Romanos opprimeret, & Cameraco & Tornaco potiretur?

2. GRAVES QUÆ FINIBUS.] Sicut antiqui *Saxones Cattis* ſive *Haſſis*, limitaneo populo, maximè infeſti, à *Luppia* & *Paderæ* tractu imminebant, odio religionis Chriſtianæ, quâ à S. Bonifacio Haſſones cum Thuringis fuerant imbuti, & imperii Francici metu, quod Haſſi acceperant, Saxones detrectabant. Chriſtoph. Brow. in Scholiis ad Poëm. HRaban. Mauri cap. 118. pag. 141. & Annales rerum Franc. ad An. 774. *Dum hæc in Italia geruntur, Saxones velut opportunam de abſentia Regis nacti occaſionem, contiguos ſibi Haſſorum terminos ferro & igne populantur. Cùmque in eo loco, qui nunc Frideſlar ab incolis nominatur, baſilicam à beato Bonifacio Martyre dedicatam, incendere molirentur, atque hoc efficere caſſo labore conarentur, immiſſo ſibi divinitus pavore ſubitaneo, turpi trepidatione confuſi domum fugiendo revertuntur.* Ita inſecutis temporibus Haſſi Paderbornenſibus, qui ſunt antiqui Saxones, parem gratiam retulerunt, præſertim anno 1465. avulſo ingenti ad Dimolam ditionis Paderbornenſis tractu, & Abbatiâ Helmershuſanâ perquàm inſigni ſibi vendicatâ. Dilichius in Chron. Haſſiæ. Recentiora belli incommoda hîc ſilentur, quorum ubique exſtant veſtigia, & pax publica Germaniæ ſanxit oblivionem.

3. CATTOS.] *Suevorum gentem longè maximam, & bellicoſiſſimam Germanorum omnium*, C. Julii Cæſaris commentariis magno-

gnopere celebratam, eandem cum *Chattis* esse, pluribus nos argumentis docet Cluver. lib. 3. German. antiquæ cap. 5. qui eorum etiam fines determinat, & *Cattis dimidiam Episcopatûs Paderbornensis partem Visurgi adfixam* assignat. Militarem eorum virtutem, mores, ac disciplinam Tac. lib. de morib. German. satis disertè descripsit his verbis: *Duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus, & major animi vigor. Multum, ut inter Germanos, rationis, ac solertiæ: præponere electos, audire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare: quodque rarissimum, nec nisi ratione disciplinæ concessum; plus reponere in duce, quàm in exercitu. Omne robur in pedite, quem super arma, ferramentis quoque & copiis coonerant. Alios ad prælium ire videas; Cattos ad bellum. rari excursus & fortuita pugna. Et aliis Germanorum populis usurpatum, rara & privata cujusque audentia apud Cattos in consensum vertit, ut primum adoleverint, crinem barbamque submittere, nec nisi hoste cæso, exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. Super sanguinem & spolia revelant frontem, seque tum demum pretium nascendi retulisse, dignosque patriâ ac parentibus ferunt. Ignavis & imbellibus manet squalor. Fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se cæde hostis absolvat. Plurimis Cattorum hic placet habitus. Jamque canent insignes, & hostibus simul suisque monstrati. omnium penes hos initia pugnarum: hæc prima semper acies, visu nova. Nam ne in pace quidem vultu mitiore mansuescunt.* Chattorum item meminêre præter Tacit. in Annal. & de morib. German. Dio, Strabo, Plinius, Ptolemæus; & *Cattimelibocum* ab iis denominatum putat Isac. Pont. lib. 1. origin. Franc. cap. 9. Porrò autem vetus Chattorum nomen retinere nunc Hassos haud dubitandum ait Cluver. l. c. & rationem commutati nominis affert. Hassi autem Widekindo sunt *Hassigani*, Aimoino *Assi*, Saxonum contermini, Adamo Bremensi *Hassones*. nunc *Hessos* appellamus. Reinerus Reineccius in notis ad Poëtam Anonym. lib. 1. pag. 9.

4. LÆTAQUE WARBURGI.] Warburgum duplex oppidum Dimolæ fluvio appositum, quasi *Variburgum* à Varo dictum

ctum opinatur Serarius lib. 3. rerum Mogunt. not. 29. ad vitam S. Bonifacii. Veriorem nominis originem indicat adjunctum Dodiconis Comitis diploma, in quo Meinwerco Episcopo Paderbornensi donatum, *Wartberhgi*, id est, *Montis specula*, appellatur.

IN *nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Dodico Comes peccaminum suorum atque humanæ fragilitatis memor ac divinâ ammonitione conpunctus pro remedio & commemoratione animæ suæ ad altare. & ad servitium S. Dei genitricis Mariæ & S. Kiliani Martyris & S. Liborii Confessoris cum consensu matris suæ videlicet Hildigundæ hæredis suæ primitivæ. fratrisque sui Sigobodonis assensu & astipulatione suum prædium tradidit in proprium in his locis quorum nomina hic subsequuntur.* WARTBERHGI. *Rainlefessun. Erungun. Radi. Radi in superiori Wurmlahun. Rohthem. Garametti. Rodwardeshusun. Illandehusun. Silihem. cum agris cultis & incultis. silvis. aquis aquarumque discursibus. pratis. pascuis. nec non cum utriusque sexûs mancipiis. & cum omnibus ad hæc loca pertinentibus appendiciis. videlicet octo molendinis ceterisque quæ adhuc nominari queunt vel nequeunt. & tamen in eis sunt vel fieri possunt utilitatibus.exceptis Ministerialibus ejus hominibus Eilbehrt. Randwigh. Acilin. Gela. Doda. Hoikalsi. Ainza. Tamma. Hibuke. Hizule. ceterisque mulieribus jam ad gynæceum ejus assumptis. non ulterius assumendis. Eâ ratione atque pactione interpositâ. ut dum Deo jubente Monosterium Paterbrunnense maneret incolume. pro eodem Dodicone Sacerdoti atque Diacono & Subdiacono cotidie pubblicam Missam celebrantibus stipendialis refocillatio. quæ convenit uni ejusdem Ecclesiæ fratri constipendiali dari. daretur. Sin autem ab Episcopo vel Præposito pubblica Missa celebraretur. eadem ejus stipendialis refocillatio pro animæ ejus remedio inter duodecim egenos divideretur. Cùm verò idem Comes Dodico divinâ sic disponente providentiâ hujus vitæ terminum transiret.in omnigena re commemorationem quam pro ejusdem Monosterii Episcopo agere consuetudo est.pro eodem Comite Dodicone celebrari debere. Videlicet in Missarum & Psalmorum celebrationibus. luminorumque incendiis. eulogiarumque donationibus. centenorumque pauperum refocillationibus. & in omnibus quæ in Episcopi ejusdem loci annuali depositionis die convenit facere. Hâc traditione & pactione peractâ*

ante

ante altare S. Dei Genitricis Mariæ Dominus Episcopus Mainwercus cum suo Advocato Amulungo pro eodem prædio in precariam eidem Dodiconi præstitit. Quicquid in DESBURG. *Astnederi. Westnederi. Dalpanhusun. Dueriun. Uslahun. Rasbiki. Silihem. Wepplithi. ad Ecclesiam Paterbrunnensem proprietatis pertinebat. atque eandem traditionem quam idem Comes Dodico ad altare S. Mariæ tradidit. ut utrumque dum ipse viveret traditionis atque precariæ usufructus uteretur. Illo autem mortem obeunte in integrum precaria & traditio ad supradictam Paterbrunnensem Ecclesiam restitueretur. similiter exceptis tribus ministerialibus viris. Tiazone. Bennone. Mainzone ac duabus familiis in Wepplithi habitantibus & ad Heristelli pertinentibus. quas ei in precariam non concessit. Hæc autem traditio tali tenore atque interdictione facta est. ut si isdem Episcopus vel aliquis ejus successor de precaria vel pactione eodem Dodicone vivente infringere voluerit. isdem Dodico supradictum prædium recipiendi licentiam habeat. Hujus rei testes sunt. Sibodo. Immed. Siberht. Thiatmar. Bernhard. Amulung. Bernhard. Erp. Ailbrat. Volcpold. Kono. Rodward. Haika. Hager. Wored. Helmvure. Alfric. Mainheri. Ratheri. Wiking. Adalbarc. Imuka. Asman. Folcmar. Hiddi. Becilin. Wal. Wither. Aisfa. Bunald. Thiadmar. Hiriman. Frithuric. Rainhald. Hiriman. Redald. Hildiward. Asdag. Acca. Bacca. Unaca. Aica. Isic. Redig. Imuca. Mainbald. Duda. Tamma. Thiadmar. Isger. Bardered. Mainwerc. Hiriman. Ova. Hamaca. Heilward. Frithuric. Godesscalc. Vulvered. Waldhard.*

Hanc Dodiconis Comitis piam munificentiam S. Heinricus Imperator hoc suo diplomate auxit & confirmavit.

IN *nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis. Heinricus divina gratia Romanorum Imperator Augustus. Divinæ pietatis clementia quæ nos ad culmen imperatoriæ majestatis perduxit. ad hoc voluit imperare. ut Ecclesiarum ordini firmando atque corroborando subveniamus. his autem maxime locis quæ ab antecessoribus nostris Regibus & Imperatoribus fundata. sed jam peccatis exigentibus pænè videbantur annullata. Quapropter omnium fidelium nostrorum præsentium scilicet ac futurorum industriæ notum esse volumus. qualiter nos divini amoris instinctu pro remedio animæ nostræ seu parentum nostrorum. nec non & tertii Ottonis bonæ memoriæ Imperatoris dilectæque conjugis nostræ Chunigundæ Augu-*

Augustæ interventu. atque Meinwerc S. Paderburnensis Ecclesiæ venerabilis Episcopi rogatu. sibi sanctæque suæ Ecclesiæ à Karolo M. Imperatore olim fundatæ. nostris verò temporibus incendium passæ in honore S. Dei genitricis Mariæ semper virginis. & S. Kiliani martyris Liboriique Confessoris dedicatæ. Comitatum quem Dodico Comes dum vixit tenuit. situm videlicet in locis Hessiga. Netga, Nihterga cum omni legalitate in proprium concedimus atque largimur per hanc nostram imperialem paginam eo videlicet tenore rationis. ut præfatus Episcopus Meinwerc suique successores præscriptæ Ecclesiæ præsidentes. dehinc liberam habeant potestatem de eodem Comitatu ejusque utilitatibus quicquid eis placuerit faciendi ad eorum tamen utilitatem Ecclesiæ. Omni videlicet inquietudine remota. Et ut hæc nostræ traditionis seu confirmationis auctoritas stabilis & inconvulsa omni habeatur tempore. hoc præceptum inde conscriptum manu propria firmavimus & nostro sigillo repercusso insigniri jussimus.

Signum Domni HEINRICI *victoriosissimi Imperatoris Augusti.*

Gunterius Cancellarius ad vicem Hercumbaldi Maguntini Archiepiscopi & Archicapellani recognovit.

Data XIIII. *Kal. Mart. Indictione* IIII. *Anno Dominicæ Incarnationis millesimo vicesimo primo. Anno vero Domni Heinrici secundi regnantis* XVIIII. *imperii autem* VIII. *actum Padebrun. feliciter. Amen.*

Quemadmodum autem Dodiconis Comitis traditionem, Bernardus ejus propinquus *sæculari judicio*, ut loquitur scriptor vitæ B. Meinwerci, *infirmare attentavit*, *& demum in præsentia S. Heinrici Imp. Aribonis Moguntini Archiepiscopi*, *& aliorum multorum*, *omni querelâ postpositâ*, *plenariâ reconciliatione placatus cessavit*; ita posteà S. Henrico Imp. defuncto, Aribo Archiepiscopus Mogunt. Comitatum Dodiconis jam antè Ecclesiæ Paderbornensi donatum à Conrado novo Rege, & juris Paderbornensis ignaro, per obreptionem impetravit. nec tamen diu illo est fruitus: siquidem Conradus jus Ecclesiæ Paderborn. edoctus, ipsam in integrum restituit hoc diplomate.

IN *nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis.* CHUONRADUS *divina favente clementia Romanorum Imperator Augustus. Notum sit omnibus Christi nostrisque fidelibus præsentibus ac futuris. qualiter antecessor*

cessor noster beatæ memoriæ Heinricus Imperator. cujus semper animus in Dei Ecclesiis meliorandis & amplificandis invigilavit. Paderbrunnensis paupertatem miseratus Ecclesiæ. multa ei bona tam in prædiis. quàm in aliis facultatibus larga manu pro Dei amore dilectique sibi Præsulis Meginwerci assiduo & devotissimo obsequio contulit. Inter quæ etiam Comitatum Dodiconis quondam Comitis eidem Ecclesiæ imperiali munificentia legitime donavit. tradidit. delegavit. Illo autem antecessore nostro defuncto nos qui loco illius in regnum successimus. per suggestionem Magontini Præsulis eundem Comitatum à præfata Ecclesia tulimus & in jus Magontinæ Ecclesiæ rudes adhuc in regno injusto persuasi consilio irrationabiliter transtulimus & transmutavimus. Imperiali autem nostra potestate Dei gratia magis magisque in regno confirmata & corroborata. Meginwercus Præsul Imperatorum devotissimus servitor & amator. Marthæ sedulis satagens obsequiis non cessavit nec quievit supplicando serviendo. quoadusque nos omnipotentis Dei in cujus manu corda sunt Regum commoniti instinctu. dilectæque Conjugis nostræ Giselæ. nec non Heinrici filii nostri magnifici Regis interventu. Ecclesiæ suæ scilicet Paderbrunnensi. totum Bernardi Comitis quondam Comitatum. qui situs est in locis Hesse. Nitergo. Netgo. Bothereſge. legitima traditione reddidimus. restituimus. redonavimus. præcaventes autem nos & prægitantes ne aliqua postmodum inter ipsas Ecclesias de hac re controversia fieret & discordia. Maguntinæ Ecclesiæ Comitatum qui situs est in Cluvinga propter pacis confirmationem imperiali nostro jure concessimus. & hoc nostra parte ita est compactum sicque definitum. ut neutra Ecclesiarum illarum aliquod de prædictis rebus sibi inquisitis aliquo modo patiatur detrimentum. Si quis autem diabolica suasione seductus. hanc nostram traditionem in aliquo infringeret. sciat se odium Dei Sanctorumque ejus habiturum. & M. libras auri puri compositurum. medietatem Cameræ nostræ & medietatem prædictæ Paderbrunnensis Ecclesiæ Rectori. Quod ut verius credatur & diligentissime ab omnibus in perpetuum servetur. præceptum hoc inde conscriptum manu propria subtus firmavimus. & sigillo nostro insigniri jussimus.

Signum Domni CHUONRADI *Romanor. Imperatoris invictissimi.*

Burchardus Cancellarius ad vicem Bardonis Archicapellani recognovit.

Data

Data IIII. *Non. Aug. Indict. prima. Anno autem Dominicæ Incarnationis* M. XXXIII. *Anno autem Domni Chuonradi Secundi regnantis* VIIII. *imperantis* VII. *Actum Lintburg feliciter. Amen.*

Ex eo tempore *Warburgum* in fide ac ditione Ecclesiæ Paderbornensis perpetuò mansit: Qua de causa Simon Episcopus Paderbornensis, cives novi oppidi hoc diplomate impertivit.

SIMON *Dei gratia Paderbornensis Episcopus universis præsentia visuris in perpetuum salutem in eo qui est omnium vera salus. Ut factarum rerum memoria perpetuo perseveret. expedit actus nostros temporales per scripturas authenticas æternari. Hinc est quod nos novum oppidum in* WARTBERGH. *per quod Ecclesia nostra Paderbornensis in omnibus suis necessitatibus est suffulta. cupientes in omnibus specialiter promovere. Consulibus & universitati ejusdem oppidi. Capituli nostri Paderbornensis. Ministerialium & universitatis ejusdem Ecclesiæ nostræ communi accedente conniventia & consensu. ex dilectione & gratia speciali duximus indulgendum. ut oppidum suum muro necessario inter se & oppidi vicinum & sibi contiguum & munitionibus circumquaque necessariis muniant & circumdent. Et ut hæc nostra ordinatio & gratia sibi facta à nobis & nostris successoribus & ab Ecclesia nostra perpetualiter firma & inviolabilis observetur. præsens scriptum nostro sigillo. & Ecclesiæ nostræ Paderbornensis. Hermanni Nobilis de Oesede nomine omnium Castellanorum in* WARTBERGH. *Bertoldi. Werneri & Hermanni Dominorum de Brakelo. Civitatis Paderbornensis & oppidanorum in* WARTBERGH *sigillorum munimine jussimus & fecimus roborari. coram testibus subnotatis. Gerhardo Præposito Bremensi & Widekindo de Oesede Canonico Patherbornensi. Adolpho Comite de Waldeck. Hermanno de Oesede. Hermanno de Holthusen. Nobilibus. Bertoldo & Wernero de Brakelo. Conrado de Ettelen. Conrado de Reckelinghusen. Henrico dicto Pankoken & Helianato ejus. Theodorico de Mederike. Johanne de Osserhusen. & Castellanis nostris Friderico de Istorp. Conrado & Alberto fratribus de Welde. Gotscalco de Welde. Conrado & Volperto fratribus de Eysen. Denhardo de Noerde. Gerhardo & Gotscalco fratribus de Dinckelenbergh. Conrado Gerhardo & Helmico fratribus & Scultetis. Johanne de Nedere. Ludolfo de Humbranen Militibus. Hermanno Marscalco. Joanne de Vellede. Bertramo & Frederico*

Theodorico & Theodorico de Noerde. Berhardo & Helmico fratribus Schulteti nati, Conrado Luſcho & Conrado de Ettelen. Famulis. Conrado de Sindeſſen. Regene Budone condicto Baſſen. Henrico de Hoegeden. Johanne de Oiſten. Erneſto & Henrico de Grimmelſen Militibus. Adolpho de Binelſdorp. Gerhardo Alexandro & Conrado de Nedere. Johanne & Alberto fratribus de Nedere. Amelungo & Gotſcalco fratribus de Nedere. Volperto de Rosbecke. Conrado de Oſſendorp. Frederico de Dasbergh. Joanne de Hœveden. & ſororio ejus Hermanno Ruffo. Henrico. & Conrado fratribus de Rotworſen famulis. & civibus prædicti oppidi. Proconſulibus Alberto & Siffrido. Monetariis & Conſulibus pro tempore Hermanno de Dalhem. Conrado de Wickelen. Wernero Schulteto. Conrado dicto Radt. Hermanno de Amelunxen. Conrado de Papenheim. Johanne de Natzung. Conrado Bruwardi nato. Henrico Sartore. Alberto dicto Lethe. Arnoldo de Helmerdeshuſen. Eckardo Ernberti nato. Hermanno de Heindeſſen. & univerſitate oppidorum in WARTBERGH *cum aliis quampluribus. Nos enim omnes ſupraſcripti. vel Miniſteriales Vaſalli & univerſitas Eccleſiæ Patherbornenſis. qui ſigilla noſtra non appoſuimus. vel ſigilla propria non habemus. ſigillis appenſis contenti ſumus. & omnia ſupradicta dicimus ita eſſe vera. Actum & datum* WARTBERGH. *Anno milleſimo ducenteſimo ſexageſimo. in Kalend. Junii. Pontificatus noſtri anno quarto.*

5. PARUIT IMPERIO CAROLI.] Ita Regino lib. 2. Chron. ad An. 776. *Ex prædicto igitur loco* (Eresburgo) *cum tanta confuſione diſcedentes* (Saxones) *venerunt ad aliud caſtrum, quod appellatur Deſuburgh, ubi voluerunt ſimiliter facere, ſed Deo auxiliante, Franciſque eis viriliter repugnantibus, nihil prævaluerunt. Oppidani vero perſecuti ſunt eos uſque ad flumen, quod Lippa dicitur, & multos ex eis interfecerunt.* Hactenus ille. Deſuburgh verò idem eſſe quod Deſenberg, oſtendit Fabricius lib. 2. orig. Saxonicarum. *Saxones jugi Francici impatientes & fœderis immemores, ducum ſuorum levitate, ipſo abſente* (Carolo M.) *rurſus tumultuantur, arcem Heresburgum obſident, & Francis aſtutè deditionem conantur perſuadere, propoſitâ incolumitate & præmiis; ſuſpectam habentes Franci Saxonum fidem, id facere detrectant, nec viribus de præſidio dejici poſſunt, &c. Tentantes deinceps* (Saxones) *caſtrum Deſenburgum in*

in monte altissimo situm, & Hassiæ finitimum, nihilo feliciùs id oppugnant: Nam erumpentes Franci è præsidio, eos ad fluvium usque Luppiam insequuntur; nec paucos intercipiunt & obtruncant. Et lib. 4. *Idem cùm tentarent ad arcem Disemburgiam, etiam cum dedecore & cladè suorum rejecti, & fugati usque ad Lippam fluvium sunt.* Quæ hîc Regino de nostra *Desenberga* recenset, alii de Siburgi obsidione, quæ omnium Franc. hist. scriptorum calculo in hunc eundem annum incidit, intelligenda existimant. Quasi verò in Saxonia non fuerint tunc plures munitiones, seu *firmitates*, ut loquuntur Annal. Canisii, quas aut Franci præsidiis occupatas tenuerint, aut Saxones recuperare studuerint. Enimverò *Desenberga*, campis undique patentibus, in arduo cognominis montis jugo posita, inexpugnabilis munimenti situm, ad tuendos Hassiæ fines maximè opportunum, nec ulli Saxoniæ propugnaculo secundum, repræsentat.

6. VICTA DEHINC CESSIT.] Quod, Ægidii Gelenii judicio l. c. de hac nostra *Desenberga* locutus, Lambertus Schaffnaburgensis memoriæ prodidit, his verbis ad An. 1070. *Deinceps Rex* (Henricus IV.) *collecto exercitu egressus, extremam operi manum per se ipsum imposuit. Principes, quos ei* (Ottoni) *consanguinitate vel aliâ necessitudine obnoxios noverat, aut acceptis præsidibus, aut jurejurando, ne ad eum deficerent, obligavit: castellum Hanenstein, à quo ad primum statim belli terrorem præsidium abductum fuerat, funditus everti jussit; alii castello, quod* DESENBERG *dicitur, exercitum jam admoverant, sed hi qui intus erant, etsi loci situ inexpugnabiles essent, & copiis omnibus, quæ administrando bello necessariæ erant, affatim affluerent, ultimo tamen se dedere, quàm ancipitem belli fortunam tentare maluerunt.*

7. NUNC JACET INDIGNA.] Quæ vastatio sub annum 1203. contigisse videtur; cùm enim *pæne primo Pontificatûs anno*, Bernardo III. Episcopo Paderbornensi cum Widekindo de Desenberg Abbate Corbeiensi, gravis intercessisset controversia, *super castro Desenberg, & super quibusdam damnis, quæ se Widekindus à Bernardo Episcopo, & maximè ab illius Prædecessore sustinuisse dicebat*; per arbitros utrimque lectos reconciliati ambo consensêre,

ut castrum Desenberg pari labore & paribus expensis destrueretur, & ut de cetero mons ille nulli hominum conferretur, neque odii neque dilectionis intuitu, qui præsidium vel aliquam munitionem in eo exstrueret, sed terra fieret arabilis, &c. Testes hujus rei, Lambertus Præpositus, Tidericus Decanus, Henricus Præpositus S. Petri, Tidericus Scholasticus, Conradus Custos, Johannes Cellerarius, Vulframmus, Hermannus novæ Ecclesiæ Præpositus, Hermannus, Tetmarus, Cratto, Eberhardus, Volcquinus, Conradus, Hermannus, Volcbertus, Frethericus, Adolfus, Laici: Bernhardus Bercule, Hermannus de Scardenberch, Bernhardus de Northe, Hermannus Comes de Wartberch, Heinricus Dapifer de Parborne, Hermannus Pincerna, Gerhardus Schultetz: & iidem hi fuerunt arbitri Domini Episcopi de prædicta ordinatione. Fuerunt autem hi arbitri Domini Abbatis: Bodo de Hoenborch, Hermannus Bercule, Conradus de Amelungessen, Raveno de Ortberche, Ludolfus dictus Burgravius, Arnoldus de porta, Heinricus de Lutmersen. Ex literis antiquis An. Incarnat. Domini M CC III. Indict. VI. Pontificatûs Bernardi III. Episcopi anno tertio, datis. Hanc tamen eandem *Desenbergam* aut non planè dirutam fuisse, aut è ruinis resuscitatam, colligi videtur ex antiquis literis An. 1393. die B. Matthiæ Apost. datis, quibus Henricus Spiegel, Ruperto Episcopo Paderb. ejusque successoribus ac diœcesi cavet: *quòd nec ipse, nec ullus ratione ipsius, ex parte suæ arcis Desenbergensis damnum illis inferre debeat.* Dissidio deinde inter ipsos Spiegelios de *Desenberga* orto, Simon Episcopus Paderb. An. 1472. die Jovis post Dominicam Cantate, litem decidit, *pacem Burgensem* sanxit, & certum ejus colendæ modum præscripsit: reservato sibi suisque successoribus beneficii, aperti castri, & territorii jure. Hanc pacificationem confirmavit Ericus Episcopus Paderb. An. 1524. festo die S. Andreæ Apostoli. Ex quibus apparet *Desenbergam*, eâ tempestate Spiegelios adhuc incoluisse: quam tamen Henrici Saxonis Episcopi Paderb. literæ eadem de re datæ, An. 1581. 17. Nov. desertam corruisse arguunt, in quibus Art. 8. Henricus decernit & mandat Spiegeliis: *ut cùm in monte & arce Desenbergensi, tanquam primariâ feudi parte, omnis jurisdictio Desenbergensis dominii sit fundata, & indè originem ducat, ne ipsum castrum funditus*

ditus collabi sinant, sed superiorem ejus aream bene concluſam, per janitorem cuſtodiant, atque ipſam turrim inſtaurent, ac ſartam tectam conſervent.

8. IPSA VIDET SI QUOQUE SAXA MORI.] *Hem nos homunculi indignamur, ſi quis noſtrûm interiit aut occiſus eſt: quum, uno loco, tot oppidorum cadavera projecta jaceant.* Sulpit. ad Cicer. epiſt. famil. lib. 4. epiſt. 5. In eundem ſenſum Rutilius in itinerario de Populonia everſa:

Non indignemur mortalia corpora ſolvi,
Cernimus exemplis oppida poſſe mori.

In quæ mortalium oblivionum fata ne incurrerent res apud nos præclarè geſtæ, dignæque omnis poſteritatis memoriâ: Nos per hæc adornata Monumenta tam ſollicitè ſingulis conſultum voluimus: quemadmodum id Varro lib. 5. de lingua Latina ſapienter olim ſuaſit. *Monêre*, inquit ille, *à memoriâ dictum, quòd is qui monet, perinde ſit ac memoria. Sic Monumenta, quæ in ſepulchris, & ideò ſecundùm viam, quo prætereuntes admoneant, & ſe fuiſſe, & illos eſſe mortales.* Sed cùm & ipſos lapides, qui memoriæ conſervandæ ponuntur, ſubverti, & ex oculis hominum tolli videamus; eò literarum monumenta reperta ſunt, quæ ipſis ſaxis multò fideliùs & conſtantiùs ætatem memoriamque ad poſteros ferunt. Quam in partem & noſtras has operas venire cupimus, illo cumprimis Salluſtii, de bello Jugurthino, monito invitati. *Ingenii præclara facinora, ſicut anima, immortalia ſunt.*

PA-

PADERÆ FONTES.

MEMORIÆ. SACRUM

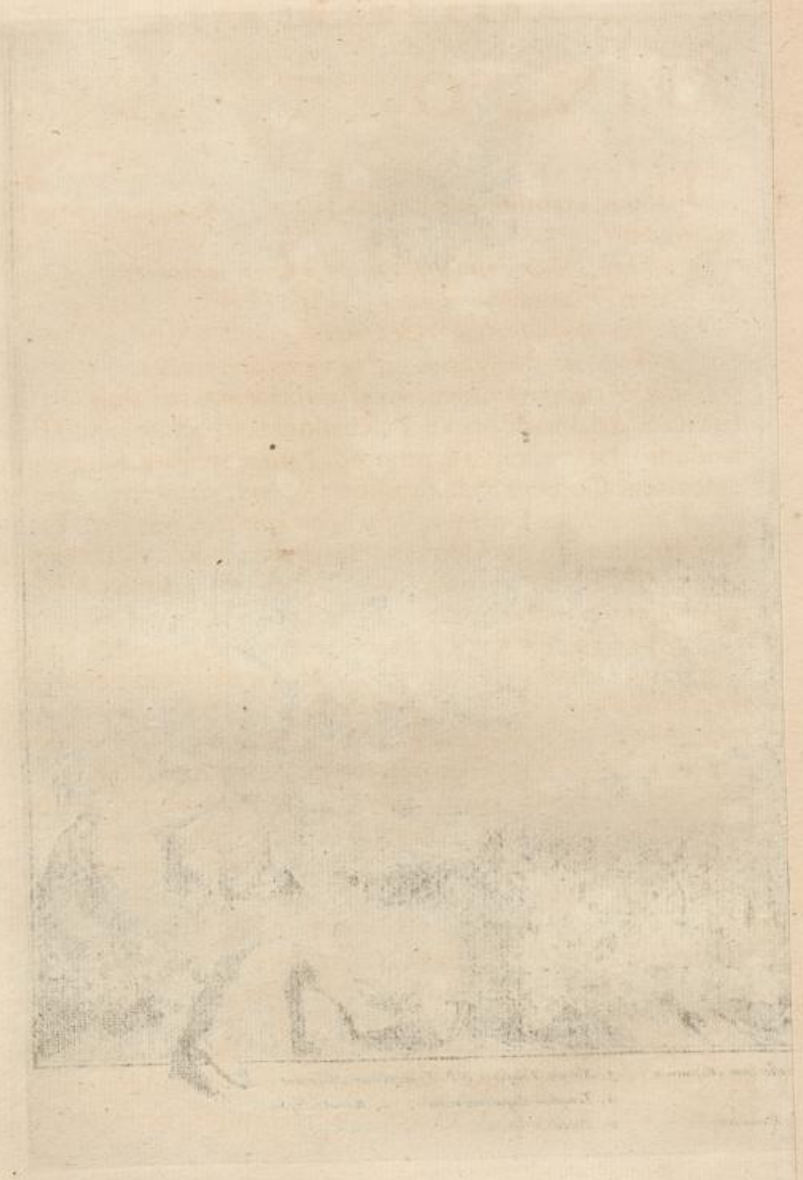
HIC. UBI. FONS. PADERÆ. MEDIA. SURGENTIS. IN. URBE
DUCO. VETUS. MAGNI. NOMEN. AB. AMNE. PADI
MARTE. DIU. ANCIPITI. CAROLUS. CERTARE. COACTUS
DELEGIT. CASTRIS. CONCILIISQUE. LOCUM
JUSSIT. ET. HIS. UNDIS. LUSTRATAM. SUBDERE. GENTEM
SAXONICAM. VERO. COLLA. SUPERBA. DEO
HIC. LEO. ROMANA. DEDUCTUS. AB. URBE. SACELLUM
SACRAVIT. PRIMUM. RELLIGIONIS. OPUS
HIC. SEDES. LONGO. FUIT. ORDINE. DEINDE. SECUTIS
TERRARUM. DOMINIS. INCLYTA. CÆSARIBUS
VIRGINIS. HIC. CONJUX. VIRGO. CUNIGUNDA. MARITI
ACCEPIT. MERITIS. REGIA. SERTA. COMIS
VASTUM. ALIUS. SUBEAT. SEPTENA. PER. OSTIA. PONTUM
NOBILIUS. NULLUS. ME. CAPUT. AMNIS. HABET

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

AD. FONTES. PADERÆ. CASTRIS. COMITIIS. ET
FREQUENTI. IMPERATORUM. REGUMQUE. GERMANIÆ. ET. FRANCIÆ. HOSPITIO. AC. REGIA
S. CUNIGUNDÆ. CORONATIONE. CELEBRATOS
M. H. P

NO-

Fontes Patere fe Paderborn

NOTÆ.

1. HIC UBI FONS PADERÆ.] *Padera*, in carmine apud Canisium de Leonis III. ad Carolum adventu, *Patra* vocatur:

Est locus insignis, quo PATRA *& Lippa fluentant,*
Altus & in nudo campo jacet, undique largo
Vestitus spatio: celso de colle videri
Namque potest legio omnis, & hinc exercitus omnis,
Castra Ducum & Comitum, radiantiaque arma virorum.

In vita S. Adalhardi, per S. Paschasium Ratbertum, apud Bollandum 2. Januar. cap. 16. num. 66. *Pater* appellatur. ita enim describitur Corbeiæ Saxonicæ situs: *Est autem locus pergentibus ad ortum solis de fonte* PATRIS, *situs supra littus Wistræ, &c.* Franciscus Irenicus lib. 12. Germaniæ Exegeseos *Padam*, alii *Padum*, *Padram*, *Pather*, nuncupant. *Pader* Gobelinus Persona, & communis loquendi usus retinet.

2. MEDIA SURGENTIS IN URBE.] Nomen hujus Urbis, pro cujusque scriptoris dialecto, variis modis enuntiatur. In Adone Viennensi, *Paterbrurna* & *Padrabrunne*; in Annal. Canisii, *Paderbrunnen*, *Padenbrun & Padesbrunen*; *Patresbruna* & *Patresbrunnas* appellatur in Joannis Tilii Annalibus minoribus; in auctioribus, *Patresbrunna* & *Patresbrunno*; in fragmento Annalium Alex. Petavii, *Padresbrunnon* & *Padresburnon*; in Annalibus Loiselii, *Paderbrunnen* (uti & in aliis quibusdam) & *Padabrunno*; in vita Caroli M. per incertum, *Paderburnen* & *Paderburnum*; in ejusdem vita per Monachum Engolismensem, *Paderbrunnem* & *Padabruno*; in Poëta Saxone, *Pathalbrunnon* & *Paderbrunnon*; apud Eginhardum, *Padabruna*; in vita Ludovici Pii, *Patrisbruna*; in historia constructionis novæ Corbeiæ, *Patherbruna*; in Annal. Fulden. *Padrabrunno* & *Padrabprunno*; in hist. translationis S. Viti, *Patherbronna*. Vid. Bollandi notas in vitam S. Liborii, cap. 1. 11. quæ horum fontium sic meminit:

Accedit ad ornamentum loci, (Paderbornæ) *ſaluberrimorum fontium intra ipſum oppidum in unum pariter alveum confluentium, incomparabilis tam ſpecies, quàm numeroſitas; in tantum, ut eorum latitudini & amœnitati ſimiles eſſe alibi minimè compertum habeamus.*

3. DUCO VETUS MAGNI NOMEN AB AMNE PADI.] Vocis originem fonteſque præ cæteris explicatè nobis deſcripſit Gobelinus in Coſmod. recito verba illius: *Sciendum quod hic locus nomen trahit à fluvio ibi ſurgente, qui Pader dicitur, quem Carolus loci amœnitate delectatus, vel fortè Saxones, qui olim de Italia, quam cum Longobardis invaſerunt, reverſi fuerant, de quibus ſuprà dictum eſt, à Pado fluvio Italiæ nominarunt: & indè fortaſſis eſt, quòd in literis Apoſtolicis ſcribitur Padeburnenſis. Relatione quippe ſeniorum traditum eſſe dicitur, quod Carolus huic loco nomen indiderit: hic etenim fluvius, (quemadmodum Padus maximus fluvius Italiæ ex tribus fontibus ſibi invicem propè ſurgentibus, ad pedes Alpium in unum alveum concurrentibus oritur) in pede montis ex tribus fontibus, quaſi profundis ex abyſſis, ſcaturiens, multis rivulorum decurſibus, ab eodem monte concurrentibus, inter unius alvei ripas, intra mœnia civitatis excipitur. Et horum trium fontium quilibet Pader appellatur, tamen cum ſua determinatione. Et fons versùs occidentem extremus, prout à quodam piſcatore hoc mihi referente, intellexi, à ſuperficie effluentis aquæ uſque ad fundamentum ejus, centum minus duobus pedibus altitudinis eſt: quemadmodum validè ſe menſuraſſe idem piſcator fatebatur. Et hi tres fontes tantam profundentes aquarum abundantiam cum rivulis ſuis flumen generant, cui in tota Europa, quantum ad ortum ejus, ſimile non contingit reperire. Dilatat quippe gremium mox fontibus egrediens, quod intra civitatis, in qua ſurgit, mœnia viginti molarum rotas, quarum nulla poſterior rotæ præcedentis aquam recipit, ſicut jugiter fluit, indeſinenter volvere poteſt. Neque quiſquam miretur quod dixi huic fluvio nomen prædictum à Carolo fuiſſe inditum, quamvis ante ejus adventum apud incolas regionis aliquo certo nomine fuiſſe fluvium ipſum nominatum dubium non exiſtit. Quoniam nomina fluviorum ſucceſſu temporum, adventu novorum populorum aut Principum, & de cætero mutata quandoque legimus. Et veriſimile eſt nomen priſtinum Lippe fuiſſe, quod ex illo conjicio, quòd fluvius à nulla civitate, villa, vel vico, extra locum, in quo ſurgit, ſub*

hoc

hoc nomine Pader, recipitur; quoniam ſtatim in loco, in quo ſurgit, ad ſtadia quaſi XV. *duobus fluviis commiſcetur, quorum quilibet iſto minor eſt. Et indè omnium illorum trium fluviorum congregatio Lippe nominatur, quo nomine nullus illorum trium fluviorum ſimpliciter nominatur, ſed fluvius qui occurrit ab oriente, qui reſpectu iſtius quaſi rivus apparet,* STRICTA LIPPA *nominatur, utique ad differentiam alterius fluvii, qui etiam Lippe cum alia determinatione, vel ſine determinatione ſit vocatus, & major illo ſit, cum nomina fluviorum minorum ſibi concurrentium, ſicut & aquam, ſoleant abſorbère communiter. Et fluit ſub hoc nomine Lippe donec Rheno commiſcetur.* Ita ille, ætat. 6. c. 38. p. 188. Certè *familiare fuiſſe Francis peregrina nomina noſtris locis inferre, & ſic Remam, pagum ad Warnæ & Viſurgis confluentes, à Remis urbe Archiepiſcopali in Galliis; à Pado Italico Padum noſtratem; ab Heriſtallo Francico Heriſtalum Saxonicum; à Corbeia Francica Corbeiam Saxonicam* denominatam, ſcribit Meibomius in notis ad Irminſulam Saxonicam. Cui ex parte conſentit Reinerus Reineccius, in notis ad Poëtam Anonym. p. 14. *Ut contrà in Annalibus Franc. perpetuò legitur Paderborna. Eſt enim nomen à Padi fontibus. De his lectu digniſſimum Coſmodromion Gobelini. Ibidem & hoc traditum. Padum, cùm aliud antè nomen habuiſſet, ita à Carolo Mag. de Italico indigitatum. Sed hoc in medio relinquamus. Quanquam negari non poteſt, utrique multa communia eſſe. Atque ut Italicus inter fluvios Italiæ maximus eſt, ſic Germanicus tantum à capite aquarum vehit, quantum totius Europæ nullus.* Contrà, inquit Bollandus l. c. *Alii à Romanis, cùm iis in locis caſtra haberent,* PADERAM *dictum volunt ob eandem Padi ſimilitudinem. Quod ut abſque veteri auctore affirmare mihi non eſt animus, ita conſentaneum rationi uſuique non inficior, & accolarum traditione celebratum.* Cæterùm Poëta Anonymus ad An. 777. vetuſtum fuiſſe urbis nomen ſignificat, ergò & fluvii, à quo urbi nomen:

—— *Conventum placiti generalis habere*
Cum Ducibus ſe velle ſuis denuntiat illic.
Tanto concilio locus eſt electus agendo,
Quem Pathalbrunnon vocitant, quo non habet ipſa
Gens alium naturali plus nobilitate
Inſignem, qui præcipuè redimitus abundat

Fontibus, & nitidis & pluribus, & trahit indè
Barbaricæ nomen linguæ sermone VETUSTUM.

Joanni Horrioni eruditissimo elegantissimoque Panegyrici Paderbornensis scriptori lib. II. cap. XI. videtur omnino incerta Paderæ nominis origo, ita enim ait: *Sed quid sibi vult illud Pather? Colligimus enim sic à majoribus enuntiatum esse, quòd ita crebrò scriptum reperiamus, nimirum cum lingua Germanica veterem illam suam asperitatem retineret. Quemadmodum enim paullatim articulum* THI *molliùs pronunciarunt* DIE, *ita ex Pather fecerunt Pader. Testatur Gobelinus à Pado derivatum, qui, ut ait, ex tribus fontibus sibi invicem propè surgentibus ad pedes Alpium in unum alveum concurrentibus oriatur. Quæ descriptio non congruit cum iis quæ à Strabone, Plinio, Ptolemæo, Leandro Alberto de origine Padi memorantur. Sed faciamus non spectatam esse in hac appellatione tam accuratam similitudinem, si cui id sequi libebit, dicet à Pado factam esse Paderam, quemadmodum brachium Padi, quod est ad Ravennam, Paduſam dictum accepimus. Reperitur quoque in Annal. Canisii An. 777. scriptum Padesbronnen, ubi videri possit deductum nomen ab eadem origine, atque ipsum Padi vocabulum. Refert enim Plinius lib. 3. c. 16. ex Metrodoro, Padum nomen accepisse ab arbore picea, quæ multa circa fontem, quæ Gallicè Pades dicatur. Verùm unde Saxonibus nostris, quos eo tempore quasi more ferino vixisse ait Venantius lib. 3. c. 7. ea eruditio & cognitio linguarum? Equidem malim fateri nescire me, unde illud* PATHER, *in nomine Patherbornæ; perinde atque obscurum est, quid sibi velit Mimigarna, in nomine Mimigarnafordæ, quo aliquot sæculis dicta fuit ea Westphaliæ urbs, quam hodie Monasterium nuncupamus.*

4. MARTE DIU ANCIPITI.] Ejus luculentus testis est Eginhardus in vita Caroli M. qui causas & tempus belli Saxonici his verbis prodidit: *Post Longobardici belli finem, Saxonicum, quod quasi intermissum videbatur, repetitum est: quo nullum neque prolixius, neque atrocius, Francorumque populo laboriosius susceptum. Quia Saxones, sicut omnes ferè Germaniam incolentes nationes, & naturâ feroces, & cultui dæmonum dediti, nostræque religioni contrarii, neque divina, neque humana jura vel polluere, vel transgredi inhonestum arbitrantur. Suberant & causæ, quæ quotidie pacem conturbarè*

bare poterant, termini videlicet noſtri & illorum pænè ubique in plano contigui, præter pauca loca, in quibus vel ſilvæ majores, vel montium juga interjecta, utrorumque agros certo limite diſterminant: in quibus cædes & rapinæ & incendia viciſſim fieri non ceſſabant. Quibus adeò Franci ſunt irritati, ut jam non vices reddere, ſed apertum contra eos bellum ſuſcipere dignum judicarent. Suſceptum eſt igitur contra eos bellum, quod magnâ utrinque animoſitate, tamen majore Saxonum, quàm Francorum damno, per continuos triginta tres annos gerebatur. Plures eo bello tam ex nobilitate Francorum, quàm Saxonum, & functi ſummis honoribus viri, conſumpti ſunt: tandemque anno triceſimo tertio finitum eſt. Vid. Poëtam Anonym. vit. Ludovici Pii apud Pithæum.

5. DELEGIT CASTRIS CONCILIISQUE LOCUM.] Anno 777. *Rex* (Carolus) *poſt celebratam Noviomagi Paſchatis feſti ſolemnitatem, ad locum, qui Padrabrunna vocatur, generalem populi ſui conventum in eo habiturus, cum ingenti exercitu in Saxoniam profectus eſt.* Eginhard. in vit. Caroli M. vita Caroli M. apud Pithæum, vita ejuſdem per incertum auctorem tom. 11. ſcript. hiſt. Francicæ, Annal. fragment. ex MS. Nazariano apud Freherum inter ſcriptores Francicos, Poëta Anonymus, Ado Viennenſ. Annal. Caniſii, Regino.

An. 783. *Cumque de loco prælii ad Paderbornam ſe cum exercitu recepiſſet, atque ibi caſtris poſitis partem exercitûs opperitur, audivit Saxones in finibus Weſtfalorum ſupra fluvium Aſam congregari.* Aſtron. apud Reuberum, vita Caroli M. per Engoliſmenſem Monachum, Regino.

An. 785. *Rex Carolus placitum habuit apud Padresbrunnon cum Francis & Saxonibus.* Annales Francorum tom. 11. inter ſcript. hiſt. Franc. Aſtron. apud Reuberum, vita Caroli M. per incertum auctorem tom. 11. inter ſcript. hiſt. Franc. vita Caroli M. per Engoliſmenſem, vita Caroli M. apud Pithæum, Regino.

An. 786. *Ludovicus filius pro ſapere & poſſe obedienter parens, occurrit* (Carolo patri) *ad Patrisbrunnam, habitu Vaſconum cum coævis ſibi pueris indutus, amiculo ſcilicet rotundo, manicis camiſiæ diffuſis, cruralibus diſtentis, calcaribus caligulis inſertis, miſſile manu ferens:*

rens: hæc enim delectatio voluntasque ordinaverat paterna. Vita Ludovici Pii apud Pithæum.

An. 799. *Interim Rex in Saxoniam profectus Rhenum ad Lipeham transivit, & in loco qui dicitur Padeburnum positis castris consedit.* Vita Caroli M. per incertum auctorem tom. 11. script. hist. Franc.

6. JUSSIT ET HIS UNDIS LUSTRATAM SUBDERE GENTEM.] An. 777. *Dominus Rex Carolus publicam synodum habuit ad Paderbrunnen, ibi convenerunt omnes Franci & omnes Saxones, excepto, quod Widochindus rebellis exstitit, & cum paucis aliis sociis suis in Normandiam confugit. Ad idem placitum venerunt Saraceni de Hispania tres reges, Ibnalarabi & filius Devizesi, qui Latinè Joseph nominatur, & gener ejus Alaruiz, ibique multitudo Saxonum baptizata est.* Vita Caroli M. apud Pithæum, Annal. Francorum inter script. hist. Franc. tom. 11. Annal. Fuldens. apud Freher. *Ibi Saxones baptizati ingenuitatem, & omnem proprietatem suam, secundùm morem gentis, abdicantes regi tradiderunt, si à die illa, & deinceps Christianitatem, & regi ac filiis fidelitatem abnegassent.*

7. HIC LEO ROMANA DEDUCTUS AB URBE.] An. 799. *Leo Papa à Romanis in Letania majore linguâ truncatâ cruciatus, & per Wirundum Abbatem, & Winigisum Ducem Spoletanum ereptus, ad Carolum in Saxonia ad Padraprunno deductus est.* Annal. Fuldens. apud Freher. vita Caroli M. per Engolismens. tom. 11. script. hist. Franc. Astronom. apud Reuberum, Poëta Anonym. Annales incerti auctoris apud Pithæum, Regino, Sigonius l. 4. hist. de Regno Italiæ.

Pompam, quâ Paderbornæ exceptus est LEO Pontifex, prolixè & accuratè descripsit, qui interfuisse videtur, vetus Poëta, diversus à nostro Paderbornensi, quem Reineccius edidit, & nos sæpe citavimus. Extat apud Henricum Canisium, cujus judicio putatur esse Alcuinus Flaccus, Caroli M. & S. Ludgeri præceptor. Libet attexere carmina, ut palam omnibus fiat, quo honore maximus Rex Pontificem Opt. Max. coluerit.

Est locus insignis quo Patra & Lippa fluentant,

Altus

Altus & in nudo campo jacet, undique largo
Vestitus spatio, celsō de colle videri
Namque potest legio omnis, & hinc exercitus omnis,
Castra Ducum & Comitum, radiantiaque arma virorum.
Huc CAROLUS *multis stipatus millibus Heros*
Advenit, & tandem juvat hic succedere tectis.
Missus Apostolici regalem tendit ad aulam
Interea, & summum manifestat quippe venire
Pontificem expulsum Romana à sede LEONEM
Civibus à propriis, & tot tolerasse recensēt
Verbera commemorans extinctum lumine vultum;
Narrat & abscissam liquido de gutture linguam,
Nunc medicante Deo sanatum, & ab omnibus istis
Esse malis animis: stupet ipse exercitus omnis
Audita, & CAROLUS *recolendo somnia retrò,*
Præteriti indicio agnoscens vestigia visus;
Hoc fore non dubitat, quòd tristes fundere fletus
Pontificem in somnis jam dudum vidit eundem.
Hinc jubet extemplo Pippinum occurrere magno
Pastori, pacem & placidam portare salutem.
Obvius ire parat genitoris jussa facessens
Pippinus, centum lætus cum millibus ibat.
Ipse sedet solio CAROLUS *Rex justus in alto,*
Dans leges patriis, & regni fœdera firmat.
Utque videt patulo adversùm se tendere campo
Pastor Apostolicus, centum cum millibus altum
Pippinum, geminas extendit ad æthera palmas,
Pro populoque preces effundens pectore largas.
Ante Sacerdotem ter summum exercitus omnis
Sternitur, & supplex vulgus ter fusus adorat.
Mox LEO *Papa solo Pippinum more benigno*
Excipit, & sacris circumdans colla lacertis,
Hæret in amplexuque diu placida oscula libans.
It comes, & supra se confert vertice toto
Pippinus, varias miscent sermone loquelas,

Inque

Inque vicem diversa levant problemata verbo.
Rex pius interea solium conscendit, & omnem
Alloquitur populum CAROLUS *venerabilis Heros.*
Ergo agite ô Proceres, inquit, quibus induite arma
Ire estis soliti ad bellum, Martemque severum
Temptare, & crudo vosmet confidere pugno,
Pontifici celeri cursu occurremus opimo.
Vix hæc dixit Heros: fremit undique turba tumultu,
Tela manu glomerat, mox loricasque trilices
Et latos clypeos, galeasque & spicula, peltæ
Æratæ resonant; acies hinc indè videntur
Ire equitum, sparso nigrescunt pulvere nubes,
Et tuba lugubri medio strepit aggere voce.
Classica signa sonant, campi densantur aperti,
Agmine cristatus fulget que exercitus omnis.
Tela micant pariter, vexilla levàta coruscant;
Armati incedunt, juvenes & freta juventus
Gaudet equis, siccus fervescit in ossibus ardor
Audendi, ac CAROLUS *medio micat agmine lætus.*
Aurea crista tegit frontem, & conspectus in armis
Fulget, equo ingenti portatur ductor opimus.
Ante Sacerdotum porrò castra, agmina ternis
Stant divisa choris, in longis vestibus almæ
Sacra crucis vexilla levant, & Præsulis omnis
Adventum expectat Cleruque & candida plebes.
Jam pater in campo CAROLUS *vidit agmina aperto,*
Pippinum & summum Pastorem tendere contrà
Constat, & inque modum populum expectare coronæ
Præcipit, atque aciem hinc dividit urbis ad instar.
Ipse autem medio consistere in orbe beatus
Præsulis adventum expectans, & vertice toto
Altior est sociis, populum supereminet omnem.
Jam LEO *Papa subitque externo se agmine miscet.*
Quàm varias habitu linguas, tam vestis & armis,
Miratur gentes diversis partibus orbis.

Ex-

Extemplò properans CAROLUS *veneranter adorat,*
Pontificem amplectens magnum, & placida oscula libat,
Inque vicem dextras jungunt, pariterque feruntur
Gressibus, & multo miscentes verba favore.
Ante Sacerdotem ter summum exercitus omnis
Sternitur, & supplex vulgus ter fusus adorat,
Pro populoque preces ter fundit pectore Præsul,
Rex pater Europæ, & summus LEO *pastor in orbe*
Congressi, inque vicem vario sermone fruuntur.
Exquirit CAROLUS *casus auditque laborum*
Diversos, sceleris populi impia facta stupescit,
Miratur geminas jam dudum luce fenestras
Extinctas, & nunc reparatum lumine vultum,
Truncatamque loqui miratur forcipe linguam,
Alter in alterius configunt lumina vultus,
Et parili sedis tendunt ad culmina gressu.
Ante Sacerdotes sacri stant ostia templi,
Alternis vicibus modulantes carmina laudum;
Atque Creatori grates laudesque frequentant,
Qui nova Pontifici reddebat lumina summo,
Et desperatam condebat in ore loquelam.
Exoritur clamor, vox ardua pulsat olympum.
Intrat Apostolicus, CAROLO *ducente beato,*
Templa Creatoris, solito solemnia more
Concelebrare, pio Missarum sacra favore.
Exhinc officiis divinis ritè peractis
Invitat CAROLUS *celsa inter tecta* LEONEM.
Clara intus pictis conlucet vestibus aula,
Auro ostro ornantur hinc inde sedilia multo.
Ad mensas residunt læti, variisque fruuntur
Deliciis, medio celebrant convivia tecto;
Aurea namque tument per mensas vasa falerno.
Rex CAROLUS *simul & summus* LEO *Præsul in orbe*
Vescitur, atque bibunt pateris spumantia vina.
Post lætas epulas & dulcia pocula Bacchi,

Multa pius magno CAROLUS *dat dona* LEONI.
Hinc lætus repetens aulæ secreta revisat
Rex; & Apostolicus repetit quoque castra suorum:
Cùm tali à CAROLO LEO *sit susceptus honore,*
Romanos fugiens propriis repulsus ab oris.

8. SACRAVIT PRIMUM RELLIGIONIS OPUS.] Hujus rei testis est antiquus scriptor vitæ S. Liborii apud Bollandum, c. 11. pag. 88. §. 5. *Nam & vir sanctissimus & verè Apostolicus Papa sedis Romanæ,* LEO *nomine, injusta civium odia perpessus, illic eum* (Carolum) *adiit, pro sedandis contra se ortis simultatibus, imperialem opem quæsturus. A quo cum ingenti, ut par erat, honore susceptus, religiosum ejus ac salutare Christianitatis dilatandæ studium nobiliter inchoatum, Apostolicâ auctoritate firmavit, atque in Ecclesia tunc ibidem noviter constructa quoddam altare consecrans, adorandas in eo reliquias Protomartyris Stephani, quas secum Româ detulerat, collocavit; fiducialiter id Principi promittens, quòd oratorium illud, tanti Martyris patrocinio munitum, non ulterius passurum foret injuriam, quam, ipso referente, priùs ei contigisse cognovit; ut videlicet ob incolarum loci perfidiam, & odium in religionem Christianam, aliquoties igni traderetur. Et ob hanc maximè causam easdem reliquias ibi, rogatu Imperatoris, recondidit; non sine effectu congruo fiduciæ sponsionisque suæ, cùm nihil tale postmodùm illic perpetratum esse certissimum sit.* Eadem fere habet auctor vitæ B. Meinwerci apud Browerum n. 1. p. 13. Gobelinus Persona in Cosmod. ætat. 6. cap. 38. insuper addit diem Leoninæ consecrationis: sed utrùm rectè, vide in Notis ad Monumentum Eresburg §. 8. Verùm audiamus Gobelinum. *Pontificatûs Hatumari primi Episcopi Paderbornensis anno 4. Leo Papa* III. *venit ad Carolum in Paderborne, querens de injusta Romanorum persecutione, quem Carolus honorificè suscepit, & rogavit ut Capellam quandam ibi noviter constructam, cùm jam Ecclesiam, quam præsens ibidem erexerat, ipsi rebelles vastaverant igne, dignaretur consecrare. Qui precibus Regis gratanter susceptis, in eadem Capella altare in honorem S. Stephani Protomartyris devotè consecravit, ac reliquiis ejusdem Martyris, quas secum Româ detulerat, in eodem altari reconditis, visitantibus eandem Capellam in anniversario dedicatio-*

cationis ipsius, qui est VIII. *Idus Decemb. de benignitate Sedis Apostolicæ magnas indulgentias concessit, & sedem ibidem Episcopalem auctoritate Apostolicâ confirmavit.* Vid. adhæc Crantzium Metrop. lib. 1. cap. 11. Casp. Bruschium, & Kerssenbrochium in catalogo Ep. Paderb. Baronium ad annum 799.

9. HIC SEDES LONGO FUIT ORDINE DEINDE SECUTIS.] Unde non immeritò ab Erinhero, qui vitam S. Heimeradi Presbyteri, tutelaris Hasungensis, versibus descripsit, appellatur SEDES REGALIS. Sic enim ille ingressus sermonem de B. Heimeradi cum Meinwerco Antistite congressu:

Est locus egregius Patherbrunnon vocitatus,
Is quoque REGALIS SEDES, *& Pontificalis.*

Hactenus illa produximus, quibus Paderborna à Carolo M. celebrata; nunc uti à cæteris Imperatoribus ac Regibus sit frequentata ac decorata, paucis subjungamus.

An. 815. *Ludovicus in loco, qui dicitur Padrabrunna, generalem populi sui conventum habebat. Ibi ad eum omnes orientalium Sclavorum primores, & legati venerunt.* Astron. apud Reuber. vita Ludovici Pii incerto auctore apud Pithæum, Adelmus Benedictinus, Annal. Franc. apud Freher. pag. 416. Chron. Hildesiense tom. 11. inter scriptores hist. Francicæ: *An.* 815. *anno secundo imperii, HLudovicus Imperator suum placitum cum Francis in Saxonia ad Phaderobrunnon habuit, & illuc venit filius ejus HLotharius Rex Bojariorum, & alius filius ejus, Pippinus Rex Aquitaniorum: Bernardus quoque filius Pippini Rex Longobardorum. Et erat illud placitum Kalend. Julii mensis.* Ejusdem placiti meminit libellus de translatione S. Viti, & institutione novæ Corbeiæ à Meibomio editus.

An. 845. *HLudovicus tempore autumni in Saxonia apud Padraprunno generale placitum habuit, ubi fratrum suorum, & Nordmannorum, Schlavorum quoque, & Bulgarorum legationes suscepit, audivit & absolvit.* Annal. Fuldenses apud Freherum, & apud Pithæum tom. 11.

An. 958. *Otto divinâ gratiâ Rex, ob remedium animæ suæ, ad interventum dilectæ conjugis suæ Adelheidæ, & amantissimi fratris sui*

Brunonis Archiepiscopi, Sanctimonialibus, Deo sanctæque Mariæ semper Virgini, & sancto Cyriaco devotè servientibus, in proprium donavit quicquid Malhure in Gisici marcâ habuit. Signum Domni Ottonis invictissimi Regis. Luidulfus Cancellarius ad vicem Brunonis Archicancellarii recognovit. Data VII. *Kal. Jul. An. Dom. Incar.* DCCCCLVIII. *Ind.* I. *regnante piissimo Rege Ottone Anno* XXIII. *Actum Pathurbrunnon. Amen.*

An. 1013. *In proxima quadragesimæ Rex* (Henricus) *ad Werlu veniens, diu cholicâ passione ibi infirmatur, & multa per visionem sibi revelata sunt. Ad ultimum lacrymis & oratione multorum convalescens, quia in tam brevi intervallo ad prædestinatum non valuit pervenire locum, Paschale festum, cum Meinwerco sibi admodùm familiari, in Patherbrun dignâ veneratione peregit.* Ditmari Chron. lib. 6. pag. 81. vid. etiam Broweri scholia in vitam B. Meinwerci num. 22.

An. 1014. *Imperator hæc audiens de tantorum detrimento patrum turbabatur, qualiterque loca bene suppleret vacua, cum familiaribus suis tractavit, & Natalem dominicum in Pathebrun festivis peregit gaudiis.* Ditmari Chron. lib. 8. pag. 91.

An. 1016. *Imperator* (Henricus) *Christi nativitatem Patherbrunnæ celebravit.* Chron. Hildesiense inter script. hist. Franc. tom. III.

An. 1017. *Cæsar verò* (bellum moturus magnis copiis adversus Boleslaum Poloniæ Ducem) *ad orientem tendens, Imperatricem* (Cunigundam) *ad se in loco, qui Patherbrunnum dicitur, venire jubet. Indè ambo usque ad Magdaburg profecti.* Ditmari Chron. lib. 7. pag. 30. & ibidem dedit diploma, quo IV. *Idus Junii B. Meinwerco Episcopo Paderbornensi certa prædia largitur.*

An. 1018. *Imperator* (Henricus) *Natalem Christi Patherbrunnen, Pascha Babenberg egit.* Chron. Hildesiense inter script. hist. Franc. tom. III.

An. 1021. *Heinricus divinâ gratiâ Romanorum Imp. Aug. Meinwerco Episcopo & Ecclesiæ Paderborn. Comitatum Dodiconis Comitis, quem dum vixit, tenuit, situm in locis Hessiga, Netga, Nihterga, cum omni legalitate in proprium concedit atque largitur. Data* XIIII. *Kal. Mart.*

Mart. Indictione IIII. *Anno Dominicæ Incarnat.* MXXI. *Anno verò Domni Heinrici secundi regnantis* XVIIII. *Imperii autem* VIII. *Actum Padebrun. feliciter. Amen.*

An. 1023. *Heinricus divinâ favente clementiâ Romanorum Imperator Augustus, ad interventum dilectissimæ conjugis suæ Cunigundæ Imperatricis Augustæ, Paderbrunnensi Ecclesiæ quoddam suum prædium Hohunseli dictum, situm in pago Westfalon, in Comitatu verò Bernardi Comitis, cum omnibus ejusdem prædii pertinentiis concedit & largitur. Signum Domni Heinrici Romanorum invictissimi Imperatoris Augusti. Gunterius Cancellarius vice Aribonis Archicappellani recognovit. Datum* XVI. *Kal. Febr. Indict.* VI. *Anno Dominicæ Incar.* MXXIII. *Anno verò Domni Heinrici secundi regnantis* XXI. *Imperii autem ejus* VIIII. *Actum Paderbrunnon feliciter. Amen. Idem eodem loco & anno,* XVIIII. *Kal. Februarii, Paderbrunnensi Ecclesiæ quoddam prædium suum Steini dictum, situm in pago Westfalon, in Comitatu verò Bernardi Comitis concedit & largitur. Idem eodem anno, die, & loco, Monasterio Cofungensi donat juris sui prædium Hardinghusen.*

An. 1025. *Conradus Rex primum suæ felicitatis annum in Natali Domini Mindæ initiavit, & Epiphaniam Patherbrunnensi civitate more regio peregit. Indè post Epiphaniam Hildenesheim venit.* Chron. MS. apud Christoph. Browerum, vid. ejusdem scholia in vitam B. Meinwerci num. 93.

An. 1030. *Imperator Natalem Christi Patherbronnæ egit, ubi Aribo Metropolitanus, in sancto die inter Missarum solemnia publico sermone habito, licentiam ab Imperatore, & confratribus Romam pergendi rogavit, simulque à Clero & populo indulgentiam sibi à Deo impetrari postulavit. Sicque post Purificationem S. Mariæ iter assumens Romam adiit.* Vita S. Godehardi apud Browerum cap. 10. Eadem habet Chron. MS. apud Christoph. Browerum, vid. ejusdem scholia in vitam B. Meinwerci num. 500.

An. 1031. *Indict.* XIV. *Cuonradus Imperator Natalem Domini Patherbrunnen, & Pascha Nuvimago feriavit.* Chron. Hildes. inter script. hist. Franc. tom. III.

An. 1032. *Chonradus divinâ favente clementiâ Rom. Imp. Aug. confirmat donationes à venerabili Meinwerco factas Abdinghoffensi Mo-*

nasterio. Data XIII. *Kal. Febr. Indict.* XV. *An. Dom. Incarn.* MXXXII. *An. verò Domni Chonradi secundi, Regni* VIII. *Imperii autem* V. *actum Paderburn. in Dei nomine feliciter. Amen.*

An. 1033. *Imperator Natalem Domini Patherbrunnæ, Pascha Niumagen feriavit.* Chron. MS. apud Browerum, vid. scholia ejusdem ad vitam B. Meinwerci num. 121. Chron. Hildesiens. cit.

An. 1035. *Imperator Pascha Patherbronnæ; Ascensionem Seliganstadt; Pentecosten autem Bavenberg celebravit.* Chron. MS. apud Christoph. Brow. l. c. Chron. Hildesiens. l. c.

An. 1036. *Imperator Pascha Ingelenheimi feriatus est; Ascensionem verò Domini, Paderbrunne; Pentecosten, nativitatemque Johannis Baptistæ Niumagi.* Crusius in Annal. Suev. lib. 6. part. 2. cap. 8. Chron. Hildes. cit.

An. 1043. *Henricus Imperator Pentecosten egit Paderbornæ.* Gerhard. Cleinsorgius in Annal. Westphaliæ MS.

An. 1051. *Imperator* (Henricus) *Pentecosten celebravit Podelbrunnen, ubi Bardo Archiepiscopus* (Moguntinus) *ad Missam habito sermone, obitum suum instare prædicens, orationi fidelium se commendavit, qui eodem mense discessit.* Lambertus Schaffnaburgensis.

An. 1056. *Imperator* (Henricus) *regressus de Italia sanctum Pascha Padelbrunnæ celebravit.* Lambertus Schaffnab.

An. 1152. *Fridericus* I. *Imperator, teste Bernardo Episcopo Paderborn. jura Advocati Ecclesiæ Marnensis declarat, diplomate Paderbornæ dato. Indict.* XIV. *Anno Domni Regis Friderici primo.* Auberti Miræi notitia Ecclesiarum Belgii cap. 158. pag. 402.

An. 1212. *Otto* IV. *Imp. cum fratre suo Henrico Saxoniæ Duce, & Rheni Palatino, in æquas propemodùm partes Saxoniam divisit Paderbornæ.* Matthæus Paris in hist. majore, citatus à Marquardo Frehero in responso ad epistol. monitoriam Christophori Gewoldi, in causa Palatina, edita Heidelbergæ An. 1614.

A. 1375. *Karolus Imperator volens Wenceslaum filium suum promovere ad regnum, partes Westfaliæ pertransiit, & veniens Paderbornam à Domino Henrico Episcopo, ac Clero, ac civibus reverenter susceptus est. Et postquam unâ nocte moram traxit ibidem, Henricus Episcopus ipsum recedentem honorificè prosecutus est.* Gob. Person. Cosmod. ætat.

ætat. 6. cap. 71. pag. 248. vid. etiam Panegyric. Paderborn. lib. 2. cap. 13.

10. VIRGINIS HIC CONJUX VIRGO CUNIGUNDA MARITI.] An. 1002. *Indict.* XV. *novus Rex Henricus S. Laurentii Natalem Paderbrunnen celebravit. Et ibi Domna Cunigundis regalem benedictionem, & coronæ impositionem à Willigiso Metropolitano susscepit. Sed & Sophia ad Gandeshemense regimen electa, obtentu Principum, Domni Bernwardi* (Hild. Episc.) *licentiam à Palligero benedicendi ibidem obtinuit.* Chron. Hildesiense sæpiùs citatum, vita S. Bernwardi apud Browerum, vita S. Godehardi apud eundem, vita B. Meinwerci apud eundem. Quæ autem in ipsa Reginæ consecratione, ceu sereno tempestas intervenerit, coortis in arma mutua Bavaris & Saxonibus, ex Adelboldo de rebus gestis S. Henrici, apud Jacobum Gretserum in Divis Bambergensibus, licet cognoscere: *Interea Regi à Saxonia in regnum Lothariense properanti Gruonæ occurrit uxor sua, Domna Cunigunda nomine jam extans; sed re citò Regina futura. Indè enim Paderbronam veniens in festo S. Laurentii acclamatur, benedicitur, coronatur, & fit Kunigunda Kuninga, quod Latinè interpretari potest Regia Regina. Sed ut nunquam serenitas, quam non sequatur nubilositas, sic rarò jocunditas, quam non sequatur adversitas. Nam in benedictione Reginæ cunctis exultantibus Bavarii (quorum mos est in aliena terra velle, quod in sua volunt) circa civitatem fruges colligere, & agricolas sua defendere volentes irrationabiliter cæperunt tractare. Quæ res indigenas commovit, & ad resistendum etiam fortiter animavit. Domestici igitur Regis, & indigenæ, invalescente contentione, confluunt, concurrunt, conveniunt. Pugna gravis oritur, ex domesticis Regis juvenis unus interficitur, frater scilicet Domni Eilberti, qui tunc temporis erat Cancellarius, postmodum verò Frisiensis factus est Episcopus. Hujus interfectione omnes Regis fideles commoti graviter, cives cæperunt persequi, & eos persequendo insatiabiliter grassari. Et nisi regiâ potestate retinerentur, omnes usque ad internecionem prosequerentur. Cum plurima igitur difficultate sedato tumultu, castigatisque illis quorum stultitia causa seditionis exstitit: inde Rex Dinsberg properat, & illic Lothariensium adventum expectat.*

11. No-

11. NOBILIUS NULLUS ME CAPUT AMNIS HABET.] Præter Pontificis Max. Imperatorum & Regum hoſpitium, regalem S. Cunigundæ coronationem, externorum Principum legationes, Francorum & Saxonum conventus, & caſtrorum metationes; *caput Paderæ* nobilitat ſingularis amœnitas, & aquarum copia vix uſquam uberior admirabiliorque, in Panegyrico Paderborn. Joannis Horrionis ad vivum depicta, lib. 2. cap. 7. *Quòd ſi, ut eſt apud Strabonem, Gymnaſio liberalium artium, quod erat Tharſi in Cilicia, Cydnus amnis, cujus ſaluberrima aqua ferebatur, plurimum celebritatis attulit, nihilne habebit ad illuſtrandam Paderbornæ Academiam; hæc ſalubrium fontium copia, quibus ambigere poſſis, pluſne palati & valetudinis, an aſpectus & voluptatis gratiâ delecteris? Neque enim ſentio, quæ poſſit ſpecies eſſe jucundior, quàm trium fontium in media urbe, ex eodem colle, modico intervallo exorientium, tantamque ſubitò vim aquarum erumpentium, ut, non modicis effuſi rivis, antè in unum alveum viſendo ſanè agmine confluant, complureſque molas frumentarias priùs verſent, quàm ſe effundant è mœnibus. Quanta amœnitas ſingulorum cùm ſeorſim fluunt? quanta omnium cùm uno amne labuntur? quàm juvat aquam ipſam omni cryſtallo puriorem intueri, & innaſcentes viridiſſimas herbulas numerare? quale ſpectaculum anaticulas, & cygnos videre in mediis undis pendulos, ſuſpensâ caudâ, nitentibus contra profluentem pedibus, prono roſtro piſcantes? quæ voluptas, ne ſævæ quidem brumæ inclementiâ unquam eripitur. Quâ enim tempeſtate nive omnia fœda ſunt & gelu, non modò intra urbem, ſed etiam non modico foris ſpatio, ne ſecundùm quidem ripas, ut fert mos cæterorum amnium, vel in tenuiſſimas cruſtas conglaciat. Quid quòd eodem tempore peregrinas aves ad ſe noſter amnis allicit, quæ fluviis aſſuetæ, ubi glacie cæteris prohibentur, ad hunc confugiunt? Æſtate verò, poteſtne quicquam illis viridariis, hortis, pomariis, quibus utraque ejus ripa prætexitur, eſſe formoſius? Non enim nunc vacat aquam commemorare totâ propè urbe per canales ſingulari artificio diſpenſatam, non ſalientes fontes, non piſcinas, non lavatrinas, non ſexcenta commoda. Quòd ſi collibitum erit egredi urbe, quem non delectet curſum ejus proſequi, modò pleno incedentis amne, modò diviſis quaſi copiis inſulas ambientis, modò vario flexu,*

flexu, & grato errore per virentia prata ſerpentis, modò limpidiſſimos rivos amplectentis ſinu, modò celeberrimum Romanis Annalibus flumen Luppiam, vel cum jactura ſui nominis generantis? Sed concludamus has *Paderæ* notas inſigni elogio Gobel. Perſonæ in Coſmodr. ætat. 6. cap. 38. quod ipſe ab antiquo ſcriptore Vitæ S. Liborii eſt mutuatus: *Ad hunc locum Karolus ſæpè divertit, quoniam ut ſcribit quidam, qui poſtea in eodem loco, tempore Arnulphi Regis, vitam duxit religioſam*: HIC LOCUS VIRIS OMNI NOBILITATE GENERIS ANIMIQUE SEMPER INSIGNIBUS ABUNDABAT, UT NON ESSET DUBIUM, QUIN PATRIA CIVIBUS ET CIVES PATRIÆ CONGRUERENT, AC SIBI UTRINQUE ORNAMENTO FORENT.

Burgum, nunc Dirburg

DRIBURGUM,

OLIM IBURGUM APPELLATUM.

MEMORIÆ. SACRUM

SEU. ME. DRIBURGUM. VETERI. SEU. NOMINE. DICAS
IBURGUM. MERITIS. LAUS. MANET. ÆQUA. MEIS
SAXONIS. UT. PERHIBENT. MUNIMEN. GRANDE. VETUSTAS
IMPOSUIT. NOSTRIS. MOENIA. CELSA. JUGIS
PRÆSENTIS. CAROLUS. PRECIBUS. DONATA. LEONIS
QUÆ. PADERÆ. SACRO. SUBDIDIT. IMPERIO
VENA. ACIDÆ. TANTUM. ME. NUNC. UBERRIMA. LYMPHÆ
NOBILITAT. VARIIS. SÆPE. MEDENDO. MALIS
SI. MIHI. LONGA. DIES. PRIMOS. SUBDUXIT. HONORES
SERVAT. ADHUC. NOSTRUM. QUÆ. FUGIT. UNDA. DECUS

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

DRIBURGI. OLIM. IBURGI. ANTIQUI. SAXONUM
MUNIMENTI. A. CAROLO. M. EXPUGNATI. S. HATHUMARO. EPISCOPO. PADERBORNENSI. EJUSQUE. SUCCESSORIBUS. CUM. OMNI. AGRO. ET. DITIONE. LEONIS. III. P. M. PRÆSENTIS. ROGATU. DONATI. ET. SALUBRITATE. ACIDULÆ. HODIE. NOBILIS. MEMORIÆ
M. H. P

NOTÆ.

1. SEU ME DRIBURGUM.] *Driburgi* vocabulum *Iburgo* esse recentius, & *Driburgum* hodiernum *Iburgum* olim appellatum, testimonio sunt hæ literæ Bernardi Episcopi Paderbornensis An. 1136. & An. 1142. datæ.

IN *nomine sanctæ & individuæ Trinitatis.* BERNARDUS *Dei gratia Patherbornensis Episcopus. Quoniam tempora quæ sanctus Apostolus ventura prædixit jam venisse timemus. cùm dixit. erunt homines se ipsos amantes. unde sæpius accidit. quod hi qui in quiete mentis Deo serviunt ab importunis hominibus injuste turbantur. Officii nostri cura nos admonet. cunctis Deum diligentibus sollicitudinem Pastoris impendere. his tamen præcipue qui nostro regimini specialiter commissi sunt. non solum de præsentibus sed & de futuris quæ provenire possunt incommoditatibus auctore Deo removendis diligentia circumspectiori invigilare. Ea propter notum esse volumus tam præsentis quàm futuri temporis Christi fidelibus. qualiter pusillus adhuc Ancillarum Dei grex. qui primitus in monte* IBURG *congregatus fuerat. & ab Ecclesia in Hersse locum & bona Ecclesiæ in monte Christo ibi famulantibus profutura perceperat. Postea autem saniori consilio in locum Gerdinensem transmigravit. & juste privilegium possessionis loci prioris obtinuit. quamvis habitationem dictante necessitatis ratione mutaverit. Nos itaque securitati jam dicti Ancillarum Dei collegii providentes. pro remedio animarum & parentum nostrorum. & pro cavendo quod succedere posset injusto gravamine. curam Ecclesiæ in prædicto monte ab omni potestate cujuslibet Archidiaconi. consilio & conniventia totius Ecclesiæ Patherbornensis absolvimus. Et ut Deo in Gerdinensi Monasterio servientibus molestiæ occasio tolleretur. Prælato Cœnobii illius exclusa Clericorum vel laicorum potestate. eam assignavimus. Ut igitur hæc nostra ordinatio in omnia post futura tempora rata & inconvulsa permaneat. auctoritate Patris & Filii & Spiritus Sancti. & sanctorum Apostolorum Petri & Pauli eam confirmamus. & præsentem paginam banni nostri & sigilli nostri impressione munitam. eorum etiam qui infra nominati sunt testimonio conscribi fecimus.*

mus. Teſtes. Weno Præpoſitus majoris Eccleſiæ. Rembertus Præpoſitus ſanctī Andreæ. Almarus Decanus. Ekbertus. Lentfridus. Bernhardus. Evergiſus. Meinricus. Canonici majoris Eccleſiæ. Hameko Abbas ſanctī Pauli. Lambertus Monachus. Laici. Widikindus de Swalenberg. Hermannus de Lippia. Thetmarus de Buiren. Wernerus de Brack. Heinricus Comes. Adelbertus de Rickeſwigk. Luidoldus de Oſdagesheim. Conradus Stapel. Uſſo. Anshelmus. Eilbertus. Koto. Burgenſes. Cono dives. Acta ſunt hæc anno Domini milleſimo centeſimo triceſimo ſexto. regnante Lothario Romanorum Imperatore. anno regni ipſius XII. *imperii autem* IIII. *Datum Patherbornis duodecimo Kalendas Aprilis.*

IN *nomine ſanctæ & individuæ Trinitatis.* BERNHARDUS *Dei gratia ſanctæ Patherburnenſis Eccleſiæ Epiſcopus. Quanti apud Deum meriti ſint. quibuſque bonæ vitæ documentis vel operibus claruerint. quos Dominus populi ſui Paſtores eſſe voluit eorum inſtituta ſancta declarant. & ipſorum auctoritate roborata in ſua ſtabilitate Chriſti monſtrat Eccleſia. Quorum dum ego ſucceſſor licet minus idoneus. gratia tamen Dei præventus Pontificalis culminis arcem aſcendiſſem. omni ſtudio veſtigiis eorum inhærendo. pro voto ſemper habui. Eccleſias Dei ampliare. eaſque oportunis locis fundatas noſtra ſollicitudine firmare. atque incautius poſitas ſaniori conſilio tranſponere pia proviſione elaboravi. His animo pro Paſtoralis curæ debito intentus Ancillarum Dei quas in monte* IBURG *ad Deo ſerviendum conſenſu Beatricis Abbatiſſæ de Herſſen collegimus. laborem cogitare cepi. quem ob loci difficultatem & adjacentis terræ ſterilitatem. ſilvarumque vel ſolitudinis vaſtitatem patiebantur. In hac igitur me proximorum compaſſione occupato. pius Dominus pauperum ſuorum miſeratus anguſtias, igne amoris ſui accenſum nobilem virum quendam Hinricum de Gerdenen ad hujus calamitatis terminum conſolatorem nobis donavit. Nam ipſe conditori ſuo gratias agens. pro ſpe vitæ æternæ eum & beatam ipſius genitricem Mariam & beatum Petrum omnium bonorum ſuorum hæredem elegit. atque in fundo domatis ſui videlicet Gerdenen Cœnobium conſtruxit. quia ipſe locus aptus ſanctæ converſationi videbatur. cujus etiam loci defenſionem ſub meo & ſucceſſorum meorum patrocinio ſanctæ Patherbrunnenſis Eccleſiæ pro perpetua ipſius libertate devotus commiſit. hæredibus ſuis Meregarde. ſorore ſua. & filiis ejus Wernone. Godefrido. & Baſilio. hoc poſtmodum*

bona voluntate collaudantibus. & ut omni ſtabilitate divinæ & humanæ legis ſub Regali & Epiſcopali banno confirmaretur aſſentientibus. Ego igitur ut ipſorum devotionis apud Deum particeps exiſterem. pro majori quiete & pace Deo ibi ſervientium. Eccleſiam ipſius villæ à Samuele Sacerdote cui commiſſa erat. mihi reſignatam cum omni dote ſua. & quinque manſis in Gerdenen & quatuor in Dallesheim. communicato Eccleſiæ meæ conſilio ab omni juriſdictione & ſubjectione Eccleſiaſticæ ſæculariſve perſonæ exceptam. ſub manu Epiſcopi vel Abbatis & Prioris. regendam ipſi Cœnobio conceſſimus. & libera eis poſſeſſione firmam eſſe ſtatuimus. His ita pro voto noſtro cum multorum fidelium Chriſti gaudio diſpoſitis, prædictas Dei Famulas de loco calamitatis & miſeriæ in Gerdenen tranſduximus. ibique eas uti vere Chriſti ſponſas pro omni Eccleſiæ ac totius Chriſtianiſmi conſervatione ſemper orantes incluſimus. Ut igitur hæc firma & inconvulſa omni in poſterum ævo permaneant. auctoritate Patris & Filii & Spiritus Sancti. & beatorum Apoſtolorum Petri & Pauli. & Domni Papæ. ac noſtræ humilitatis banno firmantes ſancimus. nequa Eccleſiaſtica ſæculariſve perſona contra hæc agere præſumat. Quod ſi præſumpſerit. fiat ei ſicut Dathan & Abiron. & cum Judæ proditore perpetuo anathemate niſi reſipuerit feriatur. eaque præſentis paginæ ſcripto & ſigilli noſtri impreſſione roboramus. Acta ſunt hæc me mediante. multis etiam Chriſti fidelibus tam Eccleſiaſticis quam ſæcularibus. quorum nomina ſubſcripta ſunt aſtantibus & gratias Deo agentibus. Anno Domini milleſimo centeſimo quadrageſimo ſecundo. regni verò Domni Conradi quarto. Pontificatus vero mei anno XV. *Indictione quinta. Teſtes Weno majoris Eccleſiæ Præpoſitus. Odelricus Decanus. Conradus Abbas de ſancto Paulo. Conradus Abbas de Helmwardeshuſen. Boldewinus Abbas de Lesborne. Daniel Abbas de Herſethehuſen. Rembertus Præpoſitus. Almarus. Thietmarus. Leuthfridus. Ecbertus. Heribertus. Sifridus. Godeſcalcus. Hugo. Laici nobiles. Volcquinus de Swalenberg. Otto Comes de Ravensberg. Thietmarus de Buiren. Liudolphus de Bſethe. Bertholdus de Everſchut. Miniſteriales. Heinricus. Adelbertus de Ricketſwic. Conradus. Liudolphus. Bertholdus. Andreas. Eilbertus. Nanzo. Heredagus.*

Cujus antiqui monaſterii Gerdenam tranſlati veſtigia, in montis vertice adhuc conſpiciuntur. Rationem deinde nominis

nis duabus primis literulis aucti, innuit Gobel. Persona. Cosmod. ætat. 6. c. 38.

2. SAXONIS UT PERHIBENT MUNIMEN GRANDE.] De *Iburgo* silent veteres Francorum Annales. Inter recentiores historicos Ertwinus Ertmannus consul Osnabrugensis in Chron. Osnabrug. MS. hæc memorat: *Tria præcipua & eminentiora castella concordi relatione antiquorum scribuntur, videlicet in Herisburch in Saxonia Hassionumque situm confinio, Sigeburch quoque super Ruram fluvium positum, & nostrum Iborch, quod ex jucundo situ terrarum egregium fuisse nemo est qui dubitet.* Contrà Gobelinus Persona Ertwino antiquior in Cosmod. ætat. 6. cap. 38. pag. 188. de *Iburgo* Paderbornensi sic narrat: *Carolus anno regni sui* VII. *ingressus Saxoniam cuncta devastavit, & castrum Iborg, quod nos dicimus corrupto nomine Driborg, capit.* Gobelino Theodoricus Engelhusius, qui An. 1426. Chronicon scripsit, Helmestadii hoc anno editum, pag. 153. & Crantzius lib. 1. Metrop. cap. 11. pag. 24. consonant: *Dedit Rex* (Carolus Hathumaro) *cum attinentiis arcem Iborg, vetustum Saxonum receptaculum: nunc paulisper detorto vocabulo Driborg vocant.* Et Hermannus Hamelmannus de antiqua Westphalia ex Peucero refert: *Ut Angrivarii à Visurgi ad Luppiæ usque ripam sederunt, ita Iburgum, quod nunc Driburgum dicitur, fuit præcipuum propugnaculum ultra Luppiam, quod dedit Carolus M. Paderbornensibus.* His subscribit Gerhardus Cleinsorgius in Annal. MS. Westphal. ad annum 776. *Carolus M. ex Italia redux, exercitu in Saxoniam rebellem ducto, Iburgum seu Driburgum, aliaque Saxonum munimenta & castella expugnavit, & prope Luppiæ fontes castra habuit.* Etsi igitur Paderbornensis Diœcesis tot monumentis abundans, *Iburgum* suum Osnabrugensibus haud invideat; nihil tamen causæ apparet, cur antiquis literis, & vetustiorum scriptorum testimoniis celebratam *Iburgi* sui, præcipitis loci situ, montis altitudine, & murorum turriumque, quam ruinæ indicant, firmitate olim munitissimi, & ad omnes belli à Carolo M. gesti rationes accommodati, gloriam Osnabrugensibus cedere debeat, cùm illud Ecclesia Paderbornensis à Carolo M. in dotem fundationis acceperit, non exiguum utique munus,

munus, sed Episcopatûs dignitati, & Leonis III. Pontif. præsentis commendationi, & regiæ pietati par beneficentiæ monumentum.

3. PRÆSENTIS CAROLI PRECIBUS DONATA LEONIS.] Gobel. Persona in Cosmodrom. ætat. 6. cap. 38. pag. 190. *Anno Domini 799. Leo Papa* III. *venit ad Carolum in Paderborne, querens de injusta Romanorum persecutione, quem Carolus honorificè susceptit, & rogavit ut Capellam quandam ibi noviter constructam, cùm jam Ecclesiam, quam præsens ibidem erexerat, ipsi rebelles vastaverant igne, dignaretur consecrare. Qui precibus Regis grauanter susceptis, in eadem Capella altare in honorem S. Stephani Protomartyris devotè consecravit, ac reliquiis ejusdem Martyris, quas secum Româ detulerat, in eodem altari reconditis, visitantibus eandem Capellam in anniversario dedicationis ipsius, qui est* VIII. *Decemb. de benignitate Sedis Apostolicæ magnas indulgentias concessit, & sedem ibidem Episcopalem auctoritate Apostolicâ confirmavit. Et tunc ad petitionem Papæ, Carolus dedit Ecclesiæ Paderbornensi castrum Iborg, de quo suprà dictum est.* Albertus Crantzius, & Hermannus Hamelmannus §. 2. suprà citati, Gasp. Bruschius, Kerssenbrochius, & Hovelius in catalogis Episcoporum Paderbornensium. & Bruschius quidem ita: *Donavit hunc Episcopum* (Hathumarum) *Carolus M. præsente Leone* III. *arce Triburgensi cum adjacente territorio omni.* Cæterùm, teste Gobel. Persona in Cosmod. cap. 60. pag. 228. *Bernardus* II. *Episcopus Paderbornensis anno* 1189. *montem Iburg occupavit, & munire cœpit.*

Castrum autem DRIBORG adhuc anno 1309. stetisse, ostendunt literæ Capituli Paderbornensis, quibus fatentur: *quòd cum consensu Guntheri Episcopi Paderbornensis, elegerint Bernardum Præpositum in tutorem Ecclesiæ, cum obligatione, ut redimi sinat castra Dryburg, & Nyggenhusen, pro* 1400. *marcis denariorum oppignorata.* Licet autem Gobelinus Persona loco citato subjungat, *suo adhuc tempore*, id est anno 1418. quo Cosmodromium suum absolvit, *castrum Driburgum perseverasse*, hoc de parietinis ejus accipio: ex quo enim Bernardus V. Episcopus Paderbornensis, ipso Gobelino Persona in Cosmodromio cap. 68. pag. 240. referente, intra

tra annum 1320. quo cœpit, & annum 1340. quo defunctus, *fundavit castrum Dringenberg, & reditus castri Driborg illò transtulit*; verisimillimum nobis videtur, *Driburgum* castrum habitari desiisse, & veteres ejus incolas, ob incommodum montis ascensum, ad illius pedem demigrasse. Tantum de DRIBURGO seu *Iburgo* nostro, ubi Tilemannum Frisium, in speculo de monetis lib. 3. cap. 1. & 8. sedem seu templum Irmensulæ falsò posuisse, superiùs in Eresburgi notis demonstravimus.

4. VENA ACIDÆ TANTUM.] De ea agemus posteà, nunc hîc elegantem de Driburgi deliciis Oden Nobilissimi Viri JOANNIS ROTGERI TORCKII, Præpositi Mindensis, Canonici Paderbornensis ac Monasterienſis, hydropotæ Driburgensis, hoc anno 1671. nobis dicatam, publicamus.

Teutonum saltus, acidasque nostræ
Fontium venas repetunt Camœnæ,
Et per umbrosos nemorum recessus
Frigora captant.

Tinnulis blandè fidibus canentes
Inter argutas volucrum querelas,
Calle saxoso fugientis inter
Murmura rivi.

Adstrepunt lenes Zephyri susurri,
Fluctuans densis seges alta spicis
Annuit, picto variata ridet
Gramina flore.

Mille dum laudes Tibi FERDINANDE,
Lesbiæ concors modulis Puellæ
Grata testudo canit icta nostræ
Pollice Musæ.

Ut Driburgensi decori est popello

Pinguibus naſcens faba multa campis,
Et ſacri fontis liquor, & vetuſti
Rudus Iburgi.

TE Tuis ſummum decus eſſe terris,
Omnis hic cantat chorus, omnis ætas,
Et cavæ rupes, & amicta flavis
Meſſibus arva.

Nempe TE crebras vigilante noctes,
Et Tuis pacem redimente curis,
Tutus & pagos ſopor & quietas
Occupat urbes.

Otium gaudens agitat juventus,
Otio felix fruitur ſenectus,
Carpit immunes pecus otioſum
Suaviter herbas:

Quæque fallaces alibi per artes
Sanguinem plebi Patribuſque paſſim
Ebibunt, vafræ bene TE ſecantur
Judice lites.

Quæque veſanis animos potentum
Semper irritat ſtimulis voluptas,
Omnibus ventri placitura quærens
Pabula terris:

Nec peregrino ſatiata Baccho,
Nec mari vaſto, aut ſtabulis ferarum,
Blanda TE peſtis fugitat, Tuâque
Exulat aulâ.

TE juvant cantus, citharæque Phœbi,

Et

Et susurrantes Heliconis umbræ,
Et coronatæ TIBI *festa præbent*
Gaudia Musæ.

O Sacrum Regni decus! O Deorum
Vita, quæ sævis potior triumphis,
Orbe terrarum feret ac Olympo
Judice palmam!

Lauda ad Arnhem
1. Ecclesia Parochialis
2. Emmer flavius.
3. Dyrmont
4. Castrum Arnhem
5 Ecclesia S. Silvini extra
oppidum.

LUDA AD AMBRAM.

MEMORIÆ. SACRUM

HIC. UBI. LUDA. VETUS. JUCUNDÆ. MARGINE. RIPÆ
URBS. SEDET. ET. CULTOS. AMBRA. PERERRAT. AGROS
AMBRONES. HABITASSE. FERUNT. QUOS. CIMBRICUS. OLIM
MILITIÆ. SOCIOS. TRAXIT. IN. ARMA. FUROR
ILLIS. ARMINII. SUCCEDENS. ARCE. PROPINQUA
GENS. TENUIT. VALIDA. SCEPTRA. CHERUSCA. MANU
ANNUA. DEINDE. PIO. CAROLUS. SACRA. MORE. FREQUENTANS
NASCENTEM. COLUIT. SUPPLICE. VOCE. DEUM
ET. SCHIDROBURGUM. PROPIUS. DUM. SAXONA. BELLO
FULMINAT. HOC. POSUIT. FRANCICA. CASTRA. LOCO
HÆC. OLIM. DECORI. FUERINT. NUNC. PROXIMA. LUDAM
CONCELEBRAT. NOTÆ. VENA. SALUBRIS. AQUÆ

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCO-
PUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BA-
RO. DE. FURSTENBERG

LUDÆ. AD. AMBRAM. PERANTIQUÆ. AMBRO-
NUM. ET. CHERUSCORUM. SEDI. CAROLI. M. CA-
STRIS. IN. QUIBUS. AN. DCCLXXXIV. CHRISTI. NA-
TALEM. EGIT. ET. PYRMONTANÆ. ACIDULÆ
VICINITATE. CELEBRATÆ.
M. H. P

NOTÆ.

1. HIC UBI LUDA VETUS.] *Ludam* seu *Lugdam* à Carolo M. illic castra metato, ad similitudinem *Lugduni* Galliarum, *Lugidunum* Saxoniæ appellatum esse, fingit Joannes Pideritius in Chron. Lippiensi pag. 205. Huic fabulæ aliam æquè incertam nominis originem attexit Joannes Seilerus in Chron. Pyrmontano MS. cap. 20. Verum nomen exhibet nobis vita Caroli M. apud Pithæum, ubi *villa Luidi* nuncupatur; quod in Annal. Canisii *Lutundi*, & apud Reginonem ad An. 784. *Linhidi* pro *Liuhidi* corruptum legitur. Vetus nomen tempore Immadi Episcopi Paderbornensis, qui An. 1052. cœpit, & An. 1076. desiit, adhuc obtinuit. testes sunt literæ antiquæ, quæ sic habent. *Notum sit omnibus tam futuris quam præsentibus. qualiter Wirinbertus cum consensu & laude filii justissimi heredis sui Bovonis. duo curtilia in pago Thietmelli & in villa Aldenthorpe. &* XL. *jugera &* X. *jugera in Remikenhusun. & insuper medietatem cujusdam sylvulæ in Bennenberge sanctæ Patherbrunnensi Ecclesiæ. & domino ac venerabili Immado ejusdem sedis Episcopo in proprium tradidit. legavit. concessit. ea videlicet ratione. ut præfatus Episcopus Immadus tres villas Odisthorp. Lavenhusun. Thesperi. ad Ecclesiam quæ in Odisthorpe sita & consecrata est terminaret. & in terminationem Episcopali banno terminaret. Quod ut firmius ac magis ratum inconvulsumque permaneat. idem Wirinbertus Ecclesiæ quæ est in* LIUITHI. *& Widikindo presbytero de cujus parochia tres præfatæ villæ sumptæ sunt. ipso annuente & collaudante unum mansum in Ubbenbrocke in proprium tradidit. condonavit. Quod si præfatus Episcopus. vel aliquis successorum ejus terminationem hanc infringere. & prædictas villas auferre voluerit. liberam habeat potestatem Wirinbertus vel heres ejus sua recipiendi. vel quod voluerit inde faciendi. Hi sunt testes. Bernhard. Ibo. Bemo. Bernhard. Wiribrath. Thiammo & Wirinzo. Bescelin. Acelin. Brunig. Hocil. Ermindag. Ekbraht.* Postea in divisione Sedium Archidiaconalium, Bernardo IV. Episcopo Paderbornensi

bornenſi per diœceſin Paderbornenſem facta, LUGETHE appellatur.

Quantum ex vetuſtis literarum monumentis licet colligere, primi hujus urbis domini fuere Comites de Hallermundt, & deinde nobiles Domini de Homburg; ex quibus Wernerus nobilis Dominus de Homburg An. 1003. filiam ſuam Adelheidam Sigefrido Comiti de Eberſtein in matrimonium dedit, *Ludamque* dotem deſpondit. Quam longo poſt tempore Eberſtenii poſſederunt, & Albertus Comes de Eberſtein ære alieno oppreſſus, An. 1212. Abbati Corbeienſi primò oblatam, ſed per ſomnolentiam, ut ferunt, neglectam, Paderbornenſi Epiſcopo vendidit. Joannes Seilerus in Chron. Pyrmontano MS. cap. 21. & 22. Cæterùm graves ac diuturnæ, de Comitatu Pyrmontano & Ludenſi præfectura, cum Spiegelbergiis, Lippienſibus, Gleichiis, & Waldecenſibus Comitibus ſubinde exortæ lites, quæ multo utrimque ſanguine, ac damnis impenſiſque maximis ſteterant, fauſtis denique auſpiciis An. 1668. compoſitæ, conſtabilitâ in Pyrmontanum Comitatum ſucceſſione Paderbornenſis Eccleſiæ, & omni Ludenſis agri juriſdictione eidem tranſcriptâ, nunc tandem conquieſcunt.

2. AMBRA PERERRAT AGROS.] *Emmera* major, ut diſtinguatur ab Emmera minore, qui in *Werſam* haud procul urbe Monaſterienſi illabitur, ſic ad An. 784. appellatur Aſtronomo apud Reuberum, Auctori vitæ Caroli M. apud Pithœum, Adelmo, Auctori Annal. Francicorum apud Caniſium, Reginoni, & Poëtæ Anonymo. Accolis eſt *Emmer*, qui ſub radicibus ſilvæ Teutoburgienſis ad *Langelandam* vicum in Paderbornenſi diœceſi oritur, & Steinhemium, Schidram, Ludam & arcem Pyrmontanam prætervectus, in Viſurgim effunditur.

3. AMBRONES HABITASSE FERUNT.] Alii aliis terrarum oris *Ambrones* collocent; Nos cum Reinero Reineccio in commentario de origine Myſorum, & cum Joanne Pideritio in Chron. Lippienſi part. 1. cap. 6. ad *Ambram* noſtratem illorum ſedem ponimus, & ab *Ambra* denominatos cenſemus.

4. Quos

4. QUOS CIMBRICUS OLIM.] Florus lib. 3. cap. 3. & quotquot *Cimbrici* belli meminerunt, *Cimbrorum* in Italiam irruentium socios faciunt Teutonos, qui *Ambronibus Ambræ* accolis vicini, siquidem in diœcesi Paderbornensi & Lippiensi Comitatu, *Teutoburgium*, & *Teutoburgiensem saltum* tenuerunt, & nomine suo donarunt, facilè in societatem hujus belli *Ambronas* pertraxerint, junctis copiis Italiam invasuri. Hi igitur *Ambrones*, *Cimbris* per Noricum Italiam aggredientibus, in Gallias deflexerunt, unà cum Teutonis sociis suis aliâ viâ irrupturi. Sed, teste Plutarcho in Mario, ad Druentiam flumen, haud procul Aquis Sextiis, quas Teutoni tenebant, à Mario sunt deleti, cùm ipsi soli Cæpionem, ac deinde Manlium Coss. unà cum exercitu Romano jam antè profligassent.

5. ILLIS ARMINII SUCCEDENS ARCE PROPINQUA.] De Germanorum veterum consuetudine solum facilè crebròque mutandi, & de causis cur id facerent, ita Strabo l. 7. *Commune omnium est qui istis in locis degunt, facilis & expedita soli mutatio, ob tenuitatem victus, & quod neque colunt agros, neque fructus recondunt: sed in casis habitant structurâ in unum diem constantibus, cibus eis à pecore plurimus, ut & Nomadibus: quorum etiam imitatione rebus suis in currus impositis facilè cum pecore suo abeunt quò visum fuerit.* Unde, *vix invenies*, ait Seneca de Consol. ad Helviam, *ullam terram, quam etiam nunc indigenæ colant; permixta omnia & insititia sunt. Alius alii successit. Hic concupivit, quod alii fastidio fuit; unde ille expulerat, ejectus est.* Sic in *Ambronum* ad *Ambram* sedes Cherusci immigrarunt, quos etiam cis Visurgim habitasse, suprà in notis ad cladem Varianam §. 15. ex Dione lib. 54. ostensum est, & ex ejusdem hist. l. 55. patet: *Drusum Chattorum fines ingressum, ad Sueviam usque processisse. Indè in Cheruscorum agros conversum Visurgimque transgressum, Albim usque penetrasse, cuncta depopulando.* Winkelmannus etiam in notitia veteris Westphaliæ lib. 1. cap. 8. num. 105. *Nec dubium est,* inquit, *Arminium hîc sedem habuisse: extant enim adhuc reliquiæ arcis dictæ*, die Harmesborg / *ab Harminio propè* Schier / *versus Luidam oppidum.* vid. Annal. Stangevolii lib. 1. Pideritium in Chron.

Chron. Lippienſi. Certè arx ipſa, quæ vulgò Hermingsburg nominatur, etiamſi diruta, in altiſſimo monte, ſitu ad bellum opportuno, veteris munitionis veſtigia adhuc oſtentat, & Arminii nomine gloriatur: qui illam, *abſcedentibus Romanis, & pulſo Maroboduo*, teſte Tacito lib. 2. Annalium, *regnum adfectans*, libertati popularium ſibi adverſæ, tanquam frænum impoſuiſſe perhibetur. Hanc à Carolo M. everſam memorat Joan. Seilerus in Chron. Pyrm. MS. cap. 19. Pideritius autem in Chron. Lippienſi part. 2. pag. 206. falsò putat hoc in loco Irmenſulam Saxonicam, & Heresburgum ſtetiſſe, quæ ad Dimolam erant indaganda.

6. ANNUA DEINDE PIO.] Id quod memoriæ prodidit vita Caroli M. apud Pithæum pag. 31. *Rex Carolus iniit conſilium ut hiemis tempore ageret in Saxonia, & celebravit Natale in Cidrioburgi (aliàs Sknidnosburg in pago Vaizawaga in villa* LUIDI) *ſuper fluvium Ambra. Indè abiens in Saxoniam pervenit uſque ad Rimia.* Annal. Francor. apud Caniſium: *Ibi inito conſilio cum Francis, ut iterum tempore hiemis iter faceret Domnus Rex in Saxoniam, quod & ita factum eſt, & celebravit Natalem Domini juxta Kidrioburg in pago Wazzaganni ſupra fluvium Ambram in villa* LUTUNDI. Regino in Chron. An. 784. *Rex itaque conſultis fidelibus, iteratò hiemis tempore Saxoniam intravit, & celebravit Natalem Domini juxta Kichrisburg Wizzagani, ſuper fluvium Ambra, in villa quæ dicitur* LINHIDI.

7. ET SCHIDROBURGUM.] Ita olim *Schira*, ſeu *Schidra vetus*, locus in Comitatu Swalenbergenſi, nunc Lippienſi, inter Steinhemium & *Ludam* ſitus, vocabatur. Adelmus Benedictinus ad An. 784. *Rex autem congregato iterum exercitu, in Saxoniam profectus: celebratoque in caſtris Natalitio Domini die, ſupra Ambram fluvium in pago Huthagoe, juxta caſtrum Saxonum, quod dicitur* SKIDROBURG, *ad locum vocabulo Rimi, quo Wiſura & Waharna confluunt, populabundus acceſſit.* Eadem verbis iiſdem commemorat Aſtron. apud Reuberum; Poëta Anonym. ad An. 784.

Arva petens, juxta fluvium conſederat Ambram,
Eſt ubi caſtellum, quod Skideronburg vocitatur.

Porrò hîc Carolum M. fundaſſe Eccleſiam Cathedralem, *quæ tamen pòſt per Brunonem & Tanquardum Saxones in Vallerſleve ſuper Ericam, & indè per Henricum primum in Vroſe oppidum Northuringiæ, & tandem per Ottonem Magnum An.*967. *Magdeburgum ſit tranſlata,* teſtatur Chron. Mindenſe à Meibomio editum, Henricus de Hervordia, Joannes de Eſſendia, Rolevingius in lib. de laudibus antiquæ Saxoniæ, Hartmannus Scheidelius in Chron. & deſcriptione Magdeburgi, Pideritius in Chron. Lippienſi part. 2. pag. 206. Cleinſorgius in MS. Annal. Eccleſiaſt. Weſtphaliæ. Quemadmodum igitur Epiſcopatus hîc inſtitutus, ex alio loco in alium migravit, & prorſus hodie evanuit, ut de eo, & ſimilibus Germaniæ Eccleſiis illud Severi Imp. pro dolor! uſurpare jam liceat, *Omnia fui & nihil.* ita etiam *Schiram novam, veteri Schiræ* proximam, opulentum Blombergenſis Monaſterii Canonicorum Regularium S. Auguſtini prædium, Lippienſes Comites in rem ſuam, hoc eſt, uſum profanum converterunt. Piderit. in Chron. Lippienſ. pag. 626. Heu pietas! heu priſca fides!

8. CONCELEBRAT NOTÆ VENA SALUBRIS AQUÆ.] Fontes Pyrmontanos deſcribit Henricus de Hervordia in Cod. MS. de tempor. memor. ætat. 2. cap. 112. *In Weſtphalia quoque juxta oppidum*, inquit, LUDE *diœceſis Paderbornenſis fons eſt, qui dicitur* SACER FONS, *de quo ſiquis pronus biberit, in faciem ejus exilit, & quaſi expergi videtur. Ibidem eſt & alius fons, qui dicitur* FONS BULLIENS. *Iſte quaſi quadratus eſt de quatuor lateribus æqualibus; quolibet latere forte* 12. *pedum exiſtente, & fundus ſubter rubeus ad pallorem declinans. Nil in ipſum influit nec effluit, ſed continuè bullit & ſonorè, ſic quòd ad jactum baliſtæ poteſt audiri. Propter ampullas magnas & viſcoſas in ipſo jugiter elevatas & diſruptas, perpetuæ eſt bullitionis.* Ita Henricus de Hervordia, qui An. 1370. defunctus, & An. 1377. juſſu Caroli IV. Imperatoris Mindæ præſentis exhumatus, & honeſtiori loco denuò ſepultus, Mindæ in templo Patrum Dominicanorum quieſcit. Chron. Mindenſe à Meibomio editum, pag 119. Poſtea An. 1556. *ſacrum* hunc *fontem* mirâ vi multis gravibuſque morbis me-

medendi inclaruisse, & magno externorum concursu celebratum narrat Joan. Seilerus in Chron. Pyrmont. MS. cap. 3. & Joannes Gigas medicus & Mathematicus insignis, ortu Ludensis, & Henricus Harius J. C. in descript. diœcesis Paderbornensis singulariter jam olim commendarunt. Quem etiam nunc salubritate nobilem, viri Principes ac Dynastæ complures, quotannis certatim frequentant, non exiguo accolarum, & Ludensium præcipuo emolumento.

Stolpfeld Campus Carolo Magno Victoria
de Saxonibus exhibitus.

TROPÆA CAROLI M.

FRANCORUM REGIS,

IN CAMPO SINTFELD.

MEMORIÆ. SACRUM

NUNC. UBI. FERTILIBUS. LATE. FLAVESCIT. ARISTIS
TAM. CERERI. GRATUS. QUAM. SPATIOSUS. AGER
OLIM. CAMPUS. ERAT. QUO. PRÆLIA. SAXO. MINATUS
FRANCORUM. SIGNIS. OBVIA. SIGNA. TULIT
SED. VICTUS. CESSIT. TITULO. VICTORIA. DONAT
MOENIA. VICINO. CONSPICIENDA. JUGO
SI. MARATHON. PERSIS. NOMEN. FATALE. PEREMPTIS
MILTIADÆ. JACTAT. CLARA. TROPÆA. DUCIS
GLORIA. MAJOR. ERIT. CAROLI. QUI. PARCERE. VICTIS
MALUIT. HOSTILI. QUAM. JUGULARE. MANU

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

CAROLO. M. FRANCORUM. REGI. SAXONIBUS. IN
CAMPO. SINTFELD. AN. DCCXCIV. SUBACTIS. ET
TERTIA. EORUM. PARTE. ALIO. TRADUCTA. DE
RELIGIONE. CHRISTIANA. ET. PUBLICA. TRANQUILLITATE. OPTIME. MERITO
M. H. P

NOTÆ.

1. TAM CERERI GRATUS, QUAM SPATIOSUS AGER.] Quamvis hic ager longè latèque patens frumentis hodie abundet, fertiliores tamen segetes illic olim provenisse credibile est, quando frequentibus pagis habitatus diligentiùs colebatur; qui plerique omnes unà cum oppido *Blankenroda* Susatensi bello vastati, Theodorico Colonienſi Archiepiscopo & Administratori Paderbornensi, suum debent excidium. Tanti Ecclesiæ Paderbornensi, cujus Susatum nihil intererat, primum stetit consilium, potentiorem è vicinia Principem cooptandi; qui hanc insuper gratiam Paderbornensibus retulit, ut à Martino V. Pont. Max. An. 1429. VIII. Kal. Decemb. Pontif. ejus An. 13. clam impetratis UNIONIS literis, diœcesin Paderanam Colonienſi conjungere & subjicere studuerit. Sed hæc illius molitio frustra fuit, siquidem Eugenius IV. Pont. Max. ab universis Paderbornensis diœcesis ordinibus de vero Ecclesiæ statu certior factus, hanc *Martini unionem* malâ fide quæsitam, diplomate suo An. 1431. VI. Kal. Julii, Pontif. An. 1. rescidit, & Ecclesiam Paderbornensem Antistitis sui fraude circumventam in integrum restituit.

2. OLIM CAMPUS ERAT.] Quem vita Caroli M. apud Pithæum *Sinitfelt*, Annal. Franc. incerti Auct. apud eundem *Sinifelde*, Annal. Fuldens. *Sinitfeldt*, Astron. apud Reuberum *Sintfelt*, Adelmus *Smetfeldum* pro *Sinetfeldun*, Regino *Finisfelt* pro *Sinitfelt*, Poëta Anonym. *Sinothfeld*, diplomata Ottonis III. Imp. & S. Henrici Regis, infra ad monument. Sendæ, *Soretfelt* & *Sorehtfeld*, quasi infœcundum & sterilem campum dicas, & ejusdem Henrici literæ in monument. Saltus Teutoburgienſis editæ, *Sinatfeld* nuncupant. Item literæ Theodori de Herse An. 1445. *de donatione bonorum in devastatis pagis, & marcis in* SENTFELDE, *in Haren, Knickenhagen, Wulfesen.* Et literæ Stephani, Gerlaci, & Theodori de Malsborch, *de decima*

cima vastati pagi Ostelrein in SENTFELDE *An.* 1481. *datæ*, SENTFELDE appellant. Unde, cum hodiernum nomen *Sentfelt* ab antiquo parum discrepet, miror Reinerum Reineccium, eruditissimum cæteroquin scriptorem, & Paderbornensium locorum, utpote qui Steinhemii ad Ambram natus fuit, haud dubiè gnarum, in notis ad Poëtam Anonym. *Sendam*, Paderbornensis & Lippiensis ditionis vastum desertum, pro *Sintfelt*, interpretatum. Pari errore labitur Letznerus, qui pro *Sentfeld* hîc nobis *Wintfeld* obtrudit; & Henricus Hovelius in speculo Westphaliæ veteris MS. qui *Sintfelt* in Delbrugia collocat. Vocabulo *Felt*, campum jam olim appellatum esse, liquet ex Aimoino lib. 2. c. 13. *Quo tempore Longobardi relictâ Rugorum patriâ venerunt in campos patentes, qui sermone barbarico Felth appellantur.* Quid verò illud *Sinit*, *Sini*, *Sinet*, *Sinot*, *Sinat*, denotet, equidem nescio. Bernardus Mollerus lib. 5. de Rheno, à synodo, quæ nostratibus hodiedum *Sent* dicitur, unde *Sentgericht*, hoc est, judicium synodicum, hoc nomen deducit; quasi Quinctilius Varus, qui *jurisdictionibus, agendoque pro tribunali ordine trahebat æstiva*, jus ibi dixerit, sive antiqui nostri Saxones conventus egerint: quibus si æquè notum, usitatumque Centenarum judicium fuisset, atque Alemannis & Francis fuit (de quo lex Alemannorum, & Beatus Rhenanus lib. 2. rer. German. *Regnum siquidem Francorum in Comitatus divisum erat, hi in Centenas: harum autem Præses Centenarius & Centgrafius, Assessores Scabini dicebantur*) suspicari forsan liceret campum *Sentfeld* ex eo denominatum, quòd hujusmodi judicia illic exercerentur.

3. QUO PRÆLIA SAXO MINATUS.] Saxones etsi tot præliis, tot cladibus fracti, identidem tamen Francorum jugum excussere, quemadmodum *victores victique nunquam solidâ*, ut Tacitus ait hist. lib. 2. c. 7. *fide coalescunt.* Quare teste Astron. apud Reuberum An. 794. *Rex bipartito exercitu Saxoniam petere statuit, eo videlicet modo, ut ipse cum dimidia parte copiarum ab Australi parte intraret; Carolus verò filius ejus cum alia medietate Rhenum apud Coloniam trajiceret, & in eandem regionem*

ab

ab occidente veniret. Quo facto, licet Saxones in campo, qui SINTFELT *vocatur, quasi prælium cum Rege commissuri consedissent, ibique adventum ejus opperirentur, amissâ victoriæ spe, quam sibi paulò antè falsò pollicebantur, ad deditionem omnes conversi sunt, victique sine prælio, victoris potestati se subdiderunt. Dederunt igitur obsides, & jure jurando fidem Regi velle servare promiserunt.* Eadem, sed breviùs, narrat vita Caroli M. apud Pithæum. *Saxones autem congregati præparaverunt se ad bellum in campo* SINITFELT*: sed cùm audissent se ex duabus partibus esse circumdatos, timore pleni promiserunt se esse Christianos, & fideles Domno Regi.*

4. FRANCORUM SIGNIS OBVIA SIGNA TULIT.] Antiquis Germanis nostris militaria signa fuisse in usu testatur Tacit. de Morib. Germ. *effigies, & signa quædam, detracta lucis, in prælium ferunt*, & lib. 4. hist. de Civili Batavo & Germanis hiberna legionum Romanarum in Rheni ripa obsidentibus. *Hinc veteranarum cohortium signa, inde depromptæ silvis luciſque ferarum imagines, ut cuique genti inire prælium mos est, mixta belli civilis externique facie obstupefecerant obsessos.* Quarum autem fuerint ferarum imagines, nec Tacitus, nec alius quisquam declaravit. Omnis generis animalium fuisse, quemadmodum apud Romanos & Ægyptios, maximè credibile esse, ait Cluverius Germ. antiq. lib. 1. c. 49. De Saxonum signis hæc scribit Widekindus Corbeiensis lib. 1. Annal. *Hic arripiens signum, quod apud eos habebatur sacrum, leonis atque draconis, atque desuper aquilæ volantis insignitum effigie.* Francis verò tempore Pharamundi Regis usitatos tres bufones aureos in area nigra, seu nigros bufones in area aurea; à Meroveo ex objecto viso bufones versos in leones; à Clodoveo leones in lilia, quæ cùm essent indefinita, Caroli VI. edicto tria retenta, asserit Theodorus Hoppingius Susatensis in suo de insignibus opere erudito.

5. SED VICTUS CESSIT. TITULO VICTORIA DONAT MOENIA.] Annal. Fuldens. *Saxones in* SINITFELT *congregati à Carolo subacti sunt, & tertius ex eis homo translatus.* In Annal. incerti auctor. apud Pithæum eadem iisdem pænè verbis referuntur. Ab hac victoria oppidum Wünnenberg in

in agro Sentfelt / edito loco ſitum, nomen accepiſſe creditur, ſicut Wintfelt / id eſt, campus victoriæ, à clade Variana. Lipſius in notis ad lib. 1. Annal. Taciti.

6. SI MARATHON.] Campi Marathonis, *qui abeſt Athenis circiter millia paſſuum decem, ingenti Perſarum clade nobilis*, meminit Cornelius Nepos in Miltiade. Eundem *magnarum & multarum virtutum teſtem* nominat Pomponius Mela lib. 2. vid. Herodotum lib. 6. Pauſaniam lib. 1. Juſtinum lib. 2. Agellium lib. 7. cap. 21.

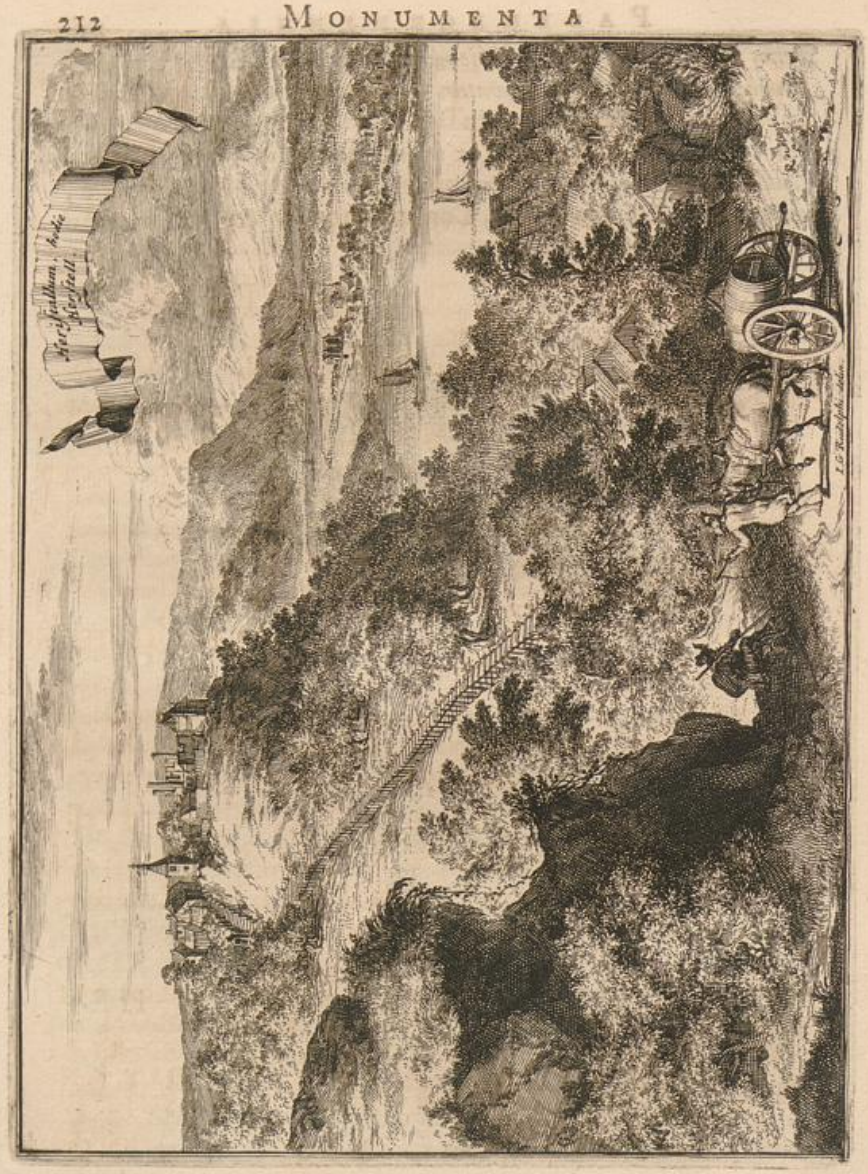
7. PERSIS NOMEN FATALE PEREMPTIS.] *Pugnâ Marathonia nihil nobilius, nulla enim unquam tam exigua manus tantas opes proſtravit.* Cornelius Nepos l. c. *Ducenta enim millia Perſæ eo prælio, ſive naufragio amiſere.* Juſtin. l. 2. cap. 9. Oroſius. Ex Athenienſibus contrà centum & nonaginta tantùm milites deſideratos refert Herodotus.

8. MILTIADÆ JACTAT CLARA TROPÆA DUCIS.] *Miltiadi, qui Athenas totamque Græciam liberavit, talis honos tributus eſt in porticu, quæ Pœcile vocatur, quùm pugna depingeretur Marathonia; ut in decem Prætorum numero prima ejus imago poneretur, iſque hortaretur milites, prœliumque committeret.* Cornelius Nepos l. c. Alterum Miltiadis præmium ſunt, tropæa ex hoſtium manubiis, quibus ſe à ſomno quotidie excitari jactabat Themiſtocles. Cicero 4. Tuſcul. quæſt. & Plutarchus. Porrò de Græcorum tropæa figendi conſuetudine, tum aliunde, tum ex Plutarchi Pelopida, & Cornelii Nepotis Datame liquet. Quinam autem primi inter Romanos tropæa poſuerint, tradit Florus lib. 3. cap. 2. *Domitius*, inquit, *Ahenobarbus, & Fabius Maximus, ipſis quibus dimicaverant locis, ſaxeas erexere turres, & deſuper exornata armis hoſtilibus tropæa fixere, cum hic mos inuſitatus fuerit noſtris. Nunquam enim populus Romanus hoſtibus domitis ſuam victoriam exprobravit.* Quod ſanè Germanicus Cæſar Germanis, Arminii militibus, in *campo Idiſtaviſo*, prope Eiſdorffium, haud procul Mindâ, inter Oldendorpium & pagum Stemmen / ſi Cluverio credimus; ſi verò Lipſio, in notis ad Tacit. Annal. lib. 2. n. 44. infra Bremam, mare verſùs, ad pagum Vegeſack / ſupe-

ſuperatis haud obſervavit: ita enim hac de re ſcribit Tacit. lib. 2. Annal. *Miles in loco prælii Tiberium Imperatorem ſalutavit. ſtruxitque aggerem, & in modum tropæorum arma, ſubſcriptis victarum gentium nominibus, impoſuit. Haud perinde Germanos vulnera, luctus, excidia, quàm ea ſpecies dolore & irâ adfecit.* Chytræus in deliciis itinerum, tradit hæc tropæa ſtetiſſe erecta cis Viſurgim in Comitatu Diepholtano, prope ſtagnum Dumeram.

9. QUI PARCERE VICTIS MALUIT.] Sic Carolus tertio quôque Saxonum, quos in *Sintfelt* ſubegerat, ut ſuprà meminimus, in alias oras traducto, reliquis ſupplicibus, more ſuo ignovit: *Præclaram victoriam ratus, in qua plus eſſet clementiæ, quàm crudelitatis.* Cornelius Nepos in Timoleonte. Probè etiam gnarus, *novum imperium inchoanti utilem eſſe clementiæ famam.* Tacit. hiſt. lib. 4. c. 63. *&, ſi egregium eſt hoſtem dejicere, non minùs eſſe laudabile infelicis ſcire miſereri.* Valerius Max. lib. v. Cæterùm de Saxonibus utriuſque Albis ripæ accolis in Galliam & Germaniam deportatis, ſuprà diximus in monumento Bocæ §. 7. Bonfinius etiam in remotiores provincias trajectos memorat, Decad. 1. lib. 9. *Non ſolùm*, inquit, *è Saxonibus abducti obſides Principum filii, ſed ut eorum vires honeſtiùs extenuarentur, multæ quoque ex his in Daciam, Pannoniam, diverſaſque regiones deductæ coloniæ, quarum adhuc innumeræ Sarmatiam, ulterioremque Daciam incolunt.* Secutus nimirum hac in re Carolus exemplum veterum Romanorum: Tiberius namque ex his ipſis locis, ubi Druſus adverſus Sicambros caſtellum Aliſonem poſuerat, *Sicambros traduxit in Galliam, atque in proximis Rheno agris collocavit.* Sueton. in Aug. cap. 23. Quantus autem eorum, quos in Gallias Tiberius trajecit, numerus fuerit, Eutropius, quem ſequitur Lipſius libro 1. de magnitud. Rom. & Cluverius, memoriæ prodidit lib. 7. *Tiberius quadringenta millia captivorum ex Germania tranſtulit, & ſupra ripam Rheni in Gallia collocavit.* Eodem uſus conſilio Probus Imp. teſte Vopiſco, *accepit ſedecim millia tyronum*, (è Germanis noſtris) *quos omnes per diverſas provincias ſparſit, ita ut numeris vel limitaneis militibus, quinquagenos vel ſexagenos*

genos interſereret, dicens: ſentiendum eſſe, non videndum, cùm auxiliaribus barbaris Romanus juvatur. De Vandalis & Burgundionibus à Probo devictis, & in Britanniam deportatis, Zoſimus lib. 1. De Francis *à propriis ex origine ſedibus avulſis, ut in deſertis Galliæ regionibus collocati, etiam pacem Rom. Imperii cultu juvarent, & arma delectu*, Panegyrici, Conſtantino Imp. & Maximiniano Aug. dicti, meminerunt.

HERISTALLUM SAXONICUM,

IN RIPA VISURGIS.

MEMORIÆ. SACRUM

SEU. TE. CÆRULEUS. PLACIDO. VEHIT. AMNE. VISURGIS
SIVE. FACIS. TERRA. CARE. VIATOR. ITER
PARVA. MORA. EST. FAMÆ. RELEGAS. MONUMENTA. VETUSTÆ
ET. PRECOR. HÆC. PAUCIS. CARMINA. SCRIPTA. NOTIS
MAGNUS. HERISTALLO. CAROLUS. DUM. SAXONAS. URGET
HIC. POSITIS. CASTRIS. NOMEN. HABERE. DEDIT
LEGATOS. HIEMANS. HIC. REGIA. DONA. FERENTES
AUDIIT. ET. NATOS. JUSSIT. ADESSE. SUOS
HIC. COEPTAM. RETULIT. FATO. MELIORE. CATHEDRAM
AD. VITREAS. PADERÆ. LENE. FLUENTIS. AQUAS
NON. TAMEN. OMNIS. HONOS. ABIIT. QUIN. ÆMULA. FRANCO
CERTAT. HERISTALLI. GLORIA. SAXONICI

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCO-
PUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BA-
RO. DE. FURSTENBERG

HERISTALLI. SUI. IN. RIPA. VISURGIS. CAROLI. M
HIBERNIS. PIPINI. ET. LUDOVICI. FILIORUM. E-
JUS. CONVENTU. HUNNORUM. ET. ASTURIÆ
GALLECIÆQUE. REGUM. LEGATIONIBUS. AN
DCCXCVII. CELEBRATI. MEMORIÆ. POSUIT

NOTÆ.

1. HIC POSITIS CASTRIS NOMEN HABERE DEDIT.] Ita Astronom. apud Reuber. ad An. 797. *Consilium iniit, ut ad conficiendum Saxonicum bellum in ipsa regione hyemaret. Sumpto igitur comitatu suo, Saxoniam petiit, castrisque super Wisuram positis consedit, & locum castrorum* HERISTELLI *vocari jussit.* Eadem fermè habet vita Caroli M. apud Pithœum: *Et Novembrio mense mediante, ad hibernandum cum exercitu Saxoniam intravit, positisque castris apud Wisoram fluvium, locum castrorum* HERISTELLI *vocari jussit.* Adelmus ad An. 797. *Sumpto igitur comitatu suo, Saxoniam petiit, castrisque super Wisuram positis consedit, & locum castrorum* HERISTALLUM *vocari jussit: Qui locus ab incolis usque in præsens ita nominatur.* Poët. Anonymus:

—— *Wisuræ positis in littore castris*
Sedit, Heristellique locum jussit vocitari.
Hactenus hoc & habet nomen.

Item Gobelinus Persona in Cosmodr. ætat. 6. cap. 38. Crantzius Metrop. lib. 1. cap. 12. Georgii Fabricii Origin. Saxon. lib. 4. hæc sunt verba: *In eo loco, qui à stabulis Principum Herenstelle appellatus fuit.* Henricus de Hervordia nominat *Erestal*, alibi tamen *Hereſtelle.* Contrà Henricus Meibomius, non tam à castris eo loco positis, quàm à palatio Francico in Annal. Francorum percelebri, cui situ loci & amœnitate simile fuerit, denominatum *Heristallum* putat.

2. LEGATOS HIEMANS HIC REGIA DONA FERENTES] Annal. Francici incerti auctoris apud Pithœum: *An. 798. Carlus cum exercitu hiemavit in Heristallio Saxonico. Hadosuns Rex Gallitiæ & Hasturiæ, per Floram legatum suum, papilionem miræ pulchritudinis Regi transmisit.* Vita Caroli M. apud Pithœum: *Venit autem ad eum legatus Adefonsi Regis Gallitiæ & Asturiæ nomine Froia, præsentans papilionem miræ pulchritudinis.* Adelm. Poëta Anonym. Regino.

3. Au-

3. AUDIIT, ET NATOS JUSSIT ADESSE SUOS.] Astronom. apud Reuber. *Exercitum verò quem secum abduxit, per totam Saxoniam in hyberna divisit. Illuc Pipinum de Italica, & Ludovicum de Hispanica expeditione regressos ad se venire jussit. Ibi legatos Hunorum cum magnis muneribus ad se missos audivit & absolvit. Ibi legatum Adelphonsi Regis Asturicæ atque Galetiæ sibi dona deferentem suscepit. Indè Pipinum ad Italiam, Ludovicum ad Aquitaniam remisit: cum quo & Abdellam Saracenum ire jussit, &c. Rex autem in Saxonia residens, ibi & Natalem Domini & Paschа celebravit.* Item vita Caroli M. apud Pythæum: *Illuc venerunt legati Avarorum cum muneribus multis. Indè Abdellam Saracenum cum filio suo Ludovico in Hispaniam reverti fecit, & filium suum Pipinum ad Italiam misit: ipse ad disponendam Saxoniam totum hyemis tempus impendit, & ibi Natale Domini, & Paschа celebravit. Venit autem ad eum legatus Adefonsi Regis Galliciæ & Asturiæ nomine Froia, præsentans papilionem miræ pulchritudinis. In ipso quoque Paschæ tempore Nortluidi trans Albiam sedentes, seditione commotâ, legatos ejus, qui ad justitias faciendas apud eos conversabantur, quosdam occiderunt, quosdam ad redimendum reservarunt: ex quibus aliqui fugerunt, cæteri redempti sunt. Rex Carolus collecto exercitu de* HERISTELLI *ad locum, qui dicitur Minda, perrexit, & contra desertores inter Albim & Wisoram peragravit totam Saxoniam. Nortluidi, cum Trascione Duce Abodritorum, & Eburiso legato Domni Regis commisso prælio, victi sunt, & cæsi ex eis quatuor millia, cæteri qui evaserunt, de pacis conditione tractaverunt.* Vide Adelmum ad An. 797. Poëtam Anonymum, Reginonem, alioſque.

4. HIC COEPTAM RETULIT FATO MELIORE CATHEDRAM.] Designatæ hîc sedis Episcopalis nullum antiquiorem testem habemus Henrico de Hervordia, & auctore Chronici Mindensis ab Henrico Meibomio editi, qui unde hoc acceperint, ignoramus. Quòd si autem vera est ipsorum sententia, necessariò hanc fundationem, post Ecclesiam primò Paderbornæ conditam, & *ob incolarum loci perfidiam, & odium in religionem Christianam*, ut scriptor vitæ Liborianæ apud Bollandum cap. 2. refert, *aliquoties igni traditam*, contigisse crediderim. Certè exiguo hîc tempore Cathedralis Ecclesia hæsit, ad primum locum antè reversa, quàm An. 799. *Leo* III. *Pontif. Max. religiosum Caroli*

li ac salutare Christianitatis dilatandæ studium nobiliter inchoatum, Apostolicâ auctoritate firmavit, atque in Ecclesia tunc Paderbornæ noviter constructa quoddam altare consecrans, adorandas in eo reliquias Protomartyris Stephani, quas secum Româ detulerat, collocavit. Vita S. Liborii l. c. Hermannus Kerssenbrochius in catalogo Episcop. Paderborn. Verùm enim verò *Heristalli* ingentia murorum rudera, Patribus Franciscanis in monte domicilii sui fundamenta, hortique planitiem molientibus, sub terra deprehensa, amplum sanè ædificium hîc designatum fuisse commonstrant.

5. QUIN ÆMULA FRANCO.] *Heristallum Francicum*, palatium olim regium, (à quo Pipinus Heristallius, Caroli Martelli pater, Major domûs Regiæ, cognomentum induit) nunc vicus, *Herstal*, Baroniæ titulo clarus, ad Mosam, haud procul à Leodico. Censetur juris Brabantini, spectatque ad gentem Nassaviam. Diplom. Belgica Miræi, pag. 141. & 272. Crebra ejus mentio, in vita Caroli M. & Ludovici Pii Impp. in Poëta Anonym. Reginone, aliisque Francicæ hist. scriptoribus, occurrit; quod Reineccius in notis ad Poëtam Anonym. cum *Saxonico* nostro malè confundit.

6. CERTAT HERISTALLI GLORIA SAXONICI.] Complura rerum gestarum monumenta *Heristallum Saxonicum* præ *Francico* illustrant: Caroli M. castra & hiberna, Pipini & Ludovici filiorum ejus congressus, Hunnorum & Asturiæ Galleciæque Regum legationes & munera, Cathedralis Ecclesiæ dignitas, atque hinc suscepta in Saxones Transalbianos fausta expeditio. Nostrâ memoriâ An. 1632. mense Octob. *Heristalli* arcem finibus suis imminentem, Hassi vastarunt, ac demum An. 1637. mense Martio incenderunt. Pari in hunc locum clementiâ jam olim usi, An. 1465. D. Christinæ sacro die, ut vetus habet inscriptio: HASSONES. URBEM. HERSTELLE. CUM. VILLA. DEVASTARUNT. ATQUE. CREMARUNT. Nobilis porrò *Falckenbergiorum* familia *Heristallum* diu possedit, & Henricus Dux Saxoniæ repigneravit quidem, sed litibus indè exortis, ac demum compositis, Theodorus Furstenbergius Episcopus & Princeps Paderbornensis, à *Falckenbergiis* aliisque creditoribus, præsenti pecuniâ 17666. aureorum redemptam,

An.

An. 1608. 13. Novemb. Ecclesiæ suæ recuperavit. Inter alia tum etiam conventum fuit, ut prope *Heristallum* certus *Falckenbergiis* concederetur locus novæ arci exstruendæ opportunus. Hoc loco & genere *Falckenbergiorum*, ortus est *Theodorus Falckenbergius*, Gustavi Adolphi Sueciæ Regis aulæ Marescallus, pedestris & equestris legionis ductor, & qui Regis sui nomine Magdeburgum adversus Tillium Catholici exercitus ducem propugnavit, atque urbe à Cæsareo milite captâ, direptâque, in ipso ejus vallo occubuit. *Mauritius* contrà *Falckenbergius* equestris legionis Götzianæ legatus, Cæsari militavit; pòst captus à Suecis, & paucis diebus antè dimissus, quàm ad Lutzam fuit dimicatum, eidem prælio interfuit, Regemque Sueciæ, quem paulò antè captivus, & propter merita *Theodori Falckenbergii* familiariter habitus, optimè de facie norat, plumbeâ glande sauciatum equo primus dejecit, pariterque hostili telo transfixus concidit proximè Regem; cui humi prostrato, fatali ictu superveniens Georgii ab Oynhausen Götzianæ legionis equitum magistri legatus, *Joannes* Schneberg / ex Bokendorp / diœcesis Paderbornensis vico oriundus, ilia ense confodit, peremit, spoliavitque exanimem.

Placuit hoc recens Paderbornensium militum facinus, dum vetera monumenta percensemus, hîc subnectere, & verbo ad posteritatis memoriam consignare: Ne qui alii, ut post victoriam ignavi etiam gloriantur, hanc sibi laudem præcerpant. Nobis cùm certa fides ex iis, qui prælio interfuere, tum torques aureus Regi inter opima spolia à *Schnebergio* detractus, relatusque testis est. Neque aliud nobis propositum, quàm partam Paderbornensium nomini gloriam candidæ veritati asserere.

WEVELSZBURG

Arx à Reverendissimo et Illustrissimo Principe THEODORO Episcopo Paderbornensi ædificata, ubi olim Hunnorum temporibus, et postea à Friderico Arnsbergæ Comite, castellum situm fuit.

WEVELSBURGUM

PROPE BODECAM, MONASTERIUM S. MENOLPHI.

MEMORIÆ. SACRUM

ECCE. WEVELSBURGI. SAXO. FUNDATA. VETUSTO
ARX. QUÆ. TURRITUM. TOLLIT. AD. ASTRA. CAPUT
INDOMITIS. OLIM. PATRIAM. DEFENDIT. AB. HUNNIS
DAMNA. DEDIT. PATRIÆ. NEC. SEMEL. ILLA. SUÆ
QUANDO. FEROX. ARMIS. FRIDERICUS. SÆVIIT. HOSTIS
NON. IMPUNE. TAMEN. QUÆ. TULIT. ARMA. NEPOS
SIC. VARIAS. EXPERTA. VICES. DOMINOSQUE. FREQUENTES
SUBDIDIT. IMPERIO. SE. THEODORE. TUO
FORTUNATA. NIMIS. SI. QUAS. NON. LÆSERAT. HUNNUS
INTACTAS. SINERET. GOTTHICUS. IGNIS. OPES

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

WEVELSBURGUM. VETUSTISSIMUM. AB. HUNNORUM. GERMANIAM. DEVASTANTIUM. MEMORIA. CASTELLUM. A. FRIDERICO. ARNSBERGÆ COMITE. INSTAURATUM. ET. MUNITUM. A. COMITIBUS. WALDECENSIBUS. AD. ECCLESIAM PADERBORNENSEM. TRANSLATUM. A. BURANIS. DYNASTIS. TUM. BENEFICII. TUM. PIGNORIS LOCO. DIU. POSSESSUM. A. THEODORO. EPISCOPO. ET. PRINCIPE. PADERBORNENSI. RECUPERATUM. ET. A. FUNDAMENTIS. EXSTRUCTUM. A SUECIS. INCENSUM. A. THEODORO. ADOLPHO EPISCOPO. ET. PRINCIPE. PADERBORNENSI MAJORI. EX. PARTE. RESTITUTUM. POSITO. HOC. MONUMENTO. EXORNAVIT

NOTÆ.

1. WEVELSBURGUM] Etymon *Wevelsburgi* obscurum atque incertum est. Bodecenses quidem in literis suis memorant, senum traditione quendam Wevelonem Buranum, permissu Abbatissæ Bodecensis, primum hoc loco posuisse domicilium, & *Wevelsburgo* nomen dedisse. Verùm in genealogia Burana Gasparis Schioppii, atque antiquis literarum monumentis, neminem è Buranis hoc nomine usum lego. Huic cognominis locus est in Helvetiis, dictus *Wevelsburg*, qui viris doctis est Aventicum Taciti, & Avanticum Ptolemæi.

2. PROPE BODECAM, MONASTERIUM S. MENOLPHI.] Gobelinus Persona in Cosmodromio ætat. 6. cap. 40. de auctore Bodecensis Monasterii, sancto Menolpho, ita narrat: *Carolus postquam Westphalos subegit, S. Meinulphum de fonte levavit, & matrem ejus Wichtrud dictam, patre ejus defuncto, in suam protectionem recepit: quoniam frater mariti defuncti vim stupri sibi conabatur inferre. Hic Meinulphus nobilibus parentibus exortus, Archidiaconus in Ecclesia Paderbornensi, de bonis paternis Monasterium Monialium seu Canonicarum regularium, in villa Bodicken Paderbornensis diœcesis, fundavit & dotavit.* Etsi verò idem Gobelinus Persona cap. 41. hæc subjungat: *Quòd Meinulphus* (qui erat unus è legatis, quos An. 836. B. Baduradus Episcopus Paderbornensis, ad reliquias S. Liborii impetrandas, ad Cenomanos miserat) *in Ecclesia S. Vincentii Cenomanensi vovit Monasterium Sanctimonialium fundare, in honorem B. Mariæ & S. Liborii, in loco, qui dicitur Bodicon*; & Crantzius Metrop. lib. 1. cap. 28. asserat, ideò *S. Meinulphum fundandi Monasterii* votum nuncupasse, *ut prosperare dignaretur Deus legationem eorum.* Nulla tamen hujus voti apud Cenomanos nuncupati fit mentio in vita S. Menolphi, quæ extat, & quam ipse Gobelinus conscripsit. Imò huic narrationi adversari videtur, quòd S. Menolphus jam antè, quàm ad Cenomanos legatus iret, Ludovicum Pium Imperatorem, sua-

ſuaſu Baduradi Epiſcopi, An. 816. Aquiſgrani in Concilio provinciali acceſſerit, facultatem ædificandi Monaſterium ab eo impetraturus, & quòd Ludovicus *grato animo petitionem ejus acceptans, litteras ſuo ſignatas ſigillo ſuper ſuo conſenſu gratioſè conceſſerit.* Vita S. Menolphi, & ex ea Baronius ad An. 816.

De fundatione aliquantò accuratiùs agunt veteres Bodecenſis Monaſterii literæ, his verbis. *Beatus Maynulfus divinæ revelationis inſtinctu cæleſtique viſione inſtructus, quoddam Monaſterium, quod Weſtfalica lingua Bodeken, quaſi parvum dolium appellavit, in terra patrimonii ſui, approbante Imperatore, qui tunc Aquiſgrani fuerat, ſolemniter conſtruxit, & ipſum Monaſterium de bonis ſuis temporalibus, quæ multa erant, largiter dotavit; & inibi nobiles feminas & devotas, quæ vulgariter Doemvrouwen nuncupantur, inſtituit, quibus ſanctus vir omnem foris evagandi occaſionem in vim majoris ſtabilitatis præcludere volens, providâ diſpenſatione conſtituit ſex Armigeros circumjacentes, tanquam procuratores Monaſterii prædicti, quibus bona ſua abundanter diſtribuit, tam in villis, quàm in grangiis, ut de his bonis Monaſterio prædicto certis temporibus anni omnia neceſſaria pro victu & veſtitu miniſtrarent. Sed & aliis Vaſallis Armigeris bona pheodalia contulit, ut & ipſi eſſent fideles defenſores Monaſterii prætacti, & ſubjecti eidem. Propter hoc omne jus infeodandi, & conferendi ipſa bona pheodalia tranſtulit in ipſas Dominas, & earum Monaſterium. Porrò his munitionibus feminarum non contentus ſanctus Pater Maynulphus, potentiorem nobilem de vicinis conſtituit in præfectum, & ſuperiorem defenſorem omnium bonorum Monaſterii, ac cauſarum emergentium, quantumcunque certis ſibi bonis, ac penſionibus de ſingulis officiis, ut commodiùs onus hujuſmodi portare poſſet, deputatis, ut his vallatæ circumquaque tutoribus prædictæ feminæ Deo devotis famularentur obſequiis. Cujus quidem ordinationis & inſtitutionis diſpoſitio literis ſigillatis expreſſiùs habetur in prædicto Monaſterio, & ſtetit hæc ordinatio per plures annos poſt mortem beati viri Maynulphi. Sed heu convenerunt inimici omnis religionis, dignitas generis, ocium, & voluptas, & caſtra Dei ac patrimonium Chriſti funditus devaſtantes nihil reliquerunt, proinde dicti officiati, & vaſalli bona ſibi deputata pro miniſtratione neceſſariorum Monaſterii ſibi appropriarunt, vendiderunt, & he-*redi-

redibus ſuis tanquam propria, nemine contradicente, reliquerunt. Ita Bodecenſis Monaſterii virgines multis domeſticis difficultatibus conflictatas, haud minoribus damnis atque injuriis externi affecerunt, quando *Nobiles de Furſtenberg ex Waterlappe, propter Nobiles de Brencken, Eccleſiam Bodecenſem unà cum Monaſterio incenderunt, id damnum ipſos quidem Furſtenbergios reſarſiſſe, ſed dono ab aliis interverſo, nihil indè commodi Bodecenſes eſſe conſecutos,* in literis ſuis Bodecenſes ipſi jure conqueruntur. Verumtamen ne ſimiles in Paderbornenſem ditionem incurſiones deinceps fierent, Henricus Spiegelius Epiſcopus Paderb. cavere videtur voluiſſe his literis, quas Latinè vertimus, & Arnoldus de Brencken, nobili genere, virtute ac doctrinâ viræquè conſpicuus, in ſchedis ſuis repertas, & ab Henrico Epiſcopo Paderbornenſi, ſecuritatis utique causâ, ipſius majoribus relictas, nobiſcum antehac communicavit. *Nos Wenemarus de Forſtenberg, & Fridericus ejus filius præſentibus literis profitemur, & teſtatum facimus, nos cum venerabili D. Henrico Epiſcopo Paderbornenſi in hæc pacta amicè conveniſſe, quòd omnibus actionibus, quæ nobis in illum, & illius ſubditos poſſent competere, ſuperſedebimus, quoad prædictus Dominus vixerit. Quòd ſi autem inter ipſum, aut ejus ſubditos, & nos nova deinceps oriretur controverſia, eam intra quatuor hebdomadas, coram Epiſcopo prædicto, jure proſequemur: quo temporis ſpatio ſi jus redditum non fuerit, liberum nobis erit, ſalvâ hâc tranſactione, eum adire, qui jus noſtrum nobis tribuat. Contrà ſi Epiſcopo, aut illius ſubditis nova nobiſcum controverſia poſthæc intercedet, eâque ſuper re appellabimur, intra proximas quatuor hebdomadas id, quod juſtum erit, faciemus. Caſu autem quo Epiſcopus officio Mareſcalli Weſtphaliæ abiret, & Colonienſibus bellum inferret, fas erit nobis, ſalvis his pactis, Colonienſi Archiepiſcopo opitulari. Porrò ſi Epiſcopus, aut illius ſubditi nos hoſtiliter aggrederentur, ſalvis item his literis, nobis licebit viciſſim hoſtilia facere. Quæ uti conventa ſunt, nos Wenemarus ac Fridericus ejus filius bonâ fide, quæ juramenti loco valeat, firmiter, ac ſine dolo nos obſervaturos pollicemur. In cujus rei teſtimonium ſigilla noſtra præſentibus literis appendimus. Datum Anno Domini* MCCCLXX. *feriâ quintâ poſt octavam Apoſtolorum.* Bodecenſis igitur Monaſterii fortunis

tunis unà cum disciplina, & cultu divino miserandum in modum ita dilapsis, ut *ex omnibus ipsius ædificiis sola Ecclesia, plus tamen, fimo & immunditiâ ejus testantibus, pro receptaculo bestiarum, quàm pro divini cultûs exhibitione perduraret, & in Capellis eidem Ecclesiæ quondam annexis, tunc verò dirutis, imò super ipsa altaria Capellarum, sicut in saltu, virgulta succrescerent, & tam Canonicæ, quàm Rector parochialis curæ, ac etiam Clerici cæteri, solâ Abbatissâ ibidem in tugurio rusticano degente, terram fructiferam tanquam eis versam in salsuginem abhorrentes, locum ipsum dudum reliquerint*, Walburgis de Walde, Abbatissa Bodecensis, ipsam Abbatiam cum Monasterio, reservato sibi usufructu certæ pensionis annuæ, Wilhelmo de Monte Episcopo Paderbornensi, An. 1408. Indict. 1. Kal. Septembr. resignavit: is verò An. 1409. 17. mens. Julii, idem Monasterium à se reformatum, *honorabili viro Joanni Wail Priori Monasterii Canonicorum regularium in Swollis, Trajectensis diœcesis, tradidit, concessit & assignavit.* Ex antiquis literarum Bodecensium monumentis, & Gobelini Person. Cosmodromio ætat. 6. cap. 90.

3. INDOMITIS OLIM PATRIAM DEFENDIT AB HUNNIS.] Sicut Carolus M. bello per *octo* annos gesto *Hunnos* egregiè contudit, *quo tota eorum nobilitas, tota gloria decidit; omnis pecunia, & congesti longo tempore thesauri direpti sunt, quibus Franci antè pauperes tunc ditati, & opibus aucti:* Eginhardus in vita Caroli M. ita *Hungari, Hunnorum* progenies, jam indè à Ludovici III. & Conradi I. imperio, assueti flammâ ferroque interiorem Germaniam depopulari, Henricum Aucupem Germaniæ Regem inprimis exercuerunt, qui nusquam tutus, *in præsidio urbis Werlaon* (quæ nunc *Werla*, ditionis Colonensis in Westphalia oppidum) *Hungarorum* impetum declinavit; donec pactis novem annorum induciis, atque urbibus interea communitis, & legibus Reipublicæ salutaribus latis, omnibusque ad vim propulsandam compositis, *Hungaros* tributum exacturos, magnoque cum exercitu iterum in Saxoniam irruentes, ingenti clade hostibus illatâ, repulit fugavitque. Luitprandus lib. 2. hist. cap. 8. & 9. Widekindus Corbeiensis Annal. lib. 1. Adamus

mus Bremensis lib. 1. cap. 46. & ex eo Albertus Stadensis, Gobelinus Persona in Cosmodromio ætat. 6. cap. 47. *Posthæc Hungari invadunt Saxoniam, & undique sævientes omnia vastant, & Monasterium in Hervorde Paderbornensis diœcesis destruunt.* Id quod Henrici ipsius diploma Hervordiensi Parthenoni datum etiam nos docet.

IN *nomine sanctæ & individuæ Trinitatis.* HEINRICUS *divina favente clementia Rex. Omnium namque fidelium nostrorum petitionibus Serenitatis nostræ aurem accommodare oportet. maxime tamen eorum qui de sacris mentionem faciunt cœnobiis obtemperare decrevimus. Nam nostris crebrescentibus peccatis multimodas paganorum castigationes quibus Christicolas afflixerunt sentimus. Inter quas etiam Mathildam dilectam conjugem nostram unà cum Bodarbrunnensis ecclesiæ Episcopo videlicet Unwano. seu & cæteris fidelibus nostris. de sanctis Herivurdensis monasterii monialibus interpellantem cognovimus. quatinus illarum præcepta regia. quæ ab ethnicorum infestatione exusta sunt. renovari præciperemus. Quapropter noverit omnium fidelium nostrorum industria. quia miseratione earum repleti. ob amorem Dei Sanctorumque. petitionibus eorum assensum præbentes. prout ea ab antecessoribus nostris habere videbantur. nostræ auctoritatis renovatione prænotare jussimus. ea videlicet ratione. ut quicquid in vestitura supradicti loci. sive de Regum vel cujuslibet personæ traditione appareat. nullo injustæ contradictionis impedimento. æternaliter ad ejusdem congregationis nutrimina perseveret. quatinus absque alicujus secularis vexationis conflicto. sub nostræ tuitionis munimine. dignas ac Deo placitas persolvere studeant laudes. Nostrasque nostrorumque antecessorum quam & successorum frequentent orationes. Quorundam autem locorum vocabula. quæ quidam falsitatis fraude abstrahere conantur. huic conscripto subnectere præcepimus. Angeresgawe. Wineswalde. Overanberh. Liudwidesdorp & Hunbech secus fluvium Sigina. Hæc omnia cum reliquis cunctis possessionibus tam in agris cultis & incultis. quam & in omnibus appendiciis ad præfatum locum respicientibus. firma stabilique statione in jam dictæ familiæ potestate perenni tempore consistant. Et ut hoc nostræ confirmationis præceptum firmum stabileque permaneat. manu nostra subtus illud firmavimus. anuloque nostro sigillari præcepimus.*

Si-

Signum Domni HEINRICI *Sereniſſimi Regis.*
Simon notarius ad vicem Herigeri Archiepiſc. Cappellani recognovit.
Data XV. *Kal. Apr. Anno incarnationis Domini* DCCCCXXVII. *Indictionum* XV. *Anno vero regni glorioſiſſimi Heinrici* VII. *Actum Aſtnid. in Dei nomine feliciter. Amen.* Idem nobis innuit auctor vitæ B. Meinwerci apud Browerum §. 49. his verbis: *Meinwercus in Herivordia baſilicam S. Mariæ, quæ vocatur ad Crucem, dedicavit; quam ipſa unica ſpes mortalium ad ſingulare inibi miſerorum refugium ſibi conſtrui mandavit: ſiquidem Eccleſia Herivordenſis, ſicut Eccleſia Corbeienſis, in Epiſcopatu Paderbornenſi ſita, à Ludovico filio Caroli M. conſtructa, & à B. Badurado Paderbornenſi Epiſcopo dedicata, quæ omni priſtini honoris & decoris ornatu, tam Ungarorum devaſtatione, quàm fratris Bernardi Ducis Saxoniæ Thietmari invaſione ſpoliata, propemodùm fuerat deſtituta.* Quæ hîc de Thietmaro, qui teſte Ditmaro lib. 7. ipſum etiam Meinwercum Epiſcopum Paderbornenſem *diſpoliavit*, paucis attinguntur, ea ab auctore vitæ ejuſdem B. Meinwerci, cujus autographum MS. Paderbornæ apud cœnobitas Abdinghoffenſes extat, fuſiùs enarrantur, & hoc loco referre juvat, ut noſtri homines, illibatam illo ſæculo Eccleſiaſtici magiſtratus in caſtigandis improbis vim & auctoritatem, & principum virorum adverſus Epiſcopos reverentiam, obſequium & ſubmiſſionem, vel hoc veteris diſciplinæ exemplo, condiſcant. *Thietmarus*, inquit, *ſenior frater Bernhardi Ducis Saxoniæ, vir in hoc mundo valde idoneus fuit, ſed tam vitiis plenus, quàm rebus, ſuperbiâ tumidus, in acquirendis rebus avaritiæ facibus accenſus. Denique contra jus & fas ubique fidelium res invadens & diripiens, inter cætera tyrannidis ſuæ opera, quodam tempore iter ſuum ad Monaſterium Herivordiæ direxit, facienſque ibi magnam munitatem, Sanctorum ibidem requieſcentium, & ſuæ ſororis Abbatiſſæ nomine Godeſtæ, & congregationis S. Mariæ theſaurum confregit, & indè plus juſto pecuniæ detraxit. Poſtea ad ſynodum ſecundùm canonicam conſtitutionem ab Epiſcopo Meinwerco vocatus, ad corrigendum commiſſa eſt admonitus. Quo ſalubriter compuncto, & utiliter correcto, conſtitutum eſt, eum Epiſcopo dare* XXX. *talenta denariorum. Illo autem pecuniæ pondus tantum non habente, omne prædium, quod habuit in Bruninchtorpe, cum*

omnibus appendiciis, cum consensu & voluntate sui hæredis Bernhardi Ducis atque fratris sui, ad dominium Patherburnensis Ecclesiæ, pro reconciliatione illius pecuniæ, in proprium dedit. Hanc traditionem Episcopus banni sui munimine firmavit, Udone, Herimanno, Bernhardo, Liudero Comitibus, & aliis multis assistentibus. Tantum de Thietmari in Hervordienses, & *Hunnorum* in Saxoniam incursione. Quâ etiam tempestate *castrum Wefelsborg constructum* refert Gobelinus Persona in Cosmodromio ætat. 6. cap. 58. Albertus Crantzius Metrop. lib. 6. cap. 9. Joannes Horrion in Panegyrico Paderbornensi lib. 2. cap. 3.

4. QUANDO FEROX ARMIS FRIDERICUS SÆVIIT HOSTIS.] De Friderico Arnsbergensi Comite ita Gobelinus Persona l. c. *Anno sequente*, id est, An. 1123. *Fridericus Comes Westfaliæ de Arnsburg, homo ferocissimus mortuus est, qui castrum* Wevelsburg / *antiquitus tempore Hunnorum constructum, vetustateque temporis neglectum restauraverat, anno uno ante obitum suum: à quo totam viciniam multiplicibus angariis vexare non cessavit.* Ejusdem etiam meminit Crantzius l. c. *Erat eâ tempestate homo ferox, Comes de Arnsberg Fridericus, qui se Westphaliæ Dominum prætenderet. Is cùm arcem vetustissimam ab Hunnorum memoria* Wevelsburg *renovasset, multos inde incursans, præsidio firmavit: sed ille haud diu pòst vitam finivit.* Item Ægidius Gelenius lib. 3. hist. S. Engelberti cap. 42. *Fridericus Comes de Arnsberg ab inquieto animo dictus bellicosus, bellum gessit contra Fridericum Colonienſem An.* 1102. *quo tempore ab Imperatore proscriptus fuit; Burchardum cepit Monasterienſem An.* 1105. *Castrum Wevelsburgense instauravit ac munivit An.* 1122. *Tandem cùm improbiùs piis generi sui S. Godefridi Cappenbergensis conatibus obsisteret, in prædicti castri, quo & S. Norbertum tenebat concluſum, obsidione mortuus An.* 1123. Abbas Stadensis An. 1124. obiisse affirmat. Vita MS. B. Godefridi Cappenbergensis à Chrysostomo van der Sterre citata, de mortis genere hæc nominatim: *Dirupto ventris thorace idem Fridericus sedens in prandio medius crepuit.* Quantus autem Ecclesiasticorum hostis Fridericus, tantus fautor Godefridus ultimus Comes Arnsbergensis fuit, qui unà cum sua conjuge Anna

Anna Clivensi, Comitatum Arnsbergensem An. 1368. 25. Augusti, Cunoni Administratori Colonienſis Eccleſiæ vendidit, *cum juribus, dominiis, juriſdictionibus altis & baſſis, ac mero & mixto imperio, ac ſpecialiter cum caſtris & oppidis in Arnsberg, in Nehem, in Eversberg, in Hirtzberg, item in villis & oppidis, in Huſtene, in Aldendorp, in Sundern, in Langeſcheid, in Hachen, in Frehenolen, in Stegenhagen, in Bodenfelde, in Meſcheide, item cum villis & parochiis in Korbecke, Allagen, Bremen, Voiswinkele, Eggrinhuſen, Balue, Aſſele, Stocheim, Hielvelde, Kalle, Velmede, Remmelinckhuſen, Bye, Reſte, Weenholthuſen, Haerbocke, Yſſelpe, Oeverenkirchen, Eſſelne, Wurmbecke, Lene, Overſunderne, Oldinge, Berghuſen, cæteriſque villis & parochiis univerſis. Item cum dignitate, officio, ſeu prærogativa juris Primipilariatûs, ſeu Antebellatoris inter Weſeram & Rhenum, nec non cum omnibus & ſingulis Hominibus, Miniſterialibus, Caſtrenſibus, Fidelibus, Vaſallis, Militaribus, oppidanis, villanis, litonibus, ſervis & ancillis, & ſubditis quibuſcunque.* Hæc ad verbum ex literis, quas præter Godefridum & Annam Comites obſignarunt, *Antonius de Reidere, Rutgerus dictus Kettelere Milites, Heidenricus dictus de Wolff, Arnoldus Hacken, Wilhelmus dictus Quaterland, Arnoldus de Berninghuſen, Joannes dictus Schureman, & Conradus dictus Wrede, Armigeri, Caſtrenſes, & Fideles, nec non Proconſules, Conſules ac Univerſitates oppidorum, Arnsberg, Nehem, Grevenſtein, Hirtzberge.* Poſteà *Fridericus Archiepiſcopus Colonienſis*, ut obiter hoc referam, *diœceſi ſuæ Colonienſi, ſummum militiæ gubernatorem & Arnsbergenſi provinciæ primum Satrapam, magno cum imperio præfecit, Wenemarum Furſtenbergium, conſiliarium ſuum intimum; juſſitque inſuper Mareſcallo Weſtphaliæ* (Henrico Epiſcopo Paderbornenſi) *ditionem Colonienſem tuenti adeſſe, omnibuſque Eccleſiæ Colonienſis hoſtibus, tanquam ſuis, adverſari; nec permittere, ut quis ullum Caſtellum aut munimentum in ditione Colonienſi, aut ejus vicinia excitet, citra ſuam voluntatem & veniam; ſi quid autem horum extructum fuerit, dejicere ac vaſtare, & præterea juſſit ſtipendiis publicis eò loci cum copiis ſuis excubare, ubi major provinciæ neceſſitas fuerit hoſtibus reſiſtendi atque incommodandi, &c.* Ex literis An. 1371. die Jovis poſt feſtum S. Luciæ datis.

5. NON IMPUNE TAMEN QUÆ TULIT ARMA NEPOS.] *An. Conradi Cæsaris* 6. id est, An. 1143. *Comes de Arnsberg deprædationes, & incendia exercet in diœcesi Paderbornensi,* teste Gobelino Persona in Cosmodrom. ætat. 6. cap. 59. Quem Henricum nominat Gaspar Bruschius in catalogo Episcoporum Paderbornensium; Conradum verò vocant, & *multoties Bernardo I. Episcopo Paderbornensi injurium, ingenti prælio ab eo victum* tradunt, Gerhardus Cleinsorgius in hist. Eccles. Westphaliæ MS. Hermannus Kerssenbrochius, & Henricus Hovelius in catalogo Episcoporum Paderbornensium. Item Ægidius Gelenius lib. 3. hist. S. Engelberti: *Conradus Comes in Arnsberg, qui in prælio contra Bernardum Episcopum Paderbornensem susceptο, occubuit circa annum Christi* 1143. Hardehusanus quoque codex membraneus MS. de gestis Bernhardi primi Episcopi Paderborn. fundatoris Hardehusani testatur, *contra potentem Comitem de Arnesberg, qui infestabat Ecclesiam Paderbornensem, multis expensis eum dimicasse.*

6. SIC VARIAS EXPERTA VICES DOMINOSQUE FREQUENTES.] Post Comites Arnsbergenses *Wevelsburgum* in potestatem venit Comitum Waldecensium, à quibus ad Ecclesiam Paderbornensem transiit, mediâ ejus parte Bartholdo nobili de Büren beneficii loco concessâ, ut habent literæ antiquæ.

NOS OTTO *Dei gratia Monasterienses Ecclesiæ Electus & Confirmatus, ac Simon nobilis Dominus de Lippia, universis præsentia visuris, & audituris cupimus esse notum, quòd translato Castro de* WEVELSBURG *per nostrum nobilem Comitem de Waldeck in Ecclesiam Paderbornensem, de voluntate & consensu hæredum suorum, cum omni jure, quod idem Comes se habere dicebat in eodem, inter venerabilem Patrem D. Ottonem Paderbornensem Episcopum nomine prædictæ Ecclesiæ suæ, & Bartholdum nobilem juniorem de Büren, per Nos de consensu parentum prædictorum talis est ordinatio instaurata, videlicet quòd præfatus Bartholdus & sui hæredes medietatem dicti Castri ab Episcopo Paderbornensi qui nunc est, & pro tempore fuerit, nomine jam dictæ Ecclesiæ jure homagii recipient & perpetuò possi-*

possidebunt; *Præfatus etiam Bartholdus & sui hæredes dictum Castrum expensis vigilum & custodum portarum, unà cum Episcopo & Ecclesia custodient, & custodiri æqualiter procurabunt, æquali jure portarum clavibus utendo*; *Episcopus quoque prælibatæ Ecclesiæ ipsum Bartholdum, & suos hæredes in omni jure eorum conservabit, & permittet eosdem in jure suo liberè permanere*; *è converso Bartholdus & sui hæredes facient fidelitatem, & debita servitia Episcopo & Ecclesiæ supradictæ, prout de jure tenentur. In præmissorum testimonium, fidem & firmitatem sigilla nostra cum sigillo sæpedicti Bartholdi præsentibus duximus apponenda, & ego Bartholdus nobilis supradictus sigillum meum præsentibus apposui in testimonium præmissorum. Datum Anno Domini* MCCCI. *Feriâ quartâ post assumptionem Beatæ Mariæ.* Hanc dimidiam partem dynastiæ Wevelsburgensis, *cum dominio, frigraviatu, advocatia, mero & mixto imperio, jurisdictionibus & juribus, cum villis & parochiis in Erlen, Borne, Haren, Helmeren, Attelen, Hengelern, Husen, Dalem, Verste, Bocken, Nuttelen, Hattope, Sinkessen, Snevelde, Schwafern, & reliquis omnibus villis in iisdem parochiis sitis*, Simon Nobilis de Büren, consentientibus Bartholdo Præposito Abbatiæ Werdinensis, Bernardo & Joanne fratribus suis, vendidit Ruperto Episcopo Paderbornensi An. 1391. in Octava omnium Sanctorum. Ab iisdem tamen fratribus jam antè Simoni Episcopo Paderbornensi venditam fuisse, indicant literæ antiquæ An. 1384. crastino decollationis S. Joannis Baptistæ datæ, in quibus fatetur Simon Episcopus se Wevelsburgi arcem & dynastiam *cum parochiis Bodeken, Kerchberge, utriusque Tudorpe, villis Haren, Ettelen, cum omnibus proventibus & hominibus, in Grafem, Borchler, Holthus prope Wevelsborg, Adene, Tedekenlo, Hoyerinchus, Alberinchus, Aldenbodeken, Wulferdessen, Tyndelo, Knyckenhagen, Swafern, Eldynchusen, Meyngerinchus, item parochia Elren, Dalhem, Nutteken, cum pagis eò pertinentibus, Elren, Hattope, Syrekessen, Snevelde, Verste, & Bokelen, excepto Bodene*, à Simone Burano, ejusque fratribus coëmptam, Friderico de Brencken Militi, pro quadringentis & viginti quatuor marcis argenti puri, obligasse pignori; quod postea Ericus Episcopus Paderbornensis An. 1513. die Lunæ post S. Kiliani exstinxit, & *Wevelsburgum*, Bernardo

& Joanni nobilibus de Büren pro 2936. aureis Rhenanis, iterum oppigneravit.

7. SUBDIDIT IMPERIO SE THEODORE TUO.] Theodorus Furſtenbergius Epiſcopus ac Princeps Paderbornenſis An. 1589. 9. Aug. Joanni ſeniori & Joanni juniori Dynaſtis Buranis, 3536. aureis Rhenanis numeratis, *Wevelsburgum* Eccleſiæ ſuæ demum recuperavit, atque arce inchoatâ An. 1604. & An. 1607. abſolutâ, proprio ſumptu 36000. nummorum imperialium, haud computatis eorum operis ac vecturis, qui jure angariarum illas præſtiterunt, formâ triangulari, ſpecie ſanè viſendâ atque magnificâ exornavit, additâ hâc inſcriptione, quæ in atrio conſpicitur.

ARX. CUM. DISTRICTU. PATULIS. INHONORA. RUINIS
IN. THEODORI. USUM. PRÆSULIS. ILLA. VENIT
ÆRE. SUO. PRIMUS. TITULUM. QUI. INFORMAT. INANEM
ET. VALIDA. MUROS. EXHIBET. ARTE. NOVOS
FURSTENBERGIACÆ. PRINCEPS. DECUS. INCLYTE. STIRPIS
SEDI. HOC. QUO. CARUIT. TRADERE. PERGE. TUÆ

Joannes Horrion elegis Panegyrico Paderbornenſi ſubjectis *Wevelsburgum* inſtauratum ita celebrat.

Indè WEVELSBURGI *ſolido domus ardua ſaxo*
Nubila ſublimi culmine celſa ferit:
Hæc olim à priſcis (famæ ſi credimus) Hunnis
Poſt varios Dominum Te ſibi legit heros.
Nunc Te digna domus, ſed erant magalia nuper,
Pænè ruinoſo ſemiſepulta ſitu.
Circùm Chaoniæ texunt umbracula quercus,
Sylvaque vicinas occulit alta feras.
Quaſque ſub hoſpitiis celat frondentibus arbos,
Plurima laſcivo gutture vernat avis.

8. INTACTAS SINERET GOTTHICUS IGNIS OPES.] Anno 1646. hoſtilis Suecorum exercitus, dum Paderbornam obſidione cinctam Idibus Maii expugnat, *Wevelsburgi* arcem

arcem præsidio Cæsareo firmatam eodem impetu capit, vastat, exurit. Quam deinde Theodorus Adolphus de Reck, Episcopus ac Princeps Paderbornensis laudatissimus, majorem partem restituit, sed morte præreptus, non absolvit. Ejus rei memoriam conservat arcis vestibulum hâc epigraphe ornatum.

THEODORUS. ADOLPHUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS ET. COMES. PYRMONTANUS. HANC. ARCEM. A. SUECIS PADERBORNAM. AN. MDCXLVI. EXPUGNANTIBUS. VASTATAM. ET. INCENSAM. REPARAVIT
AN. MDCLVIII

Foribus autem instaurati sacelli in atrio arcis hic titulus inscriptus legitur.

THEODORUS. ADOLPHUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS ET. COMES. PYRMONTANUS. ARCE. MAGNIS. IMPENSIS. INSTAURATA. SACELLUM. IN. HANC. FORMAM. RESTITUIT
AN. MDCLX

DE-

SPENT. Desiderium eius Suavis
Nicolaus

DESERTUM SENDÆ,

OLIM SINEDI APPELLATUM.

MEMORIÆ. SACRUM

DESERTOS. SINEDI. TRACTUS. HUMILESQUE. MYRICAS
QUI. PERAGRAS. TUTUM. CARPE. VIATOR. ITER
NON. HIC. INSIDIAS. NON. MILITIS. ARMA. TIMEBIS
QUÆ. SECURA. QUIES. ARCET. ET. ALMA. THEMIS
APTA. QUIDEM. PECORI. DEEST. ET. PASTORIBUS. UMBRA
RARAQUE. POPULEAS. VENTILAT. AURA. COMAS
ATTAMEN. HIC. APIBUS. DULCEM. GREGIBUSQUE. MINISTRAT
UNDA. FREQUENS. POTUM. PABULA. GRATA. SOLUM
ET. CAPUT. AMISII. MEDIIS. HINC. EXIT. ARENIS
ILLINC. UBERIBUS. LUPPIA. SURGIT. AQUIS
NUNC. ETIAM. VIDEN? UT. CELEBRET. LOCA. VASTA. COLONUS
SOLLICITARE. RUDEM. VOMERE. DOCTUS. HUMUM
OMNIA. SIC. VINCIT. LABOR. IMPROBUS. OMNIA. CONTRA
AGRICOLIS. PESSUM. SEGNIBUS. IRE. SOLENT

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

IN. DESERTUM. SENDÆ. OLIM. SINEDI. APPELLATUM. NOVIS. COLONIS. CUM. PUBLICO. COMMODO. DEDUCTIS
M. H. P

NOTÆ.

1. DESERTOS SINEDI TRACTUS.] Hos nonnulli cum Wintfelt & Sintfelt malè confundunt; quandoquidem *Senda* desertum vastumque ericetum est, quod sub radicibus montis *Teutoburgiensis* longo porrectum spacio, per ditionem Paderbornensem, Lippiensem, Ravenbergensem & Ritbergensem, usque in diœcesin Monasteriensem & Osnabrugensem excurrit, variis amnibus piscosis, ac præcipuè Amisiæ Luppiæque fontibus irriguum. Wintfelt contrà, planities in ipso saltu *Teutoburgiensi* eminet, & *Sendam* despicit. Locus, ut diximus, haud procul Hornâ, Lippiensis ditionis oppido, inclytus Romanâ clade, & victoriæ cognomine insignis. Quod & Lipsius in notis ad lib. 1. Annal. Tacit. num. 174. Philippus Cluverius, & alii complures agnoscunt, ut certa id nobis perpetuaque majorum fides tradidit. Sintfelt autem ager est frumentarius diœcesis Paderbornensis, inter Burenam oppidum & Cœnobium Dalheim longè latèque inter Wunnenbergam oppidum & arcem Wevelsburgum extentus, magnamque partem Baronatûs Burani, dynastiæ Wevelsburgensis, & totam præfecturam Wunnenbergensem complexus, ad Eresburgum, seu montem Martis, ut nunc vocamus, planis atque amplis sese fundis explicat, frumentorum quidem copiâ abundans, sed aquæ perennis pauperrimus. Cæterùm uti proximè *Sendam* clades Variana contigit, ita in ipsa *Senda* An. 1640. 16. Octobris, insigni Suecorum strage, Slangius eorum ductor, ab Hatzveldio Cæsariani exercitûs duce prope Luppiæ fontes est cæsus. Et An. 1353. cùm Dux Lancastriæ susceptâ contra Christiani nominis hostes expeditione, copias suas ex Anglia per Westphaliam ducturus in Borussiam, quadringentos egregios milites è suis, multo cum auro præmisisset, Joannes de Patberg/ Hunoldus de Plettenberg/ & Comes de Retberg/ præpostero ejus sæculi more, quando latrocinia nullam habebant infamiam, nobiles publicarum via-

viarum prædones, unà cum ſuis commilitonibus, eodem in loco, Anglos hoſtiliter adorti profligarunt, ceperunt, diſpoliaverunt. Ex Henrico de Hervordia Cleinſorgius in MS. hiſtor. Eccleſiaſt. Weſtphaliæ, & Joannes de Berſwordt in MS. Alphabeto Nobilit. Weſtphalicæ. *Sendam* verò antiqua Imperatorum ac Regum Germaniæ diplomata, Caroli M. *Sinedi*, Ottonis III. *Sinede*, S. Henrici, *Sinidi*, *Sinedi*, & *Seneto*; literæ autem Bernardi Epiſcopi Paderb. de decima Hardehuſanis An. 1153. data pro prædio Kiveninchuſen, *Sinethe*; aliæque literæ *Synatha*, appellant. Libet ipſa diplomata Cæſarum in medium afferre, ut antiquum hujus deſerti nomen, ſitus, & Paderbornenſis in eo FORESTI jus, quo tamen maximam partem nunc fruuntur Lippienſes Comites, Eccleſiæ Paderbornenſis beneficiarii, illuſtretur.

IN *nomine ſanctæ & individuæ Trinitatis.* OTTO *ſuperna favente clementia Romanorum Imperator Auguſtus. Si locum divino cultui mancipatum igneque ſubitaneo cum ornatu & corroborationum paginis concrematum reſtaurare. ornare & iterum ſublimare videbimur. ſcimus & certi ſumus id non ſolum laude humana prædicandum. verum etiam divina mercede remunerandum. Cunctis igitur Eccleſiæ Dei fidelibus noſtriſque aſtantibus & ſuccedentibus compertum fore volumus. quod de incendio Paterbrunnenſis Eccleſiæ nimium condolentes. præcepta anteceſſorum noſtrorum & ea quæ nos ibidem obtulimus memoratæ ſedi hac præceptali pagina renovamus iterumque confirmamus. de quibus unum eſt de Epiſcopatus ſtatu. dehinc de tuitione atque mundiburdio ejuſdem Eccleſiæ. & de omni proprietate ad eandem Eccleſiam pertineti. & de electione Epiſcoporum inter clericos ejuſdem Eccleſiæ. & de ejus hominibus tam liberis quam & ſervis nulla judiciaria perſona conſtringendis niſi coram Advocato quem ipſe Epiſcopus elegerit. Inſuper renovamus & confirmamus jam habitæ ſedi Comitatus ſuper pagos Paterga. Aga. Trevereſga. Auga. Soretfelt dictos. pro decimis novæ Corbeiæ ad monaſterium pertinentibus. & de proprietate clericorum ſiquis ſine herede illorum obierit eidem Eccleſiæ conceſſa. & de tribus manſis in Tuiſpurg & in Trutmannia. & de Foreſto quod incipit de Dellina flumine & tendit per Ardennam &* SINEDE *uſque in viam quæ ducit ad*

Heriſiam. Hæc igitur omnia quæ ſupra ſcripta habentur & quæ illa die tenere & poſſidere videbatur. quando combuſta fuit. ſæpe nominatæ ſedi Paterbrunnenſi in jus proprietarium donamus. & firmiſſima traditione reſtauramus. Ea ſcilicet ſerie ut Domnus Retharius memoratæ ſedis venerabilis Antiſtes omneſque ſui ſucceſſores univerſa quæ ad Epiſcopum aliqua legali datione pertinent ſecuriter obtineant. noſtra omniumque noſtrorum ſucceſſorum & omnium mortalium contradictione remota. & ut hæc renovatio & confirmatio ſtabilior cunctis permaneat temporibus. hanc paginam manu propria corroboravimus & ſigilli noſtri impreſſione inſigniri præcepimus.

Signum Domni OTTONIS *Cæſaris invictiſſimi.*

Heribertus Cancellarius vice Willigiſi Archiepiſcopi recognovit.

Data Kal. Jan. Anno Dominicæ Incarnationis MI. *Indict.* XIIII. *Anno tertii Ottonis regnantis* XVI. *Imperii* VI. *Actum Romæ feliciter. Amen.*

IN *nomine ſanctæ & individuæ Trinitatis.* HEINRICUS *divina favente clementia Rex. Notum ſit omnibus fidelibus noſtris præſentibus ſcilicet & futuris. qualiter Nos incendio Paderbrunnenſis Eccleſiæ miſerabili condolentes. petitionique noſtri fidelis Retharii venerabilis Epiſcopi. qui eidem ſedi modo præeſſe videtur. ut oportuit annuentes. in ſubplementum jam dictæ Eccleſiæ in jus concedimus. & per hoc regale præceptum corroboramus* FORESTUM. *quod incipit de Luthera flumine. & tendit per Oſnig &* SINIDI *uſque in viam quæ ducit ad Horihuſam. & de hominibus prædicti Epiſcopi tam liberis quam & ſervis nulla judiciaria poteſtate conſtringendis. niſi coram Advocato quem ipſe Epiſcopus elegerit. noſtra omniumque noſtrorum ſucceſſorum & omnium mortalium contradictione remota. & ut hæc confirmatio ſtabilior cunctis permaneat temporibus. hanc paginam manu propria corroboravimus & ſigilli noſtri impreſſione inſigniri præcepimus.*

Signum Domni HEINRICI *Regis invictiſſimi.*

Egilbertus Cancellarius vice Willigiſi Archicapellani recognovi.

Data XVII. *Kal. Octob. Anno Dominicæ Incarn.* MII. *Indict.* I. *Annò vero Domni Heinrici Reg.* I. *Actum* BOCHBARDON.

IN *nomine ſanctæ & individuæ Trinitatis.* HEINRICUS *ſuperna favente clementia Rex. Si locum divino cultui mancipatum igneque*

que subitaneo cum ornatu & corroborationum paginis concrematum. restaurare. ornare. & iterum sublimare videbimur. scimus & certi sumus. id non solum laude humana prædicandum verum etiam divina mercede remunerandum. Cunctis igitur æcclesiæ Dei fidelibus nostrisque astantibus & succedentibus. compertum fore volumus. quod de incendio Paterbrunnensis æcclesiæ nimium condolentes. præcepta antecessorum nostrorum & oblationes fidelium. memoratæ sedi hac præceptali pagina renovamus. iterumque confirmamus. de quibus unum est de Episcopatus statu. dehinc de tuitione atque mundiburdio ejusdem æcclesiæ & de omni proprietate ad eandem æccleſiam pertinenti. & de ejus hominibus tam liberis quam & servis nulla judiciaria persona constringendis. nisi coram Advocato quem ipse Episcopus elegerit. Insuper renovamus. & confirmamus. jam habitæ sedi. Comitatus super pagos Paterga. Aga. Threveresga. Auga. Sorehtfeld dictos. pro decimis novæ Corbeiæ. ad monasterium pertinentibus. & de proprietate clericorum. si quis sine herede illorum abierit. eidem æcclesiæ concessa. & de tribus mansis in Tuisburg & in Trutmannia. & de FORESTO *quod incipit de Delhna flumine. & tendit per Ardennam. &* SINEDI. *usque in viam quæ ducit ad Herisi. Hæc igitur omnia quæ supra scripta habentur. & quæ illa die tenere & possidere videbatur quando combusta fuit. sepe nominatæ sedi Paterbrunnensi. in jus proprietarium donamus. & firmissima traditione restauramus. Ea scilicet serie. ut Domnus Retharius memoratæ sedis venerabilis Antistes omnesque sui successores universa quæ ad Episcopum aliqua legali datione pertinent. securiter obtineant nostra omniumque nostrorum successorum & omnium mortalium contradictione remota. Et ut hæc renovatio. & confirmatio stabilior. cunctis permaneat temporibus. hanc paginam manu propria roboravimus & sigilli nostri impressione insigniri præcepimus.*

Signum Domni HEINRICI *Regis invictissimi.*

Egilbertus Cancellarius vice Willigisi Archicapellani recognovi.

Data IIII. *Non. April. Anno Dominicæ Incarn.* MIII. *Indict.* I. *Anno vero Domni Heinrici Reg.* I. *Actum Quidilingaburc.*

Hæc ex autographis Paderbornensibus damus, quod subjicimus, exemplar est diplomatis Osnabrugensis.

IN *nomine sanctæ & individuæ Trinitatis.* HEINRICUS *divina*

vina favente clementia Rex. Noverit omnium fidelium nostrorum industria. qualiter Vir venerabilis Wodilulfus Osnabrugensis videlicet Ecclesiæ Episcopus nosterque fidelis. Serenitatis nostræ clementiam adiens postulavit. ut eidem Ecclesiæ suæ immunitatis & libertatis nostræ præceptum fieri mandaremus. per quod res & potestates quo suo Episcopio jure debentur. licentius ac plenius habere valuisset. Cujus petitioni ob amorem Domini nostri JESU *Christi assensum præbentes insuper decrevimus. & hoc præceptum pro voto ejus conscribi jussimus. per quod firmiter præcipimus. ut sicut S. Ecclesiæ Clerici per totam Franciam & Saxoniam. & immunitatis tuitione. & antecessorum nostrorum Regum videlicet & Imperatorum auctoritate confirmantur. ita præfati Præsulis sedes sancta perpetuo per hoc nostrum præceptum Domino opitulante stabilita consistat eo pacto. ut nullus judex publicus neque aliqua judiciaria potestas. aut Comites vel Vicecomites sive Missi Dominici per tempora discurrentes. loca illius Episcopalis ad placita habenda. vel freda vel parafreda exigenda. aut paratas faciendas. vel fidejussores tollendos. aut servos vel liberos sive Liddones & ceteros. & eos qui censum persolvere debent quod* Mandschatt *vocatur. ad pontem restaurandum aut corrigendum ullo unquam tempore astringendos ingredi valeant. Liceat etiam in eodem loco Osnabrugensi mercatum habere & monetam publicam instituere. & teloneum seu vectigal inde accipere omni tempore nemine contradicente. Sit quoque licentia præfato venerabili Episcopo ejusque successoribus & suo Advocato res prædictæ Ecclesiæ cum omnibus quæ possidet vel deinceps acquisierit quieto ordine possidere. suasque Ecclesias juste corrigere. & suas causas absque ulla contrarietate ordinare atque disponere. Insuper etiam ad ejusdem Ecclesiæ quoddam nemus vel forestum intra hæc loca situm. Farwinckel. Brutaussen. Angarn. Osning.* SENETO. *Bergeshovel. Drenunameri & Wesfeldumeri. cum omni integritate. in porcis videlicet silvaticis atque cervis omnique venatione. quæ sub banno usuali more ad forestum deputatur. in perpetuum proprietatis usum donavimus ea videlicet ratione. ut nullus contumacia deditus nemus prælibatum nostro scilicet banno munitum. sine prædictæ sedis Episcopi vel Pastoris licentia studio venandi vel aliquod hujuscemodi negotium peragendi. sicuti nostri patres & antecessores suis prædecessoribus sanxerunt præsumat intrare. Quod si quispiam parvipendens tentaverit. sciat se*

tam

tam divinæ quam & noſtræ ultionis vindictam incurſurum. nec non debitum pro delicto in regalem fiſcum redditurum. Et ut hoc verius credatur. ac per futura tempora diligentius conſervetur. hoc Regiæ immunitatis inſigne manu propria firmavimus. & ſigillo noſtro imprimi juſſimus.

Signum Domni HEINRICI *Regis invictiſſimi.*

Egilbertus Cancellarius vice Willigiſi Archicapellani recognovit.

Data V. *Kal. Auguſt. Anno Dominicæ Incarnationis* MII. *Indictione* XV. *Anno vero Domni Heinrici Regis primo. Actum Merſeburc.*

FONS RESONUS
Bullerborn
Bullerborn

FONS RESONUS,

VULGO

BULLERBORN/

PROPE BECAM VETEREM, PAGUM DIOECESIS PADERBORNENSIS.

MEMORIÆ. SACRUM

TEUTOBURGENSIS. SILVÆ. RADICIBUS. ORTUM
QUÆ. TRAHIT. ET. RESONIS. NOMINA. DEBET. AQUIS
ARTE. SCATENS. MIRA. PELAGI. NUNC. MORE. FREMENTIS
ÆSTUAT. ALTERNA. NUNC. SILET. UNDA. VICE
ET. PEDE. DECURRIT. LIQUIDO. DUM. PROXIMA. SENSIM
PER. CAVA. LABENTEM. SAXA. RESORBET. HUMUS
MOX. EADEM. VIRES. SUBTER. TELLURE. RECENTES
COLLIGIT. ET. LARGAS. AUCTA. REFUNDIT. AQUAS
NE. JACTES. ARETHUSA. TUI. MIRACULA. FONTIS
SOLA. ETIAM. NOSTRAS. FAMA. LOQUETUR. OPES

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

AD. FONTEM. BULLERBORN. PROPE. BECAM. VETEREM. MIRA. NATURA. PRÆDITUM. ET. FREQUENTIBUS. PRINCIPUM. ET. NOBILIUM. VIRORUM. CONVIVIIS. EXCUBIIS. ET. EXPERIMENTIS. OLIM. CELEBRATUM
M. H. P

NOTÆ.

1. TEUTOBURGENSIS SILVÆ RADICIBUS ORTUM] De saltu Teutoburgiensi satis superque egimus in notis ad ejus monumentum, quibus ex Ortelii Thesauro geographico id, quod ipse ex Chron. Mansfeldico Cyriaci Spangenbergii hausit, nunc adjicimus. *Teutoburgiensis*, inquit, *saltus, Germaniæ locus inter Amisiam & Luppiam amnes, apud Tacitum 1. Annal. clade Romanorum sub Quintilio Varo nobilis. Hodie Teute vel Teuteberg silva est sic dicta, prope quam locus est, qui Wintfeldt, id est, campus victoriæ dicitur. Tractus hic patet longitudine 400. passus, & 200. latitudine, non longè ab arce Falckenburg, & oppidulo Horn, in itinere, quo itur Paderbornâ Bylfeldiam & Monasterium, conspicuus.* Quare idem Ortelius meritò erroris arguit Pancirolum ad Notitiam Imperii, qui homonymiâ quâdam deceptus, hunc saltum putavit esse in Pannonia.

2. QUÆ TRAHIT, ET RESONIS NOMINA DEBET AQUIS:] Nomen hujus fontis accolis est Bullerborn / Bulderborn / Bolderborn / & Bulterborn: bulleren enim, sive bulderen & bolderen / Teutonicè cum strepitu blaterare aut detonare dicimus. Hunc Bernardus Mollerus l. 5. de Rheno pag. 217. elegis suis, & Leonardus Thurneisserus de aquis frigidis, calidis, mineralibus & metallicis, lib. 1. cap. 1. describunt. Ejusdem etiam meminêre, Prodromus geographicus Joannis Gigantis in tabula Episcopatûs Paderb. Atlas geographicus Wilhelmi Blaeu, Joannes Horrion l. 2. Panegyr. Paderborn. c. 7. *Ad veterem verò Becam in silva fons est, quem* TUMULTUARIUM *vocant. Is situs est sub clivo montis, è quo magna vis ferri ac æris eruitur. Non jugiter sed intervallis fluit, sic ut cùm unam circiter horam cursum tenuerit, mox inhibeat, ac tres aut ampliùs horas quiescat. Neque tamen stata semper tempora observat aut vices. Est enim cùm bis eodem die aquam profundat, est cùm semel, interdum antè, interdum longè post meridiem. Ferunt, quoties se ad cursum refert, sibilum per cacumina*

mina arborum exaudiri, velut exsurgentis venti, & primus prodeuntis impetus, quodam cum murmure fit ac strepitu, quasi se ad cava montis allidentis, & foras erumpere gestientis aquæ. Reinerus autem Reineccius, in notis ad Poët. Anonym. multum sanè à vero aberrat, dum hunc fontem eum torrentem esse putat, cujus ad An. 772. Carolo Irmensulam, ejusque fanum Eresburgi destruente, magno consensu meminerunt Annalium Francicorum scriptores. Sed audiamus ipsum Reineccium: *Procul dubio*, inquit, *eum torrentem innuit, qui in agro Paderbornensi hodie nominatur* der Bullerborn. *Conveniunt enim φεισάσεις tam ex annalibus Francic. (unde certatim repetiere, Regino, Aimoinus, Schafnaburgensis, & Gemblacensis) quàm ex auctore nostro. Etsi quod utrobique numen asciscitur, neque ipse excluserim, ita tamen ut torrentem tum non erupisse primùm, sed innotuisse opiner, forsan tali quopiam casu, quem de thermis Carolinis in Boiemia memoriæ prodidit Fabianus Sommerus. Nomen Germanicum natura torrentis peperit. De qua cùm varia ad me perlata essent, nodum propemodùm mihi Gordium visum, dissolvêre, Hermannus à Beckheim & Jacobus Theodoricus DD. ille Jureconsultus, hic Medicus, & Henrici Antistitis è domo Saxonica, quoad is in vita fuit, Archiater, uterque singulari necessitudine mihi conjunctissimus. Alterius verba ex epistola ipsius ascribo: Aquæ illæ, quæ in radice montis prope vicum, quem nostri* Olvenbecke *appellant, cum strepitu frementes erumpunt, dulces sunt, nec ullum acoris sensum præbent, (ut rectè in Acidulis à Theodoro non sint numeratæ) nec servant in eruptione certas horas, sed pro aëris constitutione variant. In siccitatibus rariores sunt eruptiones, ut in die naturaliter solùm fiant: in humiditatibus crebriores, ita ut singulis quatuor horis egrediantur, modò copiosiores, modò pauciores. Abundantiores sunt in vere & autumno, itidem hyeme, si pluviosa est; deficiunt magis in æstate, si valde sicca existit. Durat autem effluxio non ultra octavam horæ partem, quæ tantas aquas educit, ut rivos in vicinia scaturientes valde augeat, ita ut duplicatis eant aquis. A terra rursus recipitur, & absorbetur prope vicum, quem* Nienbecke *nominant: terra verò illam reddit ad fontes Luppiæ. Post aquam absorptam locus unde fluxit, gramine consitus ita resiccatur, ut illic sæpius Principes & nobiles viri convivia habeant. Diversum*

quid est, sed æquè mirabile in thermis, quæ à pipere dicuntur, in agro Curiensi Rhætorum, quæ scaturiunt 5. Non. Maii, & fluunt usque ad Idus Septemb. Pòst venæ clauduntur, nec reserantur ante Maium secuturum. Hæc ille. Quibus istud addendum duxi, de postrema eruptione ad fontes Luppiæ, rem iis incolarum experimentis probatam & confirmatam, quæ de Arethusa scriptorum monumentis prodita.

Libet his adjungere quæ Christophorus Browerus in scholiis ad vitam B. Meinwerci §. 1. de hoc Tumultuario fonte, ex epistola Josephi Mangolti Soc. JESU Paderbornæ data, commemorat.

Existit duobus hinc milliaribus in nemore Fons Tumultuarius appellatus. Is postquam fluxit horæ circiter aut ampliùs spatium, quiescit horis ferè tribus; indè velut resumptis viribus, iteratò fluit: quod ubi continuavit, iterum sese ad hauriendum, quod effundat, recolligit, idque perpetuò in orbem facit, statis ferè horarum intervallis, ut oculis deprehendi. Fons hic dum fluit, exonerat se in quendam alveum, qui aliunde, non procul tamen aquam defert, eamque tam copiosam, ut plura molendina impetu circumagat. Sed aquæ hujus regnum est admodum breve: nam ultra milliare Westphalicum non procurrit, quin ita absorbeatur, ut ejus vix guttam indè reperias. Nam hinc indè in ripa voragines, terræque magni hiatus existunt, per quos tanto fertur impetu sub terram, ut ad restinguendum inferorum flammas properare diceres. Reliqua, quæ gurgites hos evadit, guttatim in ipso sensim alveo ita consumitur, ut alibi talos tibi madefaciat, alibi in arena sicco insistas vestigio. Sic ille. Mirum certè hujus fontis ingenium. An. 1630. mense Decembri Hassis diœcesin Paderbornensem ingressis fluere desiit, qui antea tantâ vi aquarum proruperat, ut ferrariæ molæ rotam, proximam fontis capiti, versaret. An. dehinc 1638. restitutâ diœcesi manare iterum, & plenis rivis effundi cœpit. Sed mutato variatoque fluxu. Nimirum fons qui ab hominum memoria per horarum intervalla bulliens suo impetu prosiliebat fluebatque, is nunc continuò, more aliorum fontium, manat, cessatque prodigium illud latentis naturæ, quo antea mirantium oculos in se converterat.

3. NE JACTES ARETHUSA TUI MIRACULA FONTIS.]

TIS.] Arethusam fontem Plinius lib. 2. c. 103. inter aquarum naturæque miracula ponit, quòd in terram se abdat, & alibi se reddat. *Quidam fontes*, inquit, *odio maris ipsa subeunt vada, sicut Arethusa fons Syracusanus, in quo redduntur jacta in Alpheum, qui per Olympiam fluens Peloponnesiaco littori infunditur.* Quin de ipso Alpheo l. 31. c. 5. *Alpheus sub ima maria permeat.* Addit & alios ex hoc miraculo fontes: *Subeunt & terras, rursusque redduntur Lycus in Asia, Erasinus in Argolica, Tigris in Mesopotamia; & quæ in Æsculapii fonte Athenis immersa sunt, in Phalerico redduntur, & in Atinate campo fluvius mersus, post* XX. M. *passuum exit.* At quæ tantâ admiratione proferuntur inter naturæ opera à Plinio, hîc apud nos quotidie in multis fontibus conspiciuntur. Videas enim passim in Teutonicis montibus, quatenus Paderbornæ in corona prætexuntur, plurimos è terra limpidissimos fontes oriri, magnoque aquarum agmine, ad certa spatia torrentis in modum decurrere, rursumque inter alveos sensim absorberi, condique sub terram, donec per subterraneas venas & apertos etiam petrarum canales collecti, in novos Paderæ & Luppiæ fontes exeant. Hinc Padera centum in urbe fontibus prosilit, tam admirabili aquarum impetu, ut intra ipsam urbem quatuor justos amnes faciat, molasque versat. Luppia uno alteroque vasto & profundissimo lacu emergit, intraque horæ spatium Padera & Luppia in unum alveum confluunt, Luppiæque exinde nomen manet. Infra hos fontes in arenoso Sendæ ericeto Amisius complúresque fluvii ex profundis terræ specubus eodem naturæ partu & miraculo, per venas & meatus abditos effusi, prorumpunt. Adeò, quod in Arethusa & peregrinis hisce fontibus demiratus est Plinius, id in *Resono Fonte* aliisque, qui apud nos se abdunt & reddunt, hodiedum multò certius, multoque aspectabilius est. Et quis unquam peregrinus, æstimatorque naturæ operum, vel solam apud nos Paderbornam lustravit, quin amœnissimum aquarum spectaculum, & fontium, qui uspiam sunt, miraculum nulli secundum pronuntiarit?

Sed Romanis nostra minùs cognita fuerunt. Ideo pauca illi de Germaniæ fontibus, ut de auri argentique venis, cæterisque admiran-

mirandis naturæ operibus prodiderunt. Quæ tamen ad Rhenum aliquantò magis illis explorata fuêre. *Sunt & Mattiaci*, inquit Plinius, *in Germania fontes calidi trans Rhenum, quorum hauſtus triduò fervet.* Et quinam illi *Mattiaci fontes*, Marcellino l. 29. *aquæ Mattiacæ* dicti, præter *Wysbadenſes* calidos fontes, quales hodiedum fervent in veteri Mattiacorum ſolo ac ſede? Quippe *Mattium*, de quo Tacitus l. 1. Ann. *gentis Mattiacæ caput*, quod nunc *Marpurgum* creditur, *fuêreque Mattiaci pars quondam Cattorum, qui pulſis Ubiis agros eorum obſederunt.* Cluverius lib. 3. Germ. antiq. c. 7. Quanquam Dilichius Haſſorum ſcriptor *Mattium*, quod Ptolemæo eſt Ματτιακον ſeu *Mattiacum*, nobis ex alio iſtic vico oſtendat. Sed nihil Plinius de Aquiſgranenſium thermis, aliiſque calidis ac medicatis Germaniæ fontibus, nihil de acidulis, ut mirum non ſit etiam noſtra præteriiſſe.

Alter Germaniæ fons à Plinio monſtratur apud Tungros: Ita enim l. 31. c. 2. *Tungri civitas Galliæ fontem habet inſignem, plurimis bullis ſtellantem, ferruginei ſaporis: purgat hic corpora, tertianas febres diſcutit, calculorumque vitia.* Cui nunc forſan *aquæ Spadanæ* eſt nomen. Habet & Paderbornenſis diœceſis fontes in modum fervidi aheni toto anno bullientes. Hos apud Pyrmontanas & Smechtanas acidulas reperias. Mira res! tenui intervallo acidulæ iſtic & bullientes fontes, colore, ſapore & virtute diverſi. Nimirum, ut Plinius l. 31. c. 4. cenſuit: *Tales ſunt aquæ, qualis terra per quam fluunt, qualeſque herbarum, quas lavant, ſucci:* Imò quales venæ inter viſcera terræ, per quas labuntur, talem indolem attrahunt aquæ. Hinc aliæ potabiles, aliæ medicæ tantùm, & ad multa morborum auxilia ſalubres; ut hæc Medici etiam in noſtris fontibus præclarè probarunt, & balneis cumprimis ſalutares cenſuerunt, quod etiamnum quotidianis experimentis ſentiunt morbidi. Ideò *majorem fontem Mellitum* etiam apud Smechtanos Theodorus Furſtenbergius Epiſcopus & Princeps Paderbornenſis, ſecto lapide incluſit, & ſui nominis inſcriptione exornavit. Sed & noxiæ quædam halitu & vaporibus aquæ, quales apud Soracten memorantur à Plinio l. 31. c. 2. *Ad Soracten*, ait, *ſole oriente fontem exundare, ferventi ſimilem, aveſque quæ guſtaverint, juxtà mor-*

mortuas jacêre. Comperias id quoque apud Smechtanum fontem in colle ſitum, quem hominibus innoxium, ſi avis deguſtet, enectam ſæpe conſpicias. Nec mirum id Plinio, qui fontes hoſce medicos ad hominum, non animalium uſum datos ſcribit. Tertius Germaniæ fons, iſque in noxiorum genere apud Friſios, memoratus à Plinio l. 25. c. 3. *In Germania trans Rhenum caſtris à Germanico Cæſare promotis, maritimo tractu fons erat aquæ dulcis ſolus, quâ potâ, intra biennium dentes decidérent, compageſque in genibus ſolverentur. Stomacacen Medici vocabant, & ſceletyrben ea mala. Reperta auxilio eſt herba, quæ vocatur Britannica, non nervis modò & oris malis ſalutaris, ſed contrà anginas quoque & ſerpentes. Friſii, quà caſtra erant, nobis demonſtravêre illam.* Ita Plinius: qui tamen multum ſe fatigat in Britannica herba, unde nomen illud tranſierit in eam regionem. Lipſius in notis ad l. 1. Ann. Taciti n. 217. ut Plinium juvet, *Bretaniæ uligines* ex priſco iſtic nomine oſtendit, *paludes* nimirum *haud procul Amiſiâ flumine, inter Lingam, Weddam & Cœvordam*; tanquam herba illic nata, ex Bretanico ericeto, vulgò *Bretanſche Heyde*, nomen traxerit. At quis iſta Lipſii ita probet, ut non per commercia utriuſque gentis herbæ illius vis ſalutifera à Britannis monſtrari potuerit Friſiis? Verùm iſta non tanti ſunt. Ipſa naturæ providentia magis ſuſpicienda, quæ ſuis regionum morbis, ſuas quoque medicas herbas dedit monſtravitque; haud ſecus quàm naſturtium iis in locis frequens gignitur, ubi corpora ex inſalubriori aqua & aëre putredini magis obnoxia ſunt. Acceſſit noſtra ætate Nicotiana Panaceæ inſtar, Indica illa herba, multis modis artibuſque populis maritimis efficax medicina.

Sed fontem hunc noxium mittamus, illud verò aquarum miraculum apud Germanos, & eoſdem Septentrionales populos olim ſpectatum multò dignius, quod ex Plinio l. 16. c. 1. adſcribam: *Altiſſimæ haud procul Chaucis, qui majores minoreſque appellantur, circa duos præcipue lacus. littora obtinent quercus, maxima aviditate naſcendi: ſuffoſſæque fluctibus, aut propulſæ flatibus, vaſtas complexu radicum inſulas ſecum auferunt: atque ita librata ſtantes navigant ingentium ramorum armamentis, ſæpè territis claſſibus Romanorum,*

rum, cùm velut industriâ fluctibus agerentur in proras stantium noctu, inopesque remedii illæ prælium navale adversus arbores inirent.

Redeo cum naturæ spectaculo ad *Fontem Resonum*, in quo inæquales olim & subcisivi, ut diximus, fluxus per abruptas noctis & diei horas. Causam hujus perscrutati sunt multi, nemo tamen adeò certi quid attulit, in quo acquiescerent alii, quòd naturæ miracula sint, quæ admirari magis quàm perveſtigare conceſſum: Fidem interim adstruunt similia, quæ natura alibi in fontibus aperuit. *In Sicilia circa Messanam & Mylas hyeme in totum inarescunt fontes: æstate exundant, amnemque faciunt. Apolloniæ in Ponto fons æstate superfluit, & maximè canis ortu. Quædam terræ imbribus sicciores fiunt, velut in Narniensi agro: quod admirandis suis inseruit M. Cicero.* Plin. l. 31. c. 4. *In Dodone Jovis fons meridie deficit, mox increscens ad medium noctis exuberat. In Comensi agro fons largus singulis horis intumescit & residet.* Ita Plinius l. 2. c. 103. *In Cantabria tres fontes octonis pedibus distantes, mox in unum alveum coëunt, singulis diebus exsiccantur duodecies, aliquando vicies.* Plinius l. 31. c. 2. Multa hujusmodi apud hunc diligentissimum naturæ investigatorem reperias, quæ admirantem ipsum potiùs deprehendes, quàm rationem singulorum explicantem, nisi quòd universim fateatur, *in nulla parte naturæ majora esse miracula*, quàm in aquis & fontibus, quorum alii in quotidianum vitæ humanæ usum, alii in admirationem & oblectationem, alii in medelam dati. Et medicos quidem fontes quàm plurimos exhibet, interque hos fontem Ciceronianum oculis purgandis sanandisque natum prope Puteolos, ubi M. Tullius villam habuit, quam nemore, porticu & Academiæ nomine celebrem fecit, Athenarum exemplo, in qua & monumentum sibi instauravit ad posteritatis memoriam. Sed jacent hæc omnia, ut nos ipsi anno 1652. mense Octobri Neapolim Româ profecti coram spectavimus, inter vetustatis rudera & temporum injurias planè consepulta. Solum carminis monumentum, quod Tulliano fonti inscriptum, integrum atque immortale ad nos pervenit, quia dignum ubique legi censuit Plinius, & hîc ponamus:

Quo

Quo tua Romanæ vindex clarissime linguæ,
Sylva loco melius surgere jussa viret,
Atque Academiæ celebratam nomine villam,
Nunc reparat cultu sub potiore Vetus:
Hìc etiam apparent lymphæ non antè repertæ,
Languida quæ infuso lumina rore levant.
Nimirum locus ipse sui Ciceronis honori
Hoc dedit, hâc fontes cùm patefecit ope.
Ut, quoniam totum legitur sine fine per orbem,
Sint plures, oculis quæ medeantur, aquæ.

Eò nunc magis, opinor, probabitur, coronari à nobis fontes, celebrari carminum inscriptionibus, commendari virtutes aquarum, extolli naturæ miracula, quæ demum in ipsum naturæ Opificem auctoremque rerum mortalium refunduntur. Quemadmodum ipsos fontes atque aquas vates sacer Daniel c. 3. ad Dei laudem provocat.

Et quid inter naturæ opera præstantius aquis? *Quippe hoc elementum cæteris omnibus imperat: terras devorant aquæ, flammas necant, scandunt in sublime, & cœlum quoque sibi vindicant, ac nubium obtentu vitalem spiritum strangulant. Quæ causa fulmina elidit, ipso secum discordante mundo? Quid esse mirabilius potest aquis in cœlo stantibus? At illæ ceu parum sit in tantam pervenire altitudinem, rapiunt eò secum piscium examina. Sæpe etiam lapides subvehunt, portantes aliena pondera. Eædem cadentes omnium terrâ nascentium causa fiunt, prorsus mirabili naturâ, si quis velit reputare, ut fruges gignantur, arbores fruticesque vivant, in cœlum migrare aquas, animamque etiam herbis vitalem inde deferre: justâ confessione, omnes terræ quoque vires, aquarum esse beneficii.* Idem Plinius lib. 31. c. 1.

FONS PADULUS

FONS PADULUS,

ANTE

NEUHUSIUM,

CONSUETUM EPISCOPORUM ET PRINCIPUM PADERBORNENSIUM DOMICILIUM.

MEMORIÆ. SACRUM

FONS. EGO. SUM. PADULUS. NITIDIS. ARGENTEUS. UNDIS
PURIOR. ELECTRO. FRIGIDIORQUE. GELU
OLIM. VIX. PECORI. NOTUS. NUNC. ARIDA. FEBRI
NOSTER. FERNANDI. PROLUIT. ORA. LIQUOR
UNDE. MEO. PRINCEPS. RECREATUS. MUNERE. CLAUSAS
MARMORIBUS. GRATO. CARMINE. SIGNAT. AQUAS
NE. MIHI. CASTALIOS. LATICES. OPPONE. NEC. UNDAM
BELLEROPHONTEI. CARE. VIATOR. EQUI
ILLA. ETENIM. DOCTIS. INSPIRAT. VATIBUS. ÆSTUM
HÆC. LEVAT. ET. MEDICAM. LYMPHA. MINISTRAT. OPEM

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS.

AQUA. FONTIS. PADULI. IN. FEBRIS. ARDORIBUS RECREATUS. P. C. AN. MDCLXV

NOTÆ.

FONS *Padulus* à Pado noſtro Saxonico, ſicut ab Italico Paduſa, denominatur, tam perlucidæ aquæ ſalubritate, dulcedine & frigore, quàm Neuhuſii viciniâ celebris. Nos certè, in ſummis aliquando febris ardoribus, grato ejus potu recreati, ſecundùm antiquam parœmiam, *aquam hauſiſti, puteum corona*, memoriam accepti beneficii hoc monumento conſecravimus. Proximum *Padulo Neuhuſium*, Epiſcoporum Paderbornenſium, per quatuor ampliùs ſæcula, conſuetum domicilium, Scriptor Panegyrici Paderbornenſis pluribus argumentis demonſtrat, ipſum eſſe Aliſonis caſtellum, quod Druſus contra Sicambros, ad Luppiæ & Aliſonis confluentes, exſtruxit, & multis pòſt annis Carolus M. inſtauravit, ut ejus præſidio finitimas gentes uterque compeſceret, atque in poteſtate retineret. Inſecutis indè temporibus Epiſcopis Paderbornenſibus eodem in loco arcem ponendi, habitandique cauſam dediſſe videntur acerrimæ ſimultates, quas cum civitate non ſemel habuerunt. *Antea ſiquidem*, inquit Horrion in Panegyr. Paderbornenſi, *in urbe ſua Paderborna apud Cathedralem Eccleſiam habitabant; quo tempore civium erga ſuos Præſules amor & reverentia tanto eis præſidio erat, ut vallum turreſque minimè requirerent: At poſtquam ab iis ſacroſancta dignitas contemni cœpta, graveſque ſunt motus adverſus Eccleſiaſticum ordinem excitati, faciendum viſum, ut ab eorum injuriis ſemoti, hujus ſe arcis præſidio tuerentur.*

Eandem aliò commigrandi neceſſitatem aliis etiam Epiſcopis ſuæ jam olim urbes impoſuerunt, quando primùm ab Epiſcopis conditæ, auctæ, & communitæ, opibuſque dein ſuis inſolenter elatæ, adverſus proprios Dominos in arma conſurrexêre. Sed hocce magnis civitatibus perquàm fatali ſæculo contrarium accidit, quo (ut nihil de Paderborna noſtra dicam, quam crebris ſeditionibus laborantem, ſuiſque Epiſcopis contumacem, & hoc ſæculo maximè, licentiâ novæ religionis inſanien-

fanientem, THEODORUS Episcopus & Princeps Paderbornensis, per Joannem Frisiæ Orientalis & Ritbergæ Comitem, egregium belli ducem anno MDCIV. VI. Kal. Maii, admirabili providentiâ ac celeritate expugnatam compescuit) Leodium, Hervordia, Monasterium, Erfordia, Magdeburgum, Brunswiga, præpotentes claræque urbes in ordinem redactæ, aliis urbibus parem fortunæ ludum comminantur. Annum porrò, quo Paderbornenses Episcopi ex urbe huc concesserint, non habeo certum affirmare. Suspicor tamen circa annum partæ salutis MCC. Certè Otto Ritbergensis, qui anno MCCLXXVII. ad Paderbornensem cathedram est evectus, in hac se arce tenebat, dicebaturque vulgò eodem, quo hodie nomine; fortasse, quòd in veteris arcis Drusianæ & Carolinæ vestigiis esset collocata: quam à civibus Paderbornensibus postea incensam refert Gobelinus Persona in Cosmodr. ætat. 6. cap. 66. his verbis. *Otto de Ritberg Episcopus Paderbornensis multas guerras cum civibus Paderbornensibus habuit. Unde accidit, quòd cùm ipsi Castrum Novum igne devastaverant, & post hoc quadam die ad implendum fossata ejusdem convenissent, Episcopus Otto cum fidelibus suis manu forti irruit super eos, & commisso prælio, de civibus occisi sunt plusquam quingenti, quorum cadavera in plaustris ducebantur in civitatem, & in una fossa magna sepulta sunt. Fuit enim inter Episcopum & cives per certos arbitros facta compositio, quæ cùm servari non videbatur, ut debuit, per multas guerras, clades prædicta secuta est. Erat enim hæc compositio facta anno Domini* MCCLXXXI. *priusquam ipse Dominus Otto esset consecratus in Episcopum; & utrinque fuit juramentis & sigillis firmata, in qua, inter cætera, ipsi cives promiserunt libertates emunitatum illæsas servare & liberas: & in familias Canonicorum & Ecclesiasticarum personarum civitatis Paderbornensis, nisi priùs coram Dominis suis conventos, nullam penitus jurisdictionem exercere, & excommunicatos strictiùs vitare, & eos in officio Consulatûs non habere. Deinde ortâ discordiâ super judicio sæculari, quod exercetur in foro Paderbornensi, electi sunt arbitri, qui visis & auditis propositis hinc indè, pronuntiaverunt, officium prædicti judicii esse feudum Ecclesiæ Paderbornensis, & hæc pronuntiatio facta est anno Domini* MCCXCIX.

Eam igitur ita inflammatam & propè complanatam Otto Episcopus, aut ejus successor Guntherus restituerit, quando consentiente dicto Gunthero, Bernardum Præp. Eccl. Paderb. tutorem eâ conditione An. 1309. electum comperimus, *ut castra Dryburg & Nyggenhusen pro* 1400. *Marcis denariorum oppignorata, redimi pateretur.* Postea Henricus Spiegelius, ac præcipuè Ericus Dux Brunswicensis An. 1525. & Hermannus Comes de Weda, Episcopi Paderbornenses, splendidis firmisque ædificiis Neuhusium exornarunt. *Nostrâ verò memoriâ*, inquit Horr. Paneg. Pad. l. 2. c. 13. *dignam veteri illâ nominis sui gloriâ speciem hæc arx aliquando est consecuta, postquam ingenti sumptu*, à Theodoro Furstenbergio Episcopo & Principe Paderbornensi, *in hanc amplitudinem excelsitatemque exædificata, fossis & turribus communita, laxis elegantibusque conclavibus, pomariis, hortis, fontibus ornata est. Itaque quamvis splendido Augustoque Principi accipiendo est idonea.* Quæ Fridericus Rörigh S. J. non minùs clarus poëta, quam disertus orator, tersis versibus suis ita expressit.

Quid memorem celsis spectandas turribus arces,
Et tantùm Domino tecta minora suo?
Ornamenta olim pacis, munimina belli,
Sumptibus ad cœlum surgere jussa tuis?
Hinc NOVA *detersо veteris squalore senectæ,*
Jamque suo demum nomine digna DOMUS,
Regalem tectis immanibus explicat aulam,
Laxaque formosis atria porticibus.
Quas circùm virides ventis crispantibus undas
Plaudit lascivis squamea turba choris.
Flora favet, favet attiguis Pomona viretis,
Certatimque suas utraque promit opes.
Utraque certatim vernantes divitat hortos,
Floribus illa suis, fructibus ista suis.

Cæterùm Theodorianæ ædificationis annum nobis indicat hæc inscriptio, quæ in atrio arcis interiori adhuc conspicitur.

HANC. STRUIT. ÆRE. SUO. THEODORUS. EPISCOPUS. AULAM
EX. FURSTENBERGIS. STEMMATE. NATUS. AVIS
ANNO. MILLENO. QUINGENTENO. NONAGENO
TALIS. AB. ELECTO. PRINCIPE. QUARTUS. ERAT

NO-

NEUHAUS
Arx à Reverendissimo et Illustrissimo Principe
THEODORO Episcopo Paderbornensi ad confluentes Lippiæ &
Misonis ædificata, unde olim Nero Claudius Drusus contra Sicambros, & D. Carolus Magnus contra Saxones castellum posuerat.

Posthæc ea, pro dolor! inciderunt tempora, quæ non solùm hujus arcis excidium, sed etiam totius diœcesis jacturam Ecclesiæ Paderbornensi intentarent, quando inter calamitosa Germaniæ bella, An: MDCXLVI. Idib. Maii à Vrangelio Suedici exercitûs duce expugnatâ Paderbornâ Neuhusium simul in potestatem Suecorum venit, ac quarto pòst die tam Paderborna quàm Neuhusium Hassis traditur in possessionem, & socialis belli præmium. Hoc felici rerum successu agitatum consiliis inter Suecos & Hassos, utrumne Paderborna præmunienda esset, in eaque dominatus, & perpetuæ possessionis sedes firmanda; an verò Neuhusium oppidum ad id deligendum muniendumque? hîc diversis inter se collisi sententiis hostes, Vrangelius Neuhusium præmuniendum censuit, quòd is locus ad confluentes Paderæ, Luppiæ atque Almæ, plano & à Natura monstrato situ opportunissimus, brevi inexpugnabili munimento includi posset, ac modico exinde præsidio multò tutius validiusque teneri; eò Paderbornam muris nudandam, & ejus ruinis Neuhusium firmandum esse. Contrà pertinaciter contendebant Hassi, Paderbornam communiendam firmiùs, Neuhusianam verò arcem subjecto pulvere pyrio funditus evertendam esse. Quæ cùm Vrangelius non probaret, & in his sua consilia, quæ bellandi artibus magis inniti videbantur, abjici indignè ferret; neque Hassis permittere voluit, ut tam nobilem Principum arcem ac sedem tot Episcoporum subruerent; simul Hassos commonens, Paderbornam diligenter servarent, vereri enim se ne brevi spreti sui consilii eos pœnitentia subitura esset; dictum mox probavit eventus.

Nam sub exitum ejusdem anni Kalend. Decembris, quod saluberrimum fuit consilium imperiumque Francisci Wilhelmi Episcopi Osnabrugensis, ejus miles duce Balduino de Remont Gubernatore oppidi Widenbrugensis, Paderbornam luculento die, sine bellicis machinis, sine vineis & cuniculis, paucarum horarum aggressione, Hassis ereptam Ferdinando Episcopo suo reddidit. Tam facilè Deo consilia Politicorum, quæ in jacturam hujus diœcesis conspiraverant, ex

eorum

eorum etiam diſſidiis ſubvertere. Interim Haſſi arcem Neuhuſianam militis ſui præſidio firmatam, etiam pace jam per Germaniam compoſitâ, unà cum Noveſio & Coesfeldia civitatibus retinuerunt, dum ſibi ex pactione Imperii Ordinum, ſexies centena Imperialium nummûm millia numerarentur.

Anno deinde conſequente MDCXLVII. die XVIII. Aug. Rabenhauptius Haſſicæ militiæ præfectus Paderbornam circumſedit, cui altero mox die Koningsmarckius cum Suedicis copiis ſubſidio venit; certi hi duces, non tam ignominiam ſuperioris anni ulciſci, quàm Paderbornam in perpetuam poſſeſſionem & incrementum principatûs Haſſiæ occupare; Eò enim ab exordio belli Suedici & Haſſici omnia eorum conſilia ſpectare viſa, ut captis diœceſium urbibus & munimentis cætera pro arbitrio decerperent. Sed quæ tum proſpicientis Dei erat cura, obtigit urbi Paderbornenſi ex Cæſarea militia Præfectus Erneſtus Bertramovillius, vir animo interritus, & bellicarum rerum expertiſſimus, qui unà cum civibus fortiter propugnantibus urbem adverſus Suecos Haſſoſque defendit. Jam magnam partem murorum hoſtes dejecerant, prolatis ad foſſam vineis; cum gubernator, quòd intra urbis pomœria novis ſe foſſis valliſque, & omni arte bellicâ, inſtrumentiſque præmunierat, auſus ultrò hoſtem provocare ad aggreſſionem: quibus Koningsmarckius & Rabenhauptius perterriti, coactique inſuper ſubitâ irruptione Lamboyi in Friſiam Orientalem, intra decimum quintum obſidionis diem, ſolutis caſtris urbem deſeruerunt, quò ſuis in Friſia laborantibus auxilium ferrent.

Anno proximo MDCXLIIX. cùm publica Imperii comitia Monaſterii & Oſnabrugi ad exitum vergerent, atque Haſſis certa promiſſio facta eſſet, ſi initæ pacis tempore Paderbornam tenerent, iis, quidquid intra Dimolam & Netham fluvios fertiliſſimi agri, pagorum atque oppidorum continetur, attributum iri; atque adeò Haſſi certâ ſpe præcipuam hanc diœceſis partem, Haſſiæ contiguam devoraſſent; novâ rurſum

ac repentinâ obsidione v. Octobris urbem sunt aggressi, ducibus Ernesto Hassiæ Landgravio & Gisio. Animum Hassis fecerat, quòd urbis præfectus Papius temerè binas cohortes in Mindensem diœcesin emiserat, modico præsidio retento; & jam Hassi productis vineis, admotis tormentis, injectisque ignibus urbem ad extrema deduxerant: cùm interea Ferdinandus utriusque Bavariæ Dux, Paderbornensis Episcopus, de obsidione & periculo urbis certior factus, Lamboyum Comitem cum suis & Lotharingicis copiis submittit: Et Lamboyus festinatis ab Rheno itineribus, inobservatusque, citiùs ante urbem stetit cum exercitu, quàm Hassi adesse senserint. Ita ille auspiciis Ferdinandi Episcopi, vel ob id æternâ memoriâ digni, intra duodecimum, quo oppugnari cœpta, diem, urbem obsidione, quæ altero die dedenda erat, & patriam perpetuâ servitute feliciſſimè liberavit.

Magnam hîc divini Numinis providentiam venerabere, quisquis ex posteris hæc recoles. Tot nimirum Episcopatus per Saxoniam à Carolo M. conditi, auctique consequentium indè Cæsarum ac Principum munificentiâ, hâc demum tempestate naufragium fecerunt, quibus ne ipsæ quidem Carolinæ donationum tabulæ ad salutem valuêre. Servatus ex hoc communi naufragio cum paucis aliis Paderbornensis. Ita summo illi Gubernatori placuit,

Qui terram inertem, qui mare temperat
Ventosum, & urbes, regnaque tristia. Horat. Ode 4. lib. 3.

Sed idem inspector & supremus arbiter adest, *à quo omnium quidem potestates*, ut D. Augustin. dixit lib. 5. de Civit. Dei, *sed non omnium voluntates.* Stetêre tot annis à Caroli ævo ad nostram usque ætatem cæteri Episcopatus longâ Præsulum serie, altisque radicibus innixi; sæpe concussi, vulnerati, amputati; quos una demum procella dejecit. Ut constaret magnas arbores diu crescere, unâ horâ exstirpari. Procubuêre nunc, & ad fatum venêre suum, quando *in summa fortuna id æquius, quod validius*, Taciti judicio lib. 15. Annal. Nec hîc alio solatio cum Seneca occurrimus, quàm *pati quod emendare non*

non possis, *& Deum*, quo permittente *omnia eveniunt*, *sine murmure comitari.* Tanto nunc consultiùs iis, quibus pepercit, Fortunam pressis manibus tenere, & magnos rerum transitus capere ad providentiam malorum.

SUPERBIA

ACIDULA SMECHTANA.

MEMORIÆ. SACRUM

NON. EGO. VICINIS. DUBITEM. CONTENDERE. NYMPHIS
TANTA. LICET. NOSTRÆ. COPIA. DESIT. AQUÆ
FRIGIDIOR. GLACIE. CERTE. MEA. NECTAR. ACORE
UNDA. REFERT. VITRO. SPLENDIDIORQUE. FLUIT
UTILIS. ET. CALIDO. JECORI. STOMACHOQUE. DOLENTI
ET. PRÆSENS. ÆGRIS. RENIBUS. AUXILIUM
PRINCIPIS. HINC. PATRUI. PRINCEPS. EXEMPLA. SECUTUS
FERNANDUS. PATRIÆ. MAXIMA. CURA. MEÆ
MARMOREO. POTAS. ORNAVIT. MARGINE. LYMPHAS
ADDIDIT. ET. GRATA. CARMINA. DUCTA. MANU
TU. MERITI. CONTRA. MEMOR. ILLIUS. USQUE. LIQUORES
ARENTI. SITIENS. QUI. TRAHIS. ORE. MEOS
POCULA. FERNANDI. FAC. LIBES. PRIMA. SALUTI
INCOLUMIS. PADERÆ. QUAM. DABIT. ILLE. SUÆ

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCO-
PUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BA-
RO. DE. FURSTENBERG

AD. MEMORIAM. ACCEPTI. BENEFICII
P. C. AN. M. DC. LXIX

NAUSEAT. AUT. SIQUIS. CALET. HINC. BIBAT. ÆGER. OREXIN
NOSTRA. FACIT. STOMACHO. PELLIT. ET. UNDA. SITIM
NECTAR. ACORE. VITRUM. SPLENDORE. ET. FRIGORE. BRUMAM
EXSUPERAT. MEDICÆ. NEC. CARET. ARTIS. OPE

NOTÆ.

SMECHTANAM Acidulam, accolis, Methbrunne/ hydromeli dictam, nos olim his elegis celebravimus.

Nympha decus silvæ, pulcherrima Nympha sorores
Inter Hamadryadas, Naïadasque deas.
Quis te præsenti sparsit medicamine? quis te
Melliti fontis nomen habere dedit?
An, magis ut saperent, acidas tibi dulciter undas
Ambrosiæ succis diluit ipsa Salus?
An, velut Hyblæis è floribus omnia libat
Fingendi studio sedula mellis apis:
Sic, dum nunc ferri venas, nunc æris oberras,
Vim trahit inde tuæ, quà fluit, humor aquæ?
Quicquid id est: stomachi fastidia vincis inertis,
Nec finis accensum bile tumere jecur;
Et quæ præterea versu comprêndere non est,
Sæpiùs innumeris pota medere malis.
Salve Naturæ mulsum, gratissima morbis
Sospita, languentûm nectar, inempta salus.
Quòd mihi si bilem solitâ virtute coërces,
Quæ jecori, nimio dum furit igne, nocet;
Carminibus nostris decoratæque marmore, nomen
Grande salutiferas inter habebis aquas.

Quibuscum concinit Musa JOANNIS ROTGERI TORKII nostri, Mindensis Præpositi, Canonici Paderbornensis ac Monasteriensis, non semel laudata.

Fons in umbroso venerande luco,
Jam diu Phœbo sacer, ac Saluti,
Qui levas fessum jecur, & palato
Mella propinas

Atti-

Atticis longè potiora ſuccis,
Quos per Hyblæos ſtudioſa colles
Turba formoſi populata florem
Condidit anni.
Montis intonſi decus & voluptas,
Cujus extremo pede, bullienti
Proſilis æſtu gravis è metalli
Divite vena;
Principem ſerva mihi FERDINANDUM,
Patriæ Patrem, tua concinentem
Nobili plectro, tua mella pleno
Ore bibentem.

Virtutem hujus aquæ ſingulariter etiam commendat Tabernæmontanus in ſuo aquarum Theſauro cap. 59. ſalubritatem illius coram periclitatus. Tabernæmontano aſſentitur Rottendorffius noſter in literis, quas Driburgenſis acidulæ monumento ſubjungimus. Inter Smechtanos fontes numero plures, unus in colle ſitus, avibus ex eo potantibus exitialis, hominibus innoxius, petigini & ſcabiei medetur. Largiar hoc præſtantiæ & celebritati hujus acidulæ, ut antiquitatem vici Smechten/ à quo denominatur, eruam ex hoc Caroli Craſſi Imp. diplomate, Heriſienſi Parthenoni dato, cujus etiamnum beneficio Smechta à Nobilibus de Aſſeborg poſſidetur.

IN *nomine ſanctæ & individuæ Trinitatis.* KAROLUS *divinâ favente gratia ſereniſſimus Imperator Auguſtus. Si loca divino cultui mancipata noſtro levamus juvamine. hoc nobis ad æternæ remunerationis præmia capeſſenda profuturum fore liquido credimus. Quapropter omnium fidelium noſtrorum præſentium ſcilicet & futurorum cognoſcat induſtria. qualiter Biſo venerabilis Padrabrunnenſis Eccleſiæ Epiſcopus attulit noſtræ Serenitati quoddam conſcriptum in quo continebatur. qualiter quoddam monaſterium ſanctarum monialium in loco qui dicitur Heriſi. una cum licentia piiſſimi genitoris noſtri Liuthardus Epiſcopus. una cum decreto Liutberti Archiepiſcopi. atque omnium conſynodalium ſuorum Coëpiſcoporum. ſimulque omnium conſacerdotum & Clericorum à fundamentis fuerat conſtructum ea videlicet*

cet ratione. quia ipſe Liuthardus Epiſcopus. & ſoror ejus nomine Waldburc in ſanctimoniali propoſito permanens. tradiderunt ſuam proprietatem ad præfatam ſanctam Eccleſiam Padrabrunnenſem. quæ eſt conſtructa in honore ſanctæ Dei Genitricis Mariæ. quatinus eædem res perpetualiter in ejuſdem Monaſterii poteſtate conſiſtant. Et deprecatus eſt nos idem venerabilis Epiſcopus Biſo. ut ipſum Monaſterium & res ad illud pertinentes ſub noſtræ immunitatis tuitione & defenſione ſuſciperemus. & tales caſas. ſicut ipſe in beneficium habuit in villa Nadri pro remedio animæ noſtræ illuc ad Dei ſervitium ipſis monialibus concederemus. Nos vero ejus petitioni libenti animo ſatisfacientes. ita fieri decrevimus. Conceſſimus igitur illuc in ipſa villa Nadri hobas X. *cum caſa & curte. vel cum omnibus juſte ad ipſas hobas pertinentibus vel reſpicientibus. & juſſimus eis fieri hoc noſtræ auctoritatis præceptum. per quod decernimus atque jubemus. ut memorata Waldburc præfatum Monaſterium Heriſi diebus vitæ ſuæ ſecuriter per hoc noſtræ auctoritatis præceptum habeat atque poſſideat. Poſt ſuum vero deſceſſum licentiam ipſæ ſorores habeant inter ſe eligendi Abbatiſſam. una cum conſenſu illius Padrabrunnenſis Eccleſiæ Præſulis. Et mundeburdum de eadem Eccleſia habeat præfatum monaſterium Heriſi. & per unumquemque annum* IIII. *ſolidos ad eandem Eccleſiam perſolvant. ſimulque manſa* X. *in villa nuncupata Haionhus. quæ Liuthardus venerabilis Epiſcopus illuc perpetualiter permanenda conceſſerat. cum decimis villarum quæ vocantur Heriſi.* SMAHTIUN. *Northgardinun. & Suthgardinun. cum appendiciis ſibi villulis in uſibus Ancillarum Dei tradita. per hoc noſtræ auctoritatis præceptum plenius in Dei nomine confirmatum. nullo inquietante. ſed Deo auxiliante perpetuis temporibus conſiſtant abſque alicujus contradicentis obſtaculo. Volumus etiam atque præcipimus. ut ſæpe jam dicti monaſterii Ancillarum Dei homines. non alio modo à judiciariis perſonis conſtringantur. niſi ſicut Padrabrunnenſis Eccleſiæ præceptis conceſſimus. Epiſcoporum quoque ſynodale decretum conſcriptum & ſigno ſubſcriptionis roboratum ſuper memoratum monaſterium Dei nomine Heriſi noſtræ quoque largitatis conceſſione firmatum permaneat. Et ut hæc auctoritas largitionis noſtræ firmior habeatur. & per futura tempora à cunctis fidelibus noſtris verius credatur & diligentius*

tiùs conſervetur. manu propria noſtra ſupter eam confirmavimus. & ſigillo noſtro aſſignari juſſimus.

Signum Domni KAROLI *Sereniſſimi Imperatoris Auguſti.*

Amalbertus Cancellarius ad vicem Liutberti Archicapellani recognovi & ſſ. Data XI. *Kalend. Octob. Anno Dominicæ incarnationis* DCCCLXXXVII. *Indictione.* V. *anno vero regni Domni Karoli ſereniſſimi Imperatoris Auguſti. in Italia* VII. *in Francia* V. *in Gallia* III. *Actum ad Juſtinauua curte regali. in Chriſti nomine feliciter. Amen.*

ACIDULA DRIBURGENSIS.

MEMORIÆ. SACRUM

HIC. EGO. VISCERIBUS. MAGNÆ. PRORUMPO. PARENTIS
LARGA. SALUTIFERÆ. VENA. PERENNIS. AQUÆ
DOCTA. GRAVI. MORBO. RENES. ET. FÆCE. LIENEM
ET. TUMIDUM. FLAVA. BILE. LEVARE. JECUR
ET. TORPENS. ACIDO. STIMULANTE. LIQUORE. PALATUM
TÆDIA. VENTRICULO. PELLERE. FAUCE. SITIM
QUI. BIBIT. ERGO. MEOS. LATICES. ET. CIVIS. ET. HOSPES
INCOLUMIS. NOSTRIS. RITE. PRECETUR: AQUIS
MAGNUS. UT. HAS. ARMIS. CAROLUS. VICTRICIBUS. UNDAS
SAXONICO. FERTUR. SUPPOSUISSE. PADO
SIC. FERNANDE. TUO. DECORATÆ. MUNERE. LONGO
TEMPORE. TE. SALVO. SUB. TUA. JURA. FLUANT

FERDINANDUS. DEI. ET
APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR
MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS
COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

AD. ACIDULAM. DRIBURGENSEM. SALUBRITATE. MEDENDISQUE. CORPORIBUS. NOBILEM
COMMODIUS. HAURIENDAM. EDUCTA. HUMIDO. SOLO. ARBORIBUSQUE. CONSITA. AD. DEAMBULANDUM. VIA. ET. FONTIS. CELEBRITATI
ET. PUBLICÆ. UTILITATI. CONSULUIT

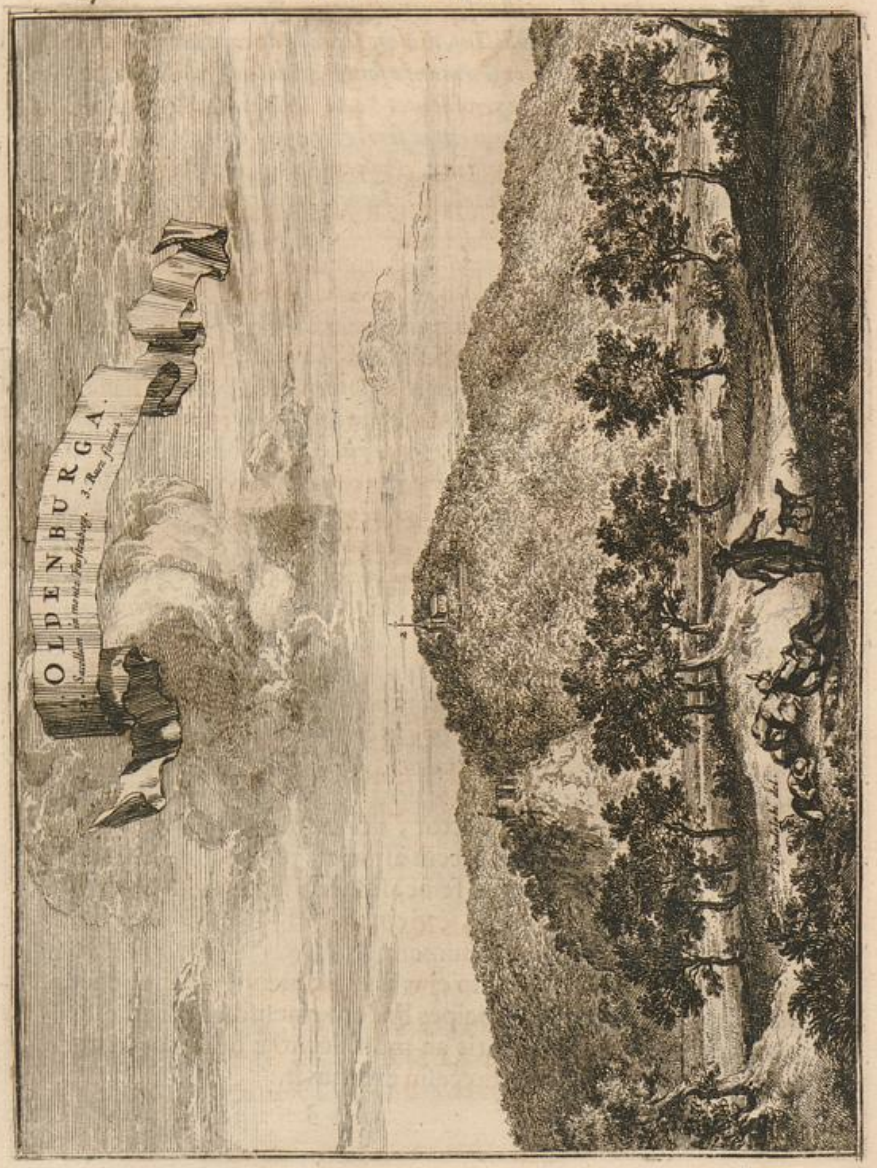
NOTÆ.

DIOECESIS Paderbornensis tam multas atque uberes passim aquarum perennium venas habet, ut nullam facilè regionem tot amœnis, dulcibus, & copiosis fontibus putem irrigari. De fluviis amnibusque celebrioribus, in notis ad Luppiæ, Amisii, & Paderæ fontes, aliquam suprà fecimus mentionem. Ut nihil nunc dicam de Saltcotena oppido, aquâ, unde sal coquitur, nobili: ut præteream Upsrungam, ubi primum est *Hederæ*, in actis S. Liborii commemoratæ, caput: *habemus in propinquo Alpheum*, inquit Horrion in Panegyr. Paderb. lib. 2. cap. 7. *cujus Arethusam frustra rerum naturalium curiosi jam pridem persequuntur. Nempe non longè à nova Beca rivus est non modicus, qui terrâ haustus sese, nescio quò, oculis mortalium eripit. Mirabilius propè est, quòd duo rivi ad Liechtenauum oppidum confluentes repentè absorbentur, verùm non uno semper meatu, sed prout aquæ impetus tulit. Itaque ndmodùm quinque jam patent, neque dubitat interdum novos aperire.* Tantum de aquis dulcibus.

Nec Acidulis saluberrimis carent Paderbornenses. De *Smechtana* paulò antè. *Bracula* & *Driburgum* etiam acidulis abundant: *Braculenses* non adeò celebrantur. *Driburgenses* sub radicibus silvæ Teutoburgiensis, hodiè *Driburgensis* dictæ, in medio prato, uberrimâ scatebrâ emicantes, ut acore suo & colore, quo tinctus fontis limus, & solum rubescit, aluminis ferrique venas referunt; ita salubritate, præstantiâ & copiâ aquarum excellunt. Sed recitemus hoc loco Bernardi Rottendorffii, Archiatri Monasterienſis, & medicinæ arte, & humaniorum literarum, quæ ejus morte ingens hoc anno ceperunt detrimentum, scientiâ celeberrimi viri, epistolam, ad amicum An. 1668. 27. Martii hac super re datam.

Jam totus sum, inquit, *in acidularum salsularumque facultatibus investigandis: & juratò ausim adseverare, quod Paderbornenses suâ præstantiâ Egranis, Schwalbacensibus, Antoninis, Wildungensibus aut Spa-*

Spadanis non cedant, si non illas supergrediantur. Joannes Guintherius Andernacus medicus eximiè doctus, dialogo secundo de earundem viribus & usu, in quo simul præcipuos Germaniæ fontes acidos describit, post Spadanos sequentia subnectit pag. videlicet 142. *In Ducatu Westphaliæ "fons acidus juxta domum novam extat ferri & aluminis particeps, ad "eadem, quæ superiores possunt, efficax. Fontem scilicet mellitum juxta "Smechtam,* den Metbrunnen *intelligit. Idem Guintherius pag.* 143. *ubi Pyrmontanum describit: Aqua hujus fontis, inquit, ochrâ præcipuè "infecta est, quod acrimonia ejus testatur, eoque acris ille potiùs, quàm "acidus dici meretur; hinc potio illius aquæ periculosa est: nam rodit in-"terranea, præsertim corporum tenerorum, gracilium & adolescentum. "Hæc esse veritati consentanea, experientiâ edoctus sum, & re ipsâ compe-"ri, non in uno, sed pluribus. Subjungit Guintherius: Quia verò aqua "hæc potui non idonea, ad balneas potiùs accomodari debet: nam tumores "contra naturam, quacunque in parte corporis affligant, discutit, œde-"mata, podagram, & chiragram expituita contractam, tophosque ar-"ticulorum comminuit, membra fluxionibus opportuna, torpida resolu-"taque restituit: impetiginem, scabiem, lepram emendat, &c. Taber-"næmontanus in suo aquarum thesauro mihi pag.* 395. *scribit, quod pyri-tes, quem* Wasserkiß *vocat, in fonte Mellito seu Smechtano cæteris me-tallis antecellat. Pyrites autem propriè vocatur* ein Fewrstein/ *nobile me-tallum, cujus usus multiplex in medicina: habet enim calefaciendi, sic-candi, digerendi ac discutiendi facultatem, præterea humores tartareos incidit, calculum resolvit, & contumaces obstructiones reserat, ac duros tumores emollit. Idem præstant illæ aquæ, quæ à minera pyritarum scaturiunt.* Hæc ille de acidulis, & nos de monumentis Paderbornensibus. Quæ benignus Lector, donec universa historia Paderbornensis suo tempore lucem aspiciat, promulsidis vice deguſtet velim, & æquo animo ferat, si alieno fortassis loco, familiæ Furstenbergicæ memoria, è vicino Westphaliæ Ducatu huc allata, Paderbornensibus monumentis subnecti videatur. Quanquam haud aliena ab instituto ejus familiæ mentio videri debet, quæ duos Episcopos ac Principes Paderbornensibus dedit, quorum alter innumeris pietatis ac munificentiæ operibus, alter his aliisque monumentis diœcesin exornavit.

OLDENBURGA.

OLDENBURGA

IN MONTE FURSTENBERG,

PRIMA BARONUM DE FURSTENBERG IN WESTPHALIA AD RURAM SEDES.

MEMORIÆ. SACRUM

FURSTENBERGIACÆ. TITULIS. ARX. INCLYTA. GENTIS
OLDENBURGA. TUUM. QUÆ. MODO. NOMEN. HABET
SIVE. LOCI. DECUS. ANTIQUUM. SEU. NOMINE. PRIMOS
INDICAT. HOC. ALTÆ. NOBILITATIS. AVOS
HIC. STETIT. HOSTILI. BELLORUM. SÆPE. TUMULTU
DIRUTA. PRINCIPIBUS. SÆPE. REFECTA. SUIS
NUNC. DESERTA. JACET. PRÆCLARÆ. GLORIA. STIRPIS
USQUE. RECENS. LONGA. POSTERITATE. VIGET
SIC. MEA. DOCTRINÆ. PRECOR. ET. VIRTUTIS. AVITÆ
LAUDE. VELUT. GEMINA. STET. TRABE. FULTA. DOMUS

FERDINANDUS. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS COMES. PYRMONTANUS. ET. LIBER. BARO. DE. FURSTENBERG

AD. ILLUSTRANDAM. HOC. ETIAM. IN. LOCO. MAJORUM. SUORUM. MEMORIAM. ET. POSTEROS AVITÆ. VIRTUTIS. EXEMPLO. INCITADOS
M. H. P

NO-

NOTÆ.

1. FURSTENBERGIACÆ TITULIS ARX INCLYTA GENTIS,
OLDENBURGA TUUM QUÆ MODO NOMEN HABET.]
Locus antiquæ arcis in monte *Furſtenberg*, quæ prima *Baronum Furſtenbergiorum* in Weſtphalia ad Ruram ſedes, ſive à vetuſtate, ſive à prima *Oldenburgicorum* Comitum origine, etiam nunc *Oldenburga* appellatur, & ipſa trecentis jam annis everſi caſtelli rudera, ac veterum munitionum reliquiæ, miram hodie ſpirant dignitatem. Commendarunt hanc olim præter amplitudinem plurima alia decora, in quibus facilè primas tenet ſitus, ad omnem belli rationem, & Weſtphaliæ limites ab injuria maleficioque finitimorum Arensbergenſium, & Marcanorum Comitum defendendos opportunus. Occupabat crepidinem montis, quà is & maximè arduum habet aſcenſum, & magno ad munitionem momento, infra Nehemium, proximum Arensbergenſis ditionis oppidum, Rurâ flumine alluitur. Ab lateribus, præruptis vallibus, quarum alteram rivus, Oldenburgicus dictus, interfluit, è regione montis, profundâ atque ingenti foſsâ munitur è vivo exciſa ſcopulo. Ipſe jugi vertex, olim triplici firmiſſimo vallo contra omnes hoſtium inſidias coronatus ſtetit, in cujus medio vetus ſacellum, hodie impenſis Ferdinandi Epiſcopi & Principis Paderbornenſis reſtitutum, ſpectatur, Furſtenbergiis quondam inter arma etiam cultæ religionis illuſtre monumentum. In ſemirutis aggeribus longâ annorum ſerie altiſſimæ excreverunt nunc quercus, quibus pro cuſtodia additos fuiſſe muros, ſat demonſtrant cæmenta & lapides, magno indè numero patrum adhuc memoriâ in novi cujuſdam ædificii uſum egeſti.

2. SIVE LOCI DECUS ANTIQUUM, SEU NOMINE PRIMOS
INDICAT HOC ALTÆ NOBILITATIS AVOS.]
De *Furſtenbergiorum Baronum* ducta ex *Oldenburgicis* Comitibus origine, generatim ita loquitur Joannes Horrion Soc. JESU

SU in Panegyrico Paderb. lib. 3. cap. 2. *Non desunt*, inquit, *qui & antiquarum tabularum auctoritate, & è gentilitiorum insignium formâ, & natalis loci situ demonstrare se posse confidant, Furstenbergiam domum è vetustissima clarissimaque Comitum Oldenburgensium stirpe genus ducere.* Eadem Ditmarus Mollerus Tremonienſis in genealogia Furſtenbergica, & Theodorus Hoppingius clarus in paucis Juriſconſultus in erudito de Inſignibus opere, aliique complures memoriæ prodidêre, & avita traditio non minus confirmat, quàm diploma Cæſareum An. 1660. 26. Aprilis Viennæ datum indicat, quo LEOPOLDUS Imperator ita præfatur:

Benignè itaque considerantes vetustam & nobilem Furstenbergiorum familiam, ipsosque de numero Nostrorum Sacrique Romani Imperii Circuli Rhenani Equitum, sub territorio castri Fridbergensis, plurimis retrò annis, veluti insigne eorundem membrum fuisse recensitos, suamque originem, à temporibus D. quondam Imperatoris Caroli Magni, longâ prosapiâ in hoc usque tempus traxisse, prout id ex diversis fideque dignis ac receptis auctoribus, aliisque documentis, citra cujusquam contradictionem, atque id inprimis etiam manifestè demonstrarunt, quòd sua familia jam tunc temporis nobilium ordini ob splendorem generis ac natalium anteposita fuerit, & quòd ex stirpe sua duos Sacri Romani Imperii Principes, ac primum quidem ante centum annos Wilhelmum magnum Ordinis Teutonici in Livonia Magistrum, alterum verò Theodorum quondam Episcopum Paderbornensem numerarit, qui non solùm dilapsum ex prædecessorum suorum negligentia Catholicæ religionis cultum ab integro illic restituerit, & veluti postliminiò reduxerit, Collegiumque & Novitiatum Soc. JESU, atque etiam Academiam ibidem fundarit, & ex fundamentis exstrui curarit, verùm etiam ipsammet Ecclesiam ab omni ære alieno, citra subditorum vel minimum subsidium, propriis suis mediis ac sumptibus planè liberarit, & Capitulum Cathedrale, uti & cæteras Ecclesias ac monasteria, ad promovendum Dei cultum excitarit; quin etiam eorundem proventus novis fundationibus de proprio auxerit & dotarit, & tam sumptuosas fabricas ac residentias in commodum successorum suorum, suis impensis exstructas, post se reliquerit, quàm paucas æquales illis in partibus reperire sit; atque insu-

per dictis Ecclesiis præteritorum bellorum calamitosis temporibus tanto studio & fidelitate præfuerit, ut alter earum fundator jure meritò & cum sui singulari encomio dici possit. Perpendentes quoque indefessa, & fidelissima, atque etiam utilissima Divis Prædecessoribus Nostris, Romanorum Imperatoribus, ac Regibus, Augustæque Domui Nostræ Austriacæ, à sæpè memorata Furstenbergiorum gente, inconcusso devotionis ac fidei studio, tum pacis tum belli temporibus, togâ & sago, in primis verò à quondam Casparo & Friderico Furstenbergiis, dum binis nuper defunctis Electoribus Colonienſibus Ernesto & Ferdinando ab intimis consiliis essent, & Ducatûs Westphaliæ gubernacula tenerent, in diversis tum publicis Imperii, tum particularibus Circulorum conventibus, aliisque multifariis occasionibus, præreliquis demississimè præstita obsequia atque servitia: & quòd horum laudatissimis exemplis atque vestigiis insistentes Honorabiles, Nobiles, devoti Nobis dilecti, Theodorus Casparus, Fridericus, Wilhelmus, Ferdinandus, Franciscus Wilhelmus, & Joannes Adolphus, fratres à Furstenberg, Cathedralium & respectivè Collegiatarum Ecclesiarum Moguntinæ, Trevirensis, Hildesheimensis, Spirensis, Monasterienſis, & Paderbornensis Capitulares, nec non Beatissimi in Christo Patris nostri Alexandri VII. intimus cubicularius, ad S. Crucis in Hildesheim Præpositus, & Campeonensis Prior, atque etiam Ordinis Teutonici in Balivia Westphalica Eques, à teneris veluti ætatis suæ annis, post adeptas in plerisque celeberrimis Cathedralibus & Collegiatis Ecclesiis præbendas, probatamque generis, ac stirpis suæ avitam vetustatem, juxta exemplum prædictorum Caspari & Friderici à Furstenberg, Avi ac Patris sui, in omnibus tam Sacri Imperii publicis, quàm aliis etiam conventibus, & quovis aliàs modo à Sacri Imperii Electoribus & Principibus sibi persæpe concreditis maximi momenti legationibus & commissionibus, omnia studia, consilia & actiones suas in Nostrum duntaxat, sacrique Imperii, atque boni publici, Augustæque Domûs Nostræ Austriacæ commodum, quod benignè probamus, incessanter contulerint, atque intenderint, quemadmodum id etiamnum pari fidelitatis & devotionis obsequio faciunt ac præstant, atque posthac quoque in omne subsequuturum tempus dimississimè se, pro dotibus naturæ atque ingenii sui à Deo sibi concessis, semper præstituros polliceantur, præstareque desiderant ac possunt. Motu itaque proprio, ex certa

certa scientia, animo bene deliberato, sano accedente consilio, deque Cæsareæ potestatis Nostræ plenitudine, Theodorum Casparum, Fridericum, Wilhelmum, Ferdinandum, Franciscum Wilhelmum, & Joannem Adolphum, fratres à Furstenberg, liberos, hæredes & successores eorum legitimo matrimonio natos & nascituros, utriusque sexûs, & ex eis in infinitum descendentes, ac descensuros, nostros & Sacri Romani Imperii, Regnorumque & Dominiorum Nostrorum hæreditariorum liberos Barones fecimus, creavimus, & erexímus, ac tenore præsentium facimus, creamus, erigimus, & ad liberorum Baronum statum atque gradum clementer evehimus, & attollimus, ac Baronalis honoris, dignitatisque titulo per præsentes gratiosè insignimus, nec non aliorum liberorum Baronum verè natorum ordini, numero, consortio, cœtuique favorabiliter adscribimus, & aggregamus, &c. Verùm Joannes Velde è Soc. JESU antiquitatis patriæ peritissimus, singulari commentario de ortu ac progressu familiæ *Furstenbergicæ*, ante triginta ampliùs annos compositio, jam indè à Widichindo Magno Saxoniæ Duce deductâ *Oldenburgicæ* domûs origine, *Furstenbergios* pariter illustravit; ex quo, & Ditmaro Mollero, sigillatim hæc decerpsimus. Sigefridus Comes Oldenburgicus, primus Marchio Brandeburgicus, & Ruperti Archiepiscopi Trevirensis, & S. Mechtildis Imperatricis frater An. 939. defunctus, ex Heilwige Arensbergensi susceptit Ulricum filiorum natu maximum, quem in exercitu Henrici Cæsaris ad Merseburgum, contra Hunnos An. DCCCC XXXIII. militasse, & Jadderiense Collegium condidisse memoriæ proditum est, atque ex Zwana Hollanda Ottonem filium sustulisse. Is ductâ in matrimonium Mechtilde Alvesiebiensis ditionis hærede, novum Comitatum avito adjecit. Ottoni liberi fuere Joannes, cui Oldenburgensis; Henricus, cui Bruchusanus; Bluso & Otto, quibus maternus Alvesiebiensis Comitatus deinde obtigit: quem tamen ad posteros, quos nullos reliquerant, haud transmiserunt. Felicior fuit Joannes ex Adelheide Sigifridi Marchionis Stadensis filia liberis susceptis, ex quibus Conradum Alvesiebiensi Comitatui, ad se post fratrum mortem reverso, novum Comitem præfecit. Conradi fratres fuere Huno, qui major natu

in Oldenburgensi ditione successit; Udo, qui Hildesiensis Episcopus cum Conrado fratre An. MLXXXV. Comitiis Gerstungensibus interfuit, & vitæ periculum pro Henrici Cæsaris partibus præsentissimum adiit, THEODORICUS & Joannes, ac demum Rixa soror unica, quæ Hajoni Dythmarsiæ Regulo nupta Elimarum peperit. Hunc Fridericus, memorati Hunonis & Willæ Vechtensis Comitis filius unicus, Monachorum Rastedensium institutum amplexus, heredem ex asse scripsit, præteritis omnino patruis posterisque eorum. Quamvis autem Elimarus graves propterea lites ac diuturnas cum avunculis habuerit, summorum tamen Pontificum sententiâ causam tenuit, *teste Hermanno Hamelmanno in Chron. Oldenburgico*, atque hodiernos Daniæ ac Norwegiæ Reges, Holsatiæ Duces, & Oldenburgi Comites procreavit. THEODORICUS verò Hunonis & Conradi frater, quem à fraternis Comitatibus, nunc Oldenburgicum, nunc Alvesiebianum, prout cuique alter altero notior erat, pariter cum filio vocatum esse constat, fratrum natu majorum jure paternis ditionibus exclusus, in Westphaliæ Ducatu infra oppidum, cui Nehemio nunc est nomen, consedit in monte Ruræ flumini imminente, quem à celebratis illic, Caroli Magni tempore, Principum Saxonicorum comitiis, antiquitus *Furstenberg* esse appellatum sunt qui opinentur. Ibi arcem posuit, atque amplas deinde opes, & nonnullas in propinquo sitas hereditatis *Oldenburgicæ* reliquias, quæ *ab Hermanno Hamelmanno in Chronico Oldenburgico*, è diplomatis Pontificiis An. 1124. 1158. 1160. & 1190. datis, & *à Gerhardo Cleinsorgio in historia Ecclesiast. Westphaliæ* MS. ad annum 1124. recitantur, & quarum partem etiam nunc *Furstenbergii* possident, fortè consecutus, ex illustri femina Hermanni Arensbergensis Comitis sorore Reinhardum filium suscepit. Is An. MCXV. IV. Idus Febr. pugnâ ad silvam Wolphonis commissâ, unà cum avunculo, aliisque Saxonibus inter se fœderatis, perquàm glorioſam ab Henrico V. Cæsare victoriam reportavit, *teste Cod.* MS. *Moguntino de rebus gestis Archiepiscoporum Magdeburgensium, & Cyriaco Spangenbergio in Chron. Saxoniæ. cap.* 214. Hujus deinde posteris, etsi aboli-

abolito sensim *Oldenburgici* atque Alvesslebiani Comitis titulo, novus adhæserit, ut recepto antiquis illis temporibus more, à vetusto montis habitati vocabulo, Nobiles Domini de *Furstenberg* cognominarentur; retentus tamen ab omni memoria fuit gentilitius *Oldenburgicorum* Comitum clypeus, iisdem planè trabibus, eodem numero, colore, & positu insignis, quamvis haud pares antiquo generi opes honoresque manserint. *Joannes Velde, & Ditmarus Mollerus.*

3. HIC STETIT HOSTILI BELLORUM SÆPE TUMULTU DIRUTA, PRINCIPIBUS SÆPE REFECTA SUIS.]

Nam cùm Henrici Leonis Saxoniæ Ducis, à Friderico Imperatore proscripti, auctoritatem & fidem secutus Fridericus Nobilis Dominus in *Furstenberg*, Reinhardi filius, (quod etiam de *Oldenburgi* Comitibus memoriæ proditur) contra Philippum Colon. Archiepiscopum, Westphaliæ Ducatum, Friderici Cæsaris munificentiâ Ecclesiæ suæ An. MCLXXX. donatum, armis vindicantem stetisset, non solùm arx *Furstenberga* intercepta, ac munimentis exuta est, sed etiam ejus dominus à Philippo castelli possessione depulsus, & fundis pluribus, ac jurium avitorum maximâ imminutione multatus, haud mediocrem pristinæ dignitatis & amplitudinis jacturam fecit. *Ex antiquis literis Ditmarus Mollerus Tremonienſis, in genealogia Furstenbergica.* Jacuit autem suis in ruinis quadraginta fermè annos sepulta *Furstenberga*, quibus elapsis S. Engelbertus Colonienſis Archiepiscopus, summâ utique loci ad tutandos Westphaliæ fines opportunitate illectus, anno MCCXIX. Castrum in *Furstenberg* ædificavit, seu potiùs dirutam superiori bello Saxonico arcem restituit, *Furstenbergicis* adeò non invitis, ut Hermannus *Furstenbergius*, Friderici filius, eam sibi redditam acerrimè adversus nobilem virum Gerhardum de Brubach, S. Engelberti hostem, defenderit & conservarit. *Joannes Velde in orig. Furstenbergicis.* Quo tempore ibidem insigne Beatissimæ Virginis ac Matris Dei in clientem quendam suum beneficium accidisse memoriæ tradidit *Cæsarius Heisterbacenſis.* Porrò Henrico Archiepiscopo Colonienſi An. 1225. impiam S. Engelberti necem, Friderici Imperat. jussu,

vindicanti, & Fridericum Isenburgicum hujus parricidii reum bello persequenti, idem Hermannus præstò fuit, acceptique olim à S. Engelberto beneficii memor, ejus causam armis propugnavit. Nec minori fide Colonienſis Ecclesiæ partes tutatus est, cùm Henricus Archiepiscopus de jure Advocatiæ Sibergensis, cum Limburgensi Duce & Montium Comite An. 1230. bello decertaret. *Ex antiquis literis Ditmarus Mollerus.*

Hermanni hujus liberi, Wenemarus *Furstenbergam*, Fridericus *Waterlappiam*, deinceps tenuerunt: quam avus eorum primâ sede exturbatus, proximè montem Fürstenberg / inter Werlam & Nehem oppida, cum suburbio, fossis, munitionibus, & ædificiis multis olim exstruxerat, & Friderici posteri deinceps soli possederunt, communi cum Wenemaro, ejusque posteris jure, *Furstenbergæ*, quoad illa stetit, dominati. *Ditmarus Mollerus, & Joannes Velde.* Cùm deinde Simon Comes Lippiens. Epis. Paderb. insciente Conrado Archiepis. Colon. Westphaliæ Duce, geminas munitiones, alteram in Vilcensi castro, Saldkottenæ alteram excitasset, & confinem ejus ditionem hostiliter aggressus, Werlam, Callenhardam, Warstenam, & *Furstenbergam*, anno MCCLIV. diripuisset, iidem *Furstenbergii* fratres arma, & consilia cum plerisque Westphaliæ Dynastis quamprimùm consociarunt, oblatâque fortunâ belli compendio absolvendi, ipsum Simonem belli ducem victum prælio, captumque, Colonienſi Præsuli custodiendum tradidêre, usque dum An. MCCLVI. IX. Kalend. Septembris, Wilhelmi Cæsaris intercessione, Ordinumque Imperii, certis legibus, Simoni ejusque fœderatis, pax & libertas, confectis atque obsignatis Essendiæ tabulis, concederetur. *Joannes Velde, aliique.* Anno posthæc MCCLXXVI. Siffridus Archiepiscopus Colonienſis, *teste Gerhardo Cleinsorgio*, reficit dejectas superiori bello *Furstenbergæ*, Werlæ, Warstenæ, Callenhardæ & Almenæ munitiones, easque novis operibus circumdat, commeatu & præsidiis firmat, adversus omnes ferè Dynastas, & finitimos Westphaliæ Principes, inter se fœderibus devinctos, auctore Simone Paderbornensi Episcopo, quem acceptæ, quam diximus, calamitatis memoria inquietum habebat, & Colonienſibus

sibus haud mediocriter infensum. Quod magno usui fuisse Archiepiscopo, multasque opportunitates ad belli consilia adjunxisse, rei mox consecutæ eventus demonstravit. Siffridus enim ubi adversariorum alios morte absumptos, alios captivos, afflictos alios aliis cladibus animadvertit, insperatam nactus occasionem injurias eorum armis ulciscendi, ducto in Juliacensem regionem exercitu, universam rapinis, ferro, flammâque consumpsit.

Indè in Westphaliam est itum, atque è *Furstenbergæ* munitionibus in Arensbergensem Comitatum facta impressio, Nehemio proximo ejus oppido, aliisque castellis circumsessis, expugnatis & eversis. Quocirca Godefridus Comes Arensbergensis & Ludovicus ejus filius, in castris prope Nehemium positis, renuntiare coacti reliquis Colonienſium hostibus societatem fœderis, pacem popoſcerunt, impetraruntque. Quam deinde An. MCCLXXXVIII. *ut refert Cleinsorgius*, recrudescentibus utrimque diffidiis, interventu Joannis Nobilis Domini de Bilstein / Westphaliæ Marescalli, aliorumque, Siffridus & Ludovicus redintegrarunt. Sub idem ferè tempus exorta gravis inter Reinholdum Geldriæ, & Adolphum Montium Comites, de hæreditate defuncti Ducis Limburgensis contentio, acribus partium studiis incensa, funestissimum in bellum erupit. Ejus causa Siffridum Archiepiscopum, Henricum Westerburgium, Henricum Lutzenburgium, Adolphum Nassovium, Theodoricum Clivium, Joannem Limburgium ad Lenam, Walramum Falckenbergium, Theodoricum Mörsanum, Walramum à Rupe, aliosque Geldris adjunxit. Joannes contrà Brabantiæ Dux, qui sibi Adolphi Limburgensem Ducatum vendicantis jus comparaverat, Walramus Juliacensis, Eberhardus Marcanus, Walramus, Joannes & Balduinus Lutzenburgici, Fani S. Pauli, & Lossenses Comites, & Respublica Colonienſis in partes Montani Comitis descenderunt, tantis utrimque animis, tantâ opum & causæ fiduciâ, ut neutro acie decernere verito, prope vicum Woringen / collatis signis dimicarint. Brabantinus & Montanus eo prælio victores, Reinholdum ceperunt multis vulneribus affe-

affectum, nec antè libertate donarunt, quàm omne jus suum remisisset; Siffridum verò, qui etiam in potestatem eorum venerat, per septem annos in custodia habuêre. *Annales Colonienses, & Levoldus à Northoff in Chronico Marcano.*

Toto illo tempore Eberhardo Marcano impunè licuit conterminam Westphaliæ provinciam, pro suo in Colonienſem Archiepiscopum implacabili odio, vexare ac prædari, Werlæ mœnia dejicere, *Furstenbergâ* potiri, & direptionibus omnia latè infesta habere; quoad Siffridus in integrum restitutus hostiles injurias ultum ivit, amissa recuperavit, Marcanos coërcuit, & continuo Adolphum persecutus bello, superioris cladis auctorem devicit, & captivum, dum vixit, arctissimâ custodiâ asservavit. Sed Eberhardo in magnas propterea angustias adducto, nec animus, nec consilium defuit se suaque defendendi. Siquidem Rutgeri de Altena / Dapiferi sui operâ, redemptum D. marcis ab Hunoldo de Plettenberg / Milite An. MCCXCVI. castrum Waldenberg / munivit, commeatu instruxit, præsidio firmavit, & nobilem Dominum de Bilstein / & Castrenses in Waldenberg / potentiâ virtutisque gloriâ excellentes, suas ad partes traxit, quò crebras Colonienſium excursiones, Attendoriæ, & Snellenbergæ excubantium, reprimeret, & inprimis Joannem de Plettenberg / Marescallum Westphaliæ imminentem occasioni rei bene gerendæ pluribus in locis distineret. *Levoldus à Northoff.*

Wichboldus postea Archiepiscopus Colonienſis eundem Marcanum Comitem non minus acrem, quàm Siffridus ejus decessor habuerat, adversarium expertus, belli consilia renovat, ad quæ privatis etiam rationibus impellebatur: Eberhardus enim cædem ultus Engelberti patris sui, architectum hujus facinoris Hermannum de Loen / qui Wichboldi ab Holte sororem in matrimonio habebat, oppugnatum fugatumque Bredenvordæ possessione dejecerat, atque Ottone Rithbergio Monasterienſi Episcopo consentiente, ejus imperium sibi retinebat. *Levoldus à Northoff.* Quare Wichboldus cupiditate incensus restituendi in integrum affinem suum expedito exercitu Dorstenam

nam iter intendit, nec tamen ultra, conceſſis hoſti induciis, progreditur. Interea Eberhardus oblatâ occaſione Hoveſtadium, ditionis Colonienſis caſtrum, invadit ac diruit; perque omnem latè provinciam Weſtphaliæ, rapinis, cædibus incendiiſque graſſatur; Archiepiſcopus contrà adjunctis ſibi Landgravii Haſſiæ, & Henrici Naſſoviæ Comitis auxiliis, Hoveſtadium recuperat & inſtaurat, Unnam Marcani Comitatûs oppidum exurit, & magnam cæteris infert vaſtitatem; nec deſtitiſſet porrò injurias ſibi factas ulciſci, niſi gravi morbo implicitus ſenex inducias paciſci, & redire Suſatum coactus mortem illic obiiſſet.

Henricus deinde Virneburgius, Wichboldi ſucceſſor, conſtitutis Paderbornæ rebus, quò fortè gravis eum diſſenſio Guntheri Comitis Swalenbergenſis, & Theodori Baronis Itterani, de Epiſcopatu inter ſe contendentium, evocaverat, ut Weſtphaliam ab injuriis finitimorum Comitum tueretur, & in fines eorum incurſiones commodiùs faceret; *Furſtenbergam* ſuperiore memoriâ ab Eberhardo exciſam, An. MCCCVII. reparat & novis operibus communit. *Levoldus à Northoff, & Cleinſorgius.* Eandem tamen Henricus ipſe An. MCCCIX. iterum demolitur, *teſte Henrico de Hervordia*, ſive hoſtium inſidiis intercepta, niſi propriâ ruinâ recipi nequiverit, ſive *Furſtenbergii* ejus domini in Eccleſiam Colonienſem quid commiſerint, de quo nihil certi habeo affirmare. Non multò poſt *Furſtenbergiorum* opibus utcunque inſtauratam, Engelbertus denuò patris ſui Eberhardi exemplo, An. MCCCXI. obſidet, evertitque. *Levoldus à Northoff, & Henricus de Hervordia.* Quod Henricus Colonienſis, & Ludovicus Haſſus Monaſterienſis Epiſcopus, privatis de cauſis uterque Marcano infenſus, haud inultum ferendum rati, ejus ditionem populabundi invadunt, & *Furſtenbergiis*, ob egregiam operam in hac expeditione ſibi navatam, An. MCCCXII. *Furſtenbergam* novis ſeptam munitionibus reſtituunt. *Wernerus Teſchenmacherus Annal. Cliviæ & Marckiæ, parte* II. *cap.* I. *Levoldus à Northoff.*

Immaturus deinde obitus Henrici VII. Cæſaris, gravioris belli incommoda Germaniæ importavit, maximumque in diſcri-

men Colonienſis præcipuè Archiepiſcopi provincias adduxit. Cùm enim Henricus Colonienſis Fridericum Auſtriacum, Moguntinus contrà, & Trevirenſis Ludovicum Bavariæ Ducem, diſſidentibus inter ſe ſuffragiis, ad Imperium evexiſſent, & Cæſareâ coronâ exornaſſent, tantum hinc odii Bavarus in Colonienſem Archiepiſcopum concepit, ut ipſe in præſentia Auſtriaci belli curis diſtentus, Wilhelmum Arensbergenſem, Engelbertum Marcanum, Simonem Lippienſem, alioſque Weſtphaliæ Comites ac Principes finitimos, ad divexandas diripiendaſque Henrici provincias impulerit. *Levoldus à Northoff, & Cleinſorgius.* Itaque Colonienſis Archiepiſcopus, & Rupertus Comes de Virneburg Weſtphaliæ Mareſcallus, in ſummas difficultates conjecti, cum *Furſtenbergiis*, cæteriſque Weſtphaliæ Caſtrenſibus in Rüden / Hoveſtad / Snellenberg / Werle / Hallenberg / Almene / Aldenwiltz / Scarpenberg / & civitatibus Tremoniâ, Suſato, Briloniâ, Monte Martis, Attendoriâ, Recklinghuſâ, Dorſtenâ, Werlâ, Geſeckâ, Rudenâ, Warſtenâ, Callenhardâ, Bedelickâ, Medebaco, Winterbergâ, Hallenbergâ, Smalenbergâ, & Volckmarſiâ An. MCCCXXVI. pacem, quam vocant Burgenſem, ineunt, ac fœdus mutuæ defenſionis, Caſtrenſes inter, & Weſtphaliæ civitates jam An. MCCCXXV. factum, confirmant, adverſus immenſas opes à Ludovico Bavaro contra ſe comparatas. *Ex tabulis fœderis, & antiquis literis.* Eo pacto indomitum hoſtium furorem undique ingruentium Henricus opportunè refrenavit, & Weſtphaliæ ſecuritati tantiſper conſulit, dum Walramus Juliacenſis, ejus ſucceſſor, diſſidia omnia ſimultateſque felici demum fine componeret. Etſi autem is poſtea à Ludovico Cæſare alienatus, etiam cum Godefrido Arensbergenſi, & Adolpho Marcano Comite, aliiſque Weſtphaliam bello prementibus graves inimicitias An. MCCCXLIV. ſuſceperit, Wilhelmus tamen Juliacenſis, & Adolphus Montanus Comes, pacem inter eos tandem conciliarunt.

Hujus belli tempeſtate, quemadmodum Mendenam, *Furſtenbergæ* vicinum in Weſtphalia oppidum, direptam ac vaſtatam fuiſſe conſtat, ita veriſimilis multorum eſt opinio à majoribus ac-

accepta, & veluti per manus tradita, etiam *Furſtenbergam* Arensbergenſi agro, & Marcano plus vice ſimplici infeſtam, ſolo æquatam funditusque deletam eſſe, utpote cujus poſt hæc nulla in literis extet memoria. Itaque *Furſtenbergii* adverſæ toties rebus ſuis fortunæ pertæſi, ſedem antiquam, tot bellorum periculis, & cladibus obnoxiam atque expoſitam, planè deſeruerunt, aliamque ſub radicibus montis poſuêre, domicilii ſuperioris cognominem, pari atque olim ratione Waterlappiam ædificaverant. Ex eo tempore diviſis inter ſe avitis poſſeſſionibus, *Furſtenbergam* novam, & *Waterlappiam*, ſeparatim habitare cœperunt, & genus deinceps propagarunt; binis *Oldenburgicis* trabibus in aureo ſcuto rubentibus utrimque retentis: ſed galeâ *Furſtenbergæ* novæ cornibus antiquis, *Waterlappiæ* pennis diſtinctâ. Tametſi hoc diſcrimen non fuerit perpetuum, utriuſque domûs poſteris pennigerâ galeâ promiſcuè uſis. *Ex antiquis literis, & actis de Furſtenbergiorum defenſo jure venandi. art. 4. & 5. Joannes Velde.*

4. NUNC DESERTA JACET, PRÆCLARÆ GLORIA STIRPIS
USQUE RECENS LONGA POSTERITATE VIGET.]

Bini igitur fratres ſuprà memorati, Fridericus & Wenemarus, numeroſam poſterorum ſobolem procrearunt. Fridericus auctor eſt *Furſtenbergiorum* in Waterlapp, Hollinghoven, Hörde, Stirpe, & in Livonia. A Wenemaro genus ducunt *Furſtenbergii* in Furſtenberg, Nehem, Senden, & in Geldria. In Wenemari poſteris claruerunt Hermannus, & Wilhelmus, Wenemari filius, ac nepos, & Gothardus Wilhelmi filius, Mareſcallus Weſtphaliæ, & Satrapa Nehemenſis: quam præfecturam An. 1446. Theodoricus Archiepiſcopus Colonienſis pro 5000. florenis aureis ipſi oppigneravit, poſterique illius poſſederunt, uſque dum Salentinus Archiepiſcopus Colonienſis An. 1570. pignus liberavit; Uxorem habuit Gertrudim de Cronenberg. Utriuſque filii fuêre, Philippus Mareſcallus Caroli Ducis Geldriæ, Jodocus & Philippus Milites Ordinis Teutonici in Livonia, Antonius & Wilhelmus Satrapæ Nehemenſes, qui poſtremus è Sophia de Witten conjuge ſuâ, ſuſcepit Wilhelmum magnum Magiſtrum Ordinis Teutonici in Livonia, Godefridum

Canonicum Rigensem, & Georgium Satrapam Nehemensem, ejus uxor Elisabetha de Gent fuit, & utriusque filius Laurentius, cujus uxor Catharina de Reck, ei peperit Jodocum Furstenbergium in Furstenberg & Senden, qui è conjuge sua Joanna de Strunckede, nullis susceptis liberis, ex Hungaria revertens, ubi legionis equestris legatus, auspiciis Ordinum Circuli Westphalici, Cæsari adversus Turcas militaverat, obiit An. 1596. 11. Novembr. Viennæ in æde Cathedrali sepultus, stirpis suæ ultimus. Antonii supradicti & Petronellæ Wrede filia, Cordula, Abbatissam Gesekensem egit. Furstenbergios in Livonia, & in Hollinghoven ex Waterlapp oriundos, illustrarunt, Otto, fœderati Belgii Ordinum nomine, Juliaci gubernator, tribus in Hungariam adversus Turcas expeditionibus clarus, Wenemarus Ordinis Teutonici Commendator Mariæburgi, & Philippus, Gaudentius, Georgius, & Gothardus Milites in Livonia. Inter Furstenbergios è castro Stirpe eminuerunt, Antonius Assessor Spirensis, & Fridericus Judex aulicus Monasterienſis fratres, & Joannes Schönebergius Consiliarius Colonienſis, hujus stemmatis postremus, An. 1645. 30. Novemb. Susati exstinctus. Antequam nunc ad *Furstenbergios* in Waterlapp progrediamur, operæ precium erit nonnihil referre de Guilielmo Furstenbergio suprà memorato Ordinis Teutonici in Livonia Magistro, in quo principatu Henrico à Galen succeſſit, & Gothardum de Ketteler succeſſorem reliquit. *Huic*, ut ait Joannes Horrion in Panegyr. Padèrborn. lib. 3. cap. 2. *duæ res dissimillimæ egregiam demonstrandæ virtutis suæ facultatem dedêre, Principatus, & adversa fortuna. Nam cum florenti ætate sacram illam militiam administrandam accepisset, in multiplici reip. perturbatione consiliis atque armis integritatem Catholicæ religionis, dignitatemque Ordinis sartam tectam conservavit. Quod eo fuit difficilius, quòd cùm frequentibus præliis lacesseretur à Moschis, interea neque vicinorum Dynastarum dissidia, neque orientes jam tum pestiferæ sectæ, res ejus esse quietas sinebant. Ubi verò jam ingraveſcente ætate, post tantam jactationem, portum sibi quasi quendam providit, & designato sibi successore, in munitam inprimis arcem Vellinum se contulit, ut, quod supererat ætatis in honesto*

otio

otio contereret, ibi verò majus, quàm in medio mari, naufragium invênit. Nam anno MDLX. *cùm Moschi magnis copiis in Harriam & Lettoniam se effudissent, tandem cæso Teutonicorum Equitum exercitu, exeunte Quintili, Vellinum oppidum, quatefactis vi tormentorum muris, & ignibus in tecta conjectis ceperunt. Arcem verò ipsam, in qua Princeps versabatur, conscelerati milites, qui in præsidio erant, pacti corporum suorum, & omnium, quæ efferre possent, incolumitatem, nefariè prodiderunt. Quid plura? direptis, quæ in arce erant, Principis opibus, ipsum frustra quiritantem, & fidem eorum appellantem Moschis dedunt. Neque tamen perfidis suâ prædâ diu frui licuit. Nam Moschi re cognitâ spoliatos omnibus, quæ rapuerant, inanes dimiserunt. Princeps ipse captivus ductus in Moschoviam, illustre barbaris patientiæ & pietatis exemplum fuit. Cùm enim templo careret, in quo Romano ritu sacra fierent, velut quondam Abraham, sub quercu Mambre, sic optimus senex statis temporibus, sub quâdam arbore Deum colebat. Felicior omnino, qui conservatâ majorum religione in exilio & custodia diem obiit, iis, qui illâ repudiatâ, fumosos titulos & fluxas opes sibi pepererunt.* Ejusdem meminêre Balthasar Russovius in Chron. Livoniæ, Joannes Lewenclaius in commentario de Moschorum bellis adversus finitimos gestis, Paulus Oberbornius in vita Joannis Basilidis M. Moschorum Ducis, David Chytræus, Jacobus Aug. Thuanus, aliique. Munsterus in sua Cosmographia p. 1118. hæc de illo sigillatim: *An.* 1560. *circa festum S. Jacobi obsidebat Moschus Vellinum arcem, & captum ibidem seniorem Magistrum Wilhelmum à Furstenberg, vinctum catenis mittit in Moscoviam, & in singulas noctes semel catenatum instar ursi producit ad spectaculum, atque extremâ inediâ macerat. Unus servorum illius secutus ultrò, nolebat à Domino suo divelli.* An. dein 1564. Wolffgangus magni Magisterii in Borussiâ Administrator, & Ordinis Teutonici per Germaniam & Italiam magnus Magister, suo & totius Ordinis Teutonici nomine, legatos misit in Moscoviam, ingenti nobilium ac famulorum catervâ stipatos, commendatitiisque Ferdinandi Cæsaris literis, & multis donis 3000. scutatorum precium excedentibus instructos, ut Wilhelmum in libertatem vindicaret; quos quidem legatos mense Novembri ab irato Livonibus

Moſcoviæ tyranno auditos, & munera fuiſſe accepta, ſed petitam captivi Principis reſtitutionem ſucceſſu caruiſſe, oculatus teſtis eſt Raphaël Barberinus, Mariæ Anglorum Reginæ in Moſcoviam legatus, in ſua narratione Italica An. 1565. 16. Octobr. Antwerpiâ ad Comitem Nubarolæ de rebus Moſcoviæ data, & An. 1658. Viterbii edita. Sed plenius hæc licet recognoſcere ex relatione ipſorum Legatorum, quæ in Archivo Ordinis Teutonici Marienhemii conſervatur, & legatos hiſce nominibus nobis exhibet, nimirum Bernardum de Bever/ Commendatorem in Othmarsheim / Theobaldum de Ramſwagen Commendatorem Friburgi in Briſgovia, Melchiorem Termo Commendatorem in Weiſſenburg/ Franciſcum de Hatzfeld/ Commendatorem in Grifffſtett / Ordinis Teutonici Equites, & Joannem Wagener/ & Oſwaldum Lurzing/ J. V. Doctores. Quæ tanta calamitas, juſto Dei judicio, haud dubiè propterea illi accidit, quod Gulielmo Brandeburgico Archiepiſcopo Rigenſi, manus & vincula injecerit, captumque in arce Caconhuſia arcta in cuſtodia habuerit. E tanto igitur, ut ad propoſitum revertamur, *Furſtenbergiorum* numero, ſoli hodie ſuperſtites *Furſtenbergii* ex Waterlapp/ divino beneficio adhuc florent vigentque. Quorum primam quidem originem Joannes Velde utcunque explicuit, poſteriorem autem genealogiam morte præreptus non abſolvit. Nos in gratiam illuſtris familiæ, ex antiquis literarum monumentis, Ditmari Molleri tabulis genealogicis, & Joannis à Berſwordt/ nomenclatore nobilitatis Weſtphalicæ, eam breviter decerptam poſteritati nunc conſecramus, quæ contrà Boëtiani illius dicti perpetuò meminerit velim. SI QUID EST IN NOBILITATE BONUM, ID ESSE ARBITROR SOLUM, UT IMPOSITA NOBILIBUS NECESSITUDO VIDEATUR, NE A MAJORUM VIRTUTE DEGENERENT.

STEM-

STEMMA
BARONUM
FURSTENBERGIORUM

In Waterlapp, Snellenberg, Furſtenberg, Herdringen, Advocatorum hæreditariorum in Graffſchafft, Dynaſtarum in Oberenkirchen.

Ex originibus Furſtenbergicis Joannis Velde è Societate JESU, *tabulis genealogicis Ditmari Molleri Tremonienſis, Joannis à Berſwordt nomenclatore nobilitatis Weſtphalicæ, & antiquis literarum monumentis deductum.*

Fridericus nobilis Dominus in Furſtenberg, Reinhardi, qui Hermanni Comitis Arensbergenſis è ſorore nepos An. 1115. IV. Id. Februar. commiſſo à Saxonibus ad ſilvam Wolphonis prælio interfuit, filius, in bello Saxonico Henrici Leonis An. 1180. exauctorati Saxoniæ Ducis partes adverſus Philippum Archiepiſcopum Colonienſem ſecutus, navatæ operæ præmium tulit, Furſtenbergæ excidium, & avitorum jurium maximam imminutionem. Quare Furſtenbergæ vaſtatæ proximam Waterlappiam, inter Werle & Nehem oppida ſitam, cum ſuburbio, foſſis, & munitionibus, quas ſuperiori ſæculo diruit Truchſeſianus furor, ædificavit. Uxorem habuiſſe legitur Adelheidam de Ardeia, Everhardi nobilis domini de Ardeia ſororem.

Hermannus Furſtenbergius S. Engelberti beneficio inſtauratam An. 1219. Furſtenbergam recuperavit, & defendit adverſus nobilem virum Gerhardum de Brubach, S. Engelberti Archiepiſcopi Colonienſis hoſtem. Nec minori fide, & grati animi obſequio, Henrico de Mollenarck Archiep. Colonienſ. An. 1225. S. Engelberti cædem ulciſcenti, & An. 1230. jus Advocatiæ Sibergenſis propugnanti ſuppetias tulit. Uxor ejus fuit Agnes nobilis Domina de Wildenberg.

Fridericus Furſtenbergius Dominus in Waterlapp, unà cum Wenemaro fratre, & aliis Weſtphaliæ Dynaſtis, An. 1254. capit in prælio Simonem

Wenemarus Furſtenbergius Dominus in Furſtenberg, auctor familiæ

Episcopum Paderbornensem, Werlam, Callenhardam, Warstenam, & Furstenbergam depraedatum, & Colonienſi Archiepiſcopo cuſtodiendum tradit. Anno verò 1264. feria 4. poſt Remigii, civitas Callenhardenſis occaſione defuncti conſulis, vaſalli hactenus perſonam ſuſtinentis, per literas eum rogat novam feudi vacantis conceſſionem. Hic pari jure cum fratre ſuo Furſtenbergæ, dum vixit, dominatus fuit. Uxor illius Mechtildis de Grafffchafft, filia Crafftonis nobilis Domini in Grafffchafft.

liæ Furſtenbergiorum in Furſtenberg, An. 1290. Eccleſiæ Colonienſi feudi nomine obligat decimas in Huſten. Hujus ſtemma, An. 1596. 11. Novembris Jodoco Furſtenbergio Viennæ extincto, unà emoritur.

Fridericus Furſtenbergius omnibus iis bellis, quæ ſuo tempore Colonienſes Archiepiſcopi cum vicinis Marcanis, & Arensbergenſibus Comitibus geſſere, & quibus Furſtenberga, An. 1295. ab Eberhardo Comite Marcano, An. 1309. ab Henrico Archiepiſcopo Colonienſi, An. 1311. ab Engelberto Comite Marcano, & An. 1345. à Godefrido Arensbergenſi, & Adolpho Marcano Comite obſeſſa, expugnata, & deleta, atque identidem à Furſtenbergiis, & Archiepiſcopis Colonienſibus reſtaurata & munita fuit, multùm inclaruit. Eidem An. 1309. octavâ die aſſumptæ Virginis Mariæ, Arnoldus Dungel vir nobilis bellum denunciat. Cum eodem, & patruelibus ejus, ac pluribus Weſtphaliæ Caſtrenſibus & civitatibus, Henricus Archiepiſcopus Colonienſis, & Rupertus Comes de Virneburg, Weſtphaliæ Mareſcallus, publicæ ſecuritatis cauſâ fœdus faciunt An. 1326. Uxorem habuit Juttam de Bilſtein, filiam Theodorici nobilis Domini de Bilſtein.

Wenemarus Furſtenbergius, Paderbornenſium hoſtis, Monaſterium Bodecenſe, unà cum Eccleſia vaſtat, incendit, & Anno 1370. feriâ quintâ poſt octavam Apoſtolorum, Simoni Epiſcopo Paderbornenſi

Antonius

Antonius, & Wilhelmus, Archiepiſcopo Colonienſi Friderico Tremoniam oppugnanti anno 1388. & An. 1390. exorto bello de vectigali Cæſaris Inſulæ, & de Linnenſi ditione, contra Adolphum Clivenſem, & ejus fratrem Engelbertum Marcanum Comitem, opẽ tulerunt.

Wilhelmus cum fratribus anno 1365. tranſegit, & in obſidione Tremonienſi, aliiſq; bellis Eccleſiæ Colonienſi adfuit. *Ex annis.*

Hermannus ejus uxor Ermgardis Bock ex Palſterkamp, filia Jacobi Bock. *Ex annis.*

re-

reconciliatur. An. 1371. consiliarius Colonienſis intimus, à Friderico Archiepiſcopo Colonienſi, univerſæ Diœceſi, ſummus militarium copiarum ejus dux, ac gubernator, & primus Satrapa Arensbergenſi provinciæ magno cum imperio præficitur. Quare Colonienſi Eccleſiæ, pro munere ſuo, utilem fidamque operam præſtitit in bello An. 1383. ab Engelberto Marcano Comite Colonienſibus illato, quo Werla Weſtphaliæ oppidum conflagravit. Defunctus An. 1386. Uxor ejus Catharina nobilis de Pattberg.

Fridericus Furſtenbergius ſtrenuus miles, variis in bellis pro Eccleſia Colonienſi geſtis, claruit: ſiquidē An. 1388. Friderico Archiepiſcopo Colonienſi Tremoniam obſidione prementi, unà cum Wenemaro fratre, patruo, & patruelibus ſuis tulit ſuppetias. An. 1390. Timannus à Selbach dictus Loe, propter Fridericum Archiepiſcopum Colonienſem, cujus hoſtis erat, bellum ei indicit. Contrà An. 1394. ipſe & Wenemarus ejus frater Ruperto de Raesfeldt in Oſſendorp hoſtilitatem denuntiant. Illorum viciſſim hoſtes, in gratiam Bitteri de Raesfeldt, ac Joannis illius filii, eodem ſe tempore profitentur, Theodorus de Bynnehove, Lubertus de Lange, Theodorus Rodenberg, Henricus & Arnoldus Rodenberg, Gerrus de Wiſſche, Jordanus de Loe, & Joannes Rodenberg, Sanderus & Weſſelus de Galen fratres, Spingerus de Galen dictus Rodenſterdt, Everhardus de Puſepe, Engelbertus & Joannes de Sendene fratres, Joannes Tule, Theodorus de Pepele, Lambertus Schmeck, Bickerus & Walterus de Brabeck, Wernekus de Dollenkunde, Hugo de Dorſtene, Webetus de Brabeck nothus, Albertus Krief, Theodorus Crane, Joannes Schyle, Hermannus ab Heydene dictus

Wenemarus conditor ſtemmatis Furſtenbergici in Livonia, Friderici fratris ſui in pleriſque omnibus bellis adjutor & ſocius. Uxor ejus Godula Freſeken, filia Joannis Freſeken, heres in Hollinghoffē, quam Joanni Schneidewindt vendiderunt.

Ludolphus=Uxor ejus Anna Ludeſcheid dicta Altena. Poſſederunt Wilshuſam pignoris loco. Eorum filius Joannes arcem Hollinghoffen redemit à Gerhardo Schneidewindt An. 1457. & Furſtenbergios in Hollinghoffen propagavit, cujus ſtemma cum Ludolpho ejuſdem nominis ac ſtemmatis ultimo An. 1581. interiit. Arce Hollinghoffen per Annam ultimi Ludolphi filiam, Laurentio de Furſtenberg in Furſtenberg & Senden toparchæ nuptam, ad Furſtenbergios in Furſtenberg devolutâ. Hujus etiam ſtemmate extincto, ab Erneſto electore Colonienſi coëmpta tranſiit in dominium Wilhelmi de Bavaria, Baronis in Hollinghoffen, nunc ab ejus ſororis filiis Baronibus de Bylé poſſidetur.

Aldenbach, Henricus de Baysdunck dictus Summer, Bernardus Oyrman, Joannes Lepele, Sanderus de Bernevelde, Wenemarus Unbekunde, Everhardus Heybe, Hermannus Vogelstat, Joannes Vule, Joannes Spiel, Everhardus Bolte, & Hubertus de Tendeninck. Quod idem facit Joannes Spiegel ex Desenberg, qui An. 1395. unà cum socio suo Henrico Amepe, Friderico Archiepiscopo Colonienſi inimicus, iisdem fratribus Furstenbergiis, ob eorum in Ecclesiam Colonienſem studium, bellum indicit. Cùm deinde Friderico Archiepiscopo Colonienſi An. 1403. bellum esset cum Nassovicis, & Limburgicis Comitibus, Fridericus Ecclesiæ Colonienſi opem tulit. Postea An. 1407. pro Arnoldo Dungelen, Henricus de Droste, Everhardus de Wickede, Albertus Sobbe, Wenemarus Sobbe fratres, Fridericus de Latte, Theodoricus de Dingen, Henricus de Berneholt, Rotgerus de Eslo, Henricus Danus cum famulis & auxiliis suis inimicitias cum Friderico suscipiunt. Compositis deinde controversiis, Fridericus adversus Arnoldum Dungel, & ejus socios, & Arnoldus Dungel, ejusque socii Godehardus Stecke, Rotgerus de Werderden, Gerhardus de Plettenberg, Bernardus ab Hagenbecke, Joannes ab Aldenbockem, Arnoldus Henſveld, Everhardus de Wickede, Henricus ab Holte, Theodorus de Dungen, Everhardus ab Endorpe, Theodorus Schenckeber, Rotgerus Schenckeber fratres, Isebrandus de Schwalmen, Theodorus Schade, Joannes de Sovene, Walter de Kore, Beso de Brabecke, Theodorus Westernich & Wachand fratres, Henricus Ovelken, Adolphus de Westerholt nothus dictus Korte, Wenemarus Hemmerberg, Fridericus Kekelenkegen, Bruno ab Hunschede, Joannes Wenever, Bernardus Hœgenveld dictus Brige, Joannes de Sterenberg nothus dictus Schukosten, Werlagus Schampert, Joannes Schulte, Wihelmus Schulte, Joannes Hesse, & eorum famuli, & auxiliatores, adversus Fridericum hostilia resumunt. Quando etiam Fridericus Archiepiscopus Colonienſis, & Adolphus Clivenſis & Marcanus Comes, Wilhelmo de Monte Episcopo Paderbornenſi bellum intulerunt, & An. 1410. Delbrugiam Paderbornenſis Diœcesis regionem depopulati, magnam illic cladem accepere; idem Colonienſi Ecclesiæ præstò fuit. Demum An. 1416. Friderico & Wenemaro fratribus, & Wilhelmo seniori de Furstenberg, Antonius de Scheidungen, Rutgerus de Klotyngen, Engelbertus de Hilbecke, Henricus de Schwane dictus Kleyne Hynze, Wolffurt op dem Berge, Spenwert de Schorlenberg dictus Strylauff, cum famulis & adjutoribus suis, Theodorici de Mœrsa Archiepiscopi Colonienſis hostes, propter dominum suum Wilhelmum de Monte Episcopum Paderbornenſem, cum Theodorico de electione Colonienſis Archiepiscopi contendentem, bellum denuntiant. Friderici hujus uxor fuit Walburgis de Ketteler.

Her-

Hermannus Furſtenbergius Theodorico Archiepiſcopo Colonienſi in bello Suſatenſi auxiliatus, & an. 1446. Sabbatho poſt feſtum SS. Simonis & Judæ, in prælio à Suſatenſibus captus fuit, qui ingraveſcente jam ætate religioni ſe totum dedit, & diverſa cœnobia largo cenſu donavit, ad ſervandam ſui ſuorumque in ſacrificiis & ſuffragiis jugem memoriam. An. 1450. pridie S. Jacobi Apoſtoli inter complures Weſtphaliæ proceres teſtis ſubſcribit confectis tabulis de Juliæ & Montium Ducatu, ſi Gerhardum eorum Ducem ſine liberis mori contingeret, Eccleſiæ Colonienſi acceſſuro. Idem An. 1417. Nolkoni de Beringhuſen prædium in Loen, Vranconi de Heygen, & Bernardo de Lunen prædium Brockhuſen, Joanni de Lunen decimas in Gerlinckhuſen, Joanni de Hanxleden, & Rotgero Lurwaldt prædium in Stockenberg, Goſwino Lurwald prædium in Sutterpe & Miſte, Raboni de Thulen in Brucken prædium in Gerlinckhuſen, Hermanno de Wette prædium in Loen, Civitati Callenhardenſi prædium Gerlinckhoff. An. 1433. ipſo die S. Benedicti Theodoro Torck in Edinckhuſen prædium in Langeveld. An. 1437. Theodoro de Lunen prædium in Gerlinckhuſen. An. 1470. Bernardo de Landsberg prædium in Brenchuſen, nobilibus vaſallis, & clientibus ſuis, in beneficium ſeu feudum concedit. Defunctus An. 1471. Uxor ejus Hedwigis de Reck, Werlæ ſepulta in Eccleſia Parochiali, ante aram Deiparæ Virginis Mariæ.

Wilhelmus = Uxor Gerdrudis. ἄπαις.

Fridericus Hildeſienſis Canonicus & ſacerdos, ſanctimonialibus in Himmelport & Olinghauſen, certos annuos reditus donat, pro ſui ſuorumque memoria ſervanda An. 1471.

Alberta nupta Friderico Freſeken.

Wenemarus Furſtenbergius Deo vixit, & ſibi. Defunctus An. 1484. 23. Aprilis. Sepultus in Eccleſia Monaſterii Himmelport. Uxor ejus Cordula de Galen, filia Rotgeri de Galen, Domini in Herten, & Catharinæ de Boleſwinckel, miræ ſanctitatis matrona, quæ 36. annis vidua, in Himmelport apud filiam Urſulam

Fridericus Archiepiſcopo Colonienſi Theodorico Suſatum oppugnanti præſtò fuit. An. 1446. feriâ ſextâ poſt Dominicam Judica in prælio ante Werlam à Suſatenſibus captus. ἄπαις.

Antonius Monaſterienſis Canonicus, mortuus An. 1459. feriâ ſecundâ Paſchatis. Tremoniæ in templo PP. Franciſcanorum ſepultus, qui An. 1467. die S. Martini fatentur ſe obligatos eſſe ad annuam ejus memoriam in ſacrificiis, & ſuffragiis celebrandam.

sulam ejus loci Abbatissam, optimè de Monasterio merita, consenuit. An. 1516. 4. Decembr. defuncta, & prope maritum ibidem tumulata.

Fridericus Furstenbergius, Satrapa Werlensis, An. 1519. ab Hermanno Archiepiscopo Colonienſi inter consiliarios cooptatur. An. 1484. 24. Junii cum Wenemaro, & Hermanno fratribus fundat beneficium Ecclesiasticum in parochiali æde in Bremen. An. 1496. civitatem Callenhardensem, aliosque clientes feudis investit. An. 1543. 3. Aprilis moritur, sepultus Werlæ in monumento aviæ suæ. Ejus uxor Metta de Plettenberg in Neilen, filia Remberti de Plettenberg ex Neilen, & Adelheidis ab Ermelen, nupta An. 1503. defuncta An. 1511. sepulta in Himmelport.

Wenemarus auctor Furstenbergiorum in castro Stirpe, obiit An. 1503. 22. Aug. Susati; cujus stemma, in Joanne Schonebergio de Furstenberg consiliario Colonienſi An. 1645. 30. Novembr. extincto, desiit.

Hermannus Canonicus Monasterienſis & Paderbornensis, Presbyter, & in choro psallentium Deo assiduus, obiit An. 1547. pridie exaltationis S. Crucis, Monasterii sepultus, fundator perpetuæ memoriæ in Himmelport.

Joannes Abbas Sibergensis, alter ejus Monasterii fundator, optimè suis præfuit, An. 1549. 7. Decembr. defunctus, & sepultus Sibergæ in sacello à se extructo.

Antonius Ordinis Præmonstratensis Canonicus Cappenbergensis, Præpositus in Bürick prope Wesaliam inferiorem, & SS. Canonum Doctor.

Caspar & Wernerus milites Ordinis Teutonici in Livonia, quorum primus obiit An. 1532. 19. Octobris.

Agatha Uxor 1. D. Pentling. 2. D. Schungel in Wokelem.

Ursula Abbatissa in Himmelport, præclarè de illo Monasterio merita, 48. annis præfuit. An. 1548. 16. Julii defuncta.

Elisabetha & Hadwigis Moniales in Monasterio Paradisi propè Susatum.

Anna Monialis in Olinghausen obiit An. 1535. 12. Julii.

Catharina Decaniſſa in Freckenhorst, bene de Monasterio Himmelport merita, obiit An. 1526. 16. Aprilis.

Fridericus Furstenbergius quatuor Principum Electorum Colonienſium, Adolphi, Antonii, Joannis Gebhardi, & Friderici consiliarius, & Satrapa Werlensis, cujus integritas, doctrina, prudentia, dicendi vis, cum in patriæ negotiis,

Caspar infans mortuus.

Elisabetha uxor Christophoro à Plettenberg in Lenhusen desponsa An. 1529. 2. Feb.

Catharina obiit infans.

gotiis, tum in publicis imperii conventibus, sæpenumerò cognita est. An. 1564. 25. Octobr. per contractum antichreseos, pro decem aureorum millibus, acquirit sibi suisque præfecturas Bilstein & Waldenburg. An. 1559. interfuit comitiis Augustæ Vindelicorum celebratis, consiliarius Joannis Gebhardi Archiepiscopi Colonienſis. An. 1564. ab Ordinibus Westphaliæ Ducatûs ad Electorem Colonienſem pro impetranda privilegiorum patriæ confirmatione missus, in magnum propterea odium & offensionem Friderici Archiepiscopi Colonienſis incurrit. An. 1566. ab eodem mittitur legatus ad conventum Lubecenſem. an. 1567. 21. Martii moritur, ætatis suæ An. 57. Scheidæ sepultus. Uxor Anna Westphael, filia Rabani Westphael, Satrapæ in Lichtenau & Wunnenberg, & Helenæ ab Horde dominæ in Böcke. nupta An. 1538. 4. August. obiit An. 1583. festo S. Joannis Baptistæ die, Olinghusæ sepulta.

Caspar Furstenbergius An. 1544. 11. Novembr. nascitur. An. 1566. Kal. April. ætatis suæ 19. Coloniæ licentiam utriusque juris interpretandi adeptus, quinque Electorum Colonienſium, ac trium Moguntinorum, & Principis Paderbornenſis Consiliarius intimus, & Satrapa in Bilstein, Fredeburg, Waldenburg, Lenne, Fritzlar, & Naumburg. Archisatrapa Westphaliæ An. 1613, 19. Aug. Ratisbonæ præficitur. Satrapiis Bilstein, Waldenburg, & Fredeburg, præfuit annis 49. Ducatûs Westphaliæ gubernacula 5. annis tenuit. Omnibus Imperii conventibus, ab anno 1567. usque ad an. 1618. habitis, interfuit, vel legatus, vel à consilii primoribus, & calamitosis Reipubl. temporibus, incredibili fide, labore, integritate, constantiâ, Religioni Catholicæ, Romano Imperio, Patriæ servivit. Truchsesiano motu omnibus fermè nutantibus, solus ex Equestri Ordine constans in fide Ecclesiæ Romanæ, & Colonienſis mansit, omnibusque eâ tempestate fortunis spoliatus, & in exilium actus, apud fratrem suum Præpositum Paderbornenſem hæsit, usque dum ab Ernesto in locum Truchsesii electo Archiepiscopo Colonienſi, ad Francofurtenſem conventum An. 1583. 23. Sept. adversus Truchsesianos legatus, & An. 1584. 19. Martii, Bavari exercitûs ducibus adjunctus, & Westphaliæ recuperandæ consilia moderatus, unà cum Repub. in integrum restitutâ, amissas opes suas cum fœnore recepit, & plerisque omnibus indigenis, Truchsesii partes secutis, veniam iterum ac gratiam impetravit. Quare summo loco apud Ernestum, & Ferdinandum ejus successorem fuit, & ille pro sex millibus aureorum florenorum, Satrapiam Fredeburgenſem ei oppigneravit An. 1585. 18. Octob. Hanc deinde Maximilianus Henricus Archiepiscopus & Elector Colonienſis, utriusque successor & nepos, An. 1665. 6. Maii unà cum Bilsteinenſi & Wallenburgenſi præfecturâ repigneravit, eo modo, & emolumento familiæ Furstenbergi-

cæ, ut illius posteri mnemosynon, & causam habituri sint, Principum gratiæ, majorum suorum meritis, & chirographis parum confidendi, sibique à mutuo potentioribus dando posthac diligentius cavendi. Demum vir imprimis doctus, prudens, facundus & diligens, familiari usus symbolo, *Præsum ut prosim*, podagræ doloribus confectus, An. 1618. III. Non. Martii obiit. relicto ob sua in rempub. merita ingenti patriæ luctu. natus An. 72. mens. 4. dies 2. Arensbergæ sepultus in Æde Wedinghusana, ante aram marmoream cum epitaphio ejus positam. Uxor Elisabetha Spiegel ex Peckelsheim, Joannis Spiegel ex Peckelsheim, & Godæ Spiegel in Desenberg filia. nupta An. 1573. 4. Octobris. obiit Bilstenii An. 1587. Kal. Junii, sepulta in Veschede.

Fridericus Canonicus Moguntinus & Paderbornensis, S. Albani & S. Petri Moguntiæ. natus An. 1538. fundat An. 1605. perpetuam eleëmosynam pro sex pauperibus Attendoriæ alendis. obiit An. 1608. 9. Januarii, ætatis suæ 70. Moguntiæ in sacello S. Joannis Baptistæ in Æde Metropolitana sepultus.

Theodorus Canonicus Trevirensis, Præpositus Paderbornensis & Meschedensis An. 1546. nascitur. An. 1585. 5. Junii eligitur Episcopus & Princeps Paderbornensis. Diœcesi difficillimis temporibus per annos XXXIII. mens. VI. dies XXIIX. præfuit, tanta cum laude, ut optimorum Præsulum nulli secundus habeatur, restituit religionem Catholicam, ære alieno Ecclesiam liberavit, auxit vectigalia, duas arces principales Neuhusium & Wevelsburgum exstruxit, reliquas collabescentes refecit: oppignoratas recuperavit, Paderbornam rebellem compescuit, Collegium & Novitiatum Societatis Jesu, cum Academia publica instituit, Ædis Cathedralis Canonicos, & universa Diœcesis Monasteria non uno annuo censu locupletavit, & egenis hominibus perpetuam eleëmosynam largitus. Obiit an. 1618. 4. Decemb. ætatis suæ 71. maximo sui desiderio relicto. Paderbornæ in Ecclesia Cathedrali sepultus. Ejus symbolum, *Judicium melius posteritatis erit*, fama post obitum superstes approbavit.

Othilia An. 1585. 11. Kal. Februarii, ætat. suæ 33. eligitur Abbatissa in Olinghusen, An. 1589. 5. Julii postulatur Abbatissa Herisiensis, utrobique auctis vectigalibus, exstructis domiciliis, ornatis templis, & perpetuis eleëmosynis fundatis immortalem laudem promerita, obiit An. 1621. Non. Martii, ætatis 72. cùm Herisiensi Ecclesiæ An. 33. Olinghusanæ 35. maximo cum fructu præfuisset.

Anna, post mortem sororis, Abbatissa Olinghusana. obiit An. 1626. 29. Novemb. Olinghusæ, cum Othilia sorore, proximè matrem suam Annam à Westphael sepulta.

Ursula monialis in Himmelport. obiit An. 1560. 2. Aprilis.

Hele-

Helena, uxor Joannis Wulff in Fuchten desponsa An. 1552. Kal. Novembr.

Barbara, uxor Henrici Smising in Tatenhusen desponsa An. 1574. 25. August. obiit An. 1614. 30. Jan. Bilfeldiæ in templo Franciscanorum sepulta. Mater Theodori Smisingii An. 1580. nati, & 10. Aprilis baptizati, sponsoribus Ottone Durgello Præposito Monasterienſi, & Elisabethâ Spiegeliâ conjuge Caspari de Furstenberg, qui institutum S. Francisci amplexus Lovanii, singularis famâ sanctitatis, & Theologiæ scientiâ inclaruit, genere & scriptis libris nobilis.

Agatha, Godeschalci ab Haxthausen in Vorden, Archisatrapæ Paderbornensis, & Satrapæ in Dringenberg conjux, desponsa An. 1583. 28. Maii. obiit An. 1637. 7. Septembr. Gerdenæ sepulta.

Ursula, Rabani Spiegel in Peckelsheim, & Sweckhusen uxor, desponsa an. 1577. 29. Aprilis. obiit An. 1621. Paderbornæ in templo Societatis Jesu sepulta.

Fridericus Furstenbergius, dynasta in Bilstein & Waldenburg, natus An. 1576. Kal. Martii. humanioribus literis, philosophiæ, & juri civili operam dedit Coloniæ, usus deinde Pontimussi præceptore & hospite, Jurisconsulto sanè præclaro, Gulielmo Barclaio. A Joanne Swichardo Moguntino Electore ditioni Königsteniæ An. 1610. Kal. Februarii, à Ferdinando Colonienſi Septemviro, & utriusque Bavariæ Duce, Westphaliæ & Angariæ summo cum imperio An. 1624. 22. Februarii præficitur. Pro utroque ad quatuor Augustos, ad Sueciæ Regem, ad Principes diversos, ad plura Imperii Comitia legatus ivit, Moguntinus, Colonienſis, & Paderbornensis consiliarius intimus. An. 1622. 9. Maii à Ferdinando Electore Colonienſi, consentiente Collegio Metropolitano, in beneficium seu feudum accipit Bilstenienſem & Waldenburgenſem dynastias jam olim sibi suisque oppignoratas. An. 1637. 27. Novemb. Meschedenæ in negotiis patriæ ablegatus capitur ab Hassis, & Lipstadium abducitur; demum An. 1638. mense Martio liberatur. Suecis verò Westphaliam An. 1646. vastantibus exul Bonnam abiit; & 9. Aug. piè illic decessit. Natus annos 70. menses 5. dies 9. & Arensbergæ An. 1647. 25. Februarii sepultus proximè parentem. Uxor ejus Anna Maria de Kerpen Domina in Illingen, è Westrasia, Joannis de Kerpen dynastæ in Illingen, & Claudiæ Baronis de Wiltz filia Moguntiæ ei nupta an. 1608. 13. Octobris maximis virtutibus ornata matrona, cum marito 37. An. summâ concordiâ vixit, piè defuncta Bilstenii An. 1646. 15. Martii ætat. suæ 58. sepulta 9. Aprilis in Veschede.

Joannes Godefridus Canonicus Moguntinus, Trevirenſis, & Paderbornenſis, Præpositus Meschedenſis, natus An. 1570. Kal. Februarii. ægrotus in itinere moritur prope Sigenam in Comitatu Nassaviæ An. 1624. 11. Septemb. sepultus Attendoriæ in Ædc Parochiali.

Theo-

Theodorus natus An. 1585. 24. Maii, obiit 23. Decemb. sepultus in Veschede.

Goda nata An. 1574. 23. Julii. Uxor Bernardi ab Heiden ex Bruch desponsa An. 1594. 30. Novembris.

Anna nata 1577. 23. Novemb. Uxor Georgii ab Oenhausen in Eckholt, Satrapæ Paderbornensis in Neuhaus. desponsa An. 1600. 6. Februarii. moritur An. 1641. 3. Martii singularis probitatis matrona.

Helena Monialis ordinis S. Benedicti trans aquas Monasterii. nata An. 1580. moritur An. 1647. 3. Aprilis magnâ sanctitatis opinione.

Othilia nata An. 1582. 6. Octob. eodem moritur.

Elisabetha nata An. 1587. 9. Januarii. Uxor Christophori ab Horde in Stormede, & Erinckerfeldt. desponsa An. 1608. 15. Junii. moritur An. 1632. 5. Novemb. sepulta in Stormede 22. Novemb.

Fridericus Furstenbergius, S. R. I. Libro Baro. natus in Koningstein An. 1618. 31. Octob. circa horam tertiam pomeridianam, baptizatus 20. Novemb. Cubicularius aureæ clavis, & intimus consiliarius Colonienſis, & Paderb. Satrapa in Fredeberg, Advocatus hæreditarius in Graffschafft, Dynasta in Bilstein, Waldenburg, & in Oberenkirchen. Optimis literis in Germania, Italia, & Gallia excultus, in diversis legationibus, & S. R. I. Comitiis prudentiam, fidem, & eloquentiam suam ostendit. An. 1646. 29. Januarii Ferdinandi, & An. 1651. 6. Januarii Maximiliani Henrici Electorum Colonienſium intimis consiliis admovetur. An. 1652. 19. Febr. de Bilstenienſi, & Waldenburgenſi dynastia, sibi suisque in beneficium jam olim concessa, cum Ordinibus Ducatûs Westphaliæ transigit, & An. 1653. 12. Novemb. diuturnam ac difficilem litem de Advocatia Monasterii Graffschafft, quam cum Abbate, & Cœnobitis Graffschafftanis avus ejus ac parens habuerant, certis legibus componit. An 1654. mense Aprili. Electoribus Moguntino, Colonienſi, & Trevirenſi arcem Hammerstein ad Rhenum à Lotharingis insessam, & viciniæ diu multumque gravem expugnantibus, ipse copiis Colonienſibus imperat. Patriæ inprimis amans, & amatus, in arce sua Herdringa piè moritur An. 1662. 7. Julii. Attendoriæ 10. Julii, sub vesperam in templo PP. Franciscanorum, juxta primam conjugem, sine pompa funebri, quam vetuerat, tumulatus. Prima ejus Uxor Anna Catharina de Petra ex castro Leyen, filia Joannis Caspari von und zu der Leyen, Domini in Eltz, Trevirenſis consiliarii, & præfecti in Munstermeyfelt, Cobern, & Alcken, & Catharinæ de Metternich, sororis Lotharii Archiepiscopi Trevirenſis. Nupta in Laenstein An. 1645. 23. Decemb. defuncta in Bilstein An. 1658. 11. Martii. Attendoriæ sepulta 3. April. in templo PP. Franciscanorum strictioris observantiæ, pia inprimis femina. Altera

fuit

fuit Maria Elisabetha de Breidtbach ex Borresheim, filia Wolfgangi Henrici de Breidtbach, vicedomini, & intimi consiliarii Moguntini, dynastæ in Borresheim, & Mariæ Magdalenæ Dominæ in Eltz. Nupta An. 1659. 9. Junii in Borresheim.

Theodorus Gasparus Canonicus Senior Moguntinus, Spirensis, & ad S. Albanum Moguntiæ. in exercitu Regis Catholici Chiliarchus legionis equestris in Belgio, nascitur in Königstein An. 1615, 9. Martii.

Wilhelmus Chorepiscopus Trevirensis S. Mauritii in Tholeia, Præpositus Monasterienſis, Canonicus Salisburgensis, Paderbornensis, & Leodiensis, Præpositus in Bustorff, & Meschede, Prior S. Mariæ de Campeio in Alpibus Tridentinis, intimus consiliarius Salisburgensis, & Monasterienſis, Alexandri VII. Clementis IX. & Clementis X. PPP. Maximorum Cubicularius intimus, multis ad Cæsarem, Principes, & Comitia Imperii legationibus clarus. Nascitur Bilstenii An. 1623. 13. Novemb. circa horam tertiam matutinam, baptizatus 26. Novemb. sponsore Wilhelmo de Westphael Archisatrapâ Paderbornensis Diœcesis.

Ferdinandus Canonicus Hildesienſis, Paderbornensis, & Monasterienſis, Præpositus S. Crucis in Hildesheim, Prior S. Mariæ de Campeio in Alpibus Tridentinis, Alexandri VII. P. O. M. Cubicularius intimus. An. 1661. 20. Aprilis, dum Romæ versatur, absens eligitur: 30. Maii confirmatur, 6. Junii in Urbe ab Eminentissimo Julio Rospigliosio Cardinale, pòst verò Clemente IX. P. M. consecratur, & 4. Octob. Paderbornæ inauguratur Episcopus ac Princeps Paderbornensis. An. verò 1667. 19. Julii eligitur, & An. 1668. 30. Aprilis confirmatur Coadjutor, & Successor Monasterienſis. Ejus symbolum, *Suaviter & Fortiter.* Nascitur Bilstenii An. 1626. 21. Octob. baptizatur 29. Novemb. sponsoribus Ferdinando Electore Colonienſi, & utriusque Bavariæ Duce, & Annâ de Furstenberg conjuge Georgii ab Oenhausen in Eckholt.

Franciscus Wilhelmus Archicommendator Ordinis Teutonici per Westphaliam, Commendator in Mulheim, & Monasterii ad S. Georgium, intimus Consiliarius Paderbornensis. Nascitur Herdringæ An. 1628. 29. Septemb. An. 1650. 14. Febr. Mulhemii inauguratur Eques Ordinis Teutonici. An. 1666. 15. Decemb. eligitur Coadjutor, & An. 1671. 20. Maii in Capitulo Generali Marienheimii præsens confirmatur Archicommendator Baliviæ Ordinis Teutonici in Westphalia.

Joannes Adolphus, Camerarius & Canonicus Paderbornensis, Hildesienſis, & Monasterienſis, Præpositus S. Crucis in Hildesheim, Satrapa in Bilstein, Waldenburg, & Fredeburg. Nascitur Coloniæ An. 1631. 16. Martii inter horam octavam, & nonam matutinam.

Anna Ursula nascitur An. 1609. 16. Augusti, moritur eodem die.

Maria Catharina nata An. 1611. 28. Januarii, inter horam nonam & decimam vespertinam. uxor Georgii Christophori Baronis ab Haselang, utriusque Bavariæ hereditarii aulæ præfecti, Electoris Bavariæ cubiculo præpositi, consiliarii intimi, & dynastæ in Hochkammer & Gibingen. desponsa Coloniæ An. 1635. mense Febr.

Anna Barbara Ordinis S. Francisci Monialis Capucina Coloniæ. Nascitur An. 1612. feriâ 4. Paschatis in Königstein, baptizata 14. Maii.

Ursula nata in Königstein An. 1614. 6. Junii, inter 6. & 7. horam matutinam, Decanissa in Herse. moritur An. 1667. 30. Junii, singularibus virtutibus prædita, sepulta in templo Herisiensi.

Othilia An. 1643. 7. Junii desponsa Bernardo de Plettenberg in Lenhausen, Bergstrate, & Frilentorp, Ordinum Westphaliæ Deputato.

Joannes infans moritur.

Joannes Godefridus natus An. 1622. 31. Januarii infans moritur.

Anna Wilhelma nata An. 1620. obiit dysenteriâ An. 1624. 4. Septemb.

Anna Helena infans moritur.

Anna infans moritur.

EX PRIMA CONJUGE.

Franciscus Emericus, Metropolitanæ, & Nobilis Collegiatæ Ecclesiæ S. Albani Canonicus Moguntiæ. nascitur Bilstenii An. 1646. 7. Octob. defunctus Lugduni Galliarum An. 1667. 16. Decemb. & ibidem sepultus.

Anna Elisabetha, uxor Joannis Matthiæ de Nehem in Sundermüllen, Satrapæ Osnabrugensis in Furstenaw & Vorden. nupta An. 1667. 20. Febr. nata An. 1648. 15. Februarii Bilstenii.

Fridericus natus An. 1649. 23. Januarii Bilstenii, suscepto baptismo moritur, sepultus in Veschede.

Wilhelmus nascitur An. 1650. 27. Jan. Bilstenii, & accepto baptismo moritur, in Veschede sepultus.

Anna Margaretha Ursula nascitur 1651. 9. April. moritur An. 1652. 9. Martii. sepulta Bonnæ apud PP. Franciscanos Minores.

Maximilianus Henricus designatus Satrapa in Bilstein, Waldenburg, & Fredeburg, nascitur Bonnæ An. 1654. 13. Maii, intra horam quartam & quintam matutinam. Moritur Heidelbergæ, ubi Jurisprudentiæ operam dabat, omnibus Ecclesiæ Catholicæ Sacramentis munitus, An. 1671. 6. Aprilis horâ 4. matutinâ, sepultus Moguntiæ in æde Metropolitana, in sacello Propatrui sui Friderici Canonici Moguntini & Paderbornensis.

Maria Barbara nascitur Herdringæ An. 1655. 4. Decemb. baptizata altero die. Nupta A. 1671. 10. Maii Melchiori Godefrido Lib. Baroni de Hatzfeld, Dynastæ in Wildenberg, Domino in Schönstein, Werther, & Mertens.

Wil-

Wilhelmus Ferdinandus naſcitur Herdringæ An. 1657. 9. Julii. moritur Bilſtenii An. 1658. 12. Martii, ſepultus Attendoriæ unà cum matre in templo PP. Franciſcanorum.

EX ALTERA CONJUGE.

Anna Maria Magdalena naſcitur Snellenbergæ An 1660. 22. Martii.

Ferdinandus Canonicus Moguntinus & Paderbornenſis, naſcitur An. 1661. 22. Auguſti, circa horam nonam matutinam Snellenbergæ, baptizatus 4. Septembr. teſtibus Ferdinando Epiſcopo & Principe Paderbornenſi, & Mariâ Jacobâ ab Eltz Abbatiſſâ Monaſterii Marienrhat.

5. SIC MEA DOCTRINÆ PRECOR, ET VIRTUTIS AVITÆ
LAUDE, VELUT GEMINA STET TRABE FULTA DOMUS.]

Domus *Furſtenbergica*, more omnium antiquarum tam illuſtrium, quàm nobilium familiarum, primordia generis ſui, armis debet & militiæ, progreſſum verò atque incrementum, doctrinæ & liberalium artium diſciplinis, quibus hoc & ſuperiori ſæculo ita incubuit, ut Archiſatraparum, Mareſcallorum, Satraparum, Legatorum, intimorumque Conſiliariorum munera, Eccleſiaſticas dignitates, Præſulum honores, Maximorum Pontificum, & Cæſarum gratiam, titulos Principum, atque infulas Epiſcopales indè promeruerit. Alterum hujus ſtirpis fulcrum jure dixeris AVITAM VIRTUTEM, quæ ſummam in Catholica religione conſtantiam, pietatem erga Deum, fidem & obſequium erga Principem, ſingularem patriæ caritatem, in egenos & afflictos homines miſericordiam, erga religioſas familias benevolentiam, ſacrorum curam, & præcipuum Eccleſiaſticæ vitæ ſtudium, fraternamque concordiam nunquam interruptam in ſe complectitur. His, tanquam *binis* gentilitiis *trabibus*, dum poſteritas innitetur, ruinæ uſque ſecura ſtabit perennabitque. Nequa verò doctrinæ, & virtutis avitæ exempla poſteri deſiderent, in quæ continuò oculos poſſint conjicere, præſentem genealogiam contexuimus, eique nonnulla *Furſtenbergiorum* monumenta, pleraque Paderbornenſibus affinia, modò ſubjicimus.

ARX NEUHUSANA

A THEODORO EPISCOPO ET PRINCIPE PADERBORNENSI, AD CONFLUENTES LUPPIÆ ET ALISONIS, EXSTRUCTA.

HANC. STRUIT. ÆRE. SUO. THEODORUS. EPISCOPUS. AULAM
EX. FURSTENBERGIS. STEMMATE. NATUS. AVIS
ANNO. MILLENO. QUINGENTENO. NONAGENO
TALIS. AB. ELECTO. PRINCIPE. QUARTUS. ERAT

ARX WEVELSBURG

AB EODEM ÆDIFICATA.

ARX. CUM. DISTRICTU. PATULIS. INHONORA. RUINIS
IN. THEODORI. USUM. PRÆSULIS. ILLA. VENIT
ÆRE. SUO. PRIMUS. TITULUM. QUI. INFORMAT. INANEM
ET. VALIDA. MUROS. EXHIBET. ARTE. NOVOS
FURSTENBERGIACÆ. PRINCEPS. DECUS. INCLYTE. STIRPIS
SEDI. HOC. QUO. CARUIT. TRADERE. PERGE. TUÆ

HERISIA

AB OTHILIA FURSTENBERGIA, ABBATISSA HERISIENSI, INSIGNI DOMICILIO ORNATA.

OMINE. FELICI. DE. PRINCIPE. COGNITA. MONTE
NEC. MINUS. AGNATO. HOC. OMINE. NOMEN. HABENS
OTHILIA. HERISIÆ. SACRIS. ÆVOQUE. SEQUENTI
HANC. SUPERUM. FLAGRANS. FECIT. AMORE. DOMUM

IN-

INSCRIPTIO VESTIBULI ACADEMIÆ THEODORIANÆ PADERBORNÆ.

THEODORUS. A. FURSTENBERG. DEI. AC. SEDIS. APOSTOLICÆ. GRATIA. ECCLESIÆ. PADERBORNENSIS. ANTISTES AC. S. R. I. PRINCEPS. AFFECTU. ZELOQUE. BONI. PUBLICI QUA. RELIGIONE. QUA. SAPIENTIA. PROCURANDI. PROPAGANDIQUE. RELIGIONI. QUIDEM. TEMPLUM. SAPIENTIÆ. VERO. GYMNASIUM. ACADEMICUM. COLLEGIUM PORRO. PATRIBUS. SOCIETATIS. JESU. TANQUAM. FIDIS UTRIUSQUE. THESAURI. DISPENSATORIBUS ÆTERNUM. CONSECRAVIT

ANNO. EPIsCOPATVs sVI. PADERBORNENsIs TRIGESIMO

CUI. VIVO. MORTUOQUE BENE. QUISQUIS. ISTA. PERLEGES. APPRECARE

MONUMENTUM

IN LAPIDE MARMOREO SNELLENBERGÆ CONSPICUUM.

REVERENDISSIMORUM. SERENISSIMORUM. ET. ILLUSTRISSIMORUM. ARCHIEPISCOPORUM. ET. EPISCOPORUM ELECTORUM. AC. PRINCIPUM. D. DOMINORUM. WOLFFGANGI. ET. JOANNIS. ADAMI. MOGUNTINORUM. D. DOMINORUM. FRIDERICI. SALENTINI. GEBHARDI. AC. ERNESTI. COLONIENSIUM. DOMINI. THEODORI. PADERBORNENSIS. FIDELIS. CONSILIARIUS. NONUM. AD. CÆSAREM ET. IMPERIALES. CONVENTUS. LEGATUS. PRÆFECTUS. IN BILSTEIN. FREDEBURG. WALDENBURG. LENNE FRITZLAR. ET. NAUMBURG

CASPAR. A. FURSTENBERG. EX. WATERLAPP. &c. JURIS. LICENTIATUS. IMPERII. LIBER. NOBILIS. RHENANI. TRACTUS.

HANC. ARCEM. RUINOSAM. ET. COLLAPSAM. THN. ΣΚΙΑΤΡΟΦΙΑΝ. ET. POSTERIS. SUIS. IN. SUI. MEMORIAM. COMPARAVIT. CONSECRAVIT. ET. DONAVIT

PERGITE

ARX ET JURISDICTIO

BURANA.

MEMORIÆ. SACRUM

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES PYRMONTANUS. COMPOSITA. DIFFICILI. AC. DIUTURNA CONTROVERSIA. ET. COLLEGII. SOC. JESU. HIC. DESIGNATI FUNDATIONE. APOSTOLICA. AUCTORITATE. VARBURGUM. TRANSLATA. DIVINÆ. GLORIÆ. INCREMENTO. ANIMARUM. SALUTI. ET. REIPUB. TRANQUILLITATI. CONSULUIT. FEUDUM. BURANUM. ECCLESIÆ. SUÆ. VENDICAVIT. PROLATOS. JURISDICTIONIS. FINES. CONSTITUIT ARCEM. HANC. SIBI. SUISQUE. SUCCESSORIBUS. ACQUISIVIT
AN. M DC LXII

TEMPLUM PAROCHIALE
IN SUPERIORI TUDORP INSTAURATUM.

MEMORIÆ. SACRUM

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES PYRMONTANUS. TEMPLUM. ET. TURRIM. DE. CÆLO TACTAM. INSTAURAVIT
AN. M DC LXIII

ÆDES S. MICHAELIS ARCHANGELI
IN PAGO WIRRIESSEN TRANS VISURGIM, E REGIONE HERISTALLI, EXSTRUCTA ET DOTATA.

D. O. M. S.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES PYRMONTANUS. SACELLUM. S. MICHAELIS. ARCHANGELI. EXSTRUXIT. ORNAVIT. DEDICAVIT
AN. M DC LXIII

TEM-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

TEMPLUM PAROCHIALE
IN PAGO CORBEKE ÆDIFICATUM.

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

TEMPLUM. SANCTI. BLASII. EPISCOPI. ET MARTYRIS. FUNDITUS. COLLAPSUM RESTITUIT. ET. ORNAVIT AN. MDCLXIIII

SACELLUM SS. PHILIPPI ET JACOBI
IN MONTE FURSTENBERG RESTITUTUM.

D. O. M. S

FERDINANDUS. D. G. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET COMES. PYRMONTANUS

SACELLUM. GENTILITIUM. SS. PHILIPPO. ET JACOBO. APOST. ANTIQUA. FURSTENBERGIORUM. RELIGIONE. POSITUM. THEODORI. EPISCOPI. PADERBORNENSIS. MAGNI. PATRUI. SUI IMPENSIS. REFECTUM. INJURIA. DEINDE. TEMPORIS. ET. BELLORUM. ITERUM. LABEFACTATUM. INSTAURAVIT. ORNAVIT. AMPLIAVIT AN. MDCLXV

TEM-

TEMPLUM PAROCHIALE IN OBERNKIRCHEN, FURSTENBERGIORUM DYNASTIA, EXSTRUCTUM.

D. O. M. S

FERDINANDO. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA EPISCOPO. PADERBORNENSI. S. R. I. PRINCIPI. ET COMITI. PYRMONTANO. HUJUS. ECCLESIÆ. IN OBERNKIRCHEN.S.GERDRUDI.VIRG.SACRÆ RESTITUTORI. BENEFICENTISSIMO

THEODORUS. CASPARUS. MOGUNTINUS. ET. SPIRENSIS CANONICUS. ET. CONSILIARIUS. WILHELMUS. S. D. N. ALEXANDRI. VII. P.O.M. CUBICULARIUS. INTIMUS. PRÆPOSITUS. MONASTERIENSIS. CANONICUS. TREVIRENSIS SALISBURGENSIS.ET. PADERBORNENSIS PRÆPOSITUS. IN BUSTORFF. PRIOR. S. MARIÆ. DE. CAMPEIO. IN. ALPIBUS TRIDENTINIS. SALISBURGENSIS. ET. MONASTERIENSIS CONSILIARIUS. INTIMUS. FRANCISCUS. WILHELMUS. ORDINIS. TEUTONICI.EQUES.COMMENDATOR. IN.BRACKEL MARESCALLUS. AULICUS. ET. CONSILIARIUS. PADERBORNENSIS. JOANNES. ADOLPHUS. HILDESIENSIS. MONASTERIENSIS. ET. PADERBORNENSIS. CANONICUS. ET. CAMERARIUS. SATRAPA. IN. BILSTEIN. WALDENBURG. ET. FREDEBURG. FRATRES. GERMANI

ET. FRIDERICI. FRATRIS. SUI. SATRAPÆ. IN. BILSTEIN WALDENBURG. ET. FREDEBURG. COLONIENSIS ET. PADERBORNENSIS. INTIMI. CONSILIARII. SUPERSTITES. FILII FRANCISCUS. EMERICUS. CANONICUS. MOGUNTINUS MAXIMILIANUS. HENRICUS. ET. FERDINANDUS. LIBERI BARONES. DE. FURSTENBERG. IN. SNELLENBERG. FURSTENBERG.WATERLAPP. HERDRINGEN ADVOCATI HEREDITARII IN. GRAFFSCHAFFT. DYNASTÆ. IN OBERNKIRCHEN.GRATI.DEMISSIQUE.IN.FRATREM. PATRUUM. ET. PRINCIPEM. SUUM ANIMI.MONUMENTUM.POSUERUNT AN. MDCLXV

MONA-

MONASTERIUM BRACULENSE

PP. CAPUCINORUM ORDINIS S. FRANCISCI ÆDIFICATUM.

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

FRATRUM. CAPUCINORUM. ORDINIS. S. FRANCISCI BRAKELÆ. FUNDATOR. MONASTERIUM. S. KILIANI. EPISC. ET. MARTYR. EXSTRUXIT AN. MDCLXV

TEMPLUM MONASTERII

IN GRAFFSCHAFFT, ORD. S. BENEDICTI, EXORNATUM.

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS ET. COMES. PYRMONTANUS

AD. SUAM. SUORUMQUE. FRIDERICI. PROAVI. CASPARIS AVI. FRIDERICI. PATRIS. ET. FRIDERICI. FRATRIS. L. B. DE FURSTENBERG. HUJUS. MONASTERII. IN. GRAFFSCHAFFT ADVOCATORUM. MEMORIAM. DONATO. PERPETUO CENSU. QUINQUE. SACRA. ANNIVERSARIA. SOLEMNI. RITU. CELEBRANDA. INSTITUIT. ET. TEMPLUM. ARA MAXIMA. ET. NOVIS. IN. UTROQUE. LATERE POSITIS. ALTARIBUS. EXORNAVIT AN. MDCLXV

TEMPLUM PAROCHIALE
IN CLEINENBERG REPARATUM.

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

PAROCHIALEM. S. CYRIACI. MART. ECCLESIAM MALE. TECTAM. ET. VETUSTATE. COLLABENTEM. REFECIT
AN. MDCLXVI

TEMPLUM BUSTORFFIANUM,
ARA MAXIMA ET PORTICU ORNATUM
PADERBORNÆ.

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

ÆDEM. DIVORUM. PETRI. ET. ANDREÆ. APOSTOLORUM. AD. FORMAM. HIEROSOLYMITANÆ. ECCLESIÆ. OLIM. CONSTRUCTAM. EXORNAVIT
AN. MDCLXVI

TEM-

TEMPLUM PAROCHIALE NEUHUSII.

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

ÆDEM. SS. HENRICI. IMP. ET. CHUNIGUNDÆ. AUG. AD DIVINI. CULTUS. INCREMENTUM. ANIMARUM SALUTEM. ET. PUBLICAM. COMMODITATEM A. FUNDAMENTIS. EXSTRUXIT AN. MDCLXVI

SEPULCRUM PRIMORUM EPISCOPORUM PADERBORNENSIUM, RESTAURATUM IN CRYPTA ÆDIS CATHEDRALIS.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

PRIMORUM. HUJUS. ECCLESIÆ. EPISCOPORUM. CORPORA. AN. DOM. INCARNAT. MLXVIII. INDICT. VI. HENRICI. IV. IMP. AN. XIII. ORDINATIONIS. VERO. IMMADI. EPISCOPI. PADERBORNENSIS. AN. XVI. INVENTA. ET. COLLECTA. TRANSLATA. AUTEM. ET. SEPULTA. VII. ID. SEPTEMB. NE. RECLUSO. SUPERIORIBUS. TEMPORIBUS. SEPULCRO. NEGLECTA. DIUTIUS. JACERENT. INSTAURATO. PRISTINO. MONUMENTO. COMPOSUIT ET. ANTIQUÆ. VENERATIONIS. MEMORIAM. RENOVAVIT AN. MDCLXVI

SACELLUM S. PHILIPPI NERII EXSTRUCTUM NEUHUSII.

S. PHILIPPO. NERIO. CONF. FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS ELECTUS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

GRAVI. MORBO. LIBERATUS. SACELLUM EX. VOTO. POSITUM. PERFECIT AN. MDCLXVII

ÆDES S. AGATHÆ VIRG. ET MART. POSITA IN SIDDESSEN.

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET COMES. PYRMONTANUS

SACELLUM. D. AGATHÆ. VIRG. ET. MART. AD INCOLARUM. RELIGIONEM. AMPLIFICANDAM. EXSTRUXIT AN. MDCLXVIII

EPI-

EPITAPHIUM
THEODORI ADOLPHI,

EPISCOPI ET PRINCIPIS PADERBORNENSIS, IN ÆDE CATHEDRALI, E REGIONE MAUSOLEI THEODORIANI, SEPULTI.

D. O. M. S

H. S. E

THEODORUS. ADOLPHUS. D. G. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

QUI. NOBILISSIMA. RECKIORUM. IN. CURL. FAMILIA. ORTUS. PRÆSTANTI. INGENIO. DOCTRINA. ET. MAGNARUM RERUM. USU. PRÆDITUS. PERQUE. OMNES. DIGNITATUM. GRADUS. AD. EPISCOPATUM. EVECTUS. AFFLICTISSIMAM. PROVINCIAM. SINGULARI. TUM. RELIGIONIS TUM. PRUDENTIÆ. LAUDE. ADMINISTRAVIT. ÆDEM. CATHEDRALEM. ARA. MAXIMA. THOLO. SACELLO. ORNAVIT ARCES. DIOECESIS. SUÆ. SUECICO. BELLO. VASTATAS. ET EXUSTAS. MAJOREM. PARTEM. RESTITUIT. TEMPLUM VIRGINUM. CAPUCINARUM. EXSTRUXIT. COLLEGIO. CANONICORUM. PRIMARIÆ. HUJUS. ECCLESIÆ. ANNIVERSARIAM. SUI. MEMORIAM. ET. OPTIMI. PASTORIS. EXEMPLUM. SUCCESSORIBUS. IMITANDUM. RELIQUIT
PIE. UT. VIXIT. DEF. III. KAL. FEB
AN. M DC LXI

VIXIT. AUTEM. AN. LIX. MENS. VII. DIES. XIII

PRÆFUIT. AN. X. MENS. II. DIES. XXVIII

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. ELECTUS. ET. CONFIRMATUS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

DECESSORI. SUO. DE. SE. ET. R. P. OPTIME. MERITO
H. M. P. AN. M. DC LXVIII

COENOBIUM ET TEMPLUM
PP. PRÆDICATORUM
ORD. S. DOMINICI,
RESTITUTUM ET ORNATUM WARBURGI.

MEMORIÆ. SACRUM

FERDINANDO. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA EPISCOPO. PADERBORNENSI. COADJUTORI. MONASTERIENSI. S.R.I. PRINCIPI. COMITI. PYRMONTANO. ET. LIB BARONI. DE. FURSTENBERG. HUJUS. TEMPLI. ET. MONASTERII. B. MARIÆ. VIRGINIS. IN. VINEA. VETUSTATE COLLABENTIS. INSTAURATORI. BENEFICENTISSIMO

CRESCENTIUS. BOEKER. PRIOR. ET. CONVENTUS WARBURGENSIS. ORD. PRÆDICATORUM MONUMENTUM. HOC. POSUERUNT AN. MDCLXIX

TEMPLUM S. CRUCIS,
EXSTRUCTUM IN ALTENBECA.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S.R.I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

AD. CONSERVANDAM. AUGENDAMQUE. HOC. IN. LOCO. ANTIQUAM. S. CRUCIS. VENERATIONEM P. C. AN. MDC. LXIX

S A-

SACELLUM S. ANNÆ,
EXSTRUCTUM IN AMERUNGEN.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA
EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS

VETUSTO. SACELLO. S. ANNÆ. COLLAPSO. PRO. SUA
IN. DEIPARÆ. VIRGINIS. MATREM. PIETATE
NOVAM. HANC. ÆDICULAM
P. C. AN. MDCLXIX

TEMPLUM PAROCHIALE
IN LICHTENAW, RESTITUTUM ET EXORNATUM.

D. O. M. S

FERDINANDUS. DEI. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I
PRINCEPS. COMES. PYRMONTANUS

ÆDEM. PAROCHIALEM. S. KILIANI. MARTYRIS
VETUSTATE. ET. INCENDIO. DEFORMATAM
RESTITUIT. ORNAVITQUE
AN. MDCLXX

TEMPLUM CUM MONASTERIO
PP. FRANCISCANORUM
STRICTIORIS OBSERVANTIÆ, D. JOSEPHO SACRUM, PADERBORNÆ A FUNDAMENTIS EXSTRUCTUM.

FERDINANDUS. D. G. EPISCOPUS. PADERBORN. COADJUTOR. MONASTERIENS. S. R. I. PRINCEPS. COM. PYRMONT
LIB. BARO. DE. FURSTENBERG. IN. HONOREM. S. JOSEPHI
DEIPARÆ. VIRGINIS. SPONSI. Ttemplum. CUM. MONASTERIO. PP. FRANCISCANORUM. STRICT. OBSERVANTIÆ. A. FUNDAMENTIS. EXSTRUXIT
AN. MDCLXXI

MAU-

MAUSOLEUM
THEODORI, EPISCOPI
ET PRINCIPIS PADERBORNENSIS,
IN ÆDE CATHEDRALI,
QUOD FRIDERICUS FURSTENBERGIUS, FRATRIS EJUS FILIUS, PERFICIENDUM CURAVIT.

PRINCIPIS. HIC. TUMULUS. THEODORI. EST. CARMINA QUÆRIS
GRANDIBUS. IN. TUMULI. MARMORE. SCRIPTA. NOTIS
ASPICE. TEMPLA. ARAS. ARCES. COLLEGIA. LIBROS
ASPICE. VEL. TUMULI. QUEM. MODO. CERNIS. OPUS
NIL. REFERT. ISTIS. ALIUD. SUPERADDERE. CARMEN
CUM. LAPIDES. CLAMENT. CARMINA. JURE. TACENT

THEODORUS. E. FAMILIA FURSTENBERGIACA. DEI. ET APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA ECCLESIÆ. PADERBORNENSIS. EPISCOPUS. S. R. I. PRINCEPS. IN. HOC. SEPULCHRO QUOD. VIVUS. AC. VALENS FACIENDUM. SIBI. LOCAVIT NOVISSIMAM. TUBAM. EXSPECTAT DECESSIT. ANNO. CHRISTIANO. MDCXVIII. DIE IV. MENSIS. DECEMB. ÆTATIS. SUÆ. LXXI. CUM PER. ANNOS. XXXIII. DIOECESIN. PADERBORN. DIFFICILLIMIS. TEMPORIBUS. GUBERNASSET

MORS. CERTA EST. INCERTA. DIES. NEQUE. CERTA TUORUM CURA. TIBI TUMULUM SI. SAPIS. IPSE LOCA
SCIO. QUOD ET. RURSUM REDEMPTOR MEUS. VIVIT ET. IN. NOVISSIMO. DIE. DE TERRA. SURRECTURUS SUM. JOB. XIX
CIRCUMDABOR. PELLE MEA. ET. IN CARNE. MEA VIDEBO DEUM. MEUM Ibidem
MORTUUS UT. VIVAS. VIVUS. MORIARIS. OPORTET. ERGO DISCE. PRIUS QUAM. MORIARE. MORI

EPI-

EPITAPHIUM CASPARI DE FURSTENBERG,

ARCHISATRAPÆ WESTPHALIÆ ARENSBERGÆ IN TEMPLO WEDINGHUSANO TUMULATI.

CASPARO. A. FURSTENBERG. VIRO. PRÆNOBILI. AC STRENUO. QUI. ANNO. ÆTATIS. XIX. LICENTIAM. V. J. ADEPTUS. ET. EXCULTUS. DOCTRINÆ. PRUDENTIÆQUE. ARTIBUS. PRÆFECTURIS. AMPLISSIMIS. REGENDIS. DANDO CONSILIO. PRINCIPPP. MOGUNT. COLON. PADERB. DIFFICILLIMIS. LEGATIONIBUS. OBEUNDIS. INCREDIBILI. FIDE. LABORE. INTEGRITATE. CONSTANTIA. CALAMITOSIS. REIP. TEMPORIBUS. RELIGIONI. CATHOLICÆ. ROMANO. IMPERIO. PATRIÆ. SERVIVIT.

FRIDERICUS. A. FURSTENBERG. PARENTI. OPT. MERITO POSUIT. VIXIT. ANNOS. LXXII. MENSES. IV. DIES. II. SATRAPIAM. IN. BILSTEIN. WALDENBURG. ET. FREDEBURG. ANNOS. XLIX. ADMINISTRAVIT. ARCHISATRAPA. WESTPHALIÆ. IN. ARENSBERG. FUIT. ANNOS. V. OMNIBUS. IMPERII. CONVENTIBUS. QUI. ANNIS. XL. HABITI. INTERFUIT VEL. LEGATUS. VEL. A. CONSILII. PRIMORIBUS. OBIIT ANNO. SALUTIS. MDCXVIII. III. NON. MARTII RELICTO. OB. BENE. PROMERITA. INGENTI. PATRIÆ. LUCTU. CUJUS. ANIMA REQUIESCAT. IN. PACE. AMEN

EPITAPHIUM
FRIDERICI DE FURSTENBERG,

SATRAPÆ IN WERLE, BILSTEIN,

ET WALDENBURG.

D. O. M. S

ET MEMORIÆ

FRIDERICI. DE. FURSTENBERG. EX. WATERLAPP. IV. ELECTORUM. COLONIENSIUM. CONSILIARII. INTIMI. ET. SATRAPÆ. IN. WERLE. BILSTEIN. ET. WALDENBURG. QUI SUA. INTEGRITATE. DOCTRINA. RELIGIONE. PRUDENTIA. DICENDI. VI. CUM. IN. PATRIÆ. NEGOTIIS. TUM. IN PUBLICIS. IMPERII. CONVENTIBUS. SÆPENUMERO COGNITA. IMMORTALEM. LAUDEM. PROMERITUS. DECESSIT. AN. M D LXVII. XII. KAL. APRIL. NATUS. AN. LVII. SCHEDÆ. SEPULTUS

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS. PROAVO. SUO M. H. P

EPI-

EPITAPHIUM
ANNÆ A WESTPHALEN,
CONJUGIS FRIDERICI DE FURSTENBERG, SATRAPÆ IN WERLE, BILSTEIN, ET WALDENBURG.

D. O. M. S

ET MEMORIÆ

ANNÆ. A. WESTPHALEN. FILIÆ. RABANI. A. WESTPHALEN SATRAPÆ. IN. LICHTENAW. ET. WUNNENBERG. NOBILISSIMÆ. ET. PIENTISSIMÆ. MATRONÆ. ET. X. LIBERORUM. MATRI. QUOS. IPSA. AD. OMNEM. VIRTUTEM. SEDULO. INFORMAVIT. HOC. UNO. VISA. INFELICIOR. QUOD FRIDERICO. DE. FURSTENBERG. MARITO. SUO. DIU. SUPERSTES. LIBERORUM. TAMEN. GLORIÆ. NON. INTERFUERIT. PIE. UT. VIXIT. DEFUNCTA. ANNO MD LXXXIII. IPSO. DIE. S. JOANNI. BAPTISTÆ SACRO. SEPULTA. IN. OELINGHUSEN

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS. PROAVIÆ. SUÆ M. H. P

EPITAPHIUM ELISABETHÆ SPIEGEL EX PECKELSHEIM, CONJUGIS CASPARI A FURSTENBERG, ARCHISATRAPÆ WESTPHALIÆ, ET ANNÆ MARIÆ DE KERPEN, CONJUGIS FRIDERICI DE FURSTENBERG, ARCHISATRAPÆ WESTPHALIÆ.

D. O. M. S

ELISABETHÆ. SPIEGEL. EX. PECKELSHEIM. NOBILISSIMÆ ET. VENUSTISSIMÆ. FEMINÆ. IN. QUA. TANQUAM. IN SPECULO. OMNES. VIRTUTES. RESPLENDUERUNT AN. MDLXXXVII. KAL. JUN. MORTUÆ

ET

ANNÆ. MARIÆ. DE. KERPEN. EX. ILLINGEN. IN. WESTRASIA. QUÆ. PRÆCLARAM. STIRPEM. SUAM. MODESTISSIMIS MORIBUS. PRUDENTIA. RELIGIONE. ET. PRÆCIPUA. IN PAUPERES. BENIGNITATE. ORNAVIT. ET. CUM. FRIDERICO. DE. FURSTENBERG. DYNASTA. IN. BILSTEIN. ET. WALDENBURG. PRÆFECTO. IN. FREDEBURG. ARCHISATRAPA WESTPHALIÆ. ET. ANGARIÆ. ANNOS. XXXVII. MENS. V SUMMA. CONCORDIA. VIXIT. ET. AN. MDCXLVI ID. MART. OBIIT. NATA. ANNOS. LVIII

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET COMES. PYRMONTANUS

AVIÆ. AC. MATRI. CARISSIMÆ. EODEM. SEPULCRO HIC. IN. VESCHEDE. CONDITIS. M. H. P

EPI-

EPITAPHIUM
OTHILIÆ FURSTENBERGIÆ,
ABBATISSÆ HERISIENSI,
ET OLINGHUSANÆ.

D. O. M. S

OTHILIÆ. FURSTENBERGIÆ. ABBATISSÆ. HERISIENSI. ET OLINGHUSANÆ. QUÆ. THEODORI. EPISCOPI. PADERBORNENSIS. ET. S. R. I. PRINCIPIS SOROR. NON. ILLIUS FORTUNA. QUAM, PROPRIIS. VIRTUTIBUS. CLARIOR. UTROBIQUE. AUCTIS. VECTIGALIBUS. EXSTRUCTIS. DOMICILIIS. ORNATIS. TEMPLIS. ET. PERPETUIS. ELEEMOSYNIS FUNDATIS. IMMORTALEM. SUÆ. IN. DEUM. RELIGIONIS ERGA. INDIGENTES. MISERICORDIÆ. ET. SINGULARIS. IN UTRUMQUE. COLLEGIUM. BENEFICENTIÆ. MEMORIAM RELIQUIT. PIE. UT. VIXIT. MORTUA. ANNO. MDCXXI NON. MARTII. ÆTATIS. LXXII. CUM. HERISIENSI ECCLESIÆ. AN. XXXIII. OLINGHUSANÆ. XXXV MAXIMA. CUM. LAUDE. PRÆFUISSET

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET COMES. PYRMONTANUS

MAGNÆ. AMITÆ. SUÆ. IN. OLINGHUSEN. SEPULTÆ M. H. P. AN. MDC. LXX

EPITAPHIUM
FRIDERICI DE FURSTENBERG,
CANONICI MOGUNTINI.

D. O. M. S
ET. MEMORIÆ

FRIDERICI. DE FURSTENBERG. CANONICI. MOGUNTINI PADERBORNENSIS. S. ALBANI. ET. S. PETRI. EXTRA. MUROS MOGUNT. QUI. PRUDENTIA. RELIGIONE. ET. SINGULARI ERGA. PAUPERES. QUIBUS. PERPETUUM. PECUNIÆ. REDITUM. DONAVIT. LIBERALITATE. EXCELLENS. DECESSIT MOGUNTIÆ. SEPULTUS. IN. ÆDE. METROPOLITANA. AN MDCVIII. V. ID. JANUARIAS. ÆTATIS. VERO. SUÆ. LXX

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA EPISCOPUS PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS. MAGNO. PATRUO. SUO. M. H. P

EPITAPHIUM
JOANNIS GODEFRIDI DE FURSTENBERG,
CANONICI MOGUNTINI.

D. O. M. S
ET. MEMORIÆ

JOANNIS. GODEFRIDI. DE FURSTENBERG. CANONICI. MOGUNTINI. TREVIRENSIS. ET. PADERBORNENSIS. PRÆPOSITI. IN. MESCHEDE. QUI. PERAGRATA. ITALIA. GALLIA HISPANIA. INCORRUPTOS. MORES. ET. EXTERNARUM RERUM. SCIENTIAM. IN. PATRIAM. REPORTAVIT. RELIGIONIS. ET. PRUDENTIÆ. SPECIMEN. ALIIS. FUIT. ET. IN MEDIO. HONORUM. CURSU. PRÆREPTUS. IN. VIA. DUM AD. SUOS. PROPERAT. LENTA. TABE. OBIIT. AN MDCXXIV. III. ID. SEPTEMB. SEPULTUS. ATTENDORIÆ. IN. ÆDE. PAROCHIALI

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR. MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET. COMES. PYRMONTANUS. PATRUO. SUO. M. H. P

EPI-

EPITAPHIUM
FRIDERICI FURSTENBERGII,
ARCHISATRAPÆ WESTPHALIÆ,
BILSTENII ET WALDENBURGI DYNASTÆ. ADVOCATI HEREDITARII IN GRAFFSCHAFFT, SATRAPÆ FREDEBURGENSIS, ARENSBERGÆ, JUXTA PATREM, SEPULTI.

D. O. M. S

H. S. E

MAGNO. PARENTI. PAR. NATUS

NOMEN. ROGAS? FRIDERICUS. FUIT. QUOD. MORIBUS. IMPLEVIT. STIRPEM? FURSTENBERGICA. QUÆ. NOBILISSIMA. NI. ESSET. HINC. FIERET NEMPE. HOC. EGIT. QUOD. PAUCI. UT. NE. AVORUM. ID. EST. ALIORUM TANTUM. LUCE. LUCERET. JUBEN'. ID. PLANIUS. DICI. PAREO. SED. ADDITA. LEGE. UT. IMITERIS. VIRTUTEM. ET. SCIENTIAM. A. PRIMA. ÆTATE. PRIMÆ. CURÆ. HABUIT. UTRAMQUE. AUXIT. UBI. PERDUNT. MULTI. IN. AULIS. PRINCIPUM. HINC. TANTO. IPSI. IN. PRETIO. LITERATI ET. PII. HINC. TANTUM. IPSE. PRETIUM. LITERATIS. ET. PIIS. PRO JOANNE. SWICHARDO. MOGUNTINO. ELECTORE. CONIGSTEINIÆ. DITIONI. PRO. FERDINANDO. ELECTORE. COLONIENSI. ET. UTRIUSQUE BAVARIÆ. DUCE. WESTPHALIÆ. ET. ANGARIÆ. SUMMO. CUM. IMPERIO PRÆFUIT. PRO. UTROQUE. AD. IV. AUGUSTOS. AD SUECIÆ. REGEM. AD PRINCIPES. DIVERSOS. AD. PLURA. IMPERII. COMITIA. LEGATUS. GRAVISSIMISQUE. REIP.. NEGOTIIS. ADHIBITUS. CONSILIA. NON. AD. QUÆSTUM. RETULIT. SED. AD. CONSCIENTIAM. NOVIT. ID. PATRIÆ. HOSTIS QUI. FIDEM. PECUNIA. FRUSTRA. TENTAVIT. NOVIT. PATRIA. PRO. QUA SEMEL. CAPTIVUS. BIS. EXUL. NUNQUAM. NON. CURIS. ONERATUS. DEMUM. SUECIS. WESTPHALIAM. VASTANTIBUS. BONNÆ. BONAM. MORTEM. VITÆ. ET. EXILII. METAM. REPERIT. HINC. CINERES. ET. SPIRITUS IN. SUAM. QUISQUE. PATRIAM. REDIERUNT. HIC. AD. SUPEROS. ILLI IN. HOC. MONUMENTUM. QUOD. DESIDERATISSIMO. PARENTI

FRIDERICUS. LIB. BARO. DE. FURSTENBERG. IN. SNELLENBERG. FURSTENBERG. WATERLAPP. HERDRINGEN. ADVOCATUS. HEREDITARIUS. IN GRAFFSCHAFFT. DYNASTA. IN. OBERNKIRCHEN. SATRAPA. IN. BILSTEIN. WALDENBURG. ET. FREDEBURG. COLONIENSIS. ET. PADERBORNENSIS. CONSILIARIUS. INTIMUS ET. V. EJUS. FRATRES. ET. IV. SORORES. CUM. LACRYMIS. POSUERUNT

DECESSIT. V. ID. AUG. AN. M DC XLVI. NATUS. AN. LXX. MENSES. V DIES. IX. REQUIESCAT. IN. PACE. AMEN.

EPI-

EPITAPHIUM
ANNÆ CATHARINÆ DE PETRA,
CONJUGIS
FRIDERICI
LIB. BARONIS DE FURSTENBERG.

D. O. M. S

H. S. E

ANNA. CATHARINA. DE. PETRA. TRIUM. ELECTORUM TREVIRENSIUM. JOANNIS. LOTHARII. ET. CAROLI-CASPARIS. NEPTIS. ET. CONSANGUINEA. SPLENDORE. NOBILISSIMÆ. FAMILIÆ. ET. OMNIUM. VIRTUTUM ORNAMENTIS. NULLI. SECUNDA. VIII. LIBERORUM. PARENS. AN. M DC LVIII. IV. ID MART. PIE. UT. VIXIT. DEFUNCTA

FRIDERICUS. LIB. BARO. DE. FURSTENBERG. IN. SNELLENBERG. FURSTENBERG. WATERLAPP. HERDRINGEN ADVOCATUS. HEREDITARIUS. IN. GRAFFSCHAFFT. DYNASTA. IN. OBERNKIRCHEN. SATRAPA. IN. BILSTEIN. WALDENBURG. ET. FREDEBURG. COLONIENSIS. ELECTORIS. INTIMUS. CONSILIARIUS. CONJUGI. CARISSIMÆ. CUM. QUA. ANNOS. XIII. MENS. IX DIES. X. CONJUNCTISSIME. VIXIT M. H. P

EPI-

EPITAPHIUM
FRIDERICI
LIB. BARONIS DE FURSTENBERG,
SATRAPÆ IN BILSTEIN, WALDENBURG, ET FREDEBURG, ATTENDORIÆ SEPULTI.

D. O. M. S

H. S. E

FRIDERICUS. LIB. BARO. DE. FURSTENBERG. IN. SNELLENBERG. FURSTENBERG. WATERLAPP. HERDRINGEN. ADVOCATUS. HEREDITARIUS. IN. GRAFFSCHAFFT. DYNASTA IN. OBERNKIRCHEN. COLONIENSIS. ET. PADERBORNENSIS. CONSILIARIUS. INTIMUS. SATRAPA. IN. BILSTEIN. WALDENBURG. FREDEBURG. QUI. EXCELLENTI. INGENIO PRÆDITUS ET. OPTIMIS. LITERIS. IN. GERMANIA. ITALIA GALLIA. EXCULTUS. INSIGNEM. IN. COLENDO. DEO. RELIGIONEM. IN JUVANDA. PATRIA. CARITATEM. IN. VARIIS LEGATIONIBUS. ET. S. R. I. COMITIIS. PRUDENTIAM. FIDEM. ELOQUENTIAM. IN. DANDO. PRINCIPIBUS. CONSILIO. INTEGRITATEM. ET. CONSCIENTIAM. IN. OBEUNDA MORTE. PIETATEM. ET. CONSTANTIAM. OSTENDIT. AC LENTA. DEMUM. TABE. CONFECTUS. MAXIMO. SUORUM MOERORE. ET. PUBLICO. PATRIÆ. LUCTU. DECESSIT HERDRINGÆ. AN. M DC LXII. NON. JULII. INTER X. ET. XI. HORAM. ANTE. MERIDIEM. NATUS AN. M DC XVIII. PRID. KAL. NOVEMB.

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R. I. PRINCEPS. ET COMES. PYRMONTANUS

CONSILIARIO. ET. FRATRI. SUO. CARISSIMO
M. H. P

EPITAPHIUM
URSULÆ
BARONIS DE FURSTENBERG,

DECANISSÆ HERISIENSIS, IN ÆDE HERISIENSI SEPULTÆ.

D. O. M. S

H. S. E

URSULA. BARO. DE. FURSTENBERG. NOBILIS. HUJUS COLLEGII. HERISIENSIS. DECANISSA. QUÆ. IN. HOC. DIGNITATIS. GRADU. NON. SOLUM. CASTISSIMIS. MORIBUS RELIGIONE. MODESTIA. ET. SEDULA. REI. DIVINÆ. CURA ALIIS. PRÆLUXIT. SED. INSUPER. ADMIRABILIS. IN. EGENOS. ET. AFFLICTOS. HOMINES. BENIGNITATIS. IN. MULTIS. AC. DIUTURNIS. MORBIS. SUSTINENDIS. PATIENTIÆ ET. MEMORIS. DEFUNCTORUM. PIETATIS. EXEMPLUM. PRÆBUIT. DEMUM. LENTO. MORBO CONSUMPTA. PIE. UT. VIXIT. OBDORMIVIT. IN. DOMINO. AN. M DC LXVII. PRID KAL. JUL. ÆTATIS. SUÆ. LIII

FERDINANDUS. DEI. ET. APOSTOLICÆ. SEDIS. GRATIA. EPISCOPUS. PADERBORNENSIS. COADJUTOR MONASTERIENSIS. S. R I. PRINCEPS. ET COMES. PYRMONTANUS

SORORI. SUÆ. CARISSIMÆ
M. H. P
AN. M DC LXX

BENE-

BENEVOLO LECTORI S.

FInita jam erant hæc monumenta, cùm à Decano, & collegio Cathedrali Osnabrugensi, sæpiùs desiderata Caroli Magni diplomata, & donationum literæ ex arcano tabulario proferuntur, quas ipse Carolus M. propria manu subscriptas, & annulo suo signatas olim Ecclesiæ Osnabrugensi, & Wihoni primo ejus Episcopo dedit. Hæ postquam ad Ferdinandum Episcopum ac Principem Paderbornensem & Coadjutorem Monasterienſem, cum ipso autographo, per Theodorum Henricum de Nehem Canonicum Osnabrugensem & Mindensem, perlatæ fuerunt, nihil ille, pro eminente inter Germaniæ Antistites ac Principes doctrina, acceptius, nihil, pro singulari antiquitatis cognitione ac studio, antiquius habuit, quàm ut ab omni mendo purgatas publicæ luci, & communi bono impertiret. Ac licet secundi diplomatis autographum vetustate exoletum, læsum etiam alicubi fuerit, ita tamen, ut legi potuerit, integrum mansit, majorque labor fuit, in prisco ævi illius charactere enodando. Quo in genere cùm ipse Princeps apprimè versatus esset, facem lectioni accendit, adhibitisque testibus viris eruditis, utrumque diploma suæ integritati ac fidei reddidit. Primum Ertwinus Ertmannus interpolatum tantummodo, mutilumque in suo Chronico Osnabrugensi tradit, alterum nec ipse, nec Crantzius, nec Miræus aliique tam exactum dedêre, quàm hîc ex ipso autographo iisdem planè verbis editum legitur. Cæterùm duplex horum diplomatum publicandorum causa fuit. Altera, ut quæ in monumentis saltûs Teutoburgiensis, & deserti Sendæ, de Osneggo & Sinedi memorantur, hîc benevolus Lector certius cognoscat. Altera ut Caroli M. liberalitas ac munificentia erga primos Saxoniæ Episcopos testatior fieret. Nec enim desunt hujus sæculi scriptores, in primis ex adversa religione Gryphiander tract. de Weichb. c. 9. Winckelmannus lib. 2. de Not. Saxon. veteris. c. 5. & 9. aliique post Lehmannum in Chron. Spirensi lib. 3. qui, ut jurisdictionem Episcoporum, eorumque Regalia jura convellant, aut ab Ottone M. primùm communicata persuadeant, Caroli M. diplomata supposititia, adulterina, & à Catholicis scriptoribus malâ fide obtrusa, quin omnia Caroli M. privilegia nullibi, nisi in jactatione vulgi extare, temerè audent asserere. Inter quæ cumprimis reputant diploma Caroli M. Ecclesiæ Bremensi datum, recitatumque ab Adamo Bremensi in historia sua. Extat & Ferdensis Ecclesiæ diploma similis propè formæ, ac fidei à Carolo M. consignatum; utrumque, veri fiduciâ, ad ingressum initiumque monumentorum suprà allatum est. Neque aliud ferè obtendunt adversarii, quàm quòd annus Incarnationis Dominicæ contra ævi illius morem adscriptus; qui etsi alienâ manu accesserit, non proinde totum diploma invalidum damnandumve. Certè ea diplomata si, ut hîc fit, ex na-

tivo suo colore, formaque scribendi protulissent, nulla facilè dubitatio intervenire posset. Enimverò Osnabrugensis Ecclesiæ diplomata, quæ hic vides, aut fidem obtinent, aut nulla humana fides ex Cæsarum tabulis asserta valere debet. Leget igitur hîc prudens antiquitatis æstimator ampla Episcopi bona, & privilegia, omne Regale, vel Sæculare judicium in subjectos sibi homines eidem donatum, & perpetuam de Regia potestate confirmatam absolutionem. Hîc adversarii, qui tam iniquis oculis Sæcularem ac Regalem Episcoporum jurisdictionem aspiciunt, gratum fecerint, si antiquiora, aut his similia à Carolo M. sæcularibus Principibus donata privilegia in medium attulerint. Haud interim dubium, quin reliquis Saxoniæ Episcopis, primæ donationum tabulæ, pari formâ & liberalitate, iisdemque privilegiis à Carolo M. datæ, & consignatæ fuerint, quas aut temporum injuria subtraxit, aut vetustas abolevit, nisi inter tabularia adhuc pressæ teneantur. Porrò hæc monumenta concludere non ante visum fuit, quàm & hoc Carolinæ liberalitatis monumentum cæteris haud ignobilius accederet, & ad posteritatis memoriam consecraretur. Accedit postremùm Capitulatio Caroli M. de partibus Saxoniæ, hactenus irreperta, neque ab Ansegiso, neque à Benedicto Levita inter Capitularia Caroli relata. Hanc primùm Ferdinandus Princeps & Paderbornensis Episcopus, dum Romæ versaretur in aula Alexandri VII. Pontificis, ex Vaticana bibliotheca eruit, communicavitque cum eruditis & amantibus antiquitatum viris, ex quorum numero H. Conringius, vir in omni doctrinarum genere celebris, ac Juliæ Academiæ lumen, eam libro suo de orig. jur. Germ. vulgavit. Verùm quia nova metalli vena detecta ad repertoris etiam laudem pertinet; auctor quoque hujus operis, hîc suis accensuit. Monumentum vel eo cæteris adjungendum, quòd triplicem Saxoniæ divisionem in Westfaliam, Angariam & Ostfaliam suis nominibus exhibeat, interfuerintque à Carolo evocati ex his provinciis proceres, quorum consensu hæ leges sancitæ sunt. Discet præterea ex his Lector Christianæ religionis initia, proscriptamque ex Saxonia veterem populi superstitionem. Nec deerint fortasse, quod expetimus, qui pro meliori otio & ingenio commentariis illustraturi sint.

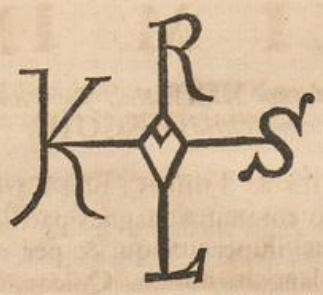
PRI-

PRIVILEGIUM
CAROLI M. IMP.

Osnabrugensi Ecclesiæ datum XIIII. *Kal. Jan. An.* III. *Imperii, qui est annus Christi* DCCC III.

IN nomine Patris & Filii & Spiritus sancti Karolus serenissimus augustus à Deo coronatus magnus pacificus imperator romanum gubernans imperium qui & per misericordiam Dei rex francorum & langobardorum. Quicquid enim locis sanctorum venerabilium ob amorem domini nostri Iheſu Christi & reverentiam sanctorum cedimus vel condonamus hoc ad mercedis augmentum vel stabilitatem regni nostri in Dei nomine pertinere confidimus. Igitur notum sit omnibus fidelibus præsentibus scilicet & futuris qualiter donamus ad basilicam sancti Petri principis Apostolorum & sanctorum martirum Crispini & Crispiniani quam nos constructimus in loco Osnabrugki & corpora illorum illuc transtulimus ubi præest vir venerabilis Wiho episcopus omne regale vel seculare judicium super suos servos & liddones & liberos malman & mundman & omnes utriusque sexus homines eidem æccleſiæ pertinentes quos modo possidet vel deinceps acquisierit & perpetuam de regia potestate confirmamus absolutionem ita ut nullus judex publicus dux comes vel vicecomes vel scultetus sive missi dominici per tempora discurrentes loca illius episcopatus ad placita habenda vel freda exigenda & parafreda aut aliquem de præscriptis eidem æccleſiæ pertinentem ad sua placita bannire vel ad mortem usquam terrarum dijudicare vel aliquo modo ullo unquam tempore aggravare audeant. Sed liceat præfato episcopo suisque successoribus & suo advocato res prædictæ æccleſiæ cum omnibus sibi pertinentibus quieto ordine possidere ordinare atque disponere. Et ut hæc auctoritas firmior habeatur ac diuturnis temporibus melius conservetur manu

nu propria subter eam roborare decrevimus & de anulo nostro sigillare jussimus.

Signum Caroli piissimi ac serenissimi Imperatoris

..... ad vicem Radoni

Locus annuli Carolini vetustate detriti.

Data XIIII. Kl. Jan. anno III. Christo propitio Imperii nostri & XXXVI. regni nostri in Francia. atque XXX. in Italia. Indict. XI. Actum Aquis palacio publico in Dei nomine feliciter amen.

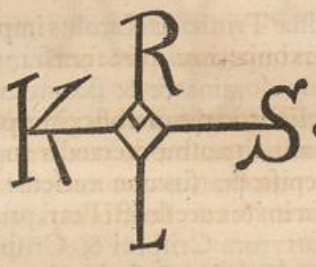
PRI-

PRIVILEGIUM
CAROLI M. IMP.

Osnabrugensi Ecclesiæ datum XIIII. *Kal. Jan. An.* IIII. *Imperii, qui est annus Christi* DCCC IIII.

IN nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis Karolus imperator augustus romanum gubernans imperium qui & rex francorum & langabardorum nec non modo dominator & saxonum. Notum sit omnibus sanctæ Dei æccleſiæ fidelibus noſtriſque præſentibus ſcilicet & futuris qualiter nos ob noſtræ mercedis augmentum Wihoni Oſnabrukgenſi epiſcopo ſuæque æccleſiæ quam nos primam omnium in ſaxonia in honore ſancti Petri principis Apoſtolorum & ſanctorum martyrum Criſpini & Criſpiniani conſtruximus quoddam nemus vel foreſtum infra hæc loca ſitum. farnevinkil. rutanſtein. angeri. oſning. ſinedi. bergashovid. drevenſmeri. etanarfeld. dumeri. collaudatione illius regionis potentum cum omni integritate in porcis videlicet ſilvaticis atque cervis avibus & piſcibus omnique venatione quæ ſub banno uſuali ad foreſtum deputatur ad ſimilitudinem foreſti noſtri aquiſgranum pertinentis in ſilva oſningi in perpetuum proprietatis uſum donavimus ea videlicet ratione quod ſi quiſquam hoc idem nemus noſtro banno munitum ſine prædictæ ſedis epiſcopi licentia ſtudio venandi vel ſilvam exſtirpandi vel aliquod hujuſmodi negotium peragendi umquam intrare præſumpſerit. ſciat ſe tam divinæ quam & regiæ ultionis vindictam incurſurum. nec non pro delicto ſexaginta ſolidos noſtri ponderis quos nobis pro banno violato deberi ſtatuimus redditurum. Inſuper vero eidem epiſcopo ſuiſque ſucceſſoribus perpetuam concedimus libertatem & ab omni regali ſervitio confirmamus abſolutionem. niſi forte contingat ut imperator romanorum vel rex grecorum conjugalia federa inter filios eorum contrahere diſponant tunc æccleſiæ illius epiſcopus omni ſumptu à rege vel imperatore adhibito laborem

borem simul & honorem illius legationis assumat & hoc ea de causa statuimus quia in eodem loco grecas & latinas scolas in perpetuum manere ordinavimus & nunquam clericos utriusque linguæ gnaros ibidem deesse in Dei misericordia confidimus. Et ut hæc auctoritas firmior habeatur ac diuturnis temporibus melius conservetur manu propria subter eam roborare decrevimus & de anulo nostro sigillare jussimus.

Signum Caroli piissimi Imperatoris

Amalbertus ad vicem Ercanbaldi recognovi

Data XIII. Kl. Jan. anno IIII. Christo propitio Imperii nostri & XXXVII. regni nostri in Francia. atque XXXI. in Italia. Actum Aquisgrani palatio in Dei nomine feliciter amen.

CAROLI MAGNI
CAPITULATIO
DE PARTIBUS SAXONIÆ.

Ex antiquissimo MS. Palatino bibliothecæ Vaticanæ.

Hæc de partibus Saxoniæ constituta sunt.

PRIMUM de majoribus capitulis hoc placuit omnibus, ut ecclesiæ Christi, quæ modo construuntur in Saxonia, & Deo sacratæ sunt, non minorem habeant honorem, sed majorem & excellentiorem, quam fana habuissent idolorum.

I. CAPIT. Si quis confugium fecerit in ecclesiam, nullus eum de ecclesia per violentiam expellere præsumat, sed pacem habeat usque dum ad placitum præsentetur; & propter honorem Dei, sanctorumque ecclesiæ ipsius reverentiam, concedatur ei vita & omnia membra. Emendet autem causam, in quantum potuerit, & ei fuerit judicatum, & sic ducatur ad præsentiam domni regis, & ipse eum mittat, ubi clementiæ ipsius placuerit.

II. Si quis ecclesiam per violentiam intraverit, & in ea per vim vel furtum aliquid abstulerit, vel ipsam ecclesiam igne cremaverit, morte moriatur.

III. Si quis sanctum quadragesimale jejunium pro despectu Christianitatis contempserit, & carnem comederit, morte moriatur. Sed tamen consideretur a sacerdote, ne forte causa necessitatis hoc cuilibet proveniat ut carnem comedat.

IV. Si quis episcopum, aut presbyterum, sive diaconum interfecerit, similiter capite punietur.

V. Si quis a diabolo deceptus crediderit, secundum morem paganorum, virum aliquem aut feminam strigam esse, & homines

mines comedere, & propter hoc ipsam incenderit, vel carnem ejus ad comedendum dederit, vel ipsam comederit, capitis sententia punietur.

VI. Si quis corpus defuncti hominis secundum ritum paganorum flamma consumi fecerit, & ossa ejus ad cinerem redegerit, capite punietur.

VII. Si quis deinceps in gente Saxonum inter eos latens non baptizatus se abscondere voluerit, & ad baptismum venire contempserit, paganusque permanere voluerit, morte moriatur.

VIII. Si quis hominem diabolo sacrificaverit, & in hostiam more paganorum dæmonibus obtulerit, morte moriatur.

IX. Si quis cum paganis consilium adversus Christianos inierit, vel cum illis in adversitate Christianorum perdurare voluerit, morte moriatur: & quicunque hoc idem fraude contra regem, vel gentem Christianorum consenserit, morte moriatur.

X. Si quis domino regi infidelis apparuerit, capitali sententia punietur.

XI. Si quis filiam domini sui rapuerit, morte moriatur.

XII. Si quis dominum suum vel dominam suam interfecerit, simili modo punietur.

XIII. Si quis vero pro his mortalibus criminibus latenter commissis aliquis sponte ad sacerdotem confugerit, & confessione data agere pœnitentiam voluerit, testimonium sacerdotis de morte excuset.

XIV. De minoribus capitulis consenserunt omnes, ad unamquamque ecclesiam curtem & duos mansos terræ pagenses ad ecclesiam recurrentes condonent: & inter centum viginti homines nobiles & ingenuos, similiter & litos, servum & ancillam eidem ecclesiæ tribuant.

XV. Et hoc Christo propitio placuit, ut undecunque census aliquid ad fiscum pervenerit, sive in frido, sive in qualicunque banno, & in omni redibutione ad regem pertinens, decima pars ecclesiis & sacerdotibus reddatur.

XVI Si-

XVI. Similiter secundum Dei mandatum præcipimus, ut omnes decimam partem substantiæ & laboris sui ecclesiis & sacerdotibus donent, tam nobiles quam ingenui, similiter & liti: juxta quod Deus unicuique dederit Christiano, partem Deo reddant.

XVII. Ut in dominicis diebus conventus & placita publica non faciant, nisi fortè pro magna necessitate, aut hostilitate cogente; sed omnes ad ecclesiam recurrant ad audiendum verbum Dei; & orationibus, vel justis operibus vacent. similiter & in festivitatibus præclaris Deo & ecclesiæ conventui deserviant, & sæcularia placita dimittant.

XVIII. Similiter placuit his decretis inserere, quod omnes infantes infra annum baptizentur. Et hoc statuimus, ut si quis infantem intra circulum anni ad baptismum offerre contempserit, sine consilio vel licentia sacerdotis, si de nobili genere fuerit CXX. sol. fisco componat, si ingenuus LX. si litus XXX.

XIX. Si quis prohibitum vel illicitum conjugium sibi sortitus fuerit, si nobilis sol. LX. si ingenuus XXX. si litus XV.

XX. Si quis ad fontes, aut arbores, vel lucos votum fecerit, aut aliquid more gentilium obtulerit, & ad honorem dæmonum comederit, si nobilis fuerit sol. LX. si ingenuus XXX. si litus XV. Si vero non habuerint unde præsentialiter persolvant, ad ecclesiæ servitium donentur, usque dum ipsi solidi solvuntur.

XXI Jubemus ut corpora Christianorum Saxonum ad cœmiteria ecclesiæ deferantur, & non ad tumulos paganorum.

XXII. Divinos & sortilegos ecclesiis & sacerdotibus dare constituimus.

XXIII. De latronibus & malefactoribus, qui de uno comitatu ad alium confugium fecerint, si quis eos receperit in sua potestate, & VII. noctibus secum detinuerit, nisi ad præsentandum, nostrum bannum solvat. Similiter si comes eum absconderit, & ad justitiam faciendam præsentare noluerit, & ad hoc excusare non potest, honorem suum perdat.

XXIV. De pignore, ut nullatenus alterum aliquis pignorare præsumat; & qui hoc fecerit, bannum persolvat.

XXV. Ut nulli hominum contradicere viam ad nos veniendo

do pro justitia reclamandi aliquis præsumat: & si aliquis hoc facere conaverit, nostrum bannum persolvat.

XXVI. Si quis homo fidejussorem invenire non potuerit, res illius in forbanno mittantur, usque dum fidejussorem præsentet. Si vero super bannum in domum suam intrare præsumpserit, aut sold. x. aut unum bovem pro emendatione ipsius banni componat; & insuper unde debitor exstitit, persolvat. Si vero fidejussor diem statutum non observaverit, tunc ipse tantum damni incurrat, quantum manus sua fidejussoris exstitit. Ille autem qui debitor fidejussori exstitit, duplum restituat pro eo, quod fidejussorem in damnum cadere permisit.

XXVII. De præmiis & muneribus, ut munera super innocentem nullus accipiat: & si quis hoc facere præsumpserit, nostrum bannum solvat. Et si, quod absit, forte comes hoc fecerit, honorem suum perdat.

XXVIII. Ut universi comites pacem & concordiam ad invicem habere studeant. & si forte inter eos aliqua discordia aut conturbium ortum fuerit, ut nostrum solatium vel perfectum pro hoc non demittant.

XXIX. Si quis comitem interfecerit, vel de ejus morte consilium dederit, hereditas illius ad partem regis eveniat, & in jus. ejus redigatur.

XXX. Dedimus potestatem comitibus bannum mittere infra suo ministerio de faida vel majoribus causis in sold. LX. De minoribus vero causis comitis bannum in sold. XII. constituimus.

XXXI. Si cuilibet homini sacramentum debet, aframeat illum ad ecclesiam sacramento ad diem statutum: & si jurare contempserit, fidem faciat, & sold. XV. componat qui in activus apparuit, & deinceps causam pleniter emendare faciat.

XXXII. De perjuris secundum legem Saxonum sit.

XXXIII. Interdiximus ut omnes Saxones generaliter conventus publicos nec faciant, nisi forte missus noster de verbo nostro eos congregare fecerit. Sed unusquisque comes in suo ministerio placita & justitias faciat, & hoc a sacerdotibus consideretur, ne aliter faciat.

ALIUD

ALIUD CAPITULARE.

ANNO ab Incarnatione domini noſtri Jeſu Chriſti DCCXCVII. & XXI. ac XXII, regnante domno Carolo præcellentiſſimo rege, convenientibus in unum Aquis palatio in ejus obſequio venerabilibus epiſcopis & abbatibus, ſeu illuſtris viris comitibus V. Kal. Novemb. ſimulque congregatis Saxonibus de diverſis pagis tam de Weſtfalahis, & Angrariis, quam & de Ooſtfalahis, omnes unanimiter conſenſerunt & aptificaverunt, ut de illis capitulis, pro quibus Franci, ſi regis bannum tranſgreſſi ſunt, ſolidos LX. componunt, ſimiliter Saxones ſolvent, ſi alicubi contra ipſos bannos fecerint.

HÆC SUNT CAPITULA.

I. CAPIT. Ut eccleſiæ, viduæ, orfani, & minus potentes juſtam & quietam pacem habeant; & ut raptum, & fortiam, nec incendium infra patriam quis facere audeat præſumptive, & de exercitu nullus ſuper bannum domni regis remanere præſumat.

II. Si quis ſupradicta VIII. capitula tranſgreſſus fuerit, omnes ſtatuerunt, & aptificaverunt, ut Saxones ſimiliter ſicut & Franci LX. ſol. componant.

III. Item placuit omnibus Saxonibus, ut ubicunque Franci ſecundum legem ſol. XII. ſolvere debent, ibi nobiliores Saxones ſol. XII. ingenui V. liti IV. componant.

IV. Hoc etiam ſtatuerunt, ut qualiſcumque cauſa infra patriam cum propriis vicinantibus pacificata fuerit, ibi ſolito more ipſi pagenſes ſol. XII. pro diſtrictione recipiant, & pro Wargilda, quæ juxta conſuetudinem eorum ſolebant facere, hoc conceſſum habeant. Si autem in præſentia miſſorum regalium cauſæ definitæ fuerint, pro jam dicta Wargilda ſupraſcriptos ſol. XII. ipſis pagenſes habeant conceſſos: & pro hoc quia miſſus regalis ex hac re fatigatus fuerit, alios XII. ſol. inde recipiat ad partem regis. Si autem ipſa cauſa ad palatium in præſentia regis ad definiendum fuerit perducta, tunc utrique ſolidi XII. id eſt

pro Wargilda, & quod vicinis debuit componere, eo quod infra patriam definita ratio non fuerit, ad partem regis faciant componere, quod sint solidi XXIV. Nam si fuerit aliquis qui in patria, juxta quod sui convicini judicaverint, seque pacificare noluerit, & ad palatium pro hujus rei causa venerit, & ibi ei fuerit judicatum quod justum judicium judicassent, in prima vice, ut supra dictum est, sol. XXIV. ad partem regis componat. Et si tunc inde rediens se pacificare & justitiam facere renuerit, & iterum pro ista causa ad palatium fuerit convocatus & dejudicatus, bis XXIV. solidos componat. Si vero necdum correptus tertia vice pro eadem re ad palatium remeaverit, triplam compositionem exinde faciat ad partem regis.

V. Si quis de nobilioribus ad placitum mannitus venire contempserit, sol. IV. componat, ingenui II. liti I.

VI. De presbyteris statuerunt, quod si aliquid eis aut eorum hominibus quis contrarium facere aut tollere præsumpserit contra justitiam, omnia in duplum restituat ei & componat.

VII. De missis regis statuerunt, ut si ab eis aliquis interfectus evenerit, in triplum eum componere debeat qui hoc facere præsumpserit. Similiter quidquid aut eorum omnibus factum fuerit, omnia tripliciter faciant restaurare, & secundum eorum cuua componere.

VIII. De incendio convenit, quod nullus infra patriam præsumat facere propter iram aut inimicitiam, aut qualibet malevola cupiditate: excepto si talis fuerit rebellis, qui justitiam facere noluerit, & aliter districtus esse non poterit, & ad nos, ut in præsentia nostra justitiam reddat, venire despexerit, condicto commune placito simul ipsi pagenses veniant, & si unanimiter consenserint, pro districtione illius casa incendatur: tunc de ipso placito commune consilio facto secundum eorum cuua fiat peractum, & non pro qualibet iracundia aut malevola intentione, nisi pro districtione nostra. Si aliter facere ausus fuerit, sicut superius dictum est, sol. LX. componat.

IX. Item placuit ut quandoquidem voluerit domnus Rex propter pacem & propter faidam, & propter majores causas ban-

bannum fortiorem ſtatuere, una cum conſenſu Francorum & fidelium Saxonum, ſecundum quod ei placuerit, juxta quod cauſa exigit, & opportunitas fuerit, ſold. LX. multiplicare in duplum, & ſol. C. ſive uſque ad mille componere faciat, qui ejus mandatum tranſgreſſus fuerit.

X. De malefactoribus, qui vitæ periculum ſecundum euua Saxonum incurrere debent, placuit omnibus, ut qualiſcunque ex ipſis ad regiam poteſtatem confugium fecerit, aut in illius ſit poteſtate utrum interficiendum illis reddat, aut una cum conſenſu eorum habeat licentiam ipſum malefactorem cum uxore & familia & omnia ſua foris patriam infra ſua regna, aut in marca, ubi ſua fuerit voluntas, collocare, & habeant ipſum quaſi mortuum.

XI. Illud notandum eſt quales debent ſolidi eſſe Saxonum: id eſt, bovem annoticum utriuſque ſexus auctumnali tempore ſicut in ſtabulum mittitur pro uno ſolido: ſimiliter & vernum tempus quando de ſtabulo exiit, & deinceps quantum ætatem auxerit, tantum in pretio creſcat. De annona vero bortrinis pro ſol. I. ſcapilos XL. donant, & de ſigale XX. ſeptentrionales autem pro ſolido ſcapilos XXX. dent, & ſigale XV. Mel vero pro ſolido bortrenſi ſiglæ I. & medio donant: ſeptentrionales autem duos ſiclos de melle pro I. ſolido donent. Item hordeum mundum ſicut & ſigale pro. I. ſolido donent. In argento XII. denarios ſolidum faciant; & in aliis ſpeciebus ad iſtud pretium omnes æſtimationes compoſitionis ſunt.

Explicit capitulare Saxonum.

In alio vetusto MS. Palat. subjungitur concilio Liftinensi anni DCCXLIII. *abrenuntiatio diaboli operumque ejus, & brevis professio fidei, veteri lingua Theotisca, cum indiculo superstitionum. à quibus populum Episcoporum sollicitudine revocandum synodus illa statuit, parte* I. *can.* 5. *quo vix ullum antiquitatis Germanicæ monumentum vetustius extat: annos enim superat* DCCCC.

ABRENUNTIATIO.

FORSACHISTU diobolae? Et resp. Ec forsacho diobolae. End allum diobol gelde? Resp. End ec forsacho allum diobol gelde. End allum dioboles wercum? Resp. End ec forsacho allum dioboles wercum und wordum; thuna eren de Vuoden end saxnote; ende allem them unholdum, the hira genotas sint. *Professio fidei.*

Gelobistu in got almehtigan fadaer? Resp. Ec gelobo in got almehtigan fadaer. Gelobistu in Crist godes suno? Resp. Ec gelobo in Crist gotes suno. Gelobistu in halogan gast? Resp. Ec gelobo in halogan gast.

INDICULUS SUPERSTITIONUM ET PAGANIARUM.

De sacrilegio ad sepulcra mortuorum.
De sacrilegio super defunctos, i. e. Dadsisas.
De spurcalibus in Febr.
De casulis, id est, fanis.
De sacrilegiis per ecclesias.
De sacris silvarum, quæ Nimidas vocant.
De his quæ faciunt super petras.
De sacris Mercurii vel Jovis.
De sacrificio quod fit alicui sanctorum.
De phylacteriis & ligaturis.
De fontibus sacrificiorum.
De incantationibus.
De auguriis, vel avium vel equorum vel bouum stercore, vel sternutatione.

De

De divinis vel sortilegis.
De igne fricato de ligno, i. e. Nodfyr.
De cerebro animalium.
De observatione pagana in foco, vel in inchoatione rei alicujus.
De incertis locis quæ colunt pro sacris.
De petendo quod boni vocant S. Mariæ.
De feriis quæ faciunt Jovi vel Mercurio.
De Lunæ defectione; quod dicunt Vinceluna.
De tempestatibus, & cornibus, & cocleis.
De sulcis circa villas.
De pagano cursu, quem Yrias nominant, scissis pannis vel calceis.
De eo quod sibi sanctos fingunt quoslibet mortuos.
De simulacro de conspersa farina.
De simulacris de pannis factis.
De simulacro quod per campos portant.
De ligneis pedibus vel manibus pagano ritu.
De eo quod credunt, quia feminæ lunam commendent, quod possint corda hominum tollere juxta paganos.

FINIS.

INDEX

Rerum memorabilium in

MONUMENTIS

PADERBORNENSIBUS

contentarum.

A.

Abbatis & Conventus Corbeiensis transactio cum Episcopo Paderbornensi, quoad jus Diœcesanum in Monte Martis. 108

Acidulæ Driburgenses à Bernardo Rottendorffio Archiatro Monasteriensi V. C. eleganter descriptæ. 269. *earundem, ut & Smechtanæ virtutes medicæ admirandæ.* ibid.

Acidula Smechtana, accolis Metbrunne, *sive hydromeli dicta, à* FERDINANDO *Principe versu eleganti celebrata.* 262. *itidem à Joanne Torckio Præposito Mindensi &c.* ibid. *ejusdem virtutes à Tabernæmontano descriptæ.* 263

Adrianus IV. PP. confirmat decimas, aliasque donationes Eresburgo & Corbeiæ factas. 116

Advocati libera electio confirmatur Episcopo Paderbornensi ab Ottone Imp. & Henrico Rege. 235. 236. 238

Ædes sacræ per Saxoniam à Leone III. Pontif. Max. in primo ejus adventu consecratæ. 117

Alarici pietas erga templa & res sacras. 119

Alexandri Papæ IV. monitorium contra Corbeienses. 123

Alexandri Severi de Christo sensus. 120

Alienatio rerum Ecclesiæ prohibita. 152. 153

Aliso castellum à Druso constructum. 2. 7. *ejus antiquitas.* 7. *amplitudo, ingens opus.* 8. *proprius situs ad Luppiæ & Alisonis confluentes.* 3. 9. 10

Alisone Romanorum olim tribunal & forum, imò urbs. 8. *J. Lipsii de Alisone opinio explosa.* 3. *Itemque diversæ aliorum opiniones de Alisonis situ refutatæ.* 9

Aliso præsidium contra Sicambros. 3. 4. *& contra Tencteros &c.* 3. *à Germanis captus & destructus.* 11. *à Romanis restauratus.* ibid.

Aliso non castelli solùm nomen, sed etiam fluvii. 2. *Aliso & Alma idem fluvius.* 11. *Aliso monumentorum Westphaliæ vetustissimus.* 3. *Aliso an à Carolo M. instauratus?* 11. *pagum Elsen & Neuhusium ambitu suo olim comprehendit.* 10. *Alisonis castelli ruinis crevit Paderborna.* 11. *Alisonis veteris modica nunc vestigia.* ibid.

Ambra sive Emmera, fluvius Diœcesis Paderbornensis. 199. *qua oppida alluat.* ibid.

Ambrones populi, illorum sedes ad Ambram in Diœcesi Paderb. 199. *à Cheruscis occupatæ.* 200. *Ambrones Cimbrorum in Italiam irruentium socii.* ibid. *Propè Aquas Sextias à Mario deleti.* ibid.

Amisia nomen fluvii & oppidi. 3

Amisius in hist. Romana celebris. 52. *ejus ortus in diœces. Paderborn. varias olim & nunc gentes & loca alluit.* 53. 54

Amœnitas Paderborna augetur à limpidissimis Paderæ fontibus. 185

Angariense Canonicorum collegium, transfertur Hervordiam. 149

Angarii, eorum Dux Bruno. 144. *Angarii von den Angeren dicti.* 145. *Angariorum sedes diversæ.* ibid.

Angerort & Angermunt oppida ab Angariis fortè

fortè nomen ducunt. ibid.
Angli celebris olim Germaniæ populus. 91
Ansivarii, aliter Ampsivarii, ab Amisio fluvio sic dicti. 53
Aquila præcipuum Romanæ militiæ signum. 8. *ubi præferri & ubi defigi, quando velli & moveri solitum.* ibid.
Aquilæ Romanæ cæso Varo raptæ. 29. *earum binæ nunquam à Romanis recuperatæ.* 30. 31. *tertiam Dio repertam tradit Claudio Cæsare, quod à Lipsio prætermissum & aliis.* 30
Aquæ indolem ducunt à venis metallorum per quas labuntur. 246. *Aquarum miraculum apud Germanos à Plinio descriptum.* 247. *Aquarum præstantia.* 249
Ara Drusi haud procul Alisone. 4
Archiepiscopus Colon. & Episcopus Paderbornensis amicorum operâ pacem redintegrant. 67
Archiepiscopus Col. Fridericus & Adolphus Clivensis iteratò diœcesin Paderbornensem hostiliter invadunt, quibus Wilhelmus Episcopus mille militum lanceas objicit. 67
Archidiaconus Horehusanus, ejusque Synodus. 106. & 108
Archidiaconales sedes in Diœcesi Padernensi sex. 134
Ardenna Celtis silva dicitur. 49
Arethusa fons. 245
Aribo Moguntinus Archiepiscop. fraude circumvenit Meinwercum Paderb. Episcop. 161. & 162. *Paderbornæ in Natali Christi concionem habet ad populum inter Missarum solemnia.* 181
Arminius & Sigemerus familiares Vari. 27. *Arminius raptor filiæ Segestis.* 26. *ejus genus, mores, laudes &c.* 27. 28. *Arminii laudes barbaris carminibus à Saxonibus decantari solita.* 79
Arnoldus de Brencken, Vir genere nobili & doctrinâ conspicuus. 222
Arpus Cattorum Princeps. 2
Assuerus Abbas Prumiensis. 17
Augustus Cæsar gravissimè perculsus Varianâ clade. 33

B.

Bacenis silva. 36
Baduradus Episc. Paderbornen. Corbeiensem Ecclesiam consecrat. 128. *reliquias B. Landolini è Diœces. Cameracen. Bocæ infert.* 140
Bardo Archiepisc. Moguntinus Paderbornæ sermonem ad populum faciens obitum suum prædicit. 182
Bardevicum ampla olim urbs. 55
Bartholdus nobilis de Büren mediam partem castri Wevelsburg ab Episcopo Paderbornensi in beneficium accipit, quam Simon nobilis de Büren vendit Ruperto Episcopo Paderbornensi. 229
Bathildis Heroïna Saxonica auctor Corbeiæ aureæ Gallicæ. 130
Bavarorum mos in aliena terra velle, quod in sua volunt. 183
Bavo Abbas Corbeiens. impetrat à Ludovico Rege jus publici Mercatus & Monetæ in Monte Martis. 114
Beatrix Abbatissa in Herssen. 189
Beatrix uxor Erponis Comitis de Padberg. 141
Bellum Francorum contra Saxones laboriosum & diuturnum. 172. 173
Bellum ob successionem in Ducatu Limburgensi inter Principes gestum. 279
Bernardi Episcop. Paderbornen. cum Widekindo Abbate Corbeiensi controversia ratione Desenbergæ arcis. 165. 166
Bernardus de Hörde Eques Bocam arcem facit feudum ligium Ecclesiæ Paderborn. 142
Bertoaldus Saxonum Dux prope Visurgim à Clothario Rege Francorum occiditur. 76
Bertholdus de Büren Præpositus Abbatiæ Werthinensis. 229
Blankenroda Susatensi bello vastata. 206
Boca arx à Carolo M. Alisonis castelli ruderibus superstructa ad Luppiam. 140. *ejus hospitio clara.* 142
Boca arx hodiedum, vico & præfecturâ insignis. 140. *Pagus diœcesis Paderborn.* 143. *Bocæ cœptum ab Erpone Comite de Padberg Monasterium ordinis S. Benedicti in Fletorp transfertur.* 140. 141. *Bocæ arcis sacellum sacris reliquiis ornatur.* 142. *Bocam arcem*

cem, emortuâ stirpe Bernardi ab Hörde, recuperat Theodorus Furstenbergius Princeps Paderbornensis. ibid. Incensam à Suecis denuo instaurat Theodor. Adolphus Princeps Paderbornensis. ibid.
Bodeka primò Monasterium Canonicarum Virginum à S. Meinolpho conditum. 220. 221. Bodecensis monasterii miserandus status à Wilhelmo de Monte Episcopo Paderbornensi in meliorem mutatur. 223. Bodecensis Monasterii restauratio. 222
Bruchium ad Ruram Dynastia. 59
Bructeri unde dicti. 61. in majores & minores divisi. ibid. Minores Luppia perlabitur. 14. 15. sæpe nomen, sæpe sedes mutarunt. 59. eorum sedes ad silvam Hercyniam. ibid. & ad Ruram fluvium. ibid. haud procul Teutoburgiensi saltu in Diœcesi Paderbornensi habitarunt. 60. in Westerwaldiam progressi. 59. horum reliquiæ circa Rhatingam & Dusseldorpium. ibid. rem strenuè contra Varum egêre. 36. sed prælio navali in Amisia à Druso victi. 53. inter primarios Francorum populos olim numerati. ibid.
Brunoni Widechindi frater arcis Brunsbergensis conditor reputatur. 124. ante fratrem Widechindum sacra Christiana amplectitur. ibid.
Brunsberg arx omnium firmissima ad Visurgim à Carolo oppugnatur. 125. Abbatiæ Corbeiensi ab antiquo subjecta. 126. ejusdem fama holiedum supereste. 124
Brunswicenses Duces Huxariam Corbeiensi Abbatiæ rebellem defendunt, & muniunt. 136
Buckenborg & Bodeke, malè à quibusdam accipiuntur, pro arce Boca. 142
Burchardus Episcop. Monasteriensis anno 1105. captus à Friderico Comite Arnsbergensi. 226

C.

Capitulatio Caroli M. de partibus Saxoniæ. 329
Caroli Crassi Imp. diploma Herisiensi Parthenoni datum, vetustatem pagi Smechtani astruit. 263
Caroli Martelli & Pipini filii ejus in Saxones expeditio. 100
Caroli Martelli Austrasiæ Principis expeditio in Saxones. 77. quos tributarios facit. 15
Carolomannus in Saxones movet. 77
Carolus M. iteratò Siburgum & Eresburgum arces expugnat, Brunisbergam oppugnat. 125. Coloniam venit. 18. devincit Saxones prope Thietmallum suo ductu. 42. Loco Irminsulæ in Monte Martis Deo & S. Petro Basilicam condit. 112. expeditio ejus ad confluentes Warnæ & Visurgis. 99. 100. Sæpe ad Luppiam castra metatur. 15. frequens ei commoratio statioque Paderbornæ. 173. 185. Paderbornæ excipit Leonem III. PP. à suis Romæ malè multatum. 174. 178. tria propè Luppiam, 17. itemque Paderbornæ Concilia celebrat, legatos audit, jus dicit, bella decernit. 173. 174. Ludæ Natalem Domini celebrat. 201. & in castris ad Ambram fluvium. 100. Heristalli ad Visurgim legatos excipit. 214. 215. 216. Saxonibus in campo Sintfeld subactis parcit, & in Gallias transfert. 210. Carolus M. boni Principis idæa. 150. Romano-Catholicus & Romanorum Pontificum religiosus cultor, & doctrinæ sectator. 99. Partem Saxoniæ suis armis devictæ, tempore Adriani PP. offert Deo, & S Petro vovetque fundationem Episcopatus Osnabrugensis. 117. 118. Dividit Saxoniam in Diœceses. 152. ejusdem, ut & Ludovici Pii Imp. decreta circa immunitatem bonorum Ecclesiæ. 153. ejusdem de Episcoporum in hostes profectionibus Canon illustratus. 95. ejus clementia, justitia, religio. 150. 151. 152. Severitas erga rebelles toties Saxones. 151. Una die ad Alleram quatuor millia & quingentos Saxonum capite plecti jubet. 151. Frequens ejus de Saxonibus triumphus. 48. nulla in Saxonia urbes ævo Caroli M. 55
Carolus IV. Imp. visitat sepulchrum Widechindi M. in Engera, illud renovari & interpolari facit. 146
Caspari Furstenbergii posteritas. 298
Castellum ad Luppiam à Carolo M. conditum quodnam? an Vechtelar, an Bukenburg arx ditionis Schawenburgicæ, & non potius Boca ad Luppiam? 140. 142
Castrum ad Luppiam à Carolo Magno extructum.

Aum. 17. *De eodem in Monumento Boca fusius.* 140
Caſtellum in Cattis à Druſo poſitum ad Rhenum. 2
Caſtellum, urbs, aliaque loca commune ſæpius cum amne nomen habent. 3
Caſtellani in Warburg. 163
Caſtrum Driborg adhuc ſtetit anno 1309. 192
Catti, nunc Haſſi, Haſſones, Heſſi, Aimoino Aſſi. 158. *olim gens Suevorum.* 157. *partem diœceſis Paderbornenſis occupant.* 158. *Cattorum virtutes, mores ac belli ſtudia deſcripſit Corn. Tacit.* ibid.
Cella S. Goaris adjudicata Prumiæ. 17
Chamavi & Angrivarii in fines Bructerorum immigrarunt. 59
Cheruſci utramque Viſurgis ripam incoluerunt. 5. 23. *eorum ſedes ad Albim Claudiani ævo:* 36. *virtutem ſuam in pugna adverſus Varum præcipuè exeruere.* ibid.
Chriſtophorus Bernardus Epiſcopus Monaſterienſis & Corbeienſium Adminiſtrator Baſilicam Corbeienſem collapſam reſtaurat ex fundamentis. 121
Chuonradus Imp. retractat ſuo diplomate donationem Comitatus Dodiconis, imprudenter Archiepiſcop. Moguntino factam, eumque reſtituit Eccleſiæ Paderborn. 161
Cives Montis Martis agnoſcunt Epiſcopum Paderbornenſem ſuum in ſpiritualibus ordinarium ſuperiorem, ejuſque Archidiaconum. 105. 106
Cives Soſatenſes juramentum præſtitum perfidè violant. 66
Clades Variana à plurimis hiſtoricis celebrata. 22. *proprius ejus locus.* 24. *Aliſoni vicinus.* 23
Cleinenberga oppidum. 6
Clodio Rex Francorum Cameraco potitur ac Tornaco. 156
Clotharii, & Dagoberti Franciæ Regum contra Saxones bellum. 75
Collegium Heriſienſe locum in monte Driburgenſi concedit Virginibus ſacris, poſtea Gerdenam tranſlatis. 188. 189
Colonienſis Archiepiſcopi & C. Clivenſis exercitus à Paderbornenſibus fugatur & caditur, captis viris 420. *equis* 800. 65
Colonienſi Archiepiſcopo nulla jurisdictio in Monte Martis. A. C. MCCXXVIII. 107
Comitum nomen ævo Carolino. 143
Comes Arnsbergenſis Antebellator Weſtphaliæ inter Rhenum & Viſurgim. 227
Comites Lippienſes beneficiarii ſeu Vaſalli Epiſcoporum Paderbornenſium. 47
Comitum Oldenburgicorum, à quibus originem trahit Baronum Furſtenbergiorum familia, brevis genealogia. 276
Conradus Comes de Arnsberg diœceſin Paderbornenſem infeſtans, in prælio contra Bernardum Epiſcopum Paderbornenſem occumbit. 228
Conradus Prior Provincialis Theutoniæ Ordinis Prædicatorum. 132
Corbeia ad Viſurgim à Corbeia Gallica nomen accepit. 130. *primùm trans Viſurgim conſtrui cœpta in ſilva Sollingenſi.* 126. *deinde è Sollingâ ad Viſurgim tranſlata & conſtructa.* 127. *intra fines Diœceſis Paderbornenſis probatur jam olim conſtituta.* 128. *nutrix fuit olim Apoſtolicorum virorum fideique Doctorum.* 129. *Corbeienſes Monachi magnam olim Saxoniæ partem, Inſulam Rugiam, aliaſque Septentrionales gentes ad Chriſti fidem traduxere.* ibid. *Corbeienſis ditionis ſtatus in ſpiritualibus & temporalibus.* 136. *Corbeienſes exemptionem obtendentes, jubet Alexander IV. PP. literas exemptionis proferre; ſin minus, parère Epiſcopo Paderbornenſi.* 129. *Corbeienſis Monaſterii Rectores cum ſuis ſubjectis eximuntur ab expeditione militari.* 114. *Advocati liberè eligendi jus accipiunt.* ibid. *Liti & coloni Abbatis Corbeienſis immunes ab omni judiciaria poteſtate.* 114. *Corbeienſes Rectores Eresburgenſis Præpoſituræ reſtaurant baſilicam à Carolo M. ibidem olim conſtructam, ſed pulvere vitrato ab Haſſis hoc ſæculo dejectam.* 121
Cornelii Taciti Annalium lib. 5. *priores Corbeiæ ad Viſurgim reperti, & Leoni X. oblati.* 79
Craſſiana clades à Parthis illata. 29
Cunigundis Regina, Paderbornæ coronata à Willigiſo Archiep. Mog. 183

D.

Dapifer & Pincerna Episcop. Paderborn. 166

Decursiones militares ad honorarios tumulos 62

Delbruggia ultima Bructerorum sedes. 58. 59. *insignis Diœcesis Paderborn. pagus.* 58. *inaccessis fere incincta paludibus.* 64

Delbruggii injuriâ feroces & indomiti à Gryphiandro dicti. 58. *industrii & militiæ apti.* ibid. *viriliter hostibus sese objiciunt.* 64

Dellina amnis Diœcesis Paderb. vulgò Dalcke hodie dictus. 49

Denarii synodales. 108

Desenbergæ insignis situs, & opportunitas. 165. *quandonam primùm vastata.* ibid. *paruit olim Carolo M.* 164. *in potestatem Henrici Imp. venit.* 165. *consensu Episcopi Paderbornen. & Abbatis Corbeiensis diruitur.* 166. *à Spiegeliis diu inhabitata.* ibid. *ejus ruinæ indicant nullius structuræ robur interitum evadere.* 167

Descriptio elegans Paderæ fontium. 184

Descriptio pompæ quâ Carolus M. excepit Paderbornæ Leonem Pontif. Max. 175. 176. *&c. Descriptio prælii inter Wilhelmum Episcopum Paderbornensem & Archiepiscop. Coloniensem initi anno* 1410. *in Vicinia Delbruggiæ.* 64

Dethmoldia clade Varianâ celebris. 24

Diedenhille oppidulum, ejus situs. 40. 41

Dies Varianæ cladis inominalis. 35

Dimola fluvius limes Hassiæ & Westphaliæ. 70. *Eresburgum & magnam Diœcesis Paderb. partem perlabitur. In Visurgim, haud procul Heristallo se effundit.* 104

Diploma Zuenteboldi Regis. 45. *Henrici Regis.* 46. *Wiboldi Abb. Corb.* 105. *Coss. Eresbergensium.* ibid. *Henrici Rom. Regis.* 107. *Alexandri PP. IV.* 129. *Ludovici Imp.* 130. 131. *Erponis Comitis in Padberg.* 141. *Dodiconis Comitis.* 158. *Henrici Imperatoris.* 160. *Conradi Imperatoris.* 161. *Simonis Episc. Paderborn.* 163. *Bernardi Episc. Paderborn.* 165. *Henrici Imp.* 180. 181. *Bernardi Episc. Paderborn.* 188. 189. *Immadi Episcopi Padernborn.* 198. *Wenemari de Furstenberg.* 222. *Henrici Regis.* 224. *Ottonis Episcop. Monasterien.* 228. *Ottonis Imperat.* 235. *Henrici Regis.* 236. 237. *Caroli Imperat.* 263. *Leopoldi I. Imperat.* 273. *Caroli Magni Imp.* 325. 327

Diploma S. Henrici, quo Comitatum Hahold Meinwerco Episcopo Paderborn. donat. 46

Diploma seu Privilegium Caroli M. Imp. Ecclesiæ Osnabrugensi datum, ex autographo expressum. 325. *Ejusdem Caroli M. diploma eidem Ecclesiæ concessum ex autographo.* 327

Dispargum Chlogionis Francorum Regis sedes. 156

Dissidium inter Spiegelios, ob Desenbergam ortum Simon Episcop. Paderbornen. componit. 166

Dithmarsen pagus Diœcesis Paderbornensis à Marsis nomen obtinuit. 37

Diversæ gentes in fœdus & nomen Saxonum concesserunt. 92

Divisio Parochiæ S. Othelrici in urbe Paderbornensi. 132

Divisio sedium Archidiaconalium in Diœcesi Paderbornensi auctoritate Sedis Apostolicæ facta. 133

Dodico Comes, donat B. Meinwerco Comitatum suum. 159

Dollartus lacus. 53

Driburgum olim dictum Iburgum. 187. 188

Driburgum, sive Iburgum, præcipuum munimentum Saxonum. 191. *Instantiâ Leonis PP. donatur à Carolo M. Ecclesiæ Paderbornensi.* 192. *Driburgi olim fuit Cœnobium religiosarum virginum à Bernardo Episcopo Paderbornensi in Gerden translatum.* 188. 189

Driburgenses accidulas eleganti carmine celebravit Jo. Rotgerus Torckius Præpos. Mindensis &c. Anno 1671. 193

Drusi in Sicambros irruptio. 5. *ejus à Sicambris periculum.* ibid. *per Rhenum L. castella disposuit.* 7. *&* 8. *prope Aldenbecam periclitatur, à Visurgi revertens.* 71. *Albim transire parans ostento revocatur.* 73. *ab Albi revertentis mors.* ibid. *moritur inter Salam & Rhenum. quis ille Sala fluvius?* ibid.

E.

EBerhardus Marcanus hostili incursione Westphaliam vexat. 280. *Werla mœnia dejicit, Furstenbergá arce potitur. à Siffrido Archiepiscopo Colonienſi eam ob causam bello fatigatur.* 280. *Hovestadium castrum invadit ac diruit.* ibid.

Elsen pagus. 10. *ejus appellatio olim varia.* ibid.

Elsen sive Ilesen familia equestris olim nomen. ibid.

Embda nobile in Frisia Emporium ad Amisii ostium. 53

Engelbertus Comes Marcanus instauratam Furstenbergam iterum evertit. 281

Enger vicus, sedes olim Widechindi M. 145

Episcopatus à Carolo M. fundati, & à cæteris Impp. & Regibus aucti, ævo S. Heinrici multùm attenuati, ideò se Meinwerco Episcopo ejusque Ecclesiæ tam liberalem esse fatetur. 159

Episcopatus Paderbornensis singulari Dei providentiâ conservatus, direptis extinctisque magnam partem aliis Saxoniæ Episcopatibus. 258

Episcopi armati castra sequuntur. 77. & 78. *suo ductu & milite contra paganos proficisci soliti.* 98.

Episcopis an interdictum interesse militaribus expeditionibus, & an iis pugnare permissum. 95. *Episcopo interdicta alienatio rerum Ecclesiæ suæ.* 153

Episcopos Saxoniæ ob animarum regimen Principes cœli, Ludovicus Pius Imp. Principes effecit regni. 152

Epitaphium Elisabethæ Spiegel ex Peckelsheim, conjugis Caspari à Furstenberg, Archisatrapæ Westphaliæ. 316. *Othiliæ Furstenbergiæ Abbatissæ Herisiensis & Olinghusanæ.* 317. *Friderici de Furstenberg Canonici Moguntini.* 318. *Godefridi de Furstenberg Canonici Moguntini.* ibid. *Friderici Furstenbergii Archisatrapæ Westphaliæ, Bilsteinii, & Waldenburgi Dynastæ &c.* 319. *Annæ Catharinæ de Petra, conjugis Friderici lib. Baronis de Furstenberg.* 320. *Friderici lib. Baronis de Furstenberg, Satrapæ in Bilstein, Waldenburg & Fredeburg &c.* 321. *Ursulæ Baronis de Furstenberg Decanissæ Herisiensis.* 322. *Theodori Adolphi Episcopi & Principis Paderbornensis, in æde Cathedrali, è regione Mausolei Theodoriani sepulti.* 309. *Annæ à Westphalen conjugis Friderici de Furstenberg.* 315. *Friderici de Furstenberg Satrapæ in Werle, Bilstein & Waldenburg.* 314. *Caspari de Furstenberg, Archisatrapæ Westphaliæ, Arensbergæ in templo Wedinghusano tumulati.* 313

Eresburgum sive Stadberg ad Dimolam. 103. *celebre fano Saxonum.* 110. *Eresburgi Castri situs proprius designatus.* 104. *ejus varia appellatio & etymon.* 103. *Eresburgum cum tota Saxonia Deo & S. Petro à Carolo M. oblatum.* 115. 116. *Eresburgi frequens statio Caroli M.* 104. *Eresburgi idolum Martis, Irminsul dictum. hujus etymon explicatum.* 111. *Eresburgum urbs post terna excidia, nostrâ ætate postremum passa à Succis & Hassis.* 109. & 118. *Eresburgenses cives accusati à Scabinis, non in ferro candenti, uti aliàs consuetum, sed manu duodecimâ purgationem præstabunt.* 105. *Eresburgenses cives ex subjecta villa Horehusen in montem migrant.* 105. 109. *jurisdictioni Episcopi Paderbornensis se subtrahunt.* ibid. *eidem Episcopo certis conditionibus se subjiciunt, quoad jus diœcesanum.* 105. 108. *Eresburgensis templi encomium.* 119. *ejusdem destructio barbara.* 120. *Eresburgum quando nomen mutarit.* 107

Erfurtum à D. Bonifacio paganorum rusticorum urbs appellata. 55

Erpo de Padberg Comes injurius in Crucifixi imaginem in Horhusen divinitus punitur. 141. *Vovet fundare Monasterium Boca.* ibid.

Ernestus Bertramovillius fortiter Paderbornam defendit, & Hassorum obsidionem sustinet. 257

Errores variorum, in designando cladis Varianæ loco. 22. *Errores sive opiniones de Francorum origine.* 83

Erygius apud Dionem quis fluvius. 74

Exempla Episcoporum qui expeditionibus militaribus

Saribus interfuerunt. 96
Exempla barbarorum hostium templis & rebus sacris parcentium. 119
Exterenstein sive Picarum rupes. 71

F.

FAlsitas eorum retecta, qui nuper scribere ausi Carolum M. non undequaque sedi Apostolicæ Romanæ ejusque doctrinæ fidei adhæsisse. 99
Ferdinandi Bavari Episcopi Paderbornensis encomium. 258
FERDINANDUS *à Furstenberg Episcopus & Princeps Paderbornensis, Coadjutor Monasteriensis S. R. I. Princeps &c.* 297. *ejus laudes.* 194. *anno* 1668. *sopitis controversiis, stabilis successionem Paderbornens. Eccles. in Comitatum Pyrmontanum.* 199
Fletorpensis Monasterii Advocatia non sit hæreditaria. 142
Fluvii plures trecentis diœcesin Paderbornensem irrigant. 14. *Fluvii præcipui diœcesis Paderbornensis.* ibid.
Fons apud Smechtam hominibus innoxius, avibus exitialis. 247. *Fontis melliti apud Smechtanos virtutes.* 246. *Fons Padulus* FERDINANDO *Principi salutaris.* 252. *Fons apud Frisios noxius.* 247. *Fons Eresburgi impetratus Caroli M. precibus, ejus rei veritas excussa.* 112. *Fons resonus vernaculè Bullerborn, Bulderborn &c. dictus.* 242. *ejus per intervalla fluxus.* 248. *Fontium miracula circa Paderbornam.* 245. *Fontes in Diœcesi Paderbornensi in modum fervidi aheni bullientes.* 246. *Fontium diversorum natura mirabilis.* 248. *Fontis Tulliani descriptio & inscriptio.* 248. 289. *Fontes, eorumque capita olim sacri.* 18. *Fontes olim sacrificiis culti.* ibid.
Franci à Trojanis reliquiis originem non trahunt, neque ab exteris gentibus, neque ex Scandinavia, neque ex Franconia. 83
Francorum Regum vetus sedes Dispargum, hodiernum potius Duisburgum censendum est fuisse, quàm Desenberga in Diœcesi Paderbornensi. 156
Francorum virtus, & diffusum latè imperium. 93. *eorum nomen apud hist. Augustæ scriptores tantum celebre post imperium Gallieni.* 82
Francorum Regum insignia primò tres bufones, deinde Leones, postremò Lilia. 208
Francorum veterum virtus bellica. 126
Francicæ regionis flumina ab Apollinare recensita. 86
Francis familiare peregrina nomina nostris locis inferre. 101
Francorum adhuc gentilium lex & pœna in templorum violatores & incensores. 120
Franci è castro Desenberga resistunt infestantque Saxones. 165
Francia vetus quarenda est inter Rhenum Visurgim & Albim, & cumprimis in Westphalia. 84
Francia quadrifariam divisa, in Transrhenanam, Gallicanam minorem & majorem, & Franciam novam. 87. *Franciæ veteris fines.* 86
Franckon liberum hominem lingua Germanica sonat. 85
Francisca armorum genus Francis. 126
Franciscus Abbas Corbeiensis anno 1507. *oppignorat Archiepiscopo Colonienſi alteram medietatem montis Martis.* 118
Franciscus Wilhelmus Furstenbergius Archicommendator Ord. Teutonici per Westphaliam &c. 297
Fridericus Archiepiscopus Colonienſis, & Adolphus Comes Clivia hostiliter invadunt Delbruggiam. 64
Friderici Furstenbergii dynastæ in Bilstein & Waldenburg posteritas & liberi. 295
Fridericus Furstenbergæ Dominus conditor arcis Waterlappiæ. 278. *ejus situs.* ibid.
Fridericus & Wenemarus fratres auctores Furstenbergiorum in Waterlapp, & Furstenbergæ nova. 283
Fridericus Furstenbergius S. R. I. liber Baro, ejus vitæ & gestorum brevis synopsis. 296
Fridericus de Brencken miles. 219
Frimersheim Dominium, confirmatur Abbatiæ Werthinensi à Zuenteboldo Rege. 45
Fuldæ nomen fluvii & oppidi. 3
Furstenbergica familia primordia generis debet armis & militiæ, progressum & incrementum

tum literis. 299
Furſtenbergii in Waterlappia & Furſtenberga nova, iiſdem trabibus utuntur in ſcuto gentilitio, ſed Galeæ coronide diſtincta. 283
Furſtenbergicæ familiæ deductio hiſtorica à Comitibus Oldenburgicis. 272. 275. *Auctores qui id ſolidè probant.* 273
Furſtenbergici quorum illuſtre ab antiquo nomen & fama. 283
Furſtenberg caſtrum ſæpe deſtructum ac reparatum, denique deſolatur. 277. 278. 281
Furſtenberga vetus toties adverſum Martem excidiaque experta deſeritur à Furſtenbergicis Dominis, novaque conſtruitur ad radices montis. 283
Furſtenbergii fœdus ineunt cum Archiepiſcopo Colonienſi ejuſque ſociis contra Ludovicum Bavarum, 282
Furſtenbergii Nobiles ex Waterlapp Monaſterium Bodecenſe incendunt, ſed mox damnum illud reſarciunt. 222

G.

Gaw, & Börde, quid Germanis. 143
Gerdenſe Monaſterium Virginum prius in monte Driburgenſi conſtructum fuit. 189
Germani olim ſolum facilè crebroque mutabant. 200
Germanorum fortitudo & fides vindicata. 28. 29
Germanorum mos Heroum facta populari cantu celebrare. 78
Germanorum ſigna bellica, ferarum imagines &c. 208
Germania & Alemania in pagos olim diviſa, itemque Helvetia. 143
Germanicus Cæſar, Druſi filius Viſurgim tranſit. 74. *cæſarum clade Variana legionum reliquias, uno tumulo condidit.* 62. *in Bructeris Druſi patris aram reſtituit.* ibid. *ejus de Teudorige Sicambrorum Principe triumphus.* 7. *Viſurgim non ſine periculo cædis accedit.* 125
Gerviliebus Epiſcopus Moguntinus patris ſui Geroldi itidem Epiſc. Moguntini interfectorem, in medio Viſurgis alveo interficit. 78
Godefridi Henſchenii S. J. viri doctiſſ. de Dieſthemio & Diſpargo opinio. 157
Godefridus ultimus Comes Arnsbergenſis unà cum conjuge ſua Comitatum ſuum vendit Eccleſiæ Colonienſi. 227
Godefridus Wendelinus Eccleſiæ Tornacen. Canon. & Officialis ſcripſit comment. ad Leg. Salicam. 157
Gothi & barbari in parcendis Catholicorum templis, & ſacrorum ſpoliis moderatiores, quàm noſtrâ ætate Hæreticorum milites. 119. & 120
Græci Romanique tropæa figere ſoliti. 209
Gregorius II. PP. in epiſtola ſua Bructeros Bortharos appellavit. 59
Guilielmus Furſtenburgius ex Waterlapp Ordinis Teutonici in Livonia magnus Magiſter & Princeps inclytus, ætate jam gravis ſucceſſorem delegit Gothardum de Ketteler. 284. *Vellinum arcem munitam ſedem ſibi conſtituit. in ea obſidetur à Moſchis. in quorum poteſtatem venit, prodita à proprio milite arce. Principis dura captivitas, pietas, conſtantia in fide Romano-Catholica.* 285. *Wolffangus Princeps totius Ordinis Teutonici magnus Magiſter, Legatione ad Moſchorum ducem miſſa Guilielmum redimere magna auri copia fruſtra conatur. Legatorum nomina &c.* 285. 286
Guntherus Comes Swalenbergenſis & Theodorus Baro Itteranus de Epiſcopatu Paderbornenſi contendunt. 281

H.

Hameko abbas S. Pauli Paderborna. 189
Harmesborg arx ab Harminio nomen accepit. 200
Haſſi inhiant opimiori Paderbornenſis Diœceſeos agro. 257
Haſſicus miles Uffleno duce pulvere nitrato ſubvertit templum S. Petri in Monte Martis anno 1646. 118
Hathumarus & Baduradus Epiſcopi Paderbornenſes authoritatem ſuam interponunt ædificationi Corbeiæ. 127. 128
S. Heinricus Imp. confirmat ſuo diplomate donationem Comitatûs, B. Meinwerco à Dodicone factam. 161
Heinrici Imp. diploma datum Eccleſiæ Oſnabrugenſi. 237. *ejuſdem diploma Paderbornenſi Eccleſiæ datum.* 236
Henricus Auceps Rex German. Werlæ declinat furorem Hungarorum. 223. *Inducias paciſcitur. Tributum exacturos cædit.* ibi.

Henrici Regis diploma Hervordiæ datum. 224
Henricus Rex anno MCCXXVIII. *adjudicat Abbati Corbeiensi possessionem Montis Martis contra Archiepiscopum Coloniensem.* 107
Henricus Virneburgius Archiep. Coloniensis. 281
Henrico Aucupe regnante, multæ urbes conditæ seu munitæ. 55
Henricus Paderbornensis Episcopus à Friderico Coloniensi Archiep. Marescallus Westphaliæ constitutus. 227
Henricus de Werle Episc. Paderbornens. 141
Henricus de Gerdenen fundator Monasterii Gerdensis. 189
Heristallum Saxonicum frequens Caroli M. statio. 215. *à castris Caroli M. hîc positis nomen accepit.* 214. *ab Heristallo Francico appellatum.* 171. *cum quo gloriâ famâque certat.* 216. *Heristalli designata à Carolo M. Sedes Episcopalis. causæ hujus facti.* 215. *diu fuit possessio Nobilium Falckenbergiorum.* 216. *à Theodoro Furstenbergio Episc. & Principe Paderbornensi redimitur* 17666. *aureis in usum Ecclesiæ suæ.* 216
Heristensis Parthenonis fundatio, immunitas, prædia. 264
Hervordense Monasterium Virginum, unà cum Unwani Episcopi Paderbornensis consilio ab Henrico Rege restituitur priscis bonis. 224
Hervordia & Corbeia intra Jurisdictionem Episcopi Paderborn. 224. & 225. *ab Hungaris destruitur Hervordia.* 224
Hermannus de Loen Wichboldi Archiepiscopi Coloniensis affinis. 280
Hermannus Abbas Corbeiensis medietatem Montis Martis oppignorat Archiep. Coloniensi anno 1230. 118
Hermingsburg arx prope Schier ab Arminio constructa. 201
Hildigardis Reginæ mors. 43
Hildigarii Archiepiscopi Coloniensis cades, & sepultura. 93. 94
Historia fundationis monasterii Bödecensis. 221
Historiæ monumenta cæteris prævalent. 79
Honorarii tumuli illustribus viris constituti. 62
Horna oppidum Lippiensis Comitatûs. 71
S. Hülffe sacellum à Carol. M. in memoriam victoriæ de Saxonibus reportatæ structum in monte Osnegg. 43
Hunnorum in Germaniam irruptiones. 223
Hunoldus à Plettenberg Miles. 280
Huxaria ab anno Christi DCCCXXII. *Corbeiæ subjecta dono Impp.* 132
Huxaria una sedium Archidiaconalium Diœcesis Paderbornensis. 132. 134
Huxeri sive Huxaria olim villa regia. 130

I.

Idistaviso campus ad Visurgim, & prælii locus Germanico delectus. 74
Immunitates & jurisdictio omnium Episcoporum per Franciam & Saxoniam, uti à Carolo M. Osnabrugensi data, agnoscitur ab Henrico Rege. 235
Impp. Romani in tutelam corporis sui Germanos soliti adhibere. 29
Imperii Romano-Germanici insigne, aquila duæ concorporatæ, non una tantùm biceps. 32
Inscriptiones Theodorianæ. Arcis Neuhusanæ. 300. *Arcis Wevelsburgi.* ibid. & 230. *Heristæ exornatæ.* ibid. *Academiæ Theodorianæ.* 301. *Ferdinandeæ. Arcis & jurisdictionis Buranæ.* 302. *Templi Parochialis in Tudorp.* ibid. *Ædis S. Michaëlis Archangeli.* ib. *Templi Parochialis in Corbeke.* 303. *Sacelli SS. Philippi & Jacobi in monte Furstenberg.* ibid. *Templi Parochialis in Obernkirchen.* 304. *Monasterii Braculensis PP. Capucinorum.* 305. *Templi Monasterii in Grafschafft ord. S. Benedicti exornati.* ib. *Templi in Cleinenberg reparati.* 306. *Templi Bustorffiani arâ maximâ & porticu exornati.* ibid. *Templi Parochialis Neuhusii.* 307. *Sacelli S. Philippi Nerii.* 308. *Ædis S. Agathæ V. & M. in Siddessen.* ibid. *Cœnobii & Templi PP. Prædicatorum Warburgi restituti & ornati.* 310. *Templi S. Crucis exstructi in Aldenbeca.* ibid. *Sacelli S. Annæ in Amerungen.* 311. *Templi Parochialis in Lichtenaw.* ibid. *Templi cum Monasterio PP. Francisc. strictioris observantiæ, à fundamentis exstructi Paderb.* ibid. *Nummus antiquus cum inscriptione Franciæ apud Spanheimium.* 85
Joannes Adolphus Furstenbergius Camerarius & Canonicus Paderbornensis, Hildesiensis, & Monasterienses, Præpositus S. Crucis in Hildesheim, Satrapa in Bilstein &c. 297
Joannes à Plettenberg Marescallus Westph. 280
Joannes Schneberg ex Bokendorp Paderb. diœces.

Re-

Regem Sueciæ perimit. ejus facti indicia. 217
Joannis Sporckii Comitis patria Delbruggia, ejus laus. 58
Joannis Worthii laus. ibid.
Jodute idolum Saxonum. 136
Irminsula à Carolo M. destructa. 112
Irminsulæ descriptio. 111
Julinum & Wineta urbes olim amplæ, vix nunc vestigia sua monstrant. 55
Jul. Cæsaris in Cheruscos, Suevos, & Sicambros expeditio. 5. *Jul. Cæs. bis cum exercitu Rhenum transiit.* 7
Jurisdictio absoluta confirmatur Episcopo Paderbornensi ab Ottone Imp. & Henrico Rege. 235. 236. 238. *Jurisdictio Episcopi Paderbornensis sacra, in subjectas Corbeiensi Abbatiæ Parochias, pluribus argumentis vindicata.* 128. *Jurisdictio politica à Carolo M. data Episcopis, ex diplomatis Osnabrugensis Ecclesiæ asseritur.* 325. & 327

K.

KNockenbecke & Rodenbecke rivi unde dicti. 24

L.

LAmboyus obsessam ab Hassis Paderbornam feliciter liberat. 258
Lancastriæ Ducis in Borussiam cum multo auro præmissus miles, prope fontes Luppiæ, à Joanne de Padberg, Hunoldo à Plettenberg, & Comite de Retberg dispoliatur cæditurque. 135
Lanosi. non conveniunt, quæ de Luppia in historicis memorantur. 14
Lapis altaris à Leone III. PP. consecratus, Dethmoldiâ sive Thietmallo Paderbornam à B. Meinwerco deportatus. 47
Legio 1. auxiliatrix è Sicambris conflata. 6. *Legio Romana quot millibus militum constiterit.* 33
Leo III. PP. confirmat sedem Episcopalem Paderbornæ, prædicit deinceps ab infestatione gentilium Ecclesiam immunem fore. 178. *Leo III. PP. Paderbornæ in Ecclesia ibidem recens constructa consecrat altare.* 178. *Ecclesias in Saxonia dedicat, variaque loca peragrat.* 117. *quando Eresburgi fuerit.* 116. *& consecrarit Basilicam Eresburgi à Carolo M. constructam.* 113
Leopoldus 1. Austriacus Imperator Furstenbergiam familiam, antiquitate, nobilitate, opibus, meritisque inclytam evehit ad dignitatem gradumque liberorum S. R. Imp. Baronum. 273
Lex Salica vetat spoliari Ecclesias, & Sanctorum reliquias profanari. 120
Libera Episcopi Paderbornensis per Clerum electio confirmatur ab Ottone Imp. 235
Limes inter Sicambros & Cattos. 6
Lipspring arx nomen accepit à Luppia. 16
Lipspringa oppidum diu conditum post arcem. ib.
Loco, quo olim Aliso stetit, nova arx, & domicilium Episcoporum Paderbornensium constructum. 11
Lucanus correctus. 89
Ludæ varia appellatio. 198. *Luda in litteris Immadi Episcopi Paderbornensis nuncupatur Liuithi.* ibid. *Ludam sive Lugdam à Carolo M. ad similitudinem Lugduni dictam fingit Pideritius.* ibid. *Luda primi domini fuere Comites de Hallermundt, deinde Domini de Homburg.* 199
Ludovicus & Lotharius Augg. donant Montem Martis Abbatiæ Corbeiensi. 113
Ludovicus Pius Imp. donat Corbeiensi Monasterio Huxeri, Eresburg & Meppiam Abbatiolas, aliaque prædia. 104. *Ludovici Pii Imp. encomium.* 152
Ludovicus Imp. donat Corbeiæ jus mercatûs publici, & monetæ. 131
Ludovicus Imp. diplomate suo eximit Corbeiam Saxonicam ab omni potestate judiciaria, aliisque oneribus. 130
Ludovicus Rex concedit Abbati Corbeiensi jus publici mercatus in Monte Eresburgi sive Stadberg. 114
Luppiæ varium etymon. 14. *quæ loca alluat.* ibid. *celebris apud Historicos* 15. 19. *clade Varianâ inclaruit.* 29. *Oritur in diœcesi Paderbornensi sub Lipspringâ castro.* 15. *prope Wesaliam Rheno miscetur.* ibid. *ejus aquis Saxones baptizati.* 18

M.

MAgna flumina à modicis fontibus originem ducunt. 54
S. Magni Martyris templum in Horhusen. 141
Mallus, sive mallum idem quod judicium, sive placitum. 45

Malovendus Dux Marsorum. 37
Marathonis campi Persarum cæde nobiles. 209
Marcalo locus ad Visurgim ubi Saxones olim conveniebant. 143
Marci Reguli fides laudata. 66
Marsi. eorum sedes, virtus bellica. 37
Mattiaci fontes, nunc Wysbadenses dicti. 246
Mauritius Falckenbergius frater Theodorici, in prælio ad Lutzam primus Regem Sueciæ ex equo dejicit. 217
Mausoleum Theodori Episcopi & Principis Paderbornensis in æde Cathedrali. 312
S. Meinulphus Archidiaconus Ecclesiæ Paderbornensis fundator Monasterii Bodecensis. 220
Meinwercus Episcopus Paderbornensis dedicat Herivordiæ basilicam S. Mariæ quæ vocatur ad crucem, in sua diœcesi sitam. 225
Mendena Furstenbergæ arci vicinum oppidum bello Westphalico diripitur ac vastatur, quin & ipsa Furstenberga Marcano Comitatui infesta solo æquatur. 283
Merovingi Francorum Reges è Sicambris orti. 7
Miltiadis tropæa in campo Marathonis. 209
Mindam Carolus M. venit Heristallo. 215
Ministeriales Vasalli Episcopi Paderb. 164
Monasterii Fletorp origo in Comitatu Waldecensi. 141. *Conditor idem Comes de Patberg, qui Bocensis Cœnobii.* ibid.
Monasterium Bodecense Canonicarum Virginum translatum ab Episcopo Paderbornensi ad Canonicos Regulares. 223
Monasterium in Groninga & Kemnade Corbeiensibus perpetuò addicitur. 116
Mons Eresburg cum tota Saxonia Deo oblatus. 115. 117. *Fratribus ibi adunatis à Carolo M. donatur ab omni humana potestate liber.* 116. *attributis eidem decimis circumquaque ad duas Rastas Saxonicas.* ibid.
Mons Humorum. 41
Mons Lulli. ibid.
Mons Martis seu Eresburgum cessit Archiepiscopo Coloniensi, ex contractu duorum Abbatum Corbeiensium. 118
Monumentum à monendo dictum. 167. *Monumenta ingenii sola æterna.* ibid. *Monumenta sepulchrorum secundùm viam locari solita.* ibid. *Monumentis literarum loca celebria solùm æternari.* ibid.
Monumentum Aciduæ Driburgensis. ib. *Aciduæ Smechtanæ.* 261. *Alisonis.* 1. *fontium Amisii.* 51. *Bocæ ad Luppiam.* 139. *Brunisbergæ prope Huxariam.* 123. *Cladis Varianæ.* 21. *Delbruggiæ.* 57. *Desenbergæ.* 155. *Driburgi.* 187. *Eresburgi vel Montis Martis.* 102. *Heristalli Saxonici.* 213. *Ludæ ad Ambram.* 197. *Luppiæ fontium.* 13. *Oldenburgæ in monte Furstenberg, primæ Baronum de Furstenberg in Westphaliæ ad Ruram sedis.* 271. *Paderæ fontium.* 168. *Paduli fontis prope Neuhusium.* 251. *Rhemæ ad confluentes Warnæ & Visurgis.* 81. *Resoni fontis.* 241. *Sendæ deserti.* 233. *Teutoburgiensis Saltus.* 39. *Visurgis.* 69. *Wevelsburgi.* 219
Monumentum in lapide marmoreo Snellenbergæ conspicuum. 301
Monumentum Widechindeum, ut nunc est, graphicè repræsentatum. 147. 148
Mors infelix Friderici Comitis Arnsbergensis vexatoris Episcoporum & religiosorum. 226

N.

Necdum non conveniunt, quæ de Luppiâ memorantur in historicis. 14
Nehemium oppidum evertitur. 279
Nero Drusus hyberna ad Luppiam habuit. 16
Neuhusanæ arcis inscriptio. 254
Neuhusium domicilium Episcoporum & Principum Paderbornensium. 252. *illo ipso loco situm ubi olim Alisonem castellum Drusus contra Sicambros exstruxit.* ibid. *à Vrangelio expugnatur, unà cum urbe Paderbornâ Hassis traditur, horum de subruendo Neuhusio consilia improbat & intervertit Vrangelius.* 256. *pignoris loco retinetur ab Hassis.* 257
Nicotiana herba maritimis populis medicinalis. 247
Nili fontes occulti, cur Nilus è tenebris fluere dictus. 18
Nimia quæ sit ad Visurgim, quo loco conventus Saxonum habitus. 94
Nobilium de Ketteler sedes Sithen. 100
Nortluidi trans Albim populi. 215

O.

Oldenburga Furstenbergiorum Baronum prima sedes unde dicta. 272. *ejus situs, antiquitas, munitiones.* ibid.
Optimus Dei cultus, optimus animus. 121

Ordi-

Ordinatio Commissariorum Apostolicorum de obedientiis, & præbendis Vacantibus in Ecclesia Paderbornensi. 135. 136
Osnegge montis situs. 43. 48
Othilia Furstenbergia Abbatissa Herisiensis & Olinghusana. 294
Ottonis Imp. diploma datum Ecclesiæ Paderbornensi, in quo desertum Sendæ Sinede nuncupatur. 235
Otto III. Imp. Wildeshusii majorum suorum monumenta inspicit. 149
Otto Episcopus Neuhusium restaurat. 254. *& post eum alii deinceps Episcopi aliis atque aliis ædificiis ornant. Theod. denique Furstenbergius ingenti sumptu magnificè exædificat.* 254
Otto Episcopus Monasteriensis. Itemque Otto Episcopus Paderbornensis. 228
Otto Ritbergius Episcopus Monasteriensis. 280
Otto Cardinalis legatus Sedis Apostol. 132

P.

Padera, aliàs Patra, Pather, Pater, dictus, & vulgò Pader. 169. *Padera in ipsa Paderbornensi urbe pluribus fontibus scaturit.* 169. *ejus descriptio.* 170. *nomen secundùm nonnullos derivatur à Pado Italiæ flumine.* ib.
Paderbornæ nomen vetustum. 171. 172. *à fonte Paderæ ductum.* 136. 171. *diversa olim ejus appellatio.* 169. *encomium.* 185. *Regalis Sedes dicta.* 179. *plurium Imperator. & Regum, Ottonum, Henricorum, Conradi, Friderici, Caroli IV. grata frequensque statio.* 181. 182. 183. *à Ludovico Pio frequentata, ibidem comitia placitaque ab eodem habita, legati auditi, &c.* 179. *in Synodo Paderbornæ à Carolo M. coactâ baptizantur Saxones.* 174. *Paderborna eripitur Hassis, qui cum subsidio Suedico frustra illam rursus intercipere conantur.* 257. *Paderbornæ magnum decus à Paderæ in ipsa surgentis fontibus.* 170
Paderbornenses cives strenuè contra Colonienſem militem agunt. 65. *Ottoni Episcopo bellum inferunt, Neuhusium succendunt, munitiones subruunt.* 253
Padi similitudo aliqua cum Padera. 170. 171
Pagi quando in Ducatus & Comitatus transierint. 143
Pagi Varii sive regiuncula diœcesis Paderb. ibid.
Pagorum situs per nomina Comitatuum designatur olim, exempla ejus rei varia. 143. 144
Pagus Huthagoë ad Ambram. 100
Pagus erat olim major vel minor tractus, vel pars regionis. 143
Pather in voce Patherborna, unde tractum. 172
Pax Burgensis. 166
Pernicies allata Ecclesiæ Paderbornensi à cooptatione potentioris Principis, 206
C. Philippus à Ketteler Decanus, J. Wilhelmus & J. Henricus Barones de Sintzig, Canonici Paderbornenses præservant Lipspringam arcem & oppidum ab excidio Suecico. 16
Pipini expeditio in Saxones. 93.
Pontes Aggeresque quibus militares viæ olim stratæ. 23. 60. & 62
Populi inter Visurgim & Rhenum olim celebres. 144
Præbendæ Canonicales majores in Cathedrali Ecclesia Paderbor. XXIV. & sex minores. 135
Præpositura Montis Martis exempta declaratur ab Episcopo Paderbornensi. 108
Principatus, & bonorum Principum encomia. 149. 150
Privilegium Leonis III. PP. datum Eresburg. in dedicatione Basilicæ à se consecratæ. 115
Prussii arcebant olim à lucis & fontibus suis Christianos. 18
Ptolemæus primus Saxonum meminit. 89
Pugna rixæque graves ortæ Paderbornæ in coronatione Reginæ Cunigundis. 183
Purgatorium Westphalorum. 41
Pyrmontani fontes celebrantur ac frequentantur à Principibus viris. 202. *horum encomium ac virtutes.* 203

Q.

Quinam Germanici nomen, à Germanis debellatis assumpserint. 61
Quinctilianus, Ascanius, Silius Ital. aliique auctores Germanis vitam debent. 79

R.

Rema ad Visurgim à Rhemis Galliæ dicta. 171
Remæ à Carolo M. templum conditum. 101
Rimi, Rimia, aliterque olim dicta. 93
Res Ecclesiæ patrimonia pauperum. 153
Retharius Episcopus Paderbornensis. 236. 237
Rhenus Imperii Romani limes. 2. 34
Roma à parvis initiis in immensam accrevit potentiam.

tentiam. 54
Romæ Schola Saxonum instituta. 118
Romani in Germania multas urbes & oppida condiderunt, in quibus hiberna, forum & congressus cum barbaris habuerunt, etsi horum nulla ampliùs mentio apud historicos. 8
Romani soliti sunt victas gentes in alias oras deportare. 210
Romanorum præsidia Claudius Cæsar cis Rhenum referri jussit. 11. 74

S.

SAchs cultelli Saxonum. 125
Sacellum in vertice montis Furstenberg à FERDINANDO Episcopo ac Principe Paderbornensi &c. restitutum. 272
Sacellum divini auxilii S. Hülffe non solùm prope Diepholdiam, sed etiam prope Dethmoldiam à Carolo M. structum. 44
Saltus Teutoburgiensis. 24
Saltz ad Salam, locus confecti belli Saxonici. 47
Sanctorum reliquiæ in castris asservari, & cum exercitu circumduci solitæ. 98
Sassen idem quod cæsariem radere. 126
Saxonia tota in Westphalos, Angarios & Ostphalos olim divisa. 144. item in pagos complures. 142
Saxonum nomen unde ductum. 92. Saxonum origo à variis varia assignata, ut plurimùm perperam. 88
Saxones primi in Cimbrica Chersoneso, ubi nunc Holsatia est, sedem habuere. 89. antiquorum Saxonum sedes cis & ultra Visurgim. 91. Saxones indigenæ sunt Germani. 89. 90. à Sassiis dicti. 126. Saxones Francis tributarii. 100. In campo Sintfeld se dedunt Carolo M. 208. Ad Thietmallum & Hasam à Carolo M. victi. 42. & 43. Juxta Brunisbergam Carolum prohibere conati transitu Visurgis. 125. Veterum Saxonum carmina barbara. 78. piraticam olim exercuere. 89. eorum in acie habitus, arma. 125. Saxones qui longitudinem spathæ excedebant occisi à Francis. 76. tributi loco 500. vaccas Francis dare annuatim jussi. 100. infesti olim Hassis, conantur Fridislariæ incendere templum Christianorum. 157. Saxonum superstitio in cultu fontium. 18
Sæculum hoc Magnis Urbibus fatale. 255
Scharsahs & Sas novaculam olim Saxonibus significabant. 126
Scelerata castra unde dicta. 73
Schidroburgi fundata primùm à Carolo M. sedes Episcopalis, post varias translationes tandem ab Ottone M. Magdeburgi confirmatur. 202
Schidroburgum castrum Saxonum, ad Ambram fluvium. 201
Schira prædium Blombergensis Monasterii in profanos usus conversum. 202
Scramasaxi gladioli Saxonum. 126
Scyre Saxonibus olim quod pagus, vel districtus alicujus regiuncule. 143
Sendæ deserti variæ in antiquis diplomatibus appellatio. 235. ejus amplitudo. 234
Sepulchrum primorum Episcopor. Paderb. restauratum in Crypta ædis Cathedralis. 307
Sicambrorum prima sedes. 5. Sicambri in diœcesi Paderbornensi habitarunt, cùm Drusus Alisonem castellum muniret. 6. finitimi Cheruscis olim, ubi nunc Dethmoldia. 41. eorundem ad Ruram sedes. 5. in Galliam translati. 6. eorum pars aliqua num in antiquis sedibus relicta? ibid. J. Cæsaris castra in Eburonum finibus oppugnant. 5. infestissimi Romani nominis hostes. 4. à Claudiano & Apollinari Franci vocati sunt Sicambri. 85. Sicambrorum virtus militaris. 4 Sicambrorum legio. 5. Sicambra cohors. ibid.
Siffridus Episcopus Paderb. fert suppetias Widekindo Abbati Corbeiensi contra Nobiles de Amelungsen & Comitem de Waldeck impedientes instaurationem Arcis Brunisbergæ. 124
Sigeburch castrum Ruræ imminens. 191
Signa vellere quid? 8
Sintfeld campus celebris apud Historicos. 206. fuit olim cultior & fertilior. ibid.
Simon Episcopus Paderbornen. concedit civibus novi oppidi Warburgensis facultatem illud muniendi. 163
Slangius ductor Suecorum ab Hatzveldio Cæsareano duce caditur ad fontes Luppiæ. 234
Sophia Abbatissa Gandersheimensis benedicitur Paderbornæ. 183
Spathæ aut bipennes Francis olim in usu. 126
Statutum Synodale Caroli M. de Episcoporum expeditionibus in hostem. 96. 97
Stemma Baronum Furstenbergiorum in Waterlapp,

Iapp, Snellenberg, Furstenberg &c. 287
Stricta Lippa. 171
Stukenbroick pagus diœcesis Paderb. 49
Suevi confines Cheruscorum & Cattorum populi. 73
Suffridi Petri de nomine Saxonum opinio rejecta. 91

T.

TAcitus Imp. Corn. Taciti historiarum libros per singulos annos decies exscribi jussit, & in bibliothecis reponi. 79
Tanfanæ templum. 37
Teuderium Ptolemæi num sit Paderborna. 136
Teuteberg Romanâ clade inclytus. 28
Teutenmeyer. 40
Teutoburgium vetus, Dethmoldia postmodùm dictum, ejus etymon. 40
Teutoburgiensis saltus per quàs ditiones se porrigat. 41. 242. *ubi propriè quærendus?* 40. *Teutoburgiensem propè saltum trium cæsarum legionum ossa insepulta.* 42
Teutonici Montes in extremis Bructerorum. 41
Theodoricus Hunonis & Conradi Comitum Oldenburgicorum frater, conditor familiæ Furstenbergicæ. 276. *sedem sibi legit ad Ruram.* ibid. *Oldenburgam arcem exstruit.* ibid. *Hujus posteri abolent sensim titulos Comitis Oldenburgici atque Alveslebiani, & à vetusto Montis habitati vocabulo, Dominorum de Furstenberg cognomen assumunt.* 277
Theodoricus Archiepisc. Coloniensis clam impetrat à Martino V. PP. literas unionis, quibus Episcopatum Paderb. conjungere voluit Coloniensi. sed has rescindit Eugenius IV. PP. 106
Theodorus Furstenbergius Episcopus & Princeps Paderbornensis. ejus encomium. 294. *recuperat arcem Wevelsburg.* 36000. *Imperialibus nummis.* 230
Theodorus Adolphus de Reck Episcopus & Princeps Paderbornensis Wevelsburgum ex parte reparat. Sacellum ibidem restituit. 231
Theodorus Casparus Furstenbergius Canonicus Senior Moguntinus, Spirensis & ad S. Albanum Moguntiæ. 297
Theodorus Falckenbergius Gustavi Adolphi Suecia Regis aulæ Marescallus. 217
Thietmalle, quid sonet linguâ Theudiscâ. 47
Thietmalle diversimodè olim scriptum. 44
Thietmallum unde dictum. 40. *à loco placiti seu judicii.* 46
Thietmarus Bernardi Saxoniæ Ducis frater ob Herivordiam dispoliatam vexatamque, multatur à B. Meinwerco Episcopo. 225
Tiberii, Drusi fratris expeditio contra Canisates, Attuarios, Bructeros. 73
Triumphus Romæ de Sicambris actus. 6
Tropæa Caroli M. in campo Sintfeld. 205
Tumultuarii sive Resoni fontis descriptio. 242. 243. *&c. miraculum illius fontis nunc cessat.* 244
Tungrenses Plinii fontes fortè moderni sint Spadani. 246

V.

VAccæ inferendales unde dictæ. 100
Vallis Ossenthal. 49
Vandali & Burgundiones à Probo victi, & in Britanniam deportati. 211. *Franci etiam à Constantino in Gallias.*
Varus cum legionib. non procul Alisone cæsus. 4. *circumventus à Germanis & cæsus.* 23. *Q. Varus cum 3. legionib. cæsus.* 9. *Dies Varianæ cladis cur incerta.* 35. *Diversis locis Varus cæsus, pugnâ in triduum productâ Duce Arminio.* 35. *Magnitudo cladis Varianæ expensa.* 32. *Varus sibi ipsi manus infert.* 24. *ejus cadaver effossum & semiustum laceratur.* 25. *mores ejus Germanis invisi.* 26. *natales & mores: avaritia & superbia.* 25. *securitas & fiducia nimia reprehensa.* 26
Varisberg, Varimons, Varenholtum, Variburgum, Varendorpium à Varo nomen putantur duxisse. 27
Vasta loca quæ dicantur. 41
Vedegonis mons. 94
Vechtelar an arx Carolo M. ad Luppiam constructa. 140
Viburg locus necis Hildegarii Archiepiscopi Colon. idem Driburg & Viberg, & castrum Witberg. 94
Viatorem compellandi formula. 41
Vici & Castri Engern excidium. 146
Vici Engern situs, antiquitas, varia Dominorum mutatio. ibid.
Vicus & Schola Saxonum Romæ, Carolo M. & Leone Pontif. 118

Victo-

Victorum est parcere victis. 210
Villa Saxonica quanam in maximas excreverint urbes. 55
Visurgis fluvii varia appellatio. 70. *clade variana quare nobilis?* 124. *Francorum armis inclarnit.* 74. *augetur fluviis, Dimolâ, Beverâ, Nethâ, Grovâ, Scelpâ, Saumerâ, Emmerâ, Luterâ, Alphâ, Wehrnâ, Beghâ.* 70. 71. *Visurgim quoque accesserunt Impp. Maximus, Probus Diocletianus &c.*
Volradus Præpositus Ecclesiæ Paderborn. 133
Upsprung vicus diœcesis Paderbornensis. 16
Urbes Episcopales in Saxonia quæ. 55. *Urbes Episcopales opibus auctæ, Dominis suis mox graves, iisdem migrandi alio necessitatem imposuerunt.* 252. *Urbes amplas quid in ruinam præcipitet.* 55. *Urbium magnarum fata & excidia.* ibid. *Urbium olim celebrium occasus.* ibid. *Ut flumina sic urbes, cùm maximè excreverint, occidunt.* 54

W.

Waldburgis prima Herisiensis Parthenonis Antistes. 264
Walramus Juliacus Archiepisc. Colon. successor Henrici, alienatur à Ludovico Cæsare. 282. *inimicitias suscipit cum Godefredo Arnsbergensi & Adolpho Marcano Comitibus, quibus tamen conciliatur, Wilhelmi Juliacensis & Adolphi Montensis Comitum opera.* 282
Warburgum ad Dimolam. 158. *& seqq. situm Olim in Comitatu Dodiconis.* 159
Warna fluvius Visurgi miscetur ad pagum Remen in Comitatu Ravenspurgico. 87
Wartbergum, quasi montis specula dictum. 159
Wenemarus de Furstenberg certis conditionibus cum Henrico Spiegelio Episcopo Paderbornensi transigit, datis securitatis literis. 222. *Wenemarus Furstenbergius à Friderico Colonienſi Archiepiscopo constitutus summus militiæ præfectus, & Arnsbergensis provinciæ Supremus Satrapa.* 227
Wermodus Archiep. Trevirensis. 17
Werthinensis Abbatiæ libertas à telonio in Rheno fluvio. 45
Wevelsburgum arx in diœcesi Paderbornensi. cognominis item locus in Helvetiis. 220. *Hunnonorum primâ irruptione constructum, vetustate deinde collapsum, instauratur à Friderico Comite Arnsbergio, qui ibidem S. Norbertum detinebat.* 226. *post Comites Arnesbergenses, Dominos accipit Waldecenses, à quibus ad Ecclesiam Paderbornensem transit.* 229. *oppignoratur Friderico de Brencken Militi.* ibid. *rursum oppignoratur Dominis de Buren.* ibid. *à Suecis expugnatur, vastatur & exuritur.* 231
Wiboldus Abbas Corbeiensis. 105
Widechindus rebellis. 18. *Widechindus M. quo anno obierit.* 146. *Widechindi cineres Hervordiæ nunc servantur, monstranturque.* 149. *Widechindi reliquiæ non fuêre unquam Paderbornam translatæ.* ibid.
Widekindus Abbas Corbeiensis. 124
Widekindi Corb. opinio de Saxonum origine rejecta. 88
Wilhelmus Furstenbergius Corepiscopus Trevirensis, Præpositus Monasterienſis, Canonicus Salisburgensis, Paderbornensis & Leodiensis &c. Camerarius intimus Clem. X. 297
Wintfelt & Sintfelt malè confundunt nonnulli cum deserto Senda. 234. *Wintfeld campus propè Hornam Westphaliæ oppidulum victoriæ cognomine insignis* 28. *Wintfeld, idem sonat quod campus Victoriæ.* 209
Wünnenberg à Victoria Caroli M. in campo Sintfeld reportata nomen accepit. 208

Y.

Yburg tertia sedes Archidiaconalis Episcopatus Paderbornensis. 134

Z.

Zuenteboldus Rex privilegium dat Abbatiæ Werthinensi ad Ruram. 45

ERRATA TYPOGRAPHICA.

In præfat. Auctoris in margine, pro Avernerus, *lege* Wernerus. *pag.* 13. *lin.* 2. *pro* hospes. & alte. *leg.* hospes. &. olim. *pag.* 32. *lin.* 29. *pro* exitiabilem, *leg.* exitiabilis. *pag.* 49. *lin. penult. pro* Teutoburg infra saltum, *leg.* Teutoburgiensem saltum. *pag.* 55. *lin.* 21. *pro* Bardov. *leg.* Bardev. *pag.* 74. *lin.* 16. *pro* initium, *leg.* initum. *pag.* 115. *lin.* 24. *pro* censecuto, *leg.* consecuto. *ibid. lin.* 27. *pro* coronavit, *leg.* coronarit. *pag.* 230. *pro* Joannes Horrion, *leg.* Fridericus Korigh S. J. *pag.* 234. *lin.* 3. *dele numerum ante vocem* Defettos. *pag.* 265. *lin. ult. pro* Justinauua, *lege* Lustinauua. *pag.* 296. *lin.* 15. *pro* Libro, *lege* Liber. *In indice lit. A. col. num.* 3. *pro* Diœcesi Padernensi, *leg.* Paderbornensi.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

ADDENDA MONUMENTIS,

Pag. 16. §. 5. *in fine.*

Cæterùm THEODORUM FURSTENBERGIUM, Episcopum & Principem Paderbornensem, Canonicis Paderbornensibus prope hoc oppidum, jus exercendæ Jurisdictionis Criminalis, seu locum supplicii eatenus desideratum, concessisse, patet ex his literis posteritatis memoriâ dignissimis.

WIr Thumbprobst / Thumbdechen vnd Capittel der Thumbkirchen zu Paderborn / thuen kund vnd bekennen öffentlich / daß der hochwürdiger Fürst vnd Herr / Herr Dieterich erwehlter vnd bestättigter Bischoff des Stiffts Paderborn / vnser gnädiger Fürst vnd Herr / vns auff vnser vnderthäniges suchen / vermüge mit S. F. G. auffgerichteten Capitulation, zu vnserm Schloß vnd Hauß Lipspringe / zu hinrichtung der verurtheilten Mißthäter eine gerichtsstätt oder locum supplicii gnädiglich concedirt vnd bewilliget / laut J. F. G. hierüber mitgetheilten concession, lautendt wie folgt.

Von Gottes Gnaden wir Dieterich / erwehlter vnd bestättigter Bischoff des Stiffts Paderborn / thuen kund vnd bekennen hiemit vor vns vnd vnsere nachkommen an vnserm Stifft Paderborn / daß wir zu folg vnser Capitulation, den Würdigen vnd Ehrenvesten vnsern lieben andächtigen / Thumbprobsten / Thumbdechen vnd Capittel vnser Thumbkirchen zu Paderborn / auff jhr vnderthäniges Ansuchen in krafft vnser / von der Römscher Käyserlicher Majestät / vnserm allergnädigsten Herrn tragenden regalien / jedoch vnschädlich oder vnabbrüchig der Käyserlicher Lehenschafft concedirt / nachgeben / vnd begnadigt haben / thuen solches hiemit / wie daß bester gestalt sein soll / daß gemelt vnser Thumb-Capittel zu jhren Schloß vnd Hauß Lipspringe allernegst darbey locum supplicii oder

einen peinlichen executions Platz gebrauchen vnd haben mögen / an demselbigen alle malefitz vnd peinliche thaten / welche sich an gerürtem Hause / oder in der Stadt Lipspringe / gleichfals in jhren Dörfferen / daselbsten sie biß anhero den Angriff gehabt / zutragen / mit gebührlicher straff durch jhre weltliche Befelchhabere oder Beambten beleggen zu lassen / vnd wollen vnserm Thumb-Capittel vorgemelt / dieser vnser gnädiger concession handthabung thun / vnd darjegen nichts handelen oder vornehmen lassen. Hinwieder sollen sie auch dieser concession nit mißbrauchen / keines weges dieselbe vberschreiten / noch in einigen schein vns damit an andern enden vnd örteren vorgreiffen: Vortan / das peinliche Gericht dermassen verwahren vnd bestellen / daß nach recht vnd außweisung der peinlichen Gerichtsordnung allemahl procedirt vnd verfahren werde. Zu Vrkund dieser allen / haben wir diese concession, verliehung vnd begnadigung mit vnserm Handtzeichen vnd angehengtem Secret-Ingesiegel bevestigt. Geben vnd geschehen vff vnserm Schloß Newhauß den sechszehenden Decembris, in Jahren nach Christi vnsers lieben Herrn vnd Seligmachers Geburt / ein tausend fünffhundert achtzig vnd sechs.

Demnach gereden vnd bezeugen wir hiemit vor vns vnd vnsere nachkommen / daß solche vns beschehene gnädige verwilligung ausserhalb obinserirten concession nit gezogen noch gebraucht werden / wir auch an dem ort / da diese gerichtsstätt hingelegt / weder an hochheit / oder peinlichheit keiner Gerechtigkeit hierdurch vns anmassen / sondern vns dessen allein gebrauchen sollen vnd wollen / was dieselbige concession vns bewilligt vnd nachgibt. Zu Vrkund der Warheit haben wir vnsers Capittels Ingesiegel hieran wissentlich hangen lassen. Geben im Jahr vnd Tag wie in hochgemeltes vnsers Gnädigen Fürsten vnd Herrn concession geschrieben stehet.

L. S.

Quas in Latinum versas hîc subjungimus.

Nos

NOs Præpositus, Decanus & Capitulum Cathedrale Ecclesiæ Paderbornensis, notum facimus & palam profitemur: Quòd Reverendissimus Princeps ac Dominus D. Theodorus, electus ac confirmatus Episcopus diœcesis Paderbornensis, Princeps & Dominus noster clementissimus, nobis ad supplicem petitionem nostram, in vim initæ cum sua Celsitudine Capitulationis, arci & domui nostræ Lipspringensi pro executione condemnatorum delinquentium, locum supplicii clementissimè concesserit & consenserit, vigore suæ Celsitudinis desuper datarum literarum concessionis, tenoris subsequentis.

Dei Gratia Nos Theodorus, electus & confirmatus Episcopus Paderbornensis, notum facimus & hisce profitemur pro nobis ac nostris successoribus in diœcesi nostra Paderbornensi, quòd in vim capitulationis nostræ, Reverendis ac honorabilibus Dilectis nobis devotis Præposito, Decano & Capitulo Cathedralis Ecclesiæ nostræ Paderbornensis, ad supplices eorundem preces, virtute nostrorum à Cæsarea Majestate Domino nostro clementissimo gratiosissimè nobis concessorum regalium, attamen citra damnum & præjudicium Cæsareæ feudalitatis, concesserimus & gratiosè indulserimus, ac hisce indulgemus, prout meliori modo fieri potest; ut memoratum nostrum Capitulum Cathedrale proximè ipsorum castrum Lipspringam, supplicii sive criminalis executionis locum habere, eoque uti, ubi quævis maleficia & criminales excessus in prædicta arce vel oppido Lipspringa suisque pagis, in quibus jus capturæ hactenus exercuit, committendos, condignis pœnis per sæculares commissarios & ministros suos plectere possit: in qua modò dictâ gratiosâ concessione nostrâ Capitulum nostrum Cathedrale manutenebimus, nihilque adversus eam agemus aut fieri patiemur. Econtrariò Capitulum prædictum hâc concessione nostrâ non abutetur, neque hanc ullo modo excedet, aut alibi quocunque prætextu nobis præjudicabit. Præterea judicium criminale taliter constituet & ordinabit, ut juxta jus & ordinationem criminalem semper procedatur. In horum omnium fidem, concessionem & gratiam hanc nostram, manus propriæ subscriptione sigillique nostri appensione communivimus. Datum actumque

in

in arce noſtra Neuhuſio, XVI. Decembris, Anno Chriſti Salvatoris noſtri MDLXXXVI.

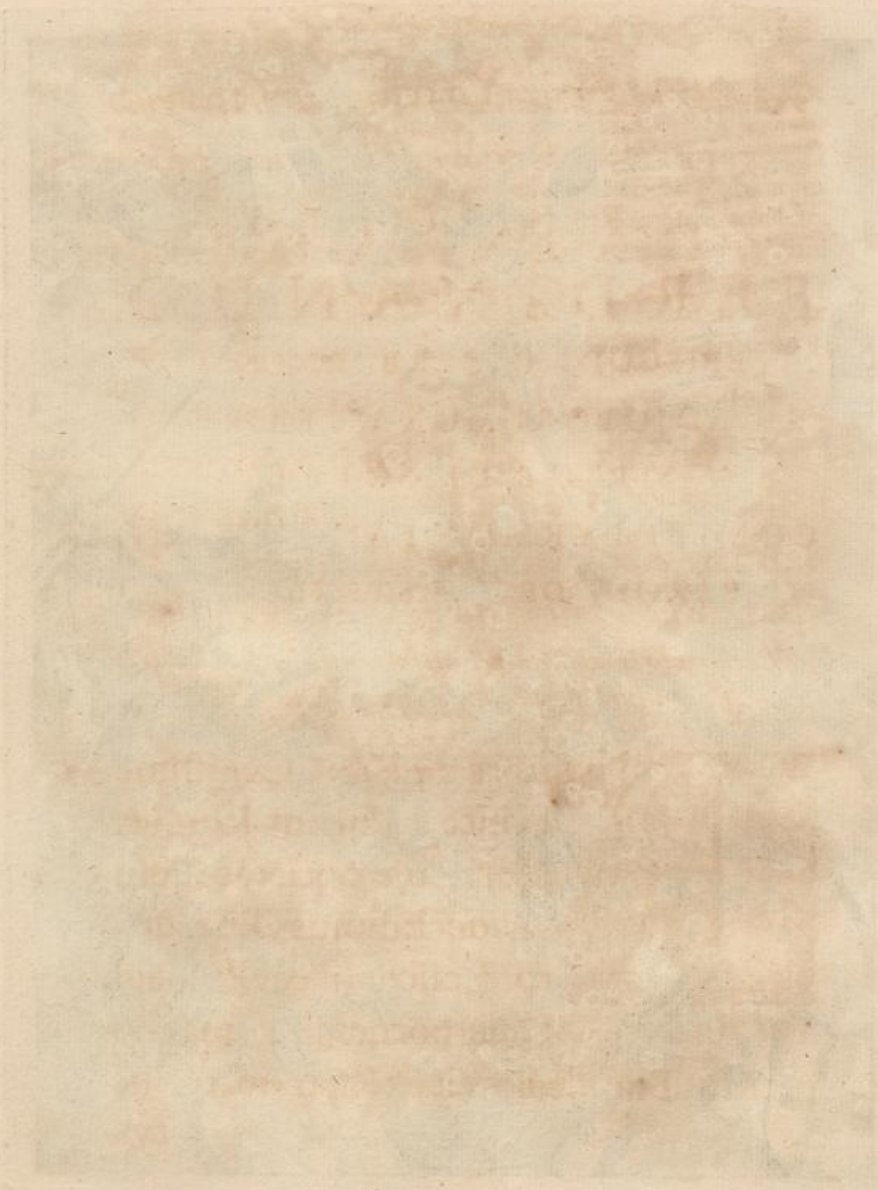
Quapropter hiſce promittimus ac profitemur pro nobis & ſucceſſoribus noſtris, quòd hanc gratioſè nobis indultam conceſſionem, ultra ejus tenorem non extendemus, nec uſurpabimus, neque in eo loco pro executione ſupplicii deſtinato, ullum jus ſuperioritatis aut jurisdictionis criminalis per illam nobis arrogabimus; ſed illo duntaxat jure utemur, quod nobis hæc conceſſio indulget ac permittit. In argumentum veritatis Capituli noſtri ſigillum hiſce ſcienter appendi fecimus. Datum anno & die in ſupradictâ Clementiſſimi Principis ac Domini noſtri conceſſione expreſſis.

Pag. 55. lin. ultimâ, poſt verba: abſorbentur à mari.

Qui Urbium, idem Rerumpublicarum & Regnorum ex modicis initiis ortus progreſſuſque ad potentiam. In quo non aliud prius demirere, quàm ipſorum Regum ac Cæſarum fata, familiarum nimirum occaſus & viciſſitudines, dum ſceptra ab unâ regnatrice domo tam citò tranſlata ad aliam. Quàm brevis poſſeſſio in Auguſti, Conſtantini M., Theodoſii M., Caroli M., Ottonis M., aliiſque Cæſarum filiis ac nepotibus? In nullâ adhuc Auguſtorum familiâ conſtantior Imperii corona, quàm in Auſtriacâ ex XIV. Cæſarum ſucceſſione. Quàm id divino munere, tam ſalutari Reipubl. Chriſtianæ bono, agnoſcit Chriſtianus orbis. Quoquò id demum recidat, Taciti dictum ſolatio ſit, lib. 3. Ann. *Principes mortales eſſe, Rempublicam æternam.* Uti magna flumina intra ſuos alveos decurrunt; cætera quæ humana ſunt, *certis eunt temporibus, naſci debent, creſcere, extingui.* Seneca in Epiſt. Imò citiùs ac ſæpius, ut Lucan. lib. 1.

In ſe magna ruunt. Lætis hunc Numina rebus
Creſcendi poſuere modum.

PANEGYRICUS
Die natali Academiæ Theodorianæ Paderbornensis Reverendissimo, atq; illustrissimo Principi
THEODORO,
Episcopo Ecclesiæ Paderborn. S.R.I. Principi,
Fundatori ejus munificentissimo,
à
Collegio academico Societatis Iesu oblatus, et in tres Libros divisus.
Editio altera.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

REVERENDISSIMO CELSISSIMOQUE

PRINCIPI FERDINANDO,

EPISCOPO PADERBORNENSI,
COADJUTORI MONASTERIENSI,
S. R. I. PRINCIPI,
COMITI PYRMONTANO ET LIB.
BARONI DE FURSTENBERG,

Christianus Theodorus à Plettenberg ex Lenhausen, Canonicus Hildesiensis gloriam & felicitatem.

PANEGYRIN, Celsissime Princeps, quam Joannes Horrion è Societate Jesu vir doctissimus Theodoro Episcopo & Principi Paderbornensi, magno patruo Tuo dedicavit, elegantiori nunc

typo, multisque munditiis ornatam & expolitam Tibi sisto, gravibusque de causis eam Tuis potissimùm auspiciis denuò in publicum produco, atque per omnes Germaniæ nostræ, imò totius Europæ vel potiùs orbis terrarum regiones atque provincias ostento. Etenim non solùm genius meus tot nominibus Tibi obstrictus atque mancipatus hoc mihi suadet & imperat, sed etiam summâ virtute atque doctrinâ clarissimorum & immortalium virorum, Leonis Allatii, Lucæ Holstenii, Rottendorffii, utriusque Gronovii, Wallii, Masenii, Heinsii, Holtermanni, Corvini & aliorum, qui suis operibus quantumvis luculentis semperque victuris æternum nomen Tuum præscribendum esse censuerunt, gravissima auctoritas, & heroïcâ indole, virtute ac eruditione Tuâ subnixum judicium ad id-

ipsum

ipsum me excitat & impellit. Viderunt enim viri illi sapientissimi, totaque Respublica literaria intelligit, neminem hac tempestate sacri Romani Imperii Principem esse, qui optimarum literarum studia, virosque summis ingeniis exquisitâque doctrinâ præditos magis amet, & in sinu atque deliciis habeat, eorumque lucubrationes ad confluentes Luppiæ & Alisonis velut ad Permessidos undas devolantes, majori comitate excipiat, quàm Episcopum & Principem Paderbornensem. Quam quidem longè amplissimam laudem ac gloriam tuam etsi livor & obtrectatio conetur arrodere; maximorum tamen Imperatorum ac Principum, Julii Cæsaris, Augusti, Vespasiani, Trajani, Adriani, Antonini, M. Aurelii, Caroli M. Ludovici Pii, Friderici I. Maximiliani I. aliorumque laudatissima

exempla præclarè tuentur, qui doctiſſimos ævi ſui viros, Salluſtium, Titum Livium, Athenodorum, Joſephum, Plutarchum, Arrianum, Suetonium, Cornelium Tacitum, utrumque Plinium, Eginhardum, Paulum Warnefridum, Ottonem Friſingenſem, Cuſpinianum, Stabium, Pyrcamerum, alioſque hiſtoriarum & antiquitatum ſcriptores eximiâ benevolentiâ ſunt complexi. Quamvis autem hæc erga bonas literas egregia voluntas in principibus viris clara ſemperæternaque ſit habita, ea tamen in Te multò pulchrior eniteſcit, quia Tu ipſe es omni liberali doctrinâ politiſſimus, quam aſſiduâ exercitatione & continuis ab ineunte ætate laboribus atque vigiliis Tibi comparaſti. Nullum eſt enim illuſtrium diſciplinarum genus, in quo non ſis diligentiſſimè verſatus, ita ut novem Muſæ

in

in Te uno bonis artibus universis eru-diendo atque exornando certatim omnes industriæ suæ nervos contendisse videan-tur. Testem volo non tantùm Germa-niam nostram, sed etiam Italiam, & in-primis urbem Romam, ubi exquisitissi-mâ eruditione Tuâ non solùm imi subsel-lii viros, sed etiam majorum gentium Præsules, Principes, Cardinales, ipsum denique summum Pontificem Alexan-drum VII, quantum erat hominum li-teratorum literatissimum, adeò Tibi de-vinxisti,ut inter primores cubiculi Ponti-ficii ministros allectum familiarissimè Te semper adhibuerit, & quidquid ex im-mensis supremi imperii curis & occupa-tionibus vacui se temporis obtulit, id Tuæ potissimùm consuetudini, ac sua-vissimis de re literaria sermonibus im-penderit. Plura dicerem, nisi vererer gra-

ve

ve fore modestiæ Tuæ, omnia quæ in Te sunt virtutis & industriæ ornamenta ab illaudato cliente prolixè laudari. Et certè quid opus est in illa celebritate nominis Tui, & vulgata eruditionis fama multa adferre in medium? Sunt in manibus divini ingenii tui monumenta, quæ omnis æternitas intuebitur, quibus nobilitati Germanicæ ostendisti, *nullam in universo mundo posse esse fortunam, quam literarum non augeat gloriosa notitia.* Ideò quicquid usquam est hominum eruditorum ad Tui nominis venerationem provocasti. Quid enim (ut nihil dicam de carminibus Tuis, quæ ad veterum Poëtarum acumen, & Latini sermonis nitorem ac elegantiam proximè accedunt) MONUMENTIS TUIS PADERBORNENSIBUS, ob reconditam eruditionem & quandam incredibilem varietatem rerum & copiam, atque sua-

Cassiod. lib. 10. Var. Epist. 3.

ſuavitatem orationis admirabilius? quid limatius? quid venuſtius? ut nullum ſuperſit antiquitatis monumentum, quod invicta tua ſedulitas & ſagax induſtria non deprehenderit? Quamobrem ſapientiſſimo ſummorum virorum judicio nullum illuſtrius in diœceſin tuam à te beneficium potuit proficiſci, quàm quòd hactenus latentes nobiſque incognitas tot antiquitates ab oblivione perpetua vindicaſti. *Cum* enim *omnibus illis, qui civitates vel populos imperio ſuo ſubjunctos habent, ſummo ſtudio ſummâque curâ in id incumbendum ſit, ut ſuæ gentis & nationis res geſtas, bella, fœdera, pacta, leges & mores teneant.* Id à Te, Princeps Celſiſſime, tantò majori cum gloria perfectum eſt, quantò graviores eâ gratiâ labores ſuſcepiſti atque exantlaſti. Erit itaque hoc monumentum nomini tuo perpetuum, quod nullus iniquioris fortunæ

Nicolaus Ciſnerus. J. C. in præfat. in Joan. Avent.

casus, nulla vetustatis invidia, nulla futuri temporis longinquitas poterit abolere. *Cætera monumenta ad breve tempus perdurant variis casibus obnoxia, historiæ virtus per universum orbem diffusa, ipsum, quod cætera consumit, tempus sui custodem habet.* Verùm enimverò in hac ipsa Academia Tua, quam Theodorus magnus patruus Tuus sanctissimorum Præsulum Baduradi, Meginwerci atque Imadi antecessorum suorum erga bonas literas eximio studio sanctissimoque inflammatus exemplo, cujusque natali die hic Panegyricus, quem Tibi elegantioribus formis recusum consecramus, in lucem editus est, in hoc, inquam, celeberrimo Musarum domicilio, in urbe hujus provinciæ principe constituit. Quali Tu, quantâque curâ ac diligentiâ omnes bonarum artium disciplinas provehere, & ad summum perfectionis apicem per-

Diodorus Siculus.

perducere conaris? Ita quidem, ut id, quod Herricus apud Altisiodorum Galliæ Monachum ad Carolum Calvum olim scripsit, mutatis nominibus tibi sit acclamandum: *Multa sunt tuæ monimenta clementiæ, multa symbola pietatis. Illud autem vel maximè æternam tibi parat memoriam, quòd* Patrui Tui magni Theodori *studium erga immortales disciplinas non modò ex æquo repræsentas, verùm etiam incomparabili fervore transcendis, dum quod ille sopitis eduxit cineribus, tu fomento multiplici tum beneficiorum, tum auctoritatis usquequaque provehis.* Excipe igitur, Celsissime Princeps, illo Tuo serenissimo bonisque literis semper arridente vultu volumen istud, in quo Majorum Tuorum res in toga sagoque pro patria ac Ecclesia fortissimè gestas magna cum voluptate conspicies, repetesque nobilissimæ gentis Tuæ à vetustissimo Comitum Oldenburgicorum stem-

Browerus in Antiq. Fuldens. c. 9.

mate deductam originem, Theodori magni patrui tui religionem, pietatem, justitiam, prudentiam, fortitudinem, atque in omnes honestas disciplinas flagrantissimum studium intueberis; Caspari avi tui sapientiam, fidem ac Orthodoxæ religionis strenuam propugnationem; Guilielmi Livoniæ & S. R. I. Principis invictam animi magnitudinem, & in adversis admirabilem firmitatem atque constantiam; Friderici proavi integritatem, doctrinam, prudentiam, dicendi vim; Joannis celeberrimi Ascelerii Sigebergensis Antistitis Oeconomicæ rei peritiam, & in veteri disciplina restituenda diligentiam contemplaberis. Ac ne singula familiæ tuæ lumina celebrando sim longior, hîc, inquam, leges Majorum tuorum laudes atque encomia, quæ nulla unquam obliterabit oblivio.

Tu

Tu verò, Princeps Celsissime, in quem omnes Majorum Tuorum virtutes admirabilis Dei Opt. Max. benignitas ac munificentia congessit, & quodammodo ad compendium contulit, fruere eximiis animi Tui dotibus, fruere famâ Tui, fruere dulcibus ante omnia Musis, & ad summam usque ætatem pervive, & felicissimis, Te spirante, populis impera. Paderbornæ Idib. April. MDCLXXI.

INDEX
LIBRORUM ET CAPITUM.

LIBER PRIMUS.

De Academia in Westphalia fundata.

Cap. I. Proœmium. pag. 1
II. Quanti Westphaliæ ingenia fecerit D. Carolus Magnus. 3
III. Ante, & post Academias conditas è Westphalia egregios sapientiæ magistros prodiisse. 5
IV. Humaniores litteras in Germania præcipuo Westphalorum studio refloruisse. 8
V. Westphali naturâ propensi, & habiles ad doctrinam. 10
VI. Quibus rebus Westphali ad progressum in litteris adjuventur. 12
VII. De aliena à veteri Religione Academia in Westphalia tentata. 14
VIII. Novum Euangelium cum summo Academiarum odio natum. 16
IX. Philosophia in Academiis non respuenda. 19
X. De retinendâ Academiarum inter se concordia. 22
XI. De Pontificis Maximi in approbandis Academiis auctoritate. 24
XII. Contra Jordanem Canonicum Osnaburgensem, qui unam in orbe terrarum Parisiensem Academiam volebat. 26
XIII. Cur expediat plures Catholicas Academias institui. 28
XIV. Gratiæ totius Westphaliæ nomine. 31

LIBER SECUNDUS.

De Academia Paderbornæ constituta.

Cap. I. Proœmium. 35
II. Academiæ fundatio Episcopum maximè decet. Paderborna Episcopalium Westphaliæ urbium dignitate prima. 36
III. Religio Christiana Paderbornâ manavit in universam Westphaliam. Bonæ litteræ in Westphalia ab initio comitatæ religionem Christianam. 38
IV. Olim quoque & inferiores & sublimiores doctrinæ Paderbornæ floruerunt. 41
V. Viri sanctitate & doctrinâ illustres, qui è Paderbornensi Gymnasio prodierunt. 43
VI. Paderborna Imperatorum in Westphalia proprium domicilium. 47
VII. Nihil Paderbornæ eorum deesse, quæ ad Academiæ splendorem & commoditatem requiruntur. 52

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

VIII. Newhauß *Illustrissimi Principis Fundatoris domicilium situm esse, ubi olim Nero Claudius Drusus Augusti privignus Castellum Alisonem contra Sicambros condidit.* 58
IX. *Summa rerum in Alisone castello gestarum, dum illud Romani tenuerunt.* 61
X. *In quorum potestatem venerit Aliso à Romanis desertus.* 69
XI. *De occupato à Saxonibus Alisone, & origine Paderbornæ.* 73
XII. *Instauratum videri Alisonem à D. Carolo Magno.* 77
XIII. *Aliso sedes Episcoporum Paderbornensium.* 80
XIV. *Gratiæ nomine civitatis Paderbornensis.* 82

LIBER TERTIUS.

De Illustrissimi Principis in fundanda Academia consilio.

Cap. I. *Proœmium.* 85
II. *Illustrissimum Principem, in fundanda Academia, suæ, & Majorum præclaræ indoli respondere voluisse.* 87
III. *Miserum statum, in quo à primo Ecclesiam Paderbornensem offendit, Principem in cogitationem Academiæ impulisse.* 93
IV. *Illustrissimum Principem fundanda Academia paci, & tranquillitati publicæ consultum iviſſe.* 97
V. *Illustrissimum Principem, in Academiâ instituendâ, Ecclesiasticorum, & Religiosorum hominum commodum & dignitatem spectasse.* 110
VI. *Propriè dictam Academiam sine Jurisprudentia esse posse.* 114
VII. *Illustrissimum Principem, condendâ Academiâ, eximiam suam in Societatem Jesu voluntatem declarasse.* 116
VIII. *Gratiæ Academicæ juventutis nomine.* 123

Theodorus Furstenbergius
Episcopus Paderbornensis, et S.R.I.
electus V. Jung. An. MDLXXXV.
XVIII. et sepultus Paderbornæ

Dei et Apostolicæ Sedis Gratiâ
Princeps. natus An. MDXLVI.
defunctus IV. Decemb. An. MDC
in æde Cathedrali.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

PANEGYRICUS,

NATALI DIE

ACADEMIÆ THEODORIANÆ

PADERBORNENSIS,

oblatus ejus munificentissimo Fundatori,

Reverendissimo atque Illustrissimo Principi,

D. THEODORO

EPISCOPO PADERBORNENSI

S.R.I. PRINCIPI, DOMINO, AC

PRINCIPI CLEMENTISSIMO.

LIBER I.

De Academia in VVestphalia fundata.

CAPUT I.

Proœmium.

LIcet jam, Reverendissime & Illustrissime Princeps, tandem aliquando huic florentissimæ Juventuti erumpere pressam adhuc animis, clausamque lætitiam, & sua erga Cels. V. studia, condito amplissimo in hac Urbe optimarum artium domicilio jampridem inflammata, publicâ gratulatione testari. Quanquam enim alterum jam annum hoc maximo, præstantissimoque beneficio sanè frequentes utebamur, quoniam tamen necdum publicè propositis iis literis, quibus Pontifex Maximus, & Cæsar Academiæ nobis immunitates & jura concedunt, necessarius

quidam ſplendor deerat, nos quoque gaudia ac vota noſtra tantiſper in hominum lucem, atque oculos proferre verebamur. At hodierno die quis jam obſcurè ferat ſenſum animi ſui, cùm ad earum litterarum promulgationem ex omnibus propè Weſtphaliæ partibus concurſus in hanc Urbem fiant? cùm tot mortales in te inhient, tibique gratias agere geſtiant, à quo liberis ſuis potiores omni avitâ paternâque hereditate eſſe paratas opes intelligunt? cùm omnia DEI immortalis altaria, atque templa, perpetuam ſe jam tibi doctorum, præſtantiumque virorum facultatem & copiam debitura fateantur? cùm denique ipſa adeò oppida atque vici videantur, ſi fieri poſſet, ejicere ſe ſedibus ſuis, atque ad hoc novum patriæ decus, hanc arcem diſciplinarum, hoc munimentum avitæ religionis, ſeminariumque reip. coram intuendum velle pervolare? In hac communi lætitia, atque plauſu nemo non intelligit, quantum flagitii ſimus admiſſuri, ſi ad quos hæc præcipuè tua merita pertinent, non omnibus, quibus licuerit, gratulationis officiis perfungamur. Quanquam hic omnium ardor, atque concurſus non modicam ipſe per ſeſe nobis præbet gratulandi materiam. Eſt enim primus benefaciendi fructus, non indigno benefeciſſe: proximus non ingrato. Quos quidem immortalis tui beneficii fructus, jamnunc, Princeps Illuſtriſſime, te ferre ſentimus, & gratulamur ex animo, quandoquidem animadvertis, te, hâc primâ Weſtphaliæ Academiâ moliendâ non in gentem aliquam inertem, atque à Muſis abhorrentem, aut magnitudini beneficii æſtimandæ imparem, ſumptum, atque jacturam feciſſe. Hæc enim hodierna alacritas, & fauſtæ precationes omnium ordinum, perinde atque in communi quadam & eximia fortunæ proſperitate gratulantium, ſatis oſtendunt & quanto vulgò ſapientiæ amore teneantur, & hoc tuum beneficium quanti omnes faciendum putent. Sed cave exiſtimes, Princeps Illuſtriſſime, repentinum hunc eſſe quendam animi impetum jam primùm tantæ rei novitate commotum. Eſt enim quædam indoles virtutis & ſapientiæ, præclaris majorum inſtitu-

stitutis, exemplisque corroborata, quæ animos ad bonarum artium cupiditatem sponte suâ assiduò rapit, quarum se tantam modò facultatem tuo beneficio nactos esse gloriantur. Repetenti siquidem mihi memoriam præteriti temporis, atque animo recolenti, quæ adhuc fuerit in Westphalia magnitudo ingeniorum, quis ardor discendi, quæ laborum patientia, subit in mentem mirari, quo tandem fato acciderit, ut amantissima laudabilium doctrinarum natio tam diu integrum, atque perpetuum earum emporium desiderarit. Qua de re existimavi nihil me alienum ab hujus diei splendore & lætitia esse facturum, si pauca apud Celsitud. V. verba facerem: idque ut mihi bonâ tuâ veniâ liceat, etiam atque etiam rogo. Cognosces enim ex iis quæ dicam, si omnes, qui jam inde ex eo tempore, cùm primum Westphalia veritatis Christianæ lumen aspexit, has oras tenuerunt, modò à mortuis existerent, nihil ex iis, qui nunc adsunt, de studio erga te, atque officio, nihil agendis gratiis esse concessuros. Erit deinde cur præcipuam tibi quandam felicitatem gratulemur, qui DEI singulari munere id absolveris, atque perfeceris, quod antea tot viri graves, ac sapientes vel tacitis votis optarunt, vel aliquâ duntaxat parte tentaverunt. Discet denique nostra juventus quousque jam progredi in bonarum artium studiis oporteat, tam certis, & expeditis abs te discendi præsidiis comparatis, sine quibus nostri majores tantâ sunt in iis ingenii, & laborum contentione versati.

CAPUT II.

Quanti V Westphaliæ ingenia fecerit D. Carolus Magnus.

SUnt enim ita ferè comparati præstantes animi: citò arripiunt, quæcunque ad veram laudem, decusque pertinent, sibique turpe ducunt semel conspectam in pura luce veritatem mediocri ardore complecti. Neque eò contenti, simul cum veritate, omnia persequuntur, atque appetunt præsidia & adjumenta veritatis. Vix Christiana veritas West-

phalis illuxerat, cùm ita non ejus modò, sed etiam liberalium artium, quarum illa comitatu plurimùm gaudet, & operâ utitur, amore sunt capti, ut brevi Carolum Magnum non magis bellicæ virtutis, quàm politæ pacatæque doctrinæ peritum, & acrem æstimatorem, in eam spem adducerent, nulli cæterarum, quæ in ejus essent imperio, gentium, hanc sapientiæ & eloquentiæ gloriâ inferiorem futuram. Nam cùm per id tempus inter suos, & Orientalis Imperatoris liberos nuptias conjunctum iri confideret, optaretque religiosissimus Princeps uti hac affinitate ad utriusque Imperii Ecclesias certâ ac stabili inter se concordiâ vinciendas, neque, in tanta populorum, qui ei parebant, multitudine, viri eruditi deessent ac diserti, quibus id negotium cum dignitate mandari posset, tamen eam habuit opinionem ingenii & industriæ nostrorum hominum, ut illos potissimùm tantis rebus sustinendis, atque tractandis idoneos esse judicaret. Neque verò unum duntaxat sibi ex eis legatum delegit, (quod tamen in gente præsertim admodum nuper CHRISTO conciliata perhonorificum fuisset) verùm in Westphalia quoddam Orientalium Oratorum seminarium instituendum putavit. Itaque iis tabulis, quibus primam in Westphalia Episcopalem Ecclesiam Osnabrugi collocat, diligenter sanxit, ne unquam in ea Latinarum, Græcarumque litterarum studia intermitterentur, quòd inde, conciliatis aliquando nuptiis, potissimùm sibi placeret, quandocumque ex usu & dignitate Reip. foret, legatum in Orientem decernere. Quâ re prudentissimus Imperator satis ostendit, quid jam tum sibi de Westphalorum ingeniis polliceretur, quos primùm efflorescentes arbitraretur, in luce ipsius facundiæ, omnisque liberalis scientiæ inventricis Græciæ, iis ipsis artibus, quas illa maximè venditare solet, totius Occidentalis imperii dignitatem tueri, & illustrare posse. Neque verò Carolum fefellit opinio. quanquam enim illud ejus de nuptiis consilium Græcorum levitate non processit, non tamen ideo destiterunt unquam nostri homines usque eò præstanti labore ad summam eruditionis

Krantzius Metrop. l. 1. cap. 2.

nis gloriam eniti, dum, quorum gratiâ Carolus illustre linguarum gymnasium condiderat, subtiliorum quoque disciplinarum publicam sedem aliquando mererentur.

CAPUT III.

Ante, & post Academias conditas è VVestphalia egregios sapientiæ magistros prodiisse.

ID quàm maturè sint promeriti vel ex hoc licet intelligi, quòd cùm cæteras ferè gentes, cùm primùm ad Christiana sacra, civilemque cultum traducuntur, complures annos exterorum magistrorum disciplinâ antè formari necesse sit & perpoliri, quàm ex iis ulli ad ceteros docendos idonei possint existere, tamen hujus tanta fuit soli benignitas, ut simul coli cœperit, simul sapientissimos antistites proferre. Quid enim Hatumaro, quid Badurado hujus Ecclesiæ primis Episcopis earum artium defuit, quæ in laudatissimis populorum magistris prædicari solent? At hos ex eorum numero fuisse accepimus, quos gente perdomitâ Carolus obsides acceperat. Ab his acceptam pietatis litterarumque gloriam plurimi, quorum memoria Ecclesiarum cœnobiorumque litteris consecrata est, non modò propagarunt ad posteros, verùm etiam in longinquas & barbaras gentes incredibili labore sparserunt. Neque enim ignorare potes, Princeps Illustrissime, Westphaliæ primaria Collegia, ac cœnobia, atque inprimis finitimam terris tuis Corbeiam, eorum propè omnium fuisse gymnasium, qui ulteriorem Saxoniam, Vandaliam, Daniam primis Christianæ fidei præceptis & bonis artibus imbuerunt. Hinc enim Ansgarius, Rembertus, Adalgarius, Unno, Sigebertus, aliique viri immortalitate dignissimi prodierunt, qui morum sanctimoniæ, & scientiæ copiis, quicquid inter Visurgim, & ultimos Borealis oceani sinus terrarum jacet, impleverunt. Neque vetustis modò illis temporibus tales Westphalia viros pariebat, verùm etiam ante annos circi-

Adamus Brem. Chronica Corbeiensia.

circiter trecentos, cùm nobilissimus equester ordo dignâ suis natalibus, suâque animi magnitudine in Livoniam expeditione susceptâ, populos ad eam diem à CHRISTI sacris aversos debellare, & subjugare decrevisset, unà cum iis multi indidem pii, eruditique homines sunt profecti, qui quos illi armis vincerent, ipsi religione, & humanitate excolerent. Cujus rei, ut historiarum monumenta deessent, testes esse possunt nobiles, & locupletes Livoniæ Ecclesiæ, quæ se ad nostram usque memoriam Westphalis ferè præsulibus regendas dediderunt. quippe visum est illis æquum esse, ut illi Ecclesiarum opibus fruerentur, quorum eas majores suo labore, doctrinâ, præclarisque exemplis instituissent. Hujusmodi hominum incredibile dictu est, quantam copiam aluerit Westphalia, cùm in Ecclesiæ Collegiis, religiosisque domibus omnis Christianè vivendi, rectè sentiendi, atque dicendi ratio traderetur. Sed cùm in iis domiciliis ii fere soli formarentur, qui sanctioris vitæ genus inire statuissent, perspicuum est non perinde ad multos ejus disciplinæ fructum permanasse, atque si nostrarum Academiarum more, omnibus honestarum artium amantibus adolescentibus promiscuè patuissent. Verùm hoc incommodum iis temporibus fuit Westphaliæ cum pluribus regionibus commune. At postquam Principum beneficio ea gymnasiorum publicorum forma, quæ hodie est in usu, tandem increbuit, proprium ejus malum fuit, in tanta præstantium ingeniorum ubertate Academiâ carere. Quanquam Westphaliæ Academia defuit, Academiis Westphali nunquam defuerunt. Si enim eæ quæ in Germania & antiquitate, & celebritate nominis cæteris antecellunt, eorum imagines recenseant quorum sunt ingeniis, & laboribus plurimùm excultæ, reperient ab ipsis incunabulis plurimum sibi splendoris à Westphalis accessisse. Certè, ut alios præteream, cùm paucas etiam Academias haberet Germania, ad Concilium Constantiense, quò constat delectum eruditorum hominum florem convenisse, à duabus primariis duo Westphali viri eruditione & auctoritate præstantes publicè communi consensu

sensu missi memorantur. Aderat è Colonia Agrippinensi Theodoricus de Monasterio Theologiæ Doctor, qui & verba in conventu habuit ad Patres, & in eorum numerum est allectus, qui in pestilentem Joannis Husli doctrinam Concilii auctoritate, anquirerent. Aderat ex Heidelbergensi gymnasio Conradus de Susato & ipse Theologiæ Doctor, atque apud Ludovicum Comitem Palatinum gratiosus in paucis, qui voluntate totius Concilii ad Petrum cognomento de Luna, qui se Benedictum XIII. ferebat, in ordinem redigendum, in ultimam Hispaniam, inter alios, legatus est profectus. Erfurtum verò inter præcipua sua lumina commemorat Godeschalcum Gresemundum Meschedensem, clarum inprimis rerum divinarum scientiâ, cujus germanus eodem tempore Moguntiaci Medicus ac Philosophus habebatur eximius Theodoricus. Sed hujus famam in eadem Academia filius obscuravit, & ipse Theodoricus, quem Erasmus alicubi hominem appellat ab ipsa natura ad humanitatem, ad bonas litteras, ad eloquentiam illam verè Atticam, sculptum ac factum. Sed quid necesse est omnium Academiarum tabularia excutere, cùm sat multa à Westphalis relicta teneamus in eorum libris eximiæ litteraturæ documenta, è quibus cognosci liceat, quantum vivi Doctorum exedras ornaverint, quorum tanto intervallo, defunctorum lucubrationes, legentium & laudibus & profectu celebrantur? Ac recentibus quidem Academiis cùm vigeret etiam illud minus comptum, & amœnum, subtile tamen, & argutum disputandi scribendique genus, Theologiam, ut de ea præcipuè loquamur, scriptis illustrarunt, præter Susatensem, & Meschedensem, de quibus memini, Henricus de Coesveldia, Wernerus Rollevincius, Henricus de Hervordia, Hermannus de Soldis Osnabrugensis, Hermannus in Campo, Henricus de Werlis, & alii complures, quorum extant plena eruditionis, ut iis temporibus, ingenii monumenta.

Sess. 13.

Sess. 16.

Trith. de script. Eccles.

Annot. ad ep. 9. S. Hieronym.

C A-

CAPUT IV.

Humaniores litteras in Germania præcipuo VVestphalorum studio refloruisse.

AT verò postquam NICOLAI V. PONT. MAX. auspiciis cultiora litterarum studia primùm in Italia revixerunt, cùm pleræque omnes Academiæ Germaniæ, rationibus sanè levibus retardatæ, quas alicubi persequitur ac refellit Æneas Silvius, ea admittere, & tractare cunctarentur, Westphali nostri tempus hoc demonstrandæ suæ in bonas litteras voluntatis, minimè prætermittendum rati, relictas ab aliis, atque despectas non modò sibi recipiendas, sed etiam ornandas, atque omni ope toti Germaniæ commendandas existimarunt. Princeps tam illustris facti Rodolphus à Langen, vir equestris in Westphalia ordinis, & in maxima Ecclesia Monasterienſi Canonicus fuit. Is enim cùm unà cum Mauritio Comite Spilembergio Canonico Colonienſi, & Rodolpho Agricola, in Italia Francisco Philelpho, Theodoro Gazæ, aliisque utriusque linguæ instauratoribus dedisset operam, tantosque haberet progressus, ut is, quem modò nominavi, Agricola ab hoc demum viro *aliquando*, ut ipse loquitur, *priscam insolenti Italiæ, & propemodum occupatam bene dicendi gloriam extorqueri posse* confideret; reversus in patriam nihil habuit antiquius, quàm ut ad quarum artium quasi mercatum quendam erat profectus, earum suis popularibus copiam faceret. Ille igitur fuit, ut cecinit quidam,

Lib. de educ. Liberor. ad Ladislaum regem c. 6.

In epist.

Alexander Hegius in epigramm.

Primus Melpomenen qui rura in Westphala duxit.

In Westphala autem? imo verò, si verum amamus, omninò post restitutas litteras, primus Germanorum eruditum carmen scribere cœpit. Scripsit & multa soluto sermone perquam disertè, & veteres illos elegantium artium auctores propè primus, quasi postliminiò, juventuti restituit. Etenim Conradum, è Comitibus Ritbergensibus, Monasterienſem Antistitem, magni animi Principem, suâ auctoritate perpulit,

lit, ut in ludo litterario, qui erat in ea urbe ad D. Pauli, repudiatis barbaris & incultis minimè idoneorum magistrorum præceptiunculis, exemplo, atque instituto earum scholarum, in quibus erat in Italia versatus, vetusti scriptores utriusque linguæ explanarentur. Res variis, ut fit, consultationibus in id tempus extracta est, quo in ea Ecclesia Scholastici munus sustinebat vir magno natalium, & prudentiæ splendore Wennemarus Horstius, ex ea ipsa familia, quæ amplissimum hujùs nunc Ecclesiæ Decanum tulit; is ascitis in eam rem viris litteratis è Langii ferè disciplina, atque contubernio, universum Gymnasium Timanno Camenero, cujus extant de Philosophia naturali commentationes, administrandum dedit. Neque verò hic Westphalorum ardor unius urbis finibus coërceri potuit, sed annitente eodem inprimis Langio, ludis, in celeberrimis quibusque oppidis, apertis, omnibus utriusque linguæ, omnisque politioris litteraturæ copiis Westphalia redundavit. Quid quòd Westphalorum studio, ac labore in alias quoque Germaniæ oras permanarunt? Siquidem Daventriæ versabatur Alexander Hegius homo Westphalus, cui Langius, quondam ejus condiscipulus, è bibliotheca, quam secum ornatam, & locupletem ex Italia detulerat, libros à doctissimis illis Italiæ magistris nuper editos in lucem, sanè quàm benignè & ultrò mittebat. His cùm ille assiduò volvendis fieret quotidie eruditior, discipulos, atque æmulos studiorum suorum habuit Desiderium Erasmum Roterodamum, Joannem Murmellium, Ludovicum Bavingum, aliosque complures. In his Conradus quoque Goclenius Paderbornensis fuit, qui postea in nobilissima Academia Lovaniensi è primis fuit ejus Collegii professoribus, quod ad illustrandas linguarum præstantissimas sapienter institutum, trilingue dicitur; plurimumque suâ ætate, dicendi laude præstitit. eum hujus artis præcepta tradentem, audiit inter alios Adolphus Comes Schaumburgius, qui deinde Colonienſis Antistes renunciatus, veteris fuit religionis instaurator & vindex, plurimumque, Princeps Illustrissime, jam

tum exſplendeſcentem indolem in tenera tua dilexit ætate. Tulit præterea Paderbornenſis ager eâdem tempeſtate Ludovicum Dringebergium, qui ad excitandas eaſdem manſuetiores litteras, magnis propoſitis præmiis Seleſtadium in Alſatiam evocatus, Joannem Reuchlinum, Beatum Rhenanum, Jacobum Wimphelingium, alioſque erudiit, qui deinde inſigni ſcientiæ famâ claruerunt. In Bataviam primus eadem præclara ſtudia, eodem hortante, & adjuvante Langio, Antonius Liber Suſatenſis invexit, è cujus diſciplina Alardus Amſterodamus, doctiſſimus ac politiſſimus Lovanienſis Theologus, aliique clari in litteris homines prodierunt. Quo quidem tempore nihil mihi Weſtphaliæ videtur ad immortalem gloriam præter te unum, Princeps Illuſtriſſime, defuiſſe. Si enim tui ſimilis quiſpiam Mæcenas fuiſſet exortus, qui ſeveras illas veterum Academiarum doctrinas hâc novâ humanitatis, & eloquentiæ dulcedine temperaſſet, unoque utraſque domicilio collocaſſet, næ is facilè omnibus numeris abſolutam Academiæ formam primus Germaniæ demonſtraſſet.

CAPUT V.

VVeſtphali naturâ propenſi, & habiles ad doctrinam.

EQuidem ſic ſentio: quantum inter frugiferas arbores, & eas interſit, quæ præter foliorum ſpeciem, & umbram nihil afferunt, tantum ea gymnaſia quæ ſciendi ſtudia, cum linguarum cognitione conjungunt, iis præſtare, quæ ſoli poliendo ſermoni, ſunt conſecrata. Neque id noſtrates fugit, quorum ut quiſque eſt ingenioſiſſimus, ita non contentus his minoribus artibus, ad ſublimiorum rerum diſciplinas nativo quodam impetu, quando domi facultas non datur, in longinquas terras rapitur. quod enim eſt in Germania, aut ſuperioribus annis fuit paullò florentius gymnaſium? quis doctorum hominum cœtus? quis denique diſcendi, ac proficiendi locus, qui non Weſtphalorum ſit ingeniis illuſtratus? Illi verò quos rei familiaris inopia patrios fines egredi non ſinit, non

ſatis

satis illâ aviditate, quâ in his litteris percipiendis sunt versati, quarum erat domi copia, declararunt, quid in iis studiis essent facturi, quæ continent naturale quoddam pabulum præstantium animorum? Quibus tametsi Westphalia adhuc publicas sedes nullas posuerat, tamen quàm crebri in ea sunt, & celebres ludi? qui concursus, ardorque discentium? quæ certamina æqualium? quæ cohortationes, & gratulationes parentum? quis labor, & assiduitas magistrorum? Academias profectò commemorare possum, quæ celebritate, & frequentiâ nullo modo sint cum puerilibus Westphaliæ ludis comparandæ. Quem enim horum nominare possis, qui vastitatem, & solitudinem, ut illæ, metuant? quò, dilabentibus civium populariumque liberis, externos, & peregrinos auditores propè pretio conducere necesse sit? qui fucatæ libertatis illecebris, & indecoris immunitatibus ad pelliciendam juventutem indigeat? Westphalorum ea semper fuit discendi cupiditas, ut & suis gymnasiis complendis soli sufficiant, & plurimùm inde redundet in externa. neque verò multùm prensandi parentes, ut filios suos ad studia incumbere patiantur, quippe cùm ipsi quoque ruri, atque in mapalibus nati, qui nullam doctrinæ partem attigerunt, non temerè quemquam filiorum litterarum prorsus expertem velint. Itaque diu aliis est priùs studendum, quàm studia amore esse digna cognoscant: Westphalos jam inde ab ipsis incunabulis quidam ad discendum genius exstimulat. ut vel inde conjecturâ liceat assequi, quantus sit in Westphalia proventus illustrium ingeniorum. Est enim ingenium quidam mentis oculus, qui quò magis luce gaudet, atque exire gestit è tenebris, hoc est sanior, & ad cernendum, ac perspiciendum acutior. Ejusmodi cùm tanta sit in Westphalia multitudo, quibus, Illustrissime Princeps, velut inusitatum jubar optatam hodierno die lucem affers, non est metuendum ne unquam desint, qui ad eam accipiendam, & fruendam anhelent, seque ob immortale hoc patriæ decus æternas tibi gratias debere fateantur.

CAPUT VI.

Quibus rebus VVestphali ad progressum in litteris adjuventur.

NEque verò minore contentione Westphali studia persequi solent, quàm arripuerint. est enim huic genti cognata incredibilis quædam industria, quæ exterorum quoque hominum præconium meruit. Sunt enim ab Erasmo hæc ipsa scripta in epistola ad Thomam Morum summum illius sæculi lumen. *Westphalus*, inquit, *populus, ut vulgò rudior habetur* (nempe à tuis Batavis, mi Erasme, politis scilicet hominibus) *ita multos nobis dedit summis ingeniis, minimeque vulgari doctrinâ præditos. Non aliud genus mortalium patientius laborum est.* Rara profectò singularisque laus. Quæ enim duæ res tam ægrè in uno homine, ne dicam gente, copulantur, quàm ingenii magnitudo, & laboris contentio? ferè enim qui ingenioſi, iidem sibi præfidentes, plurimùm otio se dedunt, ne minus ingenii habere videantur, si plus laboris assumpserint. Atqui contrà fieri oportuit. Ut enim quò fœcundior est ager, hoc operam coloni remuneratur uberiùs: ita præstantissimum quodque ingenium hoc est fructuosius, quò diligentiùs, instantiusque colitur. Neque verò parum affert momenti ad promovenda studia Westphalorum, celeritati ingeniorum adjuncta modestia, & ab effrenatis motibus alieni mores. Sic enim plerosque omnes natura comparavit, ut facilè imperare animo suo, suæque vitæ modum tenere condiscant. quo quidem nihil est ad accipiendos sapientiæ satus accommodatius. Ejus rei video ab harum rerum prudentibus duo argumenta sanè luculenta proferri. Alterum, quòd cùm plures ferè è Westphalis, quàm cæteris Germaniæ populis, quotannis propter discendi cupiditatem in alienas terras demigrent, multi item quotannis in patriam se referant, incorruptam tamen adhuc, atque integram ab omni

omni depravato exterarum gentium more Westphaliam tueantur. Eadem semper in victu cultuque frugalitas: idem in moribus candor: eadem in dictis factisque constantia. Longissimè enim absunt ab eorum errore, qui tum demùm se præclarè peregrinatos arbitrantur, cùm quot gentes accesserint, totidem peregrinis vitiis obsiti revertuntur. Itaque cujusmodi eum expressit Homerus, quem imaginem posteris proposuit Sapientiæ, tales pleroſque Westphalorum fingit natura, format educatio, confirmat industria, ut non magno negotio & Sirenum blanditias, & artes filiarum Solis prætervehantur impune. id qui norit eum demum scito certissimum ad absolutam sapientiam cursum tenere posse. Alterum quoque indicium facilis & pacatæ naturæ commemorant, quòd nulla Germaniæ gentium plures procrearit, qui in alienis rebuspub. honoribus, atque muneribus vel minore invidiâ sint ornati, vel majore omnium commendatione perfuncti. Nulla siquidem est non dico illustris, & splendida, sed omninò paullò lautior Westphaliæ domus, quæ non aliquos è suis majoribus laudare possit, extra patriam in aliquo vel viri Principis Consilio, vel alicujus reip. Senatu, vel aliquo denique Ecclesiastico, aut civili magistratu iis quoque faventibus versatos, qui se præteritos jure queri posse videbantur. Sic enim induxerunt animum plerique mortalium, cujusque commoda, atque ornamenta civitatis, civium esse oportere. ad ea si alienus aspiret, omnibus est invidiæ telis expositus, quæ quisquis evitare desiderat, eum necesse est usque eò animo suo posse imperare, ut neque ulla improbitatis significatione nudum latus calumniis præbeat, & se facilè in tam excelso virtutis fastigio collocet, quod nulla invidia possit attingere. Quæ omnia, quid aliud significant, quàm in Westphalorum indole innata atque inclusa singularis cujusdam semina virtutis, quæ si tempestivâ culturâ tantisper foveantur, atque adolescant, dum justam maturitatem assequantur, intellexisti Princeps Sapientissime, brevi Westphaliam universam plurimis, & maximis ornamentis,

atque præsidiis non ad suam modò, verùm ad totius Christianæ reip. utilitatem abundaturam.

CAPUT VII.

De aliena à veteri Religione Academia in VVestphalia tentata.

QUare nunquam tibi pro eo ac meretur hoc tamdiu optatum beneficium, gratiam Westphalia referet. Tu enim primus in media ejus luce campum aperuisti, in quo nostrorum hominum industria, in exiguum gyrum paucarum nuper disciplinarum compulsa, liberè tandem ad omnem Sapientiam excurrere, cognoscique possit. Tibi debebit omnis posteritas, quòd quæ majores nostri litterarum decora, atque præsidia peregrè petebant, ea jam domi, te auctore nascantur, atque ita patriam, quam adhuc parentem tantùm, & altricem suam vocabant, deinceps, tuo beneficio, eorum quoque bonorum procreatricem sint habituri, quæ sola, cùm semel possidere cœperimus, nunquam nostra esse desinent. Est verò aliud quoque quod divinæ providentiæ gratulemur. neque enim mihi tam lætandum videtur, quòd aliquando hoc doctorum hominum seminarium in Westphalia sit conditum, quàm quòd eam mentem veteris, atque Orthodoxæ religionis colenti Principi potissimùm injecerit. Neque enim defuerunt qui secessione ab Ecclesia Catholica factâ, Westphaliam post annos jam demum octingentos veritatem se docturos professi, suis novis opinionibus, Academiarum more, non modò Ecclesiarum opibus, sed etiam Ecclesiasticis Principibus administris extruere gymnasia laborarunt. Fuit in eo numero superiore seculo Arnoldus Burenius, cujus extat oratio sanè verbosa ad Franciscum Monasterienſem Episcopum, non sine præfatione Philippi Melanchthonis. In ea principiò mirificè laudat Episcopum, quòd *incredibili totius propè Germaniæ admiratione*

ratione, à Pontificia illa, ut ipse loquitur, *impietate ad puram Christi doctrinam* (Lutheri deliramenta dixisse oportuit) *se transtulerit*. deinde persuadere conatur, *ut Westphalæ juventuti ludum aperiat, qui non solùm inferiorum artium tractatione, sed etiam Theologicarum rerum, & Jurisprudentiæ professione nobilitetur*. Addit incredibile esse, quanta futura sit istius beneficii gloria: *Unum illum ex omnibus Episcopis, quibus unquam Westphala Ecclesia, atque Resp. fuerit commissa, extitisse, qui primus in illam Ecclesiam sacrosanctam Euangelii doctrinam, & in scholam, verè piam, & salutarem institutionem, omnibus ineptiis impiisque somniis ex illis deturbatis, intulerit*. Hæc ille. Ac sanè si quod unquam fuit tempus oblatum Westphaliæ divinitus, quo meritò poterant omnium animi ad Academiæ cupiditatem erigi, hoc profectò illud fuit, cùm amplâ, & validâ inprimis Urbe ex Anabaptistarum fanaticorum hominum,& omnis honestæ doctrinæ conjuratorum hostium dominatu, in libertatem vindicatâ, omnes vehemens quoddam dementissimæ illius inscientiæ, atque barbariæ, tam recenti malo, odium percepissent. Itaque post receptam urbem, eorum qui ludum in illa litterarium, de quo nuper dixi,celebrabant,duo admodum millia censa fuisse accepimus. Cùm ergo ad minorum, ut ita dicam, gentium artes, tanti concursus fierent, quid futurum fuisse putemus conditâ Academiâ, in qua sublimiorum quoque doctrinarum studia viguissent? Sed nimirum hujus meriti gloriam DEUS tuæ Celsitudini, Princeps optime, reservabat. Neque verò, quâ fuit in nos bonitate, commisit, ut civitas vixdum illâ turbulentissimâ tempestate perfuncta, eis cathedras, & subsellia erigeret, qui primi ejus commovendæ duces extiterant. Quis enim est rerum illo tempore gestarum tam rudis,qui nesciat Lutherianos priùs in Catholicos, quàm in Lutherianos Anabaptistas, coortos, his faces ad rempub. turbandam prætulisse? Quis ignorat huic ipsi Francisco, ad quem scribit Burenius, non Anabaptistas modò, sed etiam Lutherianos rerum novarum, & seditionis pœnas dedisse? Ac fuit ille quidem deinde, nescio quo illorum

Vide Laur. Fabricium exam. Inquis. Monast. c. 7.

rum temporum fato, cò delapsus, ut haud dubiè eorum partibus faveret, quorum sceleratos impetus antè compresserat: ne tamen ei Episcopatus, Pontificis Max. sententiâ, ut erat institutum, abrogaretur, supremum Canonicorum Collegium, ob magna viri in Ecclesiam merita, intercessit, deditque operam ne quid præterea res Catholica detrimenti caperet. Verùm, quæ, malum, est hujus hominis impudentia? primusne Franciscus sacrosanctam Euangelii doctrinam in Westphaliam intulit? itane? tot sanctitate & doctrinâ illustres antistites, qui à fundata in his terris Christiana religione Ecclesiam gubernarunt, expertes Euangelicæ doctrinæ fuerunt? quid? antequam Petrus Werthemius ad res novas moliendas Monasterium Marpurgo mitteretur, scholæ ineptiis, & somniis refertæ erant?

CAPUT VIII.

Novum Euangelium cum summo Academiarum odio natum.

SCio quæ ille somnia intelligat. nempe Missam, Purgatorium, Sanctorum invocationem, & similia Ecclesiæ Catholicæ dogmata, quæ sapientissimus quisque veterum Patrum complexus est, ut nemini possit esse dubium, quin illi potius somnient, qui ista repudiant. At ego in hoc ipso de quo agimus Academiarum negotio tam planum facio ipsos illos novi Euangelii architectos somniasse, seu potiùs delirasse, ut ex eo, quod iis circa has artes contigit, in quibus erant indè ab ineunte ætate versati, conjici possit, eos cùm toti antiquitati in gravissimis fidei decretis somnia objiciunt, omnino de potestate mentis exisse. Quæro enim ex Burenio, num hic ille Philippus, cujus præconio suam orationem commendari voluit, non aliquando Academias, & bonarum litterarum gymnasia sit execratus, & insano odio persecutus? Quæro num meminerit anno Salutis nostræ M. D. XXI. æneis formis excusam esse orationem Didymi Faventini nomine,

mine, contra Thomam Placentinum? num ignoret hujus orationis ab ipso Luthero auctorem laudari eum, de quo nobis sermo est, Philippum Melanchthonem? In ea porrò oratione hæc sunt verba: *Ne nullæ essent in Christianismo scholæ, Academiæ generalium studiorum, quas modò Universitates vocant, conditæ sunt. Atque hoc consilio mirum est, quàm placeant sibi, quàm salutare putent, quo non aliud repererunt neque perniciosius, neque magis impium, & quod video non Pontificibus, sed ipsi deberi Satanæ, qui si quo unquam, hoc certè casu, egregiè imposuit Christiano populo. Equidem sapientem virum fuisse judico Wiclephum Anglum, qui omnium primus, quod ego sciam, vidit Universitates esse Satanæ synagogas. Et quid dici vel pium magis, vel sapientius potuit?* Hæc Philippus alludens ad illud Wiclephi pronunciatum, quod inter alia Concilium Constantiense damnavit: *Academias, Collegia Academica, studia, & insignia magistralia vanâ gentilitate esse introducta, & tantum Ecclesiæ prodesse quantum prodest diabolus.* Ac ne quis dubitaret num hoc odium esset ab ipso genio novi Euangelii, ipse ejus parens Lutherus simul in Ecclesiam furere & bacchari cœpit, Academias omnibus maledictis insectabatur, & exagitabat. Suntne hæc Lutheri verba? *Ex isto fumo* (de quo S. Joannes in Apocalypsi) *prodeunt locustæ istæ, quæ omnes cathedras occupant, omnia gubernacula administrant, ut Academiis ab initio mundi Satanas nihil excogitarit præsentius, ad vastandam fidem, & Euangelium toto orbe.* Ibidem eas comparat cum valle Tophet, & cum fano Moloch. Alibi appellat *asinorum bipedum stabularia:* alibi *portas, & januam inferi.* Est ubi vocet *Antichristi lupanaria: Diaboli tabernas: Synagogas synagogarum Satanæ.* Adjunxit ad hæc & alia convitia, magna & impudentia mendacia. An non est mendacium, Academias *Aristotelem Christo æquavisse, quantùm ad auctoritatem, & fidem? Verbo & ratione docendi solvere mandata Dei? Christum & novum Testamentum longiùs ex mundo exterminasse, quàm Judæos, & Turcas?* denique in Academiis *sub titulo doctrinæ Christianæ non nisi pugnantissima Christianæ fidei doceri?* Videntur-

Ep. Lat. tom. 2. ep. ad Spalat.

Sess. 15.

Lib. de abrog. Missa.

l. de institutem. pueris. Oper. in Ps. 22. & l. contra Cathar.

l. de Missa privata.

In conc. habita Kal. Jan. 1522. Colmariæ edita.

l. contra Latomum.

Lib. contra Cath.

Lib. de abrog. Missa.

Conc. Kal. Jan. Col.

ne Tibi, Princeps Illustrissime, hæ vigilantium, an somniantium? prudentium, an insanorum voces? Sed audi facta haud paullò dictis stultiora. Anno M. D. XXII. cùm Lutherus metu Caroli V. Cæsaris in Pathmum, ut ipse insolentissimè appellabat, secessisset, interea Wittembergæ Andreas Carolstadius, & Philippus Melanchthon, Lutheriano œstro perciti, cogitarunt quemadmodum doctrinam, quam Lutherus, si diis placet, devocasset de cœlo, factis persequerentur. Ergò, cùm inter alia tam insigne ejus in Academias odium haud dubiis argumentis perspexissent, juventuti quæ in Academia Wittembergensi studia litterarum æmulabatur, auctores fuerunt, ut combustis libris, spretoque gymnasio in opificum se disciplinam darent. Neque dubitarunt, cujus suasores fuerant, ejusdem consilii duces esse. nam Carolstadius in villa haud longè ab urbe ex Doctore Theologiæ de improvisò agricola, ac rusticus evasit: Philippus qui Philosophiæ magister erat, pistori suam operam navare cœpit. *Hoc tantorum Theologorum decretum*, inquit Staphylus, *fusè longèque dimanavit in pleraſque urbes Germaniæ. Et, ut reliquas taceam, ſcimus Vratiſlaviæ, & Suidniciæ in Sileſia biennium ludos litterarios occluſos fuiſſe, & planè extinctos: nec quicquam ab iſtorum ſectariorum diſcipulis lectum, præter textum ſacræ Scripturæ.* At, inquient, Lutherus, & Philippus, mutatâ postea voluntate, auctores ubique fuerunt per Germaniam instituendarum scholarum, neque obscurum est, eos qui eorum instituta sectantur, passim gymnasia habere publicè informandæ juventuti. Principiò non ideò non somniarunt, quòd aliquando suo illo somno excussi aliter, ac priùs censuerunt. Imò verò vel indè liquidò constat somnia fuisse, quòd tunc ab iis damnata & explosa sunt, cùm eos isti sapientiores fuisse confitentur. Deinde est quòd gratias Principibus agamus, qui cùm Anabaptistarum exemplo didicissent, quantum ad perturbandam remp. virium haberet novo Euangelio armata barbaria, maturè ne id malum latius serperet providerunt. Qua in re videntur mihi fecisse, quod, ut ex Timæo narrat Athenæus, Prætores olim Agrigentini

Colloquium Altenburg. Surius. Staph. apolog. p. 3. de consens. Euangelic. §. Bibliſta.

Lib. 2.

tini ebriosis quibusdam juvenibus. Cùm enim hi vino madidi in eam deveniſſent amentiam, ut cùm in taberna ſederent, triremi ſibi per mare vehi, & tempeſtate jactari viderentur, eâque perſuaſione ſupellectilem omnem, atque adeò lectos ipſos, velut allevandæ navis cauſsâ, projicerent foras, exciti tali inſolentiâ magiſtratus, inſanientes objurgarunt, ac ne ampliùs ad eum modum ſe vino replerent ſeverè monuerunt. Illi admoniti projicere quicquam deſierunt, ſed ita ut hærerent etiam nonnullæ reliquiæ delirationis. Nam & Tritones prætores appellabant, & ſe ingenti tempeſtate perfunctos querebantur, & iis ſe in patria, velut ſuis liberatoribus ſtatuas poſituros eſſe promittebant. Nimirum necdum vini, à quo illa væſania proficiſcebatur, vis tota remiſerat. Neque verò fuiſſet quiſquam tam væcors, qui his hominibus, quicquam ſupellectilis, quod non projectum, & perditum vellet, cuſtodiendum priùs daret, quàm eſſent omni priſtinæ aberrationis periculo liberati. Atque ſpectavimus quidem Lutherum, & Philippum novo Euangelio ebrios, non lances, & lectos, ſed optima noſtrorum inſtituta majorum, & pulcherrima reipubl. vel ornamenta vel ſubſidia abjicientes. num illi admoniti penitus ſe ab illa inſania removerunt? an non quaſdam ejus notas eſt intueri? denique an non illa è novo Euangelio profluxit? num igitur illa poteſt, niſi eo prorſus ſopito, atque extincto, omninò conquieſcere? Certè Eraſmi, quem credo iſti rectè de litteris exiſtimare poſſe non diffitentur, hæc fuit ſententia: Ubi regnat Lutheraniſmus, ibi litterarum eſt interitus. *Lib. 19. epiſt. ad Pyrckheimerum.*

CAPUT IX.

Philoſophia in Academiis non reſpuenda.

VErùm id jam non ago. ſatis mihi fuerit oſtendiſſe eos manifeſtò ſuâ confeſſione ſomniaſſe, qui Catholicis Academiis ſomnia objectare non ſunt veriti. Deinde non ſatis tutò iis hominibus Academiarum curam committi poſſe, qui tam flagitiosè delirarunt ut tanquam exitioſas rei-

pub. damnarent, præsertim si nonnulla etiam in iis tantæ dementiæ usquam vestigia appareant. Dixi enim horum furorem perinde ut illorum Agrigentinorum non simul totum esse compressum. Id vel ex eo constare potest, quòd etiam postquam Philippus à furno ad scholas rediit, tantisper honores Academici nemini more majorum mandati sunt, donec Electoris imperio intermissus pluribus annis mos aliquando referretur. Sed videor mihi in Burenii quoque verbis quædam observare relictæ stultitiæ argumenta. Quid enim caussæ censes esse, Princeps Illustrissime, cur Burenius nullam suâ oratione Philosophiæ mentionem faciat? cur ante Theologiæ studium solas inferiores artes requirat? Nimirum talem Academiam moliebatur in Westphalia, cujusmodi ex Lutheri præceptis tunc institui poterat, cùm tamen etsi de infinito illo Academiarum odio nonnihil remississe videbatur, tamen Philosophiam, præsertim Aristotelis, necdum concoquere ullo modo poterat. Ita enim ille scripserat anno M. D. X X. in libro de reform. Reipub. Christianæ ad nobilitatem Germanicam: *Suadeo*, inquit, *ut libri Aristotelis, Physicorum, Metaphysicæ, de Anima, Ethicorum, qui hactenus omnium optimi habiti fuere, penitus aboleantur & exterminentur; cum omnibus illis, qui rerum naturalium explicationem & cognitionem se tradere profitentur: cùm ex illis nihil vel naturalium, vel spiritualium rerum disci, vel doceri queat.* Neque verò id postea mutavit. quamvis enim libellum composuit de instituendis scholis, tamen cùm earum formam describit, multus ille quidem est in prædicando linguarum studio; de Philosophia restituenda nihil præcipit; ut satis appareat, nunquam cum eo in gratiam rediisse. Talis igitur, ut opinor, Academiæ speciem cùm animo concepisset Burenius, quæ lustrum esset inscientiæ, non sapientiæ domicilium, præclarè se meriturum de Westphalia speraverit, si eam huic genti cupidissimæ omnis liberalis eruditionis obtruderet. Num verò existimavit illam Westphalorum insignem discendi aviditatem, propter quam eorum majores sæpe remotissimas nationes adierunt, modicâ cogni-

cognitione linguarum, & paucis in aliquot Scripturæ ſacræ capita, non è veterum auctoritate, ſed è nuper exorta diſciplina petitis gloſſematis, expleri poſſe? Quid? nullumne unquam crediderunt Weſtphalorum in ſublimiores de divinis hypoſtaſibus, de præſentia CHRISTI in Euchariſtia, de procreatione rerum è nihilo, aliiſque ejuſdem generis locis eſſe venturum? aut omnes tam hebeti futuros ingenio, ut non ſentirent, hæc ſine accurata Philoſophiæ cognitione, neque ſatis liquidò explicari, neque adverſus hoſtes Chriſtiani nominis ſatis pro dignitate propugnari poſſe? Nam quòd eorum nonnulli reſpondent, Philoſophiæ diſciplinas ad liberalem quandam oblectationem animi percipi poſſe: ut in ſacris rebus ullus eis ſit locus, id verò minimè ferendum eſſe; hæc inquam oratio riſum profectò prudentibus movet. Quotidianæ enim inter eorum Theologos concertationes, turpiſſimis, ob rerum Philoſophicarum ignorationem, hallucinationibus refertæ ſatis oſtendunt, ebriis hominibus eos eſſe perſimiles, qui cùm ſe per dementiam negent duce, vel adminiculo ad ingrediendum indigere, ubique tamen titubant, atque offendunt. Quantò tandem abs te ſapientiùs factum eſt, Princeps Illuſtriſſime, cui cùm perſuaſum eſſet, illas quoque à profanis licet hominibus excultas doctrinas, DEI ad nos munere perveniſſe: CHRISTUM, qui ſit æterna veritas, ad illa quoque omnia, quæcumque illis rectè tradita ſint, ſuâ auctoritate comprobanda ad nos de cœlo delapſum: eſſe denique eas diſciplinas ad res divinas explanandas uberiùs, & validiùs muniendas perquam appoſitas; iccircò Academiam tuam, more majorum, iis omnibus artibus, quæ omnibus numeris abſolutum Theologum decent, inſtructam eſſe voluiſti? Ita enim retinetur admirabilis ille inter diſciplinas concentus, atque conſenſio, ut cùm aliæ ſint diviniori fidei lumine patefactæ, atque è cœlo aſcitæ, aliæ nativis ingenii viribus, & aſſiduo mortalium ſtudio perveſtigatæ, hæ illis pareant, atque ancillentur, & ſi qua in re lapſæ fuerint, ab illis corrigantur: illæ verò earum cùm præſidiis ad com-

S. Auguſtin. ep. 3. ad Voluſ.

compescendos hostes, tum ornamentis ad sua illustranda, atque confirmanda utantur.

CAPUT X.

De retinenda Academiarum inter se concordia.

NEque solùm divulsæ sunt, atque distractæ ipsæ disciplinæ illorum somniantium importunitate & dementiâ, sed etiam, quod quidem malum multò latiùs patet, ipsæ Academiæ, postquam hoc novum Euangelium ab inferis extitit, omnem funditus spem mutuæ concordiæ & consensionis amiserunt. Atqui hæc fuit majoribus nostris præcipua Academiarum condendarum caussa, ut veritas multorum sapientum studiis faciliùs reperiretur, & auctoritate certiùs muniretur. Sic enim homines sapientissimi judicabant, cùm in omni disceptatione, tum præcipuè, quæ de divinis rebus instituitur, eruditorum hominum consentientes, conspiranteſque sententias magni apud omnes ponderis esse oportere, præsertim si quod versatur in quæstione, diu fuerit antea magnis ingeniorum contentionibus agitatum. Id si in uno aliquo eruditorum hominum cœtu locum habet, quid in compluribus, non modò mœnibus, sed terrâ quoque marique disjunctis? Jam verò ante Lutheri ab Ecclesia discessum, quanta erat omnium Academiarum in iis quæ fide Catholicâ traduntur tuendis, propugnandisque concordia? quàm multa, de quibus nihil dum certi Ecclesia decreverat, jam quodam Academiarum præjudicio explorata tenebantur? quàm multa in iis, quæ ex doctrinæ Christianæ capitibus, adhibita aliarum quoque cognitione doctrinarum, aptè concludi visa sunt, jam pridem tam erant in Academiis recepta, ut iis non assentiri summæ impudentiæ ac temeritatis esse judicaretur? Hoc quasi commune quoddam veritatis patrimonium pro se quælibet fidelissimè custodiebat, & quantum studio ac labore conniti poterat, augebat. At verò simulatque exortus est Lutherus, qui apud imperitos hæc omnia

mnia tantâ gentium ac sæculorum consensione comprobata atque firmata convelleret, tum verò simul excogitatum est aliud Academiarum genus, cui quoniam æternum est bellum cum veritate susceptum, omnia derepentè litibus dissidiisque permiscuit. Hujus generis Academiam Burenius popularibus suis optabat, quæ non modò à Catholicis omnibus dissideret, sed ne spem quidem ullam haberet constantis cum suis gratiæ ac pacis ineundæ. Ad quam enim illa tandem factionem, cùm inter illos sint plurimæ, sese applicaret? Ad Flaccianam, an Eberianam? ad Osiandrinam, an Ubiquetariam? An, quod nonnullas feciſſe videmus, à Luthero ad Calvinum, id est de calcaria ad carbonariam repentè transiret? Hunc verò ipsum, qui se sequi profitentur, quot jam sunt partium? Cujus verò tandem rationis fuisset, cùm in Westphalia tot jam sæculis Academia desideraretur, quæ esset veritatis officina, falsarum in ea opinionum, & litium sedem constituere? Est enim omnino, quod aiebat S. Augustinus: *In ventre Ecclesiæ veritas manet. Quisquis ab hoc ventre separatus fuerit, necesse est ut falsa loquatur.* Quocirca præclarè comparatum erat more institutoque majorum, ne cuiquam dynastæ fas esset Academiam condere, nisi non modò Imperator, verùm etiam Pont. Max. auctor fieret. Existimabant enim nihil esse præsentius ad sedandas opinionum discordias & dissidia doctrinarum, quàm ut honores, qui viris doctis tribuuntur, non modò ab ejus qui toti Imperio, sed etiam qui totius orbis Ecclesiis præest, auctoritate pendeant: ut quoniam, ut est in solenni formula, *hic, & ubique locorum*, eos valere cupiunt, dent quoque operam, ne eorum doctrina cum totius orbis sensu, judicioque ulla in re discrepet. *In Ps. 57.*

CAPUT XI.

De Pontificis Maximi in approbandis Academiis auctoritate.

In consil. Theolog. 2 part. pag. 165.

NOn placet hoc Philippo. Quid ita? *Nolunt*, inquit, *Pontifex, & Imperator propagari veram, & puram Euangelii doctrinam, qualem constat esse harum Ecclesiarum. Ideò his Principibus, & Scholis sunt inimici. E contrà tamen hi Principes verè invocantes* DEUM, *debent facere officium suum, & constituere honesta collegia docentium, & discentium litteras. Id præcipit* DEUS. At quis non videt ea non posse honesta esse docentium collegia, quæ ideò absque summorum Principum auctoritate constituuntur, quòd doctrina in iis tradatur ab illorum sententia, & quod consequens est, à consensione orbis terrarum abhorrens? Sed premit nos Philippus veteris Ecclesiæ consuetudine. *Non est dubium*, inquit, *Ecclesiam Dei habentem scholas, & auditores, seu collegia docentium, & discentium posse, & debere dare testimonia auditoribus, sicut testantur litteræ, quæ vocantur formatæ.* Vult inde confici, quemvis suorum cœtum, honores Academicos, sine Pontificis, vel Cæsaris auctoritate mandare posse. *quia gradus nihil aliud sunt, nisi hæc testimonia.* Non disputo, quàm imperitè gradus Academici formatis veterum litteris comparentur, cùm hæ fuerint fidei, & communionis Catholicæ, illi egregiæ cujusdam sint, & præstantis eruditionis testimonia. Sed faciamus inter hæc nullum esse discrimen. Nego valuisse formatas litteras à quocumque cœtu datas: contendo earum vim non solùm scribentis judicio, sed etiam recipientis approbatione niti oportuisse. Itaque S. Augustinus, cùm Fortunius Donatistarum Episcopus, Ecclesiam suam Catholicam esse contenderet:

Ibid.

Epist. 163. *Quærebam*, inquit, *utrùm epistolas communicatorias, quas formatas dicimus, posset quò vellem dare?* atque addit: *Parabam autem, ut si consentiret, ad illas Ecclesias à nobis tales litteræ mitterentur, quas*

quas in Apostolicis auctoritatibus pariter legeremus illo jam tempore fuisse fundatas. Falsum igitur est quemvis cœtum, qui sibi Ecclesiæ DEI nomen arrogaret, formatas litteras, id est, ut Philippus interpretatur, doctrinæ testimonia, suis auditoribus dare potuisse, quæ apud rectè sentientes pondus haberent, nisi essent Apostolicæ Ecclesiæ sententiâ comprobatæ. Quæro igitur ex Philippo, num Ecclesia Romana, *in qua*, ut loquitur idem S. Augustinus, *semper Apostolicæ Cathedræ viguit Principatus*, testimonia, quæ ab eorum cœtibus doctrinæ auditorum tribuuntur, admittat, & probet? Negabit, sat scio. Quid ergò formatas nobis objicit, cum eæ solæ veterum testimonio formatæ Catholicam, veram, puramque doctrinam ostenderent, quæ non essent à societate Romani Pontificis alienæ? Ita enim Optatus Milevitanus, Augustino vetustior, ut ostenderet suam Ecclesiam esse Catholicam, non Donatistarum; recensitis ordine inde à S. Petro omnibus Romanis Pontificibus, usque ad eum, qui suâ vivebat ætate, *cum quo*, inquit, *nobis totus orbis, commercio formatarum, in una communionis societate concordat*. Errat verò Philippus, cùm sperni, & repudiari Pontificis auctoritatem posse credit, eò quòd Christiani, Juliani temporibus proprias scholas, & proprios cœtus discentium instituerint, tametsi ille *edicto prohiberet admitti Christianorum liberos in scholis publicis*. Christianorum enim scholæ, Juliani imperio, civilibus duntaxat immunitatibus, & commodis carebant, quæ sola ab Imperatoribus proficisci possunt: laudem verò certæ, & constantis de religione sententiæ earum nulla amiserat, quæ quidem Romani Pontificis auctoritatem sequeretur. Neque enim minùs Juliani, ac postea Valentiniani, & Valentis principatu, Catholici, ut probarent, sibi pro veritate, Donatistis pro mendacio dimicationem esse susceptam, illa Optati oratione utebantur. *Quæ*, inquit, *apud vos veritas inveniri potest, cui Catholica videtur obsistere? aut quod apud nos esse mendacium poteris approbare, in una communione esse cum toto orbe terrarum? Nunquid poteris approbare mendacium, symbolum verum,*

Ep. 162.

Lib. 2. ad Parmen.

Ibid.

Lib. 7.

& unicum retinere & defendere? Nunquid poteris approbare mendacium Cathedram Petri, & claves regni cœlorum à Christo concessas, ubi est nostra societas? Fateatur ergo Philippus, aut in veterum Formatis litteris nihil ad tuendas Academias positum esse præsidii, quæ sine Pontificis auctoritate, nutuque fundantur, aut certè, si, ut par est, nefas esse putat à sententia ejus ætatis discedere, quâ integram, puramque Ecclesiam fuisse confitetur; Burenianam certè orationem, quam suâ præfatione sibi laudandam putavit, & totum ejus consilium damnet necesse est. Quid enim stolidius, quàm eam Academiam in cœlos ferri, cui Pontificis auctoritas ludibrio sit atque despectui, cùm gravissimi & vetustissimi Patres, totius orbis consensu, testentur, absque ea veritatem retineri nullo modo posse? Num verò magis Academia sine veritate, quàm mundus sine sole constare potest? Meritò igitur te, Princeps Illustrissime, posteri omnes amabunt, atque in oculis ferent, qui cùm, hâc Academiâ fundandâ, viam aperire, & munire velles ad veritatem, eam unam tibi sequendam putasti, quâ tot innocentissimos, sapientissimosque homines ad illam perveniſſe, nemo, qui se modò sapere profiteatur, ausit diffiteri.

CAPUT XII.

Contra Jordanem Canonicum Osnaburgensem, qui unam in orbe terrarum Parisiensem Academiam volebat.

VErùm exorietur fortasse nonnemo, Princeps Illustrissime, qui cùm in magni beneficii loco ponat, nullam adhuc in Westphalia pravis infectam opinionibus Academiam extitisse, neget tamen etiam rectè sentientium numerum augeri oportêre. Sunt enim quidam homines ita tetrici ac morosi, ut qua in re ipsi commodo aliquo sint affecti, in ea cæteros absque eodem versari, ferre nullo modo possint. Atqui ii, si qui tamen erunt, fortasse Jordanis Canonici

nonici Osnaburgensis, qui Rudolpho Habisburgio Cæsare floruit, se auctoritate tuebuntur. Is in libro de translatione Imperii ad Germanos, censuit, quemadmodum una esset Ecclesia Romana, quæ cæterarum mater esset ac magistra, ita satis orbi terrarum esse unam Academiam Parisiensem, à qua bonæ omnes artes, quæ ad orthodoxam doctrinam tuendam & ornandam sint opus, ab omnibus gentibus peti possint. Quæ opinio totius jam propè orbis consensu, & institutis, tot jam exortis novis gymnasiis pridem est confutata. Ac Parisiensem quidem Academiam, propterea quòd antiquitate facilè cæteras omnes antecellat, semperque viris eruditissimis & gravissimis abundarit, equidem omni veneratione complectendam esse judico; præsertim, quòd eam idem ille Carolus, eodem quo hanc nostram, & finitimas Westphaliæ, Saxoniæque Cathedrales Ecclesias, animo illo suo verè magno, & incenso de humano genere bene merendi studio fundaverit. Sed vereor ne parum intelligant, qui hæc disputant, in quo sita sit vera Academiæ nobilitas, qui totam ejus gloriam angustis unius urbis finibus terminari volunt: cùm hominibus eruditione præstantibus, ex ea, velut equo Trojano, depromptis, atque in alias velut colonias dimissis ac distributis, latiùs multò & fructum ejus, & famam amplificatam ac diffusam esse videamus. Certè hæc ipsa JESU Societas, quæ ut alia complura, toto orbe Christiano, ita hoc Paderbornense gymnasium tuâ, Princeps Illustrissime, voluntate moderatur ac temperat, in Academia Parisiensi primùm est exorta, & decem illi Patres, qui eam primùm certis legibus institutisque devinxerunt, in litteris Apostolicis, *in Universitate Parisiensi graduati, & in Theologicis studiis per plures annos exercitati fuisse memorantur.* Quòd si, è Jordanis præcepto, Lutetiæ in aliquo gymnasio delitescentes, iis duntaxat doctrinæ suæ lucem impertivissent, quibus fuisset ad eos audiendos conveniendi facultas, nulla propè jam esset Christiana natio, quæ non aliquot eruditorum hominum millia, quæ postea ex hujus Societatis disciplina

Pauli III. ann. 1540. Julii 3. ann. 1550.

prodierunt, desideraret. Neque verò, propterea quòd Romana Cathedra à CHRISTO sit constituta, *in qua una Cathedra*, ut loquitur Optatus, *unitas ab omnibus servaretur, ne ceteri Apostoli singulas sibi quisque defenderent: ut jam schismaticus, & peccator esset, qui contra singularem Cathedram alteram collocaret:* non, inquam, consequens est unam duntaxat Academiam esse debere. Quoniam enim fieri non posset, ut omnes Ecclesiæ partes, instar unius corporis, inter se cohærerent, nisi CHRISTI instituto, unius, quod sub aspectum caderet, capitis auctoritate tenerentur, ideò non dubitamus pronunciare cum D. Cypriano Martyre: *Deus unus est, & Christus unus, & una Ecclesia, & Cathedra una super Petrum Domini voce fundata.* Quòd si ad idem exemplum formandæ essent Academiæ, concluderetur non unam omninò solam, ut argumentabatur Jordanes, sed unam quæ auctoritate, & imperio quodam ceteras contineret, & gubernaret esse oportere. Sed ne id quidem necesse est. Dum enim Academiæ inter partes Ecclesiæ, ut verè sunt, censebuntur, licebit quidem opinionibus, de quibus in utramque partem integra religione certatur, inter se dissentiant: in iis verò quæ capita sunt ac firmamenta salutaris doctrinæ, ne distrahantur in factiones, eadem eas, quæ universam Ecclesiam, auctoritas colligabit.

Lib. 2.

Epist. 8. ad plebem.

CAPUT XIII.

Cur expediat plures Catholicas Academias instituì.

EST nihilominus hodie quoque nonnullis, quibus est privatus quæstus reipubl. commodis potior, permolesta Academiarum novarum omnis institutio. queruntur enim nescio quid de splendore & celebritate veterum gymnasiorum, novis fundandis, quotidie detrahi. Quæ ratio si majores nostros movisset, ne ea quidem extarent, pro quorum isti honore decertant. Etenim ante annum à CHRISTO nato

to M. CCC. una, & fortaſſe altera erat in Germania Viennæ, & Auguſtæ Trevirorum Academia. Nihil tamen illæ cauſſæ dicere potuerunt, quin proximo conſequenti ſeculo Heidelbergenſis, Pragenſis, Colonienſis, atque Erfurtenſis fundarentur. Aucto, ut fit, numero, illuſtrior quoque cœpit eſſe earum utilitas. ergò poſt annum M. CCCC. Lipſienſis, Ingolſtadienſis, Lovanienſis, Roſtochienſis, Gripſwaldenſis, Friburgenſis, Tubingenſis, Móguntina ad veteres illas acceſſerunt. Num hæ tamen majoribus noſtris multæ viſæ ſunt? num à novarum ſtudio hâc veterum multitudine ſunt retardati? Nonne poſt annum MD. Wittembergæ? nonne Francofurti ad Oderam? nonne Dilingæ, Herbipoli, Græcii, & aliis Germaniæ locis novæ Academiæ extiterunt? Nimirum ſi, ut ait Sapiens, *Multitudo ſapientum ſanitas eſt orbis terrarum*, poterantne dubitare, quin è ſalute eſſet Reipub. quamplurimis locis accendi ſtudia ſapientiæ? Veniebat verò nonnumquam uſu, ut exorto bello, aut ſimili publicâ calamitate aditus ad longinqua gymnaſia adoleſcentibus intercluderetur, quibus multos ſæpe annos tam neceſſario fructu carendum fuiſſet, niſi proviſum eſſet à Principibus, ut uno obſepto, alia litterarum ſtudioſis paterent loca. Quid privatorum inopiam commemorem, quibus niſi oblata eſſent adjumenta diſcendi, quantas hodie reſpub. utilitates, & ornamenta requireret? Quid? quòd Eccleſiæ rationes ita flagitare videntur. Quâ enim illi re tam opus eſt, quàm eruditis Parochis? nam quod oppidum, aut quis vicus paullò frequentior tali non eget? præſertim hâc noſtrâ tempeſtate, qua niſi hominum animi doctorum præſidiis tegantur, vix eſt ut planorum, & impoſtorum manus evitent. Jam verò Parochi munus non valdè ab iis expetitur, qui complures annos ſtudia litterarum peregrè ſuis impenſis coluerunt. De publico verò, ſi quot ſatis eſſent, in hanc ſpem, procul patriâ alerentur, propè in immenſum prodirent ſumptus, cùm opportunitates deeſſe non poſſint, quibus minus difficulter ſuſtineantur domi. Adoleſcentibus verò ipſis u- Sap. 6.

trum tandem ad disciplinam est conducibilius, in suorum conspectu arctè attentèque haberi, an inter alienos in summa impunitate versari? præsertim cùm jam multiplicatis ubique scholis, & breviori repertâ ad eruditionem viâ; iis doctrinis hodie pueri imbuantur, quas vix olim viri degustabant. At illa ætas mollis ac tenera, non certè est ad peregrinandum apposita. quippe facilè remotis custodibus, alienos minusque commodos mores induit. Id quod esset valde proclive, si ad paucas urbes immensi adolescentium greges confluerent, qui neque propter imprudentiam sibiipsis imperare, neque propter multitudinem à moderatoribus cognosci, nedum regi possent. Quod enim sapienter dictum est ab Aristotele, multitudinis, ut rectè gubernari possit, modum quendam esse oportere, id maximè in moderanda teneriore ætate valet, quæ sine intenta observatione, assiduaque custodia diffluit atque corrumpitur. Quod utinam hujusce rei pauciora exempla haberemus, neque liceret Academias florentes olim, nunc rectorum socordiâ eò prolapsas commemorare, ut adolescentes, qui ad eas mittuntur, vix pluribus annis doctiores, at paucis mensibus certò flagitiosiores evadant. Nam quid attinet earum meminisse, quæ à majorum religione defciverunt? videnturne vel hæ solæ satis justam novis instituendis caussam dedisse? Certè cùm Joannes Hussus perversis Wiclephi opinionibus imbutus Academiam Pragensem perturbaret, novamque ejus gubernandæ formam suis conscelcratis consiliis opportunam moliretur inducere, in paucis diebus tria admodum Germanorum millia cum suis professoribus, viris Catholicis, Lipsiam commigrarunt, ibique novæ Academiæ, in qua sine religionis labe studia litterarum tractarent, fundamenta jecerunt. Ita enim verum esse censebant, ut simul aliqua Academia sese abruperit à societate rectè sentientium, evestigio exoriatur alia, quæ illius damnum novo ardore & industriâ dissolvat atque compensct. Et tamen postquam non modò in plurimis Academiis jactura est facta, verùm etiam tot populosissimæ gentes à nobis avulsæ, novis quotidie de reli-

7. de rep. cap. 4.

Æneas Sylvius hist. Bohem. cap. 35. Nauclerus. Bonfin.

religione doctrinis ludos aperiunt, erit quispiam Catholicus tam à studio avitæ religionis aversus, ut molestiam capiat animo, cùm à viris Principibus tot mortalium errorem miserantibus, opportunis locis gymnasia salubribus, nullâque peste contaminatis litteris excitantur? At enim, inquiunt, Academiarum nostrarum honorem, & antiquissimum decus tot novarum accessione infuscari nolumus. Itane? tot populorum salus vestro isto fumoso nomine vobis est vilior? Quid enim? quacumque circumtulerimus oculos, plena sunt omnia naufragiis miserorum. hîc si quis unde unde licuerit, validas, novas, omnibus rebus instructas naves contrahat, è propinquo pereuntibus signum ostentet, adnatantes accipiat, omnique ope reficiat, vos scilicet, Viri Sapientes, indignum facinus exclamabitis: obscurari illius navis gloriam, *quâ vecti Argivi delecti viri!*

Petebant illam pellem inauratam arietis. illam unam toto mari requiri, illam conscendi debuisse. illam qui nancisci nequiverit, eum scilicet fluctibus, diisque marinis esse permittendum. Quantò Academiis veteribus esset gloriosius, prognatis novis, acuere studia litterarum, intendere professorum assiduitatem, juvenum animos laudabili æmulatione inflammare, denique partam à majoribus gloriam non socios laborum refugiendo, sed industriâ omni vincendo, tueri ac propagare? Jam verò languentibus studiis, laxatâ disciplinâ, jacentibus bonis moribus, inscitum est profectò bonas artes accusare, si tam malis modis acceptæ, nova sibi domicilia circumspexerint.

CAPUT XIV.

Gratiæ totius VVestphaliæ nomine.

DE hac tamen, Princeps Illustrissime, abs te constituta Academia, locorum intervalla, quibus sane non modicis hæc urbs abest à veteribus gymnasiis, omnem eripient querendi & indignandi locum. Quàm verò omnibus

bus Westphaliæ Ordinibus jucundum acciderit hoc beneficium tuum, satis hæc Academiæ tuæ natalem celebrantium, gratulantium, gestientium frequentia, & inusitati plausus ostendunt. Quis enim est omnino summorum, mediorum, infimorum, cujus non os ipsum, atque vultus exultantes tibi gratias agere videantur? Tu enim, Princeps Illustrissime, unus post hominum memoriam, ita de Westphalia universa es promeritus, ut cùm ad te una duntaxat Episcopalis Ecclesia administranda delata sit divinitus, tamen eas quoque in quibus Episcopale munus non sustines, Episcopalibus jam tibi meritis, iisque immortalibus obstrinxeris. Quid enim tam dignum Episcopo, quàm in omnem retrò ætatem providere, ut omnibus scientiæ, & integritatis artibus erudiantur, qui sunt aliquando in Ecclesiasticorum hominum numerum allegendi? quàm divinarum humanarumque rerum cognitione præstantes cùm inferioris loci Clericos, tum Scholasticos, Decanos, Præpositos, alioque magnates tanto antè fingere, & formare? Atqui hoc abs te commodum, Princeps Illustrissime, non minùs ceteris Westphaliæ Ecclesiis, quàm huic tuæ, promptum est ac paratum. De quo quidem adsunt viri natalibus, virtute, dignitate spectatissimi, qui suarum tibi Ecclesiarum nomine gratulentur, & quod jucundissimum tibi gratiarum genus esse solet, hoc se tuo beneficio quamprimùm, ac deinceps perpetuò usuros profiteantur. Quid? nobilissimus equester ordo, qui, jam inde à primis harum Ecclesiarum primordiis, suos in iis liberos DEO, Ecclesiæque commodis, & dignitati omnibus seculis consecravit, quantas tibi gratias, & laudes habet, ac dicit, quòd illos in ipsis modò patriæ ulnis, ad omne Ecclesiastici hominis officium, & decus assuefacere, omnibusque necessariis litteris perpolire tuo beneficio liceat, cujus antè gratiâ, magnâ patrimonii jacturâ, exiguo sæpe profectu, longinquis gymnasiis committebantur? Nam quid ego singulorum studia atque gratulationes exequar? Quantas enim spes omnium mentibus hâc tuâ munificentiâ attulisti? Quis nunc

est

est tam humilis, atque inops, qui in hac tam prompta atque expedita ad eximiam quandam eruditionis laudem perveniendi facultate, non aliquos suorum posterorum omni genere litterarum ornatos? non aliquod familiæ præsidium? non aliquod Reip. lumen jamnunc animo præcipiat, atque expectet? Jam verò, Princeps Illustrissime, noli putare non eos quoque qui aliter atque nos de Religione sentiunt, hujus gratulationis esse participes. Abjecerunt illi jampridem, atque detestati sunt (præter Anabaptistas) veterem illam Lutheri sui Academiis, & honestis disciplinis maledicentis insaniam. Vetant nos spem despondere salutis suæ, qui tametsi ab Ecclesia se removerunt, non tamen passi sunt densis illis ignorantiæ, ac barbariæ tenebris, quas ille, ne quando claram lucem aspicerent, eis offundere moliebatur, sibi ad eam aditum intercludi. Quòd si quis erit omninò in Westphalia, cui stomachum moveat hæc arx omnis salutaris doctrinæ, adversus eorum errores abs te collocata, is reputet hoc eodem loco posita quondam à Carolo Magno Augusto castra, quibus universam Westphaliam sibi, & CHRISTO subegit. Quis verò post illam victoriam fuit in Westphalia tam demens, qui negaret illa Caroli arma salutem Westphaliæ peperisse? quis ab eo victus est, quin gratias se debere victori fateretur? Ne dubita, Princeps Illustrissime: DEUS castris non jam armorum, & militum, sed salubrium doctrinarum in hac Urbe positis, indè ei salutem instaurare meditatur, unde primùm olim oblata est. Oppugnantur nunc hæc castra, ut quondam illa adversariorum odiis, sed ubi semel manus dediderint, agnoscent contra suam se salutem dimicasse. Erunt etiam quibus quæ illis modò terrori sunt, & molestiæ, in delicias quondam & mella vertantur. Jam enim prospicio compluribus eventurum, quod de se, postquam à Manichæis ad Ecclesiam se retulerat, narrat D. Augustinus: *Nunc*, inquit, *ubera Ecclesiæ, post longissimam sitim penè exhaustus, atque aridus tota aviditate repetivi, eaque altius flens, & gemens concussi, & expressi, ut id manaret, quod mihi sic affecto ad* *Lib. de util. cred. cap. 1.*

recreationem satis esse posset, & ad spem reducendam vitæ, ac salutis. Neque enim abesse potest, in tanta multitudine honestissimorum hominum, qui magnis ingeniis, integrisque moribus præditi, nullâ animi perversitate, sed solâ ignoratione veri, nobis se morantur adjungere, quin complures sint futuri, quibus gravis illa, solida, constans Catholicæ Ecclesiæ doctrina, tot bonarum artium fulta præsidiis, inimicas veritati sit opiniones detractura. Quibus detractis, ut nihil est veritatis cognitione dulcius, exardescent nimirum dolore, quòd vanissimarum rerum specie tamdiu fuerint ab ea percipienda, fruendaque retardati. itáque inflammati amore ejus damni compensandi, toti ad illam penitus intuendam & complectendam incumbent. Qui quidem æternùm tibi, Princeps Illustrissime, gratias agent, quòd perfecto hoc Gymnasio & aditum facilem aperueris reperiendæ veritatis: & eâ repertâ fontem purissimæ & liquidissimæ voluptatis.

FINIS LIBRI PRIMI.

PANEGYRICI,

DIE NATALI

ACADEMIÆ THEODORIANÆ

PADERBORNENSIS,

Ejus Illustrissimo Principi Fundatori oblati,

LIBER II.

De Academia Paderbornæ constituta.

CAPUT I.

Proœmium.

MIrificus ille, Princeps Illustrissime, Westphalorum in omnem humanitatem, & scientiam liberalem amor, qui tam uberem hodie omnibus lætitiæ, & gratulationis afferre segetem videbatur, idem nescio quid objecit quorundam mentibus, quod eas angat, neque sinat penitus acquiescere. Prædicant illi quidem tuum istum excelsum, totamque, quoad licet, Remp. bene promeritis comprehendere gestientem animum, meritòque hanc Academiam tuam inter præcipua Westphaliæ decora numerant. Verùm ut quisque quod valde diligit, id maximi æstimat, ita sunt nonnulli, qui verentur, ne Academiæ dignitati, quam ipsi omni sibi ope ornandam esse dicunt, hic delectus abs Te locus non ex omni parte respondeat. Negant enim Paderbornam tam magnifico Academiæ nomini parem esse. Quibus principio promptum esset respondere, quandoquidem DEI voluntas ita tulit, ut Tuæ potissimùm Celsitudini condendæ

Academiæ animus esset, ac facultas, mirum nemini videri debere, si principem Imperii ac ditionis tuæ Urbem, præ aliis hoc ornamento decorandam putâris. Cui enim prudenti venire posset in mentem alienam te potiùs Spartam ornaturum esse, quàm tuam? Ad hoc possem istorum orationem refellere, qui Academiam, nisi in ampla urbe, collocari vetant, cùm in vicis quoque omni mœnium, ac portarum præsidio nudatis nobilia gymnasia sita fuisse prodantur. Atque hæc adeò ex Academiis in Remp. non rarò fluxit utilitas, ut quæ loca humilia, atque abjecta colere cœpissent, brevi in visendam magnitudinem, celebritatemque crescerent. Verùm hâc nunc quidem oratione non utar. Quanquam enim confidam ex hac institutione Academiæ, insignem cumulum ad Paderbornæ pristinam dignitatem accessurum, me tamen dies hodiernus admonet, ne in animo cujusquam hanc patiar opinionem residere, eorum ornamentorum, quibus opus est ad idoneam sedem nobilium artium, ullum ei defuisse. Id quod ego tam firmis, illustribusque argumentis me confirmaturum esse confido, ut tametsi in manu tua fuisset ac potestate, in qua Westphaliæ urbe Academiam poneres, ceterisque omnibus consultò Paderbornam antetulisses, nemo id injuriâ factum esse, jure queri posset.

CAPUT II.

Academiæ fundatio Episcopum maximè decet. Paderborna Episcopalium VVestphaliæ urbium dignitate prima.

ATque illud quidem nemo non rectè, & ordine factum fatetur, quòd ab Episcopo, & sacro Principe hoc tam salubre consilium, & cura suscepta sit. est enim finitima procurationi sacrorum, litterarum & doctrinæ cura. Nam cùm Episcopi proprium sit salutaris doctrinæ tradendæ munus, sitque ei, si quid minus sanum vulgò seratur, omnis culpa præstanda; præclarè ex eo ratiocinatur Alexius Comnenus,

In Novell. const. 6.

nus, eum cui publicè fit docendi potestas, ad levandum onere Episcopum accedere. Non quòd, ut imperitè quandoque docuit Lutherus, renunciatio Doctorum in Academiis nihil distet ab ordinatione, & initiatione legitimorum Ecclesiæ Ministrorum & Pastorum: Sed velut de Rege sapienter scriptum fecit Xenophon, ei multis auribus, multis oculis opus esse, qui sunt viri rerum usu & prudentiâ excellentes, ita de Episcopo scitè dici potest, ei plura quoque ora esse oportere, quæ populum erudiant. Quocirca decernit ibidem Imperator, ut tametsi Constantinopoli vectigalia doctoribus ab Imperatore sint constituta, ipsi tamen nonnisi ejus urbis Archiepiscopi auctoritate ad docendi munus deligantur. Ex quo observat vir juris consultissimus Petrus Tolosas, ita rectam rationem flagitare, ut qui in publicis Scholis juventutem erudiunt, ii ab Ecclesiæ Præsulibus potestatem, vectigalia à civili Principe consequantur. In Westphalia autem cùm Imperator Carolus Magnus Episcopis jure suo cesserit, atque ita hos populos, ut ipse loquitur, *pro amore illius, qui ei victoriam contulit, ipsi tributarios & subjugales devotè addixerit*, næ is Episcopus omnes penitus officii sui partes intelligit ac perspicit, qui turpe existimat ex opibus, quas civilis Princeps bello partas sponte Ecclesiæ commodis consecravit, non quantum Resp. flagitat, in doctrinarum cultum derivari, quem ille, si eas retinuisset, omni ope alere, & ornare sui muneris esse duxisset. Ac licet omnes Westphaliæ Episcopi in eadem esse caussa videantur, tamen quoniam non videbuntur rationes Ecclesiarum exposcere, ut in singulis Academiæ sint: ubi id in quæstionem vertitur, ad quem ex omnibus hæ partes sint deferendæ, equidem censeo eum, cujus Ecclesia dignitate cæteris antecellat, præclarè facturum, si, cùm ita tempora Reip. postulabunt, ultrò eas ipse sibi deposcet. Fere enim, cui excelsiorem locum majores nostri tribuendum putarunt, ea Ecclesia opportunitate regionis, splendore, aliisque rebus est ornata, ut cùm amplitudinem quandam suo Antistiti possit ejus nomen afferre, verendum non sit, ne sa-

Lib. 8. de Instit. Cyri.

De rep. l. 18. c. 3. §. 8.

Apud Adam. Brem. cap. 10.

pientiæ cultoribus non sit ornamento. Jam verò inter Westphaliæ Antistites Paderbornensem obtinere longè principem dignitatis gradum, nemo est qui ignoret, nisi qui in ratione Conciliorum Ecclesiasticorum, Conventuumque Imperialium, & omnis memoria vetustatis rudis sit, atque peregrinus. Et erit quispiam qui miretur, in ea Urbe constitui primam Westphaliæ Academiam, in qua tot sæculis sit Ecclesia Cathedralis, cui cæteræ & antiquitate, & opibus, & provinciarum amplitudine, clientelisque florentes non dubitent de honore concedere?

CAPUT III.

Religio Christiana Paderbornâ manavit in universam VVestphaliam. Bonæ litteræ in VVestphalia ab initio comitatæ religionem Christianam.

DEinde cui dubium est, quin Christiana religio Paderbornâ, velut à capite, in universam Westphaliam permanarit? Etenim gente universâ à Carolo Magno perdomitâ hîc prima Synodus est habita, in qua primoribus, magnâque populi multitudine baptismo lustratâ, salutares primùm rogatæ leges, & jura sancita sunt. Itaque vir eruditus, & pius, qui Arnulfi Cæsaris ætate studiis litterarum, & sanctimoniæ florebat, pulchrâ sanè imagine, Paderbornam eum locum esse scripsit, ubi duri ad eam diem, atque instar silicis indomiti Saxonum animi, ferro D. Caroli icti, tandem in scintillam Christianæ fidei emicuerint. quæ scintilla in immensum postea crescens incendium, non Saxones modò omnes, sed Vandalos quoque, aliasque remotissimas gentes corripuerit. Unde idem existimavit Paderbornensi Ecclesiæ rubram crucem pro insigni relictam esse, quòd in ea primùm Saxones, & Westphali cruentis Caroli præliis compulsi, sub hoc CHRISTI signo militare cœpissent. Quid tum postea? dicet quispiam. sit sanè Westphaliæ Religio primùm nata Pa-

Ann. Francorum, Regino, alii, anno Domin. 777.

Apud Gobelin. in Cosmod. æt. 6. c. 38.

ta Paderbornæ. num ideo Academiæ insignibus una digna est? non equidem id nunc pugno: sed tamen æquum esse censeo, ut qua ex Urbe tota olim Westphalia hausit Religionis initia, in ea ne ægrè ferat domicilium construi, unde omnium, quæ quidem religioni ancillentur, artium ratio petatur. Equidem ipsas artes existimo, si rogarentur qua in Urbe Westphaliæ certam sibi sedem figi vellent, non aliam delecturas, atque eam, quam Religio, unde in omnes plagas se latè diffunderet, primam optasset. Etenim illæ postquam unà cum Religione indè ab ultima Britannia in has oras navigarunt, omniumque fuerunt ejus periculorum participes, tandem in hac Urbe unà cum illa primùm stabile domicilium collocarunt. Constat enim sanctissimos illos viros, qui ex eadem prognati Saxonum gente, in Britannia, missam sibi Româ & fidei, & doctrinarum lucem hauserant, neutiquam commisisse, ut cognati Saxoniæ & Westphaliæ populi alterutram ad se non importatam esse jure queri possent. Sic enim viderant à suis illis in Britannia præstantissimis magistris usurpari, ut arctissima semper retineretur inter Religionem, Doctrinamque concordia. Cujus instituti præcipuam sibi laudem vendicat Theodorus Archiepiscopus Dorovernensis, qui natus Tharsi urbe Ciliciæ, à Vitaliano Papa initiatus, in Britanniam venit anno CHRISTI DCLXVIII. Is cùm sacris profanisque litteris esset insigniter eruditus, haberetque suorum laborum socium, atque comitem Adrianum Abbatem natione Afrum, virum item doctissimum, mirificum studiorum ardorem in Britannia omnium animis injecit. Audi enim quid de utroque narret venerabilis Beda. *Quia*, inquit, *litteris sacris, simul & sæcularibus, ut diximus, abundanter ambo erant instructi, congregatâ discipulorum catervâ, scientiæ salutaris quotidie flumina, irrigandis eorum cordibus emanabant, ita ut etiam metricæ artis, Astronomicæ, & Arithmeticæ Ecclesiasticæ disciplinam, inter sacrorum apicum volumina suis auditoribus contraderent. Indicio est, quòd usque hodie supersunt de eorum discipulis, qui Latinam Græcamque linguam æquè ac propriam, in-*

Beda lib. 4. hist. cap. 1.

Lib. 4. hist. Eccl. Angl. cap. 2.

in qua nati sunt, norunt. Neque unquam prorsus ex quo Britanniam petierunt Angli, feliciora fuêre tempora, dum & fortissimos Christianosque habentes Reges, cunctis barbaris nationibus essent terrori, & omnium vota ad nuper audita cœlestis regni gaudia penderent, & quicumque lectionibus sacris cuperent erudiri, haberent in promptu magistros qui docerent. Delectat me, fateor, Princeps Illustrissime, hæc sanctissimi, & eruditissimi Theodori memoria, vel eò, quòd te ejusdem auspicatissimi nominis Præsulem, sentiam eandem temporum felicitatem Westphaliæ conciliare conari. Quid enim aliud agis, quid moliris, nisi ut Respub. pacis otio, & tranquillitate aliquando reddita, omni divinæ humanæque sapientiæ ubertate perfruatur? Hujus è Theodori ludo prodierunt viri illi sanctissimi Bonifacius, Suibertus, Ewaldi & alii, qui paullò post ejus excessum, ut hanc, vicinasque terras CHRISTO subjungerent, indè sunt profecti. Non enim illi solam religionis, verùm etiam omnis liberalis doctrinæ lucem se afferre profitebantur. Sed nimirum diu nimium nostrates utramque sunt aspernati: diu frustra stabilem in Westphalia sedem, & domicilium quæsierunt. Siquidem inter assiduos fremitus armorum, & rebellium bacchationes nusquam tutò templa, nusquam Scholæ ponebantur. Interea extra Westphaliam, qui è media patriæ jactatione eripi poterant, sub idoneis magistris Westphali adolescentes Christianis moribus, & doctrinis utcumque tingebantur. Nam Trajecti ludus erat, quem D. Gregorius regebat, D. Bonifacii Martyris auditor. In eo S. Ludgerus, qui deinde primus Monasterii Antistes fuit, erudiebatur, & unà cum eo, ut ipse loquitur, *quidam de novella Dei plantatione diebus nostris inchoata Fresonum & Saxonum.* Wirceburgi quoque D. Caroli voluntate duodecim nobilissimi adolescentes, D. Burckardi præceptis imbuebantur, è quibus duo primi Paderbornensis Ecclesiæ Præsules sunt delecti. Quid quòd ejusdem Imperatoris institutio Romæ ejusdem gentis quasi quoddam seminarium fuit, quod Schola Saxonum dicebatur, non longè ab æde S. Petri, ut in ipsa quasi Catholicæ Religio-

S. Ludgerus in commem. de SS. Bonifacio, & Gregorio. Vide Baron. in Mart. ad 10. Nov.

ligionis arce unà pietatem litteraſque condiſcerent? At verò poſtquam Magni Caroli invictâ virtute in Paderbornenſi Synodo totius Weſtphaliæ conſenſu CHRISTI fides ſuſcepta eſt, noluit illa ſine comitatu bonarum artium ac diſciplinarum, quas conſtantiſſimas adverſis ſuis rebus comites habuerat, patefactos jam ſibi Weſtphaliæ fines ingredi. Idem igitur dies, eadem Synodus, eadem Paderborna omnium quæ deinde in Weſtphalia extiterunt, & templorum & Scholarum, uno eodemque decreto fundamenta poſuit. Parne erat eam ejus boni expertem remanere, cujus ipſa cæteris urbibus ac terris tamdiu fruſtra expetitam facultatem obtulerat? Poteſtne illa indigna videri, quæ omnium diſciplinarum honeſtarum vocibus perſonet, in qua primùm illa vox audita eſt conſentientis conſpirantiſque Weſtphaliæ, ut armis poſitis, abjectâ impietate, exturbatâ barbariâ, pax, religio, humanitas, & humanitatis parentes bonæ litteræ colerentur?

CAPUT IV.

Olim quoque & inferiores & ſublimiores doctrinæ Paderbornæ floruerunt.

VIde, Princeps Illuſtriſſime, quæ mens fuerit majorum tuorum, graviſſimorum hujus Urbis Antiſtitum, quibus non mediocri ſtudio fuit, in ea omnium artium ſtudia nutrire, quibus ſalutaris fides propagatur atque defenditur. Intelligebant enim Weſtphalis uſuveniſſe, quod alicubi confirmat Auguſtinus: *Multis*, inquit, *profuit (quod experimentis probavimus, & probamus) priùs timore vel dolore cogi, ut poſtea poſſint doceri.* Igitur quo in loco, terrore armorum fortiſſimi Imperatoris compulſa Weſtphalia, Chriſtiana ſacra ſuſceperat, in eo providendum ſibi putarunt, ne unquam deeſſent magiſtri exercitationeſque doctrinarum. Quæ tametſi nullo fere tempore omninò jacuerunt, fuit tamen cùm eo ardore celebrarentur, ut, præter hodiernum Academiæ *Ep. 20. ad Bonif.*

nomen, nihil admodum desiderares. Quâ enim tempestate; ut alios præteream, Meinwercus ille Paderbornæ nobilissimum decus, ad clavum hujus Ecclesiæ sedebat, non modò optimi Latinitatis auctores Sallustius, Virgilius, Statius explicabantur, verum etiam florentissimi adolescentes, Rhetoricis, Dialecticis, Arithmeticis, Geometricis, Physicis, omni denique genere liberalis eruditionis informabantur. Ejus vestigiis cùm alii deinceps Antistites, tum præcipuè is qui duodecimo loco huic Urbi præsedit, Imadus, ipsius Meinwerci è sorore nepos, instituit; qui severissimâ avunculi disciplinâ, à pauxillo puero, ad omnem sanctimoniæ sapientiæque laudem institutus, non commisit, ut tanto viri sanctissimi labore accensa rerum pulcherrimarum studia, suo tempore restinguerentur. Atque utinam vetustatis injuria, atque crebræ hujus Urbis & primariæ Ecclesiæ deflagrationes paullò plura nobis hujus tam præclaræ voluntatis reliqua monumenta fecissent! esset profectò unde liquidò disceremus sapientissimas tuas, Princeps Optime, curas & cogitationes, cum præstantissimis majorum tuorum consiliis ita congruere, ut non tam eorum virtutem æmulando expressisse, quàm ipsos tanto intervallo vivos in Te, spiranteque retulisse videaris. Nunc autem, tuarum quidem virtutum formam integram, & undequaque emicantem splendorem intuemur: illorum autem quæ fuerit species, velut è reliquis nobilium statuarum frustis conjecturâ assequimur. Cujusmodi sunt versus, quos hic ipse Imadus, de quo nobis est sermo, inscripsit vestibulo voluminis pervetusti, in quo sunt Philonis Judæi nonnulla monumenta. Id volumen è miserabili naufragio ornatissimæ bibliothecæ, quam ille bonis artibus adjuvandis extruxerat, tuo Princeps Illustrissime munere, unà cum aliis præstantissimis libris, in Collegio nostro visitur. Versus porrò Imadi sunt hi:

Vita B. Meinwerci. c. 52.

Ecclesiæ CHRISTI, *sanctæque* DEI *Genetrici,*
Offert hunc librum devotus Præsul Imadus.

Quibus verbis ostendit sapiens Antistes, non sibi modò cu-

ræ

ræ fuisse, ut perpetuò Religionem honestis artibus copularet, sed etiam cùm immortalium ingeniorum partus ad locupletandam his talibus Ecclesiam perquireret, id perinde DEO gratum existimasse, atque si aras & templa poneret. Qui ita de codicibus, mutisque membranis sentiebat, quid is se facere credebat, cùm ipsos adolescentum animos, quorum paullò post innocentiâ atque doctrinâ Ecclesiæ dignitas niteretur, optimis disciplinis imbueret? Si enim qui rudes hominum animos CHRISTO conciliant, ii quoddam sacrificii genus, ut est apud Apostolum, DEO faciunt, nihilne operantur, qui ipsos plurimorum magistros mox futuros omni eâ litteraturâ expoliendos curant, quâ sit opus ad tam augustum, & humano generi salutare munus pro dignitate sustinendum? Equidem nihil dubitem negare ullam hecatomben DEO perinde decoram gratamque esse potuisse, atque ornatissimus ille nobilium adolescentum cœtus, qui illis temporibus in Paderbornensi Ecclesia, cùm omnium præstantium artium scientiam percepissent, alii ad alias Ecclesias regendas vocati, illustribus suam quisque promeritis ornaverunt.

Rom. 15. v. 16.

CAPUT V.

Viri sanctitate & doctrinâ illustres, qui è Paderbornensi Gymnasio prodierunt.

IN iis fuisse legimus Unwanum Meinwerci, atque Imadi propinquum, qui è Choro Paderbornensi, ut loquitur Adamus, assumptus, atque à S. Henrico Archiepiscopus Bremensis renunciatus, satis ostendit, præclara se quædam Paderbornæ sapientiæ & virtutis rudimenta posuisse. Hic est enim ille Unwanus, qui Bernardum Saxoniæ ducem res novas adversus Henricum sanctissimum Cæsarem molientem, omnes Saxoniæ Ecclesias inaudito scelere vexantem, &, quod nefas est dictu, Vandalorum gentem per summam

Adam. Bremens. c. 86.

impietatem à Christianis sacris ad Ethnicam superstitionem minis armisque cogentem fregit, ac domuit. Ille perpetuâ necessitudine doctissimis viris jungebatur, quos partim nusquam ab latere suo dimittens, omnibus in negotiis adhibebat: partim ad traducendos ad CHRISTUM populos in Daniam, ac Norwegiam amandabat. In illo tanta erat fluxarum opum despicientia, ut non dubitaret, ingentibus Ecclesiæ suæ sumptibus atque jacturis, Aquilonares Reges populosque prensare, & dum eorum animos CHRISTO conciliaret, suarum fortunarum detrimenta in lucro ponere. E-
Cap. 52. ducatus est deinde Paderbornæ cum Imado S. Anno Archiepiscopus Colonienſis, ut refert auctor vitæ B. Meinwerci. neque refert, quòd ejus institutio à Lamberto Schafnaburgenſi, & aliis, Ecclesiæ Bambergenſi attribuatur. Id enim eò factum esse suspicor, quòd idem deinde Bambergenſis Ecclesiæ Scholasticus fuit, atque ita cùm in utraque litteras didicisset, potius habita est ratio ejus, in qua præterea docuisset. Facilè quoque induxerim animum, propter incredibilem D. Henrici in utramque Ecclesiam amorem & pietatem, tantis munificentiæ documentis testatam, eâ tempestate singularem quandam Paderbornenſi, cum Bambergenſi Ecclesia amicitiam ac societatem interceſſiſſe. nam post mortem quoque D. Henrici, Poppo Paderbornenſis Episcopus, qui Imado succeſſit, Bambergenſis Ecclesiæ Præpositus fuerat: ut jam non sit necesse pervestigare, quemadmodum fieri potuerit, ut idem S. Anno & Bambergæ, & Paderbornæ sit eruditus. Porrò de S. Annonis laudibus dicere quid attinet?
Aliis IV. Cui enim ignota est illius viri prudentia, qui Henrico III. Cæsare necdum ad regnandum maturo, cùm ejus esset tutor designatus, universum imperium aliquot annos suis humeris sustinuit? quis de ejus facundia nihil legit, quo dicente complorantium gemitu templa personabant? Nam morum sanctitas tot miraculis confirmata divinitus, & publicis Ecclesiæ fastis consecrata latêre neminem potest. Annoni jungi-
Ibid. tur ab auctore vitæ B. Meinwerci, in Gymnasio Paderbornenſi

nensi condiscipulus, Fridericus Monasteriensis Episcopus, nempe is qui sextusdecimus est ordine, si Krantzio credimus, Marchionis Misniæ filius. Hic quantum ex Annonis & Imadi contubernio ac condiscipulatu profecerit, perpetuâ in viros doctos voluntate, & singulari quâdam excelsitate mentis ostendit. Fortè cùm Monasterium venisset, repperit viros Ecclesiasticos non paucos, doctos juxta ac pios, laudabilem inter se quandam Religionis & litterarum societatem coiisse. Ad hunc cœtum, ut est in excellentibus ingeniis insatiabilis proficiendi cupiditas, sese evestigio aggregavit. Factus deinde Episcopus ædem Sacram D. Mauritii in suburbano extruxit, fundatoque ad eam honestissimo Canonicorum Collegio, quantum in se fuit, providit, ne unquam Ecclesiæ suæ eorum hominum copia deesset, quorum institutis ac moribus plurimum ducebatur. Et quanquam, cùm infulâ Magdeburgensi à plurimis dignissimus judicaretur, Weziloni D. Annonis germano posthabitus est, tamen nihil animo fractus, aut dejectus, illustre de se documentum dedit, non esse quòd, qui jam indè ab adolescentia virtutum sibi & sapientiæ ornamenta pararunt, altiorem aliis dignitatis gradum invideant, cùm in eorum sit manu, in quocumque fuerint collocati, proprium ei quoddam decus ac splendorem impertiri. Hos consecutus est S. Altmannus, qui, ut loquitur ejus vitæ scriptor, Paderbornæ ad regimen scholarum delectus, multosque annos eo munere præclarè functus, primùm Præpositus Aquisgranensis, ac deinde Episcopus Patavienſis est renunciatus. Is in conventu Triburiensi, ubi Henrico Tertio Imperatore gravissimorum criminum à Principibus reo facto, atque à Gregorio VII. Pont. Max. sacris interdicto, de summa Reipub. agebatur, unà cum Sigehardo Patriarcha Aquileiensi, ejusdem Pontificis vicem egit, *vir*, ut ait Lambertus, *Apostolicæ conversationis, & magnarum in Christo virtutum*. Neque verò præteriri debet Vicelinus, vir longè sanctissimus, quem Holsatiorum, plurimorumque ad Aquilonem populorum Apostolum rectè dixeris.

Metrop. l. 5. c. 8.

Chron. Monast. MS.

Edita à V. Cl. Sebast. Tengnagel è Bibliotheca Cæsarea. Lamb. Schafn. an. 1076.

Helmoldus histor. Slav. l. 1. cap. 43. Krantz. l. 6. Metrop. cap. 2. Saxon. l. 5. c. 29.

xeris. Ad eorum salutem procurandam cùm esset designatus à DEO, esſetque insigni vitæ integritate, sed minimè pari doctrinâ præditus, hujus ei quoque comparandæ casum obtulisse dicitur. Versabatur Vicelinus in ulteriori Saxonia, in familia feminæ illustris, cujus teneros liberos erudiebat. fortè, ut inter potentium assecias & familiares fieri solet, fuit qui herilem illi gratiam, felicesque successus invideret. Is cum summa viri innocentia nullam obtrectandi materiam daret, inscientiam exagitare aggreditur. Promit versum ex Achilleide Statii Papinii, cujus explicatio aliquid supra vulgus eruditionis exposceret. Eum locum sibi explanari convitio flagitat. hîc, cùm bono Vicelino hæreret aqua, ille scilicet illudere, & exprobrare, quòd ipse rudis & imperitus alios se docere posse confideret. Pupugit hæc oratio, ut minimè malum, ita neque vilem abjectumque animum. Ergò dolore dissimulato, atque in discendi studium converso, Paderbornam advolat, ubi sub Hermanno viro doctissimo, de omni propè genere doctrinarum scholas celebrari cognorat. Ibi tantum progressionis brevi habuit, ut magistrum subinde in docendo sublevaret, & secundas partes ageret, mox etiam Bremæ Ludum ipse administraret. Aliquot post annis, cùm ferre non posset in Slavorum, sive Vandalorum gente, quorundam scelere, fidem Christianam vulgò abjici, atque prodi, sanctius quoddam docendi munus est exorsus. Trajecto siquidem, cum aliquot ejusdem propositi sociis, Albi, & factâ ab Henrico Vandalorum Principe potestate, vigintiquinque ipsos annos per incredibiles ærumnas, summamque vitæ sanctitatem, toto animo ad revocandos ab Idolis ad CHRISTUM populos incubuit. Ad extremum ab Hartwico Hamburgensi Archiepiscopo, Aldenburgi, quæ Ecclesia complures annos Slavorum furore deserta squallebat, jam grandis natu Episcopus est constitutus. In quo dignitatis gradu nihil de illa pristina docendi, miseroque ad frugem reducendi contentione remisit, neque unquam remisisset, nisi plura quotidie pro DEI gloria

sanctè

sanctè facere, & fortiter pati meditantem mors oppressisset, atque ad partam tot laboribus in cœlo palmam aliquando vocavisset. Hos tales ac tantos viros, cujusmodi vix singulos singulæ ætates ferunt; uno fermè seculo omnes Paderborna formavit, vel perfecit, quo tempore non in ea modò à civibus, sed etiam ab exteris simul de Christianæ virtutis, simul de ingenuarum artium gloria certabatur. Tunc omnibus persuasum erat, flagitium esse, si, cùm parens liberis patrimonium augere laboraret, animi bona, quibus Reip. prosint, habeant necne, flocci non faceret. Tunc majorum insignia, & natalium splendor ei probro censebantur esse, qui, dum per ætatem liceret, propria sibi decora non quæsisset, quibus relictam à progenitoribus claritudinem tueretur, & augeret. Tunc seriò sentiebant viri Ecclesiastici dignitatem illam sui ordinis, quam majores nostri, præ cæteris gentibus, opibus, clientelis, ditione florentissimam esse voluerunt, sine Christianæ sanctitatis, & rectæ scientiæ studiis, in quibus omnis eorum vera gloria vertitur, retineri nullo modo posse. Tunc denique Antistites perinde erant animati, atque Te, Princeps Illustrissime, nunc videmus: ut me hæc ipsa reputantem spes oblectet fore, ut, cùm Tu nobis Meinwerci atque Imadi felicia tempora restituas, si hæc juventus ad omne decus nata, tuis sapientissimis consiliis, optatisque respondeat, ex ea Annones, Altmannos, Vicelinos aliquando videamus.

CAPUT VI.

Paderborna Imperatorum in VVestphalia proprium domicilium.

SPero equidem neminem fore tam duri oris, qui, cùm tot Reip. lumina se Paderbornæ exortum lucemque suam acceptam ferre testentur, etiam ambigat, sitne Paderborna præstantibus ingeniis percolendis idonea. Potest tamen

tamen horum sententia sapientissimorum Principum auctoritate confirmari. Sic enim adhuc in deligendo constituendis Academiis loco observatum est à prudentibus: quibus in Urbibus Principes commorantur, eâdem operâ gymnasii celebritate dignas judicari. Primùm enim hoc amore Principem in bonas litteras esse oportere, ut eas, quantum fieri potest, assiduò in oculis atque in sinu ferre desideret. Deinde magni referre ad integritatem doctrinæ conservandam, juvenumque licentiam refrenandam, ipso Principe, gravissimisque viris, quorum consiliis in Rep. utitur, arbitris, tractari studia litterarum. Denique, quæ in eligenda sibi sede Principes sequi solent, cæli salubritas, soli ubertas, atque amœnitas, eorum quæ ad victum cultumque pertinent vilitas & copia, secura pax, & tranquillitas, aliæque ejusdem generis commoditates sunt eæ ipsæ, quas spectare Academiarum institutores jubentur. Tametsi verò quibus locis ii quoque Principes se tenent, qui non in summo sunt totius Reip. gradu, pleraque minimè abhorrent à rationibus hominum litteratorum, tamen quoniam neque illi provincias habent amplissimis regionibus terminatas, neque omnes provinciæ pares rerum omnium honestarum commoditates, perspicuum est, eas demum urbes, ante alias, bonarum artium gymnasiis accommodatas esse, quas supremi Reipubl. Principes suo domicilio cohonestant. Porrò quamvis in Westphalia nunquam Imperatores nostri stabilem ac perpetuam sedem constituerint, tamen quotquot adhuc in ea versati sunt, non obscurè præ se ferre visi sunt, si quæ eos Reipubl. utilitas in Westphaliam accerseret, non alibi libentius, quàm Paderbornæ habitaturos esse. Atque ut à D. Carolo Magno Augusto exordiar, qui primus hanc terram non tam vestigiis, quàm victoriis peragravit, ubi ille crebrius, ubi diutius morabatur? Ubi contrahebat copias? ubi fessas vires recreabat à prælio? ubi audiebat supplices? ubi jus dicebat populis? ubi respondebat legatis? ubi habebat consilium? ubi leges ferebat? Nonne Paderbornæ? Huc ille anno

Ann. Franc. Regino, &c.

CHRI-

CHRISTI DCCLXXVII. omnes fermè Saxoniæ primores congregatos Christiana sacra susciperе, & sacramentum dicere coëgit, nunquam se à JESU CHRISTI fide, nunquam à suo posterorumque imperio descituros. Si fallerent, nihil causſæ dicturos, quin capite deminuti, libertate, fortunisque omnibus multarentur. Hîc eodem conventu tres Saracenorum Principes indè ab Hispania profecti, sunt auditi. Huc anno DCCLXXXIII. ante illustrem illam victoriam, cùm ingenti ad Hasam amnem prœlio propè est debellatum, suos conduxit exercitus. Hîc biennio post, iterum Concilium habuit, cùm à Carolo Juniore ipsius Magni filio Westphali ad Luppiam fusi fugatique essent, unaque jam illa deliberatio perfectam, constantemque Reip. quietem moraretur, quemadmodum Viticindus, & Abbio perduellium duces, in Regis potestatem venire possent. id quod haud multò pòst est adeptus. Denique quî tandem potuit luculentius demonstrare, quanti ex omnibus Westphaliæ urbibus unam faceret Paderbornam, quàm cum anno DCCXCIX. Leonem III. Pont. Max. inauditâ crudelitate à consceleratis Quiritibus linguâ oculisque captum, & urbe profugum accepit? Erat in Carolo singularis adversus excelsissimum illud Apostolicæ dignitatis fastigium pietas, & observantia. Erat Leonis ea virtus & innocentia, quæ ob admirabilem exectâ linguâ, erutisque oculis videndi ac loquendi facultatem conservatam divinitus, vel in privato coli mereretur. Ipsa denique tanti viri calamitas omnibus se officiis, atque honoribus leniri, & compensari postulabat. Ad hæc omnia delegit Rex sapientissimus Paderbornam, quæ una tam augusta illi visa est; ut non modò duos simul summos orbis Christiani Principes capere, & complecti posset: sed etiam cum alterius, qui hospitio invitabat magnitudine animi paria facere, alterius qui accipiebatur ita diuturnum, & acerbum dolorem, luctumque demere, ut honori non deesset. Neque verò hoc Imperatoris omnium maximi de Paderborna judicium, unà cum ipso extinctum, sepultumque est; sed pervasit, ac permanavit

Anastasius Bibliothec. in vita Leonis.

Annales Ludovici, qui Astronomo tribuuntur.

vit ad posteros. Siquidem Ludovicus Imperator cognomento Pius Caroli M. filius, anno CHRISTI DCCCXV. cùm Haraldus Danorum Rex ab æmulis regno pulsus in ejus fidem atque clientelam se contulisset, opemque posceret, non solum Saxoniæ, sed etiam Vandaliæ proceres huc coëgit ad commune consilium, cùm de his auxiliis Dano ferendis, tum de cæteris Reipubl. commodis. Hujus quoque filius item Ludovicus, cui in partitione aviti regni ulterior Germania obtigerat, postquam Obotritos defectionem molientes, cæso

Ann. Fran.

eorum rege Gozzomvile, bello domuerat, anno proximo sequenti, qui fuit à CHRISTO nato DCCCLXV. Paderbornæ generalem conventum habuit, cui & fratrum ejus Lotharii Cæsaris, & Caroli Galliarum Regis, atque etiam Normannorum, Slavorum, Bulgarorum legati interfuerunt. D. verò Henrici Imperatoris, ut sanctitate, ita rebus domi, atque militiæ sapienter & fortiter gestis longè clarissimi, egregiam in hanc urbem voluntatem, quâ tandem oratione consequar? Num dies ullus Paderbornæ illuxit glorioſior quarto

Adelboldus in vita S. Henrici.

Idus Sextiles (qui D. Laurentio Martyri sacer est) ANNI MII. quo die D. Kunegundis Augusta, D. Henrici non tam Imperii, quàm cælestis cujusdam castimoniæ consors, in oculis ipsius Cæsaris, atque omnium propè Germaniæ Principum, à Willigiso Archiepiscopo Moguntino in æde sacrarum principe, impositio diademate ritè est inaugurata? Quando verò Henricus deinde pedem unquam in Westphaliam attulit, quin Paderbornam reviseret? Non anno MXIII,

Ditmarus Chron. 6.

cùm Paschales ferias; non altero post anno, cùm Natalem

Idem l. 7.

Christi hîc egit. Non anno MXVII. cùm bellum moturus magnis copiis adversus Boleslaum Poloniæ Ducem Kunegundem Augustam huc accersiit. Non propinquâ jam morte, cum diutius Paderbornæ apud Meinwercum diversatus, incertum reliquit, plusne amplissimis largitionibus hujus Ecclesiæ opes auxerit, an virtutem illustribus sanctitatis documentis inflammarit. Quid ejus successor Conradus cognomento Salicus? non ille anno MXXV. id est ipso principatus exor-

Vita Beati Meinwerci. c. 78.

exordio, *Epiphaniam Domini in Patherbornensi civitate*, ut loquuntur annales, *more regio peregit?* Nonne anno ejusdem seculi XXX. idem Imperator die CHRISTI natali erat in Ecclesia Paderbornensi, cùm Aribo gravissimus & integerrimus Archiepiscopus Moguntinus, pro concione, ipsum Cæsarem & Episcopos, qui frequentes convenerant, ut sibi bonâ eorum veniâ Romam pietatis caussâ proficisci liceret, Clerum verò omnem, ac populum, ut remissionem peccatorum sibi à Domino exposcerent oravit? Cui affine est, quod de D. Bardone item Moguntino Antistite, qui proximè Aribonem consecutus est, Lambertus commemorat. Is tam admirabili fuit sanctitate, ut eam DEUS luculentis prodigiis illustrarit; tam inusitatâ dicendi vi, ut Chrysostomi nomen invenerit. Utriusque illustre specimen dedit Paderbornæ, coram Henrico Cæsare ejus nominis secundo, vel, ut alii malunt, tertio. Ibi enim cùm, ut solebat, verba piè & disertè fecisset in ornatissimo Cæsaris & Principum consessu, ipso die Pentecostes, denunciavit propediem se moriturum, atque eodem mense decessit. Denique hodie quoque visuntur Paderbornæ ædes, quas vetus fama est Henrici IV. Imperatoris fuisse, essèque eas, quibus Leo Pontifex, cùm apud Carolum divertisset, est receptus. Neque verò nunc attinet aliorum Regum ad hanc urbem accessu, ludis equestribus, cæterisque celebritatibus commemorandis immorari, cùm hæc pauca satis ostendant, quo in numero ab iis, quos adhuc recensuimus, sit habita, in eodem Paderbornam superioribus seculis apud omnes prudentes fuisse, & porrò esse oportere. Verè enim ante annos septingentos ad Bisonem quartum hujus Urbis Episcopum scriptum est ab erudito scriptore de Translatione Reliquiarum S. Liborii: Inter omnia loca principalibus Ecclesiis constituendis destinata *speciali quâdam dignitate Patherbornensis sedes præcellit*. Neque immeritò ab Erinhero, qui vitam S. Heimeradi Presbyteri Tutelaris Hasungensis versibus descripsit, appellatur Sedes Regalis. Quid ni enim Regalis, quæ tot

Chronicon MS. P. Christophori Broweri.

Vita S. Godehardi c. 27.

Lambertus anno 1050.

In proœmio.

Regum ſtudiis eſt cohoneſtata? Referam verſus expertes illos quidem artis, ſed tamen qui veteris memoriæ de Paderborna ſententiam ſine fuco nobis exponunt. Sic enim ille ingreſſus ſermonem de B. Heimeradi cum Meinwerco Antiſtite congreſſu:

Eſt locus egregius Patherbrunnon vocitatus:
Is quoque Regalis Sedes & Pontificalis.

Quòd ſi quis ergo præterea percunctabitur, quid ita, tot aliis poſtpoſitis urbibus, Paderborna publico in Weſtphalia gymnaſio decoretur? is cognoſcat Weſtphalis, qui præ cæteris populis ſint appetentes humanitatis & ſapientiæ, ejus poſſeſſionem rem prorſus regiam videri, atque ideò propriam ei ſedem ac domicilium, non alibi decuiſſe, quàm in *Regia Weſtphaliæ Urbe* collocari.

CAPUT VII.

Nihil Paderbornæ eorum deeſſe, quæ ad Academiæ ſplendorem & commoditatem requiruntur.

ET ſanè ſi faciem & ingenium loci intuebimur, fatendum nobis erit, nihil vel à priſcis illis Cæſaribus ornatius ad habitationis ſuæ dignitatem, vel abs Te, Princeps Illuſtriſſime, felicius ad commoditatem ſtudioſæ juventutis reperiri potuiſſe. Ac primi quidem illi viri ſapientes, qui Carolo Magno Cæſare è Britannia delati in Galliam, Pariſienſis Academiæ quaſi parentes fuerunt, cùm venalem ſe Sapientiam afferre profeſſi, interrogati eſſent, quibus rebus ad rem tantam opus eſſet, reſponderunt: opportunis locis, animis ingenioſis, victu, atque amictu. Atque ingenia quidem, quorum univerſa Weſtphalia inprimis eſt ferax, Paderbornæ deeſſe non poſſunt, præſertim cùm eo loco ſit ſita, ut ad eam ex omni Weſtphaliæ regione faciles ſint acceſſus. De copia verò rerum quibus vita ſuſtinetur, quæ poteſt cum ea Weſtphaliæ pars contendere? Cum enim Weſtphalia omnis

Sangall. l. 1. cap. 1. de geſtis Caroli M.

omnis, quà quidem ad Rhenum & Oceanum vergit, in latissimos expansa campos, ob crebras paludes pastioni sit aptior quam segeti: quà verò Visurgim, & Chattorum juga respicit, pinguiore sit glebâ, præterquam ubi saltibus & silvis horrescit; quis non videt opes utriusque terræ eò loci confluere, ubi sita est Paderborna? Hîc enim & planities paullatim quasi emersa ex uligine ad declivia montium assurgit, & montes in amœnos colles, leneſque clivos desinentes, ad camporum se valliumque facilitatem inclinant; & vastitas illa silvarum in crebra nemora, & virentes dissecta lucos, agris, hortis, arboretis plurimum relinquit soli. Itaque nusquam alibi lætiora pascua, nusquam uberiora arva, nusquam villæ cultiores. Quid enim fœcundius eo omni agro, qui ad exorientem solem, & meridiem editior, latèque diffusus, oppidis, vicisque creberrimis colitur? Quid benignius illis ad occasum, & septentrionem jacentibus campis, quos è montibus, quibus hæc urbs utrimque in theatri propè speciem cingitur, plurimi & limpidissimi irrigant rivi? In tanta terræ bonitate, cælique clementia quæ unquam macello, quæ granario, quæ penui sit egestas metuenda? Quando enim vel hos campos pascua, vel hos agros frumenta, vel hos clivos arbores, hortique fefellerunt? Quid ego de Cereali nostro Baccho dicam? cui & frugem hæc pinguissima arva, & liquorem nostri beatissimi fontes suppeditant. Quis illum gustans, Cæcubum aut Falernum desiderat? Habet enim majorem quàm vinum sitis levandæ facultatem, neque fere quicquam de calefaciendi stomachi, & adjuvandarum virium virtute concedit. Quòd si, ut est apud Strabonem, Gymnasio liberalium artium, quod erat Tharsi in Cilicia, Cydnus amnis, cujus saluberrima aqua ferebatur, plurimum celebritatis attulit, nihilne habebit ad illustrandam Paderbornæ Academiam, hæc salubrium fontium copia, quibus ambigere possis, plusne palati & valetudinis, an aspectus & voluptatis gratiâ delecteris? Neque enim sentio quæ possit species esse jucundior, quàm trium fontium in media Urbe, ex eodem *Lib. 14. Geog.*

colle, modico intervallo exorientium, tantamque subitò vim aquarum erumpentium, ut, non modicis effusi rivis, antè in unum alveum visendo sanè agmine confluant, complureſque molas frumentarias priùs versent, quàm se effundant è mœnibus. quanta amœnitas singulorum cùm seorsim fluunt? quanta omnium cùm uno amne labuntur? quàm juvat aquam ipsam omni crystallo puriorem intueri, & innascentes viridissimas herbulas numerare? quale spectaculum anaticulas, & cygnos videre in mediis undis pendulos, suspensâ caudâ, nitentibus contra profluentem pedibus, prono rostro piscantes? quæ voluptas ne sævæ quidem brumæ inclementiâ unquam eripitur. Quâ enim tempestate nive omnia fœda sunt, & gelu, non modò intra urbem, sed etiam non modico foris spatio, ne secundùm quidem ripas, ut fert mos cæterorum amnium, vel in tenuissimas crustas conglaciat. Quid quòd eodem tempore peregrinas aves ad se noster amnis allicit, quæ fluviis assuetæ, ubi glacie cæteris prohibentur, ad hunc confugiunt? Æstate verò, potestne quicquam illis viridariis, hortis, pomariis, quibus utraque ejus ripa prætexitur, esse formosius? Non enim nunc vacat aquam commemorare totâ propè urbe per canales singulari artificio dispensatam, non salientes fontes, non piscinas, non lavatrinas, non sexcenta commoda. Quòd si collibitum erit egredi urbe, quem non delectet cursum ejus prosequi, modò pleno incedentis amne, modò divisis quasi copiis insulas ambientis, modò vario flexu, & grato errore per virentia prata serpentis, modò limpidissimos rivos amplectentis sinu, modò celeberrimum Romanis annalibus flumen Luppiam, vel cum jactura sui nominis generantis? Ab amne verò cùm discesseris, quocumque conjeceris oculos, quanta, DEUS bone! se ubique ingerit in tam illustri naturæ varietate voluptatum seges? Aspice hunc collem, in quo Paderborna non jacet, sed cubat. potestne fieri quicquam his silvis, quas vertice ostentat, altius, umbrosius, amœnius? num illo deinde modicè declivi, sed latissimè se pandente, & quasi venditante agro venustius?

nuſtius? Ima denique ejus pars, quæ urbem eſt complexa, quantis referta eſt ſepium, pratorum, hortorum, nemorum deliciis, ſive in umbra requieſcere, ſive apricari, ſive deambulare, ſive honeſtis ludis indulgere libeat? Nam quæ aliquanto longius ab urbe digreſſo finitimis locis avocare, & tenere animum poſſint, nimis longum eſſet enarrare. Neque enim oppidum aut vicum temerè reppereris, cui non proprias quaſdam opes, & amœnitates natura indulſerit? Quòd ſi Heliconem gemino fonte inſignem Muſis poëtæ conſecrandum putarunt, quòd illâ venuſtate plurimum crederent levari curis ingenia, & ad commentandum exacui, quis hanc omnem regionem quæ eſt ſub urbe neget ſtudiis alendis natam? Ut enim ipſam urbem taceam Caſtaliis fontibus redundantem: ut nihil commemorem de Saltcotena oppido, aquâ, unde ſal coquitur, nobili: ut præteram Luppeſpringam, ubi primum eſt Luppiæ caput, habemus in propinquo Alpheum, cujus Arethuſam fruſtra rerum naturalium curioſi jam pridem perſequuntur. Nempe non longè à nova-Beca oppido rivus eſt non modicus, qui terrâ hauſtus ſeſe, neſcio quò oculis mortalium eripit. Mirabilius propè eſt, quòd duo rivi ad Liechtenavum oppidum confluentes, repentè abſorbentur, verùm non uno ſemper meatu, ſed prout aquæ impetus tulit. Itaque admodum quinque jam patent; neque dubitat interdum novos aperire. Ad veterem verò Becam in ſilva fons eſt, quem Tumultuarium vocant. Is ſitus eſt in clivo montis, è quo magna vis ferri & æris eruitur. Non jugiter, ſed intervallis fluit, ſic ut cùm unam circiter horam curſum tenuerit, mox inhibeat, ac tres, aut amplius horas quieſcat. Neque tàmen ſtata ſemper tempora obſervat, aut vices. eſt enim cùm bis eodem die aquam profundat, eſt cùm ſemel. interdum ante, interdum longè poſt meridiem. Ferunt, quoties ſe ad curſum refert, ſibilum per cacumina arborum exaudiri, velut exurgentis venti: & primus prodeuntis impetus, quodam cum murmure fit ac ſtrepitu, quaſi ſe ad cava montis allidentis, & foras erumpere geſtientis aquæ. Quòd ſi non

vere-

vererer otio meo abuti, & tuâ, Princeps Illuſtriſſime, patientiâ, perſequerer oratione univerſam hujus urbis viciniam, atque demonſtrarem nullam eſſe oram, unde non præcipua quædam ſive commoda, ſeu oblectamenta, ad Academiam pertinere poſſint. At, inquiet fortaſſe quiſpiam, hæc loci commoditas atque jucunditas aëris inſalubritate corrumpitur. Nego poſt exortum Academiarum nomen, ullam conditam eſſe puriore cœlo. Procul enim cauſſas omnes habet peſtilentium aurarum. Quippe in declivi poſita, è longinquo ſepta jugis montium, quæ vehementiorem vim ventorum defendant, non niſi ſecundis aſſiduè perflatur. Itaque cùm his proximis ſuperioribus annis tota propè Germania, atque inprimis Weſtphalia noſtra, multi mortales peſtiferâ lue conſumerentur, ejuſque metu neceſſe eſſet, gymnaſiis clauſis, ſtudia literarum intermitti; Paderborna jam ab anno XCVIII. ſupra MD. inter crebros aliorum luctus & funera, conſtantem ſuorum ſtudiorum curſum tenuit. Sed jam mihi videor nonnullorum murmur exaudire, quibus, quæſo, Princeps Illuſtriſſime, ut ignoſcas. Si enim eorum orationem rectè aſſequor, non niſi ardenti quodam adverſus Celſitud. V. ſtudio permoventur. Quid ergo illi? De loco fatentur; de civibus alia omnia. Refricare enim ſtudent animum tuum eorum memoriâ bonorum, quæ per hoſce triginta annos, Paderbornenſibus tuis oſtendiſti: enumerant cohortationes, monita, decreta, minas: percenſent curas, labores, vigilias, ſumptus, pericula; cùm interea nihil ab iis, quod operæ pretium ſit, poſt tot conatus factum videatur. Itaque principiò negant, qui tot antea tua beneficia ſint aſpernati, nunc hoc præſtantiſſimum, & cum totius Weſtphaliæ gloria conjunctum mereri potuiſſe. Deinde qui in Principem ſuum optimum, & ſuæ ſalutis amantiſſimum tam fuerint invenuſti & inurbani, valdè verentur, ne ſemper eos illa morum commoditas deficiat, quam tanta virorum, adoleſcentumque multitudo omni humanitate perpolita deſiderat. Verùm iſti primùm, paucorum civium crimen, toti inferunt civitati.

tati. Deinde non vident, quo argumento ipsi utantur ad frangendum, vel infirmandum, hoc eodem te ad suscipiendum usum esse, & jam porrò uti ad persequendum consilium tuum. Quid enim? Sunt nonnulli minus bene morati. audio. nempe, ne rectè quidem de DEO sentire, & loqui dicerunt. Est verò cùm pravarum opinionum, tum malorum morum una & eadem mater Ignorantia, quæ si luce salutarium doctrinarum aliquando discussa fuerit, vidisti, Princeps Sapientissime, alios Paderbornam mores, alios cives habituram. Nihil enim ad profligandos errores, nihil ad ferociam domandam, nihil ad rectè componendum civitatis statum doctrinâ præsentius. Lovanium accepimus, cùm civilibus armis, atque discordiis complures annos arsisset, essetque civitas mutuis cædibus propè perculsa atque afflicta, Joannem Brabantiæ Ducem consilium cœpisse extruendæ Academiæ. Quid plura? brevi illa civibus pristinam lenitatem, & concordiam reddidit, quam rerum omnium ubertas, & publica felicitas est consecuta. Non aliam quoque spem, te Duce, atque auctore, Illustrissime Princeps, ingredimur. Spem autem? quasi verò non jam fructus aliquos, certè flosculos tuæ providentiæ teneremus. Tot enim adolescentes Paderbornæ nati, qui in tuis scholis jam inde à prima pueritia liberalibus disciplinis, ad omnem honestatem informantur, qui neque sensûs celeritate, neque laboris patientiâ, neque morum facilitate à quoquam exterorum vinci se sustinent, satis declarant, si quid superioribus annis secus accidit, quàm volebas, id non naturæ perversitate, sed salutaris culturæ inopiâ contigisse. Ea jam abs te relata, ac tam insigni accessione cumulata, non modò omnem maculam ac labem, si qua paucorum culpa insedit Paderbornensi nomini, se deleturos profitentur, sed etiam daturos operam, ut vetus illud Paderbornæ elogium, quod ab illo pio viro, quem superius, laudavi, Arnulfi Imperatoris memoriâ litteris mandatum est, quasi postliminiò recuperent. Id ita habet. *Hic locus* (Paderborna) *viris omni nobilitate generis, animique*

Lipsius Lovan. l. 3. c. 1.

In Cosmod. atat. 6. c. 37.

ſemper inſignibus abundabat, ut non eſſet dubium, quin patria civibus, & cives patriæ congruerent, ac ſibi utraque viciſſim ornamento forent.

CAPUT VIII.

Newhauß *Illuſtriſſimi Principis Fundatoris domicilium ſitum eſſe, ubi olim Nero Claudius Druſus Auguſti Privignus Caſtellum Aliſonem contra Sicambros condidit.*

CEterùm, Princeps Illuſtriſſime, circumſpicientem me, ac penitus perluſtrantem animo hujus Urbis, ut cùm Comico loquar, optimitates, & commoda, hæc quoque ſedes ac domicilium tuum, in quo majores tui Epiſcopi Paderbornenſes ampliùs tria retrò ſecula habitarunt, ne ſe ſilentio prætereamadmonet. Quanquam enim longulè abeſt ab Urbe, illinc tamen ipſa, totaque provincia jus petit: illic hujus Academiæ moliendæ conſilia ſunt nata: denique quicquid eſt in iſta arce ſplendoris hodiè, & magnificentiæ, id totum abs te habet, qui unus, & illius, & Academiæ es conditor. Quare ſi ad relaxandos contentione ſtudiorum animos, jucundum erit unquam Academicis noſtris educere ſe nonnunquam ex Urbe, & hæc luſtrare vel umbroſa ſilvarum, vel aprica camporum, libenter, opinor, hujus quoque arcis ſpecie è propinquo perfruentur, eoſque cùm ædificii majeſtas, locique amœnitas, tum verò præcipuè Tui illos Optimi Parentis, ac Fundatoris memoria delectabit. Accedet illa quoque liberalis ſanè voluptas, & adoleſcente colente bonarum litterarum longè digniſſima, quam capient ex earum recordatione rerum, quæ vetuſtiſſimis temporibus hoc ipſo loco geſtæ memorantur. Eſt enim hic locus, ſi quis alius in univerſa Germania magna, & veterum Annalibus, & virorum fortium, atque illuſtrium monumentis celebratus. Quibus de rebus ſi pauca attigero, veniam, ut ſpero, dabis, Princeps humaniſſime, huic meo ornandi honoris Tui ſtudio,

ſtudio, neque alienum me quicquam ab inſtituto facere judicabis. Si enim laudationem inſtituenti illius Academiæ Platonis nemo vitio verteret, quòd cùm illa eſſet in ſuburbano Athenarum, neque multò inde propiùs abeſſet, quàm hæc arx à Paderborna, exiſtimaret Athenarum gloriam ad Academiæ laudem pertinere; neque ego accuſandus ſum, ſi oſtenſurus idoneum abs te Academiæ locum captum eſſe, de hoc tuo domicilio diſſeram. Ut enim, propter locorum propinquitatem, qui in Academia Platoni dabat operam, is minimè vanus erat, cùm ſe Athenis ſtudere Philoſophiæ diceret, tametſi gymnaſium eſſet in ſuburbano: ita ſedem hanc tuam perinde atque continentem cum hac urbe, lucem quandam, & ornamentum noſtris ſtudiis afferre credimus. Eſt igitur obſervatum à viris eruditis, hoc ipſo loco Neronem Claudium Druſum Auguſti privignum, Tiberii fratrem, caſtellum poſuiſſe, Q. Ælio Tuberone, & Paullo Fabio Maximo Coss. qui, ut rationem iniit Sigonius, fuit ab Urbe condita annus DCCXLII, ante CHRISTUM Salvatorem natum nonus. Siquidem anno proximo ſuperiore, ut narrat Dio Caſſius, Sicambri cum finitimis gentibus, abſentiâ Auguſti, & exemplo Gallorum commoti, bellum adverſus Romanos moverant. Hos Druſus non modò, quod moliebantur, armis vetuit, Rhenum tranſmittere, verùm etiam ipſe tranſgreſſus, ſecundùm inſulam Batavorum, quam Rheni divortia efficiunt, primum Uſipetibus, deinde ipſis Sicambris arma intulit. Anno ſequenti, qui fuit is quem diximus, vere ineunte, rurſus ſubjugatis Uſipetibus, Luppiæque fluminis ripis ponte junctis, in Sicambros irruptionem fecit. Ii per hos dies fortè cum Chattis finitimis, propterea quòd auxilia negaverant, bellum gerebant, quæ res locum dedit Druſo per Sicambrorum fines ductis copiis, ultra Viſurgim movendi. Inde cùm remigraret, in hoſtes delapſus eſt, à quibus cinctus in magnum cum ſuis diſcrimen venit: ſed hoſtibus temerè, & ſine ordine prælium aggreſſis, non modò victor evaſit, verùm etiam caſtellum contra eos ad confluen-

Philipp. Cluver. l. 3. antiquæ German. cap. 9.

Infaſtis.

Lib. 54. hiſt. Rom.

tes Luppiæ & Aliſonis poſuit. Ex quibus principiò certum eſt Sicambros hanc, in qua ſumus, regionem eâ tempeſtate coluiſſe, cùm inter inſulam Batavorum, & Luppiam habitarent Uſipetes, è quorum finibus in Sicambros Luppia trajiciendus fuit. atque ita terminus Sicambrorum erat ex ea parte Luppia, ex altera verò Chattis & Viſurgi confines erant. Per hos fines cùm iter haberet Druſus, caſtellum poſuit eo loco, ubi Luppia & Aliſo miſcentur. At quis iſte Aliſo? diligenter omnem hunc tractum luſtranti, omneſque amnes, qui ſe in Luppiam exonerant, recenſenti, nullus in mentem venit, in quem Aliſonis, ſive ut eſt in Græco, Eliſonis nomen conveniat, præter eum, quem hodie Almam vulgò dicimus, qui apud tuas ædes, Princeps Illuſtriſſime, in unum cum Luppia amnem confluit. Præſertim cùm graviſſimi auctores, Velleius Paterculus, qui in his oris ſub Tiberio, ut ipſe narrat, Præfectus equitum fuit, & Cornelius Tacitus, hoc ipſum caſtellum Aliſonem appellent, aſcito, ut apparet, à præterfluenti nomine. Atqui in conſpectu hujus tuæ arcis, eſt hodieque vicus Elſen, qui vetus illud Eliſonis retinet nomen, facileque fidem facit hos eſſe illos confluentes, ad quos Druſus ſuum illud caſtellum collocarit. Porrò nemo, qui caſtelli nomen audit, vilis & abjecti loci ſpeciem ſubjiciat animo. Etenim Dio aggreſſurus Varianam cladem enarrare, cujus, ut dicemus, quaſi ſemina poſita ſunt in hoc caſtello, diſertâ oratione perſequitur cujuſmodi fuerint hæc Romanorum caſtella. Primùm enim negat ejuſmodi caſtella crebra in Germania, aut inter ſe vicina fuiſſe: deinde Romanas legiones in iis hibernare ſolitas: tum civitates iiſdem locis conditas: eodem Germanos ad forenſes conventus conveniſſe: hîc jus iis dictum eſſe: hîc paullatim feris & barbaris moribus poſitis, conſuetudine Romanorum, humanitatem & manſuetudinem induiſſe. Quæ omnia eâ gratiâ ab illo narrantur, ut intelligeremus, quemadmodum Germani, eum locum, in quo Varus habitabat, celebrando, omneſque in ſpeciem amicorum, atque adeò civium partes agendo,

Velleius l. 2. Tacitus Annal. 2.

Lib. 56.

agendo, sensim eum in securitatem, ac mox in exitium impulerint. Atqui Varum fuisse tum in Alisone postea ostendemus. Igitur omnia illa, quæ de castellis Romanis à Dione disputantur, sunt inprimis Alisoni tribuenda. Sanè cùm vicus, qui hodie supereſt Elsen, non modico spatio à confluentibus recesserit, non vana est conjectura totum eum campum, qui medius est inter confluentes, ubi castellum fuit, & extremos vici fines, frequentibus domiciliis habitatum, atque ita non mediocrem civitatem hoc loco fuisse. Præterea liquet ex his, quæ è Dione attulimus, unum hoc in interiore hac Sicambrorum regione castellum, ubi hiberna essent Romanorum, extitisse. neque enim vel pauca his locis castella verè affirmasset, si modico intervallo plura fuissent, vel in castellis hiberna poni solita, si alius unquam fuisset castelli, alius hibernorum locus. Quæ cùm certa sint, alio præterea argumento certò concludimus, Alisonem castellum & civitatem non alibi, quàm in hoc loco quærendum esse. Proditum enim est à Velleio, Tiberium, cùm post cladem Lib. 2. Varianam, rem his oris utcumque restituisset, digredientem in Italiam, ad caput Luppiæ fluminis hiberna locavisse. Quid clarius? Quem enim locum Dio ad confluvia Luppiæ & Alisonis, eum Velleius statuit ad caput Luppiæ. Is igitur amnis, qui proximè à capite Luppiæ in ipsum influit, is est, qui Aliso veteribus dictus, Drusiano castello locum & nomen dedit. At quis ille est, nisi Alma? Maneat ergo, Princeps Illustrissime, tuum hoc domicilium in ipsis Castelli Drusiani vestigiis esse collocatum.

CAPUT IX.

Summa rerum in Alisone castello gestarum, dum illud Romani tenuerunt.

QUo in loco, quæ jam inde à prima origine, non indigna posteritatis memoriâ gesta sint, si coner breviter percensere, equidem nescio simne operæ pretium

facturus. certè, quæ tua est humanitas, Princeps optime, si me in eo, & pietati in te meæ obsequi, & studiis adolescentum nostrorum prodesse velle videris, non gravatè, uti confido, feres. Illud principiò constat hunc locum situm in finibus Sicambrorum insigni Romanis fuisse præsidio ad compescendos, domandosque Tencteros, Usipetas, Bructeros, Marsos, Tubantes, Chattos, Delgubinos, quæ omnes gentes finitimas oras incolebant. Deinde plurimum habebat momenti ad Luppiam, Amisiam, Visurgim in Romani populi potestate retinendum. Quocirca multæ hoc loco nobiles expeditiones susceptæ, multa prælia decreta sunt. Itaque cùm Imperatores, tum eorum legati multi hoc loco erant. Ac Drusus quidem quem post conditum Alisonem legatum habuerit non certò proditur. est tamen ut credam fuisse L. Domitium Ahenobarbum Neronis Imperatoris avum. Is, ut refert Tacitus, per medias paludes tramitem aggeravit usque ad Rhenum, quò commodè Romanæ copiæ permearent. Pertinuisse verò eum aggerem usque ad nostrum Alisonem, ex eo conjici licet, quòd postea narrat Germanicum omnia inter Alisonem castellum, & Rhenum novis aggeribus permuniviſse. Novos vocat, eò quòd veteres antè à Domitio structos instaurarit. Idem Domitius hinc quoque, ut opinor, arma ultra Visurgim, atque adeò Albim tulit. Sic enim Tacitus de eo: *Exercitu flumen Albim transcendit, longiùs penetratâ Germaniâ, quàm quisquam priorum, easque ob res insignia triumphi adeptus est.* Drusus quoque Alisonis nostri conditor, ad eundem Albim nomen Romanum protulit, sed cùm victor reverteretur, priusquam ad Rhenum perveniret, ex fractura, equo super crus collapso, naturæ concessit, tertio anno à condito Alisone, quo unà cum T. Quinctio Crispino ipse consulatum gerebat. Corpus Romam à Tiberio perlatum est. Milites Romani qui his locis versabantur aram suo Imperatori defuncto erexerunt, haud procul ab Alisone Castello, si rectè Tacitum assequor, qui memorat eam à Germanis postea dirutam, atque item tumulum Varianis

Annal. 1.

Annal. 2.

Annal. 4.

Epitome Livii.

Anno ante CHRISTUM 7.

Annal. 2.

rianis legionibus positum, cùm à Germanico Alisonem, quem obsederant, deserere cogerentur. A neutro igitur longè aberat. Atque, ut dicam quod sentio, credo fuisse inter Luppiam, & montes, inter quos via patet ad Teutoburgiensem saltum. Discimus enim ex Suetonio, cùm de altero monumento, quod Moguntiaci eidem Druso est positum, loquitur, solenne fuisse, ut statodie, circum hanc aram quotannis exercitus decurrerent. ejusmodi verò decursiones magna camporum spatia postulabant, qualia sunt ea quæ Moguntiaci hodieque nomen à Druso obtinent: Neque verò è re erat legionum, ut quotannis procul à suis castris abducerentur: præsertim his locis, ubi ab hostibus facilè iniquitate locorum in discrimen adduci poterant. Quæ mihi ratio Germanicum permovisse videtur, cur, ut ibidem narrat Tacitus, tumulum Varianis legionibus structum, quem iidem Germani disjecerant, minimè iterarit. nimirum tumulus longiùs aberat ab Alisone, non item ara. Quare confirmare ausim aram hanc Drusi fuisse in ea planitie quæ inter Alisonem jacet, & Luppiæ caput. Druso successit in Germania frater ejus Tiberius, is quo deinde rerum potiente CHRISTUS Salvator noster crucem pertulit. Is proximo à morte Drusi anno (Marcio Censorino,& Caio Asinio Gallo Coss.) Sicambros, in quorum regione demonstravi fuisse Alisonem, magis consilio, ut ipse apud Tacitum gloriatur, quàm vi usus, in deditionem accepit, eorumque multa millia supra ripam Rheni in Gallia collocavit, ut ait Eutropius. eos alii postea Burgundiones, alii Gugernos dictos volunt. Neque multò pòst Tiberius Romam discessit. Fuit deinde ejus in locis legatus M. Vinucius, ejus, cui Velleius suam historiam inscribit, avus. Sub eo, ut idem memorat, *triennio ante adoptionem Tiberii immensum in Germania bellum exarsit, quod ab eo quibusdam in locis gestum, quibusdam sustentatum feliciter, eoque nomine decreta ei cum speciosissima inscriptione operum ornamenta triumphalia.* Ad id bellum profligandum jam ab Augusto adoptatus, rediit in has oras Tiberius, Sexto Ælio

Druſenloch.

Annal. 2.

Lib. 7.
Iſidorus.
Cluverius.

Velleius l. 2.

Velleius ibid. Ælio Cato, & C. Sentio Saturnino Coss. Ibi cùm trans Visurgim duxisset exercitum, atque Cheruscos in deditionem accepisset, hieme sequentis anni, qui L. Valerium Messalam, & Cornelium Cossum Coss. habuit, ad tutelam imperii, inquit Velleius, digrediens in Urbem, *ad caput Luppiæ fluminis locavit hiberna.* Quæ res manifestò ostendit id omne bellum ex hoc potissimùm Alisone nostro, administratum esse: atque ita ipsa regionis opportunitas flagitabat. Pugnanti enim ad Visurgim non alius erat in propinquo receptus. Proximo consequenti anno repetit eundem locum, atque expeditionem Tiberius, atque *iterum trajecto Visurgi, receptis Cauchis, fractis Longobardis, ad quadringentesimum* (verba sunt Velleii) *milliarium à Rheno ad flumen Albim victorem perduxit exercitum.* Erat Tiberii legatus in hoc bello C. Sentius Saturninus, qui nuper consulatum gesserat, ei, ut refert Dio, ob res his regionibus ductu Tiberii bene gestas, ornamenta triumphalia decreta sunt. Circa idem tempus Maroboduus Marcomannorum rex, qui in Boiohæmo dominabatur, grave bellum in Romanos commoverat. adversus eum ex his ad Alisonem castris Tiberius per Noricum, Saturninus per Chattos cum copiis est profectus, A. Licinio Nerva, Q. Cæcilio Metello Coss. Hoc bellum sanè atrox & periculosum, ut in cujus societatem Maroboduus universam quoque Pannoniam, & Delmatiam traxerat, propè à Tiberio feliciter patratum erat, cùm hîc apud Alisonem ingens plaga Romano est nomini imposita, Q. Sulpicio Camerino, C. Poppæo Sabino Coss. Etenim digresso Tiberio, præfectus in Germaniam venerat P. Quinctilius Varus, qui antea Syriam administrarat, *vir*, ut eum nobis depingit Velleius, *ingenio mitis, moribus quietus, ut corpore & animo immobilior, otio magis castrorum, quàm bellicæ assuetus militiæ.* Hunc suprà memoravi cum exercitu Alisone consedisse. Nam Germani, ut narrat Dio, quibus nimium fidebat, dederant operam, ut quàm longissimè abesset à Rheno, scilicet ut homini faciliùs insidias facerent. at nullus castrorum Romanorum locus in hac regione à Rhe-

An. CHRISTI 5.

Lib. 55.

Velleius ibidem.

An. CHRISTI 8.

An. CHRISTI 10.

Ibid.

Rheno quantum Aliſo diſtabat. Deinde cæſo Varo Germani confeſtim ad oppugnanda caſtra converſi ſunt. ea verò fuiſſe Aliſone diſertè pronunciat Velleius. Aſſuetus igitur, *Ibid.* ut antè cognovimus, otio caſtrorum Varus, hîc non modò hiberna, ſed etiam, ut ait idem, *trahebat æſtiva*, & quoniam, ut ex Dione nuper didicimus, Aliſone forum erat, ubi Præfectus Romanus jus dicebat, audi quemadmodum ea res hominem infelicem, Germanorum fraudibus, ac dolis irretiendum, ac penitus conſtringendum dediderit. Velleii verba ſunt: *Mediam ingreſſus Germaniam, velut inter viros pacis gaudentes dulcedine, juriſdictionibus, agendoque pro tribunali ordine trahebat æſtiva. At illi, quod, niſi expertus, vix credebat, in ſumma feritate verſutiſſimi, natumque mendacio genus, ſimulantes fictas litium ſeries, & nunc provocantes alter alterum injuriâ, nunc agentes gratias, quod eas Romana juſtitia finiret, feritaſque ſuâ novitate incognitæ diſciplinæ miteſceret, & ſolita armis diſcerni, jure terminarentur, in ſummam ſocordiam perduxere Quinctilium, uſque eò, ut ſe Prætorem Urbanum in foro jus dicere, non in mediis Germaniæ finibus exercitui præeſſe crederet.* Hæc Velleius, qui unum præteriit, quod ad excuſandos Germanos nonnihil facit, neque reticuit Dio. Ait enim Varum principiò Ger- *Lib. 56.* manis velut ſervis imperaſſe, & argentum exegiſſe tanquam à ſubditis. cujus rei inſolentes eorum primores, quando palàm rebellare non audebant, ad ſimulandam amicitiam, & obſequium, ſtruendaſque clandeſtinò inſidias flexiſſe. obſervarunt igitur adverſus Romanos Germani illud Romani vatis: *Dolus an virtus quis in hoſte requirat?* Erant inſidiarum principes, ut idem Dio ait, Arminius & Segimerus, qui aſſiduò cum Quinctilio verſabantur, ac ſæpenumerò convivabantur. Atque hæc omnia gerebantur, ut diximus, Aliſone. Ubi jam nihil ſibi Quinctilius à Germanis metuere vi- *Dio lib. 56.* ſus eſt, primùm eum rogant, ut præſidio ſibi militum Romanorum uti liceat. Dictum factum. aliis ad oppida munienda: aliis ad capiendos latrones: aliis ad ſubvehendos commeatus præſidia concedit. Poſtquam imminutus, & debilita-

bilitatus exercitus Aliſone remanſerat, excogitant quemadmodum Varum inde ad iter protrahant, quò cladi ſit opportunior, cùm ſe per amicorum regionem ire crederet. Quid quæris? repentè ex compoſito Aliſonem affertur nuncius, quoſdam è longinquis Germanis arma ſumpſiſſe. Hîc qui apud Quinctilium erant, quos jampridem amicos eſſe ſibi perſuaſerat, rem indignam dicere: hortari ut rebelles punitum iret: auxilio ſe mox affuturos. Illi digreſſi, quos quique Romanos, velut ſibi præſidio futuros à Quinctilio poſtularant, obtruncant: Quinctilium adverſus rebelles Aliſone proficiſcentem, à tergo, depoſitâ jam amicorum perſonâ, adoriuntur. Ita, inquit Velleius, *exercitus omnium fortiſſimus, diſciplinâ, manu, experientiâque bellorum inter Romanos milites princeps, marcore ducis, perfidiâ hoſtis, iniquitate fortunæ circumventus, cùm ne pugnandi quidem egregiè occaſio, in quantum voluerant, data eſſet miſeris, caſtigatis etiam quibuſdam gravi pœnâ, quia Romanis & armis, & animis uſi fuiſſent; incluſus ſilvis, paludibus, inſidiis ad internecionem trucidatus eſt.* Reliquerat Varus Aliſone, ut conſtat ex Dione, legatum L. Aſprenatem. narrat enim à tubicinibus, cùm ſe ad prædam convertiſſent Germani, ſparſam eſſe famam adventare Aſprenatem ſuos ulturum, neque eam vanam fuiſſe. In propinquo igitur fuiſſe oportuit. Ducebat Aſprenas duas legiones, quas, ut narrat Velleius, *navâ virilique operâ immunes tantâ calamitate ſervavit; maturèque ad inferiora hiberna deſcendendo, vacillantium etiam cis Rhenum ſitarum gentium animos confirmavit.* Appellat inferiora hiberna, quæ erant apud Vetera, ubi hodie eſt oppidum Sancti, quò pertinebant aggeres illi ab Aliſone ad Rhenum olim ſtructi. Inter alia rei Romanæ damna, quæ clades Variana attulit, illud etiam fuit, quòd Aliſo, vigeſimo circiter, poſtquam ædificatus fuerat, anno in hoſtium poteſtatem venit. Cæſo enim cum exercitu Varo, immenſæ Germanorum copiæ, ut teſtatur Velleius, Aliſonem, & in eo Lucium Cæditium præfectum caſtrorum, alioſque, qui ſupererant, Romanos obſident. At illi *omnibus difficultatibus*

bus superatis, quas inopia rerum intolerabiles, vis hostium faciebat inexsuperabiles, nec temerario consilio, nec segni providentiâ usi, speculatique opportunitatem, ferro sibi ad suos peperere reditum. Hæc sunt, quæ de clade Variana ad Alisonis historiam pertinere visa sunt, quæ Romano nomini *pænè exitiabilis*, ut loquitur Suetonius, accidit in Teutoburgiensi saltu, quod nomen hodie retinet mons, cui subjectus campus à Germanorum de Romanis victoria Winfelt appellatur, non longè ab Horna oppido, XII. ab Alisone passuum millibus. Quo tempore Aliso in Romanorum ditionem redierit, non satis compertum habeo; illud ex Tacito exploratum est, octavo post cladem anno tenuisse Romanos. Neque verò ante Augusti mortem, qui quinto post cladem anno obiit, recuperatum puto. Nam etsi Tiberius, & Germanicus pœnas de Germanis repetitum mox venerunt, negat tamen Dio longè ab Rheno discessisse, ne quod sibi novum malum crearent. Mortuo Augusto, Sexto Pompeio, & Sexto Appuleio Coss. Tiberius jam Imperator in has oras venire desiit. quapropter totam belli Germanici molem Germanicus Drusi, qui Alisonem ædificaverat, filius, sustinuit: quem, ut narrat Tacitus, Octavius Augustus *octo apud Rhenum legionibus imposuerat*. Is anno ab Augusti excessu proximo, Druso Julio & C. Norbano Coss. sedatâ militum seditione, res novas Augusto jam extincto molientium, depulsisque hostium iter obsidentium copiis, exercitum duxit, inquit Tacitus, *ad ultimos Bructerorum, quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquiæ Vari, legionumque insepultæ dicebantur*. Pergit exequi quemadmodum in eum saltum progressus legiones Varianas tumulo condiderit, primusque cespitem posuerit, atque mox ancipiti cum Arminio Marte conflixerit. In hac expeditione receptum, vel instauratum Alisonem promptum est credere: nam ex ultimis Bructerorum, ubi hodie Delbrugia est, in Teutoburgiensem saltum tendentibus erat necessariò prætereundus. Consecutus est annus, qui T. Sisennam, Statilium

In Octav. cap. 23.

CHRISTI 15.

Annal. 1.

Ibid.

lium Taurum, & L. Scribonium Libonem Coss. habuit, quo Germani, dum Germanicus classem apparat, quâ militem & commeatum in has oras per Amisiam advehat, interea magnis copiis *castellum Luppiæ flumini appositum* obsident, ut commemorat Tacitus. Id castellum paullò pòst Alisonem nominat. Sic enim habet: *Audito castellum Luppiæ flumini appositum obsideri, sex legiones eo duxit.* & paullò post: *Neque Cæsari copiam pugnæ obsessores fecere, ad famam ejus dilapsi. tumulum tamen nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram Druso sitam disjecerant. Restituit aram, honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit. Tumulum iterare haud visum; & cuncta inter castellum Alisonem, & Rhenum novis limitibus, aggeribusque permunita.* Atque hæc sunt, Princeps Illustrissime, quæ de Alisone nostro à Romanis scriptoribus sunt prodita. Consequentibus temporibus, uti segnius Romani in Germania Magna bella gesserunt, ita minorem dedere scribendi materiam. Siquidem hoc ipso anno, quo Alisonem obsidione liberatum esse dixi, Germanicus post insignem victoriam, quam ad Visurgim, in campo Idistaviso, non longè à Minda, de Arminio reportavit, à Tiberio fortissimum juvenem, ut loquitur Tacitus, *specie honoris, amoliri* cupiente, in urbem revocatur. Ibi cùm proximo anno C. Cælio, L. Pomponio Coss. de Germanis triumphasset, missus in orientem, non multò pòst, dolo Pisonis interiit. Interea res Germaniæ per præfectos Tiberius sic administrabat, ut, *ne cui bellum permitteret, etiam damna dissimularet, satius arbitratus rebellium gentes, quando Romanæ ultioni consultum sit, internis discordiis relinqui.* Neque nihil in hoc Tiberius vidit. nam post discessum Germanici, inter Cheruscos, & Maroboduum grave bellum exarsit, & postea inter eosdem Cheruscos, & Chattos tantæ inimicitiæ, ut alicubi Tacitus, eos *æternùm discordare* scripserit, ut interea Hermundurorum cum iisdem Chattis prælia, & Bructerorum, atque Ansibariorum excidia silentio prætream. Inter hæc Germanorum dissidia, tantisper Aliso præsidiis Romanorum tenebatur, donec Claudius

Annal. 2.

Tacitus Annal. 2.

Ibid.

Tacit. l. 4. Annal.

Annal. 2.

Annal. 11.

dius Imperator, ut est apud Tacitum, C. Valerio Asiatico, M. Valerio Messalla Coss. qui erat à condito Alisone sextus & quinquagesimus, *adeò novam in Germanias vim prohibuit, ut referri præsidia cis Rhenum juberet.* Præerat tum Germaniæ cum exercitu L. Domitius Corbulo, vir veteris disciplinæ militaris observantissimus, & maximis postea rebus in Oriente gestis immortalem famam consecutus. Is igitur in ipso aditu præclarorum operum, ad quæ jam pro nominis Romani gloria se accinxerat, non modò reducere exercitum, sed Alisonem quoque, & quæcumque in ulteriore Germania Romani loca tenuerant, præsidiis nudare coactus est. Itaque deinceps præclarè Romani secum agi existimarunt, si Germanos transitu Rheni prohiberent. Quid quod Panegyristes quidam ausus est dicere coram Maximiano, & Constantino, posterioribus falsò de antiquis Imperatoribus traditum visum fuisse, quòd trans Rhenum signa barbaris gentibus intulissent. Quò major est gloria tui Alisonis, Princeps Illustrissime, habuisse in hibernis Romanas legiones, hîc jus dixisse tot Consulares, tot ornamentis triumphalibus insignes viros, hîc bella administrasse illos ex Augusta domo nobilissimos Imperatores, quorum ea fuerit virtus, ut etiam posteris supra fidem esse videretur.

Annal. 11.

Paneg. Max. & Constant.

CAPUT X.

In quorum potestatem venerit Aliso à Romanis desertus.

QUid verò, Romanis aquilis cis Rhenum reductis, Alisone factum est? Videtur enim certum, & exploratum, minimè vacuum, ac desertum esse derelictum, sed abscedentibus Romanis immigrasse Germanos, aut, quod verisimilius, dirutum instaurasse. Neque enim fieri potuisset, ut ad nostram usque ætatem Romanum Alisonis nomen retineret, nisi jam inde à Romanorum ex his oris discessu, ab aliquo populo cultus esset, atque celebratus. Quid quod jam antè docui convenisse etiam Alisonem, & se-

sedes in eo fixisse Germanos, quod sanè libenter in tantis, & tam crebris inter vicinas gentes simultatibus faciebant, quòd à bellorum injuriis Romanorum essent præsidio tutiores. Eadem eis fuit, Romanis quoque digressis, caussa colendi & muniendi Alisonis. erat enim, ut jam demonstravi, in medio multarum gentium, quæ infestis sæpe armis inter se dimicabant. nam, ut alias taceam, Bructeri, quorum extremos audivimus ex Tacito propè ab Alisone consedisse, circa exordia principatûs Trajani propè funditus à vicinis deleti sunt. Quis ergo populus Alisonem tenuit? nempe idem qui hanc regionem. Ac superioribus quidem annis, Druso rem gerente, ut diximus, in hac Luppiæ ripa Sicambri incolebant, quos Tiberius postea, quòd belli adversus Romanos auctores ac principes fuissent, transportavit in Galliam. Versatur verò in quæstione apud eruditos, num Sicambri stirpitus ex his oris excisi sint, an verò nonnulli remanserint? Qui ullos remansisse negant, Taciti partim silentio se tuentur, partim verbis. Silentio, quòd Germaniæ populos accuratissimè percensens, nunquam postea Sicambros in hac regione collocat, quàm sunt translati in Galliam. Verbis, quia disertè excisos esse confirmat. quomodo verò excisi, si ulli restabant? Qui contrà sentiunt, gravem habent suæ opinionis auctorem Strabonem, qui suam Geographiam Tiberio imperante scribebat, cùm necdum extinctum esset illud Germanorum belli fulmen Arminius. nam libro septimo ejus etiam viventis, & cum Romanis bella gerentis meminit. mortuus est autem Arminius, ut ex Tacito clarum est, M. Silano, L. Norbano Coss. viginti & ampliùs annis post deditos Tiberio Sicambros. Is igitur, eodem libro septimo, sic ait: *Hujus partis* (Germaniæ) *populos Romani partim in Galliam traduxerunt: reliqui migraverunt in penitiores Germaniæ partes, ut Marsi: sed & Sicambrorum exigua restat portio.* Idem eodem libro commemorat à Germanico, inter alios Germaniæ principes, ductum in triumphum Teudorigem principem Sicambrorum. Fuerunt igitur Sicambri in Germania, cùm eam ad-

Tacitus de morib. Germ.

Annal. 12.

Annal. 2.

administraret Germanicus. non ergo omnes à Tiberio translati. Postea verò quàm Francorum in his terris nomen exortum est, quid illustrius Sicambris? Quoties eorum Jornandes, Claudianus, Sidonius, alii meminerunt? Quod Tacitus eorum non meminerit, respondent non pugnare cum Strabone, qui exiguam portionem fuisse ait, quam Tacitus meritò in integri populi numero habendam non putavit. Quod idem excisos memoret, ex eo non consequi ut nulli manserint. nam & Bructeros ab eodem excisos perhiberi, & Ansivarios, quod juventutis erat, cæsos; imbellem ætatem in prædam divisam esse. Et tamen Bructerorum & Ansivariorum nomen, posteriorum quoque seculorum memoriâ celebratur. Quid? nonne ausus est Velleius scribere, à Tiberio, post cladem sub Varo acceptam, *ocyus prosperrimo eventu excisam esse Germaniam?* num ideò nullos Germanos Germanico, cum quibus bellum gereret, reliquit? Habent igitur, qui Strabonem sequuntur, quo se tueantur; neque sibi eripi sinant, etiam deferentibus has oras Romanis, fuisse è veteribus illis Sicambris, qui Alisonem colerent. Quòd si apud quempiam plus aliorum, quàm Strabonis valebit auctoritas, nihil tamen ille de Alisonis dignitate decerpet. Nam etsi negent mansisse veteres illos Sicambros, fatentur tamen ab Usipetibus & Tencteris, qui vacuam, ut aiunt, eorum regionem adierint, usurpatum postea fuisse glorioſum, & veterum memoriâ inclytum Sicambrorum nomen. In ea regione cùm fuerit Aliso, inter utrosque convenit venisse in eorum potestatem Sicambrorum, qui Rhenum postea transgressi, atque ad Vahalim & Mosam longè latèque primùm dominati, ad extremum subjugatâ Galliâ, reversi in Magnam Germaniam, unde exierant, ac tandem eversis Turingis, amplissimum Francorum regnum fundaverunt, quod Caroli Magni tempore, *à Bulgaris, seu Illyrico usque ad Hispanos, à Danis usque ad Calabros* pertinebat. Hoc regnum qui primi tenuerunt, è Sicambris fuisse, fidem facit D. Remigius, qui eorum Regem Clodoveum salutaribus aquis expiaturus,

Lib. de mor. Germ.

Annal. 13.

Lib. 2.

Otto Frisin. lib. 5. c. 32.

Greg. Turo. l. 2. c. 31. turus, sic eum affatus dicitur: mitis depone colla Sicamber: & Venantius Fortunatus, qui sic alloquitur Charibertum Regem:

Lib. 6. 4. *Cùm sis prognatus clarâ de stirpe Sicamber.*

Huic igitur tam inclytæ genti servivit derelictus à Romanis Alisо, quem equidem reor caput gentis interea fuisse, *Tacitus 13. Annal.* dum Romani, tametsi nulla in hac ulteriore Germania præsidia habebant, tamen Rheno propinquiores agros militum pecoribus, atque armentis vendicabant, & veteres colonos adire cupientes armis arcebant. Tunc enim Sicambri nostri tantisper se his remotioribus ab Rheno locis tuebantur, & discordantibus cæteris Germaniæ populis, paullatim crescebant, easque vires induebant, quibus non modò deinde Romanos Rheno arcerent, verùm etiam cum iis in Romano solo de orbis terrarum imperio dimicarent. Quam ad rem plurimùm eis contulisse Alisonis opportunitatem mecum fatebitur, qui conditionem eorum temporum, locorumque considerabit. Siquidem nulla res deteriorem faciebat Germanorum fortunam, quàm intestinæ dissensiones ac bella. *In lib. de moribus Germ. Alciat. Lib. de form. Imp. Rom. Philipp. Cluverius Germ. antiq. lib. 3. c. 20.* Itaque Tacitus de iis loquens, pronuntiat: Urgentibus imperii fatis, nihil jam præstare fortunam majus posse, quàm hostium discordiam. Ea demum discordia sublata est, exorto primùm in his regionibus Francorum nomine, sive ea, ut volunt quidam, una primùm gens littoralis fuit, quæ cæteras postea in societatem traxit; sive, ut alii, omnes hæ gentes ictis inter se pro summa rei fœderibus, hoc sibi pulcherrimum à studio libertatis Francorum cognomentum asciverunt. Illud certissimum est, gentes pleraſque omnes, quæ inter Francicas à veteribus nominantur, in hac regione, quam hodie Westphaliam vocamus, sedes primùm habuisse, ut Salios, Ansivarios, Attuarios, Chamavos, Bructeros, ac denique Sicambros nostros. His gentibus cùm videamus in Romani imperii terras transgressis Sicambros imperitasse, proximum est ut credamus, eos quoque primos illius tantæ coitionis, & conjunctionis duces, ac principes fuisse. Nimirum

rum quod Druſus fecerat, ut ad domandos, & continendos in poteſtate populi Romani tot bellicoſos Weſtphaliæ populos (ſic enim loquamur, tametſi necdum Weſtphalia dicebatur) hoc caſtellum in mediis eorum finibus collocaret, idem exiſtimo plurimùm profuiſſe Sicambris, qui illud poſt id locorum obtinuerunt, ad eoſdem populos communis belli ſocietate colligandos.

CAPUT XI.

De occupato à Saxonibus Aliſone, & origine Paderbornæ.

INitâ illâ circa Gallieni tempora, populi olim diſcordes, Franci ſunt appellati, quibus, ut ait Marcellinus, confines erant Saxones, gens primùm ultra Albim ſita, ut ex Ptolemæo diſcimus, ſed quæ deinde adjunctis ſibi Cauchis, ſi Zoſimo credimus, Juliani temporibus ad Viſurgim uſque dominabatur. Ab horum finibus uſque ad Rhenum quæcumque gentes habitabant, Franci dicti, & eorum regio D. Hieronymo, Sulpitio Alexandro, & in veteri tabula itineraria Valentiniani ætate deſcripta, quæ Ampliſſimi, & optimè de litteris meriti Viri Marci Velſeri ope prodiit in lucem, Francia nominatur. Ac principiò quidem, cùm, ut opinor, imbecillioribus ſinguli viribus erant, Franci & Saxones conjunctis conſiliis, & opibus piraticam in Rheno ac mari exercentes Romanorum terras infeſtabant. Deinde, ubi ſeorſim ſatis utraque gens ſibi poſſe viſa eſt, Franci terrâ, quòd Sicambri noſtri, & ceterorum plerique equitatu valebant: Saxones mari rem gerere cœperunt. Ac Franci quidem tandem aliquando tranſgreſſi Rhenum ſedes in Romano fixerunt ſolo, & poſt multa prælia, ſubjugatâ Germaniâ primâ, ubi eſt Moguntiacum, & Belgicâ ſecundâ, in qua Sueſſiones, Catalaunum, Ambiani, circa annum Domini CCCCLVI. ad extremum in Gallia conſederunt. Ho-

Lib. 27.

Lib. 3.

In vita Hilarionis. apud Turon. l. 1. c. 9.

Sidon. Apollin. in panegyr. Avitt.

rum prosperam fortunam æmulati Saxones, à tergo consecuti, transito Visurgi, regiones, è quibus illi migraverant, occuparunt. Neque tamen credibile est ita Francos excessisse, ut nulli remanserint. Nam ut alios taceam, Bructeri, quos inter Francorum populos Eumenius, & Sulpitius Alexander numerant, longo pòst intervallo Boructuarii dicti, demum circa annum CHRISTI DCCVIII, ut testatur Venerabilis Beda, cùm eis CHRISTI Euangelium afferre cœpisset S. Suibertus, à Saxonibus sunt devicti. Transierunt quoque in Saxonicum nomen Angrivarii, quos postea Angarios dixerunt. Itaque neque Sicambros planè deseruisse Alisonem, ut vacuum ingrederentur Saxones, equidem adducor ut credam; sed potius condendæ Paderbornæ Saxonibus caussam dedisse. Id priusquam explanem, video mihi necessariò confutandas quorundam de origine Paderbornæ opiniones. Nam qui nobis tabulas Ptolemæi egregiè illustratas ediderunt, cùm inter Germaniæ oppida Teuderium reperissent, non dubitarunt confirmare esse Paderbornam. At Teuderium, quòd Theudurum Antoninus vocat, non in Germania magna, sed in adversa Rheni ripa fuisse, ex ipsa itineris ratione, quam Antoninus persequitur, alii satis liquidò demonstrarunt. Nihil igitur Teuderium ad Paderbornam. Aliis visum est Paderbornam suam originem Carolo Magno debere, qui amnem è tribus fontibus hoc loco ortum, à Pado illo nobili Galliæ Cisalpinæ fluvio, cui tres item sint fontes, Paderam appellarit. Verùm Paderbornæ nomen antiquius esse Carolo Magno, liquet ex epistola S. Ludgeri ad Rixfridum Episcopum, ubi inter rebelles Saxones meminit Ogelli Oesterbach de Paderborne, qui cùm anno DCCLXXVIII. hoc est, proximo à susceptâ fide & baptismo, pugnaret contra Carolum, essetque ejus ætas adventu illius in has oras vetustior, non potuit Paderbornæ nasci, neque à Paderborna nomen ferre, si primum à Carolo condita fuisset, vel appellata. Neque id Gobelinus Persona confirmare audet. Nam quod adjungit, ab iis Saxonibus,

Panegyr. Constant. Apud Turon. loc. cit.

Lib. 5. c. 12.

Philippus Cluverius l. 2. Germ. ant. c. 18.

bus, qui Longobardos, duce Alboino, in Italiam comitati, se ab iis circa annum Domini DLXX. sejunxerunt, ædificatam, vel nominatam esse Paderbornam, longiùs etiam abest à vero. Nam illos ex Italia profectos, arma intulisse in Gallias, ibique à Mummulo Francorum duce fractos, atque subactos, retrò unde venerant recessisse legimus, nusquam verò, in has oras remigrasse. Sed hæc hactenus. Nunc, ut institui, quid de origine Paderbornæ sentiam, explicabo. Quod plerisque in rebus usu venire solet, ut unius interitus, alteri præbeat nascendi locum, id Paderbornæ accidisse judico. Saxones enim cùm à Visurgi profecti se primùm his regionibus intulerunt, ut paullò antè ostendi, non vacuas hominibus repererunt. Quare tametsi Sicambri, cæterique populi, tot copiis in Romani populi terras ultra Rhenum traductis, pristinas suas vires acciderant, tamen non usque eò fracti erant animis, ut loca munitione, & frequentiâ populi nobilitata, ultrò advenientibus hostibus indefensa traderent. Hujus generis cùm esset Aliso, toto eo tractu, qui inter Visurgim, & Alisonem jacet, non magno negotio in ditionem redacto, facilè est suspicari ab Alisone, primam esse Saxonibus injectam moram. Interea dum opperiuntur, dum se suaque Sicambri, ultrò, vel armis compulsi dedant, videtur illa loci amœnitas, & ubertas elegantissimorum fontium, in qua castra fecerant, quamvis barbaros id temporis Saxonum animos permovisse, ut in eo loco Urbem conderent. Quoniam verò veteres in numero multitudinis pleraque nomina quarta vocali terminabant, quæ nos per secundam efferimus, (dicebant enim *thi engelon, thi heiligon, thi brunnon*, seu *bornon*) & jucundissimos hos tres nostros fontes Patherbrunnon visum erat nominare, ideò Urbi ipsi idem est nomen inditum. Sed quid sibi vult illud Pather? Colligimus enim sic à majoribus enuntiatum esse, quòd ita crebrò scriptum reperiamus, nimirum cùm lingua Germanica veterem illam suam asperitatem retineret. quemadmodum enim paullatim articulum *thi* mollius pronunciarunt *die*,

Gregor. Turon. l. 4. hist. Francorum c. 7.

ita ex Pather fecerunt Pader. Teſtatur Gobelinus à Pado derivatum, *qui*, ut ait, *ex tribus fontibus ſibi invicem prope ſurgentibus ad pedes Alpium in unum alveum concurrentibus oriatur.* quæ deſcriptio non congruit cum iis quæ à Strabone, Plinio, Ptolemæo, Leandro Alberto de origine Padi memorantur. Sed faciamus non ſpectatam eſſe in hac appellatione tam accuratam ſimilitudinem, ſi cui id ſequi libebit, dicet à Pado factam eſſe Paderam, quemadmodum brachium Padi, quod eſt ad Ravennam, Paduſam dictum accepimus. Reperitur quoque ſcriptum Padesbronnen, ubi videri poſſit deductum nomen ab eadem origine atque ipſum Padi vocabulum. Refert enim Plinius ex Metrodoro, Padum nomen accepiſſe ab arbore picea, quæ multa circa fontem, quæ Gallicè Pades dicatur. Verùm unde Saxonibus noſtris, quos eo tempore quaſi more ferino vixiſſe ait Venantius, ea eruditio, & cognitio linguarum? Equidem malim fateri neſcire me, unde illud Pather, in nomine Patherbornæ, perinde atque obſcurum eſt quid ſibi velit Mimigarna, in nomine Mimigarnafordæ, quo aliquot ſæculis dicta fuit ea Weſtphaliæ Urbs, quam hodiè Monaſterium nuncupamus. præſertim cùm illa à Pado derivatio nullius è veteribus auctoritate nitatur. Romanis certè hi fontes, Luppiæ fontes perinde dicebantur, atque ille Luppeſpringenſis, atque adeò qui nobis Padera eſt, non aliusac Luppia. quanquam neccdum conditâ Paderbornâ, antequam ars aliquid moliretur, non videantur noſtri fontes in unum alveum fuiſſe collecti, ſed temerè, ut caſus ferebat, per ſubjectos campos lapſi ſe in Luppiam intuliſſe. Eò factum eſt, ut cùm Sicambri vetus Luppiæ nomen his fontibus tribuerent, Saxones ejus appellationis ignari novum iis vocabulum attribuerint. poſteà verò occupato Aliſone, didicerunt à Sicambris Luppiæ nomen: hæſit tamen iis fontibus, quos priùs in poteſtatem redegerant, novum Paderæ nomen. Quocirca cùm antea duo tantùm amnes ad tuam arcem, Princeps Illuſtriſſime, confluere dicerentur, deinceps tres ſunt numerati,

Annales Caniſiani an. 777.

Lib. 3. c. 16.

Lib. 3. 7.

Vide Gobelinum.

rati, cùm revera Luppia, & Padera unus, atque idem sit fluvius.

CAPUT XII.

Instauratum videri Alisonem à D. Carolo Magno.

POtiti Alisone Saxones, omnique circa eum regione, secundâ fortunâ elati, ausi Francorum vestigiis insistere, devinctis sibi belli societate Thuringis, Rhenum & ipsi transcendunt, rati idem sibi in Francos licere, quod illis in Gallos, aliosque Romani Imperii populos licuisset. Ea res Francos coëgit arma retrò in Saxones Thuringosque convertere, donec exciso florentissimo Thuringorum Imperio, Saxones vectigales facerent. Contigit hoc anno CHRISTI DXXVII. Quo ex tempore nunquam desierunt Saxones, sæpe excusso Francorum jugo, ad libertatem eniti; donec à Carolo Magno Francorum rege, antequam à Leone III. Pontifice Maximo, qui Paderbornæ fuerat, Imperator Populi Romani renunciaretur, bello pressi simul Francorum imperium, simul CHRISTI religionem amplecterentur. In eo bello non dissimili caussâ atque olim Drusus, castellum hoc ipso loco Carolus videtur condidisse. Cùm enim Saxones denuò Francis rebellassent, eosque jam ulturus Carolus Wormatiâ properaret, perterriti, inquit Regino, *ad locum ubi Lippa oritur venerunt, ibi se suamque patriam Regi tradiderunt, & spoponderunt se Christianos esse debere. Tunc Rex unà cum Francis restauravit Heresburgk castrum, & aliud castrum super Lippam, ubi venientes Saxones unà cum uxoribus, & parvulis innumerabilis multitudo baptizati sunt.* Non possum iis assentiri, qui hoc posterius castrum procul collocant à Luppiæ fontibus. In annalibus enim, qui Astronomo tribuuntur, hæc Saxonum deditio, & baptismus eodem propemodum loco describitur, ubi Carolo obviam venerunt, hoc est ad Luppiæ caput. Sic enim habent: *Ad fontem Lippiæ veniens, immensam illius perfidi populi multitudinem, velut devotam & supplicem, ac quasi erroris*

Gregor. Turon. l. 3. c. 7. l. 4. c. 10.

Lib. 2.

roris sui veniam poscentem invenit. Cui cùm & misericorditer ignovisset, & eos, qui se Christianos fieri velle affirmabant, baptizari fecisset, datis & acceptis pro fide servanda fraudulentis eorundem promissionibus, obsidibus quoque quos imperaverat receptis, Eresburgo castro, quod dirutum erat, restaurato, alioque castello super Lippiam extructo, & in utroque non modico præsidio relicto, ipse in Galliam reversus, in villa Haristallo hiemavit. Ex his constat, principiò Saxones, haud procul à fonte Luppiæ, Carolo supplices esse factos, atque eodem propè loco magnam partem esse baptizatos. Deinde hunc baptismum ad novum illud castellum celebratum esse. id enim, præter Reginonem, disertè affirmant Annales Canisiani. Ex quibus concluditur hoc castellum propè à Luppiæ fontibus abfuisse. Quoniam tamen super Luppiam situm esse dicitur, non ideò sentiendum super eum rivum fuisse, qui Luppespringæ oritur. Neque enim is rivus, ut testatur Gobelinus, unquam absolutè Luppia dicitur. Deinde pugnat cum Caroli consilio. Siquidem ante ejus adventum Saxones fusi fugatique erant à Francis, usque ad flumen (inquit Regino) quod Lippa dicitur. Eodem postea itinere eos persequenti Carolo, ut bellum profligaret, super idem flumen castellum ponere visum est, eo loco ubi & amnem ipsum haberet in potestate, & transitu per rivos, ex quibus ipse oritur, intercluso, rebellibus populis spem omnem adimeret se ad arma congregandi. Est igitur Carolus adversus Saxones idem consilium secutus, quod olim hoc ipso loco contra Sicambros Druso placuerat. Ex quibus apparet, cùm tam propinquum fonti Luppiæ fuerit, & tamen Luppiæ, ubi jam flumen dici potest, non rivus, impositum; non alibi hoc castellum fuisse, quàm ubi Drusianus Aliso steterat, ad Luppiæ, Alisonisque confluentes. Hunc ipsum locum equidem crediderim significari, quoties consequentibus annis Carolus cum exercitu ad eum locum venisse memoratur, ubi Luppia consurgit. ut anno DCCLXXX. apud Reginonem: Carolus *Saxoniam ingressus ad Heresburgk venit, & inde ad locum, ubi Lippa consurgit,*

git, & ibi Synodum tenuit. & iterum biennio pòst, *Coloniam veniens Rhenum transiit, & Synodum tenuit, ubi Lippa consurgit, ubi omnes Saxones convenerunt, excepto rebelle Widikindo. Illuc etiam venerunt legati Godefridi Regis Nortmannorum, & Altdeni, & Hosmundus, necnon etiam legati Avarorum missi à Cacano, & Inguno. Peracto placito reversus est Rex in Franciam.* Hæc Regino. Hìc non est nobis anxiè quærendum, ubi fuerit Caroli exercitus, cùm ad Luppiæ fontem castra feciſſe dicitur. nihil enim dubito, quin eum omnem campum fuerit complexus, qui utrisque Luppiæ fontibus, & eorum confluentibus continetur. id quod hodieque ostendunt ingentia aggerum, vallorum, fossarum vestigia, quæ jam indè à Caroli memoria, in iis, quos dixi, finibus, passim visuntur. Ubi verò ipsemet Carolus interea se tenuerit, id video non absurdè quæri posse. Sanè reputanti eos conventus, quorum ex Reginone meminimus, nemini veniet in mentem alibi Carolum, quàm in loco aliquo munitiori, tantisque rebus gerendis apposito, diversatum esse. Atqui nullus ejus temporis auctor, alium locum munitum in eo tractu fuisse prodidit, atque castellum, quod nuper ad Luppiam exædificarat. hìc igitur morabatur Carolus, cùm ad fontem Luppiæ veniſſe memoratur. cujus rei non leve indicium est, quòd ante hoc conditum castellum, nunquam, uti sæpe postea, *ad locum ubi Luppia consurgit*, veniſſe dicatur. Qua in re scriptores Francicarum rerum, Romanos sunt imitati. Quemadmodum enim illi, quod ad confluentes Luppiæ & Alisonis Drusus contra Sicambros castellum posuerat, id illi ad caput Luppiæ positum dixerunt, quòd non longè suprà Luppia primùm justi amnis nomen ferre possit: ad idem exemplum, qui res gestas Caroli sunt persecuti, tunc illum ad fontem Luppiæ perveniſſe scripserunt, cùm exercitu à fontibus ad confluentes tendente, ipse eodem quo olim Drusus loco sedem fixerat. Itaque, Princeps Illustrissime, tuus Aliso primùm in potestate fuit Romanorum, deinde Sicambrorum, qui Francorum fuerunt nobilissimi, tum Saxonum,

ac

ac denique iterum ad Francos rediit, quo tempore simul à Romanis receptus videri potest, quandoquidem eo tempore Romanum imperium ad Francos est Pontificis Maximi auctoritate translatum.

CAPUT XIII.

Aliso sedes Episcoporum Paderbornensium.

VErumenimverò satis jam diu Aliso noster Martis & Bellonæ domicilium fuit. Vindicandus est aliquando Religioni & Sapientiæ. id factum est, cùm tui, Princeps Illustrissime, Majores, hujus Urbis Antistites, stabilem sibi in eo sedem constituerunt. Quanquam, ut est semper difficile ab eo loco divelli, in quo sis multùm diuque versatus, ne tum quidem prorsus belli tumultibus caruit. Nam ut taceam sæpenumero cùm alios Antistites, tum Teipsum, Princeps Illustrissime, Reip. caussâ ad arma compulsum, princeps majoribus tuis huc migrandi caussa, Martis perpetua pedisequa & comes Discordia videtur fuisse. Antea siquidem in Urbe sua Paderborna, apud Cathedralem Ecclesiam habitabant, quo tempore civium erga suos Præsules amor, & reverentia tanto eis præsidio erat, ut vallum, turresque minimè requirerent. At postquam ab iis illa sacrosancta dignitas contemni cœpit, gravesque sunt motus adversus Ecclesiasticum ordinem excitati, faciendum visum est, ut ab eorum injuriis semoti, hujus se arcis præsidio tuerentur. Annum, quo id factum sit, non habeo certum dicere. Suspicor tamen circa annum partæ salutis MCC. Certè Otto Ritbergensis, qui anno MCCLXXVII. ad Paderbornensem Cathedram est evectus, in hac se arce tenebat, dicebaturque vulgò eodem, quo hodiè nomine, fortasse, quòd in veteris arcis Carolinæ vestigiis esset collocata. Eam deinde civium eruptione incensam & propè complanatam, Henricus Spiegelius Episcopus restituit, ac, nisi fallor, Carolum IV. Imperatorem, qui hac iter habebat

bebat in ulteriorem Saxoniam, in ea accepit hoſpitio, anno MCCCLXXV. quamquam Gobelini verba legenti potiùs videatur manſiſſe Paderbornæ. Noſtrâ verò memoriâ, Princeps Illuſtriſſime, dignam veteri illâ nominis ſui gloriâ ſpeciem hæc arx aliquando eſt conſecuta, poſtquam ingenti ſumptu in hanc abs te amplitudinem, excelſitatemque exædificata, foſſis & turribus communita, laxis, elegantibuſque conclavibus, pomariis, hortis, fontibus ornata eſt. Itaque quamvis ſplendido, auguſtoque Principi accipiendo eſt idonea. Sed nullam illa, inter tam multa, præſtantius teipſo ornamentum habet, neque unquam æquè beata, quàm, te domino, fuit. Tenuerint illam quondam Druſi, Tiberii, Germanici, ſed illi arma ex ea in omnes vicinas oras circumferebant, ſed terrorem intentabant, ſed luctuoſas ubique pugnas & ſtrages edebant. Tuus, Illuſtriſſime Princeps, Aliſo nihil habet durum, nihil aſperum; ſed in eo clementia in ſubditos, obſervantia erga finitimos dynaſtas, de omnibus benè merendi voluntas habitat. Denique quid poteſt in ea domo eſſe non pacatum & mite, in qua eo tempore, quo vicinia, necdum poſitis armis, vel præteritas clades deplorat, vel formidat imminentes, de Academia fundanda conſilia agitantur, propagandiſque bonis litteris, quæ germanæ pacis filiæ, atque alumnæ, non niſi in dulci otio, & ſumma rerum omnium tranquillitate acquieſcunt? Crede mihi, Princeps optime, Carolus ipſe Magnus, DEUS bone, quantus Imperator! feliciorem, te Principe, Aliſonem eſſe ducit, quàm ſe Saxones indè armorum formidine ſubjugante. Quod enim illi optare potiùs, quàm ſperare licuit, id te nunc aſſecutum videt. Quò enim illius mens aſſiduò eſſet intenta, ſatis oſtendit anno CHRISTI DCCLXXII. cùm, paucis etiam Saxonum ad CHRISTUM traductis, Adriano I. Pontifice, Romam profectus, *partem aliquam Saxoniæ* (Luitprandi Ticinenſis verba ſunt) *in provincia Weſtphalia, quam ad fidem Chriſtianitatis convertit, ut ipſe jam prædictus Papa præcepit & docuit, ſecundâ feriâ Paſchæ,*

Gobelinus c. 72. & 6.

In vitis Pontif. in Adriano.

in basilica S. Petri Apostoli, inter cætera quæ ad manum Papæ offerebat, Deo in sacrificium obtulit. Videsne, Princeps optime, in quo religiosissimi Cæsaris curæ & cogitationes omnes evigilarint? In eo videlicet ut Westphaliam universam ad CHRISTUM adjunctam, in Beati Petri, ejusque successoris potestate collocatam, DEO immolaret. Sed quantum interest inter rudem, agrestemque populum, & omnibus ingenii ornamentis excultum, tanto est tuum, Princeps Illustrissime, Caroli sacrificio præstantius. Cujusmodi enim Westphaliam Carolus DEO consecrabat? nonne recens è tenebris emersam, & etiam caligantem, ac, nisi metu retineretur, eodem rursus præcipitaturam? Tibi verò, Princeps Illustrissime, quale, & quàm DEO jucundum munus licet offerre? tot lectissimos adolescentes, qui modò litteris in hac tua Academia operantur, quique consequentibus seculis operabuntur: qui non modò ipsi salutarem doctrinam combibunt, sed alios quoque erudire, & aliud ex alio sacrificium possunt accendere. quod quidem sacrificium DEO gratissimum totque mortalibus salutare, jam indè ex eo tempore, cùm primum hoc instituendæ Academiæ consilium, in hoc tuo Alisone, iniisti, immortalem tibi apud DEUM, & homines gloriam conciliat.

CAPUT XIV.

Gratiæ nomine civitatis Paderbornensis.

QUò magis æquum est Paderbornenses, grates & laudes immortales DEO Opt. Max. habere atque agere, qui te huic Ecclesiæ difficillimis temporibus Theodorum, id est divinum quoddam, & cæleste donum largitus est. Si enim tunc immortali quodam se beneficio affectos profitentur, cùm Caroli imperio huc missi sunt, qui primis eos salubris doctrinæ elementis erudirent, quanto est hoc majus atque splendidius, tua Princeps ope perfectum esse, ut Divinæ Sapientiæ, & omnium, quæ illi famulantur, Disci-

Disciplinarum Templum esset Paderborna? Itaque quod disertissimus Judæorum Philo prædicabat de Athenis, eas esse in Græcia, quod sit pupilla in oculo, & mens in anima, idem nunc, tuo, Princeps Optime, beneficio celebrabitur de Paderborna: eam esse *Lumen*, *Mentemque Westphaliæ*. Hinc enim illa accerset, qui populum de superiore loco in templis erudiant, qui sacris tribunalibus præsideant, qui Ecclesias, qui cœnobia gubernent. Hîc illi divinarum, humanarumque rerum scientiam haurient: hîc in luce doctorum hominum suæ eruditionis, & virtutis specimen dabunt: hîc promeritis titulis, & decoris insignibus cohonestabuntur, eritque dubium plusne Paderborna dignitatis afferat Westphaliæ, tales fingendo, atque formando, an Westphalia Paderbornæ, iis, quos illa perfecerit, munera honoresque mandando. Ipsa verò quantum inde fructum capiet, cùm similiter atque his suis salubribus fontibus, omni scientiæ ubertate circumfluet? Numquam illa præterea usque eò se transversam trudi sinet, ut ab homine omnium rerum honestarum ignaro, & bardo, templum, aram, suggestum teneri, absterreri plebem à religione majorum, divelli ab imperio, & auctoritate Principis, & Antistitis sui, divina & humana violari patiatur. Fuerunt hæc Ignorantiæ facinora, quæ Rebellionem, Temeritatem, Furorem perpetuos habet satellites. At verò postquam tua, Princeps Illustrissime, insigni illâ caritate, quâ illius ubique salutem & commodum, nusquam tuum quæstum sequeris, congesti sunt, ut cum Apostolo loquar, carbones super caput ejus, atque demum, ne unquam ad pristinas tenebras revolveretur, hanc ei quasi immortalis lucis officinam comparasti, jubet nos divina Benignitas, & Sapientia, à qua hæc tam certa præsidia provisa sunt, omnia de ea, quæ volumus, polliceri. Licet verò, ut nunc quidem est, justo pauciores hoc tantum tuum beneficium, quanti par est, æstiment, vivet tamen, ac vigebit in memoria posteritatis sempiterna. Noli enim diffidere in paucis annis, Paderbornam ad ejus ætatis gloriam posse re-

vocari, cùm totius propè, uti narravimus Septemtrionis lux quædam erat, & magistra. Ibi demum cognoscet quàm eximia fuerit tua voluntas, quàm salutaria consilia, quàm immortalia merita. At modò, tametsi apud paucos, ut dixi, hæc eo sunt pondere quo oportet, tamen pauci illi maximas tibi, & suo, & infelicium illorum, qui minus intelligunt, nomine gratias agunt, Deumque precantur ex animo, ut quando non proinde, ac mereris, gratia tibi habetur ab hominibus, ipse tanto hanc jacturam pluribus, uberibusque præmiis inter mortales, cælestesque compenset.

FINIS LIBRI SECUNDI.

PANEGYRICI,

DIE NATALI

ACADEMIÆ THEODORIANÆ

PADERBORNENSIS,

Ejus Illustrissimo Principi Fundatori oblati,

LIBER III.

De Illustrissimi Principis in fundanda Academia consilio.

CAPUT I.

Proœmium.

QUod, Princeps Illustrissime, honesti liberi suæ adversum Parentes, & suæ stirpis auctores pietatis esse putant, ut cùm eos omni officio colant, tum eorum præclarè factis cognoscendis, atque commemorandis plurimùm delectentur: eodem videmur nos, quique unquam in hac Academia bonis litteris inservient, erga te optimum, ac præstantissimum ejus parentem animo esse debere. Est igitur profectò nostrarum partium, posteaquam de Westphalia, atque Paderborna, quæ est Academiæ quasi patria, nonnulla dicta sunt, ut de tuis quoque, Princeps Illustrissime, laudimus disseramus. Atenim video jam illam tuam omnium dictorum factorumque moderatricem, ac magistram Modestiam, ad hanc solam mentionem laudis contraxisse frontem, & tristiore, quàm adhuc, vultu accipere

orationem meam. Sic enim illa te jam inde à prima infantia finxit, atque formavit, ut cùm omnia unius DEI causſâ facias, à quo omnia ſunt profecta, DEUM ipſum ſat magnum tuarum virtutum pretium putes: ut proinde anxiè ſemper verenti, ne vel aliud ac DEUM ſpectaſſe, vel aliquid ejus munerum aſcripſiſſe tibi videare, moleſtiæ ſit atque faſtidio omnis tuarum rerum commemoratio. Atque hanc equidem, tuam, Princeps Optime, ſubmiſſionem animi, ſemper, fateor, pro eo ac debui, tanquam cœleſtem in hoc dignitatis faſtigio virtutem, ſum veneratus: tamen hodiernus dies nonnullam mihi dubitationem attulit, eſſetne tali tempore illi de jure ſuo cedendum, atque paulliſper, publici commodi causſâ, ab illa conſuetudine deflectendum. Sic enim cogitabam: ſi id vereatur tua Modeſtia, ne tua laus quicquam de DEI gloria decerpat, nunc profecto illud eſſe cùm de tua laude ſilere ſit nefas, quoniam, niſi te publicè laudato, DEI gloriam obſcurari neceſſe eſt. Non enim DEUS, cùm hanc tibi Academiæ fundandæ cogitationem objecit, paucis mortalibus conſulebat, ſed compluribus latè terris, atque populis: non ad fructum exigui temporis, ſed ad perpetuitatem conſequentium ſæculorum: non viles, atque incertas utilitates, ſed ſapientiæ lucem, ſolidæ gloriæ ſegetem, adjumenta ſempiternæ ſalutis, felicitatis præſidia comparabat. His talibus tantiſque muneribus ut gratiæ, quas Deo certè debemus, aliqua ex parte reſpondeant, par eſt eas non in arcana tantùm, ac tacita cogitatione, ſed publicis, illuſtribuſque mandatas monumentis, in media hominum luce verſari. Quod ſi ita eſt, quî fieri poteſt, ut, cùm beneficia quæ DEUS Opt. Max. Te Princeps Illuſtriſſime adminiſtro, nobis præſtitit, palam celebrentur, de eo, quod abs te præclarè geſtum eſt, ſileatur? Verebar deinde judicia poſterorum. Quid enim exiſtimas illos eſſe dicturos, ſi tuum tanti beneficii auctoris nomen ad eos abſque ulla tranſmiſerimus, vel tuorum commemoratione meritorum, vel noſtræ teſtificatione pietatis? Num cauſſam dicere licebit, quin

nos

nos omnium mortalium invenustissimos, atque ingratissimos fuisse judicent? Tametsi enim nihil est tibi glorioſius, quàm, cùm tanta perfeceris, nihil gloriæ amore feciſſe, tamen posteaquam, pro rerum gestarum claritudine, gloria te sequitur vel invitum, nostrâ certè causſâ tibi lætandum est, cùm his operibus tuis magnificis, atque præclaris gloriam tribuimus, quæ nisi in laude poneremus, nunquam induceremus animum, ut, quod unum optas, his abs te nobis paratis commodis uteremur. Qui enim illum meritâ laude privat, cujus beneficium habet, is profectò satis ostendit ejus se beneficii fructu non moveri. Atque hæc quidem succurrebant reputanti, quid nostram in te pietatem deceat, & quid virtutibus tuis debeatur. Sed quoniam attendendum quoque fuit quid modestia tua, quid aures ferre possent, faciendum mihi visum est, ut tuâ, Princeps Illustrissime, causſâ, laudatione quidem abstinerem, ne tamen suum Fundatorem, ac Parentem Academia quondam ignoraret, breviter, quid in ea instituenda consilii sis secutus exponerem. Ita enim fore confidebam, ut neque posteros quicquam eorum fugeret, quæ scire interesset, neque tuæ modestiæ negotium facerem. Tametsi enim nihil horum absque tua laude dici potest, ita tamen dicentur, ut non in iis laus tua, sed eorum utilitas quæsita videatur, in quorum commoda tantum curarum, opumque contulisti.

CAPUT II.

Illustrissimum Principem, in fundanda Academia, suæ, & Majorum præclaræ indoli respondere voluisse.

AC licet arduum, & fortasse temerarium videatur Principum, qui, ut fastigio, ita quâdam mentis altitudine DEO sunt ceteris mortalibus propiores, consilia perscrutari velle, & exponere; tamen, quemadmodum ex iis, quæ in rebus creatis cernimus, nonnihil interdum de pro-

propoſito divinæ mentis aſſequimur: ita in iis quæ publicæ commoditatis amore abs te, Princeps Sapientiſſime, adhuc facta ſunt, extant nonnulla veſtigia, in quibus tua ſalutaria conſilia, quaſi deſcripta legimus. Quid, quòd in ipſa quoque tua indole, natalibus, genere, eſt quiddam, quo facilè, ut ad alia præclarè gerenda, tum ad meditandam Academiam exſtimulatum eſſe cognoſcimus? Quanquam enim, ut eſt quiſque maximè generoſus animus, ita genus, & proavos, & quæ, ut canit ingenioſus Poëta, non fecimus ipſi, minimè ad ſe pertinere ducit; tamen poſtquam ſemel eſt animus virtutis amore inflammatus, hunc è claro genere fructum capit, quòd eorum facta intuens, à quibus eſt progenitus, ne degener videatur, elaborat. Atque hunc ſtimulum legimus in divinis quoque litteris admoveri: Sic enim Divus Paulus Timotheum ſuum alloquitur: *Recordationem accipiens ejus fidei, quæ eſt in te non ficta, quæ & habitavit primùm in avia tua Loïde, & matre tua Eunice, certus ſum autem quòd & in te. Propter quam cauſam admoneo te ut reſuſcites gratiam* DEI, *quæ eſt in te.* Hoc præceptum ab Apoſtolo datum Epiſcopo minimè tibi, Princeps optime, prætereundum putaſti. Videbas enim in nobiliſſima tua Furſtenbergiorum familia tot ſeculis integerrimam fidem Catholicam, non ſine inſigni aliarum virtutum comitatu, ut verbo Apoſtoli utar, habitaſſe. Numerabas in iis complures, qui non vulgarem eruditionem, rerumque uſum ſibi pepererant: multos, qui in altiore dignitatis gradu poſiti, Remp. conſiliis, & operâ ſuſtentarant: in pleriſque omnibus eximia quædam in DEUM pietas, facilitas, atque omnibus in rebus modeſtia, & publicorum commodorum amor. Nam, ut alios prætream, quantâ gravitate, & ſapientiâ fuiſſe accepimus abavum tuum Wennemarum Furſtenbergium? quantâ vitæ ſanctimoniâ ejus conjugem Cordulam à Galen? De qua illud accepimus, ſolitam tanto CHRISTI pro nobis dira paſſi amore exardeſcere, ac viciſſim optare aliquid ejus cauſſâ moleſtiarum exorbere, ut linteorum omni mollitie depoſitâ,

1 *Tim.* 1. *v.* 5.

sita, laneo duntaxat vestitu, nudisque pedibus sacellum crebro adiret eo intervallo ab avita domo dissitum, quantum inter locum, ubi CHRISTUS damnatus est, & Calvariæ collem interest. Quam rem scio levem iis hominibus visum iri, qui totum hoc majorum nostrorum, ut nos sentimus, religionis, ac pietatis, ut ipsi dicere solent, simplicitatis, & superstitionis genus ludificatui habent. Verùm non pœnitet me laudare in nobili femina, quod in Alipio, qui deinde fuit Episcopus, prædicandum sibi putavit Augustinus: velut *fortissimo*, inquit, *domitore corporis, usque ad Italicum solum glaciale nudo pede obterendum, insolito ausu.* At hoc domandi corporis more musteum hoc Euangelium funditus caret. Quò libentius hæc talia commemoro, Princeps Illustrissime, ut omnes intelligant, solidam illam, virilem, antiquam, Catholicam religionem à majoribus tuis cultam esse. Hanc veluti carissimam hæreditatem adierunt, posterisque reliquerunt, Avus tuus Fridericus Satrapa Werlensis, Electoris Colonienſis Consiliarius, & Pater item Fridericus Satrapa Bilsteinienſis, cujus integritas, doctrina, prudentia, dicendi vis cùm in patriæ negotiis, tum in publicis Imperii conventibus sæpenumero cognita est. Hanc unà cum lacte ipse suxisti à lectissima & antiquæ innocentiæ amantissima femina Anna Westphael, quam omnibus semper pietatis officiis coluisti. Non est ab his divellendus Joannes Furstenbergius magnus Patruus tuus, qui DEO mancipatus in nobili Cœnobio Sigebergensi, quod D. Anno Colonienſis, accitis è Fructuaria Italiæ viris sanctitate præstantibus, quondam fundaverat, brevi ad eas virtutes, quas domesticâ disciplinâ combiberat, sanctiora illa instituta adjungens, tantum profecit, ut sacer ille cœtus dignum eum judicaret, cui se & cœnobium regendum traderent. Quod munus ita sustinuit, ut Instaurator dici possit, cùm veteris illius disciplinæ, tum tectorum, atque fundorum. itaque clarissima est apud illos ejus nominis memoria & præclaris parta virtutum exemplis, & opibus, quas assiduâ rei communis curâ,

Lib. 9. conf. cap. 6.

ac parsimoniâ collectas haud modicas successori reliquit. Jam verò flagitium sit, si ex hac ipsa inclyta stirpe, Guilielmum Furstenbergium præteream, Ordinis Equitum Teutonicorum Sanctæ Mariæ in Livonia Magistrum, in quo Principatu Henrico à Galen succesſit. Huic duæ res dissimillimæ egregiam demonstrandæ virtutis suæ facultatem dedere, Principatus, & Adversa fortuna. Nam cùm florenti ætate sacram illam militiam administrandam accepisset, in multiplici reip. perturbatione, consiliis, atque armis integritatem Catholicæ religionis, dignitatemque ordinis sartam tectam conservavit. Quod eo fuit difficilius, quòd cùm frequentibus præliis lacesseretur à Moschis, interea neque vicinorum dynastarum dissidia, neque orientes jam tum pestiferæ sectæ, res ejus esse quietas sinebant. Ubi verò jam ingravescente ætate, post tantam jactationem, portum sibi quasi quendam providit, & designato sibi successore, in munitam inprimis arcem Vellinum se contulit, ut, quod supererat ætatis in honesto otio contereret: ibi verò majus, quàm in medio mari, naufragium invênit. Nam anno MDLX. cùm Moschi magnis copiis in Harriam, & Lettoniam se effudissent, tandem cæso Teutonicorum equitum exercitu, exeunte Quintili Vellinum oppidum, quatefactis vi tormentorum muris, & ignibus in tecta conjectis, ceperunt. Arcem verò ipsam, in qua Princeps versabatur, conscelerati milites, qui in præsidio erant, pacti corporum suorum, & omnium, quæ efferre possent, incolumitatem, nefariè prodiderunt. Quid plura? direptis, quæ in arce erant, Principis opibus, ipsum frustra quiritantem, & fidem eorum appellantem Moschis dedunt. Neque tamen perfidis suâ prædâ diu frui licuit. Nam Moschi re cognitâ spoliatos omnibus quæ rapuerant, inanes dimiserunt. Princeps ipse captivus ductus in Moschoviam, illustre barbaris patientiæ & pietatis exemplum fuit. Cùm enim templo careret, in quo
Gen. 18. Romano ritu sacra fierent, velut quondam Abraham, sub quercu Mambre, sic optimus senex statis temporibus, sub qua-

quadam arbore, DEUM colebat. Felicior omninò, qui conservatâ majorum religione in exilio, & custodia diem suum obiit, iis, qui, illâ repudiatâ, fumosos titulos, & fluxas opes sibi pepererunt. Etenim Guilielmus noster, quod de Theodosio Magno scripsit olim D. Augustinus, *Ecclesiæ se membrum esse, magis quàm in terris regnare gaudebat.* Neque aliter, atque ille affecta est cætera Furstenbergiorum familia, quæ ad hunc usque diem in tanta religionum licentia, suæ illi, quam ab optimis majoribus accepit, adhuc præclarè constitit. quod nostrâ tempestate tam paucis familiis elogium video tribui posse, ut perinde sint raræ, atque fluvii, qui invecti in mare dulces, inter salsas, aquas perpetuò retinent. Atque hæ familiæ tuæ laudes, Princeps Illustrissime, haud paullò magis eam exornant, quàm illæ ab ejus vetustate, primaque origine decerptæ. Non enim desunt, qui & antiquarum tabularum auctoritate, & è gentilitiorum insignium forma, & natalis loci situ demonstrare se posse confidant, Furstenbergiam domum è vetustissima, clarissimaque Comitum Oldenburgensium stirpe genus ducere: Sed nimirum antiquius tibi semper fuit illustria majorum tuorum exempla virtutum æmulari, quàm obscuras, & tot sæculis à nostra memoria semotas generis tui origines excutere, & perscrutari. Hoc certè Catholicæ religionis studium, quo inflammatus cùm alia permulta gessisti digna immortali laude, tum hoc gymnasium condidisti, pia illorum, atque attenta educatio, ac disciplina tibi primum inseruit. Exornasti deinde, atque auxisti, quod à parentibus acceperas, cùm profectus es Coloniam Agrippinæ, cui Urbi Stanislaus Hosius doctissimus Cardinalis, non dubitat acceptum ferre, quicquid in provinciis circa Rhenum supereſt integræ, puræque de religione doctrinæ. Ibi minimè contaminatæ, vel ambiguæ fidei magistris usus, eorum studiorum fundamenta jecisti, quorum fructum facilè vel ex hac tua, affecta jam ætate prompta, & locuplete omnis eruditionis memoria, quam nemo non obstupescit, æstimamus. Cæterùm

S. Aug. de civit. Dei c. 26.

Hosius in epist. ad Senat. Colon.

jam tum illa bonarum tractatione litterarum, inducebas animum, plurimum conducere, ad redintegrandum quicquid in religione labefactum est, juventutem ab iis duntaxat magistris liberalibus artibus infici, qui nihil alienum à majorum pietate sentirent. Quo in studio eruditionem cum religionis integritate copulandi tecum faciebant germani tui Fridericus, eximiâ gravitate & prudentiâ vir, Canonicus Moguntinus, &, qui etiamnum vivit, Caspar Furstenbergius duorum Electorum Moguntini, & Colonienſis Consiliarius, supremus Westphaliæ Satrapa, jam pridem in omnibus Imperii conventibus magna cum dignitate, & publico commodo versatus. Neque hæc solùm magnorum operum adjumenta domo ad Remp. attulisti; sed præterea, cùm plerique omnes claris orti natalibus, immodicis in vestium, ædium, familiæ splendorem jacturis ornare se sperent fortunam suam, ita à majoribus Furstenbergii sunt edocti, atque assuefacti, ut sciant dignitatem generis crebris & illustribus virtutum documentis, non rerum inanium apparatu, luxuque retineri. Hinc illa tua, Princeps optime, in hoc quoque fastigio in victu cultuque frugalitas: domus expers strepitûs, atque turbarum: latus caritate magis tuorum, quàm armis septum: denique sumptus in privatum modici, in publicum profusi. Cui enim nullæ sunt insanæ cupiditates, quæ neque exhaustis Reip. vectigalibus expleri possint, ei necesse est opes ad juvandam, ornandamque Remp. superesse. Meritò igitur, Princeps Illustrissime, Academia nostra, non tibi modò, sed inclytæ quoque domui Furstenbergiæ ingentes gratias agit, quòd te sustulerit, talemque formarit, cui propter conceptum à teneris veræ religionis, omnisque præclaræ disciplinæ amorem, si quando ad dignum tuis meritis locum pervenires, cupido fundandæ Academiæ facilè posset incidere, neque, propter insignem in omni vita temperantiam, rerumque omnium modum facultas perficiendi deesset.

C A-

CAPUT III.

Miserum statum, in quo à primo Ecclesiam Paderbornensem offendit, Principem in cogitationem Academiæ impulisse.

QUis verò DEI in Ecclesiam Paderbornensem eximiam voluntatem, atque providentiam satis pro dignitate prædicet, qui in ipso tempore, parta cælesti afflatu, & domesticis institutis animi tui ornamenta, non diu cunctatus, ad ejus salutem, dignitatemque convertere dignatus est? Vix inter hujus Ecclesiæ Canonicos censeri cœperas, cùm in te omnium conjecti sunt oculi: neque quisquam fuit, qui ut tibi honores mandarentur, canos expectandos putaret. Aliorum virtutem diu periclitatur, & explorat Ecclesia, sæpe experta eos quoque quorum senectus omni laude floruerit, prius in illo ætatis lubrico, ut non ceciderint, titubasse. Te in ipso juventutis flore Præpositum sibi delegit, de robore animi tui, constantiâque secura. Quod equidem divino nutu factum arbitror, ut in tempore, Reip. vulnera, quæ paullò pòst curanda tibi essent, accuratè cognosceres. Eo enim tempore versabatur hæc Ecclesia in potestate Principis à Catholica religione alieni, neque multò antè vicinæ provinciæ gravibus erant ob dissidia de fidei doctrina motibus jactatæ, quos Gebhardus Truchsesius Archiepiscopus ductâ uxore, & Ecclesiæ contemtâ auctoritate excitarat. Itaque omnibus fato quodam temporum ad studium novarum rerum conversis, & cum iis faciente ipso, qui corrigere debuit, Antistite, universa rei Catholicæ cura, huic Admodum Reverendo & Nobilissimo Canonicorum Ecclesiæ Cathedralis Collegio incubuit, cujus in tuenda majorum religione excubiæ, ac labores digni omnino sunt quos justissimis laudibus, & gratiis posteritas tota prosequatur. Inter hos eminebat tua, Princeps Illustrissime, animi magnitudo in vincendis rebus adversis, prudentia in capiendo-

consilio, dexteritas in Ecclesiæ incolumitate ubique procuranda. Itaque cùm defuncto Principe de successore deligendo Canonici convenissent, nemini propè dubium fuit, quin, si salvam vellent Ecclesiam, tuæ potissimum fidei credenda esset. Ita omnibus volentibus, & faustâ precatione te prosequentibus, Episcopus Paderbornensis es renunciatus. Ibi cùm provinciam propè depositam, ac deploratam accepisses, ita persanandam putasti, ut eam aliquando non qualem modò accepisses laceram & afflictam, sed florentem, ornatamque posses successori relinquere. Nihil dico de fortunis, quas propè consumptas repperisti: nihil de ære alieno, quo graviter sanè premebatur: nihil de oppositis pignori fundis, ac villis. Taceo non modò nunc exisse ex ære alieno, & quicquid usquam obligatum fuerat bonorum Ecclesiæ, abs te liberatum esse, sed etiam novas arces exædificatas, nova vectigalia constituta. Et quoniam superiore libro nonnulla à me dicta sunt de hac tua ad confluentes Luppiæ, & Alisonis nova arce, adjiciam quoque de altera nonnihil, quæ Wevelsburgum dicitur. Ferunt in eodem loco antea arcem stetisse, cujus originem Hunnis, sive Hungaris tribuunt. Illi enim priusquam ad CHRISTI fidem, & humanitatem traducerentur, ut erant in primis immanes, & efferi, eruptione factâ in Saxoniam, & Turingiam circa annum Domini DCCCCVII. omnia flammâ ferroque vastarunt. Ab illis igitur, vel certè contra illos, prodidere quidam arcem primò positam II. à Paderborna milliario, ac restauratam deinde à Friderico Arnsbergæ Comite, qui decessit è vivis anno CHRISTI MCXIII. Venit postea in potestatem nobilium dynastarum in Beuren, atque inde in ditionem Paderbornensium Antistitum. Extructa est abs te, Princeps Illustrissime, forma triangulari, specie sanè visendâ, atque magnificâ. Quæ quidem, aliaque ejusdem generis opera si commemorarem, nihil equidem dicerem à laude Ecclesiastici Principis alienum. Nam etiam noster Magnus Carolus, cùm epitaphium carmen, quod Romæ, hodieque

Gobelinus ætat. 6. c. 57.

in

in Vaticano visitur, scriberet Hadriano I. Pontif. Maxim. quem summâ pietate coluit, hæc inter ejus laudes quoque numeravit:

Doctrinis, opibus, muris erexerat arces,
Urbs caput, orbis honos, inclyta Roma tuas.

Extat apud Baron. tom. 9. Anno CHRISTI 795.

Sed magis semper es arbitratus ad te pertinere quæ ad animorum sempiternam salutem, & Orthodoxæ religionis incolumitatem spectarent. Eò igitur vestigiò curas cogitationesque contulisti. Neque id diu præteferre cunctatus es. Certè David Chytræus homo Lutherianus, tuam electionem enarrans sic ait: *Paderbornensi diœcesi Theodoricus à Furstenberg gubernandæ præpositus est, & Calendarium Gregorianum subditis statim obtrusit.* Studuit homo vafer, obtrudendi vocabulo, pulcherrimum factum in invidiam vocare, quam scilicet, Princeps Illustrissime, facile contemnis, quòd auctoritati Vicarii CHRISTI, & Nicæni Concilii omnium sanctissimi parêre, nihil habeat quod erubescendum videatur. *In Chronico Saxoniæ anno 1585.* Post hæc verò cùm animadverteres cursum religionis Catholicæ duabus potissimum rebus retardari, multitudine prava docentium, qui superioribus temporibus omnia ferme suggesta involarant, & inopiâ eruditorum sacerdotum, qui veritatem adversus mendacia tuerentur, utrique medicinam adhibere aggressus, lolii satores facessere, & res suas sibi habere jussisti. Diuturnioris aliquantò curæ, & operæ fuit idoneos rei Catholicæ administros, & doctores formare. Diu enim in hac urbe ne quidem Grammaticæ ludi satis ad rem Ecclesiæ erant comparati, donec Salentinus Colonienſis Elector, qui hanc Ecclesiam simul administrabat, annuis vectigalibus auctis, studia litterarum nonnihil erigeret. Extiterunt deinde illo decedente, ea tempora, ut Reverendum, & Nobile Cathedralium Canonicorum Collegium in litteris, quibus anno MDLXXX. Kalendis Junii longiorem operam Patrum Societatis JESU expetit, confirmet raros posse reperiri, quorum satis constans, & certa sit de divinis rebus sententia, cùm quilibet fere, quod commodum sit, credat. Quæ res quo-

quoque eosdem sapientissimos Ecclesiæ nostræ proceres impulit, ut ludi administrationem omnem Societati JESU postea committerent. Sed tibi nimirum jam tum, Princeps Sapientissime, videbatur, nisi conditâ Academiâ, nunquam Ecclesiam in his terris eam doctorum hominum, quæ satis sit ad frangendos adversariorum impetus, facultatem habituram. Neque enim defuerunt viri graves, è quibus nonnemo etiamnum supereſt, qui te audierunt, cùm diceres ipsis principatûs exordiis te confidere, tantum tibi vitæ atque opum datum iri divinitus, ut publicam artium maximarum officinam ponere in hac urbe liceret. Ea res quamvis id temporis ardua videretur, tamen fuit cui contemplatio magnitudinis animi tui, & spes utilitatis publicæ lachrymas cieret. Jam enim intelligebas, quod à Divo JOANNE CHRYSOSTOMO disertâ, ut assolet oratione, firmisque rationibus ostenditur, parum esse Christiano doctori, si vulgari quâdam, & mediocri eruditione sit præditus, propterea quòd incertum sit, quibus potissimùm armis humani generis incautos sit aggressurus. Facit enim ille quod ii, qui urbem aliquam circumsident, ut eâ parte præcipuè faciat impressionem, quâ paucioribus præsidiis munitam esse viderit. Itaque si parochus quis Ecclesiam regendam susceperit, qui, ut ceterorum non sit rudis, minùs sit Græcè, vel Hebraicè doctus, confestim extimulat, qui voces in sacris litteris, aliter ac veritas habet, accipiendas esse contendat: Si dialectices est ignarus, exsuscitat, qui argutis eum concluſiunculis impediat: Si historiæ veteris, & Ecclesiasticæ est imperitus, qui fictas fabulas, & contortas, ac difficiles temporum rationes objiciat. Denique quacumque in arte fuerit minùs versatus, in ea si adversario latus præbuisse videbitur, quamvis ceteroqui sit excellenti, reconditâque doctrinâ, tamen causſam dederit imperitis suspicandi, ideò quippiam in Catholica doctrina verum non esse, quòd à veritatis doctore, non quicquid contrà dici potest, diluatur. Id si iis usu venire potest, qui sublimioribus disciplinis exculti, minorum

Lib. 4. de Sacerdot.

sunt

sunt expertes, quid illis fiet, qui inferioribus leviter tincti, nullam partem graviorum attigerunt? Magnâ igitur ratione, Princeps Illustrissime, instituisti, cùm provinciam accepisses refertam oppugnatoribus Catholicæ religionis, vacuam propè iis qui pro dignitate ejus scita, ac decreta explicare possent; successori optimè eruditis hominibus septam & vallatam relinquere, qui illam omni doctrinæ genere, adversus quodlibet hostium genus propugnare, & tueri didicissent.

CAPUT IV.

Illustrissimum Principem fundanda Academia paci, & tranquillitati publicæ consultum iviſſe.

QUibus rebus perfecisti ut & Episcopi, cujus est sibi creditos homines erudire, & Principis, qui non sine caussâ gladium portat, præclarè muneribus perfunctus esse viderere. Tunc enim minus molestum est timore pœnarum ad veritatem amplectendam cogi, cùm non defuerint, qui eam veritatem esse, quæ ostenditur; errorem verò qui abjici jubetur, liquidò docere possint. Itaque ubi & mens doctrinâ imbuitur, & voluntas potestate compellitur, prona est obedientia. Obedientiam consequitur pax illa, de qua alicubi Augustinus, cùm disputaret contra Gaudentium, qui nolebat Hæreticos, & Schismaticos Imperatoribus pœnas dare: *Regibus* (inquit) *ea quæ secundùm Deum sunt religioso timore jubentibus quisquis obtemperat, timore incipiens, & dilectione proficiens, à Domino accepit pacem, non sicut pacem dat sæculum. quoniam sæculum dat pacem propter temporalem utilitatem: Dominus autem propter æternam salutem.* Verùm, ut alibi docet idem sanctissimus Antistes: *Utitur etiam cœlestis civitas in hac sua peregrinatione pace terrenâ.* Cujus civitatis procuratio cùm Christiano Principi, præsertim Ecclesiastico, sit commissa, & ipse *humanarum voluntatum compositionem, quantum salvâ pietate ac reli-*

Lib. 3. contra Gaudentium circa finem.

Lib. 19. de civit. Dei c. 17.

Ibidem.

religione conceditur, tuetur atque appetit, eamque terrenam pacem refert ad cæleſtem pacem: quæ verè ita pax eſt, ut rationalis duntaxat creaturæ ſola pax habenda, atque dicenda ſit, ordinatiſſima ſcilicet & concordiſſima ſocietas fruendi Deo, & invicem in Deo. Igitur, ut equidem Auguſtini orationem audio, Chriſtiano Principi præcipuè propoſitum eſſe oportet, ut omnibus, quibus imperat, cum DEO atque inter ſe conveniat. Deinde hujus gratiâ, in iis quoque quæ ad hanc vitam degendam pertinent, pax eſt Reip. concilianda, atque tranquillitas. Hæc igitur, Princeps Illuſtriſſime, cùm tui officii eſſe duceres, quantum animo laboraris, ut omnis tui imperii regio otio ac ſecuritate frueretur, nemo eſt in ea rerum omnium tam rudis, ac peregrinus qui ignoret. Quantis enim curis, atque impenſis egiſti, ne ardente finitimis terris civili bello, idem populos tuos affiaret incendium? quàm ſedulò ſemper honeſtam cum vicinis Principibus adverſus prædonum vim, ac rabiem, ſocietatem coire ſtuduiſti? quoties eorum ingentes copias, ne miſerorum fortunas diripi, & corpora vexari patereris, pacto cum iis pretio, à finibus tuis arcuiſti? quoties jam ingreſſos, & velut in hoſtili populantes omnia, atque vaſtantes, immiſſis copiis tuis cecidiſti? quanto metu provinciam univerſam eo die liberaſti, cùm tuis auſpiciis, tuorum militum virtute, volitantia in conſpectu hujus Urbis prædonum agmina, ad Benhuſium vicum juſtis ultus es armis? Quid? cùm ad novam-Becam oppidum, equeſtres copiæ, ejus oppidi exitium, & vaſtitatem anhelantes, à tuis hominibus devictæ, hibernas nives ſuo ſanguine cruentarunt? Quid ego ceteram tuam in omnes publicæ quietis perturbatores, auctoreſque injuriarum juſtiſſimam ſeveritatem commemorem? Itaque in ditionis tuæ terras aut tam validâ manu veniant oportet, ut pugnam non pertimeſcant, aut certè velut quendam prædonum ſcopulum devitent. Sed inprimis ſtudio tibi ſemper fuit, ut Paderborna tuæ provinciæ caput, omni civili motu vacaret. Nam cùm anno MDCII. menſe Februario gravis ſenatum inter, & nonnullos

nullos cives exorta esset discordia, cùm senatus à civibus Reip. male gestæ accerseretur: cives quòd senatum in curia vi quasi in custodia tenuissent, indigniſque modis affeciſſent, insimularentur, operam dediſti, ut omni vi, ac tumultu semoto, jure experiri mallent. Itaque VI. Kalend. Quinct. ejusdem anni de tuo consilio viros cùm natalibus, tum juris scientiâ præstantes dediſti, qui causſam universam cognoscerent. Interea verò cùm contestatâ jam lite is annus esset in exitu, novorumque comitiorum tempus appeteret, ac senatus quidem se in officio fore profiteretur, cives autem illi, duce, atque signifero Liborio Wichardo, homine ad res novas moliendas acri, atque versuto, neque ab armis discederent, neque ullum senatus insectandi finem facerent, sapienter vetuiſti, ne quorum nomina ex utraque parte delata essent, eorum in comitiis ulla ratio haberetur. Ibi verò incertum fuit plusne tuis consiliis ad pacandam, an illi furore ad perturbandam rempubl. incumberent. Ubi enim dies comitiorum ineunte anno MDCIII. adfuit, ac de more in curiam viginti-quatuorviri, penes quos jus erat renunciandi senatus, convenerunt, advolat cum armata suarum partium multitudine Liborius, atque intentato, iis qui consederant, terrore, neminem, nisi ex suo suorumque voluntate, in senatum allegi sinit, & cui quemque magiſtratum mandari oporteat, ipse nominatim edicit. Verùm non diu Liboriani hujus quoque, quem pro sua libidine creaverant, senatus injuriis temperarunt. Necdum enim eo mense elapso XVII. Kalend. Februarias is ipse senatus, supplici dato libello, graviter de iis est queſtus. Sed non defuit ei, qui illos contra morem, & instituta majorum eligendos curarat, quemadmodum eâdem miseros importunitate frangeret ac domaret. Ut enim sibi jam pridem homines factioſos, audaces, egenos, ex ultima plebe devinxerat, omni artificio allaborabat, ut hos omnibus in rebus dicto audientes haberet. Illi simul atque signum datum erat, cum telis veniebant in curiam: illi quæcumque ipse vel-

let assensu suo, & incondità vociferatione comprobabant: illi, si quis contrà hiscere esset ausus, ad suum scilicet Catilinam deferebant, quos ille contumeliis, minis, atque interdum colaphis, & adacto cultro vel secum facere, vel certè obmutescere cogebat. Ita deterrimum quemque sponte; qui plus aliquanto videbant, metu ad suas partes adjunxerat. Adhæc, ut omnia, vel invito senatu, pro arbitrio gereret, novum vigintiquinquevirûm consilium, è suo illo grege, contra civitatis leges & jura creaverat, quorum operâ assequebatur, ut quæcumque ipsi placuissent, populus vellet juberetque. Neque deerat homini, quamvis litterarum ignaro, populâris facundia, quâ in concionibus, quas frequentes ad suos habebat, utebatur, ut eum sui de cœlo delapsum hominem quandoque, ne ipso quidem dissentiente, clamarent. Hunc perturbatum civitatis tuæ statum, Princeps, cùm diutius ferre non possès, optaresque cives tuos, qui postremorum hominum dominatu premebantur, in libertatem vendicare, principiò VI. Kalendas Jun. ejusdem anni MDCIII. Senatum ac populum jussisti illos vigintiquinqueviros, quos contra leges, & vetera pacta, ad alendum improborum civium furorem, crearant, omni illâ potestate privare. At illi scilicet annitentibus Liborianis, non potestatem eis ademerunt, sed nomen duntaxat commutarunt, ut qui antea vigintiquinqueviri, iidem postea Delecti è populo dicerentur. Quid erat sui Principis auctoritatem ludos facere, si id non erat? Neque tamen, ut eras accenso infelices adjuvandi studio, spem curamque abjecisti. Animadverteras è classibus in quas tota civitas est tributa, nonnullam integram esse totius hujus perduellionis, & ex aliquot aliis complures, quos duntaxat cæterorum metus mutos effecerat. Spem igitur eras ingressus, hos, quibus aliquid reliquum erat sanæ mentis, ad divellendos sese, atque abrumpendos penitus ab omni facinorosorum societate posse impelli, si modò seorsim singulas classes alloqui, & sui officii admonere licuisset. Atque edixeras quidem, ut pridie idus

De-

Decembres ejusdem anni classes omnes civium, urbe egressæ suo quælibet certo loco mandata sui Principis acciperent. Senserunt Liboriani quid ageretur, & disseminato rumore evocatos à Principe adversus cives, ex ea provinciæ parte, quæ trans montes dicitur, homines armatos, qui civibus audiendo Principis mandato occupatis, urbem invaderent, non modò effecerunt ne quisquam prodiret, sed etiam administro, quem ad eos allegaras, præcisè negarunt, se, qui in eadem caussa essent, posse disjungi. Quæ quidem à Liborianis, notis illis clamoribus jactabantur, cæteris interea, ut solebant, timore conticentibus. Addebantur in te, Princeps illustrissime, dicta acerba, & minæ: ac ne cui civium liceret ad arcem tuam commeare, quatuor ipsos dies portæ omnes civitatis clausæ, & custodiis septæ tenebantur. His cognitis, cùm inter omnes constaret horum omnium malorum opificem, atque architectum esse Liborium, ratus eò abstracto cæteros ad frugem posse corrigi, missis ad cœnobium Abdinckhoffense gravissimis è tuo consilio viris, eo accito cùm veteri, tum novo senatu, illum vel noxæ dedi, vel dum in judicio objecta sibi crimina dilueret, ab ipsis haberi in custodia jussisti. Senatus cùm in tam æquis postulatis Principi reluctari non posset, esseturque ipse à Liboriana factione creatus consul non obscurè homini iratior, tamen arctiorem custodiam, & vincula deprecati, censuerunt satis fore si in curia tantisper attineretur. Vocatus ille in curiam primùm tergiversari, deinde cùm iterarentur mandata, aperto capite illudere, & minas de more jacere. ad extremum cùm senatus, ut saltem in speciem mandata, quæ acceperat, exhausisse videretur, missis apparitoribus hominem ut imperata faceret, vellet cogere; ille cùm domum suam armatis hominibus cinxisset, ac præter minora tela etiam ex ipsis urbis mœnibus advecta aliquot minora curulia tormenta, pro fenestris suis collocasset, non dubitavit in ministros Reipubl. explodere. Sed hoc quamvis indignum facinus inusitatâ quâdam audaciâ, atque impudentiâ haud multò post

cumulavit. Habebatur fortè senatus, cùm Liborius cum frequenti suorum manu, quorum singuli telis erant accincti sub pallio, in medium consessum venit. Præfatus, liquere sibi jam illud esse, quando consociari totius animos civitatis, & coalescere oporteat, orat senatum ut jam tandem aliquando decernat, velit necne suis, ac suorum consiliis parère. Cùm senatus cunctaretur, Liborius cum suis procumbit in genua, ac suos quidem jubet tertiùm orationem dominicam pronunciare, senatum verò interea statuere, quid sibi faciendum putet. Et jam belli isti precatores, reductis palliis, tela ostentabant, quibus, nisi mos eis esset gestus, in senatorum cæde bacchari certum erat. Quid quæris? Senatus tam præsenti periculo perterrefactus obsignatis tabulis confirmat, se in omnibus, quæ ad Liborium, ejusque partes pertinerent, cum ipso esse facturos. Has tabulas cùm accepisset Liborius reverenter exosculatus, gratiis actis, ac decem taleris in vinum senatui, nomine populi donatis, ita discessit ut qui præclarè sibi rem gessisse videretur. Ex eo tempore in pejus omnia ruere cœperunt, eoque res evasit, ut Januario anni MDCIV. senatu ex Liborianis creato, ipse Liborius consul renunciaretur. Quid in eo consulatu ab improbis hominibus, Princeps Illustrissime, non pertulisti? Antiquissima pacta, Principumque constitutiones violatæ: ademptum tibi per summam injuriam supremum in urbe rerum criminalium arbitrium: cives, qui aliquid contra consulis audaciam mutire essent ausi, inusitatis suppliciis vexati: interdictum severè omnibus ne ad te appellare, aut confugere auderent: conducti novi tribuni, signiferi, aliique rei bellicæ administri: tormenta pro mœnibus posita, ut, quod dicere solebat Liborius, tibi Principi suo, vel ad mensam accumbenti negotium facesserent. Quid quòd non erubuit primariæ Ecclesiæ nobilissimo Canonicorum Collegio denunciare, ut alium sibi Antistitem providerent. Nonne eosdem Canonicos, cæterosque omnes Ecclesiasticos, ac religiosos homines, etiam cùm nihil urbi impenderet adversi, pu-

publico edicto ad tympani sonitum, propositâ fortunarum, ac vitæ jacturâ, arma sumere, & in excubiis militari more agitare compulit? Nonne eosdem omnes, atque adeò tuos quoque, Princeps Illustrissime, consiliarios, & qui Reip. caussâ ad provincialem conventum cum mandatis mittebantur, ipsum quoque totius provinciæ quæstorem, pedem ex urbe efferre suo injussu vetuit? Ac sperabas quidem ordinum totius provinciæ auctoritatem, qui v. Non. Mart. in conventu Dringebergensi adfuerant, aliquod apud eos pondus habituram, qui per idoneos homines, Paderbornenses etiam atque etiam admonuerant, viderent, ne quod eorum gratiâ tota provincia detrimentum caperet. At illi parum ab eis pacati retulerunt, neque obscurè cognoverunt deliberatum illis esse, & protectorem sibi asciscere, & cætera quoque hujus provinciæ oppida, si fieri posset, in societatem perduellionis attrahere. Interea ipsis auctoribus rumor incessit, fore ut urbs obsidione premeretur, quem eo consilio ferebant, ut Ecclesiasticos in urbe retinerent. itaque circa idem tempus, non est veritus Liborius primariæ, & Cathedralis Ecclesiæ Canonicis minari, si urbe excessissent, nullam maximi templi partem integram esse mansuram. Nimirum jam omnia in urbe poterat, cujus crudelitatem multi jam Ecclesiastici, multi cives ut vitarent, ex urbe se eduxerant. cæteri in perpetua formidine versabantur. Etenim cùm ipse clandestinis habendis cœtibus omnia fermè perfecisset, tamen assecutus summum inter cives imperium, adeò non ferebat eos coire, ut nullus paullò melior civis alium convenire posset, quin si ad Liborium à suæ factionis hominibus, quos in hæc talia perquam intentos habebat, ejus nomen esset delatum, compedes, gravesque pœnas pertimesceret. Circa idem tempus vulgato jam illo, de quo dixi, rumore, quatuor-viri delecti, qui arma & præsidia Liborianæ dominationis curarent, unusque ex iis missus, qui pecuniam, copiasque contraheret. Hæc circa Pascha anni MDCIV. gerebantur, quo tempore propè jam sepulta erat, Princeps Illu-

Illustrissime, tuæ salus civitatis, nisi eam admirabili tuâ providentiâ, ac celeritate excitasses. Quam ad rem adjumento inprimis fuit ille cùm regii sanguinis splendore, tum bellicæ virtutis gloriâ Illustrissimus Joannes Frisiæ Orientalis, & Ritbergæ Comes, Esenæ, Stedesdorpi, & Guitmundæ
Ep. 50. Dominus, in quem verè cadit illud S. Augustini de Bonifacio Comite, eum de virtute militari servire fidei, quam habet in CHRISTO. Tametsi enim tota hæc, quam adhuc descripsimus, seditio, non religionis caussâ præcipuè erat exorta, quia tamen ejus auctores omnes Catholicam religionem execrabantur, jamque decreverant, nullum præterea Catholicum in senatum legi oportere, certum est eos suis illis, quæ commemoravimus, sceleribus eò intendisse, ut si res procederet, Catholica Religio his locis funditus interiret. Hoc cùm vir sapientissimus intelligeret, facilè colligendarum copiarum, & seditionis opprimendæ provinciam suscepit. Itaque tametsi febri laboraret, quia tamen omnis mora perniciem potuisset afferre, silentio noctis profectus, IX. Kalend. Maii appositâ suis ipse manibus pulverariâ machinâ, nisus est, intimam urbis portam disturbare (nam duas jam & pensiles crates nullo negotio dejecerat); sed cùm ejus impetu effractis tantùm aliquot asseribus, non esset aditus patefactus, excitique Liboriani, aliquot è militari turba, de mœnibus glandibus plumbeis trajecissent, ingenti animi constantiâ Comes, cùm jam febris accessione conflictaretur, contempto manifesto vitæ periculo, suos à fuga retraxit. Hâc ejus constantiâ erecti bonorum civium animi, qui ad id loci Liborii oppressi dominatu tacuerant, ac divisâ in factiones civitate, induciæ tandem, & commeatus ad te illustrissimum Principem est postulatus. Interea majora tormenta advehi jussa, & ad acriorem obsidionem apparatus fieri, cujus metu ad extremum VI. Kalend. Maii Urbs, nullius effuso civis sanguine, est dedita, ipseque perduellionis auctor, à civibus hominis immanitatem detestantibus, Victori traditus. Non possum hoc loco committere quin

quin impudentia quorundam mendacia commemorem, quorum gratiâ hæc ipsa, ex actis publicis, paullò pluribus sum persecutus. Etenim cùm is, de quo adhuc locuti sumus, Liborius Wichardus in carcere vinctus teneretur, ac Lutheriani Prædicantes, qui templum forense S. Pancratii antea tenuerant, fugâ essent elapsi, ipsius rogatu quidam Cathedralis Ecclesiæ Vicarius, & è Societate JESU P. Fridericus Wachtendunckius hominem adiit. Hujus colloquiis permotus, tandem ad Catholicam Ecclesiam se contulit, Catholico ritu sua peccata confessus, & sacrâ Eucharistiâ munitus est, ac non modò pro tribunali, cùm jam latâ sententiâ damnatus esset, verùm etiam cùm jam inibi esset, ut ultimum supplicium lueret, Catholicam fidem quam esset amplexus, usque ad ultimum spiritum retinere velle professus est. Hâc ejus vulgatâ conversione irritati Prædicantes, eam apud rude vulgus incredibilibus mendaciis obscurare conati sunt. Edidit enim contra P. Friderici de hac re commentarium quædam nugamenta, Joannes Nigrinus, ad D. Thomæ Susati Prædicans, quibus pro vestibulo appposuit Philippi Nicolai præfationem. Eâ præfatione ex Gangulphi Hergundi, ut ait, libris quatuor de rebus Paderbornensibus hæc narrantur, ex quibus quàm sit hoc hominum genus ingeniosum ad comminiscenda mendacia quivis intelligat. Primò igitur v. Kalend. Maii narrat detruso in carcerem, ac de pede suspenso, papillas abscisas, ac fervens oleum vulneribus, naribus verò liquoris, è fæcium halitu, ardore ignis expressi, quem Germani vinum ardens, sive aduſtum, Itali aquam vitæ appellant, tres ampullas infusas. Atqui ex actis publicis certum est, Liborium consuetas quoque quæstiones deprecatum, omnia crimina fassum esse. Deinde refert Prædicans, Pridie Kalendas Maii, cùm se Liborius in judicio, magno animo defenderet, abs te, Princeps Illustrissime, per duos administros jussum esse sine judicio, aut sententia evestigiò foras ad supplicium rapi. Atqui constat Liborium viâ & ordine, uti jura Cæsarea præcipiunt, interro-

gatum, auditum, omnia palàm fassum, ac denique damnatum, supplicem factum, ut humari posset. Id quod plurimorum, qui judicio interfuerunt, testimoniis compertum est, sicut & illud quod de professione Catholicæ fidei antea narravimus. Atqui Prædicans facit eum, cùm duceretur, atque à duobus Jesuitis sollicitaretur, respondentem, non sentire se cum eis, fidem se habere, quam nemo sit erepturus. Addit illud quoque, Liborium cùm sibi ultrò ad supplicium vestes detraxisset, ad te, Princeps Illustrissime, conversum, sic locutum esse: Adesdum Episcope THEODORE, & pota largiter sanguinem meum, quem tamdiu sitisti. Nimirum Lutherianum magis hæc oratio decebat, quàm salutatio Angelica, quam qui supplicio interfuerunt piè pronunciatam à Liborio, magno consensu testantur, atque etiam ad imprecationem DEI matris adjunctum: Sancti Angeli, & omnes electi DEI orate pro me. Sed Prædicantibus majus flagitium est precari Sanctos, quàm calumniari Principes. Queritur postremò Prædicans de mortuo hæc vulgari, qui de se nihil testari possit. At testari possunt tot viri honestissimi qui interfuerunt, & postremas morientis voces acceperunt. Scilicet unum hoc istis hominibus curæ est, ut rudem populum quibuscumque artibus sibi devinctum teneant: quid prudentes sentiant, nec flocci faciunt. qui facilè intelligunt, eis, qui audeant mentiri populo, hominem palàm, audiente populo salutationem Angelicam pronunciantem, maledixisse suo Principi; eisdem non deesse artes, quibus infelici plebeculæ persuadeant sacras litteras aliquid dicere, quod Spiritui Sancto nunquam in mentem venerit. Certè id unum suo illo libro egit Nigrinus, neque tamen eo contentus, cùm metueret, ne parum esset in Bibliis præsidii, opem quoque à famosis libellis accersiit. Prædicantibus enim pluris est Pasquillus, quàm S. Jacobus Apostolus. Itaque si quid è S. Jacobo eis objicias, in promptu est illud Lutherianum: Non est in canone: sin autem è famoso libello mentiaris Henricum Jesuitam Antverpiæ MDCI. XII. Aprilis publicè exustum,

Nigrinus p. 174.

ſtum, nefandi flagitii pœnas dediſſe, id nimirum perinde atque Euangelium credi oportet, tametſi Senatus Antverpienſis obſignatis, & palam editis litteris, adeoque tota civitas teſtetur, nullum unquam Jeſuitam Antverpiæ reum actum eſſe, nullum ſupplicium luiſſe. Sed quid ego hujus diei candorem atque lætitiam Nigrini mentione infuſco? Ad te redeo, Princeps Illuſtriſſime, quem dicere inſtitueram, condendâ Academiâ, paci & tranquillitati publicæ conſuluiſſe. Docuerant enim te civiles hæ turbæ, eos qui rebus novis ſtudeant, hominibus ferè rerum omnium ignaris uti, quod ii ferè impetu quodam animi, & furore ad deteriora rapiantur. Qui verò docti ſunt, præterquam quòd liquidius res omnes intelligant, longèque quid ex quaque oriri poſſit incommodi proſpiciant, tum verò certiſſimum eſt, quod ab Agellio ſcriptum eſt, qui bonas artes ſinceriter cupiunt, appetuntque, eos eſſe vel maximè humaniſſimos. Itaque Liborius noſter hominum legendi, ſcribendi rudium operâ plurimùm utebatur, quem compertum eſt palàm in ſuis illis cœtibus concionantem, veteres quaſdam litteras, quas neſcio quid ad dignitatem, & libertatem civitatis pertinere diceret, palàm plebi recitaſſe, ac ſubinde gratulatum eſſe, ea tempora obtigiſſe huic urbi, ut non minùs litterarum imperiti, ac Doctores intelligerent. Tum verò nominatim quempiam percunctabatur omnium abjectiſſimum, ecquid hæc intelligeret? cui ille, tametſi poſtea apud alios, ſi ſeorſim interrogaretur, ſe nihil intellexiſſe fateretur, tamen in illo conventu annuebat. Ita homines ignaros aſſuefaciebat, ut quicquid ipſe protuliſſet, licet cujuſmodi eſſet ignorarent, tamen continuò ſuâ acclamatione comprobarent. Qui verò erant eruditi, quia numero vincebantur, ne alios ſui erroris admonerent, vulgaris furoris formido retardabat. Quare, ſi unquam aliàs, eo tempore cognitum eſt, ex uſu eſſe Reip. ut abundet hominibus doctis, atque intelligentibus, ut inſcia plebs eorum & doctrinâ informetur, ne erret, & multitudine reprimatur, ne inſaniat. Faciunt verò ad id plurimùm ea gymna-

Noct. Att. lib. 13. c. 15.

sia quæ intelligendi vim, ac prudentiam plurimum exacuunt, atque adolescentum animos quàm longissimè à temerario & furioso vivendi more, ad rationis leges & instituta traducunt. Deinde quæ cum honestissimis litteris, veræ religionis, & sanctimoniæ curam, quàm arctissime copulant. Ubi enim sunt de religione lites, atque dissidia, diuturna pax esse non potest. Ac ne quidem ubi falsa aliqua disciplina, verâ religione abjectâ, sola retinetur. Proprium enim est falsæ doctrinæ, ut constare sibi non possit, neque leviores solent esse errorum inter se, quàm cum veritate conflictus. Qua igitur in urbe omnes idem inter se, & cum iis, qui toto orbe, omnibus ætatibus pietate floruerunt, de divinis rebus sentiunt, habetque magnam eruditorum hominum facultatem, eam certum est præstantibus conservandæ publicæ quietis, & colendæ concordiæ adjumentis abundare. Iccircò Liborius noster, quo tempore maximè perturbandæ atque pervertendæ civitati erat intentus, severo edicto vetuit, ne quis adolescens, qui ad Collegium Societatis JESU, discendi caussa, itaret, cujusquam civis hospitio uteretur, neve cives eò liberos suos mitterent. qui contra feciſſet, is quinquaginta taleris multaretur. Nimirum ingens erat inter illa quæ rudi plebeculæ, in seditiosis illis conventibus venditabat, & hæc quæ in Catholicis, & bene institutis gymnasiis juventuti præcipiuntur intervallum. Ibi enim popularis licentia, effrenata peccandi impunitas, & rerum omnium perturbatio quærebatur. Hic DEI timor: magistratuum veneratio, atque observantia: modestia, & pacis amor, teneris mentibus inseritur. Sed non providebat infelix, quòd adolescentes ipsius minis, atque edictionibus prohibiti, in scholis à magistris non didicissent, id è tristi ejus exitu, & justissimo supplicio esse cognituros. Quando enim liquidius demonstrata est furiosarum ejus concionum vanitas, quàm cùm stans ad infamem columnam, omnia sui consulatus probra objectantibus, os præbebat: cùm clausi mœnibus, & sine sua tessera portis egredi vetiti Ecclesiastici: cùm excruciati hiber-

hiberno cœlo, graviſſimo gelu cives: cùm mulier quæ uterum ferebat, in publico, ubi ad ludibrium vulgi erat expoſita, abortire coacta jactabatur? Quid? ipſum ejus ſupplicium nonne conjunctum fuit cum evidenti teſtificatione divinæ de his rebus voluntatis? Etenim Liborius, qui, ut demonſtravi, Prætore, quem à Principe creari mos eſt, excluſo, ſummam ſibi in puniendis delictis poteſtatem arrogabat, VII. Kalend. Martii anni MDCIV. inopem civem Paderbornenſem Jodocum Dulmanium, miſerrimè, & obſcœniſſimè tortum, præcipiti ſententiâ, de infelici ligno, quod nuper ipſe poſuerat, ſuſpendit. Altero poſt menſe, pridie Kalend. Maii, cùm Liborius meritas pœnas daret, hîc ipſe ſuſpendioſus, manare palam ubertim ex ore, naribus, manibus, pedibus, oculis recentem ſanguinem, ipſum ſeſquidiem, clarè à tota multitudine eſt viſus. Acceſſit quoque ad ſpectaculum Illuſtris Friſiæ & Ridbergæ Comes, tantæ rei graviſſimus teſtis, tuque ipſe, Princeps Illuſtriſſime, adhibito tabellione, & idoneis teſtibus, rem publicis tabulis mandari juſſiſti. Quæ res documento ſit omnibus, ne adverſus magiſtratus legitimos, & Principes temerariam plebem commoveant: ne alieni ſanguinis ſint appetentes: ut ſuo dolori, & inſolenti vindictæ cupiditati frenos injiciant: ut homines ſe meminerint, inter homines verſari. Sed nimirum, Princeps Sapientiſſime, grave tibi & luctuoſum viſum eſt, hoc, è tam triſtibus, & cruentis exemplis, tardum nimis diſcendi genus. Mavis jam indè à prima pueritia ſic informari cives tuos, ut DEO, Rationi, Magiſtratibus, Legibus, Parentibus morigerari, comprimere appetitiones, domare iracundiam, omnibus ſe virtutibus & bonis artibus ad Reip. ſalutem, commoditatemque exornare conſueſcant.

CAPUT V.

Illustrissimum Principem, in Academia instituenda, Ecclesiasticorum, & Religiosorum hominum commodum & dignitatem spectasse.

PRæcipuum verò tibi, Princeps Illustrissime, studium semper fuit, ne ea pars gregis CHRISTI, quæ eximiam quandam vitæ sanctimoniam profitetur, nullis, quæ quidem cum suo more & instituto congruerent, commodis, vel ornamentis careret. Quoniam verò omnes Ecclesiastici ordinis viri, in eo præcipuam quandam sunt gloriam adepti divinitus, quòd divinam illam mensam, in qua Agnus DEI qui tollit peccata mundi, situs est, circumstant, atque, ut alicubi loquitur D. Gregorius Nazianzenus, *appropinquant ad appropinquantem* DEUM, propterea magnis largitionibus, & impensis eos ad dignitatem tanti sacramenti complectendam animo, & dignâ pietate colendam excitare studuisti. Itaque constituto annuo vectigali inprimis lauto & magnifico, solennem ejus pompam, quæ post Pentecosten quotannis instituitur, celebriorem augustioremque reddidisti. Neque eo contentus, nullum prætermisisti in tota tua diœcesi cœnobium, quod non perpetuis vectigalibus auxeris, eo pacto, ut quoniam à plerisque hâc tempestate non, quanti par est, fieret illa victima sancta, quâ deletum est chirographum, quod erat contrarium nobis, ipsis curæ esset certis eam, statisque honoribus prosequi. Nullus porrò honor videtur tantum Sacramentum perinde decere, atque ipsorum Ecclesiasticorum, qui ejus administrationi sunt consecrati, morum integritas, atque scientia. Si enim rectè & ordine fit in Ecclesia, quòd sine lumine nunquam Eucharistia deferatur, ut nempe profiteamur in ea verè esse præsentem eum, qui à sapiente dicitur, *candor lucis æternæ*, ut ait Honorius III. quantò magis elaboran-

Orat. ad 150. episcop.

Sapient. 7. v. 26.

Can. Sanè cùm olim de celeb. Miss.

randum est, ne qui eam conficiunt, aut certè conficientibus ministrant, Sapientiâ, de qua ibi est sermo, vacent? Nam, ut ibidem legimus, *Neminem diligit* DEUS, *nisi eum qui cum Sapientia inhabitat. Est enim pretiosior sole.* Qui locus aliquantò est in Græco illustrior, ubi legimus τὸν σοφίᾳ συνοικοῦντα, id est, qui cum sapientia, velut conjuge, habitat. Licet autem nemo justus, quamvis litterarum rudis, sapientiæ sit expers, docet tamen Apostolus, quis sit ille, qui ardentiore quodam amore diligat Sapientiam. nempe: *Qui sine uxore est, solicitus est, quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo.* Quantum enim cæteri otii in obsequio feminæ, in educatione liberorum, in procuratione rei familiaris consumunt, tantum ei suppeditat ad serviendum præcepto Apostoli: *Attende tibi ipsi, & doctrinæ.* Quemadmodum enim lumen & in se purum quiddam atque præclarum est, & naturâ suâ factum ad alia quoque illustranda: ita hominem Ecclesiasticum, quem CHRISTUS Dominus *lucem mundi* non dubitavit appellare, decet non modo omni erroris, aut flagitii notâ carere, sed etiam vitæ innocentis exemplis, & præstantis scientiæ luce cæteris omnibus viam ad Sapientiam ostendere. Igitur qui sic comparatus est, is demum est, qui sapientiam sole longè clariorem, quasi quibusdam sempiternis nuptiis desponsam, atque devinctam habet. Ejusmodi si omnes essent, qui altaria Christianæ Ecclesiæ circumstant, ejusque opibus aluntur, quis superiorum temporum felicitatem desideraret? Quid enim tot homines tenebrarum, & errorum non discuterent, si cum æternæ sapientiæ luce perinde atque sponsa essent copulati? quis talibus ducibus non omni celeritate ad veritatis arcem convolaret? quis tam abhorrens ab omni studio virtutis, qui non se ipse retexeret? Talium hominum copiam ut haberent majores nostri, sedulò curabant, ut qui ad tam excellens degendæ vitæ genus à DEO vocarentur, ii omnibus, quæ cum eo non discreparent, liberalibus artibus expolirentur. Audi enim, Princeps Illustrissime, quid præcipiat Concilium Aquisgranense, sub Ludovico Pio Cæsa-

Ibid. Vers. 28.

1 Cor. c. 7. v. 32.

1 Tim. 4.

Matth. 5.

re,

re, in quo Canonicis vivendi regula è sanctorum Patrum monumentis est proposita, quæ regula cùm in aliis Ecclesiis Germaniæ aliquot sæcula, tum in Paderbornensi usque ad Bernardum IV. ejus nominis Antistitem, id est, usque ad annum MCCXXVIII. viguit. In ea igitur cap. CXXIII. sic habetur: *Religiosissimè ordinem canonicum servent, & Prælatis suis, ac Magistris honorem debitum humiliter impendant: ut horis canonicis divinum officium devotissimè expleant: intus foriſque non solùm habitu, & actu, sed etiam ipso incessu irreprehensibiles existant: ut non otio vacent, non vaniloquio inserviant, non detractionibus, & cæteris vitiorum illecebris incumbant, sed potiùs aut orationi, aut lectioni, aut quibuslibet Ecclesiæ, aut certè propriis utilitatibus vacent, aut etiam doctrinis sanis, & diversarum artium erudiantur disciplinis, ita videlicet, ut nullus in congregatione inutilis aut otiosus existens, stipendia Ecclesiæ inofficiosè accipiat: ut quotidie ad collationem veniant, ubi & hanc institutionem, & aliarum scripturarum sanctarum lectiones perlegant.* De cœnobiis verò, quis ignorat ea fuisse, quod de Corbeia nostra nominatim legimus, diversoria, & habitacula doctorum, & piorum virorum? *qui*, ut loquitur D. Augustinus, *contemptis ac desertis mundi hujus illecebris, in communem vitam castissimam, sanctissimamque congregati, simul ætatem agebant, viventes in orationibus, in lectionibus, in disputationibus: nullâ superbiâ tumidi, nullâ pervicaciâ turbulenti, nullâ invidentiâ lividi; sed modesti, verecundi, pacati concordissimam vitam, & intentissimam in* DEUM, *gratissimum ipsi munus offerebant, à quo ista posse meruerant.* At nostrâ tempestate, postquam Ecclesiasticorum hominum ad alia traductis animis, illæ laudabiles Pietatis & Doctrinæ exercitationes obsoleverunt, nihil est quod miremur, tantam vitiorum colluviem in Ecclesia DEI extitisse. Ubi nunc veteres illi Religionis vindices, & fatores? ubi sacri oratores? Ubi experientes animorum medici? Ubi divinarum litterarum periti? Ubi illi cælesti quâdam caritate prædíti Antistites? Sed quid hæc sublimiora commemoro? quis non totum se fluxis commodis? quis non nefariis volu-

Gobelinus ætat. 6. cap. 64.

Lib. 1. de moribus Ecc.

voluptatibus dedit? Quid causſæ esſe existimamus? num eam, quam imperitè & stultè blaterant non minus perfectæ sanctitatis, quàm salutaris doctrinæ adversarii Prædicantes? Clamant illi observari non posſe cælibatum: plus imponi Eccleſiasticis viris, quàm eorum humeri ferre possint. Non est ea profectò, non est. Si enim D. Augustini temporibus, quando, ut ipse narrat, plerumque ad continentiæ clericorum sarcinam subeundam capiebantur inviti, eam susceptam usque ad debitum finem, Domino adjuvante, perducebant; cur desperent, qui sponte hoc vitæ genus delegerunt, idem sibi proclive fore, si eandem, quam viri illi sancti, viam insistant? Da mihi hominem à prima pueritia pietatis officiis, & eruditione omni excultum, cui dulce sit inhærere contemplationi veritatis, eamque cùm in rerum naturalium scientia, tum in diviniore, & de cœlo delapsa, omnibus vestigiis indaget, ac denique eam cognitionem, non ad quæstum auramve popularem, sed ad unius DEI Immortalis inflammandum cùm in suo, tum in ceterorum mortalium pectoribus amorem conferat: nego huic homini otium futurum ad ea cogitanda, sine quibus hi mortalium infelicissimi se vivere posſe diffidunt. Jam verò, quoniam aliud mortales in nostrorum temporum moribus intuentur, nimirum supra fidem eis videntur, quæ de majorum nostrorum incredibili sanctitate memorantur. Postquam verò hæc exempla desierunt, religionis quoque ipsius auctoritas, quæ plurimùm apud rudes animas illis sustinebatur, in dubium vocari, aut certè non tanti æstimari cœpta est. Ideò vir doctissimus, atque optimè de re Catholica meritus Fredericus Staphylus Osnaburgensis, negat, præter rectam juventutis institutionem, aliam supereſſe, exortas de religione lites sedandi, viam. Adjungam ejus verba, quòd die natali primæ in Westphalia Academiæ, hominis Westphali, tantâ gloriâ in Academia Ingolstadiensi nostro sæculo versati non meminisſe, nefas propemodum esſe videatur. Is igitur in epistola, quâ Marci Anachoretæ aureos libellos, è Græco ab se

Lib. 2. de adult. conjugiis c. 20.

in Latinum conversos, inscribit, & dedicat Petro Canisio Societatis JESU celebri Theologo, postquam est questus cæteris in artibus non nisi peritorum judicia requiri, in rebus divinis indoctissimum quemque, quod commodum sit, sequi: ad extremum hæc addit. *Unicum fuit olim, & satis efficax his malis remedium, auctoritas conciliorum: quæ quondam pietate sacerdotum apud omnes sacrosancta habebatur, jam propter peccata nostra labefacta est, belliſque in dies magis vilescit, peneque deletur apud universos. Sola spes ferme est in puerilibus scholis, ut seminarium Ecclesiæ, quod in senibus jam emarcuit, in pueris resuscitetur.* Hoc adeò consilio, Princeps Illustrissime, non modò jam olim pueriles scholas, verùm etiam hanc Academiam tuis opibus condidisti, quam iccircò iis solis disciplinis consecrari voluisti, quæ Canonicis institutis Ecclesiastico homini sunt permissæ. Notum enim est iis juris civilis, & Medicinæ tractationem interdici. Fuit scilicet tibi curæ ea studia excitare, ad quæ colenda, refrigescente indies cælesti caritate, omnibusque quæstum, & popularem auram spectantibus, pauci sponte appellunt animum.

CAPUT VI.

Propriè dictam Academiam sine Iurisprudentia esse posse.

VErùm, Illustrissime Princeps, hîc ego, quod pace fratuâ, cogor nonnullis rerum imperitis respondere, qui cùm audiunt, necdum tradi in Academia tua Jurisprudentiam, opinantur aliquid ei ad Universitatis nomen deesse. Eos ego non meis, sed hominum juris peritorum verbis hunc errorem dedocebo. Igitur Jacobus Middendorpius Westphalus, Theologiæ & Juris scientiâ clarus, libro, quem de Academiis edidit, cùm nomina investigaret, quibus rectè hæc nostra publica gymnasia afficiantur, principiò rectè eis docet Academiæ nomen tribui, ac deinde ingressus sermonem

monem de nomine Universitatis : Recentiorum, inquit, " quidam Scholas publicas, quòd auctoritate publicâ, sive " quod idem ferè est, publicè instituuntur, quidam Univer- " sitates appellare malunt. Non tam quòd omnes liberales ar- " tes in eis doceantur, (multæ enim ad certarum tantùm disci- " plinarum professionem eriguntur) sed quia Professoribus & " Studiosis litterarum collegium, atque universitatem habere " licet, quod alioqui jure prohibitum est. Petrus item Tolo- " sas doctissimus Jurisconsultus, libro XVIII. de Rep. cap. VI. *Sunt*, inquit, *arbitraria Principibus Ecclesiasticis & secularibus ut loca, in quibus velint scholas privilegiatas constitui, ita & quas ibi velint tradi scientias, sive omnes, sive certas. Quamvis enim omnes habeant commune vinculum, & constituant Encyclopædiam, non tamen sequitur debere in uno eodemque loco simul tractari vel doceri. Possunt enim in diversis disci, & doceri. Neque ideò minus Universitas privilegiata in Gallia, aut alibi dicetur, si modò privilegia concessa sint, quia ibi omnes artes vel studia omnia non tradantur. Sunt enim Scholastici & Doctores qui faciunt universitatem, & non diversitas scientiarum. Possunt adjungi semper scientiarum diversarum professores, jam introductis professionibus, ut iisdem potiantur privilegiis, quibus jam fundatæ, non secus quàm nova studia aliis locis cum iisdem privilegiis, quibus jam potiuntur antiquæ Academiæ. Sunt quippe hæc juris positivi, quæ mutari & augeri vel tolli possunt arbitrio eorum, qui potestatem habent, maximè novâ ortâ justâ causâ. Quemadmodum Theodosius & Valentinianus professoribus artium liberalium privilegiatis, qui in civitate Romana, & Constantinopolitana docebant, addiderunt professores Philosophiæ, & legum doctores, & Clemens V. conciliumve Viennense, aliis addiderunt professores linguarum Arabicæ, Græcæ, & Chaldaicæ.* Denique quoties à Pontificibus, & Conciliis Parisiensegymnasium Universitas dicitur? & tamen audi quid de ea narret Bartholomæus Cassanæus in Catalogo Gloriæ mundi: *Apud nos*, inquit, *tenetur pro prima, & principaliori totius Galliæ universitate, quoad Philosophiam, Theologiam, artes, medicinam, & cæteras artes, sed non quoad leges. Quoniam in ea non docentur le-*

Vide copiosè Rebuf. de tract. nomin. q. 6. n. 13. & in §. statuimus 2. ad verbum Universitatis. de collat. in concord.

Part. 10. §. 32.

ges. Quoniam in ea non docentur leges, nec jura civilia, ut est text. in c. super specul. extra de privileg. Quis igitur audeat Paderbornensi Gymnasio propterea Universitatis nomen adimere, quòd ad eundem modum nonnullas Ecclesiasticis personis minus consentaneas disciplinas non tractet? Meliusne illi norunt cui Universitatis, sive Universalis studii nomen tribui possit, quàm Pontifex, & Imperator? Certe Paulus V. Pont. in suo diplomate testatur se hoc Gymnasium Paderbornense in Universitatem studii generalis perpetuò erigere & instituere, vultque eam omnibus privilegiis non solùm ad instar aliarum Universitatum, sed pariformiter, ac æquè principaliter in omnibus, & per omnia uti, potiri, & gaudere. Ad idem exemplum Imperator, in gymnasium, & studium Universale erigit, & decernit, ut in ea gradum seu honorem assumentes, gaudeant privilegiis quibuslibet, quibus Universitas Heidelbergensis, Tubingensis, Friburgensis, Ingolstadiensis, ac alia studia privilegiata, ac Doctores, Licentiati, Magistri, Baccalaurei, & Scholastici istic promoti, aut aliquâ dignitate seu gradu insigniti gaudent, utuntur, fruuntur, & potiuntur. Qui igitur Paderbornæ negant Universitatem propriè dictam esse, ii Jurisperitorum, & summorum Principum inscientiam dum videntur sugillare velle, demonstrant suam.

CAPUT VII.

Illustrissimum Principem, condenda Academia, eximiam suam in Societatem Iesu voluntatem declarasse.

HAnc igitur Universitatem (sic enim ipsis quoque Jurisconsultis approbantibus, appellemus) Ecclesiæ potissimùm commodo, & dignitati institutam, Princeps Illustrissime, curæ, atque potestati Societatis JESU committendam, tradendamque judicasti. Sic enim tuo rogatu decernit in suo diplomate Pont. Max. Ipsam Universitatem, ac studium generale sic erectum & institutum, curæ, regimini,

ni, & administrationi dictæ Societatis, & illius Præpositi Generalis, seu ab eo deputandi, qui totius Universitatis Rector existat, præfatâ auctoritate *(Apostolicâ)* etiam perpetuò supponimus, & submittimus. Eodem spectat, quod Cæsar jubet eam gubernari, juxta formulam Dilinganæ, aliarumque Academiarum in constitutionibus ejusdem Societatis comprehensam. Etenim B. Ignatius Societatis JESU Fundator non modò putavit è republ. fore si sui homines unà cum aliis in publicis Academiis versarentur, sed etiam, si ita DEO cordi esset, ut ab aliquo Principe, vel Rep. alicujus Academiæ administratio Societati crederetur, non commisit, ut posteri certas ab eo leges, & instituta desiderarent. Ejusmodi Academiæ sunt non paucæ toto orbe excitatæ, quarum primam fuisse accepimus Gandiensem à Francisco Borgia ejus loci Duce, qui deinde Societati se adjunxit, primis illis ejus incunabulis fundatam. Secuta est Mamertina in Sicilia, à Joanne Vega Prorege, Caroli V. Cæsaris auspiciis condita. Tum Eborensis in Lusitania, fundatore Henrico Cardinali, qui ultimus suæ stirpis Rex postea fuit. In Gallia, ut alias omittam, maximè illustris est Flexiensis, quam Rex Henricus IV. cognomento Magnus, ea in domo, quæ infanti ipsi domicilium fuerat, erexit, ejusque in templo Cor suum condi jussit. In Germania nostra primus Otho Truchses Cardinalis Augustanus, Dilinganam Academiam ab se fundatam totam Petro Canisio, Societatique permisit. Eum secutus est Serenissimus Carolus Austrius Archidux, Ferdinandi I. filius, Maximiliani II. frater, qui anno MDLXXXVI. Græcii in Stiria, Academiæ ab se munificè institutæ, ac locupletatæ Societatis homines rectores, & magistros delegit. Quem nuper imitatus est ejus filius Leopoldus Passavensis, & Argentoratensis Antistes, posito Molleshemii in Alsatia publico Societatis Gymnasio. Horum tantorum Principum exemplo, Princeps Illustrissime, cùm hanc Academiam, quæ populis ditionis tuæ æternæ salutis præsidium, & immortale ornamentum esset, meditareris, fecit vetus illa,

4. *Parte const. c.* II. *& seq.*

totque illustribus promeritis testata in hujus Societatis homines benignitas, & gratia, ut non alios ei præficiendos putares. Nimirum ut flumina à modicis orta principiis, quo longiùs à capite recedunt, hoc majora sumunt incrementa: ita, Princeps Illustrissime, conceptam jam inde ab anno MDLXXX. quo primùm in hanc Urbem pedem attulit, in hanc Societatem benevolentiam majoribus quotannis beneficiis cumulare non desinis. Cujus quidem benevolentiæ perpetuos socios, atque consortes habuisti admodum Reverendos, ac Prænobiles Cathedralis Ecclesiæ Canonicos, quibus hæc Societas suorum in hac Urbe commodorum originem, ac progressum, cum summa grati ac memoris animi significatione acceptum se ferre profitetur. Illi enim sunt, qui eam primùm ad spem religionis Catholicæ, vehementer eo tempore laborantis, erigendam huc, ad conciones primùm, deinde ad scholas quoque habendas advocarunt. Illi domum, quæque ad victum, & cultum pertinent tot Sociis, ac Patribus, quot ante hîc versati sunt, quàm ad Collegii formam redigerentur, certis vectigalibus, perpetuis attributis, liberaliter & abundè providerunt. Illi gravissimis decretis Societatis famam, & commoditatem contra adversarios, atque adeò, anno MDLXXXIII. contra ipsum quoque Principem, aliter, ac nos de religione sentientem, qui missis legatis, Patribus scholas interdici cupiebat, gravissimis sententiis, decretisque tutati sunt. Denique illud natalibus, & dignitate amplissimum Collegium nunquam desiit, societati ara quædam esse atque perfugium: nunquam favere studiis: nunquam labores sublevare: nunquam gratiam, & patrocinium impendere. Itaque hoc natali Academiæ nostræ, Princeps Illustrissime, intelligis opinor officii nostri esse, horum quoque, quibus illa primam quasi stirpem suam debet, amplissimorum, ornatissimorumque Procerum, non sine gratiis, & beneficentiæ laude meminisse. Atque cùm omnium semper erit dulcis, ac jucunda memoria, tum verò præcipuè illorum, qui primis illis temporibus plurimùm in

accer-

accersenda, fovenda, tuenda Societate laborarunt. In his familiam ducebant Henricus de Meschede Decanus, Melchior à Plettenberg Camerarius, Guilielmus Schilder Scholasticus, quos precamur, ut DEUS immortali felicitate remuneretur. Ex iis verò, qui etiamnum suam nobis lucem impertiunt, occurrunt duo hujus Ecclesiæ lumina admodum Reverendi & Nobiles DD. Walterus Brabeck Præpositus, & Arnoldus ab Horst Decanus, qui, ut sunt omni eruditionis & prudentiæ laude florentes, ita nullum faciunt finem præclara studia suis opibus, & favore adjuvandi, ac propagandi. Ejus adeò rei in Academia, monumentum semper erunt duæ turres, magnis utriusque impensis ita extructæ, ut Academica juventus ne pedem quidem inferre possit in Gymnasium, quin horum præstantissimorum Ecclesiæ Procerum recordetur. Meministi enim, Princeps Illustrissime, ejus diei, cùm primùm hujus novi gymnasii fundamenta sunt jacta. quo die hi duo Ecclesiæ nostræ summates, in amplificando DEI honore, dignitate Patriæ, commodis juventutis, Principem suum, & Antistitem honesto, jucundoque certamine æmulantes, perpetuum hujus suæ in bonas litteras voluntatis in ipsis quoque saxis, & muris, his turribus ædificandis, monumentum extare voluerunt. Video me jampridem, Princeps Optime, abuti patientiâ tuâ, qui orsus tibi gratulari, ad Canonicorum cœtum deflexerim. sed nimirum non decebat hodie Academiam THEODORIANAM, hoc suo natali, illius splendidissimi Collegii oblivisci, cujus suffragiis factum est, ut Theodorus Theodorianæ Academiæ parens esse posset. Nam cùm inter eos tot essent præstantissimi viri litterarum, Societatis, avitæ religionis omnes amore inflammati, videntur singulari DEI nutu eum Principem elegisse, qui unus cum omnium ardore, ac zelo paria facere posset. Quid enim illi collato studio, communicatisque consiliis ad amplificationem bonarum artium optare potuissent, quod non sit in tuo principatu perfectum? Dolebant quidam arctius Societatem habitare, quàm ut plures libe-

liberalium disciplinarum magistros, alioſque divinæ rei operarios capere posset. Tu, Princeps Optime, simulatque ad Ecclesiæ gubernacula accessisti, dedisti operam, ut hunc idoneum maximè sacris functionibus locum nanciscerétur. Dolori erat multis piis hominibus hoc D. Joannis Apostoli templum, quod antea fuerat quædam exquisitæ pietatis officina, duodecimum jam annum profanorum artificum strepitu personare. Confestim magno ære ab iis, quibus venundatum erat, redemtum VI. Idus Quinct. anni MDXCII. Societati tradidisti, eamque donationem Clemens VIII. Pont. Max. eodem anno IX. Kalend. Novemb. confirmavit. Desiderari quoque videbatur à nonnullis, ut Societas, in hac Urbe non temporariam duntaxat sedem, sed stabile justumque Collegium haberet. Id verò, insigni accessione ad priora vectigalia factâ, cùm ejus quoque fundationis Clemens Octavus auctor factus esset, non longo intervallo perfecisti. Quid quòd, dirutis veteribus ædibus, quæ erant circum hoc templum, novas, laxas, firmas, & propè, quàm ferat religiosorum hominum captus, augustiores, maximis impensis ædificare es aggressus? Itaque cùm hæc Urbs, si ulla alia, sæpe vastata, ac fœdata incendiis, veteres illas magnificas, cujusmodi olim fuisse accepimus, jam pridem desideret, cœpit ab hac præsertim excelsa, & quadrata turri, qua Collegium ornasti, nonnihil pristini recuperare splendoris. Nihil dico de bibliotheca cùm aliis, tum præcipuè sanctorum Patrum voluminibus perquam ornata: Nihil vel de Organo non minus oculis, quàm auribus jucundo: vel de hoc marmoreo pietatis tuæ in ara maxima monumento, quibus rebus hoc templum mirificè decorasti: Nihil de suburbano sacello B. Virginis quod Romanum vocant, quod, ut sodalium ejusdem Divæ pietati faveres, tuamque quæ sanè est in Matrem DEI eximia, demonstrares, tuis opibus instauratum, & locupletatum Societati possidendum, curandumque tradidisti. Mihi certè videtur, Princeps Optime, adhuc fuisse inter DEI in te, & tuam in nos benignitatem, jucundum quoddam,

COLLEGIUM
THEODORIANUM
SOCIETATIS
JESU
PADERBORNÆ.
GYMNASIUM
ACADEMIÆ
THEODORIANÆ
PADERBOR-
NENSIS.

dam, decorumque certamen. Nam cùm ille plures, ac plures usque ad hanc ætatem annos tibi largiretur, neque ullum effluere sineres sine aliquo vel in res divinas, vel bonas litteras liberalitatis documento, nimirum diu vivendo, diu vivere meruisti. Inter alia verò gratissimum Societati, & Ecclesiæ inprimis salutare illud munus accidit, cùm domum Probationis in hac Urbe Societati, idoneis vectigalibus instituisti, ubi religiosæ militiæ tirones rudimentum ponerent, eamque pietatis ubertatem combiberent, quæ deinde cum bonis artibus conjungentes, ad plurimorum mortalium salutem longè latèque derivarent. Jam videbantur tua in nos beneficia ad id fastigium pervenisse, ut nihil accedere posse videretur, cùm tu, Princeps Optime, ordiris novæ molis fundamenta jacere. Nova sublimiorum doctrinarum professoribus alendis perpetua vectigalia constituis: das litteras ad Pont. Max. atque Cæsarem, quibus jus condendæ Academiæ flagitas: extruis hoc elegantissimum, commodissimumque gymnasium: quod DEUS bene evenire jubeat: Societati JESU Academiam Theodorianam tradis atque commendas. Pro quo intelligit illa quidem quantas tibi, Princeps beneficentissime, gratias debeat, sed quoniam hoc ejusmodi beneficium est, quod non solis verborum officiis compensari possit, sed quod acrem industriam, assiduos labores, continuas propè lucubrationes, atque vigilias desideret, DEUM immortalem orat & obsecrat, ut qui tibi hujus instituendæ Academiæ est auctor, idem omnibus qui sunt, quique post aliis erunt in annis, Societatis Professoribus, & magistris eum studendi, docendique ardorem injiciat, eam constantiam, roburque tribuat, eam vim & lumen ingenii, & quod caput est, eas pietatis virtutisque copias, ut semper huic tuæ in divinum honorem, Reip. utilitatem, juventutis commoda præclaræ voluntati aliqua ex parte respondeant.

CA-

CAPUT VIII.

Gratiæ Academicæ juventutis nomine.

QUid verò, Princeps Illustrissime, huic florentissimæ juventuti hodie animi credis esse? quantis incedere lætitiis? quàm faustis te precationibus prosequi? Palam enim iis litteris, quibus hodiernæ celebritati diem dixisti, professus es, eorum præcipuè te utilitati in instituenda Academia consulere voluisse. Ubi illud etiam pronuncias: Spem omnem instaurandæ, atque ad pristinum decus revocandæ Reip. hoc quidem tempore in recta tenerioris ætatis educatione positam esse. Quod tametsi aliorum quoque sapientum hominum sit judicium, putant sibi tamen in quodam eximii honoris loco ducendum, quòd à tam laudato Principe tanti fiunt, ut redintegratio salutis, ac dignitatis publicæ, ab se potissimùm expectetur. Quod si dictum duntaxat abs te esset, deberet sanè cujuslibet quamvis remissi ac desidis adolescentis animum ad teneram suam ætatem, omnibus, quibus optas, bonis artibus excolendam permovere. Jam verò postquam perpetuâ triginta annorum liberalitate, & curâ id egeris, ut juventutis studia inflammares, atque adjuvares, qui his non movebitur eum meritò lapidem habendum arbitrantur. Hodiernus sanè dies satis ostendit, quàm sint cùm præteritis tuis meritis, tum hujus Academiæ fundatione ad omne laudabilium studiorum decus erecti. Quanquam enim ingenuè confitentur nihil se dignum hâc tuâ Celsitudine, nihil tuis virtutibus, nihil tot beneficiis præstare posse, tamen non ignari ab arbore, quam nunc primum plantaveris, ante flores esse repetiturum quàm fructus; atque adeò voluptatem, quam olim fructus sunt allaturi, jam ex ipsis floribus præcepturum; confidunt fore, ut sua studia, quamvis tenuia, & quasi immatura, jucunda tibi accidant. Certè parietes, nisi quid me fallit, omni versuum genere convestiti: arcus, atque emblemata plena ingenii: scenæ apparatus:

ratus: Astronomicæ concertationes à nobilissimis adolescentibus, & Mathematicarum disciplinarum amantissimis susceptum: Theses de Philosophia naturali propositæ, aliaque de eodem genere, illustria quædam emolumenta brevi hanc Academiam allaturam esse Reipub. pollicentur. Atque utinam fieri posset, ut dum stabit, perpetuò te salvo & incolumi frui posset. Sanè experiremur verum esse, quod ab agricolis dicitur: *Fertilissimum in agro esse oculum domini.* Nunc, quod proximum est, vota assiduò faciemus, ut DEUS immortalis maxima, atque uberrima apud cælestes tuis beneficiis præmia jam nunc comparet, sed quò diutius cùm Ecclesiæ, tum huic novellæ Academiæ prosis, serò te ad ea fruenda discedere patiatur. Apud posteros verò tuam vicem obibit hæc tua effigies in Gymnasii atrio posita, cui ascribi » voluisti: Te affectu, zeloque boni publici quà Religione, quà » Sapientiâ procurandi, propagandique, Religioni quidem » Templum, Sapientiæ verò Gymnasium Academicum, Col- » legium porrò Patribus Societatis JESU tanquam fidis u- » triusque thesauri dispensatoribus æternùm consecrasse. Ex quo cùm ea quæ nunc in Gymnasio litteris operatur, tum ea, uti confido, quæ pòst futura est juventus intelliget: si hanc Academiam florentem videre, si tuæ optimæ voluntati obsequi, si beneficiis gratam gratiam referre volet, nunquam ab officiis religionis ac pietatis, nunquam à doctrinarum studiis, nunquam ab obsequio majorum esse discedendum.

Plinius Lib. 18. cap. 6.

FINIS.

Reverendissimo & Illustrissimo

PRINCIPI,

THEODORO,

Præsuli vigilantissimo, Domino clementissimo, Vindici fortissimo, Instauratori munificentissimo, Pio, Felici, Pacifico,

PATRI PATRIÆ,

Diœcesis Paderbornensis per annos triginta & quod excurrit sapientissimè gubernata, bonisque omnibus cumulata

L. B. M. GRATIAS AGIT.

CAre Pater Patriæ (sit enim fas nomine vero
Sive tuum studium sive vocare meum)
Jam dudum, Oceano meritorum mersa tuorum,
Et tam multimodis facta beata bonis,
Gestio conceptis testari gaudia verbis,
Quæ memori pridem condita mente gero,
Utque pio meritas promam Tibi pectore grates,
Ingenii totos explicuisse sinus:
Postera ne sæclis olim labentibus ætas
Arguat ingrati criminis esse ream.
Sed simul ac dictura oculos attollere cœpi,
Casta verecundus purpurat ora rubor,
Mens hebet, ars hæret, refugit vox, ora gelantur,
Vincta repentino frigore lingua stupet.

Qualis in anguſtis luctans ſiphonibus humor
Feſtinando ſuum ſæpe moratur iter,
Fervet in obſtructis lymphæ vis incita venis,
Egreſſumque ſibi, dum petit, ipſa negat.
Perque arctas magno nitens molimine fauces,
Unda ſibi ipſa moram, non patiendo, facit.
Sic mihi denſa ſeges, ſic torrens undique laudum
Anguſtum vocis copia claudit iter.
Nam quæ prima ſequar tantarum exordia rerum?
Quod mihi principium, quis mihi finis erit?

Orthodoxa Religio in integrum reſtituta.

Anne quòd errorum ſpiſſis erepta tenebris
RELLIGIO victrix tollit ad aſtra caput?
Relligio liquidis quæ cœli è fontibus hauſta,
Sidera non dubiâ ducit ad alta viâ.
Lingua mihi intonuit MAGNI quam ferrea KARLI,
Dum pia pro CHRISTI numine bella gerit,
Indomitoſque ſacris compellit Saxonas armis
Barbara cœleſti ſubdere colla jugo.
Quam mihi inhumanâ profugus feritate Quiritum
Tertius, elingui tradidit ore, LEO.
Hæreſis at dudum Stygiis prorupta cavernis
Impia in adverſum ſumpſerat arma DEUM.

Miſera rerum facies eùm ad gubernacula Princeps vocaretur.

Monſtrum horrendum, informe, cui IGNORANTIA mater,
Et FASTUS Pater eſt, SEDITIOQUE Soror,
LIBERTAS nutrix, RIXÆ comitantur euntem,
JURGIAQUE evulſis ſanguinolenta comis:
Illius armigeri FRAUDES, MENDACIA, TECHNÆ,
Et ſacris inhians fœda RAPINA bonis.
His illa auxiliis, illâ ſuccincta phalange
Auſa erat æterno bella movere DEO:
Hinc fera barbaries, ruptiſque licentia frenis
Fas omne in vita miſcueratque nefas.
Plebs miſeranda ſui Paſtoris prodita fraude,
Errabat ſævis obvia præda lupis.

Nec

Nec ſoliti templis indicebantur honores,
Feſtaque deſierant ritè vetuſta coli.
Calcabat ſanctas victrix audacia leges,
Jura dabat cæcus pro ratione furor.
Verùm ubi TE votis hominum expugnata piorum
Admorunt Sacræ fata benigna MITRÆ,
Cana FIDES rediit, rediit PIETASQUE, PUDORQUE,
Et malè neglectis debita cura ſacris,
Ornatus templis, dignatio reddita Myſtis,
Moribus integritas, Legibus obſequium.
Ad ſua palantes revocatæ ſigna KALENDÆ,
Certior ut ſacrum curreret annus iter.
Impia Libertas rigidis compreſſa lupatis,
Præmia fas, dirum eſt pœna ſecuta nefas.
Ferrea inaureſcens ſtudiis melioribus ætas
Falcigeri retulit tempora priſca ſenis.
Atque, ut ubi roſei tenerum jubar exſerit oris,
Et ſola lucifluo terrea fonte rigat,
Humida decedunt venienti nubila Phœbo,
Complicat & furvos nox inamœna ſinus.
Monſtraque per cæcas impune vagata tenebras
Cogit in aſſuetos lux rediviva ſpecus:
Haud aliter ſimulac TU Relligionis avitæ
Ætheream celſa promis ab arce facem,
Concita diffugiunt bipedum portenta luporum,
Sive tuo gladio territa, ſive pedo.
Hic ſe præcipiti deturbat ab aggere ſaltu,
Et pavidus, nullo terga premente, fugit.
Ille parum pedibus tanto in diſcrimine fidens,
Laſſa per obſtantes brachia jactat aquas.
Theſea magnanimum plenis veneratur acerris
Attica probroſo libera terra jugo,
Qui Labyrinthæos auſus penetrare receſſus
Semivirum forti perculit enſe bovem.

Pravorum dogmatum fatores juſſi faceſſere.

Aſt ego, funeſtis, te Vindice, libera monſtris
Ægiden veneror TE THEODORE meum,
TE primum rabiem caulis arcente lupinam
Deſiit innocui carnificina gregis.
Tu ſparſos artus laceri conquiris ovilis,
Tu per teſqua vagas devia cogis oves.
Paſcua Tu monſtras riguis lætiſſima lymphis
Hic ubi perpetuo gramine vernat humus.
Tu rapidos æſtus viridi defendis in umbra
Torrida ſiderei dum furit ira canis.
Tu mala Pœoniis cohibes contagia ſuccis,
Saucia Tu medicâ corpora mergis aquâ.
Nec pudor eſt ægram manibus tractaſſe bidentem,
Nec collum feſſæ ſuppoſuiſſe pudor.
Nempe ille ante oculos Paſtor TIBI ſemper oberrat,
Qui propriâ caras carne ſaginat oves.
Illa TIBI vacuam crebro vox perſonat aurem
Et nunquam oblito labitur ex animo:
Si quis amor noſtri memori tibi pectore flagrat,
Hunc paſcendo meos exere Petre greges.
Ergo dum ſtabili fundata Eccleſia rupe
Ridebit Stygias non labefacta minas,
Dum CHRISTI aſſertus Numen venerabitur Orbis,
Dum quis erit veræ relligionis honos,
Hæreſeon hoſtem, Fidei THEODORE Patronum
Te canet æternâ poſthuma fama tubâ.
Hæc tua inocciduâ florebit gloria laude
Clara futura ſolo, clara futura polo.

Pax & publica tranquillitas omni ope conſervata.

Longævamne canam per terna decennia PACEM,
Copia quam cornu divite larga beat?
Haud procul hinc ferro Mavors bacchatur & igni:
Nulla mihi ſomnos claſſica pulſa fugant.
Squalent finitimi fœdis populatibus agri:
Me tamen in dulci Pax fovet alma ſinu.

Flava

Flava Ceres fortes cogens ad signa colonos
Militiâ ferrum distinet omne suâ.
Densa per incanas cædes grassatur aristas,
Prataque gramineâ florida strage natant.
Cassîde in emerita molitur aranea cassès,
Frugiferam placidus vulnerat ensis humum.
Splendent attriti glebâ stridente ligones,
Martiaque in tenebris exedit arma situs.
Neve quies ullo violetur publica motu,
JUSTITIA exerto pervigil ense cavet.
Latrones procul hinc, procul hinc vos tollite fures,
Et quisquis rapto vivere dulce putat.
Nil vobis, moneo, THEODORO Principe, tuti est:
In vos mansuetas non habet ille manus.
Ille mei ad clypeum qui Principis excubat ensis,
Sontibus exitio est, præsidioque probis.
Nec vos vel precibus, pretio vel fidite, culpam
Strenua non tardo mox pede pœna premet.
Hoc vetera, hoc vobis monumenta recentia narrant,
Quæ passim medio plurima rure patent,
Pendula ab arboribus radiisque implexa rotarum,
Debita carnivoris corpora vulturibus.
At si quis tardas monitis adverterit aures,
Sentiet illa suo vera fuisse malo.
Testis BECA NOVA est, tuus est BENHUSIA testis,
Nunc quoque prædonum sanguine pinguis ager.
Cùm grassatorum florentes ære catervas
Lux improvisæ dedidit una neci.
Ipse adeò è cœlo sumptis Vincentius armis,
Tam pia præsenti prælia juvit ope.
Ille & limphatos egit terroribus hostes,
Et rexit nostrâ spicula missa manu.
Mutant fata vices, & amico Numine, præda,
Qui prædaturus venerat, ipse fuit.

Justitia pacis publicæ inexorabilis Vindex.

Pœna de turbatoribus publicæ tranquillitatis sumpta.

Anno 1601. ipso S. Vincentii Prædonum copiæ cæsæ ad vicum Benhusen.

Plurima victrici sternuntur corpora ferro,
Plurima Justitiæ victima cæsa litat.
Impia pullati duxerunt funera corvi,
Et saturi lessum concinuere canes.
Nunc quoque transversim cerealibus obvia sulcis
Sæpius agricolas ossa morantur equos.
Inde tibi, PRINCEPS, plaudunt Urbesque Viæque
Ruraque, quòd sævo cuncta timore vacent.
TE canit intrepidâ nocturnus voce Viator,
Obscurum tuto cùm pede carpit iter.
TE recinens patula pastor resupinus in umbra
Securas longo carmine mulcet oves;
Te canit in molli projectus gramine messor
Ad vitreas Paderæ lenefluentis aquas.

Bonarum artium studia excitata.

Ergo iterum pacis PAX aurea suscitat artes,
Et redit ad solitos musica turba choros.
Ergo iterum, Phœbo restim ducente, Camœnæ
Ad numerum saliunt, ad numerumque canunt.
Westphala Pierias pubes operatur ad aras,
Et litat, Aonio vota probante DEO.
Quæ modò singultim parco lacrymaverat imbri,
Nunc fremit immenso Castalis unda lacu.
Tu, PRINCEPS, Cyrrhæ longæva silentia rumpis,
Ne seneant tacito squalida plectra situ.
Invia Tu nobis Heliconis tesqua recludis,
Culmina tu facilem sternis ad alta gradum.

Gymnasium ædificatum.

Tu pridem exulibus, Mecœnas optime, Musis
Principe magnificam condis in urbe domum.
Tu primùm SOPHICO palmam proponis AGONI
Cingat ut emeritum laurea serta caput.

Gradus & honores Academici.

Per te, quo stimulet Virtutis amantia corda,
Nobilis ingenuum gloria calcar habet.
Tu vastum ingeniis aperis felicibus æquor,
Tota ubi dent placidis vela ferenda Notis.

Per

Per TE Naturæ cæcos tentare receſſus,
Et licet ignaras lucis inire vias.
Quænam cœleſtes æternet regula curſus,
An ſupera aſſiduo templa canore ſonent.
An vaga nocturnis diſcurrant aſtra choreis,
An ſiſtant moto ſidera fixa polo,
Quam variæ cæli cingant præcordia zonæ,
Et ſua quo ventos ubere mater alat.
Anne Cyteinis pudefiat Cynthia rhombis,
Queiſve ſui maculis inquinet oris ebur.
Cur ſalſos pelagus fluctus, cur flumina dulces,
Perpetuas fontes ejaculentur aquas.
Aut quis, ne infeſtis terras ſuperobruat undis,
Temperet undoſi cærula fræna maris.
Cur gravis excuſſis immugiat ignibus æther,
Miſtave cum liquido ſanguine ſaxa pluat.
Aut quæ perpetuent Ætnæas pabula flammas,
Quidve flagrans rutilo crine cometa vehat.
Quid quòd & arcanæ penetralia Theologiæ
Auſpiciis, Princeps, ſunt reſerata tuis?
Quid quòd Weſtphalicas duce Te remeavit in oras
Sancta Palæſtino cognita lingua Syro?
Et ſacra divinis intexta oracula libris
Dulcius ex ipſo promere fonte licet?
Quid memorem celſis ſpectandas turribus ARCES,
Et tantùm Domino tecta minora ſuo?
Ornamenta olim pacis, munimina belli,
Sumptibus ad cælum ſurgere juſſa tuis?
Hinc NOVA deterſo veteris ſqualore ſenectæ
Jamque ſuo demum nomine digna DOMUS,
Regalem tectis immanibus explicat aulam
Laxaque formoſis atria porticibus.
Quas circùm, virides ventis criſpantibus undas
Plaudit laſcivis ſquamea turba choris.

Philoſophicæ Mathematicæque diſciplinæ, ad humaniores artes adjunctæ.

Theologiæ, & Linguæ Hebraeæ.

Diœceſis ſumptuoſis ædificiis & operibus communita & ornata.

Newhauſs Arx ædificata, horti non amœni minùs quam frugiferi concinnati.

Flora favet, favet attiguis Pomona viretis,
Certatimque suas utraque promit opes.
Utraque certatim vernantes divitat hortos,
Floribus illa suis, fructibus ista suis.
Inde WEVELSBURGI solido domus ardua saxo
Nubila sublimi culmine celsa ferit.
Hæc olim à priscis (famæ si credimus) Hunnis
Post varios Dominum TE sibi legit heros.
Nunc te digna domus, sed erant magalia nuper
Penè ruinoso semisepulta situ.
Circum Chaoniæ texunt umbracula quercus,
Sylvaque vicinas occulit alta feras.
Quasque sub hospitiis celat frondentibus arbos,
Plurima lascivo gutture vernat avis.
Nam quid CollegI sacras venerabilis ædes *
Templaque sublimi conspicienda tnolo?
Quæque statas numeris edis vocalibus horas
Niliacas TURRIS vincere digna Pharos?
Tecta quid augusti memorem visenda Lycæi, †
Et PATRIÆ, & vero tecta dicata DEO?
Hanc divina sibi legit Sapientia sedem,
Incolit hos virtus Relligioque lares;
Hîc Sophici crebrâ celebrantur gymnade ludi,
Doctaque quæ nullo bella cruore madent.
Hîc agiles poliunt ad bella forensia linguas,
Hîc salit à volucris fons pede factus equi.
Illic facundi splendent Demosthenis arma,
Suadaque germano Cecropis ore sonat.
Hîc Juvenum ingenuas animi formantur ad artes,
Hîc facilis discit prima elementa puer:
Quamque olim Patriæ præstantibus approbet actis,
Virtutem à teneris combibit unguiculis.
Hîc TUA Palladii superastans limina Templi
A Polycletæa spirat imago manu.

Wevelsburg *Arx magnificè constructa.*

* *Collegium Societatis* JESU *à fundamentis excitatum, Templum instauratum, & visendis operibus ornatum.*

† *Ædificium Academicum in suas exedras aptè descriptum.*

Statua Principis in Scholarum vestibulo ejus in bonas litteras voluntatis monumentum.

Prin-

Principe digna ſacri majeſtas eminet oris,
Ambit honoratas aurea mitra comas,
Flexile Sarranum marmor rugatur in oſtrum,
Et trabea ex humero pendula utroque fluit.
Quæque tibi vivo eſt, eadem quoque marmore ſculptum
Paſcendi ſequitur ſedula cura gregis.
Nam manus una pedum præfert, manus altera librum,
Ut regat illa pedo, quos docet iſta libro.
Illam poſt multos aliquis venerabitur annos,
Verbaque non ſiccis proferet iſta genis:
Furſtenbergiacâ, THEODORUS origine, Princeps,
(Namque illum memini cernere) talis erat,
Talis erat, neque multum à vivo abludit imago,
Eheu quod fas ſit dicere, talis erat!
Mente ſagax, vultu facilis, cultuque modeſtus, *Ingenium & mores Principis.*
Manabat comi multus ab ore lepos.
Tum quoque, cùm ſeris natura fatiſceret annis,
Temporis antiqui geſta referre memor.
Pacis amans, rectique tenax, nec prodigus æris,
Et tamen in Patriæ commoda largus erat.
Oderat immodicos faſtus, ſed & oderat aſtus,
Non affectatæ ſimplicitatis amans.
Moribus antiquis, cultor Pietatis avitæ,
Certus in antiqua Relligione mori.
Non fuit impoſitis populo gravis ille tributis,
Aula ſed infletas ſobria parſit opes.
Non ſibi ſed Patriæ genitum ſe credidit eſſe,
Communemque ſuis civibus eſſe Patrem.
Nunc cœlum colis, ô cœlo digniſſime Princeps,
Aſpectu frueris nunc propiore DEI.
Cunctaque Lunaï varium ſubjecta ſub axem,
Deſpectas oculis inferiora tuis.
Virtuti imperium ſi par tibi fata dediſſent,
Tot meritis Orbis vix ſatis unus erat.

Virtuti si par ævum tibi fata dediſſent,
Sæcula tot meritis vix ſatis ulla forent,
Sed nos indigni qui te frueremur eramus,
O ſemper magnis Livor inique viris!
Sic, niſi quæ ſerò nobis erepta dolemus
Nos bona, fatali noſtra ſtupore latent.
At tua nunc pennis peragrat victricibus orbem
Gloria non ullo præmoritura die.
Et ſi quem vivo Livor ſubtraxit iniquus
Poſt obitum duplici fœnore creſcit honos.
Donec ſidereis gemmaſcet floribus æther
Et peragent ſolitas noxque dieſque vices,
Dum mare conſuetis repetent anfractibus amnes
Et dubio venti prælia marte gerent.
Pastoris Theodore boni, Patriæque Parentis,
A grata titulum poſteritate feres.
Hæc & plura tuæ ſpectator imaginis olim
Non tacito, Princeps, verba dolore dabit.
Quo feror? unde abii? quæ me via? quove reducet?
Quo ruis in vaſto cymba minuta ſalo?
Ante pererrato lucis pater aureus orbe
Frena fatigatis ignea demet equis,
Singula quàm memori liceat deſtringere verſu
Condita vel ſumptu, vel reparata tuo.
Tu me marmoream quondam Theodore relinques,
Teſtea quæ mihi cum præficereris eram.
Aurea Tu magni revehis mihi tempora * Karli,
Cæſaris Henrici tu benefacta refers.
In te Meinwerci pietas operoſa revixit,
Tu verum Imadi præſulis inſtar habes.
Ergo quod Henrico Meinwerco, Karolo, Imado,
Debeo promeritis hoc Theodore tuis.

* *Karol. Mag. fund. S. Henricus benef. primarius, Meinwercus & Imadus laudatiſſimi præſules Eccleſiæ Paderb.*

INDEX
IN
PANEGYRICUM.

A.

Academia Paderbornensis fundator Theodorus Episcopus & Princeps Paderbornensis. pag. 1, 2, 85
Academia Paderbornensis auctoritate Pontificiâ & Cæsareâ erecta. 2
Academias non licet absque summi Pontif. & Imperat. Romani auctoritate condere: quo consilio id constitutum. 23
Academia Paderbornensis lumen mensque Westphaliæ. 83
Academiæ complures directioni PP. Soc. Jesu commissæ. 117. 118
Academiæ fundationem Episcopum maximè decere. 36
Academiæ Germaniæ recensitæ. 29
Academiam propriè dictam sine jurisprudentia esse posse ostensum. 115. 116
Academia non magis sine veritate, quàm mundus sine sole constare potest. 26
Adolphus Comes Schaumburgius Archiepisc. Coloniensis discipulus Goclenii. 9
Agger ab Alisone usque ad Rhenum ductus, à Domitio Ahenobarbo structus. 62
Agrigentini juvenes vino ebrii, tabernam putant in triremim versam. 19.
Alisonis antiqui Romanorum Castelli situs & descriptio. 60
Aliso castellum à Romanis contra Tencteros, Usipetas, Bructeros, Marsos, Tubantes, Chattos, &c. constructus. 62
Aliso primùm in potestate fuit Romanorum, deinde Sicambrorum, tum Saxonum, ac denique Francorum. 79. 80
Aliso à Romanis desertus in Germanorum rursus potestatem venit. 69
Aliso vigesimo post Varianam cladem anno in potestatem Germanorum venit. 66
Alisone olim hiberna Romanorum. 60. 61
Alisonis Romanorum castelli amplitudo. 61
Aliso instauratus à Carolo M. 77. 78
Aliso castellum & civitas olim, ubi nunc Arx Neuhusium sedes Episcopalis. 61
S. Altmannus primùm Scholasticus Paderbornensis, deinde Præpositus Aquisgranensis, postremò Episcopus Patavienſis. 45
S. Altmannus Episcopus Patavienſis unà cum Sigehardo Patriarcha Aquileiensi vice Gregorii VII. Pont. Max. præsidet Concilio Triburiensi. ibid.
Andreas Carolstadius & Philippus Melanchthon suadent juventuti studiosæ, ut combustis libris, spretoque gymnasio in opificum disciplinam se dedant. ipsi exemplo præeunt. 18
Angrivarii. 74
Ansgarius, Rembertus, Adalgarius, Unno, Sigebertus aliique Corbeienses monachi Apostoli Borealium nationum. 5
Anna Westphael mater Theodori Episcopi & Princip. Paderbornensis. 89
S. Anno Archiepiscopus Colonienſis cum Imado Episcopo Paderbornæ educatus. 44
S. Annonis eloquentia in permovendis ad pietatem animis. ibid.
Aribo Archiepiscop. Moguntinus Paderbornæ concionatur. 51
Arminius & Segimerus insidias Varo struunt, Legiones cædunt. 66
Arnoldus Burenius Novator, quanam dogmata Apostolicæ fidei per summam injuriam somnia appellet. 16
Arnoldus ab Horst Decanus Paderbornensis. 119
Antonius Liber Susatensis primus literas in Bataviam invexit. ejus discipulus Alardus Amsterodamus Theol. Lovan. 10
L. Asprenas legatus Vari Alisoni præpositus. 66

B.

S. Bardo Archiepiscopus Moguntinus, Paderbornæ in festo Pentecostes sermonem

vem ad populum faciens, mortem suam prædicit. 51
Bellum inter Cheruscos & Maroboduum. 68
Bonifacius, Suibertus, Ewaldi, aliique discipuli Theodori Archiepiscopi Dorovernensis. 40

C.

Capituli Cathedralis Ecclesiæ Paderbornensis in juvandis Soc. Jesu Patribus studium. 118
Carolus M. partem devictæ Saxoniæ offert Deo instinctu Adriani Papæ. 81
Caroli M. castra propè Luppiæ fontes. 79
Carolus M. restaurat Eresburg. 77
Carolus instituit Osnabrugi Gymnasium, in quo Latinæ Græcaque literæ continuò docerentur. 45
Carolus concilium Paderbornæ celebravit, Leonem III. PP. ibidem excepit. 49
Carolus IV. Imp. hospitio exceptus ab Henrico Spiegelio Episc. Paderborn. in arce Neuhusana anno 1375. 81
Caspar Furstenbergius duorum Electorum Moguntinorum, & Colonienſis consiliarius. 92
Conradus Episcopus Monasteriensis, ex familia Ritbergicorum Comitum. 8
Conradus Goclenius Paderbornensis, Professor Lovanii in collegio trilingui. 9
Concordia Academiarum à novatoribus turbata, quarum antea erat mirificus consensus. 22.23
Constantiensi Concilio interfuere è Colonienſi Academia Theodoricus de Monasterio Theologiæ Doctor; ex Heidelbergensi Gymnasio Conradus de Susato, Westphali. 7
Corbeia olim Gymnasium fuit eorum, qui ulteriorem Saxoniam, Vandaliam, Daniam Christianæ fidei præceptis imbuerunt. 5
Cordula à Galen, conjux Wenemari Furstenbergii, Matrona miræ pietatis. 88. ejusdem devotio erga Christum patientem. 89
Causæ ob quas expediat plures in orbe institui Academias. 29

D.

Delbrugia Bructerorum ultima sedes. 67
Discordia gravis senatum inter ac cives nonnullos Paderbornenses. 99
Dogmata quædam fidei ac Theologica sine adminiculo Philosophiæ bene explicari & contra hostes Christiani nominis commodè defendi nequeunt. explosi qui id negant. 21
Drusus Alisonis conditor ad Albim fluvium nomen Romanum protulit. 62
Druso ara in vicinia Neuhusii à Romanis erecta, postmodum à Germano milite disjecta. ibid.

E.

Ecclesiam unam duntaxat, Academias plures esse posse ac debere. 28
In vera Ecclesia solùm stabilis veritas, extra eam falsitas. 23
Ecclesiastici ordinis dignitas. 110. 111
Elsen vicus non procul Neuhusio, veteris Alisonis nomen hodieque retinet. 60
Episcoporum Paderbornensium domicilium primùm fuit in Urbe Paderborna, postmodum ob discordias cum civibus Neuhusium translatum ab Episc. securitatis causâ. 80
Equester Ordo Teutonicus armis Livoniam Christo subdidit. 6

F.

Fontium miracula prope Novam Becam, Liechtenawum, Veterem Becam &c. in Diœcesi Paderbornensi. 55
Formatæ literæ. earum usus & antiquitas. unde iis auctoritas asciſci debeat. 25
Franciscus Episcopus Monasteriensis novatoribus favens intercessione Collegii Cathedralis in Episcopatu toleratur à summo Pontifice. 16
Francorum gens unde originem nomenque traxerit. 72.73
Franci circa Gallieni tempora primùm innotuerunt. 73
Franci quas terras occupaverint. ibid.
Franci & Saxones junctis viribus epibusque piraticam exercuerunt. ibid.
Fridericus Monasteriensis Episcopus Paderbornensi in gymnasio condiscipulus S. Annonis & Imadi. 45
Fridericus Episcopus Monasteriensis fundator Collegiatæ Ecclesiæ S. Mauritii in suburbio urbis Monasteriensis. ibid.
Fridericus Furstenbergius Canonicus Moguntinus.

tinus. 92
Fridericus Furſtenbergius Satrapa Werlenſis. 89
Fridericus Furſtenbergius Satrapa Bilſteinienſis. ibid.
Furſtenbergica familia origines ſuas ad Comites Oldenburgicos refert. 91
Furſtenbergicæ familiæ virtutes, & avita decora. 88

G.

GEbhardus Truchſeſius Archiepiſcopus Colonienſis à fide catholica deſciſcit. 93
Germanicus Druſi filius Aliſonem reſtaurat. 67
Germanicus victoriam reportat de Arminio, non longè à Minda. 68
Godeſchalcus Greſemundus Meſchedenſis Theologus, ejuſque frater Theodoricus Medicus Clariſſimus. Weſtphali. 7
Gratia acta Theodoro Epiſcopo & Principi Paderbornenſi fundatori Academiæ Paderanæ, nomine juventutis Academicæ. 121. 122
Guilielmus Furſtenbergius Ordinis Equitum Teutonicorum S. Mariæ in Livonia magnus Magiſter. 90. ejuſdem Principis adverſa fortuna, captivitas, conſtantia, pietas. 90. 91
Guilielmus Schilder Scholaſticus Paderbornenſis. 119
Gymnaſium Paderbornenſe Soc. JESÚ *Patribus committitur.* 96

H.

HAtumarus & Baduradus Epiſcopi Paderbornenſes ex illis obſidibus fuere, quos à Saxonibus Carolus M. accepit. 5
Hermannus in campo. 7
Hermannus de Soldis Oſnabrugenſis. ibid.
S. Henricus & Conradus Impp. Paderbornæ frequenter ac libenter commorati ſunt. 50
S. Henrici Imp. ætate magna fuit inter Eccleſias Paderbornenſem & Bambergenſem amicitia & conjunctio. 44
Henricus de Coeſveldia. 7
Henricus de Hervordia. ibid.
Henricus Meſchede Decanus Paderbornenſis. 119
Henricus de Werlis. 7
Hujus æviſectarii (prater Anabaptiſtas) abjecerunt Lutheri Academiis maledicentiis inſaniam. 33

I.

IGnorantia plurimorum malorum cauſa. 57
Ignorantiæ ſatellites rebellio, temeritas, furor. 83
Imadus Epiſcopus Paderbornenſis B. Meinwerci è ſorore nepos liberales artes Paderbornæ fovit promovitque. 42
Imperatorum Principumque domicilia eadem quoque Muſarum dignæ ſedes. 48
Joannis Comitis Ritbergenſis zelus fidei, & virtus militaris. 104
Joannes Furſtenbergius Abbas Sibergenſis Ordinis S. Benedicti, ſui monaſterii inſtaurator. 89
Joan. Nigrini Prædicantis Soſatienſis de ſupplicio exituque Liborii mendacia. 105
Jordanes Canonicus Oſnabrugenſis unam in orbe terrarum Pariſienſem Academiam eſſe volebat, ſicut unam Eccleſiam Romanam. 27
Julianus Imp. vetat Chriſtianorum liberos in Scholis publicis admitti. 25
Juventutis recta inſtitutio unicum remedium ſedandi exortas de religione lites. 113. 114

K.

S. KUnigunda Virgo S. Henrici Imperatoris conjux à Willigiſo coronatur Paderbornæ. 50

L.

LIborius Wichardus homo turbulentus & verſutus factionis Liborianæ caput. 99. *Cum factioſis ſuis curiam armatus irrumpit.* 99. 102. *è perditorum hominum colluvie* XXV. *virûm conſilium legit.* 100
Liborii popularis facundia & verſutum ingenium. 107
Liborius contemnit mandata ſenatus. 101. *Contra apparitores ſenatus vim parat. domum ſuam armatis hominibus, & machinis curulibus inſtruit.* ibid. *extorquet decretum à ſenatu.* 102. *Conſul creatur. querelæ ejus contra Principem. quem & cupit amotum.* ibid. *Principum aliorum protectionem reſpectat. ejus tyrannis.* 103
Liborius vetat frequentari Gymnaſium PP. Soc.

Soc. Jesu. 108
Liborii scelera. 109
Liborius dedita Paderbornâ, à Civibus traditur Principi. 104. Civem innocentem suspendio necat. 109
Liborius moritur Catholicus. 106
Lovanienſium aſperiora olim ingenia à Joanne Brabantiæ Duce qua ratione mitiora reddita. 57
Ludovicus Pius Cæſar Haroldum Danorum Regem à ſuis amulis regno pulſum Paderbornæ excipit, ibidem generalem conventum inſtituit. 50
Ludovicus Dringebergius è Paderbornenſi Diœceſi Seleſtadii in Alſatia Joannis Reuchlini, Beati Rhenani, Jacobi Wimphelingii &c. Profeſſor. 10
S. Ludgerus Proto-epiſcopus Monaſterienſis diſcipulus S. Gregorii Trajectenſis. 40
S. Ludgeri epiſtola de S. Suiberto. 74
Luppeſpringa oppidum Luppiæ ortu celebre. 55
Luppia & Padera unus idemque fluvius. 77
Lutherus Academiarum hoſtis, illas Antichriſti lupanaria, diaboli tabernas, &c. vocat. 17
Sub initia naſcentis Lutheraniſmi gymnaſia nonnullis locis clauſa ſunt, ac juſtitium literis indictum. 18
Ubi regnat Lutheraniſmus, ibi literarum eſt interitus. 19

M.

Melchior à Plettenberg Camerarius Paderbornenſis. 119
Monaſterium urbs Weſtphaliæ ab Anabaptiſtarum deliramentis repurgata. 15
Monumentum Druſi Moguntiæ, Druſenloch appellatum. 63

N.

Neuhuſium, Paderbornæ vicinum, domicilium Epiſcoporum & Principum Paderbornenſium. 58
Neuhuſium eo loco ſitum, ubi olim Nero Claudius Druſus Auguſti Privignus caſtellum Aliſonem contra Sicambros condidit. 59. 60
Neuhuſana arcis comparatio cum veteri caſtello Aliſonis. 81
Neuhuſium à Paderbornenſibus civibus incenſum reſtituit Henricus Spiegelius Epiſc. & Princeps Paderborn. 80
Novatores cum ebrioſis Agrigentinis juvenibus comparati. 20
Novatores Franciſco Epiſcopo Monaſterienſi perſuadere conantur, ut Scholas aperiat Lutheranis. 15
Novum evangelium cum ſummo Academiarum odio natum. 16

O.

Otho Truchſes Cardinalis Auguſtanus. 117
Otto Ritbergenſis Epiſcopus Neuhuſium jam tum anno MCCLXXVII. incoluit. 80

P.

Padera num à Pado dicta. 75
Padera in urbe Paderbornenſi diverſis fontibus ſcaturientis deſcriptio. 54
Paderbornæ ſitus & amœnitas. 53. 54
Paderborna an vetus Teuderium. 74
Paderborna vera origo. 75
Paderborna à Saxonibus condita. ibid.
Padorbornæ nomen antiquius Carolo M. 74
Paderborna in vita S. Heimeradi appellatur Sedes Regalis. 51
Paderborna aëris ſalubritate à lue peſtifera immunis. 56
Paderbornenſis agri fertilitas. 53
Paderbornæ olim ætate B. Meinwerci omnes humaniores literæ floruerunt. 42
Paderbonæ hodieque monſtrantur ædes, in quibus fama eſt Leonem PP. à Carolo M. exceptum. 51
Paderbornenſi in Synodo totius Weſtphaliæ conſenſu Chriſti fides ſuſcepta eſt. 41
Paderborna grata Caroli M. ſtatio. 48
Paderborna Imperatorum in Weſtphalia domicilium & grata ſedes. 47. 48
Paderborna commoda Academiæ ſedes. 36
Paderborna omnibus illis commoditatibus abundat, quæ ad Academiæ ſplendorem requiruntur. 53
Paderbornenſis Eccleſia inter Weſtphalicas Cathedrales facilè princeps. 37. 38
Paderbornenſi Eccleſiæ idcirco rubra crux pro inſigni relicta, quòd in ea primùm Saxones & Weſtphali cruentis Caroli præliis compulſi,

pulsi, sub hoc Christi signo militare cœperint. 38
Paderbornensis Ecclesia cæteris Westphaliæ cathedris antiquitate, opibus & provinciarum amplitudine, clientelisque minimè concedit. 38
Paderbornensis Ecclesia Clerici quæ vivendi olim norma usi. 112. Multi viri doctrinâ & sanctitate celebres è gymnasio Paderbornensi prodiêre. 43
Paderbornensium civium in Principem suum inurbanitas excusata. 56
Paderbornensis diœcesis rebus iis omnibus abundat, quæ ad humanæ vitæ necessitatem desiderantur. 53
Paderbornenses post fundationem Academiæ erga Principem suum reverentiores. 57
Paderbornensium indoles laudata. 57. 58
Paderbornensis cerevisiæ præstantia. 53
Paderborna obsidione cingitur à Comite Ritbergico. post triduum deditur. 104
Parisiensis Academiæ fundatores è Britannia in Galliam à Carolo M. evocati, quid requisierint ad locum condendæ Academiæ opportunum. 52
Parochorum ignorantia hæreticorum insidiis patet. 96
Petrus Werthemius ad res novas moliendas primus Marpurgo Monasterium missus. 16
Philippus Melanchthon contendit honores Academicos iis in gymnasiis tribui posse studiosis, quæ auctoritate Summi Pontif. confirmata non fuerint. 24
Philippus Melanchthon osor Gymnasiorum & Academiarum. 16. 17
Philonis dictum de Athenis. 83
Poppo Paderbornensis Episcopus ex Præposito Bambergensi. 44
Primi decem Patres Soc. JESU in universitate Parisiensi graduati fuerunt. 27

R.

RElegio Christiana Paderbornâ manavit in universam Westphaliam. 38
Romanorum res ad Alisonem gestæ. 64. 65
Romanum Imperium à Pont. Maximo ad Francos est translatum. 80
Roma Schola Saxonum instituta prope adem S. Petri principem. 41
Romanæ fidei desertores, ab uno errore sectâque in alias atque alias subinde partes opinionum diversitate rapiuntur. 23
Rodolphus à Langen Eques Westphalus Canonicus Monasterienſis cum Mauritio comite Spiegelbergio Canon. Colonienſi, & Rodolpho Agricola literis liberalibus operam dant in Italia sub Francisco Philelpho & Theodoro Gaza viris clariſſ. 8
Rodolphus Langius Canonicus Monasterienſis promotor bonarum literarum. 9

S.

SAlentinus Elector Colonienſis studia literarum Paderbornæ nomihil erigit. 95
Saltcotena oppidum, aquâ, unde Sal coquitur, nobilis. 55
Saxones Paderbornæ sacra Christiana amplexati sunt. 49
Saxones baptizati ad Luppiæ caput. 77
Sicambrorum olim sedes in Diœcesi Paderbornensi. 60
Sicambri Rhenum transgressi & ad Vahalim & Mosam latè dominati, tandem subjugatâ Galliâ Francorum regnum condiderunt. 71
Sicambri pluribus gentibus ex Alisone dominati. 72. 73
Sicambri sub Francis illustres. 71
Sicambri num stirpitus excisi sint qui in Diœcesi Paderbornensi sedes habuerunt. 70
Stanislaus Hosius Cardinalis. 91
S. Suibertus Boructuariis fidem Christi prædicat. 74

T.

THeodorus Furstenbergius è Præposito Paderbornensis Ecclesiæ, ejusdem Episcopus eligitur. 94. Ecclesiam Paderbornensem are alieno gravatam liberat. ibid.
Theodorus Furstenbergius Episc. & Princeps Paderbornensis Calendarium Gregorianum in sua Diœcesi primus promulgat. 95
Theodorus Episcopus ac Princeps Paderbornensis coloniæ literis operam dedit. 91
Theodorus Princeps construit fundatque Collegium Societ. JESU Paderbornæ & insigni bibliothecâ adornat. 120
Theodorus Princeps construit suis impensis Academiam Paderbornensem, eamque fundat.

dat. 120
Theodorus Episcopus Vectigalia censusque perpetuos alendis sublimiorum doctrinarum Professoribus è Soc. Jesu constituit. 121
Theodorus Episcopus instituit Paderbornæ domum Probationis pro PP. Soc. Jesu illudque suâ liberalitate fundat. 121
Theodorus Furstenbergius malè afflictam, & hæresi inquinatam Diœcesim Paderbornensem nactus, ab erroribus repurgavit. 93
Theodorus Princeps templum S. Joannis Apostoli profanatum, ære suo redimit & PP. Soc. Jesu attribuit. 120
Theodorus Episcopus & Princeps Paderbornensis civiles motus auctore Liborio Wichardo Paderbornæ excitatos componit. 99
Theodori Principis prudens in dissipanda factione Liboriana consilium. 101
Theodorus Episcopus Paderbornensis quàm pacis studiosus, tam in prædones acer, & in defensionem suorum vigilans. 98
Theodorus Princeps prædones Diœcesin suam incursantes profligat cæditque. 98
Theodorus Furstenbergius Episcopus & Princeps Paderbornensis constructor arcis Neuhusanæ. 81
Theodori Episcopi ac Principis Paderborn. Fundatoris Academiæ, modestia commendata. 86
Theodori Furstenbergii Episcopi & Principis Paderbornensis laudes. 92
Theodorus Archiepiscopus Dorovernensis Christi fidem propagat. 39
Theodorus Archiepiscopus omnium scientiarum promus condus. ibid.
Tiberius Drusi frater Sicambros in deditionem accipit. 63
Tumultuarii fontis descriptio. 55

V.

S. Vicelinus Episcopus Aldenburgensis, Paderbornæ literis operam navat. ejus Sancti vita synopsis, & res præclarè gestæ. 46
S. Vicelinus Apostolus Holsatiorum. 45
Unwanus Archiepiscopus Bremensis è collegio cathedrali Paderbornensi assumptus. 43
M. Vinucius Legatus Tiberii. 63

W.

Walterus Brabeck Præpositus Paderbornensis. 119
Wenemarus Furstenbergius. 88
Wenemarus Horstius Nob. Westph. 9
Wernerus Rollevincius. 7
Westphalorum indoles docilitasque laudata. 13
Westphalorum ingeniis adjuncta modestia ac moderatio. 12
Westphali aliarum nationum vitiis non corrumpuntur, etsi diutius inter illas versentur. 13
Westphali naturâ propensi ad literarum studia, & horum amore longinqua loca adeunt. 10
Westphali extra patriam muneribus publicis, consiliis Principum, &c. admoventur frequenter. 13
Westphalica ingenia in celebrioribus orbis Academiis floruerunt. 6
Westphalorum integritas. 12. Erasmi Roterod. de Westphalorum ingeniis judicium. ib.
Westphalia tota merito obstricta Theodoro Principi ob fundatam Paderbornæ Academiam. 32
Wevelsburgum arx ab Hunnis, vel contra illos constructa. 94. à Friderico Comite Arensbergensi restauratur. ibid. In ditionem dynastarum de Beuren venit. ibid. Exstruitur à Principe Theodoro Furstenbergio formâ triangulari. ibid.
Wicleph depravator Academiæ Pragensis. 30
Wiclephi fœdum errorem à Concilio Constantiensi damnatum, approbat & resuscitare conatur Ph. Melanchthon. 17
Wintfeldt campus non longè ab Hornæ oppido. 67
Wirceburgi XII. obsides Saxonum Christianæ fidei dogmatibus imbuti. 40
Wezilo Germanus S. Annonis, Archiepiscopus Magdeburgensis. 45

Erratum.

Pag. 8. lin. 16. pro Spilenbergio. leg. Spiegelbergio.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Monumenta
Paderbornensia
&
Lyricum
Laberbornense.

Cod
380

16a Teutoburger Wald mit Detmold
Illustration zur 2. Auflage der "Monumenta Paderbornensia ..."
Amsterdam 1672

Radierung, 13 x 17,3 cm

Erzbischöfliche Akademische Bibliothek Paderborn, 48,370

Bez.u.li.: R(omeyn) de Hooghe f(ecit)
Bez.u.re.: I.(oannes) G.(eorgius) Rudolphi delin.(eavit)

Die Radierung folgt zwar in den Grundzügen der kompositionellen Vorgabe Rudolphis, erweitert aber deren Schlichtheit zu einer repräsentativen Ansicht. Die scharfgezogenen Linien Rudolphis lösen sich in der unruhigen, mit kurzen Strichen und Punkten arbeitenden Radierweise de Hooghes auf. Der Radierer setzt die Ansicht in Szene, indem er durch die figürliche Staffage in Gestalt einer Jagdgesellschaft der Landschaft genrehafte Züge unterschiebt, die mit einer getreuen Naturwiedergabe nichts zu tun haben. Dem gleichen Zweck der Inszenierung dienen die auffälligen Licht-Schatten-Kontraste, die in Zusammenhang mit den wildbewegten Wolken am hohen Himmel stehen. Hier wie in vielen anderen Radierungen der Monumenta befindet sich im unmittelbaren Vordergrund eine meist verschattete Anhöhe, die der Betrachter mit dem ins Bild hineinragenden Ende seines Standpunktes identifizieren kann. Der Betrachter blickt also aus erhöhter Position auf ein Naturschauspiel, gleichsam in der Umkehrung von Zuschauerraum und Bühne. Rudolphis naturgetreuer Landschaftsausschnitt, für dessen Richtigkeit er mit seiner Signatur garantiert, bekommt in der Radierung ideale Züge. Daher nimmt der Radierer wohl auch die Genauigkeit der Gebäudedetails nicht so ernst, wie man ganz deutlich am Schloßturm sehen kann, dessen charakteristische Turmhaube bis zur Unkenntlichkeit verändert ist.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN